ORTAÖĞRETİM

ÇAĞDAŞ TÜRK VE DÜNYA TARİHİ

DERS KİTABI

YAZARLAR
Hasan KULAÇ
Serdar IŞIK

DEVLET KİTAPLARI
....., ..., 2023

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI .....: 10214
DERS KİTAPLARI DİZİSİ .....: 2247

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

HAZIRLAYANLAR

Editör
Dr. Zekeriya TÜRKMEN

Dil Uzmanı
Filiz MUSLU

Görsel Tasarımcı
Aynur EFE

Program Geliştirme Uzmanı
Talip AYDEMİR

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı
Hülya ERDUL

Rehberlik Uzmanı
Mevlüt SELVİ

Baskı

ISBN 978-975-11-8663-8

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 28.02.2024 tarih ve 08 sayılı Kurul kararı ile 2025-2026 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süre ile Ders Kitabı olarak kabul edilmiştir. Kurulca bu kitabın kabul edilmiş olması ders kitabından yayınevi ve yazarın sorumluluğunu kaldırmaz.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

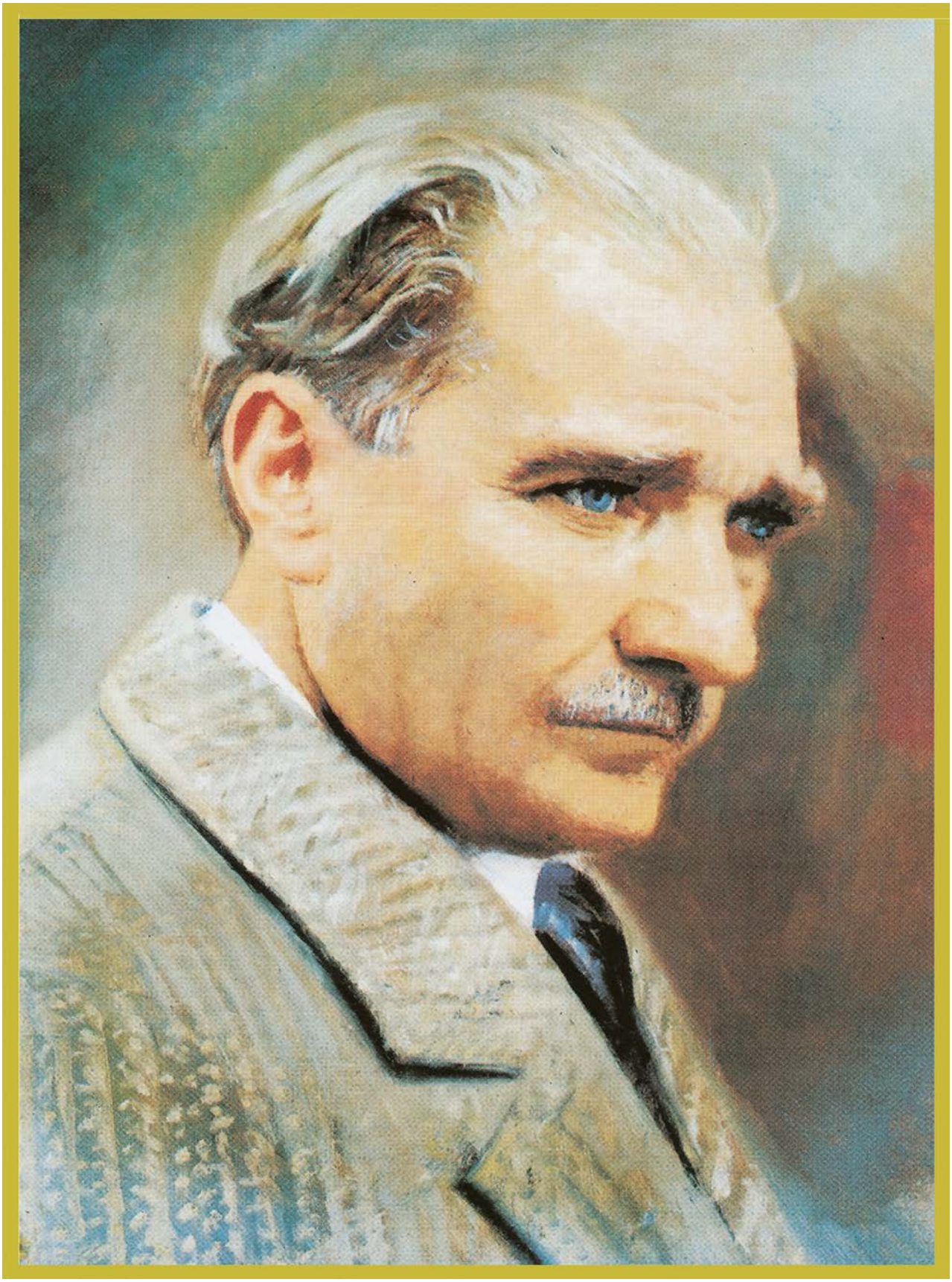

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

KİTABIN TANITIMI 8

1. ÜNİTE: İKİ KÜRESEL SAVAŞ ARASINDA DÜNYA

1.1. I. DÜNYA SAVAŞI'NIN SİYASİ VE EKONOMİK SONUÇLARI 12
1.2. SSCB'NİN KURULMASININ ORTA ASYA TÜRK TOPLUMLARINDA MEYDANA GETİRDİĞİ DEĞİŞİM 24
1.3. I. DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA DEĞİŞEN ORTA DOĞU VE AFRİKA SİYASETİ 29
1.4. KÜRESEL SİYASET VE MUTLAK GÜÇ 34
1.5. UZAK DOĞU'DA DENGELERİ DEĞİŞTİREN GÜÇ: JAPONYA 38
1.6. İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDAKİ DÖNEMDE MEYDANA GELEN SİYASİ VE EKONOMİK GELİŞMELER 42
1.7. İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDAKİ DÖNEMDE MEYDANA GELEN SOSYOKÜLTÜREL VE BİLİMSEL GELİŞMELER 47
1. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 55

2. ÜNİTE: II. DÜNYA SAVAŞI

2.1. II. DÜNYA SAVAŞI'NA NEDEN OLAN SİYASİ, EKONOMİK VE ASKERÎ GELİŞMELER 64
2.2. II. DÜNYA SAVAŞI'NIN SEYRİNİ DEĞİŞTİREN OLAYLAR 73
2.3. II. DÜNYA SAVAŞI'NDA YAŞANAN İNSAN HAKLARI İHLALLERİ 80
2.4. II. DÜNYA SAVAŞI'NIN SİYASİ VE EKONOMİK SONUÇLARI 84
2.5. BİLİM VE SANATA ETKİLERİ BAKIMINDAN II. DÜNYA SAVAŞI 91
2.6. II. DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI 96
2.7. II. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE MEYDANA GELEN SİYASİ, EKONOMİK VE SOSYOKÜLTÜREL GELİŞMELER 100
2. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 107

3. ÜNİTE: SOĞUK SAVAŞ

3.1. İKİ KUTUPLU DÜNYA DÜZENİNE GEÇİŞ 116
3.2. ASYA VE AFRİKA'DAKİ SÖMÜRGECİLİK FAALİYETLERİNE KARŞI VERİLEN BAĞIMSIZLIK MÜCADELELERİ 122
3.3. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ'NDE EKONOMİK, SOSYOKÜLTÜREL VE BİLİMSEL GELİŞMELER 133
3.4. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI 141
3.5. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'DE MEYDANA GELEN SİYASİ, EKONOMİK VE SOSYOKÜLTÜREL GELİŞMELER 147
3. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 158

4. ÜNİTE: YUMUŞAMA DÖNEMİ VE SONRASI

4.1. YUMUŞAMA (DETANT) DÖNEMİ 164
4.2. ORTA DOĞU'DA KÜRESEL GÜÇLERİN REKABETİ 171
4.3. YUMUŞAMA DÖNEMİ'NDE DÜNYADAKİ GELİŞMELER 180
4.4. YUMUŞAMA DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI 187
4.5. YUMUŞAMA DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMELER 199
4.6. 1980'Lİ YILLARDA TÜRKİYE'DEKİ İÇ VE DIŞ GELİŞMELER 209
4. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 213

5. ÜNİTE: KÜRESELLEŞEN DÜNYA

5.1. SSCB'NİN DAĞILMASI VE TÜRK CUMHURİYETLERİ'NİN BAĞIMSIZLIKLARINI KAZANMASI 220
5.2. AVRUPA'DA MEYDANA GELEN SİYASİ GELİŞMELER 226
5.3. ORTA DOĞU VE AFGANİSTAN'DA MEYDANA GELEN SİYASİ GELİŞMELER 234
5.4. KÜRESELLEŞEN DÜNYADAKİ EKONOMİK, SOSYOKÜLTÜREL VE BİLİMSEL GELİŞMELER 240
5.5. KÜRESELLEŞEN DÜNYADA ÖNE ÇIKAN OLAY VE OLGULAR 247
5.6. 1990'DAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI 256
5.7. 1990 SONRASI TÜRKİYE'DE MEYDANA GELEN SİYASİ, EKONOMİK, SOSYOKÜLTÜREL VE BİLİMSEL GELİŞMELER 263
5. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 276

SÖZLÜK 280
CEVAP ANAHTARI 283
KAYNAKÇA 284
GÖRSEL, GENEL AĞ VE E-İÇERİK KAYNAKÇALARI 286
TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI 287
TÜRK DÜNYASI HARİTASI 288

KİTABIN TANITIMI

Ünite Adı

Ünite Numarası

Ünite Konuları

Anahtar Kavramlar
Üniteye ait kavramların verildiği bölümdür.

Neler Öğreneceksiniz
Ünite içeriğinin özetinin verildiği bölümdür.

Ünite sunumlarına yönlendiren karekod alanı

Ünitenin içerik çerçevesine yönlendiren karekod alanı

Düşünün Paylaşın
Konuya ilişkin bilgilerin yorumlanıp tartışılması ve öğrenmenin pekiştirilmesi amacıyla hazırlanan bölümdür.

Konuya Başlarken
Konuya ilişkin hazırlık sorularının bulunduğu bölümdür.

Ders Dışı Uygulama
Beceri geliştirmek için ders dışında yapılacak çalışmaların yer aldığı bölümdür.

Ara Değerlendirme
Konuyla ilgili öğrenilen bilgileri değerlendirmek için çalışma yaprağı şeklinde tasarlanan ve karekod üzerinden erişilen soruların yer aldığı bölümdür.

İki saatlik programa ait soruları gösteren işarettir.

Yaşam Öyküsü
Ünite içeriğinde adı geçen bazı önemli kişilerle ilgili bilgilerin verildiği bölümdür.

Bilgi Hazinesi
Ünite içeriğindeki konularla ilgili ek bilgilerin verildiği bölümdür.

Ders İçi Uygulama
Derse etkin katılım sağlamak için sınıf içinde yapılacak uygulamaların yer aldığı bölümdür.

İki saatlik program doğrultusunda işlenmesi gereken konuları gösteren işarettir.

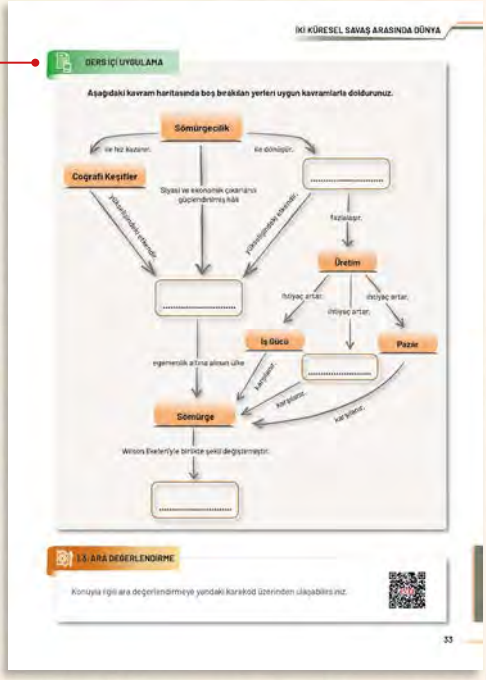

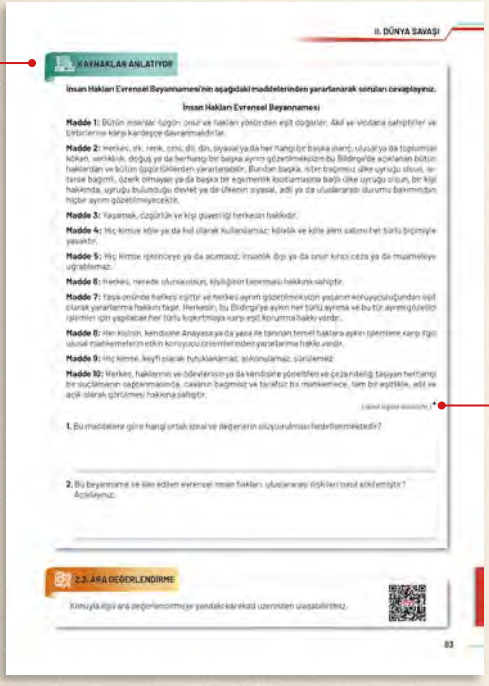

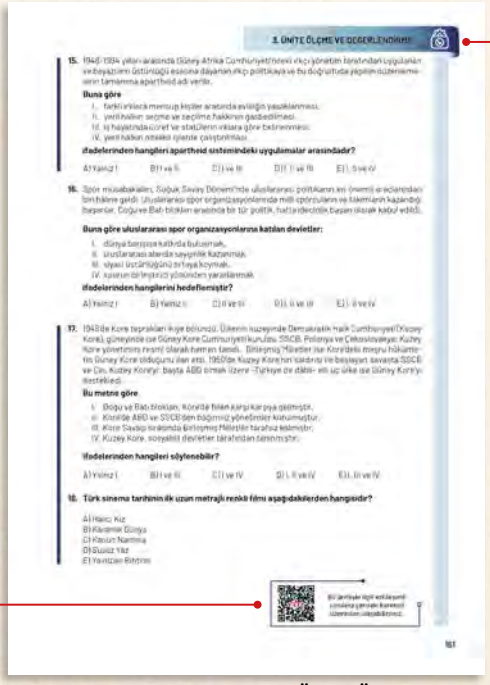

Kaynaklar Anlatıyor
Konuyu desteklemek için kaynaklardan yapılan alıntıların verildiği bölümdür.

Alıntı metnin künyesini gösteren ifadedir.

Üniteyle ilgili daha fazla ölçme ve değerlendirme sorusuna yönlendiren karekod alanının bulunduğu bölümdür.

Ünite Ölçme ve Değerlendirme
Ünitede ele alınan tüm kazanımların pekiştirilmesine yönelik soruların bulunduğu bölümdür.

* Kitap genelinde bu işaretin bulunduğu metinler, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış ya da kısaltılmıştır. Metinler üzerinde günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır. Alıntı metinlerde geçen bazı kelimelerin anlamları da sözlük bölümünde açıklanmıştır.

1. ÜNİTE

İKİ KÜRESEL SAVAŞ ARASINDA DÜNYA

I. Dünya Savaşı'nda Fransa topraklarındaki Amerikan askerleri, 13 Eylül 1918

ÜNİTE KONULARI

1.1. I. DÜNYA SAVAŞI'NIN SİYASİ VE EKONOMİK SONUÇLARI

1.2. SSCB'NİN KURULMASININ ORTA ASYA TÜRK TOPLUMLARINDA MEYDANA GETİRDİĞİ DEĞİŞİM

1.3. I. DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA DEĞİŞEN ORTA DOĞU VE AFRİKA SİYASETİ

1.4. KÜRESEL SİYASET VE MUTLAK GÜÇ

1.5. UZAK DOĞU'DA DENGELERİ DEĞİŞTİREN GÜÇ: JAPONYA

1.6. İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDAKİ DÖNEMDE MEYDANA GELEN SİYASİ VE EKONOMİK GELİŞMELER

1.7. İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDAKİ DÖNEMDE MEYDANA GELEN SOSYOKÜLTÜREL VE BİLİMSEL GELİŞMELER

ANAHTAR KAVRAMLAR

- **Sömürgecilik**
- **Sosyalizm**
- **Komünizm**
- **Faşizm**
- **Nasyonal Sosyalizm**
- **Gazavât**
- **Meiji Restorasyonu**
- **Hiper Enflasyon**
- **Basmacı Hareketi**
- **Emperyalizm**
- **Mandacılık**
- **Self Determinasyon**
- **Hâkimiyet Teorileri**
- **Orta Doğu**

Bu ünitede

- **II. Dünya Savaşı'na neden olan gelişmeler bağlamında I. Dünya Savaşı'nın siyasi ve ekonomik sonuçlarını,**
- **SSCB'nin kurulmasının Orta Asya Türk toplumlarında meydana getirdiği değişimi,**
- **I. Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da manda yönetimleri kurulmasının ve Afrika'daki sömürgecilik faaliyetlerinin siyasi sonuçlarını,**
- **Modern kara, deniz ve hava hâkimiyet teorileri ile mutlak güç arzusu arasındaki ilişkiyi,**
- **Japonya'nın Uzak Doğu'da yeni bir güç olarak ortaya çıkmasının dünya güçler dengesine etkisini,**
- **İki dünya savaşı arasındaki dönemde dünyada meydana gelen siyasi ve ekonomik gelişmeleri,**
- **İki dünya savaşı arasında dünyada meydana gelen sosyokültürel olayları ve bilimsel gelişmeleri**

öğreneceksiniz.

Ünite alanına yönlendiren karekod

Ünite özetine yönlendiren karekod

1.1. I. DÜNYA SAVAŞI'NIN SİYASİ VE EKONOMİK SONUÇLARI

KONUYA BAŞLARKEN

Mareşal Ferdinand Foch
(1851-1929)

1. "Bu antlaşma bir barış antlaşması değil, yirmi yıl sürecek bir ateşkes antlaşmasıdır."

   Mareşal Ferdinand Foch (Ferdinan Föş)

   Sizce Ferdinand Foch, I. Dünya Savaşı'na son veren antlaşmalardan biri olan Versailles (Versay) Antlaşması'nı niçin bir ateşkes antlaşması olarak değerlendirmiştir?
2. Sanayi Devrimi, sömürgecilik faaliyetlerini hangi açılardan etkilemiş olabilir?
3. Küresel ölçekteki çatışmaların siyasi ve ekonomik etkileri neler olabilir?

I. Dünya Savaşı'nın Arka Planındaki Stratejik ve Emperyalist Rekabet

Görsel 1.1: İngiltere'deki bir dokuma fabrikasını tasvir eden sulu boya tablo, 1835

XIX. yüzyılda Avrupa devletleri arasında yaşanan stratejik ve emperyalist rekabet, I. Dünya Savaşı'nın başlamasına neden oldu. Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali, XIX. yüzyılda meydana gelen siyasi ve ekonomik gelişmeleri büyük ölçüde şekillendirdi. Fransız İhtilali ve Koalisyon Savaşları sonucunda bozulan devletler arası denge, 1815 Viyana Kongresi ve 1856 Paris Antlaşması ile yeniden kurulmaya çalışıldı. Sanayileşen devletlerin ham madde ve pazar arayışı, büyük bir rekabete neden oldu. Bu rekabete bağlı olarak devletler arasındaki sömürgecilik yarışı hızlanırken gerginlikler de artmaya başladı.

İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi; daha sonra Belçika, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) yayılmış; zamanla bu ülkelere Almanya, İtalya, Avusturya-Macaristan ve İskandinav ülkeleri de katılmıştı (Görsel 1.1). Özellikle Avrupa devletleri arasındaki stratejik ve emperyalist rekabetin temelinde sanayileri için ihtiyaç duydukları enerji ve ham madde kaynaklarına ulaşma hedefi vardı. Ayrıca bu devletler, ürettikleri mallar için de yeni ve sürekli bir pazar arayışı içindeydi.

Sanayinin gelişmesiyle birlikte daha fazla kömüre ihtiyaç duyuldu ve Avrupa devletleri, zengin kömür yataklarına sahip olmak için birbirleriyle mücadele etmeye başladı (Grafik 1.1). Dünya genelinde çıkarılan kömür miktarı hızla arttı ve 1913'te 1,2 milyar tona yükseldi.

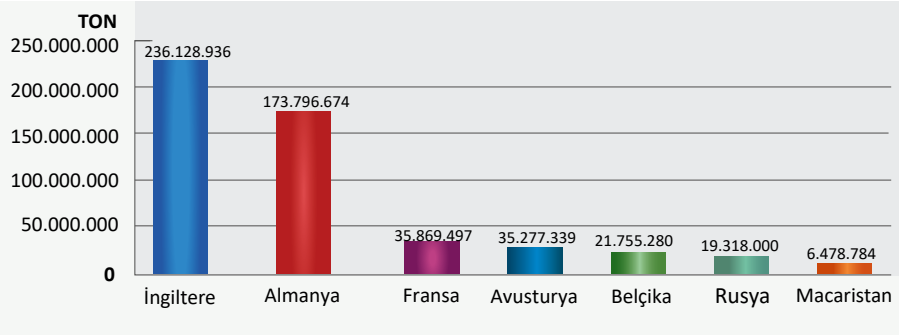

Grafik 1.1: 1905'te bazı Avrupa ülkelerinde çıkarılan kömür miktarı
Bauerman, Hilar, "Coal", Encyclopædia Britannica, C 6, Cambridge University Press. s. 579 (Düzenlenmiştir.)

XIX. yüzyılın sonlarına doğru ulaştırma ve sanayide petrolün (yer yağı) yakıt olarak kullanılmaya başlanması, devletler arasında yaşanan siyasi, ekonomik ve askerî mücadeleyi yeni bir boyuta taşıdı. Petrol şirketleri, bağlı bulundukları hükûmetlerin siyasi ve askerî desteklerini alarak uluslararası pazarlarda etkin bir güç oldu. XX. yüzyıl başlarından itibaren petrol üretimi hızla arttı (Grafik 1.2). Önemli petrol rezervlerinin bulunduğu İran, Musul-Kerkük ve Hindiçini toprakları petrol şirketleri aracılığıyla sömürgeci devletlerin rekabet alanı hâline geldi. I. Dünya Savaşı sırasında başta savaş gemileri ve uçakları olmak üzere ordudaki bütün motorize birlikler, petrole duyulan ihtiyacı artırdı. Petrole ve petrol yollarına hâkim olma mücadelesi, stratejik ve emperyalist rekabetin yeniden şekillenmesine neden oldu.

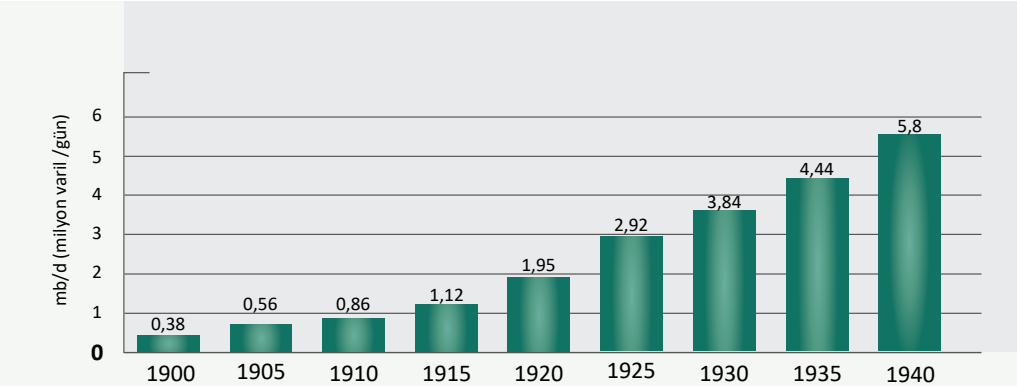

Grafik 1.2: 1900-1940 yılları arasındaki petrol üretimi

(Genel ağdan alınmıştır.)

Sömürgeci devletler, sanayi üretiminde gereken ham maddeleri güvenli bir şekilde taşımak ve üretilen malları pazarlara ulaştırmak için haberleşme ve ulaşım sektörlerine büyük önem verdi. Bu amaçla yeni demir yolları inşa edildi ve deniz yolu ulaşımının önündeki engeller kaldırılmaya çalışıldı. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Hindistan, Uzak Doğu ve Afrika'daki sömürgelerden elde edilen yer altı (kömür, demir, bakır, kurşun, nikel, cıva vb.) ve yer üstü kaynakları demir yolları aracılığıyla iç bölgelerden limanlara taşındı. Sömürgeci devletler, sömürgelerine giden ve stratejik öneme sahip olan kara, deniz ve su yollarının güvenliğini sağlamaya yönelik politikalar izledi. XIX. yüzyılda Sanayi Devrimi sonrasında büyüyen dünya ticaret hacmi, iletişim ve haberleşme hizmetlerinin daha hızlı verilmesini gerektirdi. Posta teşkilatlarının kurulması, telgraf ve telefon hatlarının kısa sürede yaygınlaşması gibi faaliyetler sonucunda kişiler ve devletler arası haberleşme imkânları arttı.

XIX. yüzyılın sonlarına kadar Afrika kıtasının büyük bölümü küresel güçler tarafından sömürge hâline getirildi (Harita 1.1).

İngiltere, yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından zengin ülkeleri ele geçirirken Fransa, Almanya, Belçika, Portekiz ve İtalya da sömürgeleştirdikleri başka topraklardaki hâkimiyet alanlarını genişletmeye çalıştı.

Harita 1.1: I. Dünya Savaşı öncesinde Afrika'daki sömürgeler

Uzak Doğu'daki sömürgecilik faaliyetleri ise aynı küresel güçler tarafından genellikle Güneydoğu Asya ve Çin'de sürdürüldü (Harita 1.2). İngiltere ve Fransa, Güneydoğu Asya'da büyük bir rekabet içine girdi. Bu iki devlet arasındaki mücadelenin en önemli unsurlarından biri de Hindistan'dı.

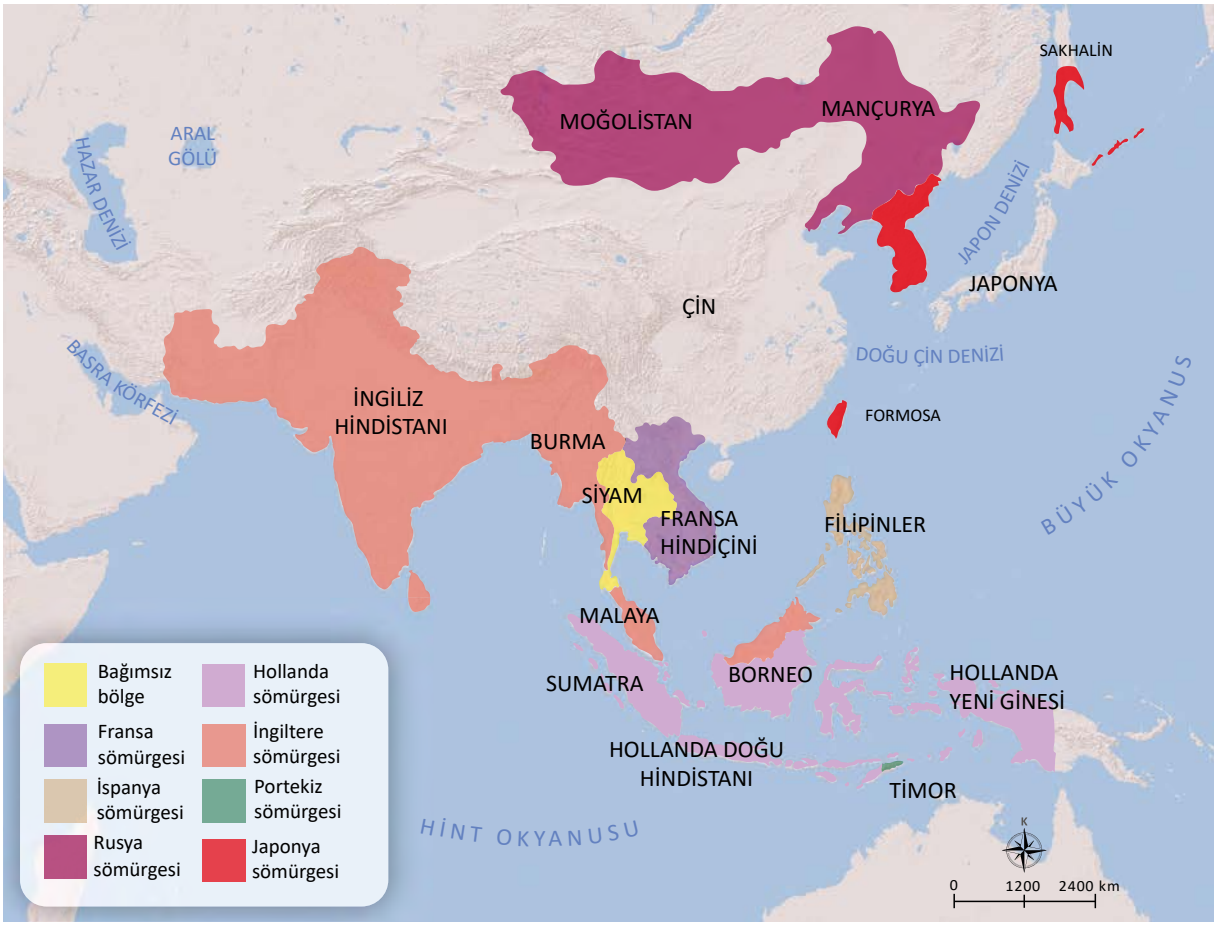

Harita 1.2: I. Dünya Savaşı öncesinde Hindistan ve Uzak Doğu'da sömürge hâline getirilen topraklar

"Güneş Batmayan İmparatorluk" olarak da adlandırılan İngiltere, sömürgecilik faaliyetleri sonucunda Avustralya'dan Kanada'ya, Hindistan'dan Güney Afrika'ya kadar dünyanın hemen her bölgesinde sömürgelere sahip oldu. İngiltere, bir yandan Afrika ve Uzak Doğu'daki sömürge topraklarını genişletirken diğer yandan da Hindistan'a ve Uzak Doğu'daki sömürgelerine giden yolların güvenliğini sağlamak için yeni politikalar belirledi. Bu süreçte ayrıca Burma ve Çin üzerinde de hâkimiyet kurmaya çalıştı. Dünyanın en verimli topraklarında sömürgeler elde etmesi, İngiltere'yi sanayileşen diğer devletlerle karşı karşıya getirdi.

Harita 1.3: Alsace-Lorraine bölgesi

İtalya'nın 1870'te, Almanya'nın da 1871'de siyasi birliğini tamamlaması, Avrupa'daki güç dengelerinin bozulmasına neden oldu. Almanya'nın 1870 Sedan Savaşı sonucunda Avrupa'daki en zengin kömür bölgesi olan Alsace-Lorraine'i (Alsas Loren) Fransızlardan alması da devletler arası gerginliği artırdı (Harita 1.3).

1888'de II. Wilhelm'in (Vilhem) imparator olmasıyla Almanya, Bismarck (Bismark) tarafından belirlenen Avrupa merkezli siyaset anlayışından uzaklaştı ve tüm dünyaya yayılmayı amaçlayan bir strateji belirledi (Görsel 1.2). Gelişen sanayisine ham madde ve pazar bulmak için sömürge arayışına giren Almanya, bu amaçla Osmanlı Devleti'yle yakınlaşmaya başladı.

Görsel 1.2: I. Dünya Savaşı'nda Alman askerlerini teftiş eden II. Wilhelm (1859-1941)

II. Wilhelm'in yönetiminde siyasi, ekonomik ve askerî açıdan güçlenen Almanya, bulduğu yeni sömürge ve pazarlar yoluyla Avrupa siyasetinde etkin bir güç hâline geldi. Almanya'nın bu hızlı yükselişi, bir süre sonra İngiltere'nin güvenliğini ve denizaşırı çıkarlarını tehdit etmeye başladı.

İngiltere'yle emperyalist rekabet içinde olan Fransa, Rus Çarlığı, ABD, İtalya, Japonya gibi devletler, bazı dönemlerde İngiltere'nin çıkarlarını tehdit etseler de genel olarak Alman tehlikesine karşı İngilizlerle uzlaşma yoluna gittiler.

ABD, Monroe (Monrö) Doktrini ile belirlenen dış politika ilkelerine göre Avrupa'nın iç işlerine karışmadı ve Avrupa devletlerinin Amerika kıtasında sömürgecilik faaliyetlerinde bulunmalarına izin vermedi. ABD, "yalnızlık politikası" adı verilen bu tutumuyla Latin Amerika ülkelerinin İspanyol sömürgeciliğinden kurtulmasında önemli rol oynadı. Bununla birlikte bu ülkeleri kendi siyasi ve ekonomik nüfuzu altına alarak zamanla dünyanın en büyük sanayi güçlerinden biri oldu. O dönemde Amerika kıtasının dışındaki siyasi ve askerî sorunlara karşı mesafeli davranmayı tercih eden ABD, dünyanın hemen her yerinde ticari faaliyetlerde bulundu ve kendi ekonomik çıkarlarını gözeten bir dış politika izledi.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Aşağıda verilen Monroe Doktrini ile ilgili karikatürden ve bu karikatürün açıklamasından yararlanarak soruyu cevaplayınız.

(tabelada) *"İzinsiz giriş yok. Amerika Amerikalılar içindir. Sam Amca"*
(altta) *"Uzak dur! Monroe Doktrini'ne saygı duyulmalı."*

Bu karikatürde Sam Amca (ABD); Avrupa güçleri (İngiltere, Fransa, Almanya, İspanya ve Portekiz) ile Nikaragua ve Venezuela arasında silahlı bir asker olarak resmedilmiştir.

ABD'nin arkasına sığınan devletlerin endişeli görünmesinin nedeni sizce ne olabilir?

Görsel 1.3: 17 Kasım 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılışını gösteren renkli gravür

Fransız İhtilali'nin yaydığı eşitlik, adalet, özgürlük gibi fikirleri kendi yönetimleri için tehlikeli gören Avrupa devletleri, Fransa'ya karşı Koalisyon Savaşlarını başlattı. 1792-1815 yıllarında Avusturya, İngiltere, Prusya ve Rusya'yla yapılan Koalisyon Savaşları sonucunda Fransa pek çok sömürgesini kaybetti. Sömürge alanlarını tekrar genişletmek isteyen Fransa, Hindiçini'ni ve Afrika'daki bazı bölgeleri hâkimiyeti altına aldı. Bu bölgelerde karşı karşıya gelen İngiltere ve Fransa arasında Süveyş Kanalı nedeniyle büyük bir gerginlik yaşandı. Fransa, 1859 yılında Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlayan Süveyş Kanalı'nı inşa etmek için çalışmalara başlamış; 1869'da tamamlanan bu kanalın işletme hakkı da 99 yıllığına bir Fransız şirketine verilmişti (Görsel 1.3). Fransa'nın bölgeye yerleşmesinden rahatsızlık duyan İngiltere ise Avrupa ile Hindistan ve Uzak Doğu arasındaki deniz bağlantısını kısaltan bu kanalı kendi kontrolü altına almak istiyordu. 1882'de İngiltere'nin Mısır'ı fiilen işgal etmesi üzerine Fransa-İngiltere ilişkileri bozuldu. İki devlet, 1904'te yaptıkları bir antlaşma ile ittifak kurdu. Bu antlaşma sonucunda İngiltere'nin Mısır'a, Fransa'nın da Fas'a yerleşmesi karşılıklı olarak kabul edildi.

Rus Çarlığı, XVI. yüzyılda başlattığı genişleme politikasını XIX. yüzyılda da sürdürdü. Uluslararası ticari geçiş yollarında hâkimiyet kurarak Akdeniz'e ve okyanuslara bağlanmayı hedefleyen Ruslar, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının yanı sıra Baltık Denizi, Balkanlar, Uzak Doğu gibi bölgeleri de dünyaya açılma alanları olarak görüyordu. Rus Çarlığı, bu bölgelerde daha çok İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa ve Japonya ile rekabet hâlindeydi.

Görsel 1.4: Trablusgarp Savaşı'nda İtalyan askerler

İtalya, siyasi birliğini tamamladıktan sonra Almanya'nın yaptığı gibi sömürge arayışına girdi ve Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetindeki Trablusgarp'ı 1911'de işgal etti (Görsel 1.4). I. Dünya Savaşı'ndan önce Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile aynı ittifak içinde yer alan İtalya, savaş sırasında taraf değiştirerek İngiltere'nin yanında yer aldı.

Japonya, XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren sanayileşmeye başladıktan sonra emperyalist bir politika izledi. Bu durum dünyadaki güç dengelerini yeniden değiştirdi. Doğal kaynaklardan yoksun bir ada devleti olan Japonya, ham madde ve enerji ihtiyacını karşılamak için Avrupa devletleri ve ABD ile Uzak Doğu'da rekabet etmeye başladı.

Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki çıkar savaşları sonucunda 1882'de Üçlü İttifak Devletleri, 1907'de de Üçlü İtilaf Devletleri blokları oluştu (Şema 1.1).

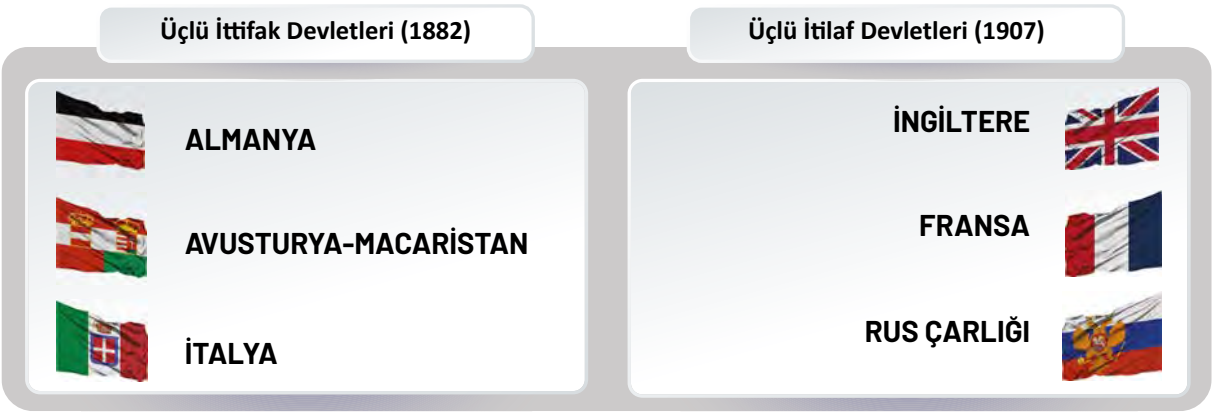

Şema 1.1: Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf Devletleri

DERS İÇİ UYGULAMA

Aşağıda verilen harita, bilgi ve olaydan yararlanarak soruları cevaplayınız.

BİLGİ

Fransızlar tarafından inşa edilen ve işletme hakkı 99 yıllığına Fransızlara bırakılan Süveyş Kanalı, 17 Kasım 1869'da hizmete girdi. 1882'de İngiltere'nin Mısır'ı fiilen işgal etmesiyle kanalın kontrolü İngilizlere geçti. Fransa ise bu işgale büyük tepki gösterdi.

Süveyş Kanalı'nın açılması, Batı Avrupa ile Doğu toprakları, özellikle de Hindistan arasındaki deniz ulaşımını oldukça kısaltmıştır. Dünya ticaretinde stratejik bir öneme sahip olan Süveyş Kanalı, bazı bölgelerin jeopolitik öneminin artmasına neden olmuş ve küresel güçlerin yayılmacı politikalarında önemli bir yer tutmuştur. Orta Doğu ve Uzak Doğu'da hâkimiyet kurmak isteyen bütün küresel güçler, I ve II. Dünya Savaşlarında bu kanala hâkim olmak için mücadele etmiştir.

OLAY

I. DÜNYA SAVAŞI (1914-1918) KANAL CEPHESİ	
TARAFLAR	OSMANLI DEVLETİ-İNGİLTERE
NEDENLERİ	Osmanlı Devleti, Almanya'nın isteği ve desteği ile Mısır'a yönelik bir taarruz başlattı. Amaç, Mısır'ı geri almak ve Süveyş Kanalı'nın kontrolünü ele geçirerek İngiltere'nin sömürgeleriyle bağlantısını kesmekti.

1. Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla stratejik önemi artan denizler, boğazlar ve bölgeler hangileridir? (Bu soruyu cevaplarken tarih ve coğrafya atlaslarınızdan yararlanabilirsiniz.)

2. Süveyş Kanalı, küresel güçlerin emperyalist rekabetinde neden stratejik bir önem taşımaktadır?

Avrupa devletleri, I. Dünya Savaşı öncesinde sınırlarını genişletmek amacıyla birbirleriyle mücadele etmeye başladı (Harita 1.4). Bu süreçte İtilaf ve İttifak Devletleri arasında tırmanmaya başlayan gerginlik, 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan Veliahdı Arşidük Franz Ferdinand'ın, Saraybosna'yı ziyareti sırasında Sırp milliyetçileri tarafından öldürülmesiyle silahlı çatışmaya dönüştü. Bunun üzerine Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Sırbistan'a savaş açtı. Ardından Rusya ve Fransa'da seferberlik ilan edildi. Almanya; 1 Ağustos'ta Rusya'ya, 3 Ağustos'ta ise Fransa'ya savaş açtı. İngiltere de 4 Ağustos'ta Almanya'ya savaş ilan etti (Görsel 1.5). Böylece Avusturya-Macaristan ve Sırbistan arasında başlayan savaş, kısa sürede tüm Avrupa'ya yayıldı.

Harita 1.4: I. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Doğu

Osmanlı Devleti, Kasım 1914'te, Bulgaristan ise Ekim 1915'te İttifak Devletlerinin yanında savaşa girdi. Savaş öncesi Almanya ile aynı blokta bulunan İtalya, bir süre tarafsız kaldıktan sonra bazı Alman sömürgelerinin ve Batı Anadolu'nun kendisine verileceği vaadiyle 20 Mayıs 1915'te İtilaf Devletlerinin tarafına geçerek Almanya'ya karşı savaştı. 1917'de ABD'nin de savaşa girmesiyle birlikte savaş, İtilaf Devletlerinin lehine sonuçlandı.

Görsel 1.5: I. Dünya Savaşı sırasında Fransa'daki İngiliz kuvvetleri

Paris Barış Konferansı (18 Ocak 1919-24 Aralık 1920)

I. Dünya Savaşı sonrasında bozulan güç dengelerini yeniden kurmak, kalıcı bir barış sağlamak ve mağlup devletlere kabul ettirilecek şartları belirlemek amacıyla 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı toplandı. Konferansta ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'dan oluşan "Beşler Konseyi" ön plana çıktı ancak alınan kararlarda özellikle İngiltere ve Fransa daha etkili oldu. Paris Barış Konferansı sonrasında mağlup devletlerle yapılan antlaşmalarla Avrupa'nın siyasi sınırları yeniden çizilirken Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da manda yönetimleri kuruldu (Harita 1.5).

Harita 1.5: I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Doğu

Paris Barış Konferansı'ndaki görüşmeler, ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın (Vudrov Vilsın) öne sürdüğü 14 ilke üzerinden sürdürülse de antlaşmanın esasları İngiltere ve Fransa'nın çıkarları doğrultusunda belirlendi. Müzakereler sonrasında Wilson İlkeleri gereğince Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) adıyla yeni bir kurum oluşturulmasına karar verildi. ABD, Japonya ve İtalya konferansın karar alma aşamalarına dâhil edilmedi. Bunun üzerine Japonya tepki olarak Beşler Konseyi'nden ayrıldı. İtalya, kendisine verilen sözlerin tutulmamasından dolayı rahatsızlığını sık sık dile getirdiyse de görüşmelerde etkili olamadı. Böylelikle I. Dünya Savaşı sonrası oluşturulan yeni dünya düzenini İngiltere ve Fransa kurmuş oldu. ABD ise "yalnızlık politikası"na dönerek Amerika kıtası dışındaki meselelerden bir süre uzak durmayı tercih etti.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasını gösteren Harita 1.4 ve Harita 1.5'i karşılaştırarak sınırlarda meydana gelen değişimlerin hangi siyasi gelişmelere neden olmuş olabileceğini belirtiniz.

Versailles (Versay) Antlaşması (28 Haziran 1919)

Fransa ve İngiltere, Paris Barış Konferansı'nda kendileri lehine değişen Avrupa güçler dengesini korumak için bazı önlemler almak zorundaydı. Bu amaçla Almanya'yla yapılacak barış antlaşmasının esaslarını belirlerken tamamen kendi çıkarlarını gözettiler. Almanya ise çok ağır koşullar içeren 440 maddelik Versailles Antlaşması'nı kabul etmek zorunda kaldı. 28 Haziran 1919'da İtilaf Devletleri ile Almanya arasında imzalanan bu antlaşma, sonraki yıllarda yaşanacak birçok bölgesel ve küresel sorunun da nedenini oluşturdu.

Versailles Antlaşması'na göre

- Almanya, Alsace-Lorraine ve Saar bölgelerini (15 yıl sonra plebisit yapılarak durumun netleştirilmesi şartıyla) Fransa'ya; Eupen (Yupın), Malmedy (Mealmedi) ve Monschau'ın (Monşav) bir kısmını Belçika'ya; Batı Prusya'nın büyük kısmını Polonya'ya ve Yukarı Silezya'nın bir kısmını Çekoslovakya'ya verecek,
- Danzig (Dantsiç), Milletler Cemiyetinin koruması altında serbest bir şehir olacak,
- Almanya, bütün denizaşırı topraklarından (sömürgelerinden) vazgeçecek ve bu topraklar İngiltere, Belçika ve Japonya arasında paylaştırılacak,
- Almanya; Avusturya ile birleşmemeyi, Belçika'nın tarafsızlığının kaldırılmasını, Avusturya, Çekoslovakya ve Polonya'nın bağımsızlığını kabul edecek,
- Almanya, uluslararası konularda Milletler Cemiyetini muhatap alacak ve ve bu cemiyetin yetkilerini kabul edecek,
- Almanya'da zorunlu askerlik kaldırılacak, silahlı kuvvetlerin büyük bölümü dağıtılacak ve ülke içinde sadece yüz bin kişilik hafif silahlı bir ordu görev yapacak,
- Almanya'nın denizaltı ve uçak yapmasına izin verilmeyecek ve deniz kuvvetleri sınırlandırılacak,
- Almanya, tamirat borcu adı altında ağır bir savaş tazminatı ödeyecekti.

Almanya, Versailles Antlaşması sonucunda Avrupa'daki topraklarının bir kısmını ve sömürgelerinin tamamını kaybettiği için yarı yarıya küçüldü. Ayrıca ağır şartlar içeren siyasi, ekonomik, mali ve askerî yükümlülükler nedeniyle de büyük bir darboğaza girdi.

Savaşın Sonuçları

Avrupa'da başlayan ve kısa sürede sınırları aşarak diğer kıtalara yayılan I. Dünya Savaşı sonucunda milyonlarca insan hayatını kaybetti, uluslararası güç dengeleri derinden sarsıldı, siyasal ve ekonomik sistemlerde de büyük değişimler yaşandı (Görsel 1.6). I. Dünya Savaşı; imparatorlukların sonu, yeni ulus devletlerin de başlangıcı oldu. Almanya, Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun toprakları üzerinde birçok devlet kuruldu.

Savaş sırasında gerçekleşen ihtilaller sonrasında Rusya'daki çarlık rejimi yıkıldı ve yerine sosyalizm ideolojisi üzerine inşa edilen SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) kuruldu. Dünya siyasi haritası yeniden çizilirken milliyetlerin tam olarak dikkate alınmaması yeni sorunlar doğurdu ve bu tutum, II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına zemin hazırladı. Uluslararası güç dengelerini kendi lehlerine kuran İngiltere ve Fransa, topraklarını ve nüfuz alanlarını genişletti ancak savaşın getirdiği ekonomik sıkıntılarla da karşı karşıya kaldı. İngiltere'nin en önemli sömürgesi Hindistan'da başlayan ve sömürge idaresinden kaynaklanan huzursuzluklar zamanla ayaklanmalara dönüştü. Ayrıca Avrupa devletlerinin Uzak Doğu'daki etkisi azalırken Japonya'nın nüfuzu ise giderek arttı.

Görsel 1.6: I. Dünya Savaşı'ndan sonra Reims şehri, Fransa

I. Dünya Savaşı sonrasında galip devletler, ham madde kaynaklarını ve pazar ağlarını genişletmelerine rağmen dünya ekonomisinde ortaya çıkan sorunlarla uğraşmak zorunda kaldı. Savaşın etkisiyle birçok devletin hazinesi boşaldı. Yüz binlerce Avrupalı, barış yapıldıktan sonra bile açlık ve yoksulluk çekmeye devam etti. Almanya, savaş tazminatını ödemekte zorlandığı ve ekonomisi kötü durumda olduğu için karşılıksız para basma yoluna gitti. Bu durum, kısa süre içinde ülkede hiper enflasyonun oluşmasına neden oldu. Alman ve Sovyet ekonomileri, savaş sonrasında büyük bir çöküş yaşadı. ABD'nin savaş sürecinde Avrupalı müttefiklerine verdiği kredileri zamanında geri alamaması, kısa sürede tüm dünyaya yayılan bir ekonomik krize dönüştü. "Kara Perşembe" olayıyla başlayan 1929 Ekonomik Buhranı, dünya ekonomilerini önemli ölçüde etkiledi. Bu kriz, ABD'de ve birçok ülkede uygulanan "devletçilik" siyaseti ile aşıldı.

KAYNAKLAR ANLATIYOR

Aşağıdaki metinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

28 Haziran 1992'de Fransa Devlet Başkanı Mitterand, önceden haber verilmeden ve beklenmedik biçimde, yılbaşından beri yaklaşık 150.000 kişinin hayatına mal olan bir Balkan savaşının merkezi olan Saraybosna'da ansızın ortaya çıktı. Bosna krizinin ne kadar ciddi olduğunu dünya kamuoyuna göstermeyi amaçlıyordu. Aslında, seçkin, yaşlı ve zayıf yapılı bir devlet adamının hafif silahlar ve topçu ateşi altındaki varlığı çok dikkat çekici oldu ve hayranlık uyandırdı. Ne var ki, M. Mitterand'ın ziyaretinin bir yönü çok önemli olduğu halde gözden kaçtı: Ziyaretin tarihi. Fransa devlet Başkanı Saraybosna'ya gitmek için neden o günü seçmişti? Bu seçimin nedeni, 28 Haziran'ın, Avusturya-Macaristan veliahtı Arşidük Franz Ferdinand'ın 1914'te Saraybosna'da, birkaç hafta içinde I. Dünya Savaşı'nın patlamasına yol açan katlinin yıldönümü olmasıydı. Tarih, yer ve siyasal hata ile yanlış hesabın yol açtığı tarihsel bir felaket arasındaki bağlantı, Mitterand'la yaşıt olan eğitim görmüş her Avrupalı için çarpıcıydı. Bosna krizinin gelecekteki sonuçları böylesine sembolik bir tarih seçmekten daha iyi nasıl sembolize edilebilirdi? Ancak birkaç profesyonel tarihçi ve yaşlı dışında pek az kişi buradaki imayı yakaladı. Tarihsel bellek artık canlı değildi.

Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, s. 15 *

1. Fransa Devlet Başkanı Mitterand, Saraybosna'yı 28 Haziran tarihinde ziyaret ederek dünya kamuoyuna hangi mesajı vermek istemiştir?

2. Yazar, I. Dünya Savaşı'nı neden "siyasal hata ile yanlış hesabın yol açtığı tarihsel bir felaket" olarak nitelendirmiştir?

3. Bölgesel sorunların küresel çatışmalara yol açması sizce nasıl engellenebilir?

İki Dünya Savaşı Arasında Etkili Olan Başlıca İdeolojiler

I. Dünya Savaşı ve sonrasında Avrupa'da ortaya çıkan siyasi ve ekonomik sorunlar, bazı ideolojilerin yükselmesine ve baskıcı (totaliter) rejimlerin kurulmasına neden oldu.

Sosyalizm ve Komünizm

Sosyalizm; bireysel çıkarlar yerine ortak çıkarları öne çıkaran, toplumsal yaşamın daha adil ve eşit hâle getirilmesi için çaba gösterilmesi gerektiğini savunan bir ideolojidir.

XIX. yüzyıldaki Sanayi Devrimi'nden sonra ortaya çıkan işçi sınıfı, çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi için bazı haklar talep etmeye başladı. Bu taleplere bağlı olarak gelişen sosyalist düşünce, toplumsal örgütlenme anlayışı doğrultusunda yapılan küresel eylemlerin altyapısını oluşturdu. 1848'den itibaren birçok Avrupa ülkesinde meydana gelen ihtilallerde, sosyalizm düşüncesinden etkilenen işçi sınıfı önemli rol oynadı.

Görsel 1.7: Karl Marx (1818-1883)

XIX. yüzyılda bazı düşünürler, kapitalizminin neden olduğu çeşitli sosyal ve ekonomik sorunlara karşı yeni tezler ortaya koydu. Bu düşünürlerden Alman filozof Karl Marx (Karl Marks), üretim araçlarının denetiminin burjuvaziden proletaryaya (işçi sınıfı) geçmesi gerektiğini savundu (Görsel 1.7). Ona göre burjuvazi, üretim araçlarını kendi denetiminde tutarak işçi sınıfını sömürmekteydi. Karl Marx'a göre tarih, sınıf mücadelelerinin bir sonucuydu ve işçi sınıfı bir devrim yaparak burjuva sınıfının egemenliğini yıkabilirdi.

Komünizmin öncüleri kabul edilen Karl Marx ve Friedrich Engels (Firidrih Engels), 1848'de Komünist Manifesto adlı bir bildiri yayımladı (Görsel 1.8). Bu bildiriyle dünyadaki bütün işçiler, haklarını savunmaları konusunda birleşmeye çağrıldı. Buna göre işçi sınıfı, bir devrim yaparak iktidara el koyacak ve her türlü üretim aracını özel mülkiyet olmaktan çıkaracaktı. "Proletarya diktatörlüğü" adı verilen bu ara süreçten sonra sınıfsız, devletsiz ve komünist esaslara uygun bir toplum düzeni kurulacaktı.

Görsel 1.8: Friedrich Engels (1820-1895)

Sosyalizm ve komünizm kelimeleri, 1917 Ekim Devrimi'ne kadar aynı anlamda kullanıldı. Bu arada Avrupa'daki bazı sosyalist düşünürler, devrimcilik düşüncesinden uzaklaşarak reformcu bir yaklaşım benimsedi. Bunun sonucunda da reformcu sosyalizm adı verilen yeni bir akım ortaya çıktı. Reformcu sosyalizm akımına bağlı düşünürler, işçilerin yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirmek için yasal değişiklikler yapılması ve var olan sistemin düzeltilmesi gerektiğini savundu.

Komünizmin teoriden çıkıp uygulamaya geçmesi 1871 Paris Komünü ile başladı; 1917'de Rusya'da, Lenin'in liderliğinde yapılan Bolşevik İhtilali ile devam etti. Bu ihtilal sonrasında Komünist Parti kuruldu ve Rusya'da otoriter ve militarist bir yönetim yapısı oluşturuldu. XX. yüzyılın başlarında etki alanı genişleyen komünizm, aynı yüzyılın sonlarına doğru etkisini yitirdi ve dünya üzerinde kurulan diğer komünist rejimler art arda yıkıldı.

Faşizm

Faşizm; demokratik, özgürlükçü ve eşitlikçi yapılar yerine aşırı milliyetçilik eksenli bir baskı düzeni kurmayı amaçlayan bir ideolojidir. Faşist yönetimlerde sendikal hareketler ve grevler yasaklanarak işçi sınıfı sindirilmiştir. Eğitim sistemleri de aşırı milliyetçi hedefler doğrultusunda yapılandırılarak sıkı denetim altına alınmıştır. Ülke içinde baskı ve korku eksenli bir yönetim anlayışı benimsenirken dış politikada da yayılmacı ve istilacı bir siyaset izlenmiştir.

Görsel 1.9: Benito Mussolini (1883-1945)

Faşizm, aşırı milliyetçiliğe ve otoriterliğe dayalı bir hareket olarak ilk kez İtalya'da örgütlendi, I. Dünya Savaşı sonrasında ise gerçek anlamda bir ideolojiye dönüştü. Savaştan sonra yaşanan ekonomik sıkıntılar ve siyasi gerginlikler, faşizmin yaygınlaşmasının önünü açtı. Liderliğini İtalyan lider Benito Mussolini'nin (Benito Mussolini) yaptığı faşist hareket, 1919'da "Savaş Demetleri" adı altında örgütlendi (Görsel 1.9). Savaş Demetleri, hem sol akımlara hem de liberal demokrasiye karşı olan milliyetçi çetelerden oluşuyordu. Bu çetelerin Kasım 1921'de Roma Kongresi'nde birleşmesiyle Ulusal Faşist Parti kuruldu. Savaş Demetleri'nin gençlik teşkilatı olarak bir araya gelen "Kara Gömlekliler" örgütü, siyasi karşıtlarına karşı savaş açtı ve özellikle komünist gruplarla ve grevlere katılan işçilerle çatışmaya başladı. O dönemde faşist hareket, siyasi bir oluşumdan ziyade paramiliter bir örgüt şeklindeydi.

Görsel 1.10: "Kara gömlekli" genç faşistler, İtalya

Mussolini, bir süre sonra Kral III. Victor Emmanuel'e (Viktor Emanuel) ülke yönetimini kendisine devretmesi için baskı uygulamaya başladı. "Kara Gömlekliler" örgütünün Napoli'den Roma'ya yürümesi üzerine hükûmet zor durumda kaldı ve istifa etti (Görsel 1.10). Kral, Ekim 1922'de Faşist Partiyi yeni hükûmeti kurmakla görevlendirdi. Böylece Faşist Partinin 1943'e kadar sürecek olan iktidarı başladı.

Faşizmin temel ilkelerinden biri de bireylerin mutlak otoriteye (lidere) sadakat göstermesi ve devlet karşısında tamamen boyun eğmesiydi. Bu ilke doğrultusunda İtalyan faşizminin lideri Musollini, Duçe (lider) ünvanıyla anıldı ve İtalyan halkının babası, ordunun da başkomutanı kabul edildi.

Nasyonal Sosyalizm

Nasyonal sosyalizm; "Nazizm" adıyla anılan, Adolf Hitler'in ve Nasyonal Sosyalist Partisinin siyasi ve ekonomik amaçlarını savunan ideolojidir (Görsel 1.11). Bazı ilke ve yöntemler açısından faşizme çok benzeyen bu ideoloji, Alman ırkının üstünlüğü tezi üzerine kuruldu. Nazizim'in esasları, Hitler'in *Kavgam* adlı kitabında ve Alfred Rosenberg'in (Alfred Rosınberg) ırkçı makalelerinde anlatıldı. Bu ideolojiye mensup kişiler, Alman ırkından olmayan insanları aşağılayarak ve toplumdan dışlayarak ayrımcı bir politika izledi. Bireysel, toplumsal ve siyasal özgürlükleri sistematik biçimde ortadan kaldıran Naziler, otoriter bir devlet ve toplum yapısı oluşturmayı hedefledi. I. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da yaşanan siyasi çalkantılar, sosyalist ayaklanmalar ve ekonomideki çöküntü, Alman halkını Nazizm ideolojisi etrafında birleştirdi. Alman devleti ve toplumu, Nazizm düşüncesinin katı disiplini sayesinde özellikle ekonomik alanda büyük ilerleme kaydetti.

Görsel 1.11: Adolf Hitler (1889-1945)

DERS DIŞI UYGULAMA

Yandaki karekodda verilen "İki Dünya Savaşı Arasında Etkili Olan Başlıca İdeolojiler" konusu ile ilgili etkinliği yapınız.

DERS İÇİ UYGULAMA

Yandaki karikatürden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Bu karikatür Hitler'in yönetim anlayışı ve tarzıyla ilgili hangi ipuçlarını vermektedir? Açıklayınız.

Hitlerin ikametgâhı bir siper haline kondu
Ben demek Almanya demektir.

DERS DIŞI UYGULAMA

Yandaki karekod üzerinden bazı yerleşim yerlerinin I. Dünya Savaşı'ndan sonra çekilen görüntülerini izleyiniz. Bu görüntülerden yararlanarak savaşın insan, çevre ve ekonomi üzerindeki etkilerini anlatan bir metin yazınız.

1.1. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

1.2. SSCB'NİN KURULMASININ ORTA ASYA TÜRK TOPLUMLARINDA MEYDANA GETİRDİĞİ DEĞİŞİM

KONUYA BAŞLARKEN

SSCB yönetimi altındaki topraklarda 1936 yılına kadar birçok sosyalist özerk cumhuriyet ve bölge kurulmuştur. Azerbaycan'ın sınırları ise 1923'te belirlenmiştir. Bu sınırları gösteren aşağıdaki haritayı inceleyiniz ve soruları cevaplayınız.

1. Sizce SSCB yönetimi, Azerbaycan'ın ve Azerbaycan'a bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sınırlarını niçin aralarında kara bağlantısı olmayacak şekilde belirlemiştir?
2. Azerbaycan sınırlarının bu şekilde belirlenmesi, Türkiye'nin Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerini nasıl etkilemiş olabilir?

SSCB'nin Kurulması

Görsel 1.12: Kış Sarayı'nın önündeki Bolşevik ordusu, Petrograd (St. Petersburg)

I. Dünya Savaşı'nda alınan yenilgiler ve ülke içinde yaşanan ekonomik sorunlar nedeniyle Rus Çarlığı'nda siyasi istikrar bozuldu ve halk ayaklanmaları başladı (Görsel 1.12). Şubat 1917'deki işçi gösterilerinde başlayan olayların giderek büyümesi sonucunda Bolşevikler tarafından bir ihtilal yapılarak çarlık rejimi sona erdirildi. Bu ihtilal sonrasında Rus Çarlığı, sosyalist grupların desteklediği Anayasal-Demokrat Partinin önde gelenlerinin kurduğu "Geçici Hükûmet" tarafından yönetilmeye başlandı. Ancak bu dönemde de askerî bir başarı sağlanamadığı gibi ekonomik çöküş ve siyasi istikrarsızlık devam etti. Bunun üzerine Ekim 1917'de Lenin önderliğindeki Bolşevikler harekete geçti ve Geçici Hükûmet'i devirerek iktidarı ele geçirdi.

Rusya'daki muhafazakâr ve liberal güçler, Rusya Komünist Partisi adı altında yapılanan Bolşeviklere karşı birleşti ve ülke içinde yeni bir çatışma ortamı doğdu. 1918-1922 yılları arasında dört yıl süren bu iç savaşta Bolşevikler, Kızıl Ordu sayesinde Rus Çarlığı'nın kontrolündeki toprakları tamamen ele geçirdi ve 30 Aralık 1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği resmen kuruldu.

Türkistan Millî Mücadelesi ve Basmacı Hareketi

Bolşevikler, 3 Aralık 1917'de "Rusya ve Doğu'nun Tüm Müslüman Emekçilerine" başlıklı bir bildiri yayımlayarak Türk ve Müslümanların yanı sıra Rus hâkimiyeti altındaki tüm halklara bazı siyasi, sosyal ve kültürel güvenceler verdi. Bu bildiriyle Rus Çarlığı'nın egemenliği altında yaşayan bütün milletlerin self-determinasyon hakkı (kendi kaderini belirleme hakkı) kabul edilmiş oldu. Bolşeviklerin bu bildiriyi yayımlamadaki asıl amaçları, iktidarlarını güçlendirmek için Rus olmayan milletlerin desteğini almaktı.

Rusya'da yaşayan birçok Türk aydını ve siyasetçisi, Türkçe konuşan tüm toplulukların bir araya gelerek ortak ve özerk bir yönetim kurması ve bütün Türklerin aynı siyasi çatı altında toplanması gerektiğini savunuyordu. Bu amaç doğrultusunda birçok kurultay toplandı ve bu kurultaylarda alınan kararlar sonucunda Türkistan Millî Özerk Hükûmeti, Alaş Orda Devleti ve Başkort Millî Özerk Cumhuriyeti kuruldu. Bu süreçte Azerbaycan topraklarında yaşayan Türkler de 1918 yılında bağımsızlıklarını ilan etti (Harita 1.6). Ancak Sovyet Rusya'nın 1918 yılının başından itibaren artan baskıları karşısında Türkistan ve Azerbaycan hükûmetleri varlıklarını koruyamadı. Rusya'daki diğer Türk toplulukları da 1922'ye kadar geçen süreç içinde Sovyet hâkimiyeti altına girdi.

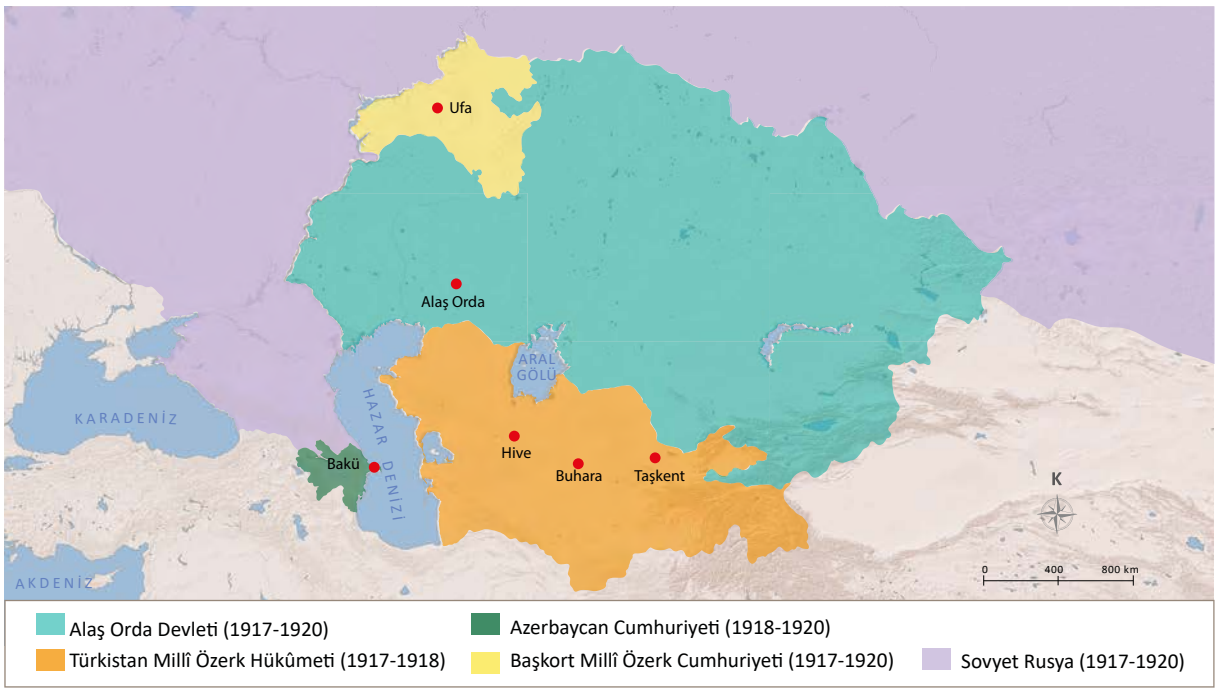

Harita 1.6: Sovyet Rusya ve özerklik kazanan Türk Cumhuriyetleri (1917-1920)

Türkistan Millî Özerk Hükûmeti'nin Sovyetler tarafından dağıtılması üzerine Hokand'da Korbaşı Ergaş'ın liderliğinde büyük bir silahlı direniş başladı (1918). Rusların Basmacı Hareketi diye adlandırdığı bu direniş, Türkistanlı liderlere (korbaşı) ve halka yönelik katliamlar sonrasında önce Fergana Vadisi'ne, daha sonra da Türkistan'ın diğer bölgelerine yayıldı. Muhammed Emin Bek, Hal Hoca, Parpi Korbaşı, Canıbek Kadı, Muhiddin Bek, Şir Muhammed Bek, onun kardeşi Nur Muhammed Bek gibi isimlerin komutası altında toplanan gönüllüler, Ruslara karşı destansı bir mücadele yürüttü. Ancak Sovyet rejimi, 1920'de Kızıl Ordu aracılığıyla Türkistan coğrafyasında hâkimiyet kurdu ve bu bölgelerde merkeze bağlı halk cumhuriyetleri oluşturdu. Buna rağmen halk, kendi yaşadıkları bölgelerde Ruslara karşı mücadele etmeyi sürdürdü.

8 Kasım 1921'de Enver Paşa'nın Basmacı Hareketi'nin başına geçmesiyle Sovyet güçleri ağır kayıplar vermeye başladı. 1922'de büyük bir saldırı gerçekleştiren SSCB, bölgenin tamamını ele geçirdi ve daha önce kurulan geçici Türkistan hükûmetini dağıttı. Bu süreçte bazı direniş liderleri şehit edilirken bazıları da esir alındı. Türkistan'ın bağımsızlığına kavuşması için mücadele eden Enver Paşa da 4 Ağustos 1922'de Belcuvan'da (Tacikistan) şehit edildi.

1924'e kadar Basmacı Hareketi'ni büyük ölçüde bastıran Sovyet kuvvetleri, bu tarihten itibaren Türkistan'ın siyasi sınırlarını etnik esaslara göre yeniden belirledi. Ancak Türkistan'daki direniş hareketleri 1935'e kadar aralıklarla devam etti. Basmacı Hareketi'nin başarısız olmasındaki temel etken, direnişe katılan grupların kendi aralarında birlik sağlayamaması ve bu direnişin tek bir merkezden yönetilmemesiydi.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Sizce Basmacı Hareketi Türk dünyasında ortak bir tarih bilinci oluşmasında etkili olmuş mudur? Gerekçelendirerek açıklayınız.

Gazavât/ Müridizm Direniş Hareketi

Gazavât Hareketi, XVIII. yüzyılda Rus Çarlığı'nın Kafkasya'yı istila etmesi üzerine başlayan ve o bölgede yaşayan Nakşibendi tarikatı mensupları öncülüğünde gelişen, dinî ve millî bir organize direniş hareketidir. Bu direniş hareketi, Nakşi imamlar ve bu imamların müritleri tarafından yönetildiği için Ruslar tarafından "Müridizm" olarak adlandırılmıştır.

Görsel 1.13: İmam Şeyh Şamil (1797-1871)

Gazavât Hareketi'ne katılanların tamamı tarikat mensubu değildi; bu hareketin önderliğini yapan imamlar, bütün Kafkasya halkını Müslümanların ortak değeri olan gaza fikri etrafında birleştirmeye çalıştığı için bu hareket bu isimle anıldı. İmam Şeyh Mansur ile başlayan Gazavât Hareketi, XIX. yüzyılın başlarında İmam Gazi Muhammed ve İmam Hamza Bey (Hamzat Bek) ile devam etti. İmam Hamza Bey'in 1834'te vefatı üzerine Şeyh Şamil imam seçildi. İmam Şeyh Şamil zamanında halk Gazavât Hareketi'ni daha çok benimsedi ve Ruslara karşı verilen mücadele büyük güç kazandı (Görsel 1.13). Özellikle 1840-1843 yılları arasında Çarlık ordusuna büyük kayıplar verdirildi. O dönemin en ağır silahlarına sahip Rus ordusu karşısında, çok zor şartlarda ve imkânsızlıklar içinde mücadele yürüten Şeyh Şamil, 1858'de Ruslara esir düştü. Onun esir düşmesinin ardından Gazavât Hareketi büyük ölçüde sona erdi. Kafkas halkı da bölgedeki Rus zulmünün artması ve Müslümanlar için burada yaşamanın imkânsız hâle gelmesi üzerine 1862-1865 yılları arasında ana yurtlarını terk ederek başka bölgelere göç etmek zorunda kaldı.

Gazavât Hareketi çatısı altında Kafkasya'da büyük bir bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi verildi. Bu direniş, farklı etnik kökenlerden gelen Kuzey Kafkasya Müslümanları arasındaki birlik ve beraberliği güçlendirdi. Ruslara karşı verilen mücadele, Şeyh Şamil'den sonra eski gücünü kaybetmiş olsa da küçük gruplar tarafından devam ettirildi. Bolşevik İhtilali'nden sonra ise bölgedeki Nakşibendilerin önderliğinde yürütülen bağımsızlık hareketleri yeniden ivme kazandı.

Sovyet yönetimi, Kuzey Kafkasya bölgesinde Dağlı Sovyet Özerk Cumhuriyeti ve Dağıstan Özerk Cumhuriyeti adıyla iki özerk cumhuriyet kurdu. Stalin, 1922 yılından itibaren bölgeye hâkim olabilmek için bu özerk cumhuriyetleri küçük parçalara ayırmaya başladı. 1934 yılına kadar Kuzey Kafkasya'daki özerk cumhuriyetlerin sınırlarında ve statülerinde pek çok değişiklik yapıldı. II. Dünya Savaşı yıllarında bölge halkına yönelik baskılar arttı. Kuzey Kafkasya'daki binlerce insan ya göçe zorlandı ya da sürgün edildi.

Başkortostan'ın Bağımsızlık Mücadelesi

Bolşeviklerin iktidara gelmesinin ardından İdil-Ural bölgesinde yaşayan Türkler, siyasi ve kültürel özerklik elde etmek için Kazan'da çalışmalara başladı. Burada yapılan toplantılarda bir Türk-Tatar hükûmetinin oluşturulması ve bölgedeki Türk toplumlarının, kurulması hedeflenen İdil-Ural Devleti çatısı altında birleştirilmesi gerektiği fikri benimsendi. Zeki Velidî Togan önderliğindeki Başkortlar, bu süreçte özerklik kazanmak için harekete geçti.

20 Aralık 1917-4 Ocak 1918 tarihleri arasında yapılan III. Başkort Kurultayı'nda Başkort Millî Özerk Cumhuriyeti kuruldu ve bir hükûmet oluşturuldu. Türk-Tatar Millet Meclisi de 6 Ocak 1918'de İdil-Ural Devleti'ni kurma kararı aldı. Ancak Bolşevikler, Kızıl Ordu aracılığıyla bölgede hâkimiyeti ele geçirdi ve kendi kontrollerinde birçok özerk yönetim kurdu. Başkortlar, Çarlık taraftarlarının baskısı karşısında Bolşeviklerle anlaşmak zorunda kaldı ve 23 Mart 1919'da Başkort Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurdu. Ancak Bolşevikler, 1920'de Başkortlara karşı tutumunu değiştirdi ve yönetimi tamamen ele geçirdi. Bunun üzerine Zeki Velidî Togan, Türkistan'a giderek Basmacılarla birlikte Kızıl Ordu'ya karşı mücadele etti. 1921'de kurulan Türkistan Millî Birliği'nin başına getirilen Togan, Türkistan'daki direniş hareketinin de başarısız olması üzerine 1923'te İran'a gitti.

YAŞAM ÖYKÜSÜ

Ahmet Zeki Velidî Togan (1890-1970)

1890'da Başkortostan'daki İsterlitamak (İşimbay) kazasına bağlı Küzen köyünde doğdu. Başkortostan Millî Hareketi'nin liderliğini yapan Togan, Bolşeviklere karşı sürdürülen mücadelede aktif rol oynadı. 1923'ten sonra İran, Afganistan, Hindistan ve Avrupa'da bulunduktan sonra 1925'te Türkiye'ye geldi. Maarif Vekâletinde çeşitli görevler yapan Velidî Togan, 1927'de İstanbul Darülfünûnuna atandı. 1935'te Avrupa'ya gitti ve burada çeşitli üniversitelerde çalıştı. 1939'da Türkiye'ye dönerek yeniden İstanbul Üniversitesinde göreve başladı. 1970'te vefat edene kadar ilmî çalışmalarına devam etti. Zeki Velidî Togan, Türk tarihi alanında önemli çalışmalar yaptı. Bolşeviklere karşı yaptığı mücadelesini 1969'da "Hatıralar: Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Milli Varlık ve Kültür Mücadeleleri" adıyla yayımladığı eserinde anlattı.

Azerbaycan'ın Bağımsızlık Mücadelesi

Azerbaycan Türkleri, Gürcüler ve Ermeniler; Bolşevik İhtilali'nden sonra Transkafkasya (Mavera-yı Kafkas) Komiserliği adı altında federatif bir hükûmet kurdu. Bu hükûmetin yasama organına Seym adı verildi. Transkafkasya Seymi, 22 Nisan 1918'de yapılan bir toplantıda Transkafkasya Müstakil Demokratik Federatif Cumhuriyeti'ni ilan etti ve devletin merkezini Tiflis olarak belirledi. Ancak üç millet arasındaki etnik ve siyasi fikir ayrılıkları, bu devletin kısa ömürlü olmasına neden oldu. Gürcüler ve Ermeniler, 3 Mart 1918'de yapılan Brest Litovsk Antlaşması sonucunda Batum, Kars ve Ardahan'ın Osmanlı Devleti'ne verilmesini kabul etmeyince bu federatif cumhuriyet dağıldı. Bu gelişmelerin ardından Azerbaycan Millî Şûrası oluşturuldu ve başkanlığına Mehmet Emin Resulzade getirildi.

Azerbaycan Millî Şûrası, 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etti ve bu karar sonrasında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti kuruldu. Bakü, Ermenilerin desteğini alan Bolşeviklerin elinde olduğu için Azerbaycan'ın ilk ve geçici başkenti Gence oldu.

Azerbaycan Cumhuriyeti, Bakü'nün kurtarılması için Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Bunun üzerine Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa komutasında, Osmanlı askerlerinden ve Azerbaycanlı gönüllülerden oluşan Kafkas İslam Ordusu kuruldu. Kafkas İslam Ordusu, 15 Eylül 1918'de Bakü'yü ele geçirdi ve Bakü, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin başkenti yapıldı. Türk dünyasında demokratik cumhuriyet yapısına sahip ilk devlet olan Azerbaycan'da "Türkleşmek, İslamlaşmak ve çağdaşlaşmak", millî bir ideoloji olarak benimsendi. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı da Mehmet Emin Resulzade'ydi.

Azerbaycan, 28 Nisan 1920'de Sovyet Rusya'nın hâkimiyeti altına girdi. Mart 1922'de ise Transkafkasya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti adı altında Gürcistan ve Ermenistan'la birleştirildi. Bunun üzerine başta Mehmet Emin Resulzade olmak üzere birçok Azerbaycanlı ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Ülkede kalan birçok devlet adamı, dinî ve siyasi lider, yüksek rütbeli subay, aydın ve bilim insanı ise Ermeni Taşnak çeteleri ile iş birliği yapan Bolşeviklerin baskı ve zulmüne uğradı.

SSCB'nin Orta Asya Politikası ve Bu Politikanın Türk Topluluklarına Etkisi

SSCB, Çarlık Dönemi'nde Orta Asya'ya yönelik uygulanan sömürgeci politikayı, dönemin koşullarına ve komünist ideolojiye uyarlayarak devam ettirdi. Stalin, yönetimi altındaki bütün halkları "milletlerin kaynaşması" sloganı üzerinden Sovyetleştirmeyi hedefledi. Bu durum, aslında Çarlık Dönemi'nde uygulamaya konan Ruslaştırma politikasının devamı niteliğindeydi. Orta Asya'nın Sovyet sömürgesi olarak kalması için birçok siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel politika hayata geçirildi. Bu politikalar, Orta Asya dışında yaşayan, Rus ya da Slav olmayan diğer halklara karşı da uygulandı.

Türk topluluklarını ayrı milliyetlere ayırmak isteyen Sovyet yönetimi, bu amaçla "böl, parçala ve yönet" politikasını uygulamaya koydu. Türkçe konuşan halklar arasındaki lehçe ve ağız farklılıkları ön plana çıkarılarak ayrı milliyetler oluşturuldu. Bu durum, Türk toplulukları arasındaki millî birlik ve beraberliği bozduğu gibi zaman zaman Türk devletleri arasında sınır çatışmaları yaşanmasına da neden oldu.

SSCB, bölgenin etnik yapısını değiştirmek ve Sovyetleştirmek için bu süreçte Rusları Türkistan coğrafyasında iskân etmeye başladı. Orta Asya'daki Türkler başka yerlere göç etmeye mecbur bırakıldı ve onlardan boşalan verimli topraklara Ruslar yerleştirildi. Böylece Türkistan coğrafyasındaki Rus nüfusunun artması sağlandı.

Dinsizliği bir devlet politikası olarak uygulamaya koyan Sovyet rejimi, diğer dinlerin mensuplarına yaptığı gibi Müslümanlara karşı da büyük bir baskı uyguladı. Cami ve medreseler kapatılarak Müslümanların topluca ibadet etmeleri ve dinî eğitim almaları engellendi. Ayrıca Sovyet yönetimi altındaki tüm Müslümanlara ateizm propagandası yapıldı. Böylece İslam'ın sosyal hayatla ilişkisi ortadan kaldırıldı ve Türk toplulukları ile İslam dünyası arasındaki bağ kopartıldı.

Rusçanın ana dil hâline gelmesi için birçok eğitim ve kültür politikası uygulamaya kondu. Devletin resmî dili Rusça olurken Türk topluluklarının kendi ana dillerinde eğitim görmesi yasaklandı. Bu durum, bazı Türklerin Rusçayı ana dil olarak benimsemesine ve günlük yaşamlarını Rus kültür ve medeniyetine göre şekillendirmesine neden oldu. Dilsel ve kültürel sömürgecilik üzerine kurulan bu eğitim politikası sayesinde ülkedeki okuma yazma oranı kısa sürede %90'ın üzerine çıktı. Ancak bölgede yaşayan Türk toplulukları, bu politika nedeniyle yoğun bir asimilasyon tehlikesiyle karşı karşıya kaldı.

Türkleri kendi kültürel köklerinden koparmak için bazı kültür politikaları hayata geçirildi. Türk topluluklarının yaşadığı yerlerde alfabe değişikliği yapılarak yüzyıllardır kullanılan Arap alfabesinin yerine önce Latin alfabesi, daha sonra da Kiril alfabesi kullanılmaya başlandı. Her topluluk için ayrı edebî dil ve üslup geliştirildi. Ortak kültürel değerleri ortaya koyan tören, kutlama ve faaliyetler engellendi. Türk topluluklarının ortak bayramı olan Nevruz'un kutlanması yasaklandı. Böylece Türkler arasında ortak bir dil oluşmasının ve kültürel etkileşim sağlanmasının önüne geçildi.

Komünist Parti ideolojisi temel alınarak Orta Asya'daki Türk cumhuriyetleri için ayrı ayrı ülke tarihleri yazıldı. Böylece Türk toplulukları arasında ortak bir tarih bilinci oluşması engellendi.

Orta Asya'daki Müslüman Türk kadınlarının dinî ve geleneksel yaşam tarzlarını değiştirmek amacıyla da bazı düzenlemeler yapıldı. Kadına ve aileye yönelik bu düzenlemelerle geleneksel Türk aile yapısını bozmak ve Sovyet rejiminin istekleri doğrultusunda yeni bir kültür ve kimlik inşa etmek amaçlandı.

SSCB'nin uyguladığı ekonomik politikalar çerçevesinde Orta Asya'daki Türklerin hayatlarında büyük değişimler yaşandı. Göçebeler zorla yerleşik hayata geçirildi ve tarımsal faaliyetler kolektifleştirilerek büyük devlet çiftliklerinde yapılmaya başlandı. Orta Asya'da özellikle pamuk ve tahıl üretimine ağırlık verildi. II. Dünya Savaşı sürecinde ve sonrasında bölgede birçok sanayi tesisi kuruldu. Bu politikalar sayesinde bölge ekonomisi hızla gelişti ve büyüdü. Buna bağlı olarak da insanların yaşam tarzları değişti. Ancak Sovyetlerin bilinçsizce uyguladığı tarım politikaları, ekolojik dengenin de bozulmasına neden oldu.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Sovyet politikalarının, Türkiye ile Orta Asya Türk toplulukları arasındaki siyasi ve kültürel ilişkileri uzun vadede nasıl etkilemiş olabileceğini açıklayınız.

DERS DIŞI UYGULAMA

TRT BELGESEL yapımı olan "Doğu'nun Kayıp Silüetleri" adlı belgeselin 17. bölümünü yandaki karekod üzerinden izleyiniz. Bu belgeselden hareketle SSCB politikalarının bölge ekonomisine, insan yaşamına ve ekolojik dengeye etkilerini açıklayan kısa bir metin yazınız.

1.2. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

1.3. I. DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA DEĞİŞEN ORTA DOĞU VE AFRİKA SİYASETİ

KONUYA BAŞLARKEN

Jomo Kenyatta
(1890-1978)

1. "Batılılar geldiklerinde ellerinde İncil, bizim elimizde toprakları-mız vardı. Bize, gözlerimizi kapayarak dua etmeyi öğrettiler. Gö-zümüzü açtığımızda bizim elimizde İncil, onların elinde toprakla-rımız vardı."

   Kenya'nın kurucu devlet başkanı Jomo Kenyatta (Coma Kenyada)

   Kenyatta'nın bu sözleri, Batılıların sömürgecilik faaliyetlerinde uyguladığı hangi yönteme işaret etmektedir?
2. Batılılar, başka ülkelerin topraklarını sömürgeleştirebilmek için hangi politikaları uygulamıştır?
3. Günümüzde Orta Doğu'da yaşanan siyasi istikrarsızlığın temel nedeni sizce nedir?

Osmanlı Devleti'nin Yıkılmasından Sonra Orta Doğu

Orta Doğu; XX. yüzyıl başlarından itibaren Türkiye, İran, Irak, Suriye, Arap Yarımadası, Körfez ülkeleri ve Mısır topraklarının bütününü tanımlamak için kullanılan coğrafi bir kavramdır (Harita 1.7). Tarih boyunca stratejik bir öneme sahip olan Orta Doğu'da birçok devlet hüküm sürmüştür. Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar boyunca -İran hariç- hâkim olduğu bu bölge, farklı inanç ve kültürlerin en önemli merkezi olmuştur. Afrika, Asya ve Avrupa kıtalarının kesiştiği bir konumda yer alan Orta Doğu coğrafyası, dünyaya hâkim olmak isteyen devlet-ler için jeopolitik bir öneme sahiptir. Orta Doğu, kara ve deniz jeopolitiği açısından küresel güçlerin stratejik hedefi ve rekabet alanı olagelmiştir.

Harita 1.7: Günümüzde Orta Doğu coğrafyasında yer alan devletler

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmeye başlaması, küresel güçlerin Orta Doğu'ya yönelik emperyalist politikalar belirlemesine neden oldu. Rus Çarlığı, yüzyıllar boyunca Osmanlı topraklarını ele geçirmek ve bu topraklar üzerinden sıcak denizlere inmek için mücadele etti. Ancak İngiltere ve Fransa, XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik bir denge siyaseti uyguladı. İngiltere, böylece hem sömürgelerine giden yolların güvenliğini sağladı hem de Osmanlı Devleti'nin zor zamanlarında kendi lehine yaptığı ticaret antlaşmalarıyla maddi çıkar sağladı. XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya yönelik politikasından vazgeçti ve Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla stratejik önemi artan Mısır ve Kıbrıs'a hâkim oldu.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya yönelik politikalarından vazgeçmesi, Orta Doğu'nun geleceğini nasıl etkilemiş olabilir?

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sonunda yıkılmasıyla Orta Doğu'da bir otorite boşluğu ortaya çıktı. İngiltere ve Fransa, kurdukları manda yönetimleri aracılığıyla bölgeden siyasi ve ekonomik çıkar sağladılar ve uyguladıkları politikalarla bölgenin istikrarsızlaşmasına zemin hazırladılar. Filistin'deki manda yönetimini elinde bulunduran İngiltere, I. Dünya Savaşı'ndan sonra bu topraklara yapılan Yahudi göçüne göz yumarak bölgede günümüze kadar devam eden gerginlik ve çatışmaların da önünü açtı.

DERS DIŞI UYGULAMA

Yandaki karekodda verilen "Osmanlı Barışı" adlı etkinliği yapınız.

Modern Orta Doğu'nun Oluşumunda McMahon ve Sykes Picot Antlaşmalarının Etkisi

Görsel 1.14: Şerif Hüseyin (1884-1931)

I. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere ve Fransa, Orta Doğu'da hâkimiyet kurmak istedikleri bölgelerin paylaşımı konusunda görüşmelere başladı. Bu iki devlet, kendi aralarında gizli antlaşmalar yaparak Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'daki topraklarını aralarında paylaştı. Bu arada İngilizler, I. Dünya Savaşı öncesinde görüşmeye başladıkları Mekke Emîri Şerif Hüseyin ile de Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak yaptı (Görsel 1.14). İngiltere'nin bu ittifaktaki amacı, hem Arap milliyetçiliği hareketlerinden yararlanarak Orta Doğu'daki nüfuzunu artırmak hem de Süveyş Kanalı'nın güvenliğini sağlamaktı.

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Almanya ile ittifak yapmasının ve onların yanında savaşa girmesinin kendisi için büyük bir tehdit oluşturduğunun farkındaydı. Savaş başladığında Osmanlı Devleti'nin tüm Müslümanlara cihat çağrısı yapması, İngilizlerin endişesini artırdı. Hemen harekete geçen İngiliz hükûmeti, hem kendi sömürgesi olan Hindistan, Mısır ve Sudan'daki Müslümanların bu cihat çağrısına uymasını engellemek hem de Şerif Hüseyin'i ve diğer Arap kabile reislerini kendi taraflarına çekmek için faaliyetlere başladı.

McMahon Antlaşması

1915-1916 yılları arasında İngiltere'nin Mısır Valisi Henry McMahon (Henri Mekmehın) ile Mekke Emîri Şerif Hüseyin arasında yapılan yazışmalar sonucunda bir anlaşmaya varıldı. Bu anlaşmaya göre Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanması için Şerif Hüseyin'e her türlü yardımda bulunulacak ve başarılı olduğu takdirde kendisi Arap kralı yapılacaktı. Şerif Hüseyin de bunun karşılığında İngiltere'ye ekonomik öncelik tanıyacaktı. İngiltere'nin planladığı ve Şerif Hüseyin'in Haziran 1916'da başlattığı ayaklanma, Osmanlı ordusunun Suriye ve Kanal cephelerindeki askerî gücünün bölünmesine neden oldu.

Sykes Picot Antlaşması (16 Mayıs 1916)

İngiltere, Şerif Hüseyin'le yaptığı görüşmeleri gizlilik içinde sürdürmüş ve müttefiki Fransa'ya bu konuda bilgi vermemişti. Kasım 1915'te İngiliz hükûmeti bu gizli görüşmelerin ayrıntılarını Fransa'ya bildirdi ve iki devlet, Orta Doğu'nun paylaşımı konusunda görüşmelere başladı.

McMahon ile Şerif Hüseyin arasındaki yazışmalar devam ederken bir yandan da İngiltere temsilcisi Sir Mark Sykes (Sör Mark Sayks) ile Fransa temsilcisi François Georges Picot (Fransuva Jorj Piko) arasında gizli bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmanın koşulları hakkında Rus Çarlığı'nın da onayı alındı fakat Şerif Hüseyin bu süreçten haberdar edilmedi. Bu arada McMahon, İngiliz Dışişleri Bakanlığını bu antlaşmanın gizli tutulması gerektiği konusunda uyardı. Çünkü bu antlaşmanın ortaya çıkması, Şerif Hüseyin'in ve onunla birlikte hareket eden kişilerin İngiltere'ye cephe almasına neden olabilirdi.

16 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında imzalanan Sykes Picot Antlaşması'na göre

- Doğu Akdeniz Bölgesi, Adana, Diyarbakır, Musul ve Suriye kıyılarını Fransa alacak,
- Hayfa ve Akka limanlarının yanı sıra Antep, Urfa, Maraş ve Bağdat şehirleri ile Güney Irak bölgesi İngiltere'ye bırakılacak,
- Fransa ve İngiltere'nin aldığı topraklarda Arap Devletleri Konfederasyonu adı altında siyasi bir yapı veya Fransa ve İngiltere'nin denetiminde tek bir Arap devleti kurulacak,
- İskenderun Limanı serbest liman olacak,
- Kutsal bir yerleşim yeri olması nedeniyle Filistin topraklarında uluslararası bir yönetim kurulacaktı (Harita 1.8).

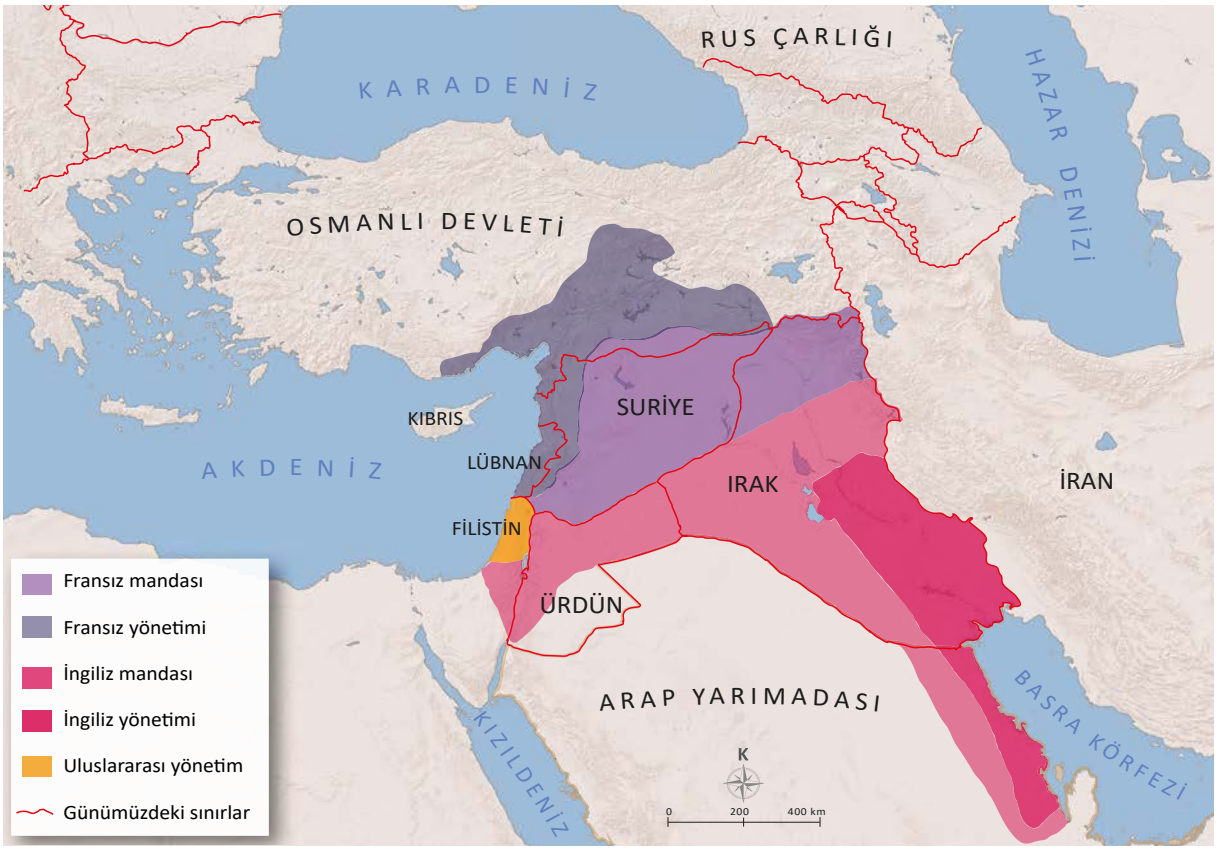

Harita 1.8: Sykes Picot Antlaşması'na göre Orta Doğu'nun paylaşımı

DERS DIŞI UYGULAMA

Yandaki karekodda verilen etkileşimli haritadan yararlanarak I. Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da meydana gelen siyasi değişimi anlatan kısa bir metin yazınız.

Görsel 1.15: Lord Balfour (1848-1930)

İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu ve Afrika'da Uyguladığı Sömürge Politikaları

İngiltere ve Fransa, Orta Doğu topraklarını aralarında paylaştıkları Sykes Picot Antlaşması'nı yürürlüğe koyma imkânı bulamadı. Ancak bu antlaşma, I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin Orta Doğu ile ilgili amaçlarını ortaya koyması bakımından önemliydi. İngilizler, Orta Doğu politikalarını belirlerken kendi çıkarlarını merkeze almıştı. Araplara Filistin, Suriye, Arabistan, Ürdün ve Irak'ı içine alan bağımsız bir Arap devleti vadedilirken Siyonistlerle de görüşmeye devam ediliyordu. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Balfour (Balfur), 2 Kasım 1917'de siyonizm hareketinin liderlerinden Walter Rothschild'a (Voltır Rotşayld) bir mektup göndererek Yahudilerin Filistin topraklarını yurt edinmesine olumlu baktıklarını ve bunu destekleyeceklerini bildirdi (Görsel 1.15). Tarihe Balfour Deklarasyonu olarak geçen bu mektup, Orta Doğu'da günümüze kadar devam eden pek çok sorunun fitilini ateşledi.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

İngilizlerin Fransızlara, Araplara ve Siyonistlere yönelik Orta Doğu politikaları hakkında neler düşünüyorsunuz? Açıklayınız.

Bolşevik İhtilali'nden sonra SSCB'nin ilk devlet başkanı olarak yönetimi ele geçiren Lenin, İtilaf Devletlerinin kendi aralarında yaptıkları gizli antlaşmaları İzvestiya gazetesinde yayımlatarak Sovyetlerin bu antlaşmalardan vazgeçtiğini ilan etti (24 Kasım 1917). Orta Doğu'ya yönelik bu antlaşmaların ortaya çıkmasından sonra Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa'nın asıl hedefinin büyük bir Arap devleti kurmak olmadığını, bu ülkelerin Orta Doğu'yu küçük devletlere bölerek kendilerinin yönetmek istediğini dünya kamuoyuna anlatmaya çalıştı ancak çabaları sonuçsuz kaldı. Parçalanan ve paylaşılan Orta Doğu coğrafyası, bölgesel ve küresel güçlerin çatışma ve rekabet alanı hâline geldi. 1919'da imzalanan Versailles Antlaşması sonucunda Afrika'daki Alman sömürgeleri de Belçika, Fransa, Güney Afrika ve İngiltere arasında paylaşıldı. Dolayısıyla küresel güçler, Afrika'daki sömürgecilik faaliyetlerini sürdürmeye devam etti.

Paris Barış Konferansı'nda alınan karar gereği İngiltere ve Fransa arasında 15 Eylül 1919'da Suriye İtilafnamesi adlı bir belge imzalandı. Buna göre Antep, Urfa ve Maraş Fransa'ya; Musul ise İngiltere'ye bırakıldı. Ayrıca Osmanlı Devleti ile yapılacak anlaşmanın şartlarını belirlemek için İtilaf Devletleri temsilcileri tarafından toplanan San Remo Konferansı'nda (18-26 Nisan 1920) da Orta Doğu'daki Osmanlı toprakları paylaşıldı (Görsel 1.16). Bu süreçte İngiltere; Arap Yarımadası, Filistin, Mısır ve Irak'taki varlığını "mandater ülke" sıfatıyla mutlak sömürgeci bir güç olarak sürdürmeye devam etti.

XX. yüzyıl başlarında petrolün sanayi ve ulaştırma sektöründe önem kazanmasıyla İngiltere ve diğer küresel güçler, yönlerini Orta Doğu'daki petrol kaynaklarına çevirdi. İngilizler, ilk olarak İran'a yöneldi ve buradan çıkarılan petrolü, boru hatları inşa ederek şirketler aracılığıyla Basra Körfezi'ne taşıdı. Ayrıca zengin ve kârlı petrol yataklarına sahip olan Musul'a da Irak'taki manda yönetimi sayesinde hâkim oldu. Mısır'dan başlayıp Güney Afrika'ya kadar uzanan alanda birçok sömürgeye sahip olan İngiltere, Almanya'dan ele geçirdiği sömürgelerle birlikte II. Dünya Savaşı'na kadar Afrika'daki faaliyetlerini sürdürdü. II. Dünya Savaşı sonunda hâkimiyet alanını daha da genişleten İngiltere, Hindistan'a ve diğer sömürgelerine giden yolların da güvenliğini sağlamış oldu.

Görsel 1.16: San Remo Konferansı'na katılan delegeler

San Remo Konferansı'nda Suriye ve Lübnan toprakları Fransız manda yönetimine verildi. Bu bölgedeki manda yönetimi 1946'ya kadar devam etti. Savaştan sonra Fransa da İngiltere gibi Afrika'daki sömürge alanlarını genişletti ve çok sayıda Fransızı bu topraklara gönderdi. Yeni sömürgelerde çok sayıda Katolik kilisesi ve okulu açılarak misyonerlik faaliyeti yapıldı. O topraklarda yaşayan insanlar kendi kültürlerinden koparılıp asimile edilerek Fransız kültürünün etkisi altına girdi. Bu sayede Fransa, bölgeden ayrıldıktan sonra bile -İngiltere'den farklı olarak- sömürgelerindeki etki gücünü günümüze dek sürdürdü.

DERS İÇİ UYGULAMA

Aşağıdaki kavram haritasında boş bırakılan yerleri uygun kavramlarla doldurunuz.

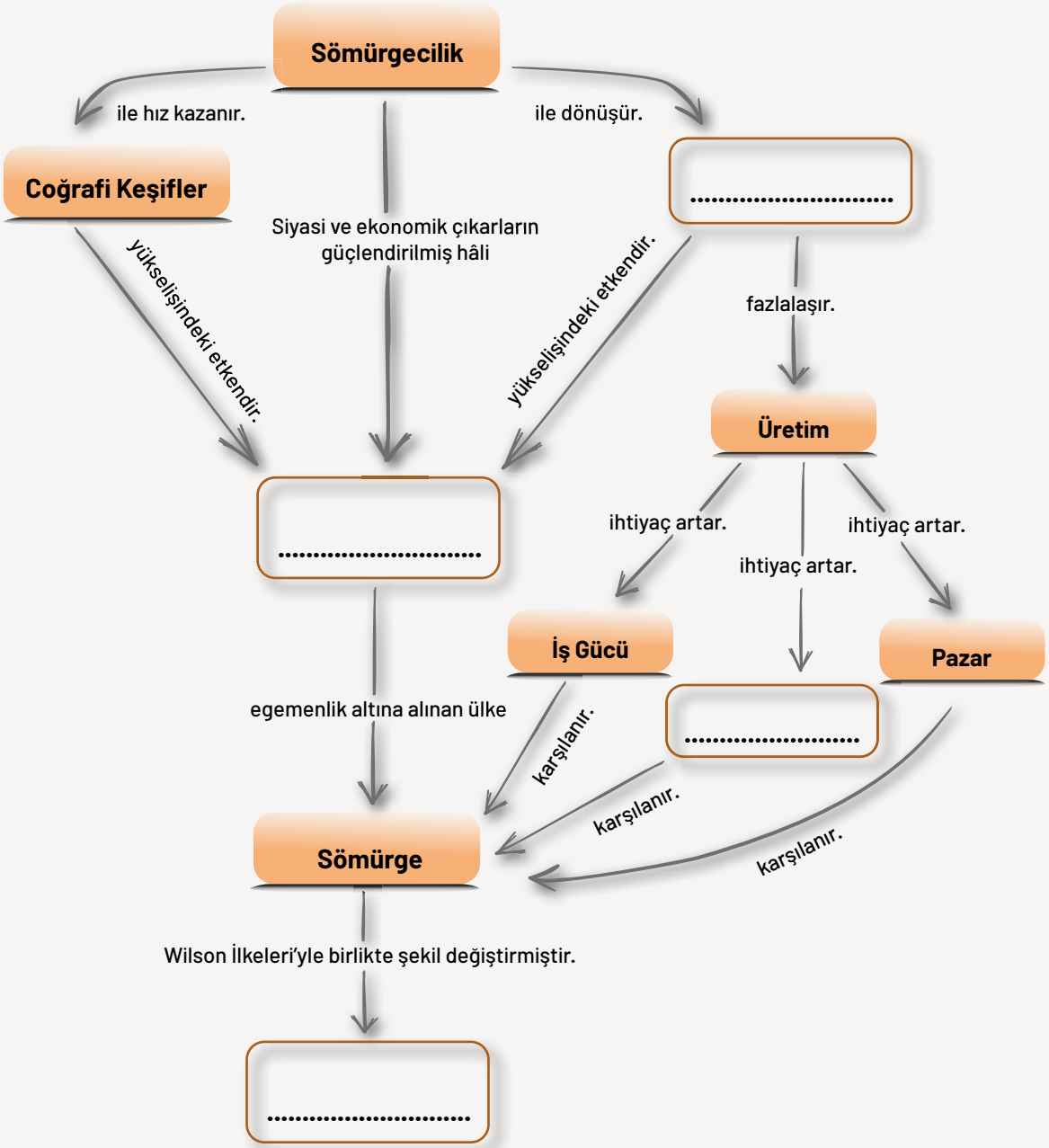

1.3. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

1.4. KÜRESEL SİYASET VE MUTLAK GÜÇ

KONUYA BAŞLARKEN

1. Dünyaya tek bir devletin hâkim olması sizce insanlığa adalet, barış ve huzur getirebilir mi? Gerekçelendirerek açıklayınız.
2. Sizce Türkiye'nin jeopolitik konumu, uluslararası ilişkilerini nasıl etkilemektedir?

Modern Kara, Deniz ve Hava Hâkimiyet Teorileri

Sömürgecilik hareketleri sonrasında dünya siyasetinde önemli değişim ve dönüşümler yaşandı. Avrupalıların denizaşırı sömürgeler elde etmesi, devletler arasındaki güç mücadelesini küresel boyuta taşıdı. Avrupa'da başlayan savaşlar, kısa sürede okyanuslara ve diğer kıtalara yayıldı. ABD'nin kurulması ve büyük bir güç hâline gelmesi, dünyadaki siyasi dengeleri değiştirdi. Sanayi Devrimi sonucunda ortaya çıkan kapitalizmin yükselişi, emperyalist rekabetin yeni bir aşamaya girmesine neden oldu. Sömürge imparatorluğu kuran İngiltere'nin Almanya'yla rekabeti, küresel siyasetin en belirleyici unsurlarından biri olarak öne çıktı. Küresel güçlerin dünya hâkimiyeti için verdiği mücadele, büyük ölçüde XX. yüzyılın başında ortaya konan hâkimiyet teorileri ile şekillendi. Bu teorilerde devletlerin küresel bir güç olmasını sağlayacak bölgelerin kontrolü esas alındı.

Kara Hâkimiyet Teorisi

İngiliz Halford J. Mackinder'a (Helford Cey Mekkindır) (1861-1947) göre Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları "Dünya Adası" adı verilen stratejik alanı oluşturmaktaydı. Dünya Adası'nı kontrol etmek için Merkez Bölge'yi [Heartland (Hartlend)] yani doğuda Sibirya, batıda Volga, kuzeyde Buz Denizi ve güneyde Himalayalar ile sınırlanan coğrafyayı denetim altına almak gerekiyordu. 1943'te bu teorisini geliştiren Mackinder, Avrupa Rusyası'nı da Merkez Bölge'ye dâhil ederken Sibirya'nın doğusunu bu sınırlamadan çıkardı.

Kara Hâkimiyet Teorisi'ne göre dünya hâkimiyeti ancak kara güçleri sayesinde ele geçirilebilirdi ve Merkez Bölge'yi kontrol eden iki önemli kuşak vardı:

1. **İç (Kenar) Kuşak** (Almanya, Avusturya, Balkanlar, Türkiye, İran, Pakistan, Hindistan ve Çin)
2. **Dış (Kenar) Kuşak** (İngiltere, Güney Afrika, Avustralya, ABD, Kanada ve Japonya)

Mackinder'in teorisi Alman General Karl Haushofer (Karl Hausofır) tarafından geliştirildi. Bu teori, Hitler'in Hayat Sahası [Lebensraum (Libınshaum)] fikrinin de temelini oluşturdu.

Şema 1.2: Kara Hâkimiyet Teorisi

Kenar Kuşak Hâkimiyet Teorisi

II. Dünya Savaşı bittikten sonra Amerikan dış politikasının mimarı olan Nicholas John Spykman (Nikılıs Con Spaykmın) (1893- 1943), Mackinder'ın Merkez Bölge teorisine karşılık Kenar Kuşak Teorisi'ni ortaya attı. Ona göre Avrasya'nın güç potansiyeli sadece Merkez Bölge'de değil; aynı zamanda bunu çevreleyen ülkeler kuşağında, yani Kenar Kuşak'taydı.

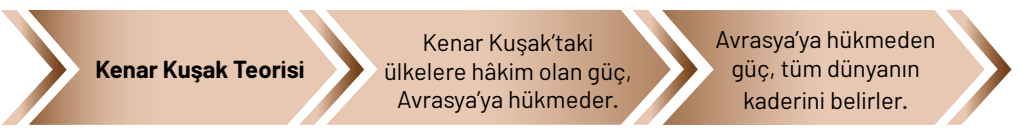

Şema 1.3: Kenar Kuşak Hâkimiyet Teorisi

Spykman'a göre Kenar Kuşak ülkelerinin (Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin ve Kore) bulunduğu coğrafya, kara güçleri ile deniz güçleri arasında bir tampon bölge işlevi görüyordu (Harita 1.9). Dolayısıyla ABD, bu ülkeler üzerinde başka bir devletin hâkimiyet kurmasına izin vermemeliydi.

II. Dünya Savaşı sonrasında süper güç olarak adlandırılan ABD ve SSCB, tüm dünya üzerinde hâkimiyet kurmak için kendi aralarında büyük bir mücadeleye girişti. Merkez Bölge'ye hâkim olan SSCB, Mackinder'ın Kara Hâkimiyet Teorisi'ni kendi dış politikasının esası hâline getirdi. Öncelikle Dünya Adası'na, daha sonra ise tüm dünyaya hâkim olmak isteyen SSCB, Doğu Avrupa'dan başlayarak etki alanlarını genişletmeye çalıştı. ABD de Spykman'ın teorisini yürürlüğe koyarak Merkez Bölge'ye hâkim olan SSCB'ye karşı çevreleme (tahdit) politikası uygulamaya başladı. Bu süreçte ABD, Kore ve Vietnam savaşlarına doğrudan müdahil olarak Kenar Kuşak projesini güçlendirmeyi ve SSCB'nin bu bölgede hâkimiyet kurmasını engellemeyi amaçladı.

ABD, SSCB dağıldıktan sonra da çevreleme politikasını uygulamaya devam etti. Günümüzde SSCB yerine kurulan Rusya Federasyonu'nun bütün itirazlarına ve karşı çıkmalarına rağmen ABD, NATO aracılığıyla nüfuz alanını Doğu Avrupa ülkelerini de içine alacak şekilde genişletmeye çalışmaktadır.

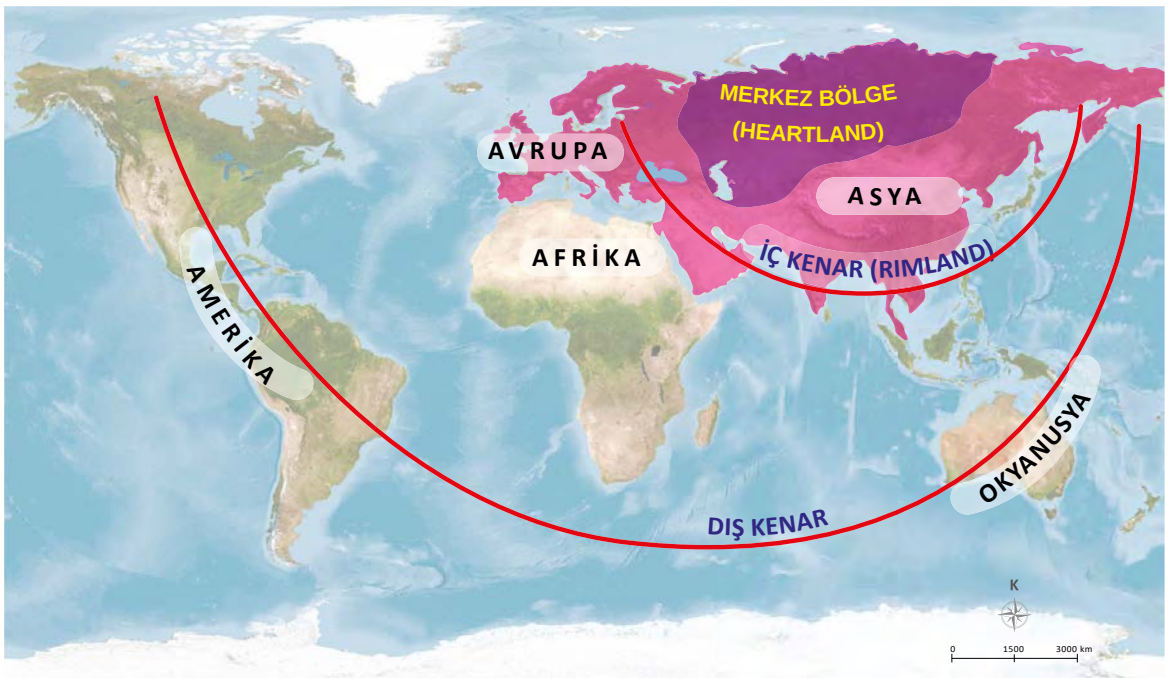

Harita 1.9: Kara ve Kenar Kuşak Hâkimiyet Teorilerine göre bölgeler

Deniz Hâkimiyet Teorisi

İngiltere'nin tüm dünya üzerinde hâkimiyet kurduğu bir dönemde, ABD'nin küresel bir güce dönüşmesi için Amiral Alfred Thayer Mahan (Alfred Deyr Mehın) (1840-1914) tarafından ortaya atılan ve geliştirilen jeopolitik teoridir. Mahan'a göre bir ülkenin küresel bir güç hâline gelebilmesi için stratejik öneme sahip denizlerin, boğazların ve kanalların kontrolünü elinde bulundurması gerekiyordu.

Deniz Hâkimiyet Teorisi	Denizlere ve deniz yollarına hâkim olan güç, dünyaya hâkim olur.

Şema 1.4: Deniz Hâkimiyet Teorisi

ABD, uluslararası alanda izlediği siyasi ve askerî stratejiyi büyük ölçüde bu teoriye göre belirledi. ABD'nin I. Dünya Savaşı'na girme nedeni, Almanların Amerikan ticaret gemilerine saldırmasıydı. II. Dünya Savaşı'na ise Japonların Pearl Harbor'daki (Pörl Harbır) Amerikan Deniz Üssü'ne yaptığı saldırı üzerine girdi. ABD, bu teori doğrultusunda Pasifik ve Atlas okyanuslarındaki stratejik öneme sahip adaların ve bazı su yollarının kontrolünü ele geçirdi. Deniz Hâkimiyet Teorisi, Amerika'nın yanı sıra İngiltere, Almanya ve Japonya'nın da kendi denizcilik politikalarını belirlemesinde etkili oldu.

Bir ada devleti olan İngiltere, XVII. yüzyıldan itibaren güçlü bir donanmaya sahipti. Ele geçirdiği denizaşırı sömürgeler sayesinde de hâkimiyet alanını dünyanın dört bir yanına genişletmişti. I. Dünya Savaşı'nda deniz gücünü geliştiren İngiltere, girdiği deniz savaşlarında üstünlük sağlayarak jeopolitik öneme sahip bölgelerdeki etki alanını güçlendirdi. II. Dünya Savaşı'nda da İngiliz donanması, Alman saldırıları karşısında yaptığı etkili savunmalarla savaşın sonucunu belirleyen unsurlardan biri oldu.

II. Wilhelm'in imparator olmasından sonra Almanya, küresel bir güç hâline gelmek için dış politika hedeflerinde bazı değişiklikler yaptı. Bu amaçla aktif bir yayılma politikası izleyerek denizaşırı bölgelerde sömürgeler elde etti. Ayrıca açık denizlerde İngiltere'ye karşı yürüttüğü mücadeleyi kazanmak için de donanmasını güçlendirdi.

Japonya da bir ada devleti olması nedeniyle deniz gücüne ağırlık verdi ve yeni hâkimiyet alanları oluşturmak için sömürgeciliğe yöneldi. Fransa ise donanmasını geliştirerek Uzak Doğu ve Afrika'daki sömürgelerini kontrol altında tutmaya çalıştı.

Hava Hâkimiyet Teorisi

Bu teori; İtalyan General Giulio Douhet (Culyo Duhe), Amerikalı General William Mitchell (Vilyım Miçıl) ve Hava Albayı Harry A. Sachaklian (Heri Saçaklıyan) tarafından ana hatlarıyla ortaya konmuş ve Amerikan havacılarının çalışmalarıyla geliştirilmiştir. Hava Hâkimiyet Teorisi'ne göre bir devlet, güçlü bir hava filosu kurarak diğer devletler üzerinde hâkimiyet kurabilir ve bu yolla dünya hâkimiyetini ele geçirebilirdi.

Şema 1.5: Hava Hâkimiyet Teorisi

Görsel 1.17: Okyanusta seyir hâlindeki ABD donanması

Amerikan havacılarından Alexander De Seversky'nin (Aleksandır Di Sevırski) (1894- 1974) yaptığı çalışmalar, ABD havacılık sistemine yön verenleri büyük ölçüde etkiledi. Kara ve deniz hâkimiyetinin hava gücüne bağlı olduğu tezini etkin bir biçimde savunan Seversky, ABD'nin mutlaka çok donanımlı bir hava filosuna sahip olması gerektiğini vurguladı. Onun önerileri doğrultusunda hava gücünü geliştiren ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra jeopolitik önem taşıyan birçok bölgede hava üssü kurdu. Ayrıca uçak gemileri aracılığıyla açık deniz ve okyanuslarda da hâkimiyet alanını genişletmeye çalıştı (Görsel 1.17).

Almanya, II. Dünya Savaşı'nda hava gücünü etkin şekilde kullanan ülkelerden biriydi. Bu savaşta Almanlar, siper savaşları yerine yıldırım savaşı [Blitzkrieg (Blitskriig)] yöntemini tercih etti. Bu yöntem, zırhlı birliklerin ve hava kuvvetlerinin ortak harekâtına dayanmaktaydı. Tanklar, Stuka (Junkers Ju 87) adı verilen Alman hafif bombardıman uçakları sayesinde büyük cephelerde en az kayıpla ilerledi ve düşmana planlı bir savunma yapma imkânı vermedi. Polonya ve Fransa'nın kısa sürede Alman orduları tarafından işgal edilmesinin temel sebebi de yürütülen bu askerî harekât oldu. Bu yöntemle tanklar ve diğer zırhlı araçlar, cephelerde sadece piyadeye destek vermek için değil, savaşın gidişatını da belirlemek için kullanılmaya başlandı. Böylece hava ve kara kuvvetlerinin koordinasyonu sayesinde çok daha başarılı harekâtlar gerçekleştirildi.

II. Dünya Savaşı'nda yürütülen hava operasyonları, savaşların sonucunu belirlemede askerî havacılığın ne kadar önemli olduğunu ortaya koydu. Savaş devam ederken havacılık sanayisinde yaşanan gelişmeler de çatışmaların gidişatını etkiledi. Öte yandan bu hava operasyonları, çok daha fazla asker ve sivil kaybının yaşanmasına neden oldu.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan ve Sovyet yönetimleri; kara, deniz ve hava kuvvetlerini bu hâkimiyet teorilerine göre yapılandırarak siyasi ve askerî politikalarını yeniden şekillendirdi. XX. yüzyılın ortalarında başlayan uzayla ilgili çalışmalar, ABD ve SSCB arasında yeni bir mücadele sahasının ortaya çıkmasına neden oldu. Bu iki devlet, dünyanın tek süper gücü olmak için kendi uzay politikalarını belirleyerek bu alanda da rekabet içine girdi. Uzaya hâkim olmak için sürdürülen çalışmalar sonucunda teknoloji de büyük bir hızla ilerledi.

DERS İÇİ UYGULAMA

Aşağıda verilen harita ve metinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Varşova Paktı 1991'de resmen dağıldıktan bir süre sonra bu pakta üye ülkelerin -SSCB dışında- tamamı NATO'ya üye oldu. 2008'de yapılan NATO Zirvesi'nde, Ukrayna ve Gürcistan'ın da gelecekte NATO'ya üye olması konusunda uzlaşmaya varıldı.

NATO'nun, Rusya'nın nüfuz alanı olarak gördüğü eski Sovyet coğrafyasında bu kadar genişlemesi ve etkinliğini artırması, Rusya'nın tepkisine neden oldu. Vladimir Putin, Avrupa'da artan gerilimden dolayı ABD'yi suçladı ve bu genişlemenin "ABD'nin dış politika çıkarları doğrultusunda yaratılmış suni bir problem" olduğunu iddia etti.

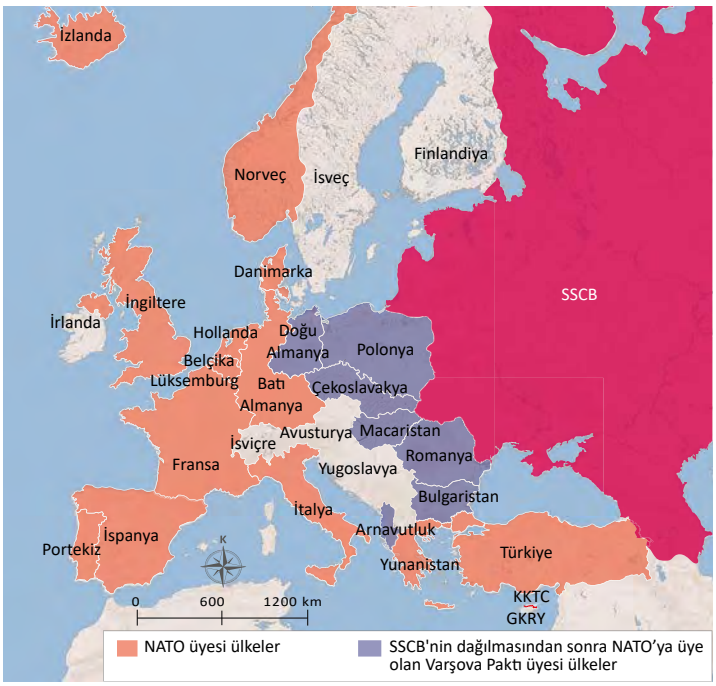

1. NATO'nun Doğu'ya doğru genişleme politikasını Kara ve Deniz Hâkimiyet Teorileri açısından açıklayınız.

2. Kenar Kuşak ve Deniz Hâkimiyet Teorilerini göz önünde bulundurduğunuzda 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesinin jeopolitik nedenleri neler olabilir?

3. Vladimir Putin, NATO'nun genişlemesini neden Rusya için bir sorun olarak görmektedir?

1.4. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

1.5. UZAK DOĞU'DA DENGELERİ DEĞİŞTİREN GÜÇ: JAPONYA

KONUYA BAŞLARKEN

Görsel 1: Koto adlı geleneksel Japon müzik aletini çalan kadınlar

Görsel 2: Japon imparatorunun ailesi ve konukları

1. İki farklı dönemi yansıtan bu görsellere göre zaman içinde Japonların giyim tarzlarında ne gibi değişimler meydana gelmiştir? Açıklayınız.
2. Sizce Japonya'nın sanayileşmesi, Batılı devletlerin Uzak Doğu'daki sömürgecilik faaliyetlerini nasıl etkilemiştir?

Japonya, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren sömürgecilik faaliyetlerine başlayarak Uzak Doğu'daki güçler dengesini değiştirdi. Batılı sömürgecilerin rekabet alanı hâline gelen Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri, siyasi ve ekonomik bağımsızlıklarını büyük ölçüde kaybetmişti. Küçüklü büyüklü birçok adadan meydana gelen Japonya ise neredeyse tüm dünyadan izole bir şekilde varlığını sürdürmekteydi. Feodal bir yönetim yapısının hâkim olduğu Japonya, "daymiyo" adı verilen yüzlerce derebeyi tarafından yönetiliyordu. Bu daymiyolar da "şogun" denilen en üst kademedeki bir derebeyine bağlıydı. Fiilî olarak şogun tarafından yönetilen ülkenin başında ise "mikado" adı verilen sembolik bir Japon imparatoru bulunuyordu. Şogunluk, 1603-1868 yılları arasındaki dönemde Tokugawa Hanedanı'nın elindeydi.

Avrupalılar ile Japonlar arasındaki ilk temas, XVI. yüzyılın ortalarında Japonya'ya giden Batılı tüccarlar ve misyonerler aracılığıyla oldu. Avrupalıların bu topraklarda Hristiyanlığı yaymak için yaptığı çalışmalar Japonların tepkisini çekti. Tokugawa Şogunluğu, yabancı tüccarları ve misyonerleri kovarak ülkenin dış dünyayla neredeyse tüm bağlantısını kesti. Japonlar bu dönemde sadece Korelilerle resmî ilişkilerini sürdürdü, ticari faaliyetlerini ise Nagazaki Limanı'ndaki Hollandalı ve Çinli tüccarlar üzerinden yürüttü.

Çin ile İngiltere arasında yapılan Afyon Savaşı'nda (1839-1842) İngilizlerin galip gelmesi Japonya için de bir dönüm noktası oldu. Bu savaştan sonra Çin, sınırlarını Batılı devletlere açmak zorunda kaldı ve onların nüfuzu altına girdi. Batılılar, zaman içinde Japonya üzerindeki baskılarını da artırmaya başladı.

Japonların dış dünyaya kapılarını açmasını sağlayan devlet ABD oldu. ABD'nin askerî baskısına daha fazla direnemeyen Japonya, 1854'te Kanagawa Antlaşması'nı imzalayarak iki limanının Batılı tüccarlara açılmasını ve Japonya'da bir ABD konsolosluğu kurulmasını kabul etti. ABD'yi İngiltere, Rusya ve Hollanda takip etti ve bu devletler de aynı imtiyazları elde etti. Bu gelişme karşısında daymiyolar ikiye bölündü ve ülke içinde karışıklıklar baş gösterdi. Şogunun kararlarına karşı çıkan bir grup, Batılı ülkelerle mücadele edebilmek için bazı reformların yapılması ve güçlü bir merkezî yönetim oluşturulması gerektiğini savunarak imparatoru destekledi. 1867'de tahta çıkan İmparator Mutsuhito Meiji, Japon aydınlarının ve daymiyoların desteğini alarak "Meiji Restorasyonu" olarak adlandırılan ve köklü reformlar yapılan bir dönem başlattı (Görsel 1.18). Meiji Restorasyonu, Japon modernleşmesinin temelini oluşturdu (Grafik Bilgi 1.1).

Görsel 1.18: İmparator Mutsuhito (1852-1912)

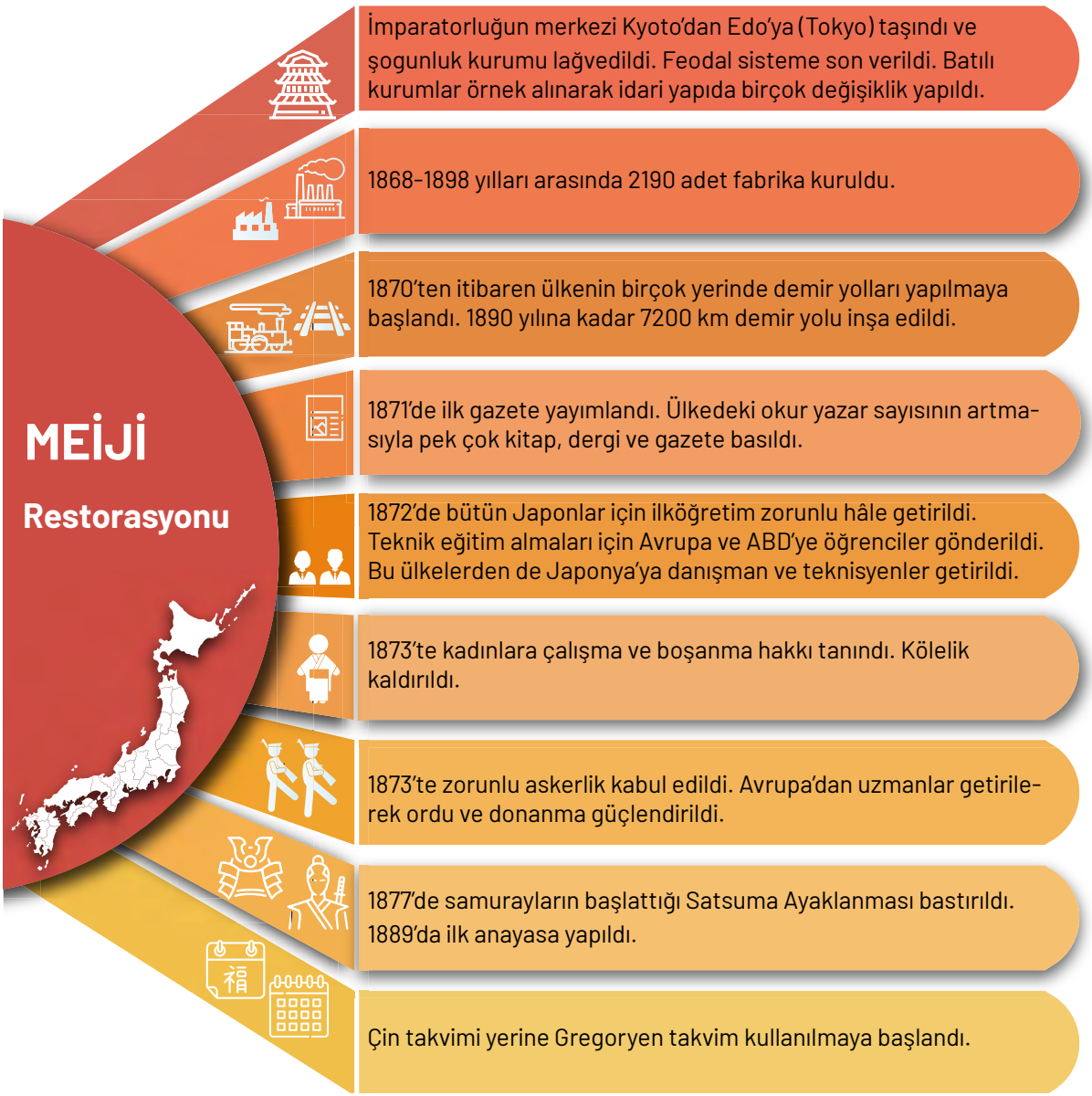

Grafik Bilgi 1.1: Meiji Restorasyonu ile yapılan reformlar

DERS İÇİ UYGULAMA

Aşağıdaki bilgi ve görsellerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Bilgi: Japon aydınlara göre ülkenin gelişebilmesi için Batı'nın tekniğini almak gerekiyordu. ABD ve Avrupa'yla kurulacak ilişkiler de bu çerçeveyle sınırlı olmalıydı.

Görsel 1: Orta Çağ Japonyası'nı gösteren bir illüstrasyon

Görsel 2: Meiji Dönemi Japonyası'nı gösteren bir illüstrasyon

1. Meiji Dönemi'nde Japonların sosyokültürel hayatında hangi değişimler yaşanmıştır?

2. Meiji Dönemi'ndeki gelişmelere baktığınızda Japon aydınlarının idealleri doğrultusunda bir değişim gerçekleştiğini söyleyebilir misiniz? Gerekçelendirerek açıklayınız.

Japon Yayılması

Meiji Restorasyonu ile yapılan reformlar, Japonya'nın kısa sürede sanayileşmesini ve büyümesini sağladı. XIX. yüzyıl sonunda Japonya, Uzak Doğu'da hâkimiyet kurmaya çalışan Batılı sömürgeci devletlerle rekabet edebilecek bir güce ulaştı. Japonlar, sanayilerine yeterli ham maddeyi sağlamak amacıyla ilk olarak Kore ile ilgilenmeye başladı. O dönemde Kore toprakları, önemli bir ham madde kaynağı ve verimli bir pazardı. Japonlar, Kore üzerinde kuracakları hâkimiyet sayesinde hem önemli bir üsse sahip olacak hem de asıl hedefleri olan Çin ve Mançurya'ya yayılmaya Kore topraklarından başlayabilecekti (Harita 1.10).

Japonya Kore'ye saldırdığında bu bölge üzerindeki nüfuzunu kaybetmek istemeyen Çin, Japonya'ya savaş açtı. 1894-1895 yılları arasında yaşanan Çin-Japon Savaşı sonucunda Japonlar galip gelerek Mançurya'nın güneyini ele geçirdi. Ancak Mançurya'yı kendi yayılma alanı olarak gören Rusya, bu durumdan rahatsız oldu. Fransa ve Almanya da Japonya'ya karşı Rusya'yı destekledi. Bu süreçte Fransa'nın asıl amacı, Hindiçini üzerinden Güney Çin'e girmek ve 1894'te Almanlara karşı Rusya'yla yaptığı ittifakı devam ettirmekti.

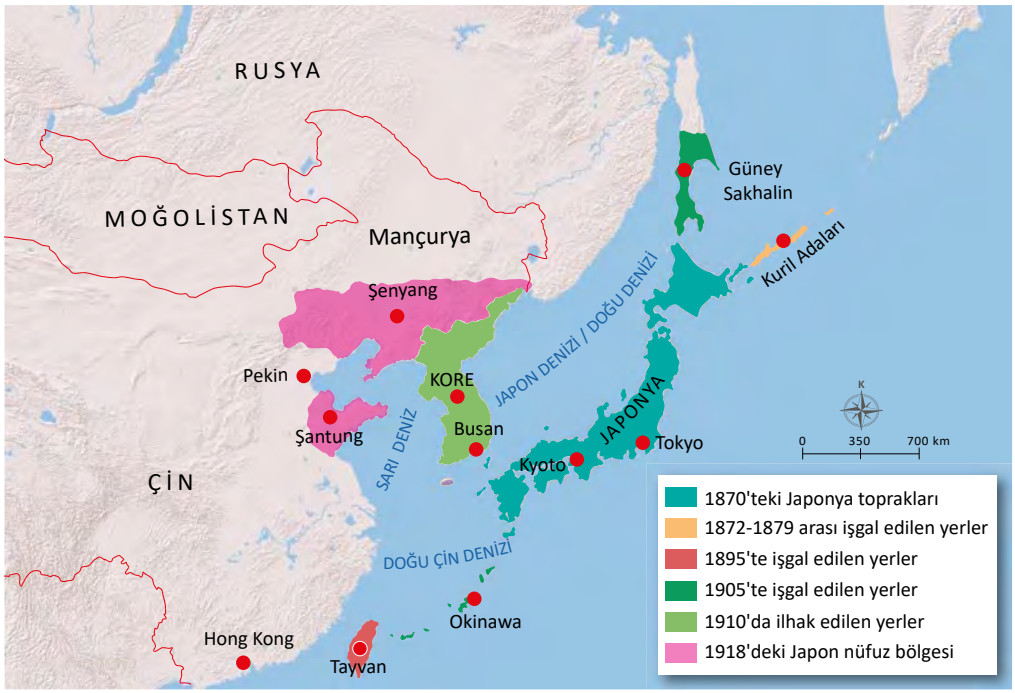

Yandaki haritanın etkileşimli hâline üstteki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Harita 1.10: Japonya'nın Asya'da yayılma süreci

Fransa ve Almanya'nın desteklediği Ruslarla mücadele edemeyeceğini gören Japonya, geri adım atmak zorunda kaldı ve Güney Mançurya'daki Liaotung Yarımadası'nı Çin'e geri verdi. Bu arada İngiltere de Çin'deki sömürge alanlarını genişletmek ve Rusya'nın Mançurya'da yayılmasını engellemek için Japonya'yı desteklemeye başlamıştı. Ancak tüm çabalara rağmen Japon-Rus Savaşı'nın önüne geçilemedi ve 1904'te başlayan savaşta Japonya, Rusya'ya karşı hem denizde hem de karada büyük bir üstünlük sağladı.

5 Eylül 1905'te Rusya ile imzalanan Portsmouth (Portsmot) Barış Antlaşması sonucunda Japonya, Mançurya üzerinde birçok ekonomik hak ve imtiyaz elde etti. Rusya ise Uzak Doğu'daki emperyalist emellerinden vazgeçerek yönünü Avrupa'ya çevirdi.

1910'da Kore'yi ilhak eden Japonya, Uzak Doğu'nun hâkim güçlerinden biri olmanın yanı sıra dünya siyasetine de yön veren bir ülke hâline geldi. Japonya'nın başarıları ve büyüme süreci, Çin'de başlayan reform hareketlerini de tetikledi. I. Dünya Savaşı sonrasında Japonya'nın giderek güçlenmesi, Avrupalıların Uzak Doğu'daki hâkimiyet alanını daralttı ve Japonya, Asya'daki yeni sömürgeci devletlerden biri hâline geldi.

1.5. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

1.6. İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDAKİ DÖNEMDE MEYDANA GELEN SİYASİ VE EKONOMİK GELİŞMELER

KONUYA BAŞLARKEN

Görsel 1: Almanya'da hiper enflasyon nedeniyle paranın değer kaybetmesi sonucunda milyarlarca Alman markını saymak zorunda kalan bir banka görevlisi

Görsel 2: Sokak tezgâhında elma satmaya çalışan bir Amerikalı, 1930'lu yıllar

1. Almanya'nın savaşı kaybeden, ABD'nin ise kazanan tarafta olmasını göz önünde bulundurduğunuzda verilen görsel ve açıklamalardan yola çıkarak I. Dünya Savaşı'nın ekonomik etkileri ile ilgili neler söyleyebilirsiniz?

2. Sizce savaşlar ülke ekonomilerinde hangi etkilere sebep olur? Açıklayınız.

İki savaş arası dönem, I. Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkımın etkilerini tamir etme ve barış ortamını koruma çabalarıyla geçti. Savaş sonrası imzalanan antlaşmalarda -özellikle sınırların ve savaş tazminatlarının belirlenmesi aşamalarında- Wilson İlkeleri'ne aykırı davranılması, sonraki yıllarda çıkacak olan yeni bir dünya savaşının zeminini hazırladı.

Milletler Cemiyeti, I. Dünya Savaşı'ndan sonra galip devletler adına yeni bir güç dengesi kurmaya çalıştı ancak yeterince başarılı olamadı. Uluslararası ilişkilerdeki barış ve yumuşama ortamı, 1925 Locarno (Lokarno) Antlaşması ve 1929 Briand-Kellogg (Braynd-Kelog) Paktı imzalandıktan sonra sağlanabildi. Silahsızlanma çabaları devam ederken 1929 Dünya Ekonomik Buhranı patlak verdi. Bu buhran sonucunda pek çok ülkede siyasi istikrarsızlık baş gösterdi. Bu alışılmadık durum, barışı koruma ve silahsızlanma çabalarının boşa gitmesine, baskıcı rejimlerin kurulmasına ve dünyanın yeniden büyük bir savaşa sürüklenmesine sebep oldu.

I. Dünya Savaşı'nın kazanan devletlerinden Fransa, savaş yıllarında ekonomik olarak büyük kayıplar yaşadı. Batı cephesindeki bütün savaşlar Fransız topraklarında gerçekleştiği için bu bölgedeki verimli tarım arazileri ekilemez duruma geldi. Savaş boyunca nüfusa oranı bakımından Almanya'dan daha fazla insan kaybeden Fransa, ülkeyi yeniden ayağa kaldıracak genç iş gücünden de mahrum kaldı. Savaş sonrasında Avrupa'nın en yaşlı nüfusuna sahip ülkelerden biri Fransa'ydı. Yaralıların tedavi masrafları da bütçe dengelerinin sarsılmasına sebep olmuştu.

İngiltere, uzun yıllar boyunca elinde bulundurduğu dünya hâkimiyetini savaştan sonra büyük oranda kaybetti. İngiltere'nin daha önce kontrol ettiği pazarlar Japonya ve ABD'nin eline geçti. Savaş sırasında ABD'den alınan ve geri ödenmesi mümkün olmayan borçlar, İngiliz ekonomisi için büyük bir yüke dönüştü. İngiltere'nin denizaşırı pazarlarını kaybetmesi sonucunda ihracat gelirleri azaldı. İhracatın düşmesi, ülke içindeki üretim

ve istihdam imkânlarını da kısıtladı. Savaştan sonra ülkedeki işsiz insan sayısı artarak 1921'de iki milyon kişiye ulaştı. Sosyal yardım hizmetlerine ayrılan bütçe, ekonomik dengelerin sarsılmasına neden oldu. Bu arada Hindistan'da başlayan ayaklanmalara İrlandalıların bağımsızlık mücadelesi de eklenince İngilizler siyasi açıdan zor duruma düştü. İrlandalılar, dört yıl süren mücadelelerinin sonunda 1921'de bağımsız bir İrlanda Devleti kurdu.

Sovyet Rusya, 1921'de Lenin önderliğinde ülkenin kendi kaynaklarıyla büyümesi esasına dayalı Yeni Ekonomik Politika'yı (NEP) uygulamaya başladı. Bu politikayla devlet; bankalar, büyük sanayi kuruluşları ve ulaşım sistemleri üzerinde tam bir kontrol sağladı. Bu program, Sovyet Rusya'nın hedefleri doğrultusunda kısa sürede başarılı oldu (Grafik 1.3). 1930'lara kadar halka ait tüm tarım alanları kolektifleştirildi ve ağır sanayinin geliştirilmesine yönelik birçok çalışma yapıldı. Bu çalışmalar sonucunda ordusunu güçlendiren Sovyetler, hızla silahlanmaya başladı.

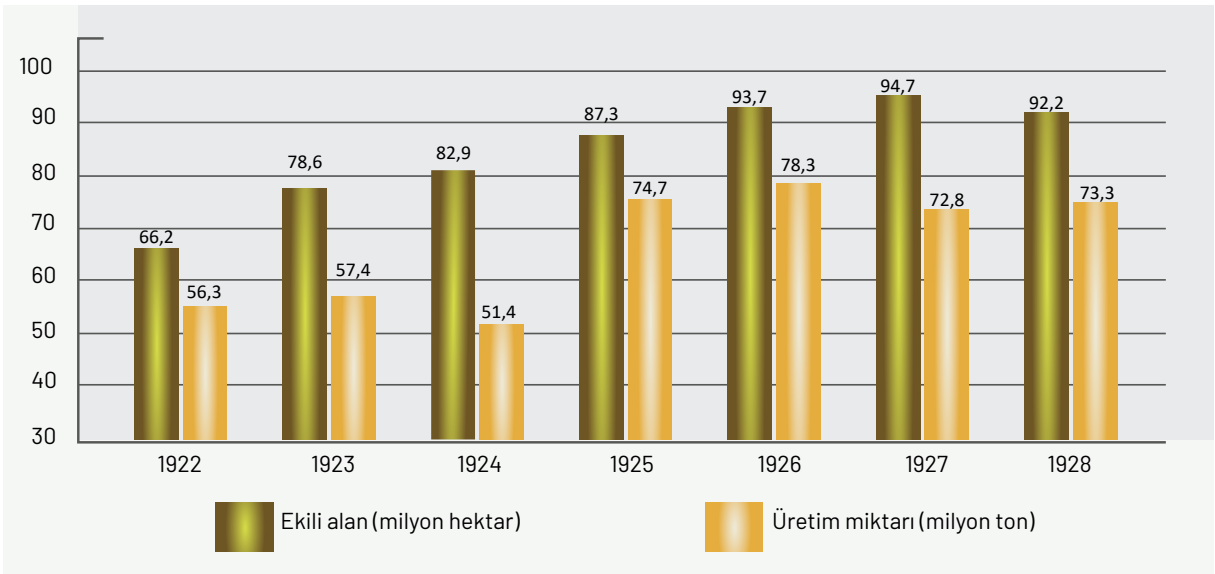

Grafik 1.3: SSCB'nin Yeni Ekonomik Politika projesinin sonuçları
Georges Langlois, 20. Yüzyıl Tarihi, s. 100 (Düzenlenmiştir.)

I. Dünya Savaşı'nda istediği toprakları elde edemeyen İtalya, büyük bir hayal kırıklığına uğradı. Ayrıca savaşın neden olduğu ekonomik sıkıntılar ve yönetim kademesindeki siyasi çekişmeler de ülkeyi çok zor durumda bıraktı. Savaştan sonra özellikle ulaşım ve tarım sektörü çöktü. 1919-1920 yılları arasında ülke genelinde üretim maliyetlerinin artışı ve hayat pahalılığı nedeniyle şiddetli protestolar yaşandı. 1920'de çelik işçileri tarafından fabrikalar işgal edildi. Bu toplumsal ve ekonomik kriz sonucunda halk, Benito Mussolini yönetimindeki Faşist Partiyi iktidara taşıdı. İtalya, Mussolini iktidarında Afrika ve Akdeniz'i ele geçirmeye yönelik saldırgan bir siyaset izlemeye başladı.

Görsel 1.19 : İspanyol İç Savaşı'nda harap olan Madrid şehri

İspanya I. Dünya Savaşı'na katılmadı ancak savaş sürecinde ülke içinde birçok siyasi kriz yaşandı. Bu krizler, zamanla büyük bir iç savaşa dönüştü (Görsel 1.19). General Francisco Franco (Fransisko Franko) liderliğindeki milliyetçiler, seçimle iktidara gelmiş olan cumhuriyetçilerle kanlı çatışmalara girdi. Bu iç savaş sırasında sosyalistler cumhuriyetçilere; İtalya, Almanya gibi ülkeler ise milliyetçi isyancılara destek verdi. Savaş sonucunda milliyetçiler iktidarı ele geçirdi ve İspanya'da 1972'ye kadar sürecek olan Franco Dönemi başladı.

Japonya ise I. Dünya Savaşı yıllarında Almanya ve İngiltere'nin kaybettiği bazı ticaret bölgelerini ele geçirmek ve Uzak Doğu'daki etki alanını genişletmek amacıyla Mançurya'yı işgal etti.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı

I. Dünya Savaşı sonrasında dünya ülkeleri birçok ekonomik sorunla uğraşmak zorunda kaldı. Savaştan en az etkilenen ABD'de bile savaş nedeniyle büyük bir finans krizi yaşandı. I. Dünya Savaşı'ndaki harcamaları karşılamak için vergi oranlarını artıran ABD, "Liberty Bonus (Özgürlük Tahvilleri)" adı altında hisse senedi satışına başladı. Bu satışlar sonucunda Amerikan hükûmeti halka 25 milyar dolardan fazla borçlandı. Ayrıca Amerika'nın savaş sırasında Avrupalı devletlere verdiği borçları geri alamaması da ülke içindeki nakit sıkıntısını artırdı (Grafik 1.4).

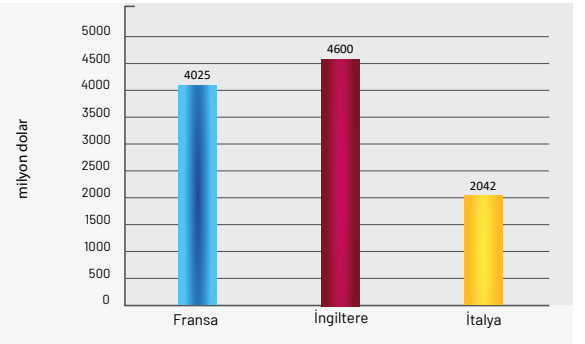

Grafik 1.4: İngiltere, Fransa ve İtalya'nın ABD'den aldığı borç miktarı
Sinan Sönmez, Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye, s. 74 (Düzenlenmiştir.)

İngiltere ve Fransa, savaşı kazanan tarafta olmalarına rağmen büyük bir ekonomik durgunluk içindeydi. Bu devletler, ABD'den aldıkları borçları Almanya'dan alacakları savaş tazminatı ile ödemeyi planlıyordu.

Avrupa'daki finansal sorunların büyümesi ve paranın değer kaybetmesi üzerine Avrupalı yatırımcılar yeni pazar arayışına girdi ve sermayelerini Amerikan finans sistemine yöneltti. Böylece Amerikan borsası büyük değer kazandı ve ABD'li şirketler yüksek kâr payı dağıtmaya başladı. Bu süreçte Avrupalı yatırımcıların yanı sıra ABD vatandaşları da yüksek kazanç umuduyla borsaya yatırım yaptı. 1920-1929 yılları arasında borsa sürekli yükseldi ve hisse senetleri yaklaşık dört kat değer kazandı.

Bu yıllarda ABD'nin tarım sektöründe ise ciddi sıkıntılar baş gösterdi. Savaş devam ederken tarımsal üretimde büyük bir artış yaşanmış fakat savaş bittikten sonra ülke içinden ve diğer ülkelerden gelen ürün talebi azalmıştı. Ayrıca tarım yapılan bölgelerde yaşanan kum fırtınaları ve kuraklık sonucunda da üretim büyük oranda düşmüştü. Bu dönemde tarımda makineleşmenin de artmasıyla binlerce çiftçi işsiz kaldı ve ülkenin batısına göç etti.

Görsel 1.20: New York Borsası'nda yaşanan krizi para yakarak protesto eden yatırımcılar

24 Ekim 1929 Perşembe günü, New York Wall Street (Niv York Vol Sitrit) Borsası'nda hisse senetleri birden değer kaybetmeye başladı. Yatırımcıların paniklemesiyle başlayan kriz kısa sürede büyüdü (Görsel 1.20). Büyük çöküşün başladığı bu tarihe "Kara Perşembe" adı verildi. Beş gün içinde birçok hisse senedinin değeri sıfırlandı, büyük bir bölümü de değerinin çok altına indi. Panik yaşayan halk, paralarını çekebilmek için bankalara hücum etti ancak bankalar da borsadan alacağı parayı tahsil edemedi. Müşterilerinin parasını geri ödeyemeyen bazı bankalar iflas etti, faaliyetlerini sürdürebilenler ise kredi işlemlerini durdurdu. Bunun üzerine ülke genelindeki sanayi ve ticaret yatırımları hızla azalmaya başladı. Fabrikaların büyük bir bölümü maliyetlerini düşürmek için işçi çıkarmak zorunda kaldı.

1929 Ekonomik Buhranı adı verilen bu süreçte birçok işletme, fabrika ve finans kuruluşu kapandı. Gıda, yakıt gibi temel ihtiyaç maddelerinin fiyatı çok yükseldi. Ekonomik Buhran, büyük bir sosyal krize dönüşerek başta çiftçiler olmak üzere toplumun her kesimini etkiledi. Birçok insan işini kaybetti ve başka yerlere göç etti. Herbert Clark Hoover (Hörbırt Klark Huvır) başkanlığındaki ABD hükûmetinin bu ekonomik buhrana müdahale etme konusunda geç kalması da krizi büyüten faktörlerden biri oldu.

DERS İÇİ UYGULAMA

Aşağıda verilen görsellerden ve bu görsellerin açıklamalarından yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Görsel 1: 1929'da New York Wall Street Borsası çöktükten sonra borsa binası önünde toplanan kalabalık

Görsel 2: 1929 Ekonomik Buhranı sırasında işsiz kalan insanlar tarafından inşa edilmiş Hoovertown (Huvırtavn) adlı gecekondu mahallesi

1929 Ekonomik Buhranı'nın sosyal ve ekonomik etkileriyle ilgili çıkarımlarınızı yazınız.

1929 yılında ABD'de başlayan Büyük Buhran, özellikle sanayileşen ve serbest piyasa ekonomisi benimseyen ülkeleri derinden etkiledi. Diğer ülkelerin para birimlerini ABD dolarına bağlayan altın standardı sistemi, Büyük Buhran'ın yayılmasında önemli rol oynadı ve uluslararası ticaret durma noktasına geldi. Franklin D. Roosevelt (Frenklin D. Ruzvelt), ekonomiyi düzeltmek için New Deal (Niv Diıl) adlı bir yardım ve reform programı başlattı. Devletler, krize çözüm üretmek ve durma noktasına gelen ticari faaliyetleri canlandırmak için yeni yapılacak yatırımlara destek verdi. Birçok yeni proje geliştirilerek sosyal devlet ilkesine işlerlik kazandırıldı. New Deal projesi, ABD'nin ve Avrupa devletlerinin bu buhrandan çıkmasını kolaylaştırdı.

SSCB, uyguladığı kapalı ekonomik sistem ve devletçilik politikası sayesinde bu krizden etkilenmedi. Türkiye ise 1930'dan itibaren ekonomide devletçilik ilkesini benimseyerek krizin etkilerini azalttı.

Büyük Buhran, Ağustos 1929'dan Haziran 1938'e kadar yaklaşık on yıl sürdü. 1938'den itibaren ABD ekonomisi yeniden büyümeye başladı. Ancak ülkedeki işsizlik oranı 1941'e kadar %10'un altına düşmedi. Borsacılık sisteminin toparlanması da yaklaşık yirmi beş yıl sürdü. Yeni bir ekonomik buhran yaşanmaması için bankacılık, finans ve sosyal güvenlik alanlarında önemli reformlar yapıldı. Ayrıca holdinglerin, şirketlerin ve finans kuruluşlarının da mali altyapısı güçlendirildi.

BİLGİ HAZİNESİ

1929 Ekonomik Buhranı'nın yaşandığı süreçte John Maynard Keynes'in (Con Maynard Keynes) ortaya koyduğu ekonomi teorisinden yararlanıldı. Klasik liberalizm anlayışına yeni bir bakış getiren bu teoriye göre devletler, özellikle ekonomik durgunluk dönemlerinde para piyasalarına müdahale etmeli ve mali sistemi yeniden düzenlemeliydi.

Almanya'da Ekonomik Kriz

I. Dünya Savaşı sonrasında Alman ekonomisi, hem Versailles Barış Antlaşması'nın getirdiği ekonomik yükler hem de iç siyasette yaşanan gelişmeler nedeniyle büyük sorunlarla karşı karşıya kaldı. İmparator II. Wilhelm Kasım 1918'de tahttan çekildi ve Almanya topraklarında Weimar (Vaymar) Cumhuriyeti adıyla yeni bir Alman devleti kuruldu. Ancak komünist ayaklanmalar ve cumhuriyetçilere yapılan suikastlar, ülke içindeki siyasi gerginliği artırmaya devam etti.

Görsel 1.21: Bir milyon mark (1923)

Versailles Barış Antlaşması'yla sömürgelerini kaybeden Almanya, galip devletlere savaş tazminatı (tamirat borcu) ödemeyi kabul etmek zorunda kalmıştı. Ödenmesi istenen borç, önce 55 milyar dolar olarak hesaplanmış ancak Almanların itirazları sonucunda 33 milyar dolara düşürülmüştü. Bu miktar, o dönemki Almanya bütçesinin üç katıydı. Almanya, bu borcu ödeyebilmek ve kamu harcamalarını karşılayabilmek için karşılıksız para basmaya başladı. Paranın değerinin düşmesiyle başlayan hayat pahalılığı ve enflasyon, bir süre sonra durdurulamaz hâle gelerek hiper enflasyona neden oldu (Görsel 1.21). 1923'te Alman markının değeri, 1913'teki değerinin milyarda birine düştü. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı da bu krize eklenince Alman ekonomisi iflas etme noktasına geldi.

Alman hükûmeti, bu süreçte mali sistemlerini korumak için bazı tedbirler almaya çalıştı. Ülkedeki çalışabilecek insan gücünün azalması ve fiyatların artması nedeniyle tarımsal üretim %70 oranında düştü. Savaşın ardından sömürgelerini de kaybeden Almanya'da ham madde tedariki konusunda büyük sıkıntılar yaşandı ve sanayi üretimi durma noktasına geldi. Bunun sonucunda da ülke genelinde büyük bir işsizlik sorunu ortaya çıktı (Grafik 1.5).

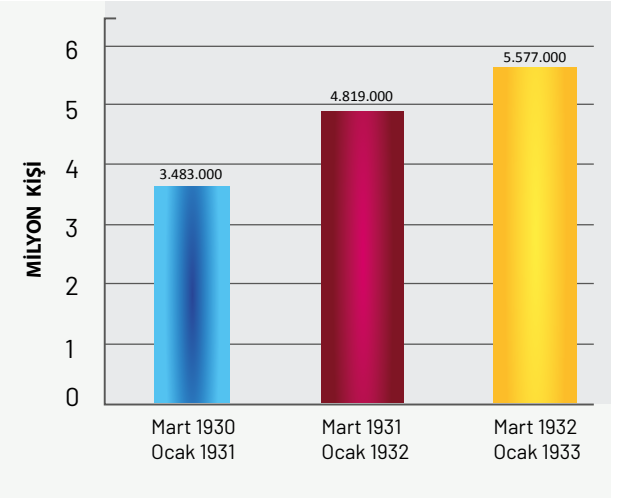

Grafik 1.5: 1930-1933 yılları arasında Almanya'daki işsiz insan sayısı
Georges Langlois, 20. Yüzyıl Tarihi, s. 142 (Düzenlenmiştir.)

Bütün Almanya'yı etkileyen bu ekonomik kriz ve ülke içinde yaşanan siyasi çalkantılar, Adolf Hitler önderliğindeki nasyonal sosyalizmi güçlendirdi. Irkçılığın yükselişe geçmesiyle toplumsal ayrışmalar ve çatışmalar arttı. 1933'te iktidara geldiğinde Versailles Antlaşması'nın hükümlerini yok sayan ve ülke sınırlarını genişletmek için harekete geçen Adolf Hitler, yayılmacı ve saldırgan bir yönetim anlayışı benimsedi.

1.6. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

1.7. İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDAKİ DÖNEMDE MEYDANA GELEN SOSYOKÜLTÜREL VE BİLİMSEL GELİŞMELER

KONUYA BAŞLARKEN

1. I. Dünya Savaşı yıllarında yaşayan birçok sanatçı, ortaya koydukları sanat eserlerinde savaşın insan ve toplum üzerindeki etkilerini ele aldı. Bu sanat eserlerinde savaşın neden olduğu acılar ve yıkımlar tüm gerçekliğiyle yansıtılmaya çalışıldı.

Paul Nash'ın (Pol Naş) 1919'da yaptığı *Menin Yolu* adlı tablo, Imperial War Museum, Londra

Bu tablodan hareketle "Her sanat eseri, ortaya konduğu dönemin ruhunu yansıtır." tezi hakkında ne düşünüyorsunuz?

2. Sizce savaşlar, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri nasıl etkiler? Düşüncelerinizi açıklayınız.

SANATSAL GELİŞMELER

I. Dünya Savaşı sürecinde meydana gelen yıkım, Avrupalıların hayatını pek çok yönden etkiledi ve sonraki yıllarda önemli dönüşümlere neden oldu. Savaş sonrasında halkın büyük bölümü işsizlik, yüksek enflasyon, baskıcı rejimler ya da siyasi belirsizlikler nedeniyle sıkıntı yaşarken dönemin sanatçıları yeni bakış açıları geliştirerek ekspresyonizm, kübizm, fütürizm, Dadaizm, sürrealizm gibi akımların etkisiyle pek çok özgün eser ortaya koydu. Örneğin İspanya İç Savaşı'nda Guernica (Guernika) kasabasının bombalanması ve sonrasında yaşanan trajedi, Picasso'nun (Pikasso) *Guernica* adlı tablosuyla ölümsüzleşti.

Pablo Picasso ve Guernica Tablosu

Pablo Picasso, *Guernica* adlı tablosu aracılığıyla tarihte yaşanmış acı bir olayı sanatsal özgürlük ve özgünlük sınırları içinde geleceğe aktardı. Bunu yaparken de bir tarihçi ya da gözlemci gözüyle değil, o dehşeti bizzat yaşamış insanların bakış açısı ve duygularıyla hareket etti.

O dönemki İspanyol hükûmetinin Picasso'ya bir duvar resmi sipariş etmesi üzerine 1937 yılında yapılan bu tablonun eni 7,8 metre, boyu ise 3,5 metreydi. Tamamlandıktan sonra pek çok ülkede sergilenen ve dünya kamuoyunun dikkatini İspanya İç Savaşı'na çekmeyi başaran *Guernica*, Picasso'nun vasiyeti gereğince kırk yıl boyunca New York'ta sürgünde kaldı.

Çünkü Picasso, faşist yönetim sona ermedikçe tablonun İspanya'ya götürülmesini istemiyordu. 1981'de İspanya'ya götürülen ve ülkenin ulusal simgelerinden biri olan *Guernica* tablosu, günümüzde Madrid'deki Reina Sofia Ulusal Sanat Müzesi'nde sergilenmektedir (Görsel 1.22).

Görsel 1.22: Picasso'nun ünlü eseri *Guernica*

YAŞAM ÖYKÜSÜ

Pablo Picasso (1881-1973)

XX. yüzyılın en önemli ressamlarından Pablo Picasso, İspanya'da doğmuş ancak sanatının zirve yaptığı yıllarda Fransa'da yaşamıştır. Georges Braque (Jorj Brak) ile birlikte kübizm akımının kurucusu kabul edilir. Ressamlığının yanı sıra heykeltıraş, sahne tasarımcısı, tiyatro ve oyun yazarı olarak da tanınan Picasso; yüz bin baskı resim, otuz dört bin kitap resmi ve üç yüz heykel üreterek Guinness (Gines) Rekorlar Kitabı'na girmiştir. 1937'de yaptığı Guernica adlı tablo, İspanya İç Savaşı'nda Alman hava kuvvetlerinin bombaladığı Guernica kasabasında yaşanan acıyı, geometrik formda çizilen insan ve hayvan figürleri üzerinden anlatmaktadır. Picasso, bu tabloyu gördüğünde "Bunu siz mi yaptınız?" diye soran bir Alman generaline "Hayır, bunu siz yaptınız!" cevabını vererek savaşa duyduğu nefreti ve sanatın yansıtıcı gücünü ifade etmiştir.

Bu dönemde I. Dünya Savaşı yıllarını konu alan birçok edebî eser yazıldı (Grafik Bilgi 1.2). Özellikle John Steinbeck'in (Con Şıtaynbek) yazdığı *Gazap Üzümleri* adlı roman Amerikan toplumunda büyük yankı uyandırdı. Steinbeck, bu romanında 1929 Ekonomik Buhranı'nın insan ve toplum yaşamındaki etkisini sarsıcı ve gerçekçi bir üslupla anlattı. İnsanların kapitalist sistem içindeki var olma mücadelesini yalın ve etkili bir biçimde vurgulayan bu eser, sinemaya da uyarlandı.

I. Dünya Savaşı Hakkında Yazan Başlıca Yazarlar ve Romanları

William March
(Vilyım Març)
(1893-1954)
"K Bölüğü"

Jaroslav Hašek
(Yaroslav Haşek)
(1883-1923)
"Aslan Asker Şvayk ve Dünya Savaşı'nda Başından Geçenler"

Erich Maria Remarque
(Erik Marya Remark)
(1898-1970)
"Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok"

Jean Giono
(Jan Jiyono)
(1895-1970)
"Büyük Sürü"

Ernest Hemingway
(Örnist Hemingvey)
(1899-1961)
"Silahlara Veda"

Grafik Bilgi 1.2: I. Dünya Savaşı'nı konu alan başlıca romanlar ve yazarları

DERS İÇİ UYGULAMA

Aşağıdaki metni okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

Toprak sahiplerinin kimileri yaptıkları işten nefret ettikleri için iyi yürekli, kimileri hain olmaktan nefret ettikleri için öfkeli, kimileri de soğuk olmadıkları takdirde toprak sahibi olamayacaklarını uzun bir süre önce öğrendiklerinden buz gibiydiler. Ve hepsi kendilerinden çok daha büyük bir çarkın içindeydiler. Kimisi kendilerini yöneten matematikten nefret ediyor, kimisi korkuyor, kimisiyse düşüncelerinden ve duygularından arınıp ona sığındıkları için matematiğe tapıyordu. Eğer toprağın sahibi bir banka ya da şirketse, sözcü söze, "Banka... ya da şirket ihtiyaç içinde... istiyor... sıkboğaz ediyor... mutlaka almalı..." diye başlar, bankadan ve şirketten, sanki duyguları ve düşünceleri olan, onları tuzağa düşüren bir canavar gibi söz ederlerdi. Bu sonuncular bankaların ya da şirketlerin hiçbir sorumluluğunu üstlenmezlerdi; çünkü onlar insan ve köle, bankalar ise makine ve efendiydi. Kimi sözcüler, böylesine soğuk ve güçlü efendilerin köleleri oldukları için bir parça gurur bile duyarlardı. Sözcüler arabaların içinde oturur ve açıklarlardı. Toprağın yoksul olduğunu biliyorsunuz. Tanrı'nın da bildiği gibi onu yeterince yordunuz.

Yere çömelmiş dinleyen ortakçılar başlarını sallarlar, düşünürler, tozun üstüne şekiller çizerlerdi. Evet, biliyorlardı, Tanrı da biliyordu. Toz bir kalkmasaydı, toprak olduğu gibi kalsaydı işler böylesine kötü gitmeyecekti.

Sözcüler asıl noktaya geliyorlardı: Biliyorsunuz toprak çoraklaştıkça çoraklaşıyor. Pamuğun toprağa ne yaptığını bilirsiniz; onu soyup soğana çevirir, kanını emer.

Yere çömelmiş olanlar başlarını salladılar... Biliyorlardı, Tanrı da biliyordu. Ürünü değiştirerek ekebilseler toprağa yeniden kan verebileceklerdi.

Ama artık çok geçti. Ve sözcüler onlardan daha güçlü olan canavarın düşüncelerini ve kararlarını anlattılar. Bir insan ancak ekmeğini çıkarabildiği ve vergisini ödeyebildiği sürece toprağı elinde tutabilirdi; bu mümkündü.

Evet, günün birinde ürünü mahvolana ve bankadan borç almak zorunda kalana dek yapabilirdi bunu.

Ama... bir banka ya da şirket yapamazdı bunu, çünkü bunlar soluk alan, et yiyen yaratıklar değillerdi. Onlar hava diye ciğerlerine kazançlarını çekerler, işlettikleri paraların faizleriyle beslenirlerdi. Eğer bunlardan yoksun kalırlarsa tıpkı insanların havasızlıktan ve açlıktan ölecekleri gibi ölürlerdi. Acıklı bir şeydi bu ama gerçekti. Gerçeğin ta kendisiydi.

Yere çömelmiş adamlar, anlayabilmek için gözlerini kaldırdılar. Biraz daha kalamazlar mıydı? Belki gelecek yıl iyi bir yıl olurdu, ne kadar pamuk elde edebileceklerini ancak Tanrı bilirdi. Ya bir de savaş patlarsa? Pamuk fiyatları ne kadar yükselirdi kim bilir! Patlayıcıları yaparken de pamuk kullanmıyorlar mıydı? Ya üniformalar? Yeterince savaş olursa pamuk fiyatları tavana çarpacaktı. Belki gelecek yıl... Soran gözlerle yukarı baktılar.

Buna güvenemeyiz. Bankanın... o canavarın sürekli bir kazanca ihtiyacı vardır. Bekleyemez. Yoksa ölür. Hayır, vergiler sürüp gidecek. Canavar büyüyüp gelişemezse ölür. Hep aynı boyutta kalamaz.

John Steinbeck, *Gazap Üzümleri*, s. 33-34 *

1. Bu metne göre toprak sahiplerinin temel motivasyonu nedir?

2. Yazar, canavar benzetmesi üzerinden neyi eleştirmektedir?

3. Bu metinden yola çıkarak iki dünya savaşı arasındaki dönemde yaşanan ekonomik sıkıntıların insanların ruh hâllerine nasıl yansıdığını açıklayınız.

BİLİMSEL GELİŞMELER

XX. yüzyıl başlarında hız kazanan bilimsel çalışmalar, I. Dünya Savaşı yıllarında azalarak da olsa devam etti. Savaş bittikten sonra bazı ABD'li ve Avrupalı bilim insanları daha rahat ve özgür bir ortamda çalışma imkânı buldu. Ancak SSCB'deki sosyalistlerin ve Almanya'daki Nazilerin baskısından kaçan birçok bilim insanı ülkelerini terk etmek zorunda kaldı. Alman ırkının üstünlüğü ve Alman olmayanların ülkeden gönderilmesi gerektiği düşüncesine dayanan nasyonal sosyalist (Nazist) görüş, bilimsel çalışmaları da şekillendirdi. Bu süreçte bir yandan kitlesel ölümlere yol açabilecek ağır silahlar üretmek için bilimsel çalışmalar yapıldı, bir yandan da insan genetiği ile ilgili araştırmalara başlandı. Alman fizikçi Albert Einstein (Albert Aynştayn) da ortaya attığı izafiyet (görelilik) teorisi ile bilim dünyasında çığır açtı.

YAŞAM ÖYKÜSÜ

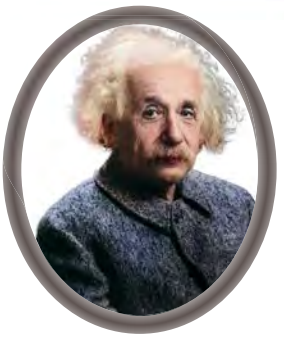

Albert Einstein
(1879-1955)

Alman İmparatorluğu'na bağlı Ulm kentinde Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Albert Einstein, lise ve üniversite eğitimini İsviçre'de tamamladı. Üniversite yıllarında aldığı fizik eğitimini sürekli geliştirerek ışık, uzay ve zaman arasındaki ilişki ile ilgili pek çok deney ve araştırma yaptı. Zürih Üniversitesinde fizik profesörlüğüne kadar yükselen Einstein, 1914'te Almanya'ya döndü ve çalışmalarına burada devam etti. Newton fiziğine alternatif olarak ortaya koyduğu izafiyet (görelilik) teorisi, bilim dünyasında büyük yankı getirdi. Fotoelektrik etkiye dair yaptığı çalışmalarla 1921 yılında Nobel Fizik Ödülü'ne layık görüldü. Alman Nazi Partisinin hızlı yükselişi nedeniyle 1933'te Almanya'yı terk eden Einstein, ABD'nin Princeton (Prinstın) kentine yerleşerek kuantum fiziği ve birleşik alan kuramı ile ilgili çalışmalarını ölümüne kadar burada sürdürdü.

BİLGİ HAZİNESİ

Görelilik Kuramı (İzafiyet Teorisi)

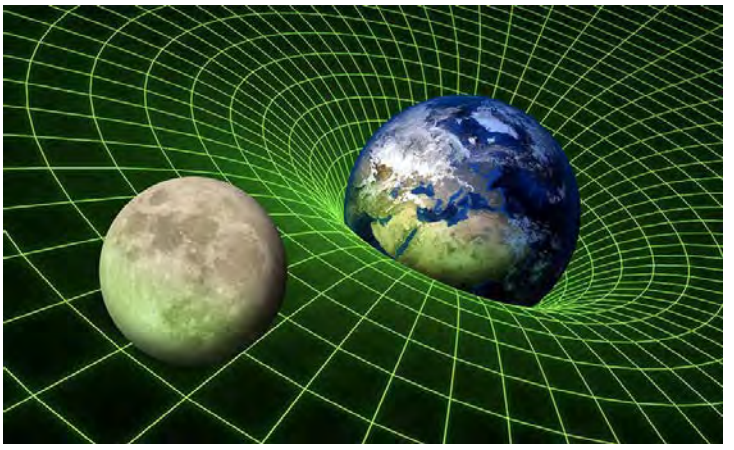

İzafiyet Teorisi

Albert Einstein'ın geliştirdiği "özel görelilik" ve "genel görelilik" kuramları, bilim tarihinde büyük bir devrim yaratmıştır. Özel görelilik kuramına göre ışık hızına yakın bir hızda hareket eden cisimlerin boyutu, hatta o cisimlerin hareket ettiği zaman aralığı, gözlemcinin hareketine "göre" değişebilirdi. Bu teori, o güne kadar soyut, mutlak ve değişmez bir kavram olarak bilinen zamanın aslında uzayla ve hareketle sıkı sıkıya ilintili olduğunu ve fiziksel özellikler taşıdığını ortaya koyuyordu. Böylece uzay, sadece üç boyutlu bir geometrik olgu olmaktan çıkmış ve dört boyutlu, dinamik bir yapı hâline gelmişti.

Daha sonra kütle çekim etkisini de ekleyerek özel görelilik kuramını genelleştiren Einstein, büyük bir kütleye sahip olan gök cisimlerinin uzay-zamanı büktüğü ve bükülen bu dokuda ışığın doğrusal bir yol izleyemeyeceği tezini ortaya attı. Ona göre ışık kütlesizdi ancak kütle çekiminden etkileniyordu. Hatta yeterince büyük bir çekim alanına girdiğinde ışığın yutulması bile mümkündü. 1919'da gerçekleşen bir Güneş tutulmasında, yıldızlardan gelen ışığın Güneş'in yanından geçerken büküldüğü ilk kez gözlemlendi. Einstein'ın genel görelilik kuramına dair tespitleri, bu çalışma sayesinde deneysel olarak da ispatlanmış oldu.

BİLİMSEL GELİŞMELERİN ASKERLİK, MİMARLIK VE SAĞLIK ALANLARINA YANSIMASI

Askerî Alandaki Gelişmeler

Sanayi Devrimi'nden sonra gelişen ve dünyanın farklı bölgelerine hâkim olan küresel güçler, bir süre sonra çıkar çatışmaları yaşamaya başlamış ve bunun sonucunda I. Dünya Savaşı çıkmıştı. Savaş sürecinde sürekli genişleyen savaş alanları, devletlerin zarar görmesine ve büyük maddi kayıpların yaşanmasına neden oldu. Bu dönemde ayakta kalma mücadelesi veren küresel güçler, kendilerine savaşta üstünlük sağlayacak bilimsel ve teknolojik araştırmalara devam etme gereği duydu.

Uzak mesafelerde bulunan askerî birliklerle hızlı ve kesintisiz bir iletişim kurmak, savaş yıllarının en önemli gereksinimiydi. Bu ihtiyaca bağlı olarak arazi telefonu ve telgraf kullanımı yaygınlaştı (Görsel 1.23). İngiltere ve ABD'de ilk radyo yayınları yapıldı.

Görsel 1.23: Arazi telefonu

Savaşın son yıllarında yakıt olarak kömür yerine petrol ürünleri kullanılmaya başlandı. Bu durum özellikle İtilaf Devletlerinin lehine oldu. Petrol ürünleriyle çalıştırılan ve böylece daha hızlı hareket eden İngiliz savaş gemileri, Alman savaş gemilerine karşı üstünlük sağladı. Almanlar da denizaltı teknolojisini geliştirerek İngiliz donanmasını büyük zarara uğrattı (Görsel 1.24).

Görsel 1.24: Denizaltı

Savaştan yenik ayrılan devletler, galip devletlerin siyasi ve askerî tahakkümü altına girince silah teknolojilerini geliştirerek ağır toplar, savaş gemileri, makineli tüfekler, tanklar, savaş uçakları ve hava savunma sistemleri üretti (Görsel 1.25). I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni dünya düzenine bağlı olarak yeni askerî stratejiler ve teknolojiler geliştirildi. Bunun sonucunda daha yıkıcı ve yok edici silahlar tasarlanmaya başlandı.

Görsel 1.25: İngiliz Mark V tankı

Fizik alanındaki gelişmeler, atom ve nükleer enerji konularında yapılan çalışmaların da önünü açtı. 1919'da Ernest Rutherford (Ernıst Ruterfort), 1932'de James Chadwick (Ceyms Çedvik) ve C. David Anderson (Deyvid Endırsın); 1938'de Otto Hahn (Otto Han) ve Fritz Strassmann (Firitz Şıtrazmın) atom ile ilgili önemli buluşlara imza attı. Nükleer enerji konusundaki çalışmalar II. Dünya Savaşı sırasında da devam etti. Ancak bazı teknolojik gelişmeler, savaş yıllarında çok büyük yıkımlar yaşanmasına neden oldu (Görsel 1.26).

Görsel 1.26: Savaşta tahrip olan bir kilisenin kalıntıları, Fransa

Görsel 1.27: Walter Gropius tarafından tasarlanan Bauhaus Sanat Okulu binası

Görsel 1.28: Mimar Le Corbusier tarafından tasarlanan bir villa

Mimarlık Alanındaki Gelişmeler

Sanayi Devrimi ile başlayan toplumsal dönüşüm, insanların bilime, teknolojiye ve yeniliklere bakış açısını değiştirdi. XX. yüzyıla gelindiğinde mimarlık alanında da farklı yaklaşımlar ve tasarımlar ortaya çıkmaya başladı.

1919'da Alman mimar Walter Gropius'un (Voltır Gropiyus) kurduğu Bauhaus Okulu, mimariye farklı bir bakış açısı getirerek yeni bir ekole dönüştü (Görsel 1.27). İşlevsel mimariyi esas alan Bauhaus (Bauhaus) ekolü, mimarlığın yanı sıra endüstriyel tasarım ve şehir planlaması alanlarında o döneme öncülük etti. Ancak 1933'te Naziler iktidara geldikten sonra Bauhaus Okulu kapatıldı ve Walter Gropius, birlikte çalıştığı bazı mimarlarla ABD'ye yerleşerek tasarımlarını "Yeni Bauhaus" adıyla tüm dünyaya tanıttı. Almanya'da kalanlar ise Nazilerin amaçları doğrultusunda mimarlık, şehir planlaması, endüstriyel tasarım, reklamcılık gibi alanlarda çalışmalarına devam etti.

Mimaride çelik, cam, beton gibi yeni yapı malzemeleri kullanılarak daha kısa sürede ve daha kullanışlı, ferah ve sağlam yapılar inşa edildi. Bu dönem mimarisinde estetik kaygılardan ziyade yapıların geniş kitlelere hitap etmesi ön planda tutuldu (Görsel 1.28).

Yeni mimari anlayışın başlıca temsilcileri şunlardır: Le Corbusier [Lö Kağbözi (1887-1965)], Charle Éduard Jeanneret [Şarl İdua Janere (1817-1894)], Frank Lloyd Wright [Frenk Loyd Rayt (1869-1959)], Louis Sullivan [Luis Salivın (1856-1924)].

Görsel 1.29: Alexander Fleming (1881-1955)

Sağlık Alanındaki Gelişmeler

I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan hastalıklar ve can kayıpları, sağlık alanında yeni buluşlar yapılmasına ve yeni yaklaşımlar ortaya konmasına zemin hazırladı. Savaş sürecinde yaşananlar, doktorlar açısından önemli bir deneyim oldu. Çatışmalarda yaralanan birçok asker, tedavi sürecinde kaptığı enfeksiyonlar veya tedavi yöntemlerinin yetersizliği nedeniyle hayatını kaybetti. Bu durum, yeni tedavi yöntemlerinin bulunması ve koruyucu sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi için yapılan çalışmaları hızlandırdı.

Savaş yıllarında bulaşıcı hastalıkların önüne geçmek için bazı aşılar geliştirildi. Bunlardan en önemlisi 1921'de Bacillus Calmette-Guerin (Basilyus Kelmö Girö) tarafından geliştirilen verem aşısı (BCG) idi. Aynı yıl Frederick Banting (Frederik Benting) ve Charles Best (Çarls Best) adlı bilim insanlarının insülini ayrıştırması ve bunu diyabet tedavisinde kullanması, tıp alanındaki en önemli buluşlardan biri oldu. 1928'de Alexander Fleming'in (Aleksandır Fleming) penisilini icat etmesi de antibiyotik tedavisinin gelişmesini sağladı (Görsel 1.29).

I. Dünya Savaşı sonrasında da hastalıkların teşhis ve tedavisine yönelik birçok çalışma yapıldı. Hastanelerdeki laboratuvarlar geliştirildi, malzeme ve personel açığı kapatıldı. Alman fizikçi Ernst Ruska'nın (Örnst Ruska) 1933'te icat ettiği elektron mikroskobu sayesinde hastalıkların teşhis ve tetkiklerinde büyük ilerleme kaydedildi. Prof. Dr. Hulusi Behçet'in, 1937'de kendi adıyla bilinen Behçet hastalığını tanımlaması da tıp literatüründe yerini aldı. Ayrıca bu dönemde kamu sağlığının korunması ve sağlık sigortası sisteminin geliştirilmesi için bazı yasal düzenlemeler yapıldı.

BİR PROPAGANDA ARACI OLARAK SİNEMA VE RADYO

XX. yüzyıl başındaki en büyük iletişim devrimlerinden biri, sinema ve radyonun icat edilmesi ve bunların toplum katmanları arasında yaygınlaşmasıydı. Sinema ve radyo, kamuoyunu bilgilendirme işlevinin yanı sıra insanların duygu ve düşüncelerinin şekillendirilmesinde de etkin rol oynadı.

Görsel 1.30: *Bir Trenin La Ciotat Garı'na Gelişi* adlı filmden bir sahne

Sinema

Tarihte toplu hâlde izlenen ilk sinema filmi, 1895'te Fransız Lumiere Kardeşler tarafından çekilen *Bir Trenin La Ciotat Garı'na Gelişi*'ydi (Görsel 1.30). Bu filmin Paris'teki gösterimi sırasında halkın yaşadığı hayranlık ve korku, sinemanın insanlar üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemliydi. 1898'de ABD'de çekilen *İspanyol Bayrağını Yırtarken* adlı film de sinemanın bir propaganda aracı olarak nasıl kullanabileceğinin ispatıydı. I. Dünya Savaşı sırasında birçok büyük devlet, propaganda aracı olarak sinemadan yararlandı. Daha fazla insana ulaşmak amacıyla sinema salonları inşa edildi ve savaşın gidişatıyla ilgili görüntüler beyaz perde aracılığıyla halka yansıtıldı. O yıllarda ses teknolojisi henüz gelişmediği için filmler sessizdi ancak sinema salonlarındaki anlatıcılar, savaşın gerekliliği konusunda sürekli propaganda ve manipülasyon yaparak toplum desteğini ayakta tutmaya çalıştı.

Görsel 1.31: *Modern Zamanlar* adlı filmden bir sahne

I. Dünya Savaşı'ndan sonra sinema sektörü hızla gelişti. Bu dönemde Amerikan sessiz sinemasının büyük aktörlerinden Charlie Chaplin'in (Çarli Çaplin) Şarlo tiplemesiyle oynadığı komedi filmleri, toplumda büyük yankı uyandırdı. Chaplin, *Modern Zamanlar* adlı filminde 1929 Ekonomik Buhranı'nda yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntıları yansıtarak kapitalist sisteme sert eleştiriler yöneltti (Görsel 1.31). Bu örnek, sinemanın yansıtıcı ve yönlendirici gücünü göstermesi bakımından önemliydi. Bunun dışında Amerikan sineması çoğunlukla ülke siyasetini destekleyen yapımlara imza attı.

Görsel 1.32: Leni Riefenstahl bir film çekimi sırasında

Almanya'da Nazi Partisi iktidara geldikten sonra Propaganda Bakanı Paul Joseph Goebbels'in (Pol Cosıf Gobels) öncülüğünde birçok propaganda filmi çekildi. Özellikle Alman aktris ve yönetmen Leni Riefenstahl'ın (Lini Rifinşıtal) yönettiği *İnancın Zaferi (1933), İradenin Zaferi (1935), Halkların Bayramı (1936)* gibi belgeseller, tamamen Nazi propagandası yapma amacı taşıyordu (Görsel 1.32). Bu film ve belgeseller aracılığıyla halk üzerinde büyük bir psikolojik baskı oluşturuldu ve insanların siyasi sistemi sorgulaması engellenmeye çalışıldı.

İtalya'daki faşist iktidar döneminde de sinema bir propaganda aracı olarak kullanıldı. 1929'da İtalya'da İtalyancadan başka bir dilde çekilmiş filmlerin gösterimi yasaklandı. Bolşevik Devrimi sonrasında kurulan SSCB de sosyalizmi tüm dünyaya hâkim kılmak için siyasi temalı filmler çekti. Ancak İngiltere ve Fransa başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesi, Sovyet yapımı filmlere ambargo uyguladı ve bu filmlerin kendi ülkelerinde gösterilmesini yasakladı.

Görsel 1.33: Paul Joseph Goebbels (1897-1945)

Görsel 1.34: Radyo dinleyen bir grup insan

Radyo

1800'lerin ikinci yarısında sesi elektromanyetik dalgalar aracılığıyla başka bir yere iletmek için farklı ülkelerde çalışmalar yapılmaya başlandı. I. Dünya Savaşı yıllarında da Fransız askerlerine moral vermek için kısa radyo yayınları yapıldı. Ancak kesintisiz ilk radyo yayını, 1920 yılında ABD'nin Pittsburgh (Pistburg) kentinde ve Hollanda'da gerçekleştirildi. Bu tarihten sonra radyo, kitle iletişiminin ve siyasi propagandanın en önemli araçlarından biri hâline geldi.

Nazi Partisi iktidara geldikten sonra Alman radyolarında gün boyu üstün Alman ırkı tezini savunan konuşmalar ve askerî marşlar yayımlandı. Goebbels'in propoganda konuşmaları da radyodan canlı olarak verildi (Görsel 1.33). Yayımlanan bütün programlarda Almanya'nın büyük devlet oluşu ve Hitler'in tartışmasız liderliği vurgulandı. Amaç, Alman halkının moral ve motivasyonunu güçlü tutmak gibi görünse de bu durum, ırkçı saldırıların artmasına ve halkın Nazi Partisinin hedefleri doğrultusunda manipüle edilmesine yol açtı.

İki dünya savaşı arasındaki dönemde Avrupa devletleri ve Amerika, bir dezenformasyon ve zihin yıkama aracı olarak radyo yayınlarını kullandı. İdeolojik söylem ve sloganlar üretilerek insanlar kışkırtıldı, etnik ve dinî farklılıklar üzerinden ırkçı propagandalar yapıldı. Çok önemli bir iletişim ve haber alma aracı olan radyo, çoğunlukla bir kara propaganda aracına dönüştü.

Kitle iletişim araçları, kültürel iletişimi sağlamak gibi çok önemli bir işlev görmenin yanı sıra toplumsal çatışma ve ayrışmalara da neden oldu (Görsel 1.34). O dönemde sinema ve radyo üzerinden yapılan siyasi propagandalar, sonraki yıllarda başka sebepler ve kanallarla desteklendi ve ülkeler yeniden sıcak çatışmaların eşiğine geldi.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Günümüzde farklı ülkelerde çekilen birçok film ve dizinin, aslında yeni bir siyasi propaganda yöntemi olduğu tezi hakkında ne düşünüyorsunuz? Açıklayınız.

DERS DIŞI UYGULAMA

Bu ünitede adı geçen tarihî şahsiyetlerle ilgili yandaki karekodda bulunan "Ben Kimim?" etkinliğini yapınız.

1.7 ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere kutucuklarda verilen sözcüklerden uygun olanları yazınız.

McMahon	Basmacı	Paris	Gazavât	John Steinbeck
John Spykman	New York	Balfour	San Remo	Şogun

1. I. Dünya Savaşı sonrasında barış şartlarını belirlemek için ..... Barış Konferansı toplandı.

2. İmam Şeyh Şamil'in liderliğinde ..... Direniş Hareketi güç kazandı.

3. Şerif Hüseyin ile ..... arasındaki anlaşma sonucunda bağımsız bir Arap devletinin kurulmasına karar verildi.

4. İngiliz siyaset bilimci ....., Kara Hâkimiyet Teorisi'ne karşılık Kenar Kuşak Teorisi'ni ortaya attı.

5. Japonya, Meiji Restorasyonu'ndan önce fiilen ..... tarafından yönetiliyordu.

6. 1929 Ekonomik Buhranı ..... Borsası'nın çöküşüyle başladı.

7. Amerikalı yazar ....., Gazap Üzümleri adlı romanında kapitalizmin yol açtığı mutsuzluğu ve toplumdaki yozlaşmayı anlattı.

8. Aşağıdaki kutucuklarda "I. Dünya Savaşı'nın Arka Planındaki Stratejik ve Emperyalist Rekabet" konusu ile ilgili bazı ülkeler verilmiştir. Kutucuklardaki numaraları ilgili alanlara yazarak soruları cevaplayınız. (Aynı numarayı birden fazla cevap için kullanabilirsiniz.)

1	ABD	**2**	Almanya	**3**	Osmanlı Devleti
4	İtalya	**5**	Avusturya-Macaristan İmparatorluğu	**6**	Japonya
7	Fransa	**8**	Rus Çarlığı	**9**	İngiltere

a. Siyasi birliğini tamamladıktan sonra sömürge arayışına giren ülkeler hangi numaralı kutucuklarda verilmiştir?

b. Uzak Doğu'da hâkimiyet kurmak için rekabet hâlinde olan ülkeler hangi numaralı kutucuklarda verilmiştir?

c. I. Dünya Savaşı sırasında İttifak Devletlerini oluşturan ülkeler hangi numaralı kutucuklarda verilmiştir?

ç. I. Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletlerini oluşturan ülkeler hangi numaralı kutucuklarda verilmiştir?

d. I. Dünya Savaşı başladıktan sonra İtilaf Devletlerine katılan ülkeler hangi numaralı kutucuklarda verilmiştir?

Aşağıdaki soruların cevaplarını altlarında bırakılan boş alanlara yazınız.

9-11. soruları aşağıda verilen grafik ve metne göre cevaplayınız.

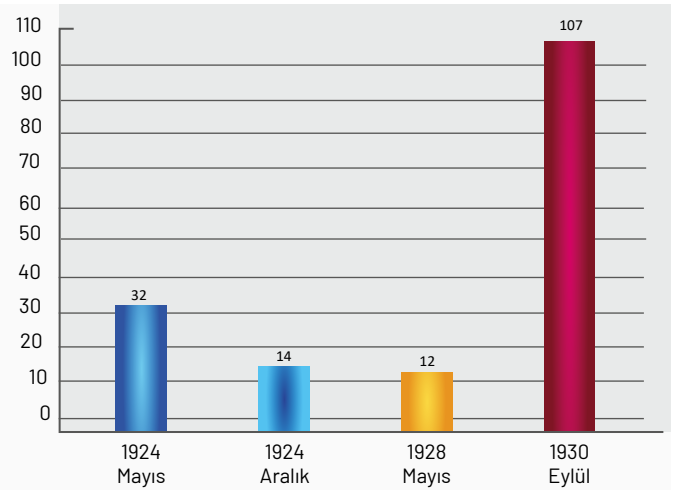

Alman Nazi Partisinin seçimlerde kazandığı milletvekili sayısı
Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, s. 214-215 (Düzenlenmiştir.)

Kasım 1918'in ilk günlerinde Rusya'daki Bolşeviklerin de kışkırtmasıyla Almanya'nın çeşitli yerlerinde sosyalist ayaklanmalar çıktı. 1919'da cumhuriyet yönetimi kabul edilip Weimar Anayasası ilan edilse de ülke içindeki siyasi gerginlik ve ayaklanmalar devam etti. Bu durum, ekonomik sorunların daha da büyümesine neden oldu. Almanya, savaştan sonra devlet harcamalarını karşılayabilmek için sürekli olarak karşılıksız para bastı. Bu ekonomik kriz 1923'te en üst düzeye ulaştı ve ülkede hiper enflasyon yaşandı. Enflasyon yirmi kat arttı, Alman markı ise değerinin milyarda birine indi. Almanya, Versailles Antlaşması'yla belirlenen savaş tazminatını ödeyemez hâle geldi. 1924'te Amerikalı General Charles G. Dawes'ın (Çarls Ci Deyvıs) hazırladığı bir planla Almanya'nın tamirat borçları yapılandırıldı. Bu plana göre Almanya'ya 200 milyon dolar borç verilerek Alman ekonomisinin rahatlaması sağlandı. Bunun sonucunda ülkede enflasyon düştü, üretim arttı ve işsizlik azaldı. Ancak 1929 Ekonomik Buhranı, Alman ekonomisindeki dengelerin yeniden bozulmasına neden oldu.

9. Alman ekonomisindeki gelişmeler, seçimlerde Nazi Partisinin aldığı sonuçları nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

10. Alman ekonomisinde yaşanan krizin nedenleri nelerdir?

11. Hitler öncülüğündeki Nazi Partisinin güçlenmesini sağlayan dış etkenler nelerdir?

12. I. Dünya Savaşı'nın siyasi ve ekonomik sonuçlarından hangileri II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına zemin hazırlamıştır?

13. Basmacı Direniş Hareketi'nin başarılı olamamasında hangi siyasi ve askerî nedenler etkili olmuştur?

14. İngiltere, Orta Doğu topraklarını paylaşmak için I. Dünya Savaşı'nda nasıl bir politika izlemiştir?

15. Dünya gücü olmak isteyen ABD, Deniz Hâkimiyeti Teorisi'ne göre nasıl bir politika izlemiştir?

16. Japonya'nın, Asya'nın ilk modern ülkesi ve sanayi gücü olmasında hangi gelişmeler etkili olmuştur? Açıklayınız.

17. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı niçin başlamıştır?

18. İki dünya savaşı arasındaki dönemde sinema ve radyonun devletler tarafından propaganda aracı olarak kullanılmasının nedenleri nelerdir?

Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları okuyunuz ve doğru cevabı işaretleyiniz.

19. I. Toplumdaki siyasi gerginliğin artması,
II. Ekonomide uzun süre hiper enflasyonun yaşanması,
III. Ülke içindeki tarımsal üretimin azalması,

Numaralandırılmış ifadelerden hangileri Almanya'nın I. Dünya Savaşı sonrasında karşılaştığı sorunlar arasındadır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) I ve III E) I, II ve III

20. XVI. yüzyılda başlattığı genişleme politikasını XIX. yüzyılda da sürdüren Rus Çarlığı, uluslararası ticari geçiş yollarında hâkimiyet kurarak Akdeniz'e ve okyanuslara bağlanmayı hedefledi.

Buna göre

I. İstanbul Boğazı,
II. Baltık Denizi,
III. Balkanlar,
IV. Orta Doğu

bölgelerinden hangileri Rusların dünyaya açılma alanları arasındadır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) I, II ve III E) II, III ve IV

21. Japonya, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren sömürgecilik faaliyetlerine başlayarak Uzak Doğu'daki güçler dengesini değiştirmiştir.

Buna göre Japonya'nın ilk olarak Kore'yi ilhak etmesinde;

I. Kore'nin kendi sanayileşmesini tamamlamış olması,
II. Çin'le yapılacak bir savaşta Kore'nin stratejik bir üs özelliği taşıması,
III. Kore'nin önemli ham madde kaynaklarına sahip olması,
IV. Kore'nin Avrupa devletlerinin hâkimiyeti altında bulunması

nedenlerinden hangileri etkili olmuştur?

A) Yalnız I B) I ve II C) II ve III D) I, II ve III E) II, III ve IV

22. I. Dünya Savaşı sonrasında bozulan güç dengelerini yeniden kurmak, kalıcı barışı sağlamak ve mağlup devletlere kabul ettirilecek şartları belirlemek amacıyla 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı toplandı.

Buna göre

I. Fransa,
II. İngiltere,
III. İtalya,
IV. Japonya

devletlerinden hangileri Paris Barış Konferansı'nda alınan kararlarda daha etkili olmuştur?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) I, II ve III E) II, III ve IV

23. Aşağıdaki grafikte I. Dünya Savaşı'nda hayatını kaybedenlerin ülkelere göre dağılımı verilmiştir.

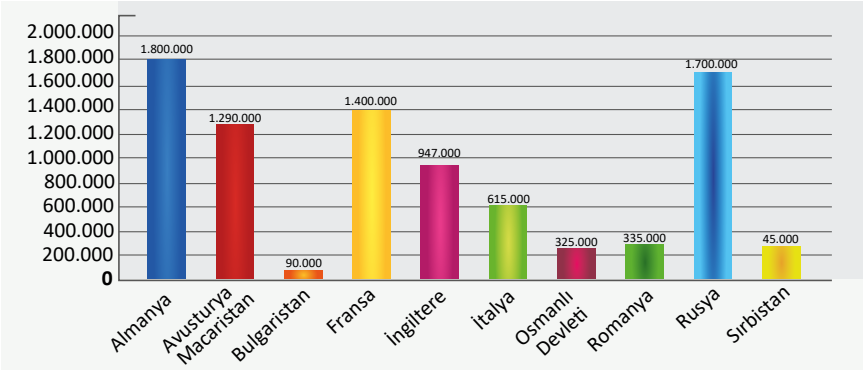

I. Dünya Savaşı'nda hayatını kaybeden insan sayıları
Martin Gilbert, The Routledge Atlas of the First World War, 2nd Edition, s.158 (Düzenlenmiştir.)

Bu grafiğe göre

I. En fazla can kaybı İtilaf Devletlerinde meydana gelmiştir.
II. Nüfusuna oranla en fazla can kaybı Almanya'da gerçekleşmiştir.
III. İttifak Devletlerindeki can kaybı İngiltere'den daha az sayıdadır.

ifadelerinden hangileri doğrudur?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

24. I. Canıbek Kadı
II. Hamza Bey
III. Şeyh Şamil
IV. Gazi Muhammed

Numaralandırılmış isimlerden hangileri Gazavât/Müridizm Direniş Hareketi'ne liderlik yapmıştır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) II ve IV D) I, II ve III E) II, III ve IV

25. Aşağıdaki isimlerden hangisi Kara Hâkimiyet Teorisi'ni ortaya koymuştur?

A) Alexander De Seversky
B) General Giulio Douhet
C) Halford J. Mackinder
D) Harry A. Sachaklian
E) Nicholas John Spykman

26. Charlie Chaplin'in 1929 Ekonomik Buhranı'nda yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntıları yansıtmak için çektiği ve kapitalist sisteme sert eleştiriler yönelttiği film aşağıdakilerden hangisidir?

A) Altına Hücum
B) Halkların Bayramı
C) İnancın Zaferi
D) Modern Zamanlar
E) Şehir Işıkları

27. Aşağıdaki grafikte Türkiye'deki cari fiyatlar ve 1928-1933 yılları arasında ana iktisadi faaliyet kollarına göre gayrisafi millî hasıla (GSMH) rakamları verilmiştir.

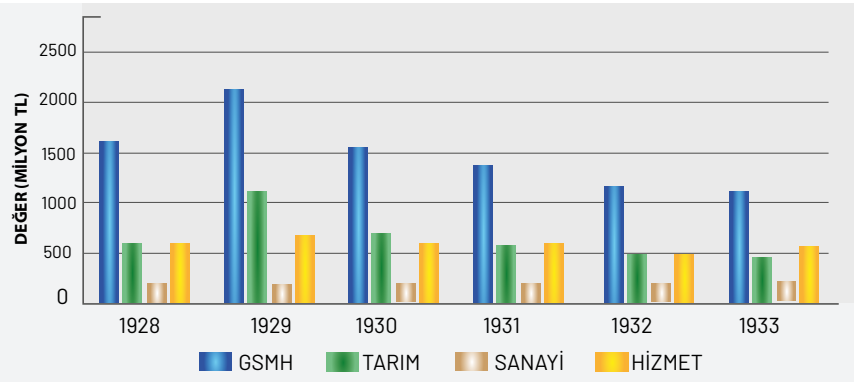

Ana iktisadi faaliyet kollarına göre GSMH
TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2009, s. 681 (Düzenlenmiştir.)

Bu grafiğe göre

I. 1930-1933 yılları arasında Türkiye'nin millî geliri sürekli olarak düşmüştür.
II. 1929 yılından sonra en fazla daralma tarım sektöründe görülmüştür.
III. Millî gelir içindeki en fazla pay, hizmet sektörüne aittir.
IV. 1929 Ekonomik Buhranı, Türk ekonomisini olumsuz etkilemiştir.

ifadelerinden hangileri doğrudur?

A) I ve II B) I ve III C) II ve IV D) I, II ve III E) I, II ve IV

28. II. Dünya Savaşı sonrasında ABD ve SSCB'nin kendi hâkimiyet alanlarının dışına da müdahalede bulunması, bölgesel ve küresel gerginliğin artmasına neden olmuştur. ABD Kabil Büyükelçisi Robert Neumann (Rabırt Numın), 1971'de Washington'a gönderdiği mektubunda "Şu anda Afganistan, ABD'nin doğrudan doğruya ilgi alanında değildir. Amerika'nın önemli bir ticaret ortağı olmadığı gibi bizim üçüncü ülkelerle yaptığımız ticaretin güzergâhında dahi değildir. Önemli sayılabilecek petrol yataklarına veya madenlere sahip olmayan Afganistan ile ABD arasında herhangi bir antlaşma yoktur. Afganistan, sadece Orta Asya ile Hint Yarımadası arasındaki stratejik konumundan ötürü bizim ilgimizi çekmektedir." demektedir. 1979'da SSCB'nin Afganistan'ı işgali üzerine ABD, Afgan mücahitlerini desteklemiştir.

Bu metne göre

I. Afganistan'ın Kenar Kuşak'ta yer alması ABD için bu ülkenin jeopolitik önemini artırmıştır.
II. SSCB, Merkez Bölge'nin dışına doğru genişleyebilmek için Afganistan'ı işgal etmiştir.
III. ABD, Kenar Kuşak'ta SSCB'nin hâkimiyet kurmasını engellemeye yönelik bir politika izlemiştir.
IV. ABD, hâkimiyet alanını genişletmek için SSCB ile Afganistan'da doğrudan çatışmaya girmiştir.

ifadelerinden hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) II ve IV D) I, II ve III E) II, III ve IV

29. I. İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına hâkim olup Akdeniz'de sömürge elde etmek
II. Süveyş Kanalı'nın güvenliğini sağlayarak Hindistan'a giden yolu açık tutmak
III. Suriye ve Lübnan'da manda yönetimleri oluşturarak bölgede yer edinmek
IV. Irak'ı kendi nüfuzu altına alarak bölgedeki zengin petrol rezervlerine hâkim olmak

Numaralandırılmış ifadelerden hangileri İngiltere'nin I. Dünya Savaşı sonrasında Orta Doğu'da gerçekleştirmek istediği hedefler arasındadır?

A) I ve II B) I ve III C) II ve IV D) I, II ve III E) II, III ve IV

30. Bilimsel buluşlar savaş teknolojilerini geliştirir, savaş sırasında teknolojiye duyulan ihtiyaç da bilimsel buluşları tetikler. Kimya alanındaki gelişmeler kimyasal silahların, biyoloji alanındaki gelişmeler biyolojik silahların, fizik alanındaki gelişmeler ise atom bombasının önünü açtı. Savaş teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda savaşlardaki yıkım ve ölüm oranları arttı. Yerleşim yerleri hedef alındıkça savaş daha geniş alanlara yayıldı. Savaş sırasında yapılan buluşlar ve geliştirilen teknolojiler, daha sonra insanlık yararına kullanılmaya başlandı. Örneğin savaş uçaklarındaki teknolojik gelişmeler, sivil havacılığın gelişmesini sağladı. Aynı şekilde bazı hastalıkların tedavisi için de savaş yıllarında yapılan bilimsel çalışmalardan yararlanıldı.

Bu metne göre

I. Bilimsel gelişmeler, savaş dönemlerinde ortaya çıkar.
II. Teknolojik gelişmelerin tümü insanlığın yararınadır.
III. Bilim ve teknoloji her koşulda ilerler.
IV. Savaş teknolojisi can kayıplarını artırır.

ifadelerinden hangileri söylenemez?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) II ve IV D) I, II ve III E) II, III ve IV

31. I. Japonya'nın nüfuzundan faydalanarak Mançurya'yı işgal etmek
II. Rusların güneye inmesini ve Pasifik Okyanusu'na hâkim olmasını engellemek
III. Rusya ile Fransa arasında kurulması muhtemel bir ittifakın önüne geçmek
IV. ABD ve Rusya arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesine engel olmak

Numaralandırılmış ifadelerden hangileri İngiltere'nin Rusya'ya karşı Japonya'yı desteklemesinin nedenleri arasındadır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) II ve IV D) I, II ve III E) II, III ve IV

32. I. Dünya Savaşı'nı sonlandıran antlaşmaların maddeleri incelendiğinde mağlup devletlerle ilgili aşağıdaki genellemelere ulaşılmıştır.

- Büyük toprak kayıpları yaşanmış ve imparatorluklar parçalanmıştır.
- Askerî hareket kabiliyetleri yok edilmiş, savunma yapmalarına dahi imkân verilmemiştir.
- Çok ağır ekonomik yükümlülükler altına alınmışlardır.

Bu genellemelere göre aşağıdakilerden hangisi savaşın sonuçlarındandır?

A) Avrupa haritasının değişmesi sayesinde sınır anlaşmazlıklarının çözülmesi
B) Üretimin artması sayesinde ekonomik büyümenin hızlanması
C) Orta Doğu'da istikrar sağlayacak yeni bir siyasi düzen kurulması
D) Dünya genelinde demokratik ilkelerle yönetilen ülke sayısının artması
E) İngiltere ve Fransa lehine Avrupa güçler dengesinin değişmesi

33. SSCB'nin uygulamaya koyduğu aşağıdaki politikalardan hangisi, Orta Asya Türk toplumları arasındaki kültürel etkileşiminin azalmasına neden olmuştur?

A) Lehçeler arasındaki dil farklılığının öne çıkarılması ve alfabenin değiştirilmesi
B) Eğitim kurumlarının sayısının artması ve okuma yazma oranının yükselmesi
C) Tarımın kolektifleştirilmesi ve göçebelerin zorla yerleşik hayata geçirilmesi
D) Sanayi tesislerinin kurulması ve kadınların iş hayatına katılımının sağlanması
E) Koruyucu sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve ölüm oranlarının azalması

Bu üniteyle ilgili etkileşimli sorulara yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

2. ÜNİTE

II. DÜNYA SAVAŞI

II. Dünya Savaşı'nda kullanılan Alman ağır muharebe tankı

ÜNİTE KONULARI

2.1. II. DÜNYA SAVAŞI'NA NEDEN OLAN SİYASİ, EKONOMİK VE ASKERÎ GELİŞMELER

2.2. II. DÜNYA SAVAŞI'NIN SEYRİNİ DEĞİŞTİREN OLAYLAR

2.3. II. DÜNYA SAVAŞI'NDA YAŞANAN İNSAN HAKLARI İHLALLERİ

2.4. II. DÜNYA SAVAŞI'NIN SİYASİ VE EKONOMİK SONUÇLARI

2.5. BİLİM VE SANATA ETKİLERİ BAKIMINDAN II. DÜNYA SAVAŞI

2.6. II. DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI

2.7. II. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE MEYDANA GELEN SİYASİ, EKONOMİK VE SOSYOKÜLTÜREL GELİŞMELER

ANAHTAR KAVRAMLAR

- **Hayat Sahası**
- **Bizim Deniz**
- **Ortak Refah Alanı**
- **İnsan Hakları**
- **Soykırım**
- **Varlık Vergisi**
- **Nükleer Güç**

Bu ünitede

- **II. Dünya Savaşı'na neden olan siyasi, ekonomik ve askerî güç dengelerindeki değişimleri,**
- **II. Dünya Savaşı'nın seyrini değiştiren olayların sonuçlarını,**
- **II. Dünya Savaşı'nda yaşanan insan hakları ihlallerini ve bunların sonuçlarını,**
- **II. Dünya Savaşı'nın siyasi ve ekonomik sonuçlarını,**
- **II. Dünya Savaşı'nın kültürel, bilimsel ve teknolojik gelişmelere etkisini,**
- **II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin izlediği dış politikayı,**
- **Türkiye'deki siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmeleri**

öğreneceksiniz.

Ünite alanına yönlendiren karekod

Ünite özetine yönlendiren karekod

2.1. II. DÜNYA SAVAŞI'NA NEDEN OLAN SİYASİ, EKONOMİK VE ASKERÎ GELİŞMELER

KONUYA BAŞLARKEN

Mustafa Kemal Atatürk
(1881-1938)

1. "Çok zaman geçmeden Avrupa'da bir fırtına kopacak, bu müthiş kasırga dünyanın her tarafına yayılacak ve insanlık umumi bir harp felaketinin bütün kötülükleri ile bir daha karşılaşacak. Bu kanlı, tehlikeli durumda tarafsız kalmak, harbe katılmamak ve devlet gemisini hiçbir mâniaya (engele) çarptırmadan yöneterek harp dışında ve barış içinde yaşamaya çabalamak bizim için hayati önem taşımaktadır."

Mustafa Kemal Atatürk

M. Kemal Atatürk, II. Dünya Savaşı'nın çıkacağı ile ilgili öngörüsünü hangi siyasi, askerî ve ekonomik gelişmeler doğrultusunda ortaya koymuş olabilir?

2. Sizce baskıcı rejimlerin hangi politikaları dünyayı yeniden büyük bir savaşın eşiğine getirmiştir?

I. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan siyasi, ekonomik ve askerî denge, devletler arasındaki sorunlara çözüm olmadığı gibi yeni sorunların da ortaya çıkmasına neden oldu (Şema 2.1). Paris Barış Konferansı'nda İngiltere ve Fransa'nın çıkarları doğrultusunda şekillenen yeni dünya düzeni sonrasında küresel güçlere yöneltilen tepkiler arttı. Bu süreçte Almanya'daki Hitler ve İtalya'daki Mussolini iktidarlarının güçlenmesi, ayrıca Japon siyasetine de ordunun hükmetmeye başlaması, dünya genelinde pek çok gerginlik ve çatışmanın fitilini ateşledi.

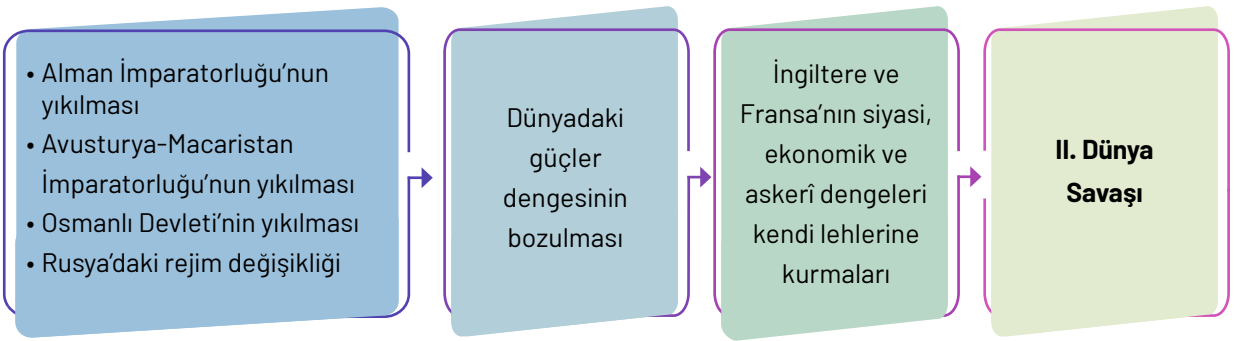

Şema 2.1: II. Dünya Savaşı öncesinde dünyadaki güçler dengesinin değişimi

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Sizce devletler arasındaki siyasi sorunların giderilmesi için I. Dünya Savaşı'ndan sonra nasıl bir dünya düzeni oluşturulmalıydı?

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya, İtalya ve Japonya, nüfuz alanlarını genişletmeye yönelik politikalar belirledi. İngiltere ve Fransa ise barış antlaşmaları sonucunda kendi lehlerine ortaya çıkan mevcut durumu uzun süre koruyabilme niyetindeydi. Bu süreçte ABD ve SSCB olaylar karşısında tarafsız kaldı ancak Avrupa'daki siyasi gelişmeleri de yakından izlemeye devam etti.

İki dünya savaşı arası dönemde küresel güçlerin uluslararası politikalarını şekillendiren en önemli unsurlardan biri de dünya geneline yayılan 1929 Ekonomik Buhranı'ydı. Bu buhrana bağlı olarak gelişen diğer sorunlar, baskıcı rejimlerin güçlenmesinde ve büyük devletlerin yayılma ve genişleme politikaları yürütmesinde çok etkili oldu. Savaş sırasında ABD'nin İngiltere ve Fransa'ya verdiği borçları geri alamaması ve bunun sonucunda yaşanan büyük ekonomik kriz, ABD'nin sonraki yıllarda dış politika stratejisini belirlerken daha temkinli davranmasına neden oldu.

I. Dünya Savaşı sonrasında küresel güçler, kendi çıkarları doğrultusunda çeşitli adımlar attı. (Grafik Bilgi 2.1).

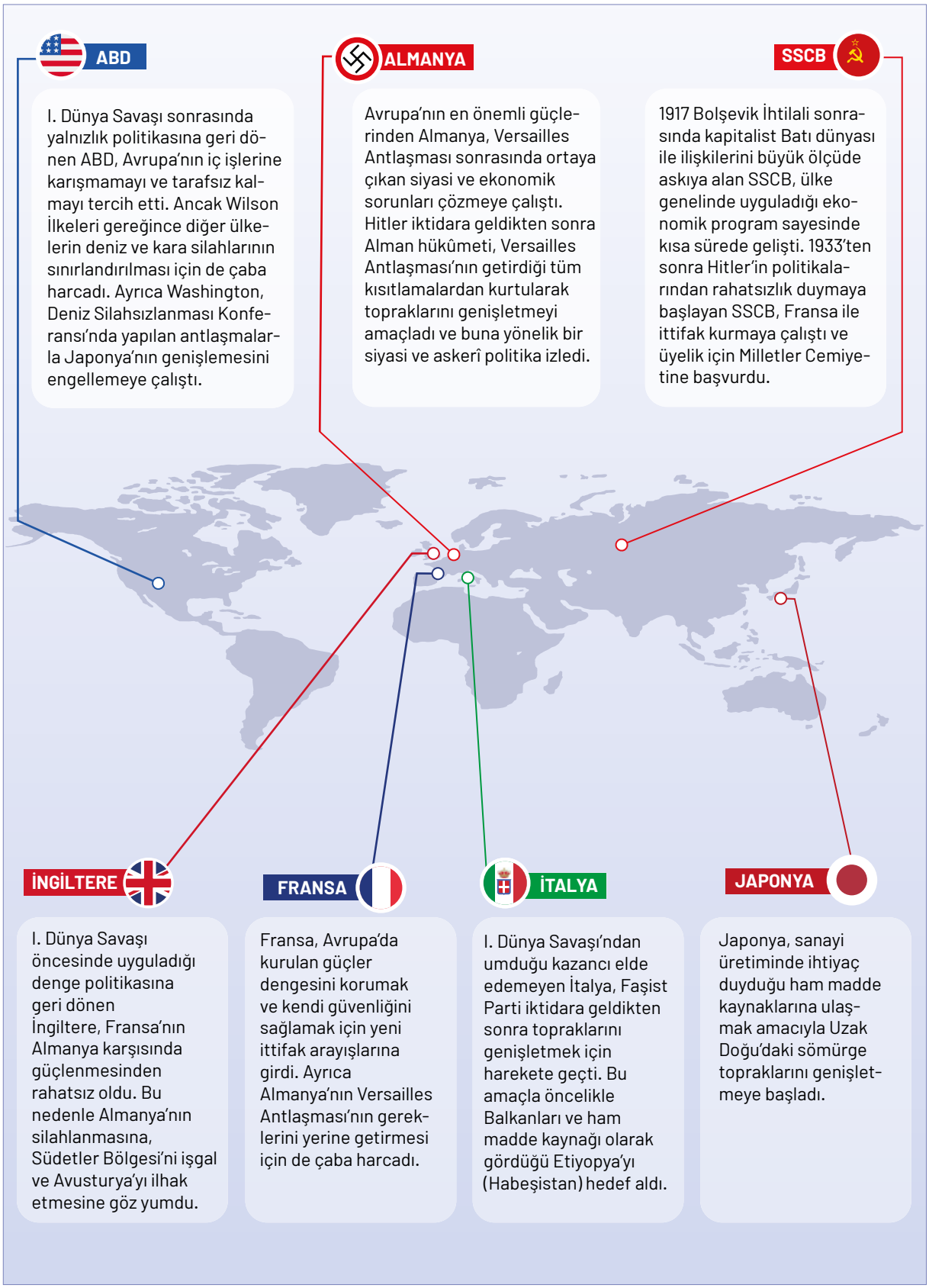

Grafik Bilgi: 2.1: Küresel güçlerin izlediği politikalar

İki Savaş Arası Dönemde Kalıcı Barış Arayışları

I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan uluslararası sorunlara küresel güçlerin kendi çıkarlarını esas alarak yaklaşması, akılcı ve uygulanabilir çözümler üretilememesine neden oldu. Uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve devletler arası iş birliğini geliştirmek amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti de bu sorunların çözümünde yetersiz kaldı ve 1930'lu yıllardan sonra etkinliğini kaybetti. Bu durum, dünya ülkelerini yeniden büyük bir savaşın eşiğine getirdi.

Görsel 2.1: Locarno Antlaşması müzakerelerine katılan temsilciler

Fransa, Versailles Antlaşması imzalandıktan hemen sonra Almanya'yı bu antlaşmanın tüm şartlarını uygulaması için büyük bir baskı altına almış ve bu durum, iki devlet arasındaki ilişkilerde gerginlik yaratmıştı. Avrupa devletleri ile karşılıklı güvenin sağlanması ve mevcut durumun korunması amacıyla müttefik arayışına giren Fransa, ilk olarak İngiltere'yle bazı görüşmeler yaptı. Bu görüşmelerden umduğu sonucu alamayan Fransa, Milletler Cemiyeti aracılığıyla kendini garantiye almaya çalıştı ancak bu çabaları da sonuçsuz kaldı. 1 Aralık 1925'te Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, Çekoslovakya ve Polonya temsilcileri bir araya gelerek tüm Avrupa'nın güvenliğini ve devletler arasındaki iş birliğini sağlamak amacıyla Locarno Antlaşması'nı imzaladı (Görsel 2.1). Bu antlaşmadan sonra Avrupa'daki siyasi gerginlik büyük ölçüde azaldı. Almanya, Milletler Cemiyetine kabul edilerek uluslararası iş birliği yapan ülkeler arasına girdi. Bu antlaşma yapılırken Almanya, Versailles Antlaşması'nda belirlenen batı sınırları için diğer ülkelere güvence verdi ancak doğu sınırları için aynı güvenceyi vermedi.

Fransa, Locarno Antlaşması'ndan sonra da kendi güvenliğini tam olarak sağlamak için ittifak arayışlarına devam etti. ABD ile görüşerek onlarla iş birliği yapmayı ve iki devlet arasında "ebedî barış paktı" imzalamayı önerdi. ABD ise tarafsızlık politikası doğrultusunda böyle bir paktı sadece Fransa ile değil, tüm devletlerle yapabileceğini bildirdi. Bunun üzerine Fransa Dışişleri Bakanı Briand ile ABD Dışişleri Bakanı Kellogg arasında yapılan görüşmeler sonrasında Briand-Kellogg Paktı (27 Ağustos 1928) adı verilen bir antlaşma imzalandı (Görsel 2.2). Fransa, ABD, İngiltere, İtalya, Belçika, Çekoslovakya, Polonya, Almanya ve Japonya arasında imzalanan bu pakta daha sonra Türkiye ve SSCB de dâhil edildi. Bu pakta göre savunmaya dayanmadığı sürece savaşmak yasaklandı. Antlaşmaya dâhil olan devletler, aralarındaki anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözmeyi kabul etti. Ancak Briand-Kellogg Paktı da uluslararası sorunların giderilmesinde tam bir çözüm sağlayamadı. Paris Barış Konferansı'nda sağlanan devletler arası barış, sonraki süreçlerde yapılan görüşme ve antlaşmalarla da kalıcı hâle getirilemedi. Bu gerginliğin devam etmesinde Almanya'nın "Hayat Sahası", İtalya'nın "Bizim Deniz", Japonya'nın da "Ortak Refah Alanı" adını verdiği ve uygulamaya başladığı yayılma politikaları etkili oldu.

Görsel 2.2: Beyaz Saray'da Briand-Kellogg Paktı'nı imzalayan hükûmet temsilcileri

Almanya'nın "Hayat Sahası" Politikası

Hitler, 1933'te Alman Parlamentosunun [Reichstag (Raystag)] verdiği olağanüstü yetkilerle dört yıllığına iktidara geldi (Görsel 2.3). Seçimin hemen ardından Almanya'da tüm insan hak ve özgürlükleri askıya alındı ve Nazi Partisi üyesi olmayan kimselerin herhangi bir siyasi faaliyette bulunması yasaklandı.

Görsel 2.3: Reichstag

Hitler, ilk olarak yeni bir ekonomik program hazırlayarak halkın refah düzeyini yükseltmeyi ve böylece kendisine verilen desteği artırmayı amaçladı (Görsel 2.4). Dış politikada ise yayılma ve genişleme eksenli bir politika belirleyerek 16 Mart 1935'te Versailles Antlaşması'nın askerî, ekonomik ve siyasi kısıtlamalarını tanımayacağını ilan etti. Ayrıca ordudaki asker sayısını artırarak silahlanmaya hız verdi ve tank, savaş uçağı, denizaltı gibi modern araçlarla Alman ordusunu güçlendirdi. 7 Mart 1936'da da Alman birlikleri, askerden arındırılmış olan Ren Bölgesi'ne girdi.

Görsel 2.4: Alman halkı, Hitler'i coşkuyla karşılarken, 1934

Hitler, Almanya'yı Versailles Antlaşması'nın kısıtlamalarından kurtardıktan sonra dış politika hedeflerinin ikinci aşamasına geçti. Almanya dışında yaşayan bütün Almanları tek çatı altında toplamak isteyen Hitler, ilk olarak 12 Mart 1938'de Avusturya'yı ilhak ederek Almanya topraklarını genişletme hedefinin ilk adımını attı.

Hitler'in uygulamaya koyduğu bu politikalar, Fransa ve SSCB başta olmak üzere bütün Avrupa ülkelerinde büyük endişeye neden oldu. İngiltere'deki Chamberlain (Çembırleyn) Hükûmeti, yatıştırma politikası izleyerek Nazi Almanyası'nı kontrol altında tutmaya çalıştı. Bu gerginliği azaltmak için 29 Eylül 1938'de İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya'nın katılımıyla Münih Konferansı toplandı. Bu konferans sonrasında Çekoslovakya'ya ait olan ancak üzerinde Almanların yaşadığı Südetler Bölgesi Almanya'ya teslim edildi. Bu durum, SSCB'nin Batılılara karşı hissettiği hayal kırıklığını ve güvensizliği artırdı.

Görsel 2.5: Wenceslas Meydanı'ndaki Alman Panzer II tankları, 20 Nisan 1939, Prag

Dış politika stratejisinin üçüncü aşamasına geçen Hitler, "Hayat Sahası (Lebensraum)" adını verdiği politikayı uygulamaya koydu. Bu politika, Almanya'nın gelişimini devam ettirmek ve Alman halkının refahını yükseltmek amacıyla Avrasya'daki önemli ham madde ve enerji kaynaklarını ele geçirme esasına dayalıydı. Hitler'in asıl hedefi, doğudaki tarıma elverişli Polonya ve Rusya ovaları ile Romanya ve Kafkasya'daki petrol rezervlerini ele geçirmekti. Bu amaçla ilk olarak 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı işgal etti (Görsel 2.5). Bu işgalden sonra Çekoslovakya ikiye bölündü ve Slovakya'nın bağımsızlığı Almanya tarafından tanındı. Hitler, 23 Mart 1939'da ise Memel Bölgesi'ni almak için Litvanya'ya baskı uyguladı ve burasını kendi topraklarına kattı. Ayrıca Danzig Bölgesi'ni de Almanya'ya dâhil etmek için Polonya'ya ültimatom verdi. Polonya'nın bu isteği kabul etmemesi, Almanya ile Polonya arasındaki gerilimi artırdı. İngiltere, bu gelişmeler üzerine yatıştırma politikasından vazgeçti ve 31 Mart 1939'da Polonya'nın bağımsızlığını koruyacağına dair Fransa ile birlikte garanti verdi. Ancak tüm bu

çabalar Almanya'yı kendi politik hedeflerinden alıkoyamadı ve 1 Eylül 1939'da Almanya Polonya topraklarına girdi. Bu işgalle birlikte diğer Avrupa ülkeleri de harekete geçti ve II. Dünya Savaşı başladı. Almanya, savaş öncesi ve savaş sürecindeki tüm stratejilerini Hayat Sahası politikasına göre belirledi (Harita 2.1).

Yandaki haritanın etkileşimli hâline üstteki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Harita 2.1: II. Dünya Savaşı'nda Almanya ve müttefiklerinin hâkim oldukları bölgeler

DERS İÇİ UYGULAMA

Aşağıdaki soruları Harita 2.1'e göre cevaplayınız.

1. Hayat Sahası politikası doğrultusunda Almanya'nın öncelikli hedefi hangi ülke olmalıdır? Gerekçeleriyle açıklayınız.

2. Almanya daha fazla genişleyebilmek için hangi stratejik bölgeleri ele geçirmelidir?

İtalya'nın "Bizim Deniz" Politikası

Mussolini liderliğindeki Faşist Parti iktidara geldikten sonra İtalya'da Bizim Deniz [Mare Nostrum (Mar Nostro)] adı verilen bir yayılma ve genişleme politikası uygulamaya kondu. Bu politikanın temel hedefi, Roma İmparatorluğu'nu yeniden ihya etmek ve Akdeniz'i çevreleyen bütün topraklarda hâkimiyet kurmaktı (Harita 2.2).

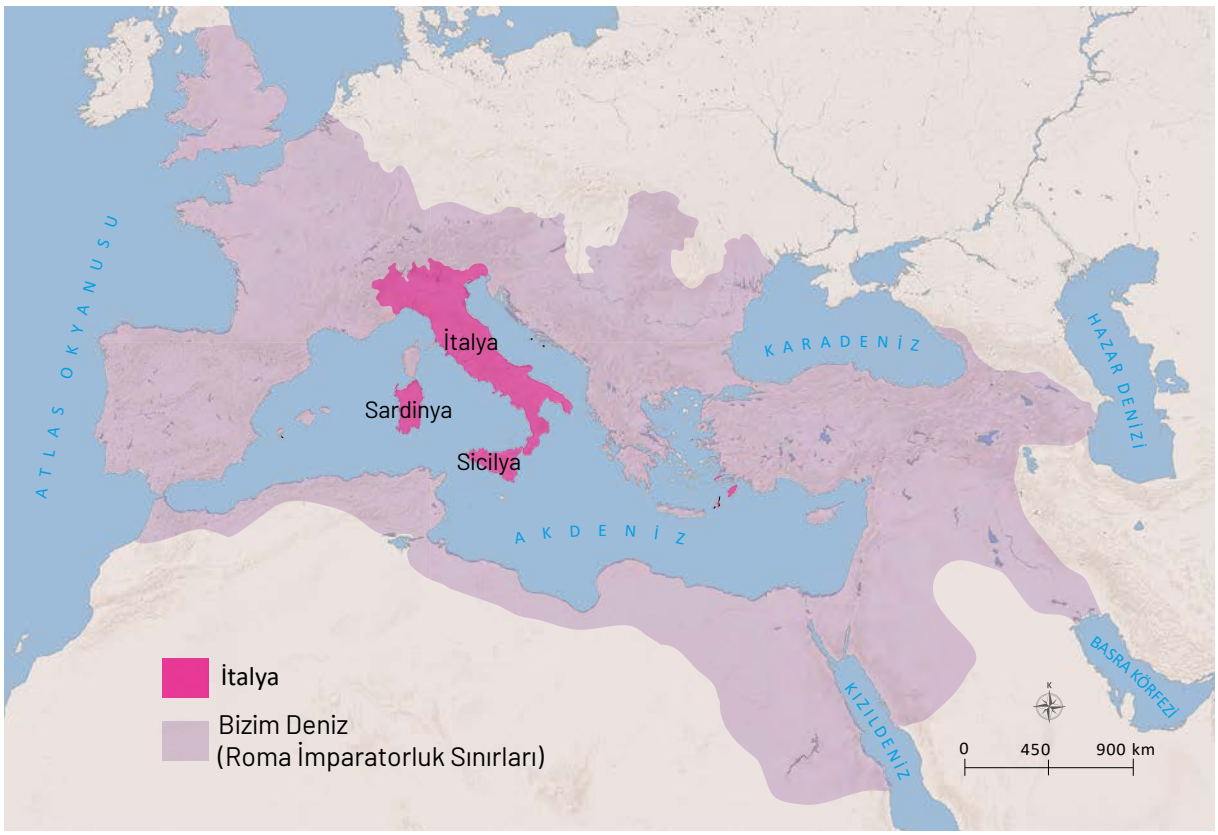

Harita 2.2: İtalya'nın Bizim Deniz politikası doğrultusundaki yayılma hedefi

İtalya, yayılma ve genişleme politikasına Balkanlardan başladı. 1923'te Yunanistan'ın Korfu adasını, 1924'te ise Yugoslavya'nın hâkimiyetindeki Fiume Bölgesi'ni işgal etti. Anadolu'nun da yayılma alanları içinde olduğunu açıklayan Mussolini, bu politikasıyla Balkan devletlerinin ve Fransa'nın tepkisini çekti. İngiltere ise rekabet içinde olduğu Fransa'ya karşı ilk yıllarda İtalya'yı bir denge unsuru olarak gördü ve bu ülke ile ilişkilerini 1936'ya kadar olumlu bir çerçevede sürdürdü. 1936'da İtalya'nın Etiyopya'yı (Habeşistan) ilhak etmesinden ve Süveyş Kanalı'na yönelik İtalyan tehdidinden rahatsız olan İngiltere, Doğu Akdeniz'e büyük bir donanma göndererek İtalya'ya karşı güç gösterisi yaptı ancak savaş açmadı. İtalyanların 1939'da Arnavutluk'u da ilhak etmesi üzerine İngiltere tavır değiştirdi ve Mussolini Hükûmeti'nin yayılma ve genişleme politikalarına karşı kararlı bir tutum sergilemeye başladı. İngiltere ve Fransa, bu süreçte birlikte hareket ederek İtalya karşısında Romanya ve Yunanistan'a garanti verdi. Ayrıca 12 Mayıs 1939'da İngiltere ile Türkiye arasında herhangi bir saldırı durumunda birbirlerine yardım edileceğine dair bir deklarasyon imzalandı. Mussolini ise İngiltere ve Fransa'nın bu politikasından rahatsızlık duyarak Almanya ile daha yakın ilişkiler kurdu (Görsel 2.6).

Görsel 2.6: Hitler ve Mussolini

Japonya'nın "Ortak Refah Alanı" Politikası

I. Dünya Savaşı'ndan önce Uzak Doğu'da yayılmaya ve genişlemeye başlayan Japonya, savaş sonrasında da bu politikaya devam etti. Ortak Refah Alanı adlı bu politikanın amacı, bütün Asya ülkelerinin birlikte kalkınmasını sağlamak gibi görünse de aslında Japonya, kendi sömürge düzenini meşrulaştırmak istiyordu. Bu amaçla ortaya konan "Asya Asyalılarındır." ilkesi doğrultusunda aşırı Japon milliyetçiliği yapılarak sömürge politikaları şekillendirildi. Ortak Refah Alanı'nın içine dâhil edilen Kore, Mançurya, Çin, Hindiçini, Singapur ve Endonezya'dan ve bazı Pasifik adalarından Batılı küresel güçlerin çıkarılması hedeflendi. Böylece Japonya, Asya'daki sömürge alanlarını genişleterek ham madde ve pazar ihtiyacını karşılayacaktı. 1929 Ekonomik Buhranı'ndan da olumsuz etkilenen Japonya, amaçlarını gerçekleştirmek için askerî gücünü artırdı ve sömürgecilik faaliyetlerini hızlandırdı (Harita 2.3).

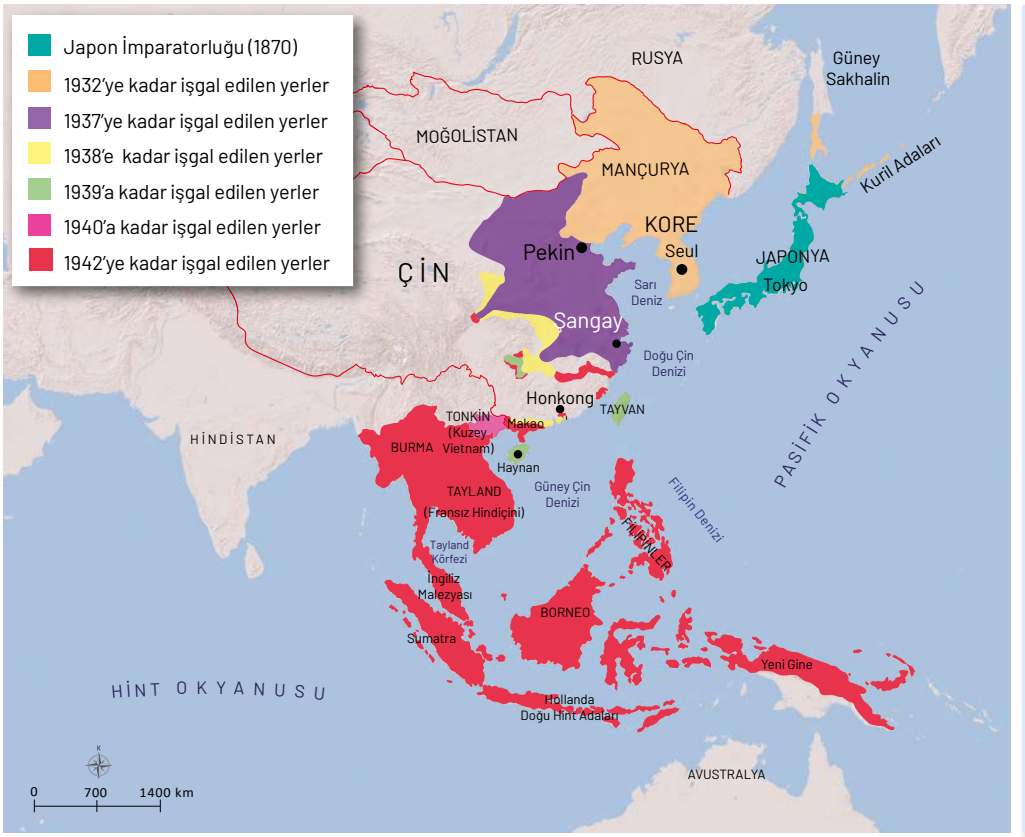

Yandaki haritanın etkileşimli hâline üstteki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Harita 2.3: Japonya'nın yayılması ve genişlemesi

Japonlar, Çin'deki siyasi karışıklıklardan yararlanarak 1931'de Mançurya'yı işgal etti. 1935'ten sonra ordunun ülke yönetimindeki nüfuzu giderek arttı ancak Japon İmparatoru Michinomiya Hirohito (Mişinomiya Hirohito) bu durumu engellemeye yönelik bir adım atmadı. Bir süre sonra askerler ülke yönetimini ele geçirdi ve yeni yönetim Almanya'yla siyasi ilişkilerini geliştirmeye başladı. 25 Kasım 1936'da Almanya ile Japonya arasında Anti-Komintern Paktı kuruldu. Bu paktın amacı, iki ülke içindeki komünist faaliyetleri önlemek için iş birliği yapmak ve SSCB'ye karşı ittifak oluşturmaktı.

ABD'nin İtalya ve Almanya'nın yayılmacı politikalarına ses çıkarmamasından cesaret alan Japonya, Temmuz 1937'den itibaren asıl hedefi ve en önemli rakibi olan Çin'i işgal etmeye başladı. ABD, SSCB ve İngiltere, bu yayılma ve genişleme politikası karşısında Çin'i destekledi. Ancak bu devletlerin kendi aralarında yaşadığı çıkar çatışması ve rekabet, Japonya'nın lehine oldu. Çin-Japon mücadelesi, II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etti.

Milletler Cemiyeti, yaptırım gücü olmadığı için Almanya, İtalya ve Japonya'nın bu saldırgan politikaları karşısında etkisiz kaldı ve bu ülkelere sadece sembolik kısıtlamalar uygulayabildi. ABD, İngiltere, Fransa ve SSCB de aralarındaki çıkar çatışmaları ve politik farklılıklar nedeniyle bu devletlere yönelik ortak bir siyasi tavır gösteremedi.

Almanya ile Japonya arasında kurulan Anti-Komintern Paktı'na 5 Kasım 1937'de İtalya da dâhil oldu ve Berlin-Roma-Tokyo Mihveri adıyla bir ittifak oluşturuldu. Ayrıca 22 Mayıs 1939'da Almanya ile İtalya arasında da Çelik Pakt adı verilen bir iş birliği antlaşması imzalandı (Harita 2.4).

Yandaki haritanın etkileşimli hâline üstteki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Harita 2.4: Mihver ve Müttefik Devletlerin Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki hâkimiyet alanları (1 Eylül 1939)

23 Ağustos 1939'da SSCB ile Almanya arasında Saldırmazlık Paktı imzalandı. Bu paktın nedeni, Sovyetlerin İngiltere ve Fransa'ya güvenmemesi ve Hitler'in zaman kazanma isteğiydi. SSCB ve Almanya, bu pakt ile Polonya'nın paylaşılması konusunda da anlaşmaya vardı. Ancak bir süre sonra Almanlar SSCB topraklarını işgal edince Sovyetler Müttefiklerin tarafına geçti. Savaş sırasında İngiltere Başbakanı Churchill (Çörçil), ABD Başkanı Roosevelt ve SSCB Devlet Başkanı Stalin, bir dizi konferans yaparak Müttefik Devletlere ait politikaların esaslarını belirledi. 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı, Mihver ve Müttefik Devletler arasında altı yıl boyunca sürdü (Şema 2.2).

Şema 2.2: II. Dünya Savaşı'nda Mihver ve Müttefik Devletler

DERS İÇİ UYGULAMA

Aşağıdaki diyagramda II. Dünya Savaşı'nın siyasi, askerî ve ekonomik nedenlerinden bazıları verilmiştir. Boş bırakılan alanlara savaşın diğer nedenlerini yazınız.

II. DÜNYA SAVAŞI'NIN NEDENLERİ

Siyasi Nedenler

1. Almanya'nın Hayat Sahası politikasını uygulamaya koyması
2. .....
3. Japonya'nın Ortak Refah Alanı politikasını uygulamaya koyması
4. .....
5. İngiltere'nin yatıştırma politikası uygulaması

Askerî Nedenler

ALMANYA'NIN ASKERÎ POLİTİKALARI

1. .....
2. Askerden arındırılmış Ren Bölgesi'ne askerî kuvvet göndermesi
3. Südetler Bölgesi'ni işgal etmesi
4. .....

İTALYA'NIN ASKERÎ POLİTİKALARI

1. Yunanistan'dan Korfu adasını alması
2. .....
3. Etiyopya'yı ilhak etmesi
4. .....

JAPONYA'NIN ASKERÎ POLİTİKALARI

1. Mançurya'yı işgal etmesi
2. .....

Ekonomik Nedenler

1. ABD'nin I. Dünya Savaşı sırasında verdiği borçları geri alamaması
2. .....
3. Almanya'nın ağır sanayi hamlesi yaparak ekonomisini güçlendirmesi
4. .....

2.1. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

2.2. II. DÜNYA SAVAŞI'NIN SEYRİNİ DEĞİŞTİREN OLAYLAR

KONUYA BAŞLARKEN

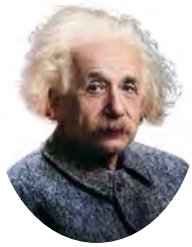

Albert Einstein
(1879-1955)

1. "Hayatımda büyük bir hata yaptım. Başkan Roosevelt'e atom bombasının yapılmasını öneren mektubu imzaladım. Ama bir haklılık payı vardı: Bu bombayı Almanların yapma tehlikesi."

Albert Einstein

Sizce Einstein, atom bombası yapılmasını öneren mektubu imzalamasını neden büyük bir hata olarak görmüştür?

2. Savaşların seyrini değiştiren olaylara ve bu olayların sonuçlarına örnekler veriniz.

Almanya, 1 Eylül 1939'da Polonya'ya girdikten kısa bir süre sonra yıldırım savaşı tekniği uygulayarak birçok stratejik bölgeyi ele geçirdi (Görsel 2.7). Bunun üzerine İngiltere ve Fransa 3 Eylül'de Almanya'ya savaş ilan etti, ABD ise bu çatışmada tarafsız kalacağını açıkladı. Bu arada SSCB de Almanya'yla yaptığı Saldırmazlık Paktı'na dayanarak 17 Eylül'de Polonya'nın doğusunu işgale başladı.

Almanya, Nisan 1940'ta Danimarka'yı, iki ay sonra da Norveç'in tamamını işgal etti. 10 Mayıs'ta ise Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve Fransa'ya karşı saldırıya geçti. Alman ordusu, Fransızların savunma amacıyla oluşturduğu Maginot (Majino) Hattı'nın bittiği yer olan Ardennes (Arden) Bölgesi'ni kısa sürede geçerek Fransa'yı işgale başladı. Almanların Paris'e girmesi üzerine, Vichy (Vişi) kasabasında kurulan yeni Fransız hükûmeti, 22 Haziran 1940'ta Almanya'yla bir ateşkes antlaşması imzaladı. Bu antlaşma sonucunda Fransa'nın kuzeyi Almanya'ya, güneyi ise Mareşal Pétain (Pöteyn) başkanlığındaki Vichy Hükûmeti'ne bırakıldı.

Hitler, Fransa'nın ardından yönünü İngiltere'ye çevirdi. Kendi belirlediği şartlar doğrultusunda İngiltere'yi barışa zorlamak isteyen Almanya, başta Londra olmak üzere bazı büyük şehirleri hava bombardımanına tuttu. Havadan ve denizden sürdürülen Alman taarruzuna karşı İngilizler önemli bir direniş gösterdi ve bu saldırıları başarıyla geri çevirdi. Bunun üzerine Almanya, asıl hedefi olan SSCB'ye yöneldi.

Almanya'nın bu savaşı sürdürebilmek için başta petrol olmak üzere birçok ham madde kaynağına ihtiyacı vardı. Bu süreçte Baltık ülkelerinin ve Romanya'nın bazı bölgelerinin Sovyetler tarafından işgal edilmiş olması, Almanya-SSCB ilişkilerinin bozulmasına neden oldu. Bu arada İtalya da Almanya'nın yanında savaşa girme kararı aldı. Alman ordusu, İtalya ve Romanya'nın da desteğini alarak 22 Haziran 1941'de başlayan Barbarossa Harekâtı ile SSCB topraklarına girdi ve geniş bir cephe hattında ilerledi (Harita 2.5).

HARP BAŞLADI

Almanlar Polonyaya taarruz etti

İngiltere ve Fransa bunu harp ilânı telâkki ediyorlar

Ingiltere Kıralı S. M. altıncı Corc'un Cümhurreisimize mesajı

Vekiller heyeti Mareşal'in iştirakile dün toplandı Resmî tebliğ

Almanlar kıtaları derhal geri çekmezse İngiltere ve Fransa derhal taahhütlerini yerine getirecek!

Çemberleyn Hitleri, yalnız Hitleri bu facianın mesulü tutmaktadır!

İngiltere, Fransada umumî seferberlik ilân edildi

Görsel 2.7: 2 Eylül 1939 tarihli bir gazete haberi

Harita 2.5: Alman ordusunun SSCB'ye taarruzları

10 Haziran 1940'ta İtalya'nın Almanya'nın yanında savaşa girmesi, Kuzey Afrika ve Akdeniz'deki Mihver Devletlerin hâkimiyetini daha da güçlendirdi. Bu durum, İngiliz sömürgelerine giden yol üzerindeki Süveyş Kanalı'nın güvenliğini tehlikeye düşürdü. Tunus ve Cezayir'in Hitler yanlısı Vichy Hükûmeti'ne bağlı olması, ayrıca Libya'nın da İtalyan hâkimiyeti altında bulunması, Mihver Devletlerden Mısır'a yönelebilecek bir saldırı için risk oluşturmaya başladı.

DERS DIŞI UYGULAMA

Uygulama Adı	**Barbarossa Harekâtı**	2 Hafta Grup Çalışması
Amacı	Barbarossa Harekâtı'nın siyasi ve askerî sonuçlarını ve bu harekâtın II. Dünya Savaşı'na etkilerini analiz edebilme	
Yöntem-Teknik	İş Birlikli Öğrenme	
Uygulama	Barbarossa Harekâtı'nı araştırınız. Bu harekâtın siyasi ve askerî sonuçlarının savaşa etkilerini analiz eden bir rapor hazırlayınız. Bu çalışma için en fazla beşer kişilik gruplar oluşturunuz. Çalışmanızı yaparken aşağıda belirtilen hususlara dikkat ediniz.	
1. Konuyla ilgili bilgi edinmek için güvenilir kaynaklara ulaşınız.		
2. Konuyla ilgili görsel materyaller (harita, fotoğraf, resim vb.) bulunuz.		
3. Ulaştığınız bilgi kaynaklarını ve görsel materyalleri güncellik, güvenilirlik, doğruluk, tarafsızlık, anlaşılırlık gibi ölçütlere göre değerlendiriniz ve bu ölçütlere uygun olanları seçiniz.		
4. Elde ettiğiniz bilgilerden ve görsel materyallerden yararlanarak raporunuzu hazırlayınız.		
5. Raporunuzun hazırlık aşamasında doğru bilgilere erişmek ve o bilgileri kullanmak için etik ve yasal ilkelere uygun davranınız.		
6. Dijital ortamda ya da basılı olarak hazırladığınız raporunuzu öğretmeninizin belirlediği sürede teslim ediniz ve sunumunu yapınız.		
Değerlendirme	Çalışmanız yandaki karekodda verilen Dereceli Puanlama Anahtarı'na göre değerlendirilecektir.	Yaptığınız çalışmayı değerlendirmek için yandaki karekodda verilen Grup Değerlendirme Formu'nu kullanınız.

Pearl Harbor Baskını ve ABD'nin Savaşa Girmesi

ABD, savaşın başından itibaren Avrupa'nın iç işlerine karışmayacağını ve bu savaşın taraflarından biri olmayacağını ilan etmişti. Ancak Almanya'nın Avrupa'yı işgal ederken sergilediği saldırgan tutum, Amerikan kamuoyunu savaşa dâhil olma noktasında ikiye böldü. Tarafsız kalma konusunda ABD Kongresinin çıkardığı kanunlarla hareket alanı daralan Başkan Roosevelt, savaşa girmeden de İngiltere ve Fransa'nın desteklenebileceğini düşünüyordu (Görsel 2.8). Başkanın ve kamuoyunun baskıları sonucunda Müttefik Devletlere yardım etmek amacıyla 11 Mart 1941'de Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu kabul edildi.

Görsel 2.8: Franklin Delano Roosevelt (1882-1945)

1937'de Japonya'nın Çin'i işgal etmesi üzerine ABD-Japonya ilişkileri bozulmuştu. Japonya, Doğu Asya ve Pasifik'teki yayılma ve genişleme politikalarının önünde en büyük engel olarak ABD'yi görüyordu. II. Dünya Savaşı sürecinde ABD ile Japonya arasındaki gerginlik had safhaya ulaştı. 27 Eylül 1940'ta Japonya, Almanya ve İtalya arasında Üçlü Pakt'ın imzalanması, ayrıca Vichy Hükûmeti'nin Japonya'nın talebi üzerine Fransız Hindiçini'ni Japonların hâkimiyetine bırakması üzerine ABD, Hollanda ve İngiltere; Japonya'ya ekonomik ambargo uygulamaya başladı. Petrol ürünlerini ve sanayisi için gerekli ham maddenin büyük bölümünü ithal eden Japonya, bunu kendisine yönelik doğrudan bir saldırı olarak gördü. Ambargonun kaldırılması için yapılan görüşmelerden de sonuç alınamayınca daha önceden planlanmış olan Pearl Harbor (Pörl Harbır) Baskını, İmparator Hirohito tarafından onaylandı.

Görsel 2.9: Japon saldırısı altındaki Pearl Harbor Amerikan Deniz Üssü

Japon donanması, uzun bir yolculuktan sonra önce Kuril Adalarına, buradan da büyük gizlilik içinde Hawaii (Havai) Adalarına ulaştı. Japon uçak gemileri ve savaş uçaklarının da katılımıyla 7 Aralık 1941'de Hawaii Adalarında bulunan Pearl Harbor Amerikan Deniz Üssü'ne büyük bir baskın yapıldı (Görsel 2.9).

ABD donanması, bu baskında birçok kayıp verdi ancak saldırıyı beklenenden daha az hasarla atlattı (Görsel 2.10). Saldırı sırasında Amerikan uçak gemilerinin üste bulunmayışı, yakıt depolarının ve diğer stratejik tesislerin vurulamamış olması gibi nedenlerle Japonlar hedefledikleri başarıyı elde edemedi. Bu baskın, ABD kamuoyunun savaşa girme konusundaki tereddütlerini ortadan kaldırdı ve Japonya'ya karşı büyük bir öfkeye neden oldu. Bu öfkeden Amerika'da yaşayan Japonlar da nasibini aldı ve ABD vatandaşı olan 120 bin Japon, bir gecede toplama kamplarına gönderildi. ABD'nin savaşa girmesi, savaşın seyrini önemli ölçüde değiştirdi. Müttefikler; gelişmiş bir sanayiye, zengin petrol yataklarına ve ham madde kaynaklarına sahip ABD'yi de yanlarına alarak büyük bir güç kazandı ve güçler dengesi Müttefiklerin lehine döndü.

Görsel 2.10: Pearl Harbor Deniz Hava Üssü'ndeki denizciler, yanan bir uçağı kurtarmaya çalışırken

Pearl Harbor Baskını sonucunda uçak gemilerinin deniz savaşlarında taktik ve operasyonel planlama açısından ne kadar önemli olduğu anlaşıldı (Grafik Bilgi 2.2).

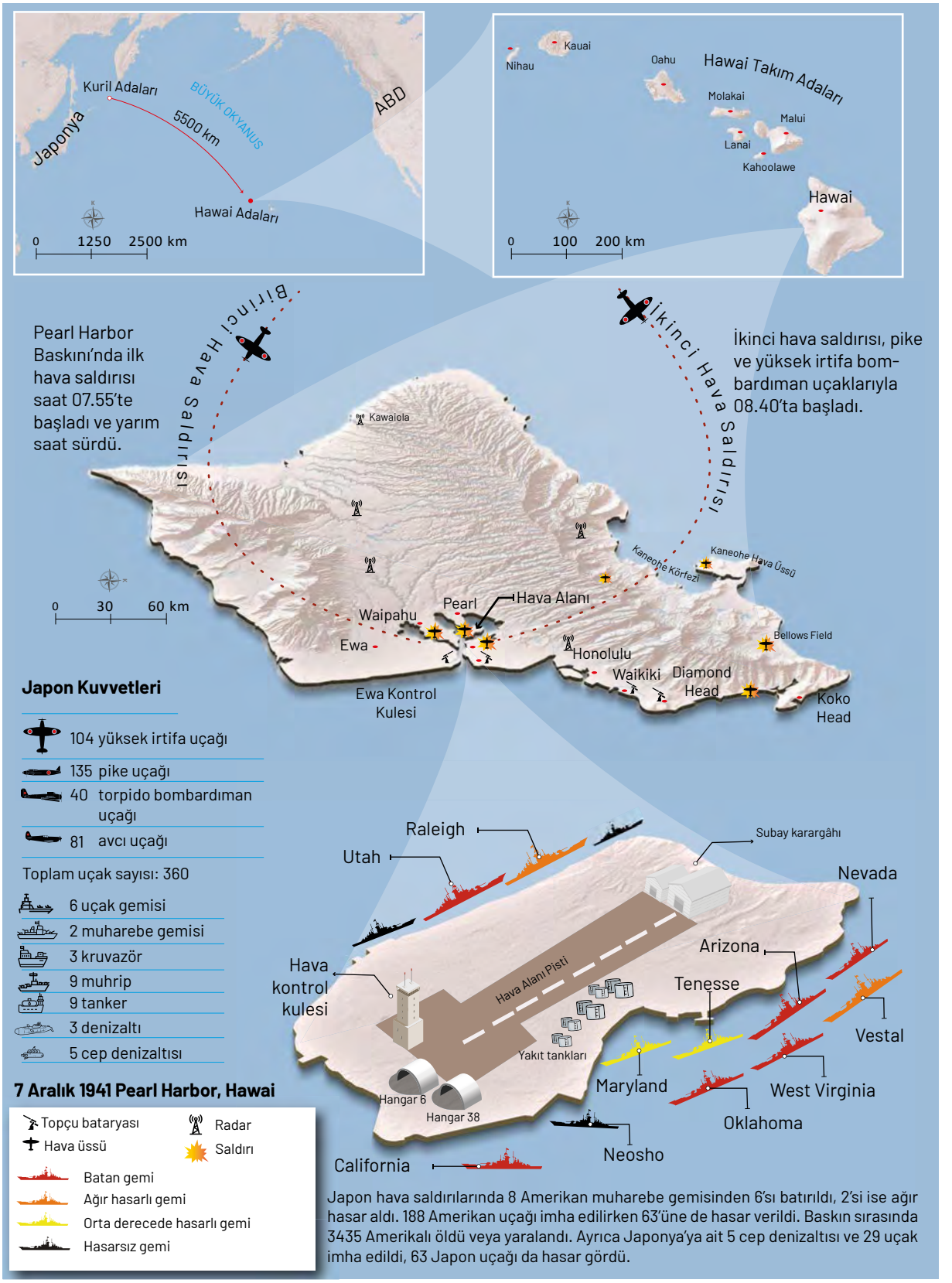

Grafik Bilgi 2.2: Pearl Harbor Baskını

Stalingrad Kuşatması

Almanya'nın SSCB'yi işgal etme planı, Hitler'in istediği gibi sonuçlanmadı. Sovyet topraklarına girdikten sonra bir süre hızla ilerleyen Almanlar, Kasım 1941'de Moskova sınırlarına ulaştı ancak zorlu hava koşulları ve karşılaştıkları güçlü direniş nedeniyle Moskova'yı ele geçiremedi. Bunun üzerine Hitler, cephenin güney kanadından bir harekât planladı. Bu plana göre Alman orduları, stratejik bir konuma sahip olan Stalingrad kentini ele geçirecek; buradan kuzeyde Moskova'nın doğusuna, güneyde ise Kafkasya'ya ulaşacaktı. SSCB Devlet Başkanı Stalin'in adını taşıyan bu kenti ele geçirmek, Almanya'ya psikolojik üstünlük kazandıracaktı. Ayrıca bir sanayi şehri olan Stalingrad'ın Alman kontrolüne geçmesiyle Sovyetlerin Volga Nehri üzerinden yaptığı petrol ve ham madde sevkiyatı engellenecek, böylece Kafkasya'nın ve zengin petrol yataklarına sahip Bakü'nün hâkimiyeti daha rahat sağlanabilecekti.

1942 Temmuz'unun sonunda Alman orduları aynı anda hem Kafkasya'ya hem de Stalingrad'a saldırdı (Görsel 2.11). Eylül ayının ilk günlerinde kuşatılan Stalingrad, yoğun bir bombardımana maruz kaldıktan sonra büyük ölçüde Almanların kontrolüne geçti. Ancak Rusların direniş göstermesi ve Almanların Stalingrad'da oyalanması, Sovyet ordusuna zaman kazandırdı. 9 Kasım'da Sovyet ordusu Almanlara karşı bir harekât başlattı (Harita 2.7). Zorlu kış koşulları nedeniyle gerekli yardım ve desteği alamayan Alman kuvvetleri, 2 Şubat 1943'te teslim olmak zorunda kaldı.

Görsel 2.11: Stalingrad Savaşı'nda Rus askerleri nehri geçmeye hazırlanırken (temsilî)

Stalingrad Kuşatması, II. Dünya Savaşı'nın en önemli dönüm noktalarından biri oldu. Sovyet ordusunun bu zaferinden sonra Almanlar, doğu cephesindeki teknik ve taktik avantajlarını kaybederek geri çekilmeye başladı. 1943 Mart'ında Alman kuvvetleri Kafkaslardan çıkarıldı ve böylece Leningrad ve Moskova üzerindeki Alman tehdidi ortadan kaldırıldı. Askerî kuvvetlerinin büyük bölümünü kaybedince geniş cephe hattında tutunamayan Almanya, tüm Sovyet topraklarından geri çekilmek zorunda kaldı. Sovyet yönetimi, bu zafer sonucunda içeride ve dışarıda itibar kazandı. Böylece savaş bittikten sonra da dünya siyasetine yön verme imkânı buldu.

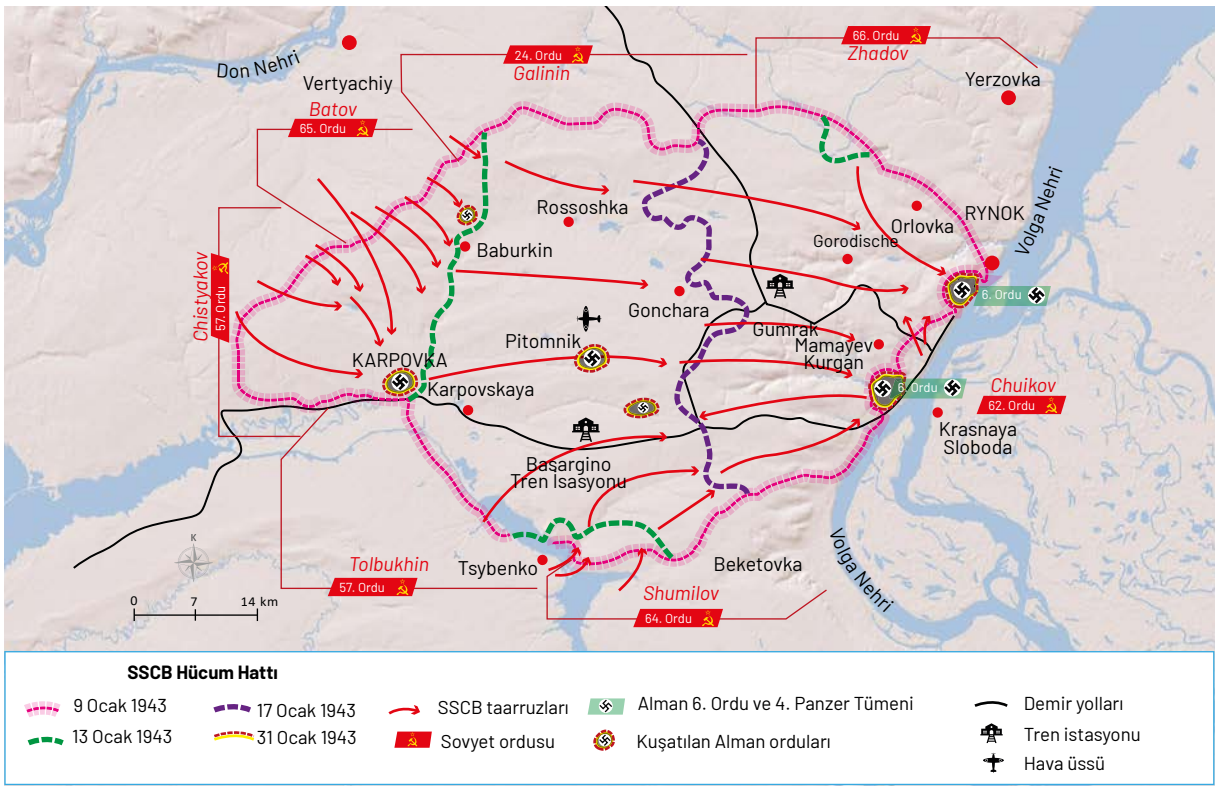

Harita 2.7: Sovyet ordularının Stalingrad'ı kuşatması

Normandiya Çıkarması (D-Day/Neptün Operasyonu)

1943 yılından itibaren savaş Müttefik Devletlerin lehine dönmeye başladı. Müttefikler, temmuz ayının başında Sicilya'ya, bir süre sonra da Salerno'ya çıkarma yapınca İtalya savaştan çekildi. Bunun üzerine Almanlar, doğu cephesindeki kuvvetlerinin önemli bir bölümünü İtalya'ya sevk etti. Müttefikler de savaşı sonlandırmak ve Almanya'nın teslim olmasını sağlamak amacıyla Fransa'nın kuzeyinde ikinci bir cephe açılması konusunda anlaştı.

Görsel 2.12: Normandiya kıyılarına çıkarma yapan Amerikan askerleri

Müttefik kuvvetler, 6 Haziran 1944'te Nazi işgalindeki Fransa'nın Normandiya kıyıları üzerinden büyük bir çıkarma harekâtına başladı. Deniz kuvvetleri, üç gün içinde kıyı bölgesini ele geçirmeyi başardı (Görsel 2.12). Bu arada hava indirme birlikleri de Alman savunma hatlarını yarmaya çalıştı. Almanlar, sayıca ve teçhizat bakımından kendilerinden üstün olan Müttefiklere uzun süre direndi ancak başarılı olamadı. Müttefik kuvvetler, bu cepheyi de ele geçirdikten sonra hızla Avrupa içlerine doğru ilerlemeye başladı. 25 Ağustos'ta Paris, 3 Eylül'de Brüksel ve Amsterdam, 19 Eylül'de ise Hollanda'nın tamamı Alman işgalinden kurtarıldı.

Normandiya Çıkarması ile başlayan bu harekâtın Müttefiklerin zaferiyle sonuçlanması, Almanya'nın batı cephesinin çökmesine neden oldu (Harita 2.8).

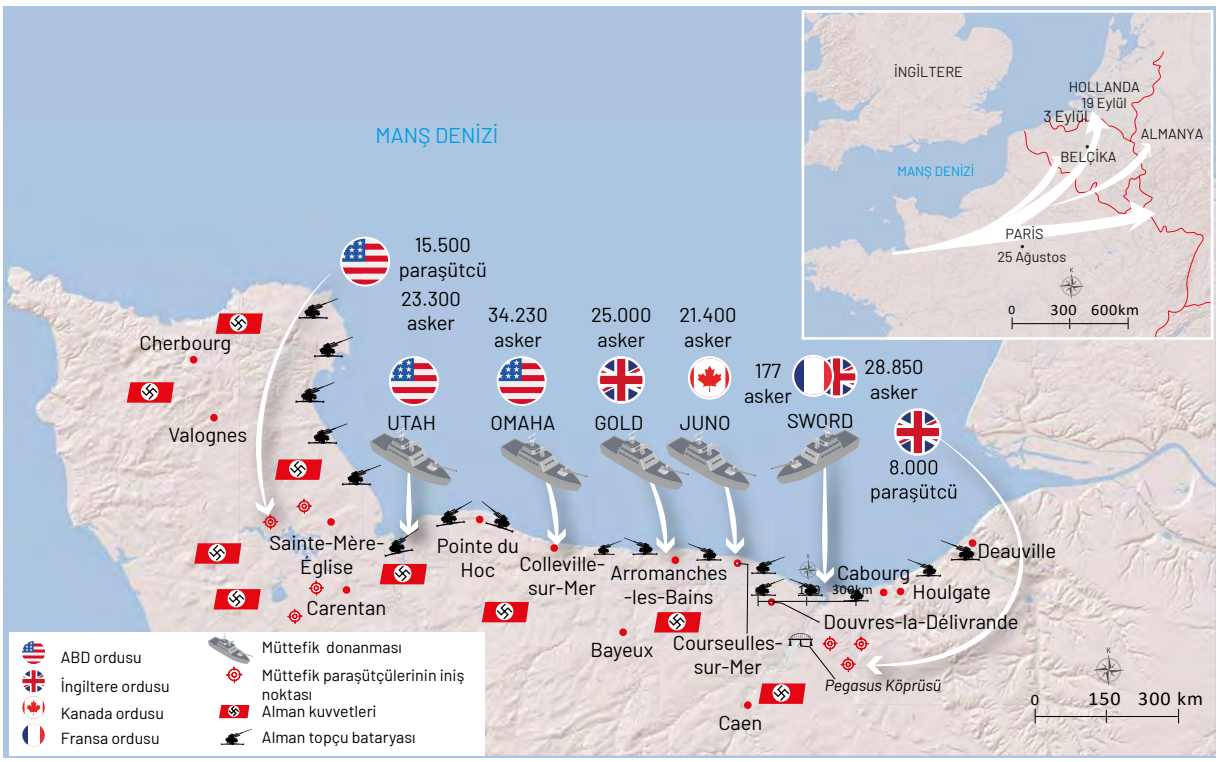

Harita 2.8: Normandiya Çıkarması

Müttefik kuvvetler, eylül ayının sonunda Ren Nehri'ni geçerek Alman topraklarına girince SSCB kuvvetleri de doğu cephesinden saldırıya geçti. Sovyet kuvvetleri, bir yandan batı yönünde ilerlerken diğer yandan da Balkanlara yöneldi. Müttefiklerin doğudan ve batıdan Berlin'e girmesiyle Almanya'nın savaşı kaybettiği kesinleşti. Bunun üzerine 30 Nisan 1945'te Hitler intihar etti, 7 Mayıs'ta da Alman hükûmeti teslim olduğunu açıkladı.

Almanya'nın teslim olmasıyla II. Dünya Savaşı Avrupa'da sona erdi. Uzak Doğu'daki savaş ise Japonya'nın 2 Eylül 1945'te teslim olmasına kadar devam etti.

Atom Bombasının Atılması ve Japonya'nın Teslim Olması

Pasifik'teki üstünlük mücadelesi, 1942'nin sonlarında Müttefik Devletlerin lehine döndü ve Japonya, savaş sürecinde ele geçirdiği bölgelerden çekilmek zorunda kaldı. 1945'e kadar büyük ölçüde güç kaybeden Japonya'yı kayıtsız şartsız teslim olmaya zorlamak isteyen ABD; 6 Ağustos 1945'te Hiroşima'ya, 9 Ağustos 1945'te ise Nagazaki'ye atom bombası attı (Görsel 2.13). Bu atom bombaları, çok yıkıcı ve geri döndürülemez sonuçlara neden oldu. Bombaların atıldığı bölgelerde yaklaşık iki yüz bin kişi hayatını kaybetti. Bunun yanı sıra bombalar patlarken çevreye yayılan radyasyon nedeniyle orada sağ kalan binlerce insan hastalandı. Sonraki yıllarda da buna bağlı ölümler devam etti. Hiroşima ve Nagazaki'de doğal yaşam sona erdi ve bölgedeki radyoaktif kirlilik uzun yıllar boyunca hayatı etkiledi. Japonlar, bu saldırılardan sonra hayatta kalan insanlara hibakusha (hibakuşa) adını verdi.

Nagazaki'ye atom bombası atılmasından bir gün önce (8 Ağustos) SSCB de Japonya'ya savaş ilan etmiş, Mançurya'yı işgal ederek Kore ve Sakhalin (Sakalin) adalarına asker çıkarmıştı. Bütün bu gelişmeler üzerine 14 Ağustos 1945'te Japonya teslim oldu. Japonya'nın teslim olduğuna dair sözleşme, 2 Eylül 1945'te imzalandı ve böylece II. Dünya Savaşı tüm cephelerde sona erdi.

Görsel 2.13: Hiroşima'daki Bilim ve Sanayi Müzesi'nin atom bombasının atılmasından sonraki hâli

DERS İÇİ UYGULAMA

Aşağıdaki görselden ve Sadae Kasaoka'nın sözlerinden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Atom bombası atıldıktan sonra Hiroşima

"12 yaşındaydım. Salonun camının önünde turuncu bir toz bulutu gördüm. Canlı ve çok renkliydi. Toz bulutu gitgide yaklaşırken şiddetli bir ses duydum. Kendime geldiğimde evin penceresi paramparça olmuştu ve saçlarım ıslaktı. Dışarı çıktım. Herkesin üzeri pembe bir tozla kaplıydı. Babamın vücudu simsiyahtı. Siyahlığı silmek istediğimizde kıpkırmızı derisini gördük. O toz tüm vücuduna işlemişti. Babam kısa sürede öldü. Annemin külleri de bize bir poşet içerisinde verildi. Çok büyük bir acıydı."

Hiroşima'nın tanığı Sadae Kasaoka

Hiroşima'ya atılan atom bombası, doğal çevre ve insanlar üzerinde hangi yıkıcı etkilere neden olmuştur?

2.2. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

2.3. II. DÜNYA SAVAŞI'NDA YAŞANAN İNSAN HAKLARI İHLALLERİ

KONUYA BAŞLARKEN

1. Uluslararası alanda insan haklarını korumak, sizce dünya barışına ve toplumların gelişmesine ne gibi katkılar sağlar?
2. Günümüzde insan hakları ihlallerinin engellenmesi için uluslararası alanda neler yapılmaktadır?

II. Dünya Savaşı yıllarında başta yaşama hakkı olmak üzere pek çok insan hak ve özgürlüğü ihlal edildi. Savaşta siyasi ve askerî stratejiler belirlenirken sivillerin doğrudan hedef alınması, hak ihlallerinin artmasına ve yaygınlaşmasına neden oldu.

Asya ve Avrupa'da Yaşanan İnsan Hakları İhlalleri

II. Dünya Savaşı'nda birçok ülke, kendi sınırları içinde bulunan veya işgal ettikleri bölgelerde yaşayan; farklı dine, siyasi görüşe ya da etnik kökene mensup insanların haklarını ihlal etti. Özellikle Almanya, Japonya ve SSCB, işgal ettikleri bölgelerde sivil ve asker ayrımı yapmaksızın birçok insanlık ve savaş suçu işledi. SSCB dışındaki diğer Müttefik Devletler de savaşı kazanabilmek için nüfusun yoğun olduğu şehirleri bombaladılar ve binlerce sivilin ölmesine neden oldular.

Nazi Almanyası'nın Yaptığı İnsan Hakları İhlalleri

Görsel 2.14: Buchenwald (Buhınvad) Nazi Toplama Kampı'nda sayım yapılırken

1933'te Nazilerin iktidara gelmesiyle saf Alman ırkını ortaya çıkarmak için insanlık dışı uygulamalara başvuruldu. Hitler'in belirlediği politikalar doğrultusunda saf Alman ırkından olmadığı düşünülen insanlar da dâhil olmak üzere farklı milletlere ya da etnik kökenlere mensup milyonlarca insan ya öldürüldü ya da zorla göç ettirildi. Nazilerin üstün bir Alman ırkı yaratma projesi sonucunda Yahudiler ve Romanlar soykırıma uğratıldı. Toplama kamplarındaki gaz odalarında insanlar zehirlenerek veya özel fırınlarda yakılarak katledildi [Holocaust (Holokost)] (Görsel 2.14). Özellikle Polonya'da kurulan Auschwitz (Avşvitz) Kampı'nda yaklaşık 2,5 milyona yakın Yahudi farklı yöntemlerle öldürüldü (Görsel 2.15). Toplama kampları dışında da binlerce Yahudi, özel infaz birlikleri [Einsatz (Aynzatz) komandoları] tarafından kırıma uğratıldı. Sağ kalan Yahudiler ve Romanlar, gettolarda insanlık dışı koşullarda yaşamak zorunda bırakıldı. Buralarda yaşayan birçok insan da beslenme yetersizliği, salgın hastalık ve kötü muamele nedeniyle hayatını kaybetti.

Görsel 2.15: Auschwitz Toplama Kampı

BİLGİ HAZİNESİ

SOYKIRIM

1948 yılında BM tarafından kabul edilen ve ülkelerin iç hukukuna sokulması istenen soykırımın tarifi ve cezalandırılması sözleşmesi (Jenosid/Genocide) hukuki olarak şu şekilde tanımlanmıştır;

Sözleşme 2: Bu sözleşmede, soykırımın anlamı, aşağıda sayılan olayların ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, bu niteliği yüzünden, kısmen veya tamamen yok etmek kastıyla işlenmesidir:

1. Grup üyelerinin öldürülmesi;
2. Grup üyelerinin fiziki ve zihni sağlığını bozucu eylemler;
3. Grubun, kısmen veya tamamen fizik varlığının yok olmasına neden olacak yaşam koşullarına tabi tutulması;
4. Gruba ait çocukların zorla başka bir gruba transfer edilmeleri.

Sefa M. Yürükel, *Soykırımlar Tarihi I, Geçmişten Bugüne Batının İnsanlık Suçları*, s. 1 *

Japonya'nın Yaptığı İnsan Hakları İhlalleri

Japonlar, 1937'de Çin'i işgal ettiğinde birçok insanlık suçu işledi. Özellikle Nanjing (Nanking) şehrinde altı hafta boyunca süren katliamda 300 binden fazla Çinli öldürüldü. II. Dünya Savaşı sürecinde de Japon işgali altındaki bölgelerde yaşayan insanlar, her türlü işkence, tecavüz ve katliama maruz kaldılar. Toplama kamplarında tutulan esirler, çok zor şartlar altında açlıkla ve salgın hastalıklarla baş etmek zorunda kaldılar. Ayrıca binlerce savaş esiri, kobay olarak kullanılarak üzerlerinde biyolojik ve kimyasal deneyler yapıldı (Görsel 2.16). Japonların 1942'de işgal ettiği Filipinler'de esir alınan Amerikalı ve Filipinli askerler, 128 kilometre uzaklıktaki toplama kampına yürüyerek götürüldü. Binlerce esir bu yürüyüş sırasında açlık, yüksek sıcaklık ve salgın hastalıklar nedeniyle hayatını kaybetti.

Görsel 2.16: Bir Japon toplama kampı, 1937

Müttefik Devletlerin Yaptığı İnsan Hakları İhlalleri

II. Dünya Savaşı yıllarında Müttefik Devletler tarafından da birçok insanlık suçu işlendi. Müttefik kuvvetlerinin hava bombardımanları nedeniyle 1943'te Hamburg'da, savaşın bittiği açıklandıktan üç gün sonra da yüzbinlerce Alman'ın toplandığı Dresden'de (Dresden) binlerce sivil hayatını kaybetti. Savaş sırasında ABD'de yaşayan Japonların mal varlıklarına el kondu ve bu insanlar toplama kamplarına gönderildi (Görsel 2.17). Ayrıca Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombaları sonucunda yüz binlerce sivil hayatını kaybetti.

Görsel 2.17: Tahliye için aşılanan Japonlar, San Francisco, 1942

SSCB, savaş yıllarında ülke içindeki muhaliflere ve ele geçirdiği düşman askerlerine ağır işkence ve katliamlar yaptı. Bunların en bilinenlerinden biri de savaş sürecinde gerçekleşen Katyn (Katin) Katliamı'ydı. Stalin, Sovyetlerin Polonya'yı işgalinden sonra esir alınan Polonyalı asker ve aydınlar hakkında 5 Mart 1940'ta ölüm emri verdi. Bunun üzerine büyük çoğunluğu yedek subaylardan oluşan yaklaşık 22.000 kişi, Katyn Ormanı'nda katledildi. Ayrıca SSCB'nin Ruslaştırma politikası

Görsel 2.18: Nürnberg Mahkemelerinde bir duruşma

çerçevesinde Kırım ve Ahıska Türkleri de 1944'te Sibirya ve Batı Türkistan'a sürgüne gönderildi. Vagonlara doldurulan binlerce insan, uzun süren tren yolculukları sırasında açlık, hastalık gibi çeşitli nedenlerle hayatını kaybetti.

II. Dünya Savaşı'na katılan tüm ülkelerde insan hakları ihlalleri yaşandı ancak savaş bitiminde sadece mağlup devletlerin siyasi ve askerî yetkilileri yargılandı. Savaş sonrasında toplanan Londra Konferansı'nda (26 Haziran-8 Ağustos 1945) insanlığa karşı işlenen suçlar temel bir kavram olarak tanımlandı ve bu kavram ilk kez uluslararası bir hukuk belgesinde yer aldı. Ayrıca savaş hukukuna karşı işlenen suçların ve insan haklarına aykırı hareketlerin de yargıya tabi tutulması kararlaştırıldı. Bu konferans sonrasında ABD, SSCB, Fransa ve İngiltere'nin katılımıyla savaş suçlularını yargılamak için Nuremberg (Nürnberg) Uluslararası Askerî Ceza Mahkemesi kuruldu (Görsel 2.18). Bu mahkemede Nazi yönetiminin üst düzey liderleri, insanlığa karşı işledikleri suçlar nedeniyle yargılandı ve cezalandırıldı. Ayrıca Tokyo'da da Uzak Doğu Uluslararası Askerî Ceza Mahkemesi kuruldu ve savaş döneminde başbakanlık yapan General Hideki Tojo başta olmak üzere birçok üst düzey Japon yetkili yargılandı. İmparator Hirohito ve Prens Asaka ise bu yargılamadan muaf tutuldu.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Müttefik Devletlerin II. Dünya Savaşı'nda insanlığa karşı işledikleri suçlar nedeniyle yargılanmamış olmasını adalet, eşitlik, dürüstlük gibi evrensel değerler açısından yorumlayınız.

Görsel 2.19: Uluslararası Haklar Bildirgesi Taslak Komitesi'nin (İnsan Hakları Komisyonu) ilk toplantısı, Birleşmiş Milletler, 9 Haziran 1947

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

II. Dünya Savaşı'nda işlenen savaş suçları, sadece ülkeler ve toplumlar üzerinde derin izler bırakmadı; dünyanın geleceğini de tehdit altına soktu. İnsan hakları ihlallerini engellemek, adil bir toplum düzeni oluşmasının ve dünya barışının korunmasının en önemli unsuruydu. Bu doğrultuda İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 10 Aralık 1948 tarihli ve 217 A (III) sayılı Karar'ıyla benimsendi ve ilan edildi (Görsel 2.19). Hukuki bir yaptırım niteliği taşımayan bu beyanname, toplumsal huzurun sağlanmasında önemli bir yol gösterici oldu. Her türlü insan hakkının tanımlandığı ve sınırlandığı bu beyannamede temel hak ve özgürlükler ile sosyoekonomik hak ve özgürlüklerin sentezi yapıldı.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, bütün insanlara doğuştan hak ettikleri her türlü hak ve özgürlüğün verilmesi, kurulacak sistemlerin de bu hak ve özgürlükler temelinde düzenlenmesi için yapılmış bir çağrı niteliğindedir. İnsan haklarını özgürlük, eşitlik, adalet, kardeşlik, barış ve insanlık onuru ilkeleri üzerinden ele alan bu beyannameyle evrensel değerlerin korunması ve geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

DERS DIŞI UYGULAMA

Yandaki karekodda verilen "Selahattin Ülkümen: Milletler Arasında Dürüst" başlıklı etkinliği yapınız.

KAYNAKLAR ANLATIYOR

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin aşağıdaki maddelerinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Madde 1: Bütün insanlar özgür; onur ve hakları yönünden eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşçe davranmalıdırlar.

Madde 2: Herkes, ırk, renk, cins, dil, din, siyasal ya da her hangi bir başka inanç, ulusal ya da toplumsal köken, varlıklılık, doğuş ya da herhangi bir başka ayrım gözetilmeksizin bu Bildirge'de açıklanan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir. Bundan başka, ister bağımsız ülke uyruğu olsun, isterse bağımlı, özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke uyruğu olsun, bir kişi hakkında, uyruğu bulunduğu devlet ya da ülkenin siyasal, adli ya da uluslararası durumu bakımından hiçbir ayrım gözetilmeyecektir.

Madde 3: Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.

Madde 4: Hiç kimse köle ya da kul olarak kullanılamaz; kölelik ve köle alım satımı her türlü biçimiyle yasaktır.

Madde 5: Hiç kimse işkenceye ya da acımasız, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza ya da muameleye uğratılamaz.

Madde 6: Herkes, nerede olursa olsun, kişiliğinin tanınması hakkına sahiptir.

Madde 7: Yasa önünde herkes eşittir ve herkes ayrım gözetilmeksizin yasanın koruyuculuğundan eşit olarak yararlanma hakkını taşır. Herkesin, bu Bildirge'ye aykırı her türlü ayrıma ve bu tür ayrım gözetici işlemler için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

Madde 8: Her kişinin, kendisine Anayasa ya da yasa ile tanınan temel haklara aykırı işlemlere karşı ilgili ulusal mahkemelerin etkin koruyucu önlemlerinden yararlanma hakkı vardır.

Madde 9: Hiç kimse, keyfi olarak tutuklanamaz, alıkonulamaz, sürülemez.

Madde 10: Herkes, haklarının ve ödevlerinin ya da kendisine yöneltilen ve ceza niteliği taşıyan herhangi bir suçlamanın saptanmasında, davanın bağımsız ve tarafsız bir mahkemece, tam bir eşitlikle, adil ve açık olarak görülmesi hakkına sahiptir.

*(Genel ağdan alınmıştır.)**

1. Bu maddelere göre hangi ortak ideal ve değerlerin oluşturulması hedeflenmektedir?

2. Bu beyanname ile ilan edilen evrensel insan hakları, uluslararası ilişkileri nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

2.3. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

2.4. II. DÜNYA SAVAŞI'NIN SİYASİ VE EKONOMİK SONUÇLARI

KONUYA BAŞLARKEN

Aşağıda Nisan 1945'te düzenlenen San Francisco (San Fransisko) Konferansı ile ilgili bir gazete haberi verilmiştir.

San Francisco Konferansı Açıldı

Konferansı Amerika Dışişleri Bakanı açtı, Cumhur Başkanı Truman Vaşingtondan murahhaslara hitaben radyo ile bir nutuk söyledi

İlk celse kısa sürdü

Mr. Truman'dan sonra Kaliforniya Valisi, Belediye Reisi ve Amerika Dış Bakanı söz söylediler

San Francisco Konferansı açılırken

Amerika Dış Bakanı: "Dünya sulhunu kuracağımıza inanıyoruz,, dedi

Konferansın bugünkü celsesinde dört büyük devletin Dış İşleri Bakanları söz alacaklar

Başkan Truman'ın nutku

"Hedefiniz adalete dayanan bir sulh dünyası kurmaktır,,

Birleşmiş Milletler Teşkilatını kurmak amacıyla 25 Nisan-26 Haziran 1945 tarihleri arasında ABD'nin San Francisco (San Fransisko) kentinde Müttefik Devletler tarafından bir konferans düzenlendi.

1. Sizce ABD Başkanı Truman (Trumın), konferansa katılan ülkelere neden adalete dayalı bir sulh dünyası kurmaları gerektiğini söylemiştir?
2. Yeni bir dünya düzeni kurulurken sizce hangi devletler daha etkin rol oynamıştır?
3. Sizce bu konferansta vurgulanan yeni dünya düzenini kurmak için nasıl bir siyasi ve ekonomik yapı oluşturulmalıdır? Açıklayınız.

Mihver Devletlerin yenilgiyi kabul etmesi üzerine savaş sonrası ortaya çıkan sorunları çözmek amacıyla Müttefik Devletler tarafından 1945 yılında Londra ve Moskova'da iki ayrı barış konferansı düzenlendi. Ancak SSCB'nin bazı istekleri, bu konferanslara katılan ülkeler arasındaki gerginlikleri artırdı ve barış antlaşmalarının yapılmasını geciktirdi. Bunun üzerine 1946'da Paris'te yeni bir barış konferansı düzenlendi ve burada mağlup devletlerle anlaşmaya varılarak 10 Şubat 1947'de Paris Barış Antlaşması imzalandı.

II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni siyasi ve askerî durum, dünyadaki güçler dengesinin değişmesine neden oldu. Dünya üzerinde iki kutuplu bir dünya düzeni ortaya çıkarken ABD ve SSCB'nin liderlik ettiği bloklaşma, yeni siyasi ve askerî gerginlikleri de beraberinde getirdi. Savaşın ardından barış ve güvenliği sağlamak için Milletler Cemiyetinden daha güçlü bir yapıya sahip Birleşmiş Milletler Teşkilatı kuruldu. Ayrıca savaş sırasında yaşanan insan hakları ihlallerinin bir daha yaşanmaması için de uluslararası iş birliğini güçlendirmeye yönelik çalışmalar yapıldı.

İsrail Devleti'nin kurulması ve bölgedeki siyasi yapının yeniden şekillenmesine bağlı olarak Orta Doğu'da yeni bölgesel ve küresel sorunlar ortaya çıktı. II. Dünya Savaşı sonrasında finans sistemi de yeniden yapılandırılarak dünya ekonomisinin canlandırılmasına yönelik adımlar atıldı.

İki Kutuplu Dünya Düzeninin Ortaya Çıkması

II. Dünya Savaşı sırasında ABD ve İngiltere, Almanlarla yaptığı savaşı kazanabilmesi için SSCB'ye her türlü askerî ve ekonomik yardımı yapmıştı. Ancak savaşın kazanıldığı belli olduktan sonra barış esasları görüşülürken sonraki dönemde oluşturulacak yeni düzen konusunda Müttefik Devletler arasında bazı görüş ayrılıkları ortaya çıktı. 4-11 Şubat 1945'te yapılan Yalta Konferansı'nda bu görüş ayrılıkları daha da belirginleşti. Buna rağmen savaş sona erene kadar ABD, İngiltere ve SSCB birlikte hareket etti. Sovyetlerin savaş sonrasında da yayılmacı politikasından vazgeçmeyeceğini anlayan ABD, San Francisco Konferansı devam ederken SSCB'ye karşı politikasını değiştirdiğini açıkça ortaya koydu. Bu gelişme üzerine SSCB de sosyalizmi ve komünizmi tüm dünyaya hâkim kılma idealine geri döndü ve işgal ettiği Doğu Avrupa ve Balkan topraklarında sosyalist yönetimlerin iktidara gelmesini sağladı. Ayrıca SSCB'nin Türkiye'deki Boğazlardan üs talep etmesi de İngiltere ve ABD'nin Sovyetlere karşı tavrının keskinleşmesine neden oldu.

Müttefik Devletler arasında savaştan en az kayıpla ayrılan ülke olan ABD; zengin ham madde ve enerji kaynakları, askerî kuvvetleri ve gelişmiş sanayisi sayesinde kısa zamanda dünyanın süper gücü hâline geldi. İngiltere ve Fransa'nın büyük ölçüde güç kaybettiği, Almanya'nın ise tamamen çöktüğü II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD politika değişikliğine giderek Monroe Doktrini'ni terk etti. Dünya ekonomisine ve siyasetine yön verecek yeni politikalar belirleyen ABD, Sovyetlerin yayılma ve genişleme politikasına karşı güçlü bir askerî ittifak oluşturmak için harekete geçti. Savaşta 20 milyon insanını yitiren ve Alman işgaline uğrayan SSCB de savaşın ardından zengin insan ve ham madde kaynaklarını yeniden işler hâle getirerek hızla toparlandı ve başlattığı teknolojik hamlelerle ABD'nin karşısına yeni bir süper güç olarak çıktı (Görsel 2.20).

Görsel 2.20: ABD ve SSCB bayrakları

Sömürgelerini kaybeden ve ekonomik yönden ağır kayıplar yaşayan İngiltere, savaştan sonra dünya siyasetinin başaktörü olma niteliğini kaybetti. Avrupa devletleri, küresel politikayı belirleyen temel unsur olmaktan çıktı. Almanya, İtalya ve Japonya'daki baskıcı rejimler yıkıldı. Savaş sonrasında işgal bölgelerine ayrılan Alman topraklarında iki ayrı devlet kuruldu. Batı (Federal) Almanya'da demokratik bir yönetim anlayışı benimsenirken Doğu (Demokratik) Almanya'da SSCB'nin etkisiyle komünist bir rejim oluşturuldu. Sömürge ve manda yönetimi altında yaşayan birçok ulus, bağımsızlıklarına kavuşmaya başladı. Bu bölgelerden askerî güçlerini çeken Batılı ülkeler, emperyalist politikalarını siyasi, ekonomik ve sosyokültürel uygulamalarla devam ettirdi.

II. Dünya Savaşı'nda ABD'nin Japonya üzerine attığı atom bombası, nükleer çalışmaların hız kazanmasına neden oldu. Küresel siyasetteki etkinliğini artırmak isteyen diğer ülkeler de nükleer güce sahip olmak için harekete geçti. ABD'nin ardından ilk olarak SSCB, Fransa, İngiltere ve Çin; daha sonra da Hindistan ve Pakistan nükleer silah üretimine başladı (Görsel 2.21). Ancak nükleer teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşması, birçok güvenlik sorununun ortaya çıkmasına yol açtı. Günümüzde de nükleer silahlara sahip olma meselesi, küresel siyasette belirleyici olma etkisini hâlâ korumaktadır.

Görsel 2.21: Nükleer silah başlığı

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

İki kutuplu bir dünya düzeni kurulması, ülkeler arasında kalıcı bir barış ve güvenli bir ortam sağlanmasında sizce ne kadar etkili olmuştur? Yorumlayınız.

Görsel 2.22: Dışişleri Bakanı Hasan Saka (1885-1960), Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı imzalarken, San Francisco, 26 Haziran 1945

Birleşmiş Milletler Teşkilatının Kuruluşu

II. Dünya Savaşı'nda milyonlarca insan yaralandı, sakatlandı ya da hayatını kaybetti. Bu durum, Müttefik Devletlerin savaş sırasında işlenen insanlık dışı suçlar nedeniyle harekete geçmesine ve savaş devam ederken dünya barışını ve güvenliğini sağlamak için bazı adımlar atmasına neden oldu. 14 Ağustos 1941'de ABD Başkanı Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Churchill arasında bir görüşme yapılarak Atlantik Bildirgesi adlı bir belge imzalandı. Bu görüşmenin ardından uluslararası barışı ve iş birliğini sağlayacak bir teşkilat kurulması amacıyla çalışmalara başlandı. Mihver Devletlerle savaşan 26 devlet, savaş sona erene kadar kendi aralarında iş birliği yapmayı kabul ederek 1 Ocak 1942'de Birleşmiş Milletler Bildirisi'ne imza attı. Türkiye ise bu bildiriyi 1945'te imzaladı. 25 Nisan-26 Haziran 1945 tarihlerinde düzenlenen San Francisco Konferansı'nda ise Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 51 ülke tarafından kabul edilen bir antlaşmayla Birleşmiş Milletler Teşkilatı kuruldu (Görsel 2.22).

Birleşmiş Milletler Teşkilatının amaçları şunlardır:

1. Uluslararası barışı ve güvenliği korumak. Bu amaçla barışın karşı karşıya kalacağı tehditleri önlemek, bunları boşa çıkarmak, saldırıları ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin önlemler almak. Barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumları barışçı yollarla, adil bir şekilde ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak düzeltmek ya da çözümlemek.

2. Bütün halkların eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkelerine göre uluslar arasında saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek. Dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak.

3. Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmek. Irk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine duyulan saygıyı geliştirip güçlendirerek uluslararası iş birliğini sağlamak.

4. Bu amaçlara ulaşılması için ulusların giriştikleri eylemlerde uzlaştırıcı bir odak noktası olmak.

Birleşmiş Milletlerin kuruluş amaçları; dünya üzerinde barış ve güvenliği sağlamak, temel hak ve hürriyetlerin korunmasına aracılık etmek ve ülkelerin sosyal ve ekonomik yönden gelişmesini sağlamaktı. Milletler Cemiyeti ile kıyaslandığında daha fazla yaptırım gücüne sahip olan Birleşmiş Milletler, günümüzde beşi daimî üye (ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Çin) olmak üzere toplam on beş ülkenin katılımıyla kurulan Güvenlik Konseyi aracılığıyla icra faaliyetlerini yürütmektedir. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 24. maddesine göre uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından ve barışa tehdit oluşturabilecek her türlü uyuşmazlığın barışçı yollarla çözülmesinden Güvenlik Konseyi sorumludur.

Güvenlik Konseyindeki beş daimî üyenin Birleşmiş Milletlerde alınan kararları veto etme yetkisinin bulunması ve bu üyelerin bazı kararlarda kendi çıkarlarını gözetmesi, dünya üzerinde yaşanan pek çok küresel sorunun çözülememesine neden oldu. Ayrıca daimî üyeleri ilgilendiren konularda bir uyuşmazlık yaşandığında da ilgili ülkenin alınan kararı veto edebilmesi, Güvenlik Konseyinin karar alma yetkisini bütünüyle engelledi. Yıllardır süregelen İsrail-Filistin çatışmalarında, 1992-1995 yıllarında Bosna-Hersek'teki Müslümanlara yönelik gerçekleştirilen katliamlarda, Myanmar'daki (Mıyanmar) Arakanlı Müslümanlara ve Çin'deki Uygur Türklerine karşı yıllardır uygulanan zulümlerde ve 2011'den bu yana devam eden Suriye İç Savaşı'nda Birleşmiş Milletlerin sessiz kalması ve inisiyatif kullanmaması, bu kurumun temsil gücünün sorgulanmasına neden oldu. Ayrıca 2004-2017 yılları arasında Haiti'de görev yapan barış gücü misyonu askerlerinin sivil halka karşı işlediği çocuk istismarı, tecavüz, işkence gibi suçlar ve 1994'te Ruanda'da bulunan Birleşmiş Milletler yetkililerinin ülkede yaşanan soykırımı engelleyememesi, kurumun güvenilirliğine ve barış yanlısı söylemlerine büyük bir gölge düşürdü.

DERS İÇİ UYGULAMA

Aşağıdaki metinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Ban Ki-Moon, BM Genel Sekreteri

Dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-Moon (Ban Ki Mun), Ruanda Soykırımı'nın yirminci yılında (2014) düzenlenen bir anma töreninde "Çok daha fazlasını yapabilirdik. Çok daha fazlasını yapmalıydık. Ruanda'daki askerî birlikler, onlara en çok ihtiyaç duyulduğu anda geri çekildi. Bir sene sonra da Srebrenica, yani BM'nin 'güvenli' kabul ettiği topraklar tehlikeli yerlere dönüştü ve orada masum insanlar katledildi. Bu yaşananların üzerinden bir nesil geçti. Ama bu utanç devam ediyor." dedi.

1. Ban Ki-Moon'un "Çok daha fazlasını yapabilirdik. Çok daha fazlasını yapmalıydık." demesinin nedeni sizce nedir?

2. Ban Ki-Moon'un BM (Birleşmiş Milletler) genel sekreteri olmasına rağmen bu teşkilatı eleştirmesindeki temel etken nedir?

3. Ban Ki-Moon'un "Yaşananların üzerinden bir nesil geçti. Ama bu utanç devam ediyor." demesinin nedeni nedir? Açıklayınız.

II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Orta Doğu'nun Yeniden Şekillenmesi

Orta Doğu, hem jeopolitik konumu hem de zengin petrol kaynaklarına sahip olması nedeniyle II. Dünya Savaşı ve sonrasında uygulamaya konan küresel politikalarda belirleyici bir rol oynadı. Bu süreçte emperyalist hedefler, dönemin siyasi şartlarına göre yeniden şekillendi. Dünyanın iki süper gücü ABD ve SSCB, çeşitli vesilelerle Orta Doğu'da karşı karşıya geldi. Sovyetlerin ideolojik ve ekonomik yayılmayı hedefleyen politikalarına karşılık ABD de İngiltere'nin bıraktığı boşluğu doldurmak ve Sovyet yayılmasını önlemek amacıyla bölgede birçok faaliyette bulundu. İngiltere ve Fransa ise Orta Doğu'daki manda yönetimlerini kaybetmiş olsalar da çeşitli siyasi ve ekonomik politikalar yürüterek bölgedeki etkinliklerini sürdürdü. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'daki siyasi gelişmeleri etkileyen temel faktörlerden biri ise İsrail Devleti'nin kurulması oldu.

Görsel 2.23: 1920'lerde Filistin'de Yahudiler için kurulan bir göçmen kampı

Filistin topraklarında bir İsrail Devleti kurulmasına yönelik atılan en önemli adım, I. Dünya Savaşı sırasında imzalanan Balfour Deklarasyonu'ydu. Filistin'in İngiliz mandası altına girmesinden sonra bölgeye yapılan Yahudi göçleri artmış, zaman zaman yaşanan Yahudi-Arap çatışmaları nedeniyle sınırlandırma getirilse de bu göçler devam etmişti (Görsel 2.23).

II. Dünya Savaşı öncesinde Naziler iktidara geldiğinde Almanya'nın hâkim olduğu çeşitli bölgelerde yaşayan Yahudiler, dünyanın farklı bölgelerine dağılmakla birlikte ağırlıklı olarak Filistin topraklarına göç etti. II. Dünya Savaşı yıllarında da Yahudiler, Filistin'e göç etmeye devam etti ve burada bir devlet kurmak için çalışmalara başladı. 1918-1946 yılları arasında Filistin'deki Müslüman nüfus yaklaşık iki kat artarken Yahudi nüfusu ise yaklaşık on katına ulaştı (Grafik 2.1).

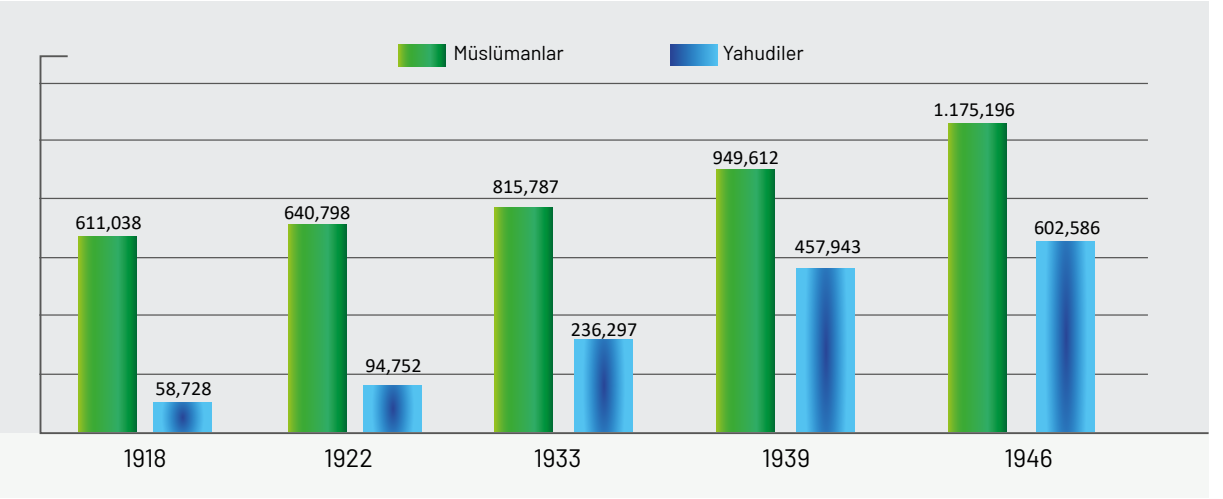

Grafik 2.1: 1918-1946 yılları arasında Filistin'deki Müslüman ve Yahudi nüfusu
Justin McCarthy, The Population of Palestine, s. 37 (Düzenlenmiştir.)

II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere, Filistin'deki manda yönetimine son vereceğini ve bölgeden çekileceğini açıkladı. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplanarak Filistin'in statüsünün belirlenmesi için özel bir komisyon görevlendirdi. Birleşmiş Milletler, bu komisyonun aldığı kararlar doğrultusunda bölgede Yahudilerin ve Filistinlilerin iki ayrı devlet kurmasına ve Kudüs'ün milletlerarası bir statüye sahip olmasına karar verdi. Bu karar sürecinde Arap ülkeleri ve Türkiye'nin aleyhte oy kullanmasına rağmen Mayıs 1948'de İsrail Devleti kuruldu (Harita 2.9).

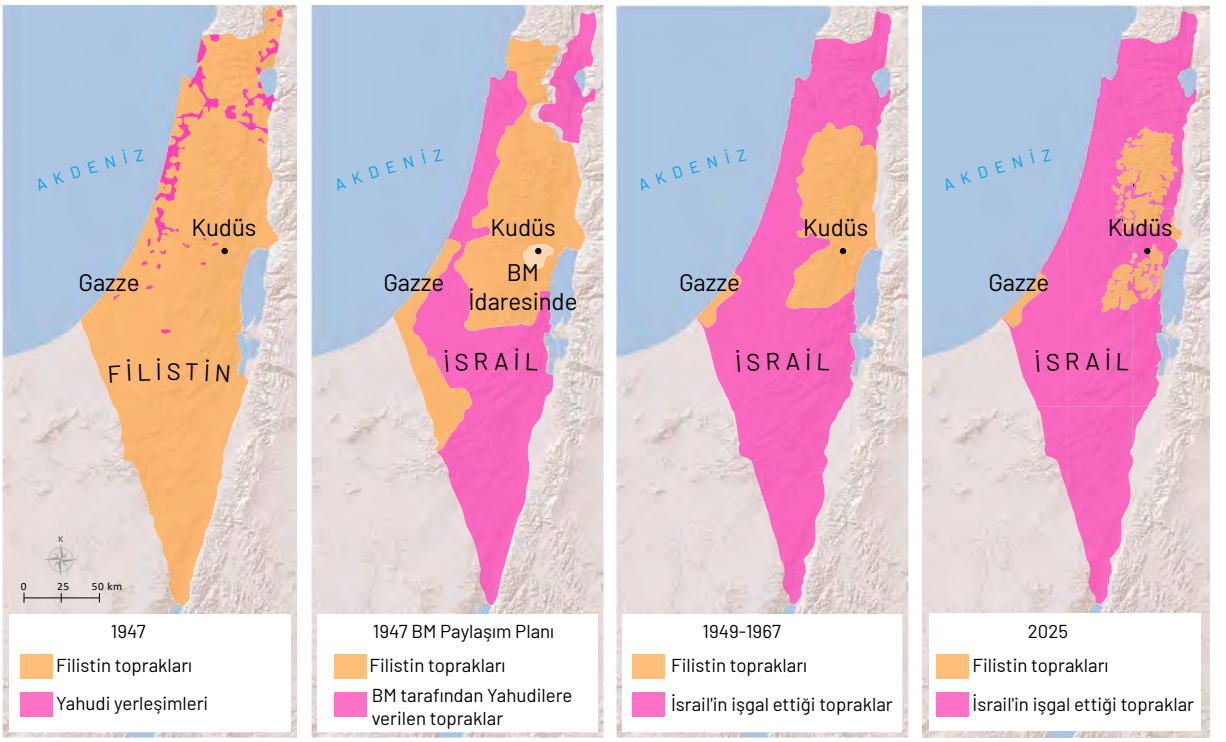

Harita 2.9: Filistin ve İsrail sınırlarının yıllara göre değişimi

II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha önce manda yönetimi altında bulunan bütün Orta Doğu ülkeleri bağımsızlıklarını ilan etti. Ancak küresel güçler, bu bölgedeki yönetimleri kendi ekonomik ve politik çıkarları çerçevesinde nüfuzları altında tutmaya devam etti. I. Dünya Savaşı'nın ardından oluşturulan parçalanmış siyasi yapının devam etmesi ve 1948'de kurulan İsrail Devleti'nin yayılmacı hedefleri, bölgedeki anlaşmazlıkların artmasına neden oldu. Bu anlaşmazlıklar ve çatışmalar sonucunda 1948 Arap-İsrail Savaşı başladı. Küresel güçlerin çıkar çatışmaları ve bu doğrultudaki müdahaleleri de Orta Doğu'da günümüze kadar devam eden siyasi istikrarsızlığın en önemli nedenlerinden biri oldu.

II. Dünya Savaşı'nın Ekonomik Sonuçları ve IMF

II. Dünya Savaşı, ABD dışında birçok ülkenin ekonomisini olumsuz yönde etkiledi. Savaşa katılan devletler bütçelerinin önemli bir kısmını silahlanmaya ayırınca ekonomik dengeler ciddi şekilde bozuldu (Grafik 2.2, 2.3). Bombalamalar nedeniyle şehirlerin altyapısı büyük ölçüde zarar gördü; yollar, köprüler, su kanalları, limanlar ve demir yolları tahrip oldu. Bombardıman esnasında sanayi tesislerinin öncelikli hedef seçilmesi nedeniyle birçok fabrika yıkıldı, sağlam kalan fabrikalar ise kalifiye insan gücü yokluğundan çalışamaz duruma geldi. Ayrıca savaş yıllarında topraklar ekilemediği için tarımsal üretim de büyük ölçüde geriledi. Bu durum, savaşa giren ülkelerde gıda kıtlığı yaşanmasına, sanayi yatırımlarının azalmasına ve ticari faaliyetlerin durma noktasına gelmesine yol açtı. Özellikle Avrupa'da artan enflasyon nedeniyle büyük bir işsizlik sorunu baş gösterdi. Buna bağlı olarak binlerce insan mülteci durumuna düşünce ülke ekonomileri daha da kötüye gitti. Avrupa ülkelerinin toplam gayrisafi millî hasılası (GSMH) -SSCB hariç- ortalama %25 oranında azaldı.

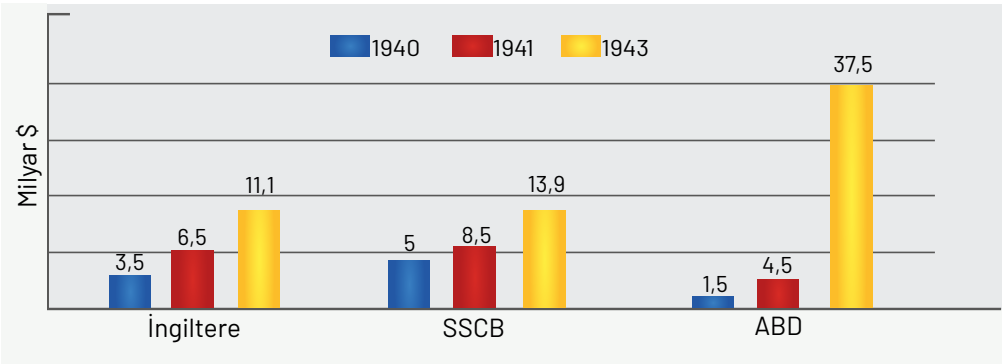

Grafik 2.2: Müttefik Devletlerin silah üretimi için harcadıkları miktar

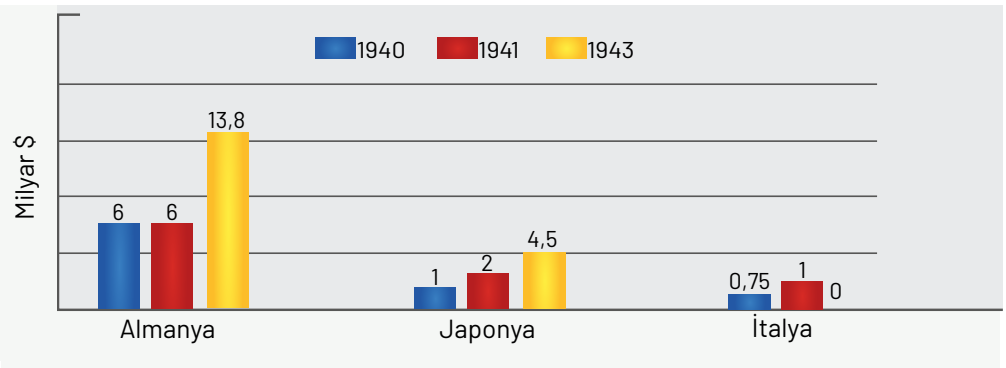

Grafik 2.3: Mihver Devletlerin silah üretimi için harcadıkları miktar
Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü, s.424 (Düzenlenmiştir.)

SSCB, savaşın getirdiği ekonomik yıkımı telafi etmek için başta işgali altındaki Doğu Almanya olmak üzere kendine bağlı Doğu Avrupa ülkelerinin yer altı ve yer üstü kaynaklarını kullanma yoluna gitti. Ayrıca hâkim olduğu bu ülkelerde sosyalist bir ekonomik yapı oluşturdu.

ABD ekonomisine büyük yük getiren Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu'nun yürürlükten kaldırılmasıyla başta İngiltere olmak üzere birçok devlet finansal açıdan zor duruma düştü. Avrupa ekonomisi küçülürken savaşa katılan pek çok ülkenin parası, dolar karşısında değer kaybetti. Sömürge ülkelerin bağımsızlıklarını kazanması sonucunda ham madde ve pazar kaynaklarını kaybeden büyük devletler, ekonomik darboğaza girdi.

ABD, 1940-1944 yılları arasında savaş araç gereci üreterek sanayide yıllık %15 oranında bir büyüme gerçekleştirdi. Buna bağlı olarak ABD ekonomisi, II. Dünya Savaşı'ndan güç kazanarak çıktı. Ancak Avrupa ülkelerindeki ekonomik durumunun kötüleşmesi ve Avrupa'daki altın ve dolar rezervlerinin büyük ölçüde tükenmesi, Amerikan ekonomisini de olumsuz etkiledi. Çünkü Avrupa pazarları, ABD'nin en önemli gelir kaynaklarından biriydi. Bu nedenle 1946'da ABD'deki sanayi üretimi %30 azaldı ve işsiz insan sayısı 500 binden 2,7 milyona yükseldi. ABD, hem Avrupa devletlerinin kalkınmasına yardımcı olmak hem de SSCB'nin ve komünist rejimlerin yayılmasını engellemek amacıyla yeni politikalar belirleyerek Avrupa ülkelerine askerî ve ekonomik yardımlar gönderdi. Küresel güçlerin GSMH'ları ise 1950 yılına gelindiğinde artış gösterdi (Tablo 2.1).

Tablo 2.1: Küresel Güçlerin 1950'deki Toplam GSMH'ları ve Kişi Başına Düşen GSMH'ları

	Toplam GSMH (milyar dolar)	Kişi başına GSHM (dolar)
ABD	381	2536
SSCB	126	699
İngiltere	71	1393
Fransa	50	1172
Batı Almanya	48	1001
Japonya	32	382
İtalya	29	626

Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü*, s. 439 (Düzenlenmiştir.)

Görsel 2.24: IMF Genel Merkezi Binası, Washington

IMF'nin Kuruluşu

ABD, I. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomilerini yeniden yapılandırmaları için bazı Avrupa ülkelerine borç vermiş ancak bu borcun önemli bir kısmını geri alamamıştı. Buna rağmen II. Dünya Savaşı sonrasında da kendi uyguladığı siyasi ve ekonomik politikaları dünya genelinde kabul ettirmek ve ekonomileri bozulan ülkeleri yanında tutmak için maddi yardımda bulunmaya devam etti. ABD'nin bu hedefleri doğrultusunda Temmuz 1944'te ABD'nin New Hampshire (Niv Hempşayr) eyaletinin Bretton Woods (Bretın Vuds) kentinde uluslararası bir konferans toplandı. Bu konferans sonunda alınan kararlara göre uluslararası ticaretin ve finansal iş birliğinin gelişmesi, ödemeler dengesinin ve döviz kurlarındaki istikrarın sağlanması amaçlarıyla IMF [International Monetary Fund (İnterneyşınıl Moneteri Fand) (Uluslararası Para Fonu)] ve Dünya Bankası adlı iki teşkilat kuruldu (Görsel 2.24).

1970'lerde dünya ekonomisindeki durgunluk sonrası başlayan kâr arayışı süreci ve gelişmiş ülkelerin uluslararası sermaye hareketlerini kısıtlayan önlemlerin kaldırılmasına yönelik istekleri, IMF'nin kuruluş amaçlarından uzaklaşmasına neden oldu. IMF, gelişmiş ülkelerin çıkarları doğrultusunda gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin ekonomi politikalarına müdahale etmeye başladı. Bu doğrultuda çeşitli uyum programları ve istikrar paketleri oluşturularak bu ülkelerin iç siyasetlerine dolaylı yoldan müdahale edildi. Böylece küresel güçlerle rekabet edemeyen birçok ülke, kaynaklarını verimli ve etkin biçimde kullanamaz hâle gelerek büyük borçların altına girdi.

2.4. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

2.5. BİLİM VE SANATA ETKİLERİ BAKIMINDAN II. DÜNYA SAVAŞI

KONUYA BAŞLARKEN

Aşağıda I ve II. Dünya Savaşlarında kullanılan tanklara ait görseller verilmiştir.

Görsel 1: Amerikan ordusuna ait bir tank, 1918

Görsel 2: Alman panzeri, 1940

1. Bu tankları incelediğinizde savaşların askerî teknolojinin gelişimine etkileri hakkında neler söyleyebilirsiniz?
2. Savaşın dehşetinin sadece cephelerde değil, şehirlerde de yaşandığını göz önünde bulundurarak sinemanın, edebiyatın ve diğer sanat dallarının savaşlardan nasıl etkilenmiş olabileceğini açıklayınız.

II. Dünya Savaşı Yıllarında Askerî Teknolojinin Gelişimi

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanan bilimsel ve teknolojik çalışmalar, özellikle büyük devletlerin askerî stratejilerini büyük ölçüde değiştirdi. Devletler, sıcak çatışmaya girme olasılıklarını ve savunma kapasitelerini belirlerken diğer devletlerin mühimmat durumlarını ve siyasi pozisyonlarını da dikkate almaya başladı. Bu anlamda II. Dünya Savaşı insanlık tarihi için bir dönüm noktası oldu. Bu savaşta uygulanan stratejiler ve kullanılan silahlar, askerî teknolojinin ne gibi felaketlere yol açabileceğini tüm dünyaya gösterdi.

Almanya, 1932'de kara harp teknolojisinin en etkili araçlarından biri olan panzer tanklarının üretimine başladı. Bu tanklar, II. Dünya Savaşı yıllarında Almanya ve müttefiki İtalya'nın kullandığı en önemli silah oldu. Ruslar da Stalingrad Zaferi'nde ele geçirdikleri Alman panzer tanklarını geliştirerek daha etkili tanklar üretti (Görsel 2.25).

Savaş yıllarında Alman havacılık sektöründe birçok gelişme yaşandı. II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılında Alman fabrikalarında on beş binden fazla savaş uçağı, yine bu sayıda eğitim ve keşif uçağı üretildi. Hava saldırı ve savunma sistemlerindeki bu teknolojik gelişmeler sayesinde Almanlar, düşmanlarını hava bombardımanına tutarak savaşın ilk yıllarında üstünlük sağladı (Görsel 2.26). Ayrıca uzun yıllardır üzerinde çalışılan V1 ve V2 füzeleri de 1942'de Almanya tarafından üretildi.

Görsel 2.25: Ural Bölgesi'ndeki bir Sovyet fabrikasında üretilen tanklar

Görsel 2.26: Polonya üzerinde uçan Messerschmitt (Meserşimit) Bf-110 model ağır avcı uçağı

İngiltere, 1939'da ürettiği aylık beş bin civarında uçakla havacılık sektöründe Almanya ile boy ölçüşebilen tek Avrupa ülkesiydi. ABD de Boeing gibi güçlü uçaklar üreterek havacılık sektöründe büyük ilerleme kaydetti. ABD ve İngiltere, havacılık sektöründeki bu çalışmaları sayesinde 1940 yılından itibaren uçak üretiminde Almanya'nın önüne geçti (Tablo 2.2.). ABD daha önce Almanların tasarladığı süpersonik (sesten hızlı) jetleri örnek alarak seri üretime geçti. Çift jet motorlu bu uçaklardan 1941 yılında 1300 adet üreten ABD, müttefiki İngiltere'nin de bu teknolojiyi kullanmasına yardımcı oldu.

Tablo 2.2: II. Dünya Savaşı Yıllarında ABD, İngiltere ve Almanya'da Üretilen Uçak Miktarı

	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
ABD	5856	12.804	26.277	47.836	85.898	96.318	49.761
İngiltere	7940	15.049	20.094	23.672	26.263	26.461	12.070
Almanya	8295	10.247	11.776	15.409	24.807	39.807	7540

Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü*, s. 422 (Düzenlenmiştir.)

Görsel 2.27: Bir test uçuşu sırasında Skorsky HNS-1 helikopteri, Mart 1945

Havacılık sektöründeki en dikkat çekici gelişmelerden biri de 1939'da Igor Skorsky (İgor Sıkorski) tarafından tasarlanan ve onun adıyla anılan helikopterlerin üretilmesiydi (Görsel 2.27). Skorsky helikopterleri, zamanla ABD tarafından geliştirildi ve günümüzde de en çok kullanılan askerî hava araçlarından biri oldu. 1940'lı yılların en iyi yüksek irtifa uçakları olan MİG-1 ve MİG-3 de Sovyetler tarafından geliştirildi. 1946 yılında üretilen MİG-9 uçaklarından sonra da MİG jetleri dönemi başladı.

II. Dünya Savaşı yıllarında askerî havacılığın yanı sıra sivil havacılık sektöründe de büyük gelişme kaydedildi. Pan-American Hava Yolu Şirketi, 20 Mayıs 1939'dan itibaren Amerika ve Avrupa arasında düzenli uçak seferlerine başladı. 1 Eylül 1939'da başlayan savaş, sivil havacılığı olumsuz etkilese de hava yolu ulaşımı savaş sonrasında yeniden değer kazandı. Savaştan sonra pek çok küresel hava yolu şirketi kurularak dünyanın pek çok noktasına seferler yapılmaya başlandı.

II. Dünya Savaşı, deniz savaşlarında kullanılan teknik, araç ve mühimmatın da değişmesine neden oldu. Deniz altına döşenen mayınlar sayesinde düşman donanmalarına büyük zararlar verildi. Ağır kruvazörler, zırhlılar, denizaltılar, hücumbotlar ve uçak gemileri inşa edilerek devletler arasında yoğun bir silahlanma yarışı başlatıldı. Keşif ve kontrol sistemlerinde yeni buluşlar yapıldı, mevcut silahlar geliştirildi.

Savaş sırasında üretilen modern Alman savaş gemileri, okyanuslarda İngiliz gemileriyle mücadele etti. Almanya, dört yüzden fazla denizaltısıyla açık denizlerde İngilizlerle çarpıştı ancak bu savaşlar genellikle İngiliz donanmasının galibiyetiyle sonuçlandı.

İlk kez bu dönemde üretilen ve kullanılan konvansiyonel silahlar, savaş teknolojisinin ulaştığı noktayı göstermesi açısından önemliydi. Ağustos 1945'te ABD hava kuvvetleri tarafından üç gün arayla Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki kentlerine atom bombası atıldı (Görsel 2.28). Büyük bir yıkıma neden olan bu saldırı sonrasında Soğuk Savaş Dönemi'nin en önemli rekabet alanı olan nükleer silahlanma ile ilgili çalışmalara başlandı. II. Dünya Savaşı'nın ardından dünyanın iki süper gücü olarak öne çıkan ABD ve SSCB, bu yarışın lokomotif ülkeleri oldu.

Görsel 2.28: Enola Gay (Enola Gey) adlı B-29 bombardıman uçağı, Hiroşima'ya atom bombası attıktan sonra üsse dönerken

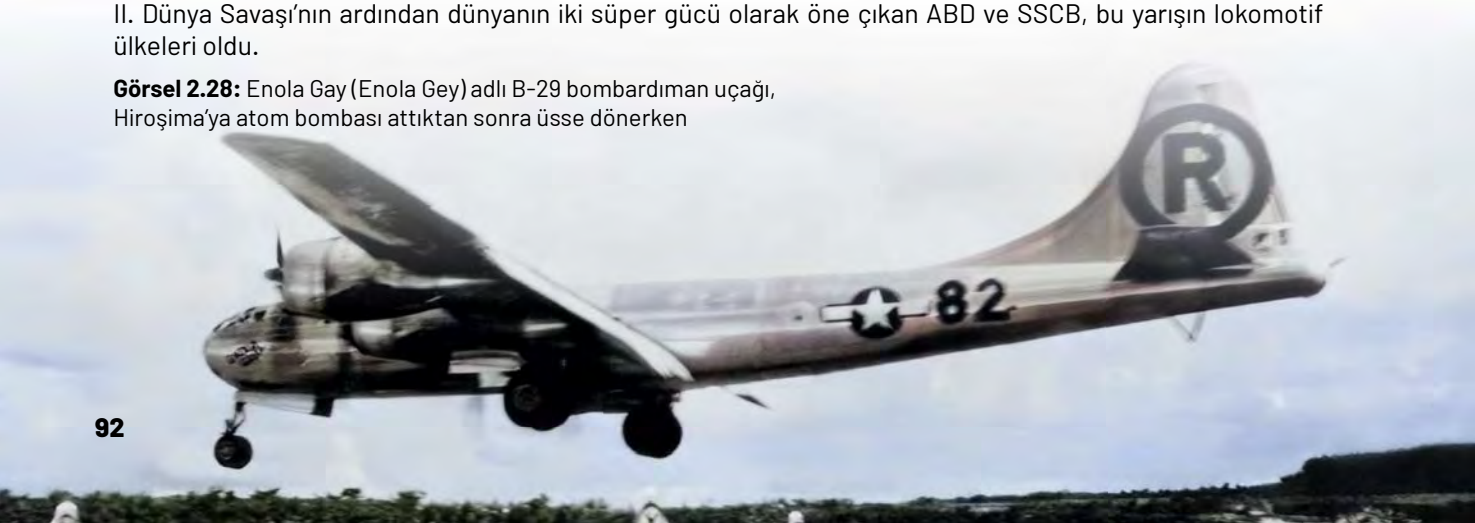

II. Dünya Savaşı, ülke savunmasında kara, deniz ve hava kuvvetlerinin ne kadar önemli olduğunu gösterdi. Bütün devletler, birbirleriyle rekabet edebilmek ve dünyadaki değişimlere ayak uydurabilmek için teknolojideki yenilikleri takip etmeye ve yeni teknolojiler geliştirmek için projeler üretmeye başladı.

II. Dünya Savaşı sırasında Alman ordusu; daktilo benzeri, motorlu, elektromekanik bir şifreleme cihazı olan Enigma'yı kullandı (Görsel 2.29). Polonyalılar ise savaş öncesinde bombe adı verilen bir cihazla Alman şifrelerini çözmeyi başardı. Almanya'nın Polonya'yı işgalinden sonra Polonyalılar bu bombelerin tamamını yok etti. Ancak İngilizler ve Amerikalılar, Polonyalılardan öğrendikleri bombe cihazını yeniden üretti. Bu şifre kırıcılar sayesinde Müttefikler, savaşta Almanlara karşı birçok başarı kazandı.

Görsel 2.29: Enigma

Savaş yıllarında geliştirilen radar ve sonar cihazları, savaşın gidişatını önemli ölçüde etkiledi. Radar teknolojisi, özellikle Alman ve Japon hava saldırılarının önceden belirlenmesinde ve gerekli savunma tedbirlerinin alınmasında İngiliz ve Amerikan güçlerine büyük yarar sağladı. ABD ve İngiltere'deki üniversitelerde geliştirilen sonar cihazları sayesinde de Alman ve Japon denizaltılarının yeri daha kolay tespit edilebildi.

Görsel 2.30: ENIAC

II. Dünya Savaşı yıllarında bilgisayar teknolojisinin icat edilmesi ve manyetik ses kaydı yapılmaya başlanması, savaşın seyrini değiştiren diğer gelişmeler arasındaydı. İlk bilgisayar, yaklaşık 27 ton ağırlığındaydı ve 167 metrekare genişliğinde bir alanı kaplıyordu (Görsel 2.30). Sadece eşitlikleri karşılaştırabilen, dört işlem ve karekök hesaplaması yapabilen bu bilgisayara ENIAC (elektronik sayısal entegratör ve hesaplayıcı) adı verildi. Bu makine sayesinde savaşta görev yapan hesap uzmanlarının ve atom bombasını tasarlayan fizikçilerin işi kolaylaştı.

1930'da bir Alman şirketi, Fritz Pfleumer'in (Frits Flumır) icat ettiği basit ses kayıt cihazını geliştirerek ilk elektrikli manyetofonu üretti. Bu cihaz sayesinde daha uzun süreli ve kalıcı ses kayıtları yapılmaya başlandı. II. Dünya Savaşı'nda Naziler tarafından etkin bir şekilde kullanılan manyetofon, savaştan sonra ABD'ye götürüldü ve Amerikan mühendislerinin çalışmaları sayesinde ses kayıt teknolojisinde büyük ilerleme sağlandı.

Savaş teknolojisinin ve devletler arası üstünlük mücadelesinin tetiklediği bilimsel gelişmeler, ulaşım ve iletişim teknolojileri başta olmak üzere birçok alanda devrim niteliğinde değişimlere neden oldu ve dünyanın bugünkü teknolojik düzeye ulaşmasının önünü açtı.

II. Dünya Savaşının Sanat Üzerindeki Etkileri

XX. yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşı sonucunda milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi ve değişen sosyokültürel şartlar, sanatın her alanında köklü dönüşümlere neden oldu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bazı aydınlar akılcılık, iyimserlik, idealizm gibi evrensel değerleri sorgulayarak toplumcu bakış açısı yerine daha bireyci ve içe dönük bir sanat anlayışını benimsedi. Bu dönemde Jean Paul Sartre (Jan Pol Sartır), Albert Camus (Albert Kamü) gibi düşünür ve yazarlar, XIX. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan varoluşçuluk akımının etkisinde fikirler geliştirmeye ve eserler vermeye başladı. Bunun yanı sıra savaşların nedenleri ve sonuçları ile ilgili hem sanatsal hem de düşünsel anlamda sorgulayan ve karşı çıkan bir anlayış da gelişti. Bu yeni bakış açıları ve akımların ışığında başta edebiyat ve sinema olmak üzere sanatın çeşitli alanlarında özgün eserler ortaya kondu.

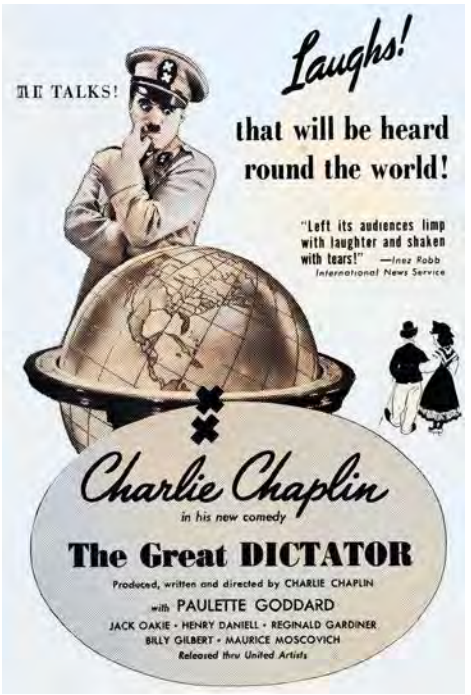

Görsel 2.31: Büyük Diktatör adlı filminin afişi

SİNEMA

Yeni harbin sinema sahasında tesiri

Fransada stüdyolar kapandı, Amerikada harp filimleri cevriliyor

Görsel 2.32: Savaşın sinemaya etkisi ile ilgili 7 Eylül 1939 tarihli bir gazete haberi

Sinema

II. Dünya Savaşı öncesinde Amerikan film endüstrisinde büyük gelişmeler yaşandı. I. Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında çok sayıda sessiz filme imza atan İngiliz aktör ve yönetmen Charlie Chaplin, ilk sesli filmini 1940'ta çekti. Chaplin'in hem yönetmen hem oyuncu olarak rol aldığı *Büyük Diktatör (Great Dictator)* adlı bu filmde faşizm, Nazizm ve bunların oluşturduğu toplumsal yapı sert şekilde eleştirildi (Görsel 2.31). Savaş yıllarında Amerikan film endüstrisi Hollywood'da (Holivud) başyapıt niteliği taşıyan filmler çekildi ve bu filmler pek çok ülkeye ihraç edildi. Savaşın sonlarına doğru da halkın moralini yükseltmek amacıyla komedi türünde ya da romantik yönü ağır basan filmler gösterime girmeye başladı. Renkli televizyonların yaygınlaşması ise Amerikan sinema sektörünü zayıflattı.

İngiltere'de Hollywood'la rekabet etmek için Pinewood (Paynvud) adlı bir stüdyo kuruldu. İngilizler, savaş öncesinde ve savaşın ilk yıllarında Nazilerin yaptığı gibi propaganda filmleri çekmeye ve bu filmleri sinema salonlarında halka göstermeye başladı. 1942'de William Thompson Hay'in (Vilyım Tamsın Hey) başrolde oynadığı *Kaz Dışarı Çıkıyor* adlı film, Hitler'i ve Almanya'yı eleştiren propaganda filmlerinden biriydi.

İtalyan sinemasında da birçok kara propaganda filmi çekildi. 1932'de Venedik'te dünyanın ilk uluslararası film festivali düzenlendi ancak Mussolini Hükûmeti'nin gölgesinde yapılan bu festivale katılım çok düşük oldu. Savaş sonrasında ise özellikle İtalyan sinemasında başlayan Yeni Gerçekçilik akımı, savaşın insan ve toplum üzerindeki etkilerini gerçekçi bir şekilde anlatmak isteyen genç yönetmenlere ilham verdi.

Fransız sineması, 1930'larda Amerikan sineması ile yarışabilecek düzeye ulaşmıştı. İlk Cannes (Kan) Film Festivali 1939'da düzenlendi. Ancak savaş yıllarında Fransız sineması da kan kaybetti ve uzun süre nitelikli filmler çekilemedi (Görsel 2.32).

1950'lere kadar ABD ve bazı Avrupa ülkeleri dışında küresel düzeyde bir sinema sektörü oluşmadı. Japon sinemasının büyük yönetmenlerinden Akira Kurosawa'nın 1950'de gösterime giren *Raşomon* adlı filmi, dünya çapında ses getiren ilk Japon filmi oldu. Ayrıca İspanyol yönetmen Berlanga'nın *Hoş Geldin Bay Marshall* (1953), Rus yönetmen Kalatozov'un *Leylekler Uçarken* (1957), Polonyalı yönetmen Andrzej Wajda'nın (Andrey Vayda) *Kanal* (1957) adlı filmleri de savaştan sonraki yıllarda çekilen ve savaş yıllarını anlatan başlıca filmlerdi.

Edebiyat

I. Dünya Savaşı'nın ve 1929 Ekonomik Buhranı'nın etkileri henüz tam atlatılamamışken II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, insanların ruhsal durumunu ve sosyal hayatını bir kez daha alt üst etti. II. Dünya Savaşı'na fiilen katılmamış olsa da Türkiye bile savaşın neden olduğu belirsizlik ve yoksulluktan büyük ölçüde etkilendi. O yıllarda yazılan Refik Halit Karay'ın *Bugünün Saraylısı*, Orhan Kemal'in *72. Koğuş*, Kemal Tahir'in *Namusçular*, Ayla Kutlu'nun *Emir Bey'in Kızları*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Panorama* adlı romanlarında piyasadaki her şeyin fiyatının olağanüstü bir şekilde arttığı, buna bağlı olarak halkın açlık ve salgın hastalık tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı anlatıldı. Ayrıca bu dönemde Türk vatandaşı gayrimüslimlere yüklenen Varlık Vergisi'nin neden olduğu yıkımlar Yılmaz Karakoyunlu'nun *Salkım Hanımın Taneleri*, Kemal Tahir'in *Karılar Koğuşu*, Rıfat Ilgaz'ın *Karartma Geceleri*, Attilâ İlhan'ın *Yaraya Tuz Basmak* adlı romanlarında sert şekilde eleştirildi.

Savaşı bizzat yaşayan Avrupa ülkelerinde ise yazarlar genellikle sorgulama ve başkaldırı temalı eserler kaleme aldı. Bunun yanı sıra savaş yıllarında yaşanan acıları da anlatan pek çok roman yazıldı. II. Dünya Savaşı sonrasında bazı İtalyan yazarlar, faşist düşünceye karşı itirazlarını yüksek sesle dile getirdi. Carlo Levi'nin (Karlo Levi)

İsa Bu Köye Uğramadı ve Elio Vittorini'nin (Elyo Vittorini) *Sicilya Konuşmaları* adlı romanlarında savaşa yönelik itirazların yanı sıra içsel hesaplaşmalara da yer verildi.

İngiliz edebiyatında savaşın etkilerini anlatan ilk isim George Orwell'dı (Corc Orvıl) (Görsel 2.33). II. Dünya Savaşı'nı bir gazeteci olarak izlemiş olan Orwell, 1945'te yayımlanan *Hayvan Çiftliği* adlı romanında Batı medeniyetini ve onun ürettiği totaliter sistemi sert bir biçimde eleştirdi. Orwell dışında T. S. Eliott (İlyıt), John Whiting (Con Vayting), Lawrence Durrell (Lovrıns Darıl), Justine Balthazar (Castin Baltazar) gibi isimler de İngiliz edebiyat geleneğinin dışına çıkarak özgün eserler ortaya koydu.

Görsel 2.33: George Orwell (1903-1950)

Batı Almanya'da Günter Grass (Günte Gıras) ve Ingeborg Bachmann'ın (İngeborg Bahman) da dâhil olduğu *"47'ler Grubu"na* mensup yazarlar, eserlerinde Alman disiplinine ve toplumuna sert eleştiriler yöneltti. Bu eleştirilerin öncü isimlerinden olan ve Nazilerin iktidarda olduğu yılları sürgünde geçiren Bertolt Brecht (Bertolt Bireht); *Galilei'nin Yaşamı, Cesaret Ana ve Çocukları, Kafkas Tebeşir Dairesi* gibi tiyatro oyunlarında totaliter rejimlerin toplumsal hayata olumsuz etkilerini ele aldı (Görsel 2.34).

Görsel 2.34: Bertolt Brecht (1898-1956)

XIX. yüzyılda dünya edebiyatına Tolstoy, Dostoyevski gibi büyük yazarlar kazandıran Rusya'da ise Stalin Dönemi'nde edebî ve sanatsal faaliyetler geriledi. Bu dönemde yazılan eserler, ancak komünist rejimin sıkı sansüründen geçtikten sonra yayımlanabildi. Rus şair ve yazar Boris Pasternak, şiirlerinin çok az bir bölümünü 1943'te, başyapıt olarak kabul edilen *Doktor Jivago* adlı romanını ise ancak 1957'de İtalya'da yayımlayabildi.

DERS İÇİ UYGULAMA

Aşağıdaki metinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Komünist rejimin hüküm sürdüğü Rusya'yı ve beraberinde diğer rejimleri Hayvan Çiftliği adlı eserinde başarılı bir şekilde yeren yazar, 1984 adlı eserinde bu yergilerini doruğa taşır. Bu kez tek hedefi vardır; totalitarizm. Orwell, insanlara barış, eşitlik ve refah getireceğini iddia eden Sovyet rejiminin ve benzer totaliter devletlerin, teknolojiyi de kullanarak insanları nasıl katlettikleri ve köleleştirdiklerini abartılı bir dille eleştirir. Dünya gerçeklerinin nasıl çarpıtılarak amaçlarına uygun verildiği, birtakım propagandalarla sıradan insanların sistematik olarak nasıl suistimal edildiği Hayvan Çiftliği'nde anlatılmışken, 1984'te gerçek insanların sorunları, gerçekçi ve ciddi bir dille anlatılmaktadır. Yaşadığı dönemde Hitler, Stalin ve Mussolini'nin iktidara gelişini görmüş olması, Orwell'in totalitarizm karşıtı yergilerinin temelini ve nedenini oluşturur. Yönetimleri süresince toplumuna eziyet eden, birçoğunu da öldüren bu liderler, özünde tamamen karanlığa boğulmuş kişilerdir ve yazar da yaşamı süresince bunlara bizzat şahit olmuştur.

M. Başak UYSAL, *George Orwell'ın 1984'ü: Toplumsal Değerler ve Anti-Ütopya*, s. 141 *

1. Yazara göre Orwell'ın II. Dünya Savaşı yıllarını bizzat yaşamış olması, eserin inandırıcılığını nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

2. 1984 romanında geçen "Savaş barıştır. Özgürlük köleliktir. Bilgisizlik kuvvettir." cümlelerinden hareketle totaliter sistemlerin nasıl bir toplum düzeni hedeflediği ile ilgili düşüncelerinizi yazınız.

2.5. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

2.6. II. DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI

KONUYA BAŞLARKEN

İsmet İnönü
(1884-1973)

1. "Yeryüzünde bir tarafın hâkimiyetine dayanan bir siyaset yapısının kurulamayacağı anlaşılmaya başlanmıştır. Öyle görünüyor ki 1943 yılı daha geniş ve daha insafsız muharebelerle geçecektir. Taahhütlerimize, ittifaklarımıza, dostluklarımıza sadık olarak millî emniyet siyasetimizi takip edeceğiz."

2. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü

İsmet İnönü'nün bu sözüne göre Türkiye II. Dünya Savaşı'nda nasıl bir dış politika izlemiş olabilir? Açıklayınız.

2. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girmesi sizce savaşın seyrini değiştirir miydi? Yorumlayınız.

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye, savaş dışında kalmaya yönelik bir strateji izleyerek uluslararası siyasette denge politikası uyguladı. Savaş sürecinde yaşanan askerî ve siyasi gelişmeler nedeniyle bazen tutum değişikliğine gidilse de Türkiye savaşın dışında kalmayı başardı. Türkiye'nin bu dönemdeki dış politika stratejisini 2. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü belirledi. Alınan kararlarda etkili olan en önemli isimlerden biri de dönemin Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'ydu.

II. Dünya Savaşı öncesinde İtalya'nın Arnavutluk'u ilhak etmesi üzerine İngiltere ve Fransa, Türkiye ile ittifak yapmak için görüşmelere başladı. Türkiye ise hem bu iki ülkeyle görüşüyor hem de Balkan ülkeleri, Almanya ve SSCB ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek için çeşitli temaslarda bulunuyordu. Bu yıllarda İtalya, Akdeniz'e ve Balkanlara yönelik saldırgan tutumunu artırmış; SSCB ise Vyaçeslav Molotov'un (Viyeçeslav Molotof) dışişleri bakanı olması sonucu Almanya'yla yakınlaşmaya başlamıştı. Bunun üzerine Türkiye, Batı ittifakına yöneldi ve 12 Mayıs 1939'da İngiltere'yle, 23 Haziran 1939'da ise Fransa'yla karşılıklı yardım deklarasyonu imzalandı.

Türk - İngiliz - Fransız karşılıklı yardım muahedesi dün imzalandı

Görsel 2.35: 20 Ekim 1939 tarihli bir gazete haberi

Almanya ile SSCB arasında 23 Ağustos 1939'da imzalanan Saldırmazlık Paktı sonrasında kendini güvence altına almak isteyen Türkiye, Sovyetlerle bazı görüşmeler yaptı ancak bu görüşmelerden bir sonuç alamadı. Bunun üzerine 19 Ekim 1939'da, Fransa ve İngiltere ile Üçlü İttifak Antlaşması imzalandı (Görsel 2.35). Bu antlaşmaya göre Türkiye, bir Avrupa devletinin saldırısına uğradığında İngiltere ve Fransa; İngiltere ve Fransa'nın katılacağı bir savaş Akdeniz'e sıçradığında ise Türkiye yardıma gidecekti. Ayrıca Türkiye, bu antlaşmaya bir protokol ekleterek SSCB ile savaşa girmeme konusunda kendi tavrını ortaya koydu. Üçlü İttifak Antlaşması'nın hemen ardından imzalanan başka antlaşmalarla İngiltere ve Fransa, savaş malzemesi alımı için Türkiye'ye kredi vermeyi kabul etti. Türkiye, bu antlaşmalardan sonra uzun zamandır sürdürdüğü tarafsızlık politikasını da sona erdirmiş oldu.

Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'yla kurduğu bu ittifaka Almanya ve SSCB büyük tepki gösterdi. Almanya, Türkiye'nin sipariş ettiği silah ve gemileri teslim etmeme kararı aldı; SSCB ise bu antlaşmayı savaş nedeni olarak değerlendirdi. Türk yetkililer ise bir açıklama yaparak bu antlaşmanın Akdeniz'de bir güvenlik bölgesi oluşturmaya yönelik olduğunu, Almanya ve SSCB'ye karşı yapılmadığını belirtti.

10 Haziran 1940'ta İtalya Fransa'ya savaş ilan etti. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, yapılan ittifak gereği Türkiye'nin de kendi yanlarında savaşa girmesi gerektiğini bildirdi. Ancak Türkiye; İngiltere ve Fransa'nın vermeyi taahhüt ettiği silahları hâlâ göndermemiş olmasını, Fransa'nın Almanya'ya yenilerek 22 Haziran'da ateşkes imzalamasını ve Sovyetlerin de bu savaşa girme ihtimali bulunmasını öne sürerek savaş dışı kalma kararı aldı. İngiltere, bu karardan memnun olmadı ancak jeopolitik konumu gereği Türkiye ile iyi ilişkilerini sürdürmek zorunda kaldı.

17 Şubat 1941'de Bulgaristan ve Türkiye arasında Saldırmazlık Antlaşması imzalandı. Bulgaristan, 1 Mart 1941'de Mihver Devletlere katıldığını açıkladı ve aynı gün Alman orduları Bulgaristan'a girdi. Nisan 1941'de Yugoslavya ve Yunanistan, mayıs ayı sonunda ise Girit ve diğer Ege adaları Almanlar tarafından işgal edildi (Görsel 2.36). Böylece Almanya, bütün Balkanlara, Ege Denizi'ne ve Doğu Akdeniz'e hâkim olmuş oldu. Türkiye, bu gelişmeler karşısında bir taraftan batı sınırlarının güvenliği için tedbirler almaya, diğer taraftan da bazı diplomatik girişimlerde bulunmaya çalıştı. Hitler, Almanya karşısında savaşa girmediği sürece Türkiye'nin sınırlarına ve toprak bütünlüğüne saygı duyacaklarını açıkladı.

Görsel 2.36: Yunanistan'ı işgal eden Alman birlikleri, 1941

18 Haziran 1941'de Türkiye ve Almanya arasında Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paktı imzalandı (Görsel 2.37). Müttefik Devletler bu duruma büyük tepki gösterdi ve ABD, Türkiye'ye yaptığı askerî yardımları durdurduğunu açıkladı. Bu arada Almanya ve SSCB arasında başlayan gerginlik, Almanların 22 Haziran 1941'de Sovyetlere saldırmasıyla savaşa dönüştü. Bu gelişme sonrasında Türkiye ve SSCB arasındaki ilişkilerde kısmi bir düzelme sağlandı. Ancak Müttefikler de Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa girmesi konusundaki baskılarını sürdürdü. Bu süreçlerde Türkiye, savaş dışı kalma konusundaki tavrını koruyarak hem Mihver hem de Müttefik Devletlerle kurduğu iyi ilişkileri dengeli bir şekilde devam ettirdi.

Türk-Alman muahedesi Mecliste kabul edildi

Refik Saydam hükûmetinin eseri, bütün insanlığın tasvibine mazhar olmuştur

İngiliz ittifakına sadıkız

Hariciye Vekilimiz diyor ki:

HİTLER

Leningra

Bombardıman edil

dünkü tarihî celsede mebuslarımız Türk siyasetini bir daha açıkça izah ettiler

Alman tebliği

Hitlerin hedefi

Görsel 2.37: Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nın Mecliste kabul edildiğine dair 26 Haziran 1941 tarihli bir gazete haberi

II. Dünya Savaşı yıllarında Türk dış politikasını meşgul eden önemli konulardan biri de ülkedeki krom madeninin satışıydı. Çelik yapımında çok gerekli olan krom madeni, sanayi faaliyetlerinin devamlılığı için yaşamsal bir önem taşıyordu. Bu nedenle İngiltere ve Almanya, Türk kromu için rekabet hâlindeydi. Türkiye, daha önce yaptığı bir antlaşmayla kendi topraklarından çıkardığı bütün kromu 1942 yılının sonuna kadar İngiltere'ye satmayı taahhüt etmişti. Almanya ise Türk kromunun bundan sonra kendilerine satılmasını istedi ve bunun karşılığında Türkiye'ye çelik ve savaş malzemesi satacağını bildirdi. İngiltere, bunu engellemek için bazı girişimlerde bulunsa da başarılı olamadı. Türkiye, 9 Ekim 1941'de imzalanan Türk-Alman Ekonomik Antlaşması ile Almanya'ya 1943'te 90.000, 1944'te ise 45.000 ton krom satmayı kabul etti.

Görsel 2.38: Casablanca Konferansı'nda Roosvelt ve Churchill, Fas, 1943

Müttefik Devletler, Almanların 1942'de Stalingrad'ı kuşatması ve Kafkasya'da ilerlemesi üzerine Türkiye'nin de savaşa katılması için baskılarını artırdı. Müttefiklerin amacı, Türkiye'yi de savaşa dâhil ederek Alman kuvvetlerini bölmek ve SSCB üzerindeki baskıyı azaltmaktı. Ayrıca Alman hâkimiyeti altındaki Balkanlara bir harekât düzenlendiğinde Türkiye'nin üs olarak kullanılması ve SSCB'ye lojistik destek verilmesi amaçlanıyordu.

1943 yılının başında Sovyet orduları Stalingrad'da Almanya'yı büyük bir bozguna uğrattı. Bunun üzerine ABD Başkanı Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Churchill, 14-24 Ocak 1943'te yapılan Casablanca (Kazablanka) Konferansı'nda bir araya gelerek Avrupa'da Almanlara karşı harekete geçilmesini kararlaştırdı (Görsel 2.38). Buna göre Sicilya'ya bir çıkarma yapılarak Almanya üzerindeki baskı artırılacak ve Türkiye savaşa katılmaya ikna edilerek Balkanlarda yeni bir cephe açılacaktı.

Görsel 2.39: Winston Churchill ve İsmet İnönü, Adana'da cumhurbaşkanlığı treninde sohbet ederken

Görsel 2.40: Tahran Konferansı'nda Joseph Stalin , Franklin D. Roosevelt ve Winston Churchill; 1 Aralık 1943

Mihvere Karşı Harbe Girdik

Millet Meclisi dünkü tarihî toplantısında Almanya ile Japonyaya ilânıharb kararını oy birliğiyle verdi

Birleşmiş Milletler beyannamesine katıldık, San Francisco dünya nizamı konferansına gideceğiz

Başbakan ve Hariciye Bakanının söylevleri

Dünkü tarihî toplantıda Şükrü Saracoğlu: "Hükümetiniz bu kararın Türk milletine büyük faydalar temin edeceğine candan kanidir„ dedi

Görsel 2.41: Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesiyle ilgili bir gazete haberi, 1945

Churchill, bu amaçla 30 Ocak 1943'te Adana'ya gelerek üç gün boyunca Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile görüştü ve Türkiye'nin en geç 1943 yılı sonunda savaşa katılmasını istedi (Görsel 2.39). Türk tarafı ise bu görüşmelerde özellikle Türkiye üzerinde oluşabilecek Sovyet tehdidi ve kendilerine yönelik askerî yardımların artırılması talebi üzerinde durdu.

Doğu cephesinde Sovyetler karşısında büyük bir yenilgiye uğrayan Almanya, bu olaydan sonra Türkiye'ye yönelik politikasını değiştirmek zorunda kaldı. Bu tavır değişikliğinin sebebi Türkiye'nin tarafsız kalmasını sağlamak, Balkanlardaki güney sınırlarını güven altında tutmak ve Türkiye'nin Müttefikler safında savaşa katılmasını engellemekti.

Müttefik Devletler ise Türkiye'nin savaşa girmesi için ısrarlarını sürdürmeye devam etti. Özellikle SSCB; Moskova, I. Kahire ve Tahran konferanslarında söylemlerini sertleştirerek Türkiye'nin de mutlaka kendileriyle birlikte savaşa girmesi gerektiğini belirtti (Görsel 2.40). Türkiye ise muhtemel bir Alman saldırısına karşı tam olarak korunmak için gerekli şartların oluşturulması konusunda ısrarcıydı. Bunun üzerine İsmet İnönü II. Kahire Konferansı'na davet edildi. Ancak Türkiye, aynı gerekçeleri ileri sürerek savaş dışında kalma yönündeki kararlılığını sürdürdü. Bu durum karşısında ABD ve İngiltere, Türkiye'ye yapmakta oldukları silah yardımını 1944 Şubat ayının başında tamamen durdurdu. Müttefikler, Türk dış politikasını sert şekilde eleştirerek Alman gemilerinin Boğazlardan geçişinin engellenmesini ve Almanya'yla yapılan krom ticaretinin sonlandırılmasını istedi.

Türkiye, 1944 yılı boyunca hem Müttefik Devletlerle bozulan ilişkilerini düzeltmeye hem de savaşın dışında kalmaya çalıştı. Almanya'ya yapılan krom sevkiyatı 21 Nisan'da durduruldu. 15 Haziran'da Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu istifa etti ve dışişleri bakanlığı görevini de üstlenen Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Türkiye'nin bu savaşta tarafsız olmadığını, Batı ittifakı içinde yer aldığını açıkladı. 2 Ağustos 1944'te Almanya'yla, 3 Ocak 1945'te ise Japonya'yla bütün diplomatik ilişkiler kesildi. Savaşın gidişatına göre Müttefik Devletlerin savaşı kazanacağını gören Türkiye, 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti ve yeni dünya düzeninde yer alabilmek amacıyla 25 Nisan 1945'te San Francisco Konferansı'na katıldı (Görsel 2.41). Savaşın bitimine kadar doğrudan bir çatışma içine girmeyen Türkiye, böylece savaş dışında kalmayı başardı. Ancak Türkiye'nin Müttefik Devletlerle yaptığı bu ittifak, Soğuk Savaş Dönemi'nde SSCB ile arasının bozulmasına neden oldu.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Türkiye'nin savaş dışında kalmak için uyguladığı stratejileri ve bu stratejilerin gerekçelerini arkadaşlarınızla tartışınız.

KAYNAKLAR ANLATIYOR

Aşağıdaki metinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Hitler, Sovyet Rusya'ya niçin saldırdığını şöyle açıklamıştı:
Ruslar, Baltık devletlerini ve Besarabya'yı almışlardı. Amaçları Romanya üzerinden Balkanlar'a, Macaristan üzerinden orta Avrupa'ya, kuzeyden de Doğu Prusya'ya saldırmaktı. Oysa bizim de Balkanlar'da ekonomik çıkarlarımız vardır. Silezya, bizim endüstri ve kömür üssümüzdür. İç denizimiz olan Baltık Denizi'nin tehdit altında bulunmasına olumlu bakamazdık.
Ruslar, bizi iki yüzyıldan beri baskı altında tutmakta, bizi ve Avrupa'yı ihtilallerle tehdit etmektedirler. Rusya yenilmeli ve kalkınamamalıdır. Eğer biz saldırı düzenlemeseydik, onlar saldıracaklardı.
Rusya'ya saldırmadan önce, yanımızı ve gerimizi güvenlik altına almak için, Balkan saldırısını düzenledik. Biz Doğu Seferi'ni yapmakla, aynı zamanda, Avrupa'yı mutlak bir tehlikeden kurtardığımıza, Avrupa'ya ve insanlığa da hizmet etmekte olduğumuza inanıyoruz.
Biz, Türkiye'ye dahi hizmet ettiğimize inanıyoruz. Ruslar, bundan sonra İstanbul'a ve Boğazlar'a saldıramayacaklardır. İngilizler de, geçen savaşta yaptıkları gibi, Boğazlar'a denizden saldıramayacaklardır. Biz Girit'i almakla, İngilizlerin güneyden, Rusya'yı ezmekle de, onların kuzeyden Boğazlar'a hücum etmelerini engellemiş olduk. Bizim amacımız, Boğazlar'ın, bize rakip olacak bir devletin elinde bulunmamasıdır. Türkiye'nin, Boğazlar'da bekçilik etmesine itirazımız yoktur. Bizim için Türkiye en iyidir.

Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*, s. 86 *

1. Hitler, Sovyet Rusya'yı neden büyük bir tehdit olarak görmüştür?

2. Hitler'in, Balkanları ve SSCB'yi işgal ederek Türkiye'ye de hizmet etmiş olduğuna inanmasının gerekçeleri nelerdir? Açıklayınız.

3. Hitler, sizce neden Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının Almanya'ya rakip olacak bir devletin elinde bulunmasını istememektedir? Açıklayınız.

2.6. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

2.7. II. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE MEYDANA GELEN SİYASİ, EKONOMİK VE SOSYOKÜLTÜREL GELİŞMELER

KONUYA BAŞLARKEN

1. II. Dünya Savaşı'nın Türk iç politikasına etkileri neler olabilir?
2. Sizce Türkiye'nin savaşa girmemesi ülke ekonomisini nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.
3. Savaşlar sosyokültürel gelişmeleri nasıl etkiler? Örnek vererek açıklayınız.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nda savaş dışı kalmayı başardı ancak savaşın neden olduğu küresel sorunlardan büyük ölçüde etkilendi. Bu yıllarda Türk iç politikası, hükûmetin uyguladığı dış politika stratejilerine göre şekillenirken Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren atılan ekonomik kalkınma adımları da büyük ölçüde sekteye uğradı. Dış ve iç siyasetteki gelişmeler ve ülke içinde yaşanan ekonomik sıkıntılar, Türkiye'nin sosyokültürel ikliminde köklü değişimlere neden oldu.

Görsel 2.42: İsmet İnönü ve Celal Bayar

Türkiye'nin İç Siyasetinde Meydana Gelen Değişim

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden hemen sonra TBMM tarafından yapılan bir seçimle cumhurbaşkanlığı görevine İsmet İnönü getirildi. Cumhuriyet Halk Partisinin 26 Aralık 1938'de toplanan üçüncü büyük kurultayında İsmet İnönü, "Değişmez Genel Başkan" ve "Millî Şef" ilan edildi.

İsmet İnönü Dönemi'nde 1946 yılına kadar tek partili siyasi sistem devam ettirilmekle beraber yönetim anlayışında bazı değişimler yaşandı. Yeni hükûmeti kurma görevi Celal Bayar'a verildi ancak dışişleri bakanlığına Atatürk zamanında uzun yıllar görev yapan Tevfik Rüştü Aras yerine Şükrü Saraçoğlu, içişleri bakanlığına ise Şükrü Kaya yerine Refik Saydam getirildi. Celal Bayar, başbakanlık görevini Ocak 1939'a kadar sürdürdü (Görsel 2.42).

25 Ocak 1939'da Refik Saydam tarafından yeni bir hükûmet kuruldu. İsmet İnönü, bu dönemde CHP (Cumhuriyet Halk Partisi), hükûmet ve devlet üzerindeki etkisini artırarak iç ve dış politikayı önemli ölçüde tek başına belirledi. II. Dünya Savaşı sürecinde de hem parti grubunda hem TBMM'de (Türkiye Büyük Millet Meclisi) siyasi otoritesini ortaya koyarak Türkiye'nin savaş dışı kalması için bazı stratejik hamleler yaptı. Bu yıllarda ülkeyi derinden etkileyen ekonomik ve sosyal sorunların çözümü için birçok kanun çıkarıldı ve uygulamaya kondu. Bu önlemler nedeniyle iktidara karşı çıkan muhalif hareketler baskı altına alınarak muhalefetin büyümesi engellendi. Basın Yayın Genel Müdürlüğü Başbakanlığa bağlanarak hükûmetin basın üzerindeki denetimi artırıldı. 1940 yılında savaşa ilişkin olumsuz yorumları dolayısıyla Cumhuriyet, Tan, Tasvir-i Efkâr ve Haber gazeteleri değişen sürelerle kapatıldı. Savaş sürecinde basın üzerindeki denetim ve baskı artarak devam etti ve kapatılan gazetelere yenileri eklendi.

Savaşın sonlarına doğru dış politikadaki bazı gelişmelere bağlı olarak iç siyasette de önemli kararlar alındı. Müttefik Devletlerle bozulan ilişkileri düzeltebilmek için 15 Mart 1944 tarihinde özellikle ABD ve İngiltere'nin büyük tepkisini çeken Varlık Vergisi kaldırıldı. 1944 Mayıs'ında Türkçü ve Turancı dünya görüşüne sahip olan ve bu görüşlerin propagandasını yapan birçok kişi tutuklandı.

Halkın büyük bölümünü derinden etkileyen ekonomik ve sosyal sorunlar savaş yıllarında daha da ağırlaştı. Bu sorunların çözümlenememesi sonucu CHP'de parti içi muhalif bir kanat oluştu. Özellikle 1945 yılının bütçe görüşmeleri yapılırken bu muhalefet iyice gün yüzüne çıktı. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun görüşüldüğü sırada Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü, CHP'nin grup toplantısında "Dörtlü Takrir" adıyla bilinen bir önerge verdi. Bu önergenin verilmesinin ardından yaşanan gelişmeler, Demokrat Partinin kurulmasının önünü açtı.

Türkiye'deki Ekonomik Gelişmeler

Türkiye, II. Dünya Savaşı yıllarında birçok ekonomik sıkıntıyla karşı karşıya kaldı. Bu dönemde bir milyon civarında erkeğin askere alınması nedeniyle tarımsal üretim yarı yarıya azaldı. Türk ekonomisi savaş yıllarında dış ticaret fazlası verdi ancak sanayi yatırımları için gerekli ürünler ithal edilemedi (Grafik 2.4). Dolayısıyla İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı bu dönemde uygulanamadı.

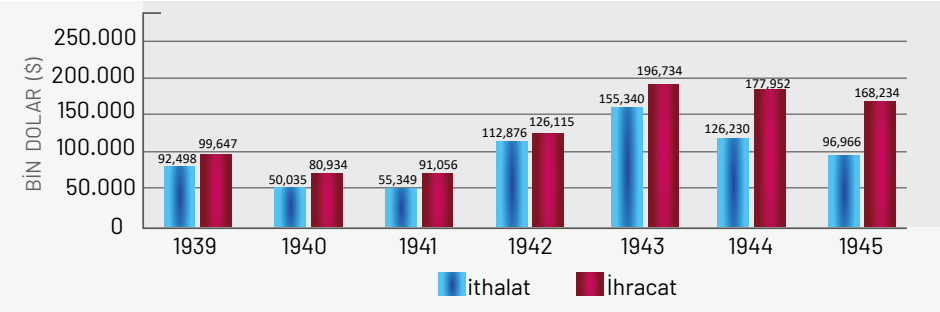

Grafik 2.4: Türkiye'nin II. Dünya Savaşı yıllarındaki ithalat ve ihracatı
TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2009, s. 437 (Düzenlenmiştir.)

II. Dünya Savaşı'na girmeyen Türkiye, buna rağmen bu yıllarda ülke gelirinin büyük kısmını savunma giderlerine ayırdı. Olası bir savaş durumunda ordunun ihtiyaçlarının karşılanması ve savaş nedeniyle ortaya çıkan ekonomik sıkıntıların giderilmesi için 18 Ocak 1940'ta Millî Korunma Kanunu çıkarıldı. Bu kanunla hükûmete, ekonomiye yönelik kararlar ve millî savunma ile ilgili tedbirler alınması konusunda geniş yetkiler verildi. Ayrıca ekonominin denetim altına alınması için de yeni kurumlar oluşturdu (Tablo 2.3).

Tablo 2.3: II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Oluşturulan İktisadi Kurumlar ve Görevleri

Kurum	Görevi
Fiyat Murâkebe Komisyonu	Ticaret Bakanlığının belirlediği ürünlerin mahallî toptan ve perakende satış fiyatlarının tespit edilmesi, mahallî fiyatların denetlenmesi
İaşe Teşkilatı	Beslenme ve bakım işlerinin düzenlenmesi, idare edilmesi ve denetlenmesi
Petrol Ofisi	Petrolün ve her türlü petrol ürününün satın alınması, ithal edilmesi, stoklanması ve petrolün işlenmesi
Ticaret Ofisi	Beslenme ve bakım için ihtiyaç duyulan maddelerin alınıp satılması, ithalat ve ihracatının yapılması, stoklanması, depolanması, fiyatlarının tespit edilip dağıtımının yapılması
Halk Dağıtma Birlikleri	Karneye bağlanmış malların halka dağıtılması ve bu dağıtım süreçlerinin denetlenmesi
Köy Dağıtma Birlikleri	Gıda gibi temel ihtiyaç maddelerinin köylüye dağıtılması, hükûmet tarafından el konulan ürünlerin köy içinde saklanması, satışı yasak olan ürünlerin satışına engel olunması ve satanların da tespit edilerek hükûmete haber verilmesi

Millî Korunma Kanunu ile alınan tedbirler hayat pahalılığını engelleyemedi ve enflasyon arttı. Ülke genelinde büyük bir yiyecek ve giyecek sıkıntısı baş gösterdi. Buğday, dolayısıyla un kıtlığı nedeniyle ekmek dağıtımı karneye bağlandı (Görsel 2.43). Bu durumdan özellikle işçi, çiftçi gibi dar gelirli kesimler olumsuz etkilenirken karaborsacılık ve vurgunculuk yaygınlaştı.

Refik Saydam'ın vefatından sonra kurulan Şükrü Saraçoğlu Hükûmeti, Millî Korunma Kanunu ile uygulamaya konan sert tedbirleri hafifletme yoluna gitti. Çiftçiye ödenen ücretler artırılırken şehirlerdeki fiyat denetimleri azaltıldı veya kaldırıldı. Böylece halkın temel gıda ve ihtiyaç maddelerine ulaşımı

Ekmek işinde karne tatbik edilecek
Lüzum olduğu takdirde
İhtiyaç maddelerini aramak bunlara elkoymak için hükümete selâhiyet verildi
Milli Korunma kanunundaki değişiklikler ve eklentiler dün Mecliste kabul edildi
GİZLİ STOKLAR meydana çıkarılacak
Ticaret Vekilimizin sözleri
Japonlar HONGKONG'A çıktılar
Londra'ya göre durum vahim
İngilizler Derne hava meydanını zaptettiler
D.N.B. ye göre M. Çörçil ortadan kayboldu

Görsel 2.43: Ekmeğin karneye bağlanması ile ilgili bir gazete haberi, 1941

kolaylaştı ancak bu tedbirler enflasyonun önüne geçemedi. Bunun üzerine Şükrü Saraçoğlu Hükûmeti, ekonomik sıkıntıların çözümünü sağlamak için olağanüstü şartlar taşıyan yeni vergiler getirdi. Özellikle servet sahiplerinin varlık ve kazançlarına yönelik çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu, gerek iç gerekse dış politikada büyük tepkilere neden oldu. Bu tepkilerin nedeni, bir defaya mahsus alınacak bu verginin daha çok gayrimüslimlere ve yabancılara yönelik uygulanması ve bu verginin toplanmasında bedenî mükellefiyet şartının getirilmesiydi.

Varlık Vergisi

İstanbulda 8199 kişi borcunu tamamen ödedi!

Şehrimizden Aşkaleye 600 borçlu mükellef gönderilecek

Ankara 29 (İkdam muhabirinden) — Varlık vergisi mükelleflerinden İstanbulda 8199, Ankarada 1699, Mersinde 198 Sivasta 590, Eskişehirde 721, Antalyada 148 kişi borcunu ödemiştir. İstanbulda hiç ödemeyenler 36 bin 578, Ankarada 660 kişidir. (Devamı 2 inci sayfada)

Görsel 2.44: Varlık Vergisi ile ilgili bir gazete haberi, 1943

Müslüman mükelleflerin çoğu vergi borçlarının tamamını öderken gayrimüslim ve yabancı mükelleflerin önemli bir bölümü, üzerlerine tahakkuk ettirilen Varlık Vergisi'ni ödeyemedi. Vergisini ödemeyenlerin borçları icra, haciz ve zorunlu çalıştırma yoluyla tahsil edildi. Zorunlu çalıştırma cezasına çarptırılan kişiler Aşkale, Deveboynu Geçidi, Van ve civarı, Erzurum, Zigana Dağı, Bitlis, Elazığ, Kop Dağı, Diyarbakır, Siirt ve Palu'da oluşturulan çalışma kamplarına gönderildi (Görsel 2.44). Bunun dışında hükûmetin yeni gelir kapıları bulmak amacıyla çıkardığı Toprak Mahsulleri ve Hayvan Vergisi kanunlarıyla çiftçiler ve köylüler de vergiye bağlandı.

Savaş yılları boyunca bütçenin sürekli açık vermesi, enflasyonun yükselmesi ve vurgunculuğun yaygınlaşması sonucunda halk, çok büyük sıkıntılar yaşadı. Bu durum, iktidara karşı siyasi ve toplumsal tepkilerin de büyümesine neden oldu.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Aşağıdaki karikatürden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Cemal Nadir tarafından çizilen ve 1943 tarihli bir gazetede yayımlanan karikatür

Dönemin siyasi ve ekonomik şartlarını göz önünde bulundurduğunuzda bu karikatürle neyin eleştirisinin yapıldığını düşünüyorsunuz? Açıklayınız.

II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'de yaşanan sıkıntıların başlıca sebebi, ülkenin hedeflenen sanayileşme düzeyine ulaşamamış olmasıydı. Savaş nedeniyle birçok sanayi ürünü ithal edilememiş, ülke savunması için gerekli malzemelerin tedarik edilmesinde ve halkın ihtiyaçlarının karşılanmasında büyük sıkıntılar yaşanmıştı. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki sanayileşme hamleleri daha çok devlet tarafından gerçekleştirildi. Bu dönemde özel sektör girişimleri teşvik edildi ancak yeterli sermayeye sahip olunamaması ve 1929 Ekonomik Buhranı'nın Türk ekonomisine etkileri nedeniyle özel teşebbüsler istenen düzeyde başarılı olamadı. Buna rağmen Nuri Demirağ, Vecihi Hürkuş gibi isimler, Türk ekonomisine büyük katkı sağlayabilecek önemli girişimlerde bulundular.

Nuri Demirağ

Nuri Demirağ, girişimcilik faaliyetlerine 1918'de memurluktan istifa ederek ve gayrimüslimlerin tekelinde olan sigara kâğıdı imalatı işine girerek başladı (Görsel 2.45). Türk Zaferi adını verdiği ürünüyle o dönem sigara kâğıdına yatırım yapan ilk Türk girişimcisi oldu. 1920 yılında kurduğu şirketle ithalat ve ihracat işlerine yönelen Demirağ, bir süre sonra devletten aldığı özellikle demir yolu yapım ihaleleriyle kardeşi Abdurrahman Naci'yle birlikte müteahhitlik yapmaya başladı. Demirağ kardeşler, Samsun-Sivas demir yolu hattının ilk yedi kilometresini yaptıktan sonra Fevzipaşa-Diyarbakır, Afyon-Dinar, Sivas-Erzurum ve Irmak-Filyos demir yolu hatlarını da inşa ettiler. Demirağ kardeşlerin inşa ettiği demir yolları toplamda 1012 kilometreyi buldu. Bu dönemde devlet, yabancılar yerine yerli girişimcileri destekleyerek demir yolu ve bayındırlık ihalelerini Türk vatandaşlarının almasının önünü açtı.

Görsel 2.45: Nuri Demirağ (1886-1957)

BİLGİ HAZİNESİ

Nuri Demirağ, demir yollarının yanı sıra Bursa'da Sümerbank'a ait Merinos, Karabük'te demir çelik, İzmit'te selüloz, Sivas'ta çimento fabrikaları; İstanbul'da hal binası ve Eceabat-Havza şosesini inşa etti. Ayrıca eserlerinin önünde ve çevrelerinde hayrat çeşmeleri de yaptırdı.

Nuri Demirağ'ın en önemli girişimlerinden biri de havacılık sanayisine yönelik yatırımlardı. 1936'da başladığı bu girişimlerde devletin desteğini de alan Nuri Demirağ, Beşiktaş'ta bir tayyare atölyesi kurdu ve Yeşilköy'de bir havaalanı yaptırdı. Burada Nu.D.36 rumuzuyla 24 adet uçak üretildi. 1941'de tamamen Türk mühendis ve işçileri tarafından, yerli iş gücü ile üretilen Nu.D.38 tipi yolcu uçağı ise havacılık sektörü açısından önemli bir dönüm noktası oldu (Görsel 2.46, 2.47).

Görsel 2.46: Nu.D.38'in yapım aşamalarından bir görüntü

Türk Hava Kurumu, 1937-1938 yıllarında Nuri Demirağ'a 10 okul uçağı ve 65 planör siparişi verdi. Ancak test uçuşu sırasında uçaklardan birinin düşmesi üzerine kurum, şartların yerine getirilmediği gerekçesiyle sipariş ettiği uçakları almaktan vazgeçti. Bunun üzerine Demirağ, büyük bir zarara uğradı ve Türk Hava Kurumuna tazminat davası açtı. 1943'te başlayan dava öncesinde devlet yetkilileriyle görüşen Demirağ, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir mektup yazdı ve sorunun çözümü konusunda kendisine destek verilmesini talep etti. Ancak aradığı desteği bulamayınca havacılık sanayisi ile ilgili bütün faaliyetlerini sonlandırmak zorunda kaldı. 1944 yılında üzerinde Nuri Demirağ'a ait bir uçak pisti, fabrika ve etüt merkezi bulunan arazi istimlak edildi. Bu gelişmelerden sonra ekonomik ve hukuki alanda verdiği mücadeleyi siyasette sürdürme kararı alan Nuri Demirağ, 1945'te Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rıfat Atilhan ile birlikte Millî Kalkınma Partisini kurdu.

Görsel 2.47: Nu.D.38 uçağı

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

"Türk, tayyaresini kendi eliyle yapmalıdır. Mademki bir millet tayyaresiz yaşayamaz, o hâlde bu yaşama vasıtasını başkalarının lütfundan beklememelidir. Size katiyetle söylüyorum. On seneye varmadan biz, bütün tayyarelerimizi motorlarıyla beraber, en küçük vidasına kadar baştan başa kendimiz yapacağız."
Nuri Demirağ'ın 1936 yılında söylediği bu sözlerden hareketle havacılık sanayisinde yerli üretimin ve girişimciliğin önemi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Vecihi Bey tayyaresinin önünde

Vecihi B. tayyaresi

Dün kendi yaptığı tayyare ile uçtu

Evvelki gün kendi yaptığı tayyare ile Kadıköyü üzerinde uçuşlar yapan tayyareci Vecihi B.ı dün de Kadıköyü Fikirtepesi arkasındaki su terazisi meydanından kalkarak Kadıköyü üzerinde cevelân yaptıktansonra Yeşilköye inmiştir. Tayyare "Vecihi×IV" tipindedir. Bir türk tayyarecisini bu muvaffakiyetinden dolayı tebrik ederiz.

Görsel 2.48: 29 Eylül 1930 tarihli bir gazete haberi

Vecihi Hürkuş

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk havacılık sektöründeki önemli girişimcilerden biri olan Vecihi Hürkuş, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda kahramanca mücadele etmiş bir pilottu. 1924'te ilk Türk uçağı Vecihi K-VI'yı tasarlayıp üreten Hürkuş, 28 Ocak 1925'te bu uçakla ilk uçuşunu yaptı. 16 Şubat 1925'te Türkiye'de kurulan ilk sivil havacılık organizasyonu olan Türk Tayyare Cemiyetinin (Türk Hava Kurumu) kurucuları arasındaki ilk ve tek pilot olarak yer aldı. Türk Tayyare Cemiyeti heyetiyle Avrupa'ya giden Vecihi Hürkuş, Almanya ve Fransa'daki uçak fabrikalarında incelemelerde bulundu ve bu fabrikaların uçaklarıyla deneme uçuşları yaptı. Millî Savunma Bakanlığının Kayseri'de Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) ile bir fabrika kurmak için anlaşmasından sonra kendisine yapılan teklifi kabul etti ve Junkers A.20 uçaklarındaki eksikliklerin düzeltilmesi çalışmalarında görev almak için yeniden Almanya'ya gitti. 1926'daki Junkers A.35 uçağı deneme uçuşu görevini de başarıyla yerine getirdi.

Hürkuş, yurda döndükten sonra TOMTAŞ'ın emrinde biri 14 kişilik üç motorlu Junkers G.24, diğeri 6 kişilik tek motorlu Junkers F.13 yolcu tayyareleriyle Ankara-Kayseri arasında ulaşım uçuşları gerçekleştirdi. 1928 yılında TOMTAŞ kötü yönetim nedeniyle iflas edince Hürkuş kendi uçaklarını tasarlamaya devam etti ve Türkiye'nin ilk sivil, kendisinin de ikinci uçağı olan Vecihi XIV'ü tasarladı. İki kişilik, tek motorlu bir eğitim uçağı olan Vecihi XIV'ün ilk uçuşu, 27 Eylül 1930'da büyük bir kalabalık ve basın topluluğu önünde gerçekleştirildi (Görsel 2.48). Bu uçağın uçuş izni alabilmesi için Türkiye'de uzman biri bulunamadığından uçak sökülerek Çekoslovakya'ya gönderildi ve orada yapılan teknik denetimlerin ardından 3 Nisan 1931'de Vecihi XIV'e uçuş izni verildi. Vecihi Hürkuş, sonraki yıllarda Türk Tayyare Cemiyeti adına kendi uçağıyla birçok kez yurt turu yaptı. (Görsel 2.49).

Görsel 2.49: Vecihi Hürkuş (1896-1969) ve Vecihi K-VI, 1925

21 Nisan 1932'de ilk Türk sivil havacılık okulunu kurdu. Türkiye'nin ilk kadın pilotu Bedriye Tahir Gökmen de bu okulun ilk 12 öğrencisinden biriydi. Ancak hem maddi nedenlerle hem de burada yetişen öğrencilerin diplomalarına denklik verilmemesi üzerine bu okul bir süre sonra kapandı (Görsel 2.50).

Görsel 2.50: Vecihi Hürkuş, ilk Türk Sivil Pilotaj Okulunda ders verirken

Hürkuş'un girişimleri bazı kurum ve kişiler tarafından desteklendi. 1933'te Nuri Demirağ'ın verdiği 5000 lira ile asıl adı Nuri Bey olan Vecihi XVI adlı bir kapalı kabin uçağı yapıldı.

1937'de mühendislik eğitimi için Almanya'ya giden Vecihi Hürkuş, Weimar Mühendislik Mektebine devam ederek 1939'da tayyare makine mühendisliği diploması aldı. Ancak bu diploma, "Türkiye'de iki yılda mühendis olunmaz." gerekçesiyle kabul edilmedi. Hürkuş, ancak Danıştay kararıyla mühendislik diplomasını Türkiye'de onaylatabildi.

1942'de *Vecihi Havada* adıyla yayımladığı kitabında I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in ilk döneminde yaşadıklarını, ilk uçağını nasıl yaptığını anlattı. 1951'de zirai ilaçlama yapmak üzere arkadaşlarıyla Türk Kanadı adlı bir şirket kurdu. 1952'de aldığı bir uçakla çeşitli şirketlerin reklamını yaptı. 1954'te Hürkuş Hava Yollarını kurdu. Ancak kazalar, kaçırılmalar ve sabotajlar sonucunda Hürkuş Hava Yollarının uçakları uçuştan menedildi. Elinde kalan son uçağını (TC-ERK) Maden Tetkik Arama Enstitüsünün emrinde kullanarak Güneydoğu Anadolu'da toryum, uranyum ve fosfat aradı. 1969'da Ankara'da hayatını kaybeden Vecihi Hürkuş, son yıllarını maddi sıkıntılar içinde geçirdi.

DERS DIŞI UYGULAMA

Türkiye'nin ilk kadın pilotu Bedriye Tahir Gökmen'in, dünyadaki ilk kadın savaş pilotu Sabiha Gökçen'in, Türkiye'nin ilk kadın jet pilotu Leman Bozkurt Altınçekiç'in, Türkiye'nin ilk kadın paraşütçüsü Yıldız Eruçman'ın ve Türkiye'nin ilk kadın akrobasi pilotu Edibe Subaşı'nın yaşam öykülerini araştırınız ve bu isimleri tanıtan bir sunum hazırlayınız.

Türkiye'de Sosyokültürel Gelişmeler

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de birçok eğitim ve kültür faaliyeti gerçekleştirildi. Bu dönemde ilköğretimin yaygınlaştırmasına yönelik çalışmalar hız kazandı ve okuma yazma seferberliği başlatıldı. Mesleki ve teknik eğitime önem verilerek okul sayısı ve çeşidi artırıldı. Yükseköğretim faaliyetleri de savaşın neden olduğu sıkıntılara rağmen gelişim gösterdi. Almanya'da Nazilerin baskısından kaçan birçok bilim insanı Türkiye'ye kabul edilerek Türk kültür ve eğitim hayatının gelişmesi sağlandı. 1940 yılından itibaren ülkenin birçok yerinde köy enstitüleri açıldı. Bu enstitülerle köylere öğretmen yetiştirmek, okuma yazma oranını artırmak ve köylerde yaşayan insanların daha bilinçli üretim yapması için onları gerekli bilgi ve beceriyle donatmak amaçlandı. Devlet konservatuarlarında da Türk müziğini Batılı teknik ve enstrümanlarla modernleştirmek amacıyla çok sesli müzik eğitimi verildi (Görsel 2.51).

Görsel 2.51: Ankara Devlet Konservatuarı

Savaş yıllarında sergilenen tiyatro ve temsillerde bir yandan toplumdaki değer değişimleri ve yeni sosyal tabakaların yükselişi konu edilirken diğer yandan da toplumun alt kesimlerindeki umutsuzluk, yılgınlık ve ekonomik sıkıntılar anlatıldı. O dönemde Türk sinema endüstrisi sosyoekonomik şartlar nedeniyle gelişemediğinden sinema salonlarında genellikle farklı ülkelerden gelen yabancı filmler gösterildi. Taraf olmama

konusunda hassas bir denge tutturan Türkiye, savaşın başlarında tarafsız kalmayı tercih eden ABD için iyi bir pazar oldu. Radyo yayınlarının da yaygınlaşmasıyla Türkiye'nin sosyokültürel hayatında önemli değişimler yaşandı.

RADYO

20—2—941 Perşenbe

8.00 Program, saat ayarı
8.03 AJANS haberleri
8.18 Müzik : Hafif Parçalar
8.45/
9.00 Ev kadını — Konuşma (Faydalı Bilgiler).
12.30 Program, Saa ayarı
12.33 Müzik : Neşeli Şarkı ve Türküler.
12.50 AJANS haberleri
13.05 Müzik : Peşrev ve saz saz Semaileri.
13.20/
14.00 Müzik : Karışık Prağram (Pl.)
18.00 Program, saat ayarı
1803 Müzik : Radyo Caz orkestrası (İbrahim Özgün idaresinde)
18.40 Radyo İnce saz heyeti.
19.10 Konuşma (Karadeniz Röportajları)
19.30 Saat ayarı, AJANS
20.45 Müzik : Kadınlar Fasıl heyeti.
20.15 Radyo Gazetesi
20,45 Müzik : Şalyapin (Pl.)
21.00 Müzik : Dinleyici İstekleri.
21.30 Konuşma (Sihhat Saati)
21.45 Müzik : Radyo Orkestrası
22.30 Saat ayarı, AJANS
23.00 Müzik : Cazband
23.25/
23.30 Yarınki Program ve Kapanış

Görsel 2.52: 20 Şubat 1941 tarihli bir gazetede yer alan radyo programı akışı

Türkiye'de Radyo Yayıncılığı

Türkiye'de ilk radyo yayını, 1927'de biri İstanbul'da, diğeri de Ankara'da kurulan iki radyo istasyonundan, Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi (TTTAŞ) tarafından yapıldı. 1936 yılında bu şirket tasfiye edilerek radyo yayıncılığı hakkı PTT (Posta Telefon Telgraf) Umum Müdürlüğüne devredildi. İlk yıllarda radyoda ağırlıklı olarak Cumhuriyet devrimlerinin anlatıldığı programlar ve müzik yayınları yapılmakla birlikte halkı çeşitli konularda bilinçlendirmeye yönelik programlar da yayımlandı. Bu dönemin radyo yayınlarında yabancı dilden çocuk terbiyesine, tasarruf yapmaktan at yetiştiriciliğine kadar pek çok konuda halka bilgiler verildi.

Radyo yayınları, 1940 yılında Matbuat Umum Müdürlüğüne bağlandı. II. Dünya Savaşı yıllarında savaşa katılan ülkelerin kendi halklarını motive etmek ve propaganda yapmak için radyoyu kullanması, dönemin Türk hükûmetini de benzer faaliyetlere yöneltti. Bu dönemde Türkiye'deki radyo yayınlarında, özellikle haber saatlerinin büyük bölümünde iktidarın iç ve dış politikaları halka anlatılarak propaganda yapıldı. Bununla birlikte eğitim programlarına ve müzik yayınlarına da geniş yer verildi (Görsel 2.52). Halkı savaşın olumsuz etkilerinden korumak ve toplumsal bilinci güçlendirmek amacıyla yapılan Kahramanlık Saati, Mehmetçik Konuşuyor gibi radyo programları; 30 dakikayı aşmayan, monologlardan ya da radyofonik piyeslerden oluşan eğlence programları; dinleyicilerin müzik eşliğinde spor yapmalarını sağlamak için hazırlanan Vücudumuzu Çalıştıralım programı gibi yayınlar sayesinde halkın moral ve motivasyonu yüksek tutulmaya çalışıldı. Ayrıca bu dönemde çocuklara yönelik hazırlanan eğitim ve eğlence temalı programlara da büyük önem verildi.

Türkiye'deki radyo yayıncılığı, II. Dünya Savaşı yıllarında geniş halk kitlelerine ulaşmayı başardı ve sonraki yıllarda da uzun süre popülerliğini korudu. O dönemde Türk halkının dünyadaki gelişmelerden haberdar olmasının tek aracı olan radyo, Türk toplumunun sosyokültürel gelişimine çok büyük katkılar sağladı ve toplumsal yaşamı önemli ölçüde etkiledi.

BİLGİ HAZİNESİ

Radyofonik Temsiller

Radyo yayınlarının başlangıcından beri "Radyofonik temsiller" dinleyicilerin vazgeçilmezidir. Önceleri haftada bir, daha sonra iki gün yayınlanan bu oyunlar canlı olarak sunulur ve yayın sırasında plaklara kaydedilir. 15 dakikalık skeçler halinde yayınlanan bu oyunların en tanınanı "KİMGİLLER"dir ve başrollerde Vahi Öz, Saime Arcıman, İbrahim Delideniz ve Kemal Tözem gibi ünlü ve usta isimler görev alır. Başlangıçta Radyo Temsil Kolu Şefliği adı altında yönetilen radyofonik temsillerin amacı, eğlendirirken eğitmek ve düzgün Türkçeyi halka benimsetmektir. 1960'lı yılların başında "Mikrofonda Tiyatro" adı altında bir saatlik oyunlar yayınlanmaya başlar. Bu gelişmenin hemen ardından "Arkası Yarın" ve "Çocuk Bahçesi" gibi dizi oyunlar hazırlanır. Arkası Yarın ve Çocuk Bahçesi o dönemlerde, kitap okuma imkânı olmayan kesimlere Türk ve dünya klasiklerinden önemli örnekleri oyunlaştırarak tanıtmayı amaçlar. "Arkası Yarın" bugün hala dünyada ve ülkemizde ilgi uyandıran roman, öykü ve sahne eserlerini ya da doğrudan radyo için yazılmış eserleri; özüne bağlı kalarak radyoya uygular.

TRT Akademi Dergisi (Ocak 2020), Türkiye Radyoları Özel Eki, s. 39 *

2.7. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere kutucuklarda verilen sözcüklerden uygun olanları yazınız.

ENIAC	**Kahire**	**Enigma**	**Nuri Demirağ**	**Münih**
Barbarossa	**Vecihi Hürkuş**	**Adana**	**San Francisco**	**Katyn**

1. Südetler Bölgesi, 30 Eylül 1938'de yapılan ..... Konferansı ile Almanya'ya teslim edildi.

2. Almanya, ... Harekâtı ile SSCB'yi işgale başladı.

3. Sovyetler, II. Dünya Savaşı'nda gerçekleşen ..... Katliamı'nda binlerce Polonyalı asker ve aydını öldürdü.

4. Birleşmiş Milletler, ... Konferansı'nda 51 ülkenin imzaladığı bir antlaşma ile kuruldu.

5. II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar ..... adı verilen bir şifreleme cihazı kullandı.

6. Churchill ve İsmet İnönü, 30 Ocak-1 Şubat 1943 tarihlerinde ..... kentinde bir görüşme gerçekleştirdi.

7. İlk Türk uçağı, 1924'te ..... tarafından yapıldı.

8. **Aşağıdaki tabloda Hitler'in dış politika hedefleri ile bu hedefler doğrultusunda atılan adımlar verilmiştir. Bu hedeflere göre atılan adımları örnekteki gibi işaretleyiniz.**

	Hedefler		
Adımlar	Versailles Antlaşması'nın kısıtlamalarından kurtulmak	Pangermen politikasını hayata geçirmek	Hayat Sahası idealini gerçeğe dönüştürmek
Polonya'nın işgal edilmesi			✔
Alman birliklerinin askerden arındırılmış olan Ren Bölgesi'ne girmesi			
Almanya'nın Avusturya'yı ilhak ederek bu ülkeyle birleşmesi			
Çekoslovakya'ya ait olan ancak Almanların yaşadığı Südetler Bölgesi'nin Almanya'ya verilmesi			
SSCB topraklarının işgale başlanması			
Asker sayısının artırılması ve Alman ordusunun silahlandırılması			
Çekoslovakya'nın işgal edilmesi			

Aşağıdaki soruların cevaplarını altlarında bırakılan boş alanlara yazınız.

9. Hitler'in izlediği hangi politikalar Avrupa'daki güçler dengesini bozarak II. Dünya Savaşı'na neden olmuştur? Açıklayınız.

10. ABD'nin savaşa girmesi, II. Dünya Savaşı'nın seyrini siyasi ve askerî açıdan nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

11. II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan insan hakları ihlalleri, uluslararası ilişkilerde hangi siyasi ve hukuki sonuçlara neden olmuştur?

12. II. Dünya Savaşı hangi siyasi ve ekonomik gelişmelere neden olmuştur? Açıklayınız.

13. II. Dünya Savaşı'nın Türk ve dünya edebiyatında ele alınma biçimlerini belirterek aralarındaki farkları açıklayınız.

14. Türkiye'nin savaş yıllarında İngiltere, ABD ve Almanya'dan askerî ve mali yardım istemesinin nedenleri nelerdir? Açıklayınız.

15. II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'deki siyasi gelişmeleri değerlendirdiğinizde nasıl bir değişim yaşandığını düşünüyorsunuz? Gerekçeleriyle açıklayınız.

16-17. soruları aşağıda verilen harita ve metne göre cevaplayınız.

Asıl taarruz, Karadeniz yakınındaki güney kanattan başlayacaktı. Don ve Donetsk nehirleri arasındaki koridordan aşağı gelişecekti. Harekat, Don Nehri'nin güney kıvrımı ve Karadeniz ağzı arasındaki düz kısma erişip, geçtikten sonra güneye, Kafkas petrol yatakları istikametine dönecek ve ayrıca Volga Nehri hattı üzerinden, doğuya Stalingrad istikametinde genişleyecekti.

Hitler bu ikili amacı formüle ederken asıl olarak Stalingrad'ın ele geçirilmesinin, kuzeye çark etme imkânı tanıyacak Moskova'yı savunan Rus ordularının gerideki birlikleriyle irtibatlarının kesilmesini sağlayacağı fikrini göz önünde bulundurdu. Bunun yanı sıra maiyeti Urallar'a yürümekten bile bahsetti. Ancak yoğun tartışmalardan sonra, Halder, bunun olanaksız ihtiraslı bir proje olduğunu ve aslında tespit edilen hedefin, o stratejik kilit noktanın (Stalingrad) taktik emniyetinin sağlanması için harekâtın ileri doğru genişlemesi olduğu konusunda ikna edildi. Ayrıca, şimdi Stalingrad'ın ele geçirilmesindeki amaç Kafkaslara girişilen harekâta stratejik kanat himayesinin temin edilmesinin bir vasıtası olarak belirlendi. Çünkü Volga üzerindeki Stalingrad, Volga ve Don arasındaki köprüye hâkimdi. Şehir bir ulaşım odağı olarak, bu darboğaz için muhtemel bir tıkacı teşkil ediyordu.

Basil Liddell Hart, *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*, s. 337 *

16. Almanlar için Stalingrad şehrinin stratejik önemi nedir?

17. Almanların Kafkasya'yı ele geçirmek istemesinin nedeni nedir?

Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları okuyunuz ve doğru cevabı işaretleyiniz.

18. 1870'te Sedan Savaşı ile Avrupa'daki güçler dengesi değişmiş, Almanya'nın Fransa'yı bu savaşta yenmesi ile Fransa'nın Kıta Avrupası'ndaki üstünlüğü sona ermişti. 1919'da imzalanan Versailles Antlaşması'ndan sonra Avrupa'daki güçler dengesi yeniden değişmiş, Almanya'nın Kıta Avrupası'ndaki üstünlüğü de sona ermişti. İki savaş arası dönemde Almanya, Versailles Antlaşması'nın siyasi, ekonomik ve askerî hükümlerinden kurtulmaya çalıştı. Fransa ise Versailles Antlaşması'yla Avrupa'da kendi lehine kurulan güç dengesinin bozulmaması için çaba harcadı ve kendi güvenliğini sağlamak için ittifak arayışlarına girdi.

Buna göre Fransa ile ilgili

I. Versailles Antlaşması'na rağmen Almanya'yı güçlü bir rakip olarak görmüştür.
II. I. Dünya Savaşı'ndan sonra askerî açıdan dünyanın en güçlü devleti olmuştur.
III. Almanya'ya karşı diğer devletlerle iş birliği içinde olmaya gayret etmiştir.
IV. Avrupa'da barışın korunması ve sürdürülmesine her zaman öncelik vermiştir.

ifadelerinden hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve III D) I, II ve III E) II, III ve IV

19. I. Dünya Savaşı sonrasında Fransa'nın en büyük kaygısı, Almanya'nın yeniden güçlenmesi ihtimaliydi. Bu nedenle Fransa, Almanya'dan gelebilecek saldırılara karşı doğu sınırının güvenliğini sağlamayı amaçladı.

Buna göre Fransa;

I. Locarno Antlaşması,
II. Briand-Kellogg Paktı,
III. Anti-Komintern Paktı,
IV. Sykes Picot Antlaşması

gelişmelerinden hangilerine öncülük etmiştir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) I, II ve III E) II, III ve IV

20. I. Almanya
II. Fransa
III. İspanya
IV. Türkiye

Numaralandırılmış devletlerden hangileri II. Dünya Savaşına fiilen katılmamıştır?

A) Yalnız I B) I ve II C) III ve IV D) I, II ve III E) II, III ve IV

21. 25 Nisan-26 Haziran 1945 tarihlerinde toplanan San Francisco Konferansı'nda 51 ülke tarafından kabul edilen bir antlaşmayla Birleşmiş Milletler Teşkilatı kuruldu.

Buna göre

I. dünya üzerinde barış ve güvenliği sağlamak,
II. temel hak ve hürriyetlerin korunmasına aracılık etmek,
III. küresel güçlerin sosyoekonomik açıdan kalkınmasına zemin hazırlamak,
IV. Güvenlik Konseyindeki beş daimî üyenin çıkarlarını gözetmek

ifadelerinden hangileri Birleşmiş Milletlerin kuruluş amaçlarındandır?

A) Yalnız I B) I ve II C) III ve IV D) I, II ve III E) II, III ve IV

22. I. Südetler Bölgesi'nin alınması
II. Avusturya'nın ilhak edilmesi
III. Polonya'nın işgal edilmesi
IV. Slovakya'nın bağımsızlığının tanınması

Numaralandırılmış ifadelerden hangileri Hitler'in Alman birliğini sağlamaya yönelik faaliyetleri arasındadır?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve III D) I, II ve III E) II, III ve IV

23. II. Dünya Savaşı ile ilgili aşağıda verilen olay-sonuç eşleştirmelerinden hangisi yanlıştır?

A) Kuzey Afrika'da Almanların yenilmesi - İngiltere, Orta Doğu petrollerinin yanı sıra Hindistan ve Uzak Doğu'ya giden yolların da güvenliğini sağladı.
B) Pearl Harbor Baskını – ABD, tüm kuvvetleriyle Müttefiklerin yanında savaşa girdi ve böylece savaştaki güç dengesi Müttefiklerin lehine değişti.
C) Stalingrad Kuşatması – Almanlar ağır bir hezimete uğrayarak savaştaki üstünlüklerini kaybetti ve Müttefikler büyük bir moral kazandı.
D) Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombasının atılması - Japonya kayıtsız şartsız teslim olmak zorunda kaldı.
E) Almanya'nın Polonya'yı işgali – Alman yanlısı Vichy Hükûmeti'nin kurulmasıyla Mihver Devletlerin Akdeniz'deki hâkimiyeti arttı.

24. Aşağıdakilerden hangisi İsrail Devleti'nin kurulmasında etkili değildir?

A) İngiltere'nin Balfour Deklarasyonu'nu yayımlaması
B) Naziler zamanında Yahudi düşmanlığının artması
C) II. Dünya Savaşı'nda Yahudilerin Filistin'e göç etmesi
D) ABD'nin yeni kurulacak Yahudi Devleti'ni desteklemesi
E) Arapların Yahudilerle yaptıkları savaşları kaybetmesi

25. ABD Genelkurmay Başkanı General George Marshall (Corc Marşal) 29 Mayıs 1945'te Japonya'ya atılan atom bombası ile ilgili olarak bu silahların önce büyük donanma üsleri gibi askerî hedefler için kullanılabileceğini, bu hedeflerden yeterli sonuç alınamadığı takdirde içindeki insanlar uyarılarak büyük üretim tesislerine yöneltilebileceğini söylemiştir. Ancak 6 Ağustos 1945'te Hiroşima'ya, 9 Ağustos 1945'te ise Nagazaki'ye atılan atom bombaları, binlerce sivil insanın ölümüne sebep olmuş ve şehirleri yerle bir etmiştir.

Bu metne göre Japonya'ya atom bombası atılmasıyla ilgili

I. Atom bombaları öncelikle askerî hedeflere yöneltilmiştir.
II. Sivillerin zarar görmemesi için gereken tedbirler alınmıştır.
III. Marshall'ın belirlediği askerî taktiğin dışına çıkılmıştır.
IV. ABD, atom bombaları kullanarak savaş suçu işlemiştir.

ifadelerinden hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) III ve IV E) I, III ve IV

26. Kırım Türkleri, II. Dünya Savaşı'nda Almanlarla iş birliği yaptıkları gerekçesiyle SSCB yönetimi tarafından sürgüne gönderildi. SSCB lideri Stalin'in amacı, bütün Türk unsurlarını Kırım'dan uzaklaştırmak ve Türkiye'nin bu topluluklarla yakın ilişki kurmasını engellemekti. Bu sürgünün ardından SSCB, Türklerin yaşadığı bölgelere Slavları yerleştirerek nüfuzunu güçlendirdi ve Kırım topraklarını stratejik bir üs olarak kullanmaya başladı.

Bu metne göre SSCB'nin politikasıyla ilgili

I. Kırım'da insanlığa karşı suçlar işlenmiştir.
II. Bölgenin demografik yapısı korunmuştur.
III. Bölgede jeopolitik çıkarlara öncelik verilmiştir.

ifadelerinden hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) I ve III E) I, II ve III

27.
- ABD, I. Dünya Savaşı sonrasında mali açıdan zor duruma düşen Avrupa devletlerine krediler vermiş; böylece bu ülkelerin kendi ekonomilerini yeniden yapılandırmalarını sağlamaya çalışmıştır. Ancak bu devletlere verilen kredilerin önemli bir kısmının geri alınamaması, ABD ekonomisine büyük bir yük getirmiştir.
- ABD, II. Dünya Savaşı sonrasında IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla ekonomileri bozulan devletlere yardım etmiştir.

Bu sonuçlara göre aşağıdakilerden hangisinin ABD'nin ekonomik politikasının amaçlarından biri olduğu söylenemez?

A) Küresel finans sistemine hâkim olmak
B) Diğer ülkelerin ekonomisini kontrol altında tutmak
C) Kendi ekonomisini küresel krizlerden korumak
D) Uluslararası ekonomik kalkınmayı sağlamak
E) Ekonomik gelişimini sürekli hâle getirmek

28. II. Dünya Savaşı, Avrupa'da büyük bir ekonomik çöküntüye neden olmuş ancak bu süreçte ABD, sanayisini geliştirerek kendi ekonomik büyümesini gerçekleştirmiştir. ABD, sahip olduğu siyasi ve askerî güç sayesinde, savaştan sonra Doğu Avrupa'yı işgal eden SSCB'nin yayılmasını engellemek için Batı Avrupa ülkelerine ekonomik ve askerî destek sağlamıştır.

Bu metinden hareketle ABD ile ilgili

I. Savaş sonrasında yalnızlık politikasına geri dönmüştür.
II. Avrupa'ya kendi siyasi çıkarları nedeniyle yardım etmiştir.
III. Doğu Avrupa'daki hâkimiyet alanını genişletmiştir.
IV. Batı Avrupa ülkelerini askerî açıdan baskı altına almıştır.

ifadelerinden hangilerine ulaşılabilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) III ve IV E) I, III ve IV

29. I. Galilei'nin Yaşamı
II. Cesaret Ana ve Çocukları
III. Kadınlar da Savaşı Yitirdi
IV. Kafkas Tebeşir Dairesi

Numaralandırılmış eserlerden hangileri Bertolt Brecht'in yazdığı tiyatro oyunları arasındadır?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve III D) I, II ve III E) I, II ve IV

30. • Müttefik kuvvetler tarafından Sicilya'ya çıkarma yapılması
• Balkanlarda ikinci bir cephe açabilmek için Türkiye'nin savaşa katılmasının sağlanması

Roosevelt ve Churchill, bu kararları hangi konferansta yaptıkları görüşmeler sonucunda almıştır?

A) Casablanca B) Kahire C) Moskova D) Tahran E) Yalta

31. Aşağıdaki tabloda II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatı içindeki ABD, Almanya ve İngiltere'nin payları verilmiştir.

YILLAR	ABD		Almanya		İngiltere	
	İhracat payı	*İthalat payı*	*İhracat payı*	*İthalat payı*	*İhracat payı*	*İthalat payı*
1939	14,3	9,9	37,3	50,9	5,7	6,2
1940	14,1	10,8	8,7	11,7	10,4	14
1941	13,5	5,4	21,8	11,9	16,2	24,6
1942	17	4,9	24,7	27,8	15,3	23,5
1943	23,9	2,4	23,8	37,7	10,8	15,9
1944	20,5	4,6	22,7	30,5	22,1	17,9
1945	43,8	17,6	0	0,6	14,9	23,3

TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2009, s. 447, 449

Bu tabloya göre savaş yıllarında Türkiye'nin dış ticaretinde diğer ülkelerin payları ile ilgili

I. Almanya, 1945'e kadar toplamda en fazla paya sahip olan ülkedir.
II. İngiltere'nin ithalattaki payı sürekli olarak artış göstermiştir.
III. Savaşın seyrine göre ülkelerin ithalat ve ihracat payları değişmiştir.
IV. ABD'nin ithalat payı ihracat payından her zaman düşük olmuştur.

ifadelerinden hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) III ve IV E) I, III ve IV

32. I. Millî Korunma Kanunu
II. Varlık Vergisi Kanunu
III. Toprak Mahsulleri Kanunu
IV. Teşvik-i Sanayi Kanunu

Numaralandırılmış kanunlardan hangileri, II. Dünya Savaşı sırasında ordunun ihtiyaçlarını karşılamak ve ülkedeki ekonomik sıkıntılara çözüm bulmak amacıyla çıkarılmıştır?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve III D) I, II ve III E) II, III ve IV

Bu üniteyle ilgili etkileşimli sorulara yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

3. ÜNİTE

SOĞUK SAVAŞ

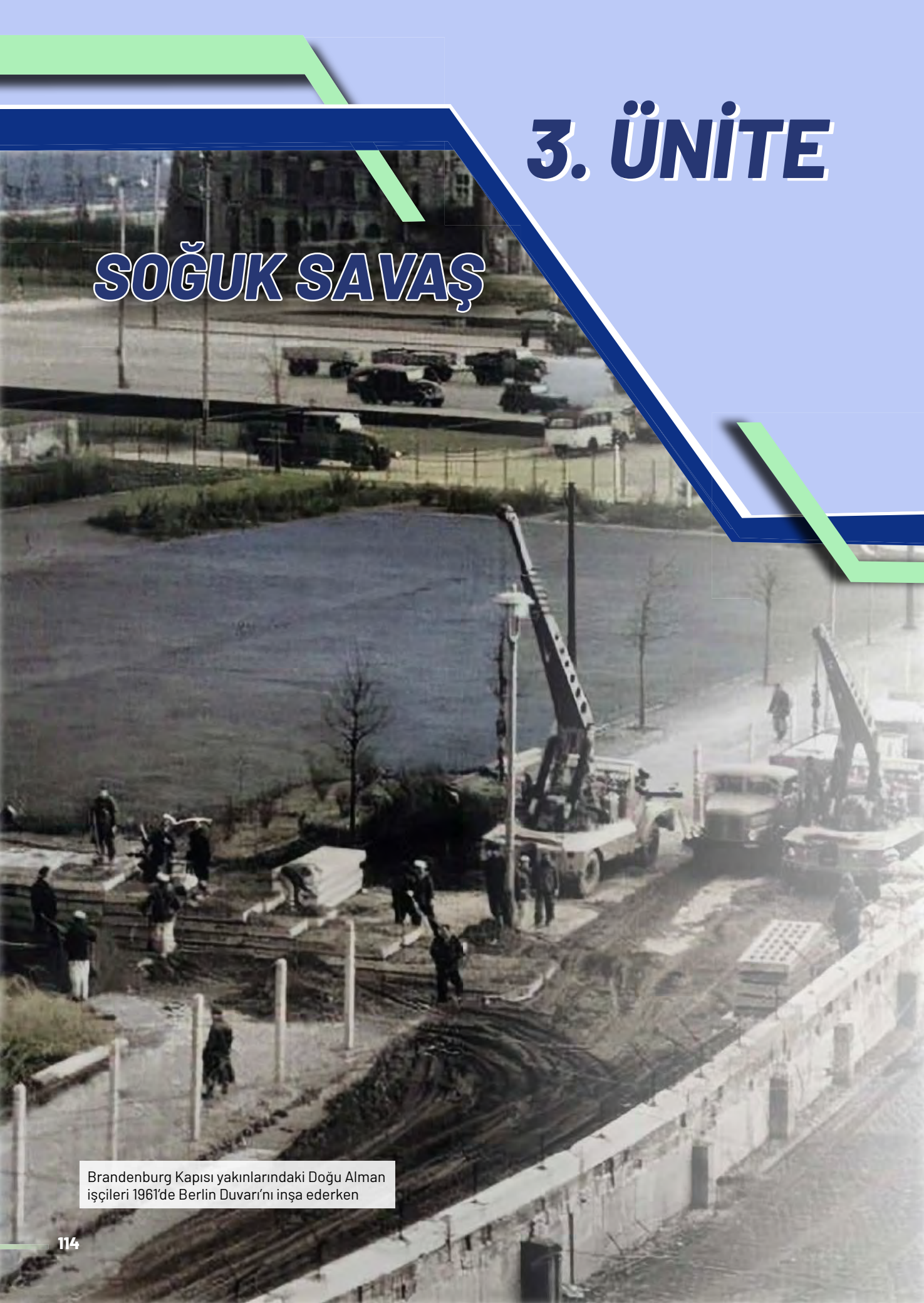

Brandenburg Kapısı yakınlarındaki Doğu Alman işçileri 1961'de Berlin Duvarı'nı inşa ederken

ÜNİTE KONULARI

3.1. İKİ KUTUPLU DÜNYA DÜZENİNE GEÇİŞ

3.2. ASYA VE AFRİKA'DAKİ SÖMÜRGECİLİK FAALİYETLERİNE KARŞI VERİLEN BAĞIMSIZLIK MÜCADELELERİ

3.3. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ'NDEKİ EKONOMİK, SOSYOKÜLTÜREL VE BİLİMSEL GELİŞMELER

3.4. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI

3.5. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'DE MEYDANA GELEN SİYASİ, EKONOMİK VE SOSYOKÜLTÜREL GELİŞMELER

ANAHTAR KAVRAMLAR

- **Truman Doktrini**
- **Marshall Planı**
- **NATO**
- **Demirperde**
- **Cominform**
- **COMECON**
- **Baas Rejimleri**
- **Varşova Paktı**
- **Toprak Reformu**
- **Askerî Darbe**

Bu ünitede

- **II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni güç dengelerinin oluşum sürecinde meydana gelen siyasi gelişmeleri,**
- **Asya ve Afrika'daki sömürgecilik faaliyetleri ve bağımsızlık mücadeleleri çerçevesinde meydana gelen olayları,**
- **Soğuk Savaş Dönemi'nde dünyadaki ekonomik, sosyokültürel ve bilimsel gelişmeleri,**
- **Soğuk Savaş Dönemi'nde Türk dış politikasında meydana gelen gelişmeleri,**
- **Demokrat Parti Dönemi'nde Türkiye'deki siyasi, ekonomik ve sosyokültürel gelişmeleri**

öğreneceksiniz.

Ünite alanına yönlendiren karekod

Ünite özetine yönlendiren karekod

3.1. İKİ KUTUPLU DÜNYA DÜZENİNE GEÇİŞ

KONUYA BAŞLARKEN

Winston Churchill
(1874-1965)

1. "Baltık'taki Stettin'den Adriyatik'teki Trieste'ye, Kıta'ya demir bir perde indi. Bu çizginin arkasında, Orta ve Doğu Avrupa'nın eski devletlerinin tüm başkentleri yatıyor. Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrad, Bükreş ve Sofya; tüm bu ünlü şehirler ve çevrelerindeki nüfuslar, benim Sovyet alanı olarak adlandırmam gereken yerdedir ve hepsi, yalnızca Sovyet etkisi altında değil, şu ya da bu şekilde tabidir. Avrupa'nın tüm bu Doğu devletlerinde çok küçük olan komünist partiler, sayılarının çok ötesinde bir üstünlük ve güce yükseltildiler ve her yerde totaliter kontrolü ele geçirmeye çalışıyorlar. Polis hükûmetleri neredeyse her durumda hüküm sürüyor ve şu ana kadar Çekoslovakya dışında gerçek bir demokrasi yok."

İngiltere Başbakanı Winston Churchill

Churchill'in "Demirperde" kavramını kullanmasının nedeni ne olabilir?

2. Sizce II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'daki güç dengelerini belirleyen temel etkenler nelerdir?

3. Avrupa Birliği'nin yapısı hakkında neler biliyorsunuz?

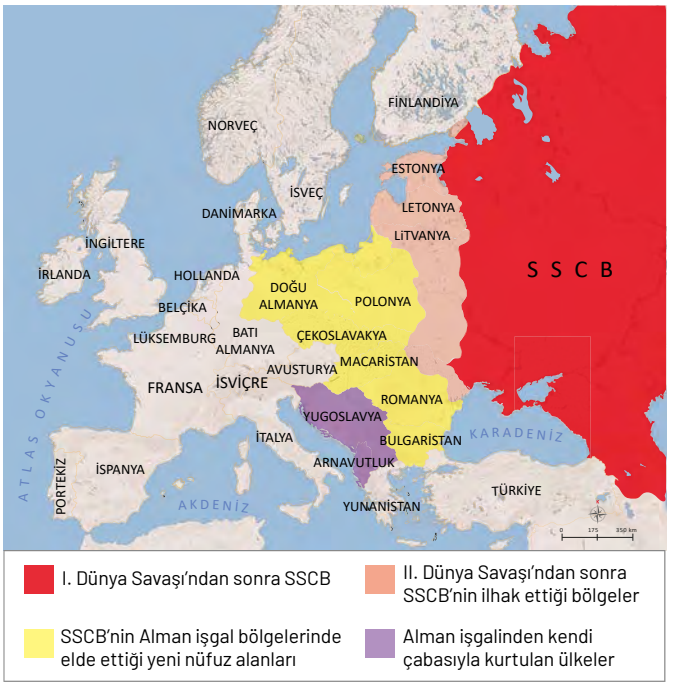

Harita 3.1: II. Dünya Savaşı sonrası SSCB'nin Avrupa'da yayılması

II. Dünya Savaşı'nda Almanya ve Japonya'nın yenilmesiyle bozulan güçler dengesi, ABD ve SSCB'nin başka ülkeler üzerinde siyasi ve ekonomik nüfuz kazanması sonucunda yeniden kuruldu. Bu süreçte İngiltere, Sovyetler Birliği'nin yayılma politikasına karşı ABD'nin sorumluluk üstlenmesi gerektiği konusunda açıklamalar yaptı.

ABD ve SSCB arasında, Alman işgalinden kurtarılan Avrupa ülkelerinde kurulacak hükûmetler, Polonya ve Almanya'nın geleceği, Avrupa ekonomisinin yeniden yapılandırılması, nükleer silah üretimi gibi konular nedeniyle büyük fikir ayrılıkları yaşandı. ABD, Doğu Avrupa'da özgür ve demokratik seçimlerle iş başına gelen hükûmetler kurulmasını istiyordu. SSCB ise bu bölgede kendisine bağlı uydu ülkelerden oluşan bir tampon bölge oluşturma niyetindeydi. Kızıl Ordu, savaş sona erdiğinde Doğu Avrupa'nın büyük bölümünü işgal etti. Bu işgal sonrasında Doğu Avrupa'nın ekonomik ve askerî açıdan zayıflaması, SSCB'nin bu bölgede yayılmasına zemin hazırladı (Harita 3.1).

BİLGİ HAZİNESİ

Soğuk Savaş

Tarafların silahlı mücadeleye girmekten kaçındığı bir çatışma türüdür. Bu tabir, ilk olarak XIV. yüzyılda İspanyol prens Juan Manuel (Huan Manuel) tarafından kullanıldı. 1947'de Amerikalı iş insanı, siyasetçi ve ekonomi danışmanı Bernard Baruch (Bernar Baruş), SSCB ve ABD arasındaki gerginliği ve dünyanın içinde bulunduğu yeni siyasi dönemi "Kendimizi kandırmayalım, biz bugün soğuk bir savaşın tam ortasındayız." sözleriyle tanımladı. Bu tabir, daha sonra gazeteci Lippmann (Lipmın) tarafından yaygınlaştırıldı.

II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni dünya düzeni, Doğu ve Batı bloklarını siyasi ve ekonomik açıdan yeni güvenlik arayışlarına yöneltti (Grafik Bilgi 3.1). Yayılma alanını genişletmek isteyen SSCB'nin Türkiye, Yunanistan ve İran'a uyguladığı baskıyı artırması, ayrıca Orta Doğu'yu da kendi nüfuzu altına almaya çalışması, ABD'nin dış politika stratejisini değiştirmesine neden oldu.

Truman Doktrini 1947

ABD Başkanı Truman, 12 Mart 1947'de ABD Kongresi'nde tarihî bir açıklama yaparak ABD'nin, bağımsız ulusların özgürlüklerinin korunması için maddi yardımda bulunacağına dair söz verdi. Truman'ın belirlediği bu doktrin doğrultusunda SSCB'nin yayılmasını engellemek için yürütülecek mücadele yöntemleri belirlendi ve Sovyet baskısı altında bulunan devletlere mali ve askerî yardımlar yapıldı.

Cominform 1947

1947'de SSCB, uydu ülkelerle Moskova arasındaki bağları güçlendirmek, ayrıca ideolojik faaliyetlerini de bir merkezden yönetmek amacıyla Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Fransa ve İtalya Komünist Partisi liderleriyle Polonya'da toplandı. Bu toplantı sonucunda Cominform [Kominform (Komünist Bilgilenme Bürosu)] adlı uluslararası bir örgüt kuruldu.

Marshall Planı 1948

ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, Avrupa devletlerinin savaştan sonra bozulan ekonomik altyapısını restore etmek amacıyla Truman Doktrini doğrultusunda bir yardım planı hazırladı. Bu planla ABD, bir yandan Batı Avrupa'daki istikrarlı demokratik hükûmetlerin gelişimini desteklerken bir yandan da kendi ürettiği malları satmak için yeni pazarlar oluşturdu.

Molotov Planı 1947

SSCB, ABD'nin hazırlamakta olduğu Marshall Planı'ndan yararlanmak isteyen Doğu Bloku ülkelerini engellemek için harekete geçti ve SSCB Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov tarafından Doğu Bloku ülkelerini kapsayan bir ekonomik plan oluşturuldu. Bu planla sosyalist ülkeler arasında ekonomik yardım, mali iyileştirme ve ticari iş birliği esaslarını kapsayan yeni bir yapı kuruldu.

NATO 1949

Batı Avrupa devletlerinin SSCB karşısında güç dengesi sağlayacak bir düzeye erişememesi üzerine 4 Nisan 1949'da, ABD liderliğindeki on bir ülke (Birleşik Krallık, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya, İzlanda, Danimarka, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Kanada) tarafından NATO [North Atlantic Treaty Organization (North Etlentik Treti Organizeyşın) (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)] adlı bir örgüt kuruldu. Bu örgütün amacı, başta askerî ve siyasi konular olmak üzere üye ülkeler arasındaki her türlü iş birliğini sağlamaktı.

Varşova Paktı 1955

NATO'ya karşı siyasi ve askerî iş birliği yapmak amacıyla sekiz ülke (SSCB, Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan, Polonya ve Romanya) bir araya geldi ve 14 Mayıs 1955'te bir antlaşma imzalayarak Varşova Paktı'nı kurdu. Arnavutluk, 1968'de bu pakttan ayrıldı. Ancak SSCB'nin kendi hâkimiyetini güçlendirmek ve komünist yönetimlere karşı başlayan halk ayaklanmalarını bastırmak amacıyla bu paktın askerî gücünü kullanmaya başlaması, örgütün meşruiyetini büyük ölçüde sarstı.

Avrupa Kömür Çelik Topluluğu 1951

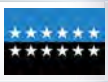

1951'de Batı Almanya, Fransa, Belçika, Lüksemburg, Hollanda ve İtalya tarafından, Avrupa'da kalıcı barış sağlamak ve savaş sanayisinin en temel gereksinimleri olan kömür ve çelik kaynaklarını karşılıklı olarak kontrol etmek amacıyla ekonomik bir birlik kuruldu. Bu birlik, 1957'de imzalanan Roma Antlaşması'yla Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) dönüştü ve etki alanını genişletti. Avrupa Birliği'nin (AB) kurulmasından sonra Avrupa Topluluğu (AT) adını alan örgüt, 2009'da tamamen AB'ye devredildi ve varlığı sona erdi.

COMECON 1949

Molotov Planı sonrasında komünist ülkeler arasındaki ekonomik iş birliği ve dayanışmayı artırmak amacıyla SSCB, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya tarafından 25 Ocak 1949'da COMECON [Council for Mutual Economic Assistance (Konsül for Miçuıl İkonomik Asistıns) (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi)] adlı bir teşkilat kuruldu. Daha sonra Arnavutluk, Doğu Almanya, Moğolistan, Vietnam ve Küba da bu birliğe katıldı. COMECON aracılığıyla SSCB yanlısı devletlere yapılacak ekonomik yardımların esasları belirlendi.

Grafik Bilgi 3.1: Soğuk Savaş Dönemi'nde oluşturulan doktrinler ve kurulan örgütler

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Sizce iki kutuplu dünya düzeninin oluşmasında siyasi ve ekonomik güvenlik arayışlarının etkisi nedir?

Soğuk Savaş Dönemi'nde SSCB ve ABD'nin temsil ettiği Doğu ve Batı blokları arasındaki anlaşmazlık ve çatışmalar, silahlı mücadeleye girmeden çözülmeye çalışıldı. Ancak bu dönem, iki blok arasında NATO ve Varşova Paktı üzerinden pek çok gerginliğe sahne oldu (Harita 3.2).

Avrupa'nın güvenlik ve savunma sisteminde temel ve merkezî bir rol oynayan NATO, Sovyet yayılmasına ve tehdidine karşı bölgede caydırıcı bir güç hâline geldi. NATO üyesi ülkelerin askerî faaliyetlerini artırması ve silahlanmaya hız vermesi üzerine SSCB öncülüğünde Varşova Paktı kuruldu. Bu paktın kurulmasıyla Doğu ve Batı blokları arasında uzun yıllar devam edecek bir silahlanma yarışı başladı. SSCB'nin dağılmasından sonra 1 Temmuz 1991'de Varşova Paktı dağıldı. NATO ise nüfuz alanlarını genişleterek varlığını günümüze kadar devam ettirdi.

Harita 3.2: NATO ve Varşova Paktı üyesi ülkeler

Almanya'nın İkiye Bölünmesi ve Berlin Buhranı

Müttefik Devletler, Yalta ve Potsdam konferanslarında aldıkları karar doğrultusunda Almanya'nın tamamını ve başkent Berlin'i dört işgal bölgesine ayırdı (Harita 3.3). ABD, İngiltere ve Fransa; Almanya'nın üniter bir devlet olarak yeniden kurulmasını, SSCB ise bu ülkenin ekonomik olarak cezalandırılmasını, savaş tazminatı ödemesini ve Sovyetlerin endüstriyel teknolojisine katkıda bulunmasını istiyordu. 1948'de ABD, İngiltere ve Fransa, Almanya'nın geleceğini tartışmak üzere Londra'da bir araya geldi. Bu toplantıda alınan kararlar doğrultusunda Amerikan, İngiliz ve Fransız işgali altındaki bölgeler birleştirildi ve bu yeni bölgede kullanılmak üzere Deutsche Mark (Doyçe Mark) adıyla bir para birimi oluşturuldu.

SSCB, bu gelişmeler üzerine 24 Haziran 1948'de kendi işgali altındaki bölgelere kara ve demir yolu ulaşımını kesti ve diğer devletlerin Berlin'e kara yoluyla giriş çıkışlarını kapattı. 12 Mayıs 1949'a kadar devam eden ve Berlin Ablukası adı verilen bu süreçte SSCB; Berlin halkını kömür, elektrik, gıda gibi temel ihtiyaç malzemelerinden yoksun bırakarak Batılı devletlerin politikalarını değiştirmelerini veya Berlin'i terk etmelerini sağlamaya çalıştı. Bu süreçte ABD, İngiltere ve Fransa tarafından bir hava koridoru oluşturuldu ve halkın temel ihtiyaçları bu hava koridoru üzerinden uçaklarla Batı Berlin'e ulaştırıldı (Harita 3.4). Batılı müttefiklerin hava operasyonlarını artırması üzerine SSCB 12 Mayıs 1949'da Berlin Ablukası'nı kaldırdı. Ancak müttefikler 30 Eylül 1949'a kadar ihtiyaç malzemesi stoklarını güvenli seviyeye çıkarmak için Batı Berlin'e hava sevkiyatı yapmaya devam etti (Görsel 3.1).

Berlin Ablukası, Almanya sorununu bir işgal politikası olmaktan çıkararak uluslararası bir meseleye dönüştürdü ve Almanya'nın siyasal olarak da bölünmesini kolaylaştırdı. Soğuk Savaş Dönemi'nin ilk büyük krizlerinden biri olan bu abluka, Doğu ve Batı bloklarının ayrılmasına neden olan ideolojik farklılıkları gözler önüne serdi. Federal Almanya Cumhuriyeti, 23 Mayıs 1949'da kendi anayasasını yürürlüğe koydu. Hemen ardından Federal Meclis kuruldu, cumhurbaşkanı ve şansölye seçimleri yapıldı ve kabine belirlendi. Böylece Almanya'nın batısında resmî olarak ayrı bir devlet kurulmuş oldu. Bunun üzerine 7 Ekim 1949'da Doğu Almanya'da da Demokratik Alman Cumhuriyeti kuruldu.

ABD, İngiltere ve Fransa, Federal Almanya'nın kuruluşundan sonra da Berlin'in özel durumunun sürdürülmesine karar verdi. Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin başkenti, Berlin'in Sovyet işgali altında bulunan doğu bölgesi olarak belirlendi.

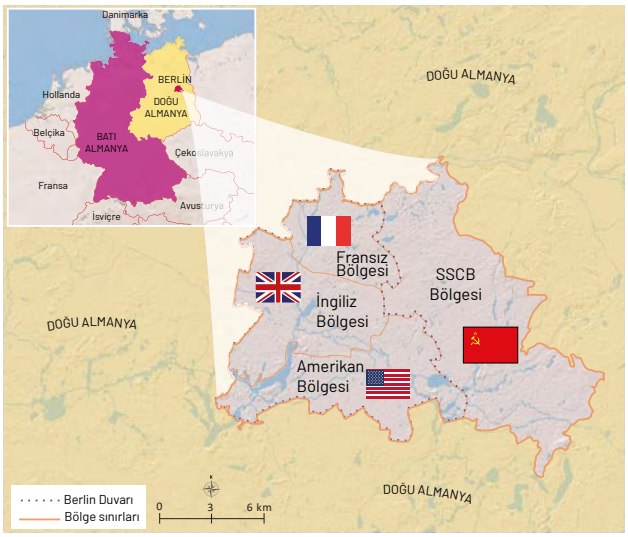

Harita 3.3: Berlin'in bölünmesi

Harita 3.4: Berlin Hava İkmali

Görsel 3.1: Vittles Operasyonu sırasında kargo yüküyle kalkan C-54 Skymaster tipi uçak

Görsel 3.2: Doğu Almanyalı işçiler, 1961'de Brandenburg Kapısı yakınlarındaki Berlin Duvarı'nı inşa ederken

Batı Berlin'de serbest piyasa ekonomisine bağlı olarak bol ve çeşitli ürünler bulunması, markın değer kazanması, halkın sosyal refahının yüksek olması gibi nedenlerle bir süre sonra Doğu Berlin'deki insanlar batıya göç etmeye başladı. Bunun üzerine SSCB Devlet Başkanı Nikita Kruşçev, 10 Kasım 1958'de Federal Almanya'nın ve Batı Berlin'in silahlandırıldığı iddiasıyla bir ültimatom vererek ABD ve müttefiklerinin altı ay içinde Batı Berlin'den çekilmesini istedi. Berlin Buhranı adı verilen ve üç yıl sürecek olan bu dönemde taraflar arasında birçok görüşme yapıldı ancak bu müzakerelerden sonuç alınamadı. Bunun üzerine SSCB, 1961'de ABD ve müttefiklerinin kontrolündeki bölgelerin etrafına Berlin Duvarı'nı inşa ettirdi. Bu duvar, Soğuk Savaş Dönemi'nin en önemli simgesi oldu (Görsel 3.2).

DERS DIŞI UYGULAMA

Yandaki karekod üzerinden Berlin Duvarı'nın inşa edilme sürecini gösteren görüntüleri izleyiniz. Berlin'in bölünmesi sırasında göz ardı edilen insani değerleri de dikkate alarak Doğu Almanya'da yaşayan insanların ağzından SSCB Devlet Başkanı'na hitaben bir mektup yazınız.

Avrupa Birliği'ne Giden Yol

Görsel 3.3: Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman (1886-1963)

"Birleşmiş Avrupa" düşüncesi, ilk defa Orta Çağ'daki İslam fetihlerinin önüne geçmek amacıyla dile getirildi. İstanbul'un Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesinin ardından Bohemya Kralı Georg (Jorj), 1464'te tüm Avrupalı Hristiyan milletlerin Türklere karşı birleşmesini önerdi. XV-XX. yüzyıllarda yaşanan büyük savaşlar sonrasında bazı Avrupalı yönetici ve düşünürler, barışı sağlamanın tek yolunun, Avrupa ülkelerinin ekonomik ve siyasi açıdan birleşmesi olduğu fikrini öne sürdüler.

II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın bütünleşmesine yönelik ilk adım Winston Churchill'den geldi ve onun öncülüğünde 14 Mayıs 1947'de Birleşik Avrupa Hareketi adıyla bir birlik kuruldu. Hükûmetler arası iş birliği esasına dayanan bu hareket, 17 Mart 1948'de Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere arasında imzalanan Batı Birliği Antlaşması (Brüksel Antlaşması) ile kurumsal bir nitelik kazandı. Böylece Avrupa'daki Sovyet baskısına ve yayılmasına karşı ilk ortak savunma gücü, aynı zamanda da ekonomik, sosyal ve kültürel iş birliği örgütü Batı Avrupa'da kurulmuş oldu. Avrupa ülkelerinin siyasi ve ekonomik bütünleşmesine yönelik hazırlıkları yapmakla görevlendirilen Avrupa Konseyi Statüsü de 3 Ağustos 1949'da yürürlüğe girdi.

Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman (Rober Şuman) ile Fransız bürokrat Jean Monnet (Jan Mone) tarafından 9 Mayıs 1950'de hazırlanan Schuman Bildirisi, Avrupa'nın bütünleşmesi yolunda atılan ilk önemli adım oldu (Görsel 3.3). Bu bildiriyle Fransa, Federal Almanya ve onlara katılmak isteyen diğer Avrupa ülkelerindeki kömür ve çelik kaynaklarının tek bir havuzda toplanması kararlaştırıldı. Schuman Bildirisi'nin oluşturduğu güven ortamında 18 Nisan 1951'de Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda'nın oluşturduğu Altılar Grubu tarafından Paris Antlaşması imzalanarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kuruldu. Bu topluluğun kurulmasıyla Avrupa ülkeleri arasında pek çok savaşa neden olan kömür, demir, çelik gibi ham maddelerin paylaşımı konusunda uzlaşmaya varıldı. Ayrıca Avrupa'daki egemen devletler, ilk kez bazı egemenlik alanlarını kendi istekleriyle uluslarüstü bir kuruma devretmiş oldu. 25 Mart 1957'de yeniden bir araya gelen bu altı ülke, Roma Antlaşması'nı imzalayarak EURATOM'un [European Atomic Energy Community (Yurıpın Atomik Enerci Komuniti) (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu)] ve Avrupa Ekonomik Topluluğunun (AET) temellerini attı. 14 Ekim 1957'de ise altı ülke arasında malların, sermayenin, hizmetlerin ve insanların serbest dolaşımını sağlamak amacıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu kuruldu.

BİLGİ HAZİNESİ

9 Mayıs Avrupa Günü

9 Mayıs 1950 tarihinde Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Avrupa'da barışçıl ilişkilerin kalıcı şekilde kurulması gerektiğinin zaruri olduğunu belirterek daha sistematik ve organize bir Avrupa kurmak gayesiyle bir kanun teklifi açıklamıştır. "Schuman Bildirisi" olarak da bilinen bu tasarı, bugün Avrupa Birliği olarak kabul ettiğimiz kurumun yapı taşı olarak görülmektedir.
1985 yılında Milan'da yapılan Zirve sonrasında 9 Mayıs'ın, "Avrupa Günü" olarak kutlanılması kararı alınmıştır.
Bu tarihten itibaren de her yıl 9 Mayıs Avrupa Günü, gerek üye ülkelerde gerekse aday ve potansiyel aday ülkelerde çeşitli etkinliklerle kutlanmaktadır.

(Genel ağdan alınmıştır.)*

KAYNAKLAR ANLATIYOR

Aşağıdaki metinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Avrupa bir birliktir. Ancak bu birliği bütün Avrupa'nın siyasi-coğrafi sınırlarını kapsayacak şekilde genişletmemek gerekir. Bizim Avrupa Birliği'nden anlayacağımız şey, bugünkü batı ve kuzeybatı Avrupa olmalıdır. Avrupa Birliği her şeyden önce siyasi bir ortaklıktır. Çünkü Roma İmparatorluğu yıkıldıktan hemen sonra bu sahaya yerleşen barbar krallıklarla birlikte burada gevşek bir siyasi birlik ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın bundan sonraki siyasi müesseseleri, içtimai gelişmesi ve hatta hukuki yapısı, bu gevşek yapılı imparatorluğun izleri üzerinde gelişecektir. Hiç şüphe yok ki bugünkü AB; hem ekonomik, hem siyasi, hem de kültürel açıdan en organize, en yaygın, en hâkim dinî kuruluştur. Bunun etrafında bir Avrupa şekillenmiştir.

İlber Ortaylı, *Tarihimiz ve Biz*, s. 137*

1. Yazara göre Avrupa Birliği dendiğinde neden tüm Avrupa coğrafyası kastedilmemektedir? Açıklayınız.

2. Sizce yazar neden Avrupa Birliği'ni dinî bir kuruluş olarak nitelendirmiştir?

3.1. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

3.2. ASYA VE AFRİKA'DAKİ SÖMÜRGECİLİK FAALİYETLERİNE KARŞI VERİLEN BAĞIMSIZLIK MÜCADELELERİ

KONUYA BAŞLARKEN

Patrice Lumumba
(1925-1961)

"Okulda bize Hristiyan hayırseverliğini uygulamak gerektiğini, insanlar arasında dostluk olması gerektiğini niye öğrettiler, hiç anlamadım. Avrupalıların bize okulda verdikleri eğitimle, medeniyet ve ahlak ilkeleriyle siyah halklara karşı yaptıklarını nasıl bağdaştırabiliriz?

O zaman insanlık tarihindeki devrimleri ve genellikle Fransız Devrimi'ni incelemeye başladım. Bu insanlar niçin ayaklandı, niçin özgürlük için mücadele ettiler? Bütün devrimlerde derin bir unsur olduğunu keşfettim: Adaletsizliğe, dayatmaya karşı mücadele. O andan itibaren her şeyi anlamaya başladım."

Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı Patrice Lumumba (Patris Lumumba)

1. Diğer milletlere ahlaki ilkeleri öğreten Avrupalıların, Afrikalılara haksızlık etmeye devam etmesinin sebebi sizce ne olabilir?

2. Sizce Fransız Devrimi'ni gerçekleştirmiş bir ulusun, diğer ulusların bağımsızlık ve insan hakları mücadelesini kabul etmemesi ya da yok saymasının sebebi nedir?

Görsel 3.4: I. Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusu için savaşan Hint süvari birliği

Wilson İlkeleri'yle gündeme gelen "halkların kendi kendini yönetmesi" ilkesi, iki dünya savaşı arası dönemde Asya ve Afrika'da bazı milliyetçi hareketlerin ortaya çıkmasının önünü açtı. Sömürgeci devletlerin II. Dünya Savaşı yıllarında bazı cephelerde hezimete uğraması, sömürülen birçok millete büyük devletlerin de yenilebileceğini gösterdi. Ayrıca bazı sömürgelerdeki erkeklerin Avrupa orduları için silahaltına alınması da ilerleyen yıllarda verilecek bağımsızlık mücadelelerinde bu milletler için önemli bir tecrübe oldu (Görsel 3.4).

Sömürgeci devletlerin II. Dünya Savaşı'nda ekonomik gücünün ve insan kaynaklarının önemli bir kısmını kaybetmiş olması, dünyadaki yeni güç dengesinin 1945'ten itibaren ABD ve SSCB ekseninde kurulmasına neden oldu. Dünya barışının sağlanması, milletlerin kendi kaderini kendisinin tayin etmesi gibi idealler, sömürülen Asya ve Afrika kıtalarındaki halkları bağımsızlık mücadelesine teşvik etti. 1945'te Birleşmiş Milletler Teşkilatının kurulması, 1948'de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ilan edilmesi gibi gelişmeler de mevcut sömürgeci düzenin sürdürülemez olduğunu gösterdi.

Asya ve Afrika'daki ulusal kurtuluş hareketlerine liderlik eden isimlerin çoğu, Avrupa'da eğitim görmüş ve Avrupalıların sahip oldukları hak ve özgürlüklere şahitlik etmiş aydınlardı. Bu kişiler savaştan sonra yurtlarına döndüklerinde Batı'da gördükleri yaşam koşullarını kendi ülkelerine de taşımak için bağımsızlık mücadelesine başladı. Böylece II. Dünya Savaşı'nı takip eden otuz yıl içinde Asya ve Afrika'daki sömürgelerin büyük bir bölümü bağımsızlığını elde etti.

Hindistan'ın Bağımsızlığını Kazanması (1947)

Hindistan, yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından dünyanın en zengin bölgelerinden biriydi ve sömürgeci devletler için büyük bir öneme sahipti. XVI. yüzyıldan itibaren Hindistan'a hâkim olmak için önce Portekizliler harekete geçti; ardından İngiliz, Fransız, Danimarkalı ve Hollandalılar da bu mücadeleye dâhil oldu. Babür İmparatorluğu'ndaki iç karışıklıklardan ve veraset savaşlarından yararlanan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, Hindistan'ı kendi hâkimiyeti altına aldı. İngiliz hâkimiyetinden sonra Hindistan'ın farklı bölgelerinde ayaklanmalar başladı ancak bu isyanlar çok sert yöntemlerle bastırıldı. Hindistan'daki ilk organize bağımsızlık hareketi olan

Hindistan Ulusal Kongresi, ilk toplantısını Aralık 1885'te Bombay'da yaptı. 1906'da da Hint Müslümanların haklarını korumak için Hindistan Müslüman Birliği kuruldu (Görsel 3.5). Hintler, I. Dünya Savaşı'ndan sonra da Wilson İlkeleri'ni dayanak göstererek İngiliz sömürgeciliğine karşı bağımsızlık mücadelesine devam etti. Londra'da hukuk eğitimi alan ve Batı dünyasını yakından tanıyan Mahatma Gandhi (Mahatma Gandi), 1915 sonrasında Hint bağımsızlık mücadelesinin lideri oldu. Gandhi tarafından ortaya konan ve şiddet içermeyen protesto doktrini, diğer milletlere de rehberlik etti (Grafik Bilgi 3.2).

Görsel 3.5: Hindistan Müslüman Birliğinin bayrağı

Hindistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra bağımsızlık hareketinin önde gelen liderlerinden Jawaharlal Nehru (Cavaharlal Nehru), Hindistan'ın ilk başbakanı olarak göreve getirildi. 1950-1960 yılları arasında ABD ve SSCB'den bağımsız hareket etmeyi başaran Hindistan, Bağlantısızlar Hareketinin de lider ülkelerinden biri oldu.

Mahatma Gandhi

2 Ekim 1869
Mohandas Karamchand Gandhi, Hindistan'ın Batı Bengal kentindeki Porbandar'da doğdu.

1891 Haziran
İngiltere'de Inner Temple (İnır Tempıl) Hukuk Okulundan mezun olduktan sonra baro sınavını geçti ve avukat oldu.

1893 Haziran
Güney Afrika'ya döndükten sonra birinci sınıf tren bileti olmasına rağmen üçüncü sınıfta yolculuk etmesi istenince bunu reddetti ve trenden atıldı. Bu olay sonrasında Gandhi'nin ırk ayrımcılığıyla mücadele süreci başladı.

1906
Güney Afrika'daki sömürge hükûmeti, Asya Nüfus Kayıt Yasası'nı yürürlüğe koydu. Bu yasayla Hindistan da dâhil olmak üzere Asya ülkelerinde yaşayan bütün halkların isim, yaş, adres, meslek gibi tüm bilgilerinin kayıt altına alınması ve üzerinde parmak izleri bulunan bir kart taşıması zorunlu hâle getirildi. Bunun üzerine Gandhi, şiddet içermeyen bir protesto şekli olarak "satyagraha (gerçeğe bağlılık ve ruh gücü)" eylemine başladı.

1908 Ağustos
Gandhi, Johannesburg'da (Yohannesburg) protesto amacıyla toplanan 2000 kişiyle birlikte nüfus kayıt kartlarını yaktı. Gandhi ve diğer liderler, 1914'te Asya Nüfus Kayıt Yasası kaldırılıncaya kadar defalarca tutuklanmalarına rağmen şiddet içermeyen eylemlerini sürdürdü.

13 Nisan 1919
İngiliz hükûmeti, terörist olduğundan şüphelenilen herkesi sorgusuz tutuklama ve herhangi bir yargılama olmaksızın cezaevinde tutma yetkisini içeren Rowlatt Yasası'nı kabul etti. Bunun üzerine Hindistan Ulusal Kongresinin organize ettiği Hartal Hareketi adlı protestoyla binlerce Hint çalışmayı bıraktı ve İngiliz mallarını boykota başladı. Amritsar'da yapılan protesto mitinginde İngiliz askerleri tarafından Hintlerin üzerine ateş açılınca yaklaşık 400 kişi hayatını kaybetti, 1000 kişi de ağır yaralandı.

1920
Gandhi, İngiliz mallarının boykotunu daha da ileri taşıdı ve Hintlerden, İngilizler gibi giyinmemelerini, kendi yerel kumaşlarına ve giysilerine sahip çıkmalarını istedi.

1930
İngilizler, çıkardıkları Tuz Yasası'yla Hintlerin kendi tuzlarını yapmalarını yasakladı ve bu yasağa uymayanların en az üç yıl hapis cezasına çarptırılacağını duyurdu. Bu sırada 61 yaşında olan Gandhi, kendi tuzunu yapmak için 24 gün boyunca yürüyerek 320 km uzaklıktaki Dandi şehrine gitti. Bu eylem sonrasında Gandhi yeniden tutuklandı.

1942
İngilizlerin Hindistan topraklarını terk etmesi için "Hindistan'dan Çık" adıyla bir kampanya başlatan Gandhi, tekrar tutuklandı. 1943'te ise 21 gün sürecek bir açlık grevine başladı.

1944
İngiliz hükûmeti, Gandhi'nin sağlığının bozulmasından ve hapishanede ölmesinden endişe duyarak onu ve diğer liderleri serbest bıraktı.

15 Ağustos 1947
Hindistan, bağımsızlığını kazandı.

30 Ocak 1948
Gandhi, onun barış yanlısı protestolarına karşı çıkan radikal Hindu bir örgüt üyesi tarafından silahlı saldırıya uğradı ve hayatını kaybetti.

Grafik Bilgi 3.2: Mahatma Gandhi ve Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesi

Hindistan'dan Ayrılan Müslüman Ülke: Pakistan

1906'da Dakka'da düzenlenen bir eğitim konferansında Hint Müslümanlar arasında resmî bir birlik kurulmuştu. Müslüman Birliği adlı bu kurum, ilk kurulduğu yıllarda diğer Hintlerle birlikte hareket etti. Ancak bir süre sonra Gandhi'nin siyasi yöntem ve tutumlarına karşı çıkan Müslüman Birliğinin lideri Muhammed Ali Cinnah, Müslümanların diğer Hint unsurlarından ayrı bir millet olduğu, dolayısıyla ayrı bir vatanları olması gerektiği düşüncesiyle harekete geçti (Grafik Bilgi 3.3).

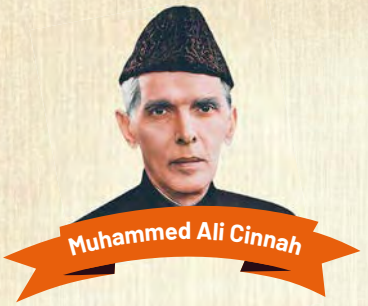

25 Aralık 1876
Karaçi'de doğdu.

1893
Londra'da Lincoln's Inn'de (Linkıns İn) hukuk eğitimi aldı. 1896'da avukat olarak ülkesine döndü.

1906
Hindistan Ulusal Kongresine katıldı. Buradaki faaliyetlerinde Hindu ve Müslüman halklarının birliğini sağlamak için çaba gösterdi.

1913
Hindistan Müslüman Birliğine katıldı.

1915
Ulusal Kongre Partisi ve Müslüman Birliği, bağımsızlık mücadelesini iş birliği içinde yürütmek için yıllık oturumlarını birlikte yapma kararı aldı. 1915'te Bombay'da ve 1916'da Lucknow'da (Luknov) iki ortak toplantı gerçekleştirildi.

1916
Muhammed Ali Cinnah, Hindistan Müslüman Birliğinin lideri seçildi. İki örgüt arasında Lucknow Paktı imzalanarak İngiliz hükûmetine karşı ortak bir anayasa reformu planı hazırlandı.

1920
Hindu dinini ve kültürünü siyasete sokmakla itham ettiği Gandhi'yle bazı siyasi anlaşmazlıklar yaşadı ve Hindistan Ulusal Kongresinden istifa etti.

1928
Katıldığı bir Ulusal Kongre toplantısında Hindularla Müslümanların birlikte hareket etmesi gerektiğini savundu ancak bu görüş Hindular tarafından reddedildi. Cinnah, siyasi açıdan yaşadığı hayal kırıklıkları neticesinde otuzlu yılların başında Londra'ya göç etti ve burada avukatlık mesleğini sürdürdü.

1936
1934 Nisan'ında Hindistan'a dönen Cinnah, bu yıllarda tutarlı bir politikası olmayan Hindistan Müslüman Birliği ile yeniden temasa geçti. 1936'da Bombay'da bir toplantı düzenleyerek partideki çeşitli grupları birleştirdi ve Müslüman Birliğini Hindistan'da yaşayan Müslüman halkların haklarını savunan faal bir kuruluş hâline getirdi. Ünlü filozof ve yazar Muhammed İkbal de yazdığı mektuplarla Hindistan Müslümanlarının bağımsızlık mücadelesinde Muhammed Ali Cinnah'a büyük destek verdi.

22-23 Mart 1940
Lahor'da yapılan bir toplantıda Müslümanlar için ayrı bir ülke kurulması teklifi kabul edildi. Bu kabul sürecine Lahor Tasarısı ya da Pakistan Kararı adı verildi.

3 Haziran 1947
İngiliz hükûmetinin Hindistan Genel Valisi Lord Mountbatten (Montbetın), iki toplumun ayrılması planını kabul etti. Bu kararın Delhi Radyosu'ndan resmen duyurulmasının ardından Müslüman Birliği, Cinnah'ı Pakistan'ın genel valisi seçti.

14 Ağustos 1947
Lord Mountbatten, Kurucu Mecliste bir konuşma yaparak Hindistan Yarımadası'nda Pakistan ve Hindistan adlarıyla iki ayrı devlet kurulduğunu ilan etti.

11 Eylül 1948
Uzun yıllar boyunca verdiği mücadeleden yorgun düşen Cinnah, tüberküloza yakalandı ve Karaçi'de vefat etti.

Grafik Bilgi 3.3: Muhammed Ali Cinnah ve Pakistan'ın bağımsızlık mücadelesi

İngiltere Hindistan'dan çekildikten sonra Hint toprakları, Hindular ve Müslümanlar arasında fiilen ikiye bölündü. Bu bölünme sonrasında halklar arasında karşılıklı bir göç hareketi yaşandı. Müslümanların yaşadığı Keşmir bölgesi bölünme sırasında Hindistan'da kaldı ve bunun sonucunda günümüzde de hâlâ devam eden Keşmir Sorunu ortaya çıktı. 1971 yılında ise Müslümanların yaşadığı Doğu Bengal bölgesi Pakistan'dan ayrılınca bu bölgede Bangladeş adıyla yeni bir devlet kuruldu.

BİLGİ HAZİNESİ

COMMONWEALTH

Büyük Britanya (İngiltere) tarafından 11 Aralık 1931'de kurulan ve günümüzde 56 üye ülkeyle varlığını sürdüren bir devletler topluluğudur. İngiltere'nin eski sömürgelerinin de yer aldığı bu topluluğun merkezi Londra'dadır. İngiltere, geçmiş yüzyıllarda sahip olduğu siyasi ve ekonomik nüfuzunu bu topluluk üzerinden devam ettirmeyi amaçlamaktadır. Commonwealth (Kamınvelt), bir bakıma İngiliz sömürgeciliğinin günümüze kalan hatırasıdır. Resmî amacı, üye ülkeler arasında her türlü iş birliğini sağlamaktır.

Tablo: Commonwealth Üyesi Ülkeler

ANTİGUA VE BARBUDA	GAMBİYA	KİRİBATİ	PAPUA YENİ GİNE	TOGO
AVUSTRALYA	GANA	LESOTO	RUANDA	TONGA
BAHAMALAR	GRENADA	MALAWİ	SAİNT KİTTS VE NEVİS	TRİNİDAD VE TOBAGO
BANGLADEŞ	GUYANA	MALEZYA	SAINT LUCIA	TUVALU
BARBADOS	GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ	MALDİVLER	SAİNT VİNCENT VE GRENADİNLER	UGANDA
BELİZE	GÜNEY AFRİKA	MALTA	SAMOA	VANUATU
BOTSVANA	HİNDİSTAN	MAURİTİUS	ŞEYSELLER	YENİ ZELANDA
BRUNEİ DARÜSSELAM	İNGİLTERE	MOZAMBİK	SİERRA LEONE	
DOMİNİK	JAMAİKA	NAMİBYA	SİNGAPUR	
ESWATINI	KAMERUN	NAURU	SOLOMON ADALARI	
FİJİ	KANADA	NİJERYA	SRİ LANKA	
GABON	KENYA	PAKİSTAN	TANZANYA	

Afrika'da Emperyalist Devletlerin Gerçekleştirdiği İnsan Hakları İhlalleri

Görsel 3.6: XVII. yüzyılda sömürgeci ülkelerin Gine Körfezi'nde inşa ettiği köle toplama kampı (temsilî)

XV. yüzyıl sonlarında başlayan sömürgecilik faaliyetleriyle birlikte Afrika kıtası yaklaşık beş yüzyıl boyunca Avrupalı milletlerin ağır sömürüsüne maruz kaldı. Sömürgeciler, kıtanın doğal kaynaklarıyla beraber beşerî kaynaklarını da sömürdüler. Avrupalıların sömürgelerdeki geniş tarım alanlarında çalışacak insan gücüne duyduğu ihtiyaç, Afrika'da köleliğin yaygın ve sistematik bir şekil almasına neden oldu (Görsel 3.6). Kuzey ve Doğu Afrika'da Osmanlı hâkimiyetinin zayıflaması sonucunda bu bölgeler, XIX. yüzyıldan itibaren İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika gibi Avrupa devletlerinin sömürüsüne uğradı. Ancak II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru dünyanın çeşitli bölgelerinde başlayan bağımsızlık hareketleri, Afrika'da da yankısını buldu ve bu milletlerin büyük bir kısmı çeşitli mücadeleler sonucunda bağımsızlığını kazandı.

Cezayir'deki Fransız Katliamları

Cezayir'i 1830'da işgal eden Fransa, bu ülkeyi koloni değil, Fransa'nın bir parçası ilan etti. Cezayir'e yerleşen Fransızlara, yerli halka ait araziler bedava dağıtıldı. Cezayirliler ise ülkede belli bölgelere göç ettirilerek kendi vatanlarında göçmen durumuna düştü. 1881'de yürürlüğe giren Yerli Kanunu'yla Fransız vatandaşlarına ayrıcalık sağlanırken yerli halk birçok haktan mahrum bırakıldı. Kendi ülkelerinde seyahat etme özgürlükleri kısıtlanan Cezayirlilerin silah taşımaları, hacca gitmeleri ve dinî merasim yapmaları yasaklandı. Sömürge yönetiminin uyguladığı bu politikalar, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Cezayir'de başlayan bağımsızlık hareketinin hız kazanmasına neden oldu (Grafik Bilgi 3.4).

8 Mayıs 1945

II. Dünya Savaşı'nda 1,5 milyon Cezayirli, Almanlara karşı Fransızların yanında savaştı. Savaşın bitmesini ve Nazi Almanyası'nın yenilgisini Cezayir'deki sömürgeciliğin de sona ermesi olarak gören Cezayir halkı, Sétif ve Guelma şehirlerinde kutlamalar düzenledi. Bu kutlamalar sırasında bazı göstericilerin Cezayir bayrağı taşıması üzerine Fransız askerler sivil halkın üzerine ateş açarak göstericileri dağıttı. Bu katliamda Fransızlara göre 1500, Arap kaynaklarına göre ise 45.000 kişi hayatını kaybetti. Bu olay, Cezayirlilerin sömürgecilere olan güvenini yok etti ve bağımsızlık arzularını güçlendirdi.

1948-1952

Fransa'nın Cezayir topraklarını terk etmeyeceğini anlayan yerli halk, bağımsızlık mücadelesi için birlikte hareket etme kararı aldı ve toplumun bütün kesimleri birleşti. Ülke, altı askerî bölgeye ayrıldı ve her bölgeye mücadeleyi yürütmek üzere birer kumandan atandı.

1 Kasım 1954

Aures ve Kabiliye bölgelerinde silahlı mücadele başlatıldı. Cezayirli bütün birlikler, Ceyşü't-Tahrîri'l Vatanî (L'Armee de Liberation Nationale: ALN) şeklinde adlandırıldı. Bu birlikler, Cebhetü't-Tahriri'l Vatanîye (Front de Liberation Nationale: FLN) adlı siyasi bir örgüt çatısı altında birleştirildi.

28 Ağustos 1955

Cezayirlilerin askerî tesislere, polis karakollarına, iletişim ve ulaşım hatlarına yönelik birçok eylem gerçekleştirmesi üzerine Fransız yönetimi bölgede olağanüstü hâl ilan etti. Bu eylemleri bastırmak için Fransız ordusundaki bütün birlikler göreve çağrıldı.

19 Eylül 1958

Cezayir'in ileri gelenleri Kahire'de toplanarak bağımsız Cezayir Cumhuriyeti'ni ilan etti. Ardından Ferhad Abbas'ın başkanlığında geçici bir hükûmet kuruldu.

1 Temmuz 1962'de Cezayir'in bağımsızlığı için yapılan referandumda kullanılan oy pusulaları

16 Eylül 1959

Fransa Devlet Başkanı General Charles de Gaulle (Çarls dö Gol), Cezayirlilere kendi geleceklerine karar verme hakkının tanınacağını açıkladı.

14 Haziran 1960

Charles de Gaulle, Cezayirli liderlerle görüşmeleri başlatmaya hazır olduğunu açıkladı. Ancak iki yıl boyunca yapılan görüşmelerden sonuç alınamadı.

19 Mart 1962

Taraflar arasında imzalanan ateşkes yürürlüğe girdi. Fransa, referandum şartıyla Cezayir'in bağımsızlığını tanımayı kabul etti.

1 Temmuz 1962

Yapılan referandum sonucu Cezayir bağımsızlığını ilan etti. Fransa da 3 Temmuz'da Cezayir'in bağımsızlığını resmen kabul etti.

Grafik Bilgi 3.4: Cezayir'in bağımsızlık süreci

Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nda Fransızlar, 2,5 milyon Cezayirliyi sistematik bir şekilde zorla göç ettirdi. Tecrit amacıyla toplama kampları kuruldu ve sivil halk, buralarda insanlık dışı koşullarda yaşamaya mecbur bırakıldı. Ayrıca köylüleri yoksul düşürmek ve çaresiz bırakmak amacıyla yaklaşık 8000 köyün tarım arazisi Fransızlar tarafından yakıldı. Napalm bombaları kullanılarak uygulanan ve yakılmış toprak [terre brulée (ter brule)] adı verilen bu yöntemle binlerce hayvan telef oldu ve tarım arazileri verimsizleşti.

Fransızlar, savaş sırasında yerli halka ve muhaliflere karşı acımasızca davrandı ve büyük işkenceler yaptı. Fransız ordusunun sistematikleştirdiği bu işkence yöntemleri, ilk olarak Fransız gazeteci Henri Alleg (Henri Aleg) tarafından dünya kamuoyuna duyuruldu. Alleg, Cezayir'de tutuklu kaldığı yıllarda Fransız ordusu tarafından kendisine uygulanan ve Cezayir halkına yapılan işkenceleri, 1957'de yayımladığı *La Question (Sorgu)* adlı kitabında tüm ayrıntılarıyla anlattı. Fransız General Paul Aussaresses (Pol Osares) de bir gazeteye verdiği mülakatta, o dönemde insanların işkence gördüğünü ve gözaltında kaybolduğunu, kendisinin de bu insanlık dışı eylemlerin bir parçası olduğunu itiraf etti.

Fransız ordusu, Cezayir Bağımsızlık Savaşı'ndaki birçok operasyonda doğrudan sivil insanları hedef aldı ve büyük katliamlara neden oldu. Savaş esnasında Fransız kaynaklara göre 157 bin Cezayir askeri, 187 bin ila 227 bin arasında da sivil Cezayirli hayatını kaybetti. Cezayir kaynakları ise bu kaybın en az 1,5 milyon kişi olduğunu açıkladı.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Sizce Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nda gerçekleştirdiği katliamlar nedeniyle uluslararası alanda Fransa'ya hangi yaptırımlar uygulanmalıydı?

DERS İÇİ UYGULAMA

Aşağıdaki metinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Doğrusu şu ki bu koşulları kabul etmek zorunda değiliz. Batı ülkelerinin bizi mahkûm etmek istediği koşulları baştan reddetmeliyiz. Sömürgecilik ve emperyalizm, bayraklarını ve polislerini topraklarımızdan çekince bize olan borçları kapatılmış olmadı. Kapitalistler yüzyıllardır azgelişmiş dünyada tam bir savaş suçlusu gibi davrandılar. Sürgünler, katliamlar, zorunlu çalıştırma ve kölelik, kapitalizmin altın ya da elmas rezervlerini artırmak, zenginliğini ve iktidarını kurmak için kullandığı temel yöntemlerdi. Daha kısa bir süre önce Nazizm tüm Avrupa'yı tam bir sömürgeye dönüştürdü. Çeşitli Avrupa ülkelerinin hükûmetleri çalınan hazinelerinin karşılığında ayni ve nakdi tazminat istediler ve sonuçta kültürel eserler, resim, heykel ve vitraylar sahiplerine geri verildi. Savaşın hemen ertesinde Avrupalılar tek bir konuda ısrarlıydı: "Almanya yaptıklarının bedelini ödeyecek." Eichmann duruşmasının açılışında Herr Adenauer Alman halkı adına Yahudi halkından bir kez daha özür diledi.

Frantz Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri*, s. 104 *

1. Yazara göre sömürgeciler hangi insanlık dışı suçları işlemiştir?

2. Sizce sömürgeciler, sömürdükleri ülke ve halklara olan borçlarını nasıl ödemelidir?

Afrika'nın Özgürlüğüne Adanmış Bir Ömür: Nelson Mandela

1488 yılında Ümit Burnu'nun keşfedilmesiyle stratejik bir önem kazanan Güney Afrika bölgesi; zengin yer altı, yer üstü ve insan kaynakları nedeniyle Portekiz, Hollanda ve İngiltere'nin istilasına uğradı. Güney Afrika'da İngilizler, Boerler (Hollandalı göçmenler) ve yerli kabileler arasında uzun yıllar süren mücadeleler yaşandı. 1910'da İngilizler ve Boerler tarafından federatif bir devlet olarak Güney Afrika Birliği kuruldu.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra iktidara gelen ve aşırı ırkçı görüşleri savunan Ulusal Partinin genel başkanı D. F. Malan, ırk ayırımı [apartheid (aparthayt)] politikasını geliştirmek için gelecekte devletin resmî ideolojisi hâline gelecek bazı kanunlar çıkardı. Bu kanunların kapsamı zamanla genişletilerek sadece bölgenin yerli halkını değil, ülkede yaşayan ve beyaz ırktan olmayan diğer milletleri de (Asyalı, Orta Doğulu vb.) içine alacak şekilde yeniden düzenlendi.

Apartheid rejiminde Güney Afrika'nın yerli halkı birçok haktan mahrum edildi. Ülkedeki toprakların %90'ından fazlası beyazlar tarafından gasbedilirken yerliler kendi yurtlarında insanlık dışı muamelelere maruz bırakıldı. Çalışma hayatındaki ücret ve statüler ırklara göre belirlendi. Yerli halkın seçimlerde oy kullanması, sendikal faaliyetlere katılması ve nitelikli işlerde çalışması yasaklandı. Bütün yerliler için özel kimlikler düzenlendi ve bu kimliklere sahip kişiler şehirlerin dışında yaşamaya zorlandı. Yerlilerin beyazlarla evlenmesi ve aynı kamusal alanlarda (okul, iş yeri, toplu taşıma aracı, park, tiyatro, sinema salonu vb.) bulunması yasaklandı.

Yerli halk, apartheid rejimine karşı ilk mücadelesini 1912'de kurulan ANC [African National Congress (Afrikın Neyşınıl Kongres) (Afrika Ulusal Konseyi)] aracılığıyla başlattı. 1941'de ANC'ye katılan Nelson Mandela (Nelsın Mandela), bu mücadelenin simge ismi oldu (Grafik Bilgi 3.5).

18 Temmuz 1918
Bir kabile şefinin oğlu olarak Doğu Cape (Keyp) eyaletinin Mveza bölgesinde dünyaya geldi.

1942-1950
Witwatersrand (Vitvatırsrend) Üniversitesine girebilen ilk yerli öğrenci olarak hukuk eğitimine başladı. 1950 yılında arkadaşı Oliver Tambo (Olivır Tambo) ile birlikte yerli avukatların işlettiği ilk hukuk firmasını Johannesburg'da açtı.

1952
Afrika Ulusal Kongresine (ANC) bağlı olan Gençlik Birliğine başkan seçildi.

21 Mart 1960
Sharpville'deki (Şarpvil) bir protesto gösterisinde yaklaşık 4000 sivil yerlinin üzerine ateş açılması sonucu çoğu kadın ve çocuk 69 kişi öldü, 200 kişi de yaralandı. Bu katliamın ardından Mandela'nın başkanlığını yaptığı Gençlik Birliği, uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmek için yurt içinde ve dışında birçok protesto eylemi yaptı. Bunun üzerine Güney Afrika hükûmeti, 8 Nisan'da ANC'nin tüm faaliyetlerini yasakladı.

1961
ANC'nin faaliyetlerinin yasaklanmasının ardından Nelson Mandela şiddet içermeyen tutumunu terk etti ve Güney Afrika rejimine karşı sabotaj eylemleri düzenleme kararı aldı. Bu amaçla kurduğu Ulusun Mızrağı adlı örgüt, Güney Afrika hükûmeti tarafından terör örgütü olarak kabul edildi ve yasaklandı.

11 Ocak 1962
ANC'ye siyasi ve askerî destek toplamak için yurt dışı gezilerine çıktı. Ülkeye döndükten sonra 7 Kasım'da pasaportsuz yurt dışına çıktığı gerekçesiyle beş yıl hapis cezasına çarptırıldı.

11 Temmuz 1963
Apartheid rejimini yıkmak için 1963-1964 yılları arasında yaptıkları eylemler nedeniyle on ANC yöneticisi ile birlikte Rivonia (Rivonya) Davası'nda yargılanmaya başladı.

12 Haziran 1964
Ömür boyu hapse mahkûm edildi. Tutukluluğunun ilk 18 yılını Robben (Robın) adasındaki hapishanede ve ağır tecrit koşulları altında geçirdi.

11 Şubat 1990
Yirmi yedi yıl sonra 71 yaşındayken koşulsuz olarak serbest bırakıldı.

Grafik Bilgi 3.5: Mandela'nın bağımsızlık mücadelesi

Mandela'nın serbest bırakılması için uluslararası kamuoyunda büyük kampanyalar yapıldı. Dünyanın birçok ülkesinde sokaklara ve meydanlara onun adı verildi. Üniversiteler, kent kurulları ve sendikalar, onun mücadelesini desteklemek adına ödül törenleri düzenledi. Birçok hükûmet, siyasi parti ve sivil toplum kuruluşu, Mandela'nın özgür bırakılması için çağrıda bulundu.

Uluslararası kamuoyundan gelen baskılar, yerli halkın ısrarlı talepleri ve ülke ekonomisinin kötüleşmesi Güney Afrika hükûmetini zor durumda bıraktı. 1989'da Frederik Willem de Klerk'in (Frederik Vilim di Klerk) devlet başkanı seçilmesinin ardından apartheid yasaları yürürlükten kaldırıldı (Görsel 3.7). 1993'te hazırlanan yeni anayasayla yerlilerin ve diğer etnik grupların oy kullanma hakkı iade edildi. 1994'te yapılan ulusal ve bağımsız seçimlerde Afrika Ulusal Kongresi Başkanı Nelson Mandela, Güney Afrika'nın ilk yerli devlet başkanı oldu.

Görsel 3.7: F. W. de Klerk (solda) ve Nelson Mandela (sağda)

Mandela, maruz kaldığı onca baskı ve işkenceye rağmen toplumsal barışın sağlanması ve nefret duygularının bir daha yeşermemesi için Güney Afrika'daki tüm toplumsal kesimlerle uzlaşma esasına dayalı bir politika uyguladı. 1993 Nobel Barış Ödülü başta olmak üzere 250'den fazla uluslararası ödül alan Nelson Mandela, 5 Aralık 2013'te Johannesburg'da hayatını kaybetti.

Bağımsızlıklarını Kazanan Asya ve Afrika Devletleri

Fransa'ya karşı ayaklanan Hindiçini (Vietnam, Laos, Tayland, Kamboçya) sömürgeleri, 1945-1954 yılları arasında yaşanan uzun savaşlar sonunda bağımsız birer devlet hâline geldi. (Harita 3.5). Hollanda'nın sömürgesi Endonezya da büyük bir mücadeleden sonra bağımsızlığını kazandı. Son İngiliz sömürgesi olan Hong Kong'un 1997'de Çin'e devredilmesinden sonra ise sömürgeler dönemi simgesel olarak sona erdi.

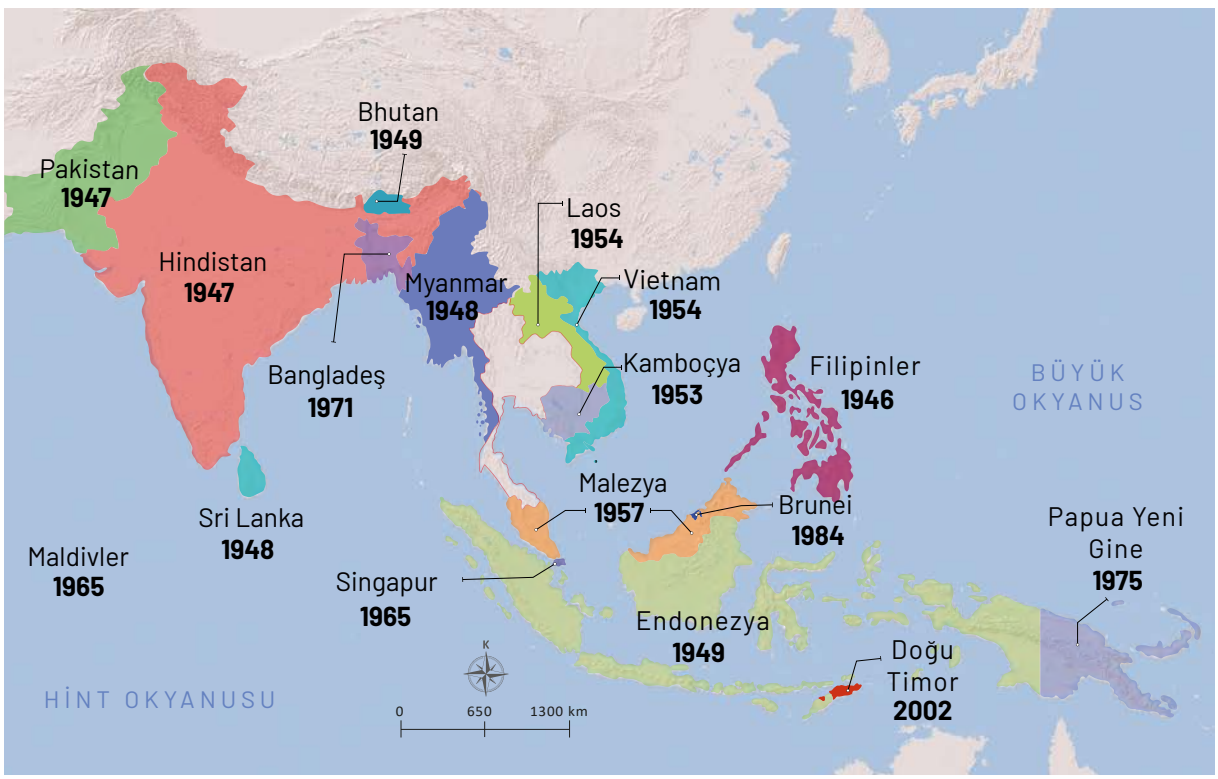

Harita 3.5: Asya'da bağımsızlıklarını kazanan devletler ve bağımsızlıklarını kazandıkları yıllar

Soğuk Savaş Dönemi'nde Afrika kıtasının çeşitli bölgelerinde birçok ulus bağımsızlığını kazandı (Harita 3.6). Etiyopya, 1936-1942 yılları arasında İtalya tarafından işgal edilmişse de Avrupalı ülkelerin sömürüsüne uğramadı ve bağımsızlığını korudu. 1822 yılında ABD'de özgür bırakılan kölelerin kurduğu Liberya ise 1847'de bağımsızlığını ilan ederek Afrika kıtasının ilk bağımsız cumhuriyeti oldu.

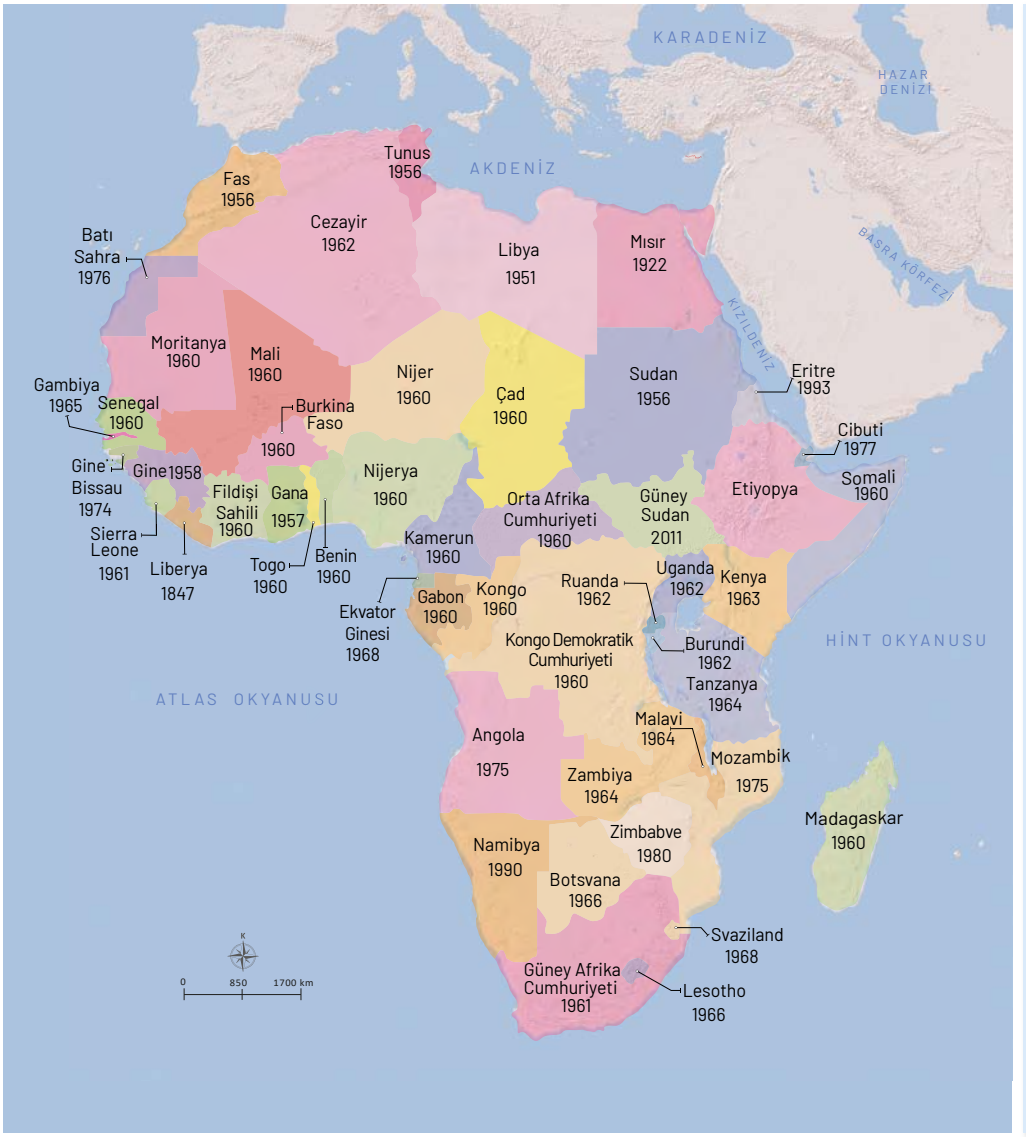

Yandaki haritanın etkileşimli hâline üstteki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Harita 3.6: Afrika'da bağımsızlıklarını kazanan devletler ve bağımsızlıklarını kazandıkları yıllar

Orta Doğu'da Baas Rejimlerinin Oluşumu

Uzun yıllar boyunca Osmanlı himayesi altında yaşayan bazı Arap toplumları, I. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin birleşik bir Arap devleti kurma vaadine aldanmış ve Osmanlı Devleti'ne karşı İngilizlerle iş birliği yapmıştı. Savaştan sonra bu vaadin yerine getirilmemesi, iki savaş arası dönemde Arap coğrafyasındaki Batı karşıtı düşüncelerin güçlenmesine ve Arap milliyetçiliğinin öne çıkmasına neden oldu.

Arap coğrafyasındaki milliyetçi hareketler, Suriye'deki Fransız mandası yönetimini hedef alan Millî Blok düşüncesinin ve tam bağımsız, büyük bir Arap devleti oluşturma idealini savunan Milliyetçi Hareket Birliğinin etrafında şekillendi. Arap milliyetçileri, Baas Partisi üzerinden kurumsallaşarak Orta Doğu'daki siyasi iklimi belirleyen ana unsurlardan biri oldu.

Baas Partisi, 7 Nisan 1943'te Mişel Eflak ve Salahaddin el-Bitar liderliğindeki Arap Baas Hareketi ile Zeki el-Arsuzi liderliğindeki Arap Baas Partisinin birleşmesiyle kuruldu. "Birlik, özgürlük, sosyalizm" sloganıyla yola çıkan Baas Partisi, propaganda faaliyetlerini el-Baas (Diriliş) adlı bir gazete üzerinden yürüttü.

Arap ulusunun Rönesansı'nı gerçekleştirme iddiasıyla hareket eden Baas Partisi, emperyalist güçlerden, ekonomik sıkıntılardan ve Arap coğrafyasındaki dinî çekişmelerden kurtulmanın tek çaresinin Arap birliğini sağlamak olduğunu savundu (Görsel 3.8). Baas Partisinin programında Arapların anavatanı; Toros Dağlarından Basra Körfezi'ne, Etiyopya Dağlarından Hint ve Atlantik okyanuslarına, Büyük Sahra'ya ve Akdeniz'e kadar uzanan coğrafya olarak tanımlandı.

Görsel 3.8: Baas Partisinin amblemi

1948'de İsrail Devleti'nin resmen kurulmasından sonra başlayan Arap-İsrail Savaşı, Arapların Batı'ya duydukları öfkeyi zirve noktasına ulaştırdı. Savaşı kaybeden Araplar, mevcut rejimlerinin güvenilirliğini sorgulamaya ve İsrail karşısında daha güçlü bir hükûmet ve ordu talep etmeye başladı. Bunun sonucunda Orta Doğu bölgesinde, özellikle de Suriye'de uzun yıllar boyunca askerî darbeler ve siyasi istikrarsızlıklar yaşandı.

Baas Partisi, birleşik bir Arap devleti kurma idealini yaymak için 1948-1955 yılları arasında Ürdün, Irak, Lübnan gibi birçok Arap ülkesinde şube açtı. Bu partiler, 1968'den itibaren Irak'ta, 1970'ten sonra da Suriye'de etkin bir siyasi güce dönüştü.

Görsel 3.9: Saddam Hüseyin (1937-2006)

Irak ve Suriye'deki Baas rejimleri, bazı bölgesel konularda tamamen zıt görüşleri savundu. Özellikle Filistin davasındaki tutumları ve olaylara mezhepçi bir bakış açısıyla yaklaşmaları, iki devlet arasında büyük fikir ayrılıklarına neden oldu. Ayrıca iki rejimin Lübnan İç Savaşı, İran-Irak Savaşı ve Körfez Krizi'ndeki tutumları ile Birleşik Arap Cumhuriyeti'yle ilişkileri de bu ayrılığı derinleştirdi. Suriye Baas Partisi genellikle SSCB ile ortak hareket ederken Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak Baas Partisi, 1991 Körfez Savaşı'na kadar ABD ile iş birliği içinde oldu.

Baas yönetimleri, zamanla tek partili ve otoriter bir yapıya dönüştü. Irak'taki Baas rejimi, 2003'te Saddam Hüseyin iktidarının devrilmesiyle yıkıldı (Görsel 3.9). Suriye'deki Baas rejimi ise 29 Ocak 2025 tarihinde Suriye Geçiş Hükümeti tarafından resmen feshedildi.

BİLGİ HAZİNESİ

BAC

Panarabizm politikasının en somut örneği, 1958 yılında Mısır ve Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) adı altında birleşmesidir. BAC kurulduktan sonra yapılan seçimlerde %98 oy oranıyla Cemal Abdünnasır cumhurbaşkanı seçildi. Cemal Abdünnasır'ın Suriye'deki tüm partileri kapattırması ve devlet kurumlarına sadece Mısırlı yöneticileri ataması, Suriyeliler arasında büyük rahatsızlıklara neden oldu. Bunun üzerine Hafız Esad bir darbe yaparak Suriye topraklarının yönetimini ele geçirdi ve 1961'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrıldıklarını duyurdu. Ancak Mısır yönetimi, 1971 yılına kadar BAC adını kullanmaya devam etti.

Türk Millî Mücadelesi'nin Bağımsızlık Mücadelesi Veren Milletler Üzerindeki Etkisi

Atatürk ve silah arkadaşlarının önderliğinde yürütülen Türk Millî Mücadelesi, Asya ve Afrika'da bağımsızlıklarını kazanmak için savaşan diğer mazlum milletler için de örnek teşkil etti (Görsel 3.10). Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanması, tüm Orta Doğu ve İslam ülkelerinde geniş yankılar bularak emperyalist sistemin sona erdirilebileceğine dair umutları artırdı.

Görsel 3.10: Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir çevresindeki cephe hatlarını denetlerken

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Millî Mücadele'nin sadece Türk ulusunun mücadelesi olmadığını, Doğu'daki bütün mazlum milletlerinin davası olduğunu şu sözleriyle vurguladı: "Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye, büyük ve mühim bir gayret sarf ediyor.

Çünkü müdafaa ettiği, bütün mazlum milletlerin, bütün 'Şark'ın davasıdır." 27 Mart 1933'te yaptığı bir başka konuşmasında da "Doğudan şimdi doğacak olan güneşe bakınız. Bugün günün ağardığını nasıl görüyorsam uzaktan bütün Doğu milletlerinin de uyanışlarını öyle görüyorum. İstiklal ve hürriyetine kavuşacak olan çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşu, şüphesiz ki ilerlemeye ve refaha yönelik olacaktır. Bu milletler, bütün güçlüklere ve bütün engellere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır. Sömürgecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir uyum ve iş birliği çağı hâkim olacaktır." ifadelerini kullanarak tüm Doğu milletlerinin özgürlüklerine kavuşacağına, emperyalizmin ve sömürgeciliğin son bulacağına dair inancını dile getirdi.

Atatürk'ün inancı, kararlılığı ve cesareti diğer milletlerin liderleri tarafından da takdirle karşılandı. Hindistan Millî Kongresi liderlerinden Ebu'l-Kelam Azad, Mustafa Kemal Atatürk'ü "çağın en büyük şahsiyeti" olarak nitelendirdi ve kendisine "Seyf-ül İslam (İslam'ın kılıcı)" ünvanını verdi. Ayrıca Atatürk'ün ve Türk Millî Mücadelesi'nin kazandığı zaferin sadece İslam âlemine değil, bütün Asya kıtasına şeref kazandırdığını vurguladı.

Hint bağımsızlık hareketinin öncüsü Gandhi'den Tunus'un kurucu lideri Burgiba'ya, Hindistan'ın ilk başbakanı Nehru'dan Pakistan bağımsızlık hareketinin lideri Cinnah'a, Birleşik Arap Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdünnasır'dan Küba Devlet Başkanı Fidel Castro'ya (Fidel Kastro) kadar pek çok lider, Atatürk'e olan hayranlıklarını açıkça ifade etti. Atatürk, hiçbir ayrım gözetmeksizin tüm insanlığı kucaklayan ve dünya barışını hedefleyen yaklaşımıyla tüm dünya liderleri için örnek bir şahsiyet oldu.

Sömürgecilik Sonrası Afrika'da Yaşanan Ekonomik ve Siyasi İstikrarsızlık

Afrika'daki ulus-devlet inşası, Avrupa'daki devletleşme sürecinden farklı gelişti. Afrika'nın yüzlerce yıl maruz kaldığı sömürgecilik faaliyetleri, yerli halkın eğitimsiz kalmasına ve fakirleşmesine yol açtı. Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra da sosyoekonomik alanlarda büyük sıkıntılar yaşamaya devam etti. Bu coğrafyada yaşayan halkların nüfus, din, kültür gibi alanlardaki parçalanmışlığı nedeniyle iç çatışmalar çıktı. Avrupalıların sömürgeler döneminde dilsel özellikleri ve etnik yapıyı dikkate almadan çizdiği yapay sınırlar, ülkeler arasında sınır ihtilaflarına sebep oldu. Bu süreçte yaşanan iç savaş ve çatışmalar ise zaten kısıtlı olan mali kaynakların askerî alanlarda harcanmasına yol açtı ve halk daha da fakirleşti.

Afrika ülkeleri, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra da sömürgeci ülkelerle olan siyasi ve kültürel ilişkilerini sürdürdü. Batılı küresel şirketler, birçok Afrika ülkesindeki zengin ve verimli tarım arazilerini, madenleri ve petrol havzalarını işletmeye devam etti. Böylece sömürgeci ülkeler, Afrika üzerindeki nüfuzlarını ve etki alanlarını sürdürme imkânı buldu. Eğitim seviyesinin çok düşük olmasına bağlı olarak ortaya çıkan ve bir türlü aşılamayan kabilecilik anlayışı nedeniyle Afrika'nın birçok bölgesinde ulus bilinci oluşamadı. Ayrıca sömürgeci devletlerin Afrika ülkelerini karşılıklı olarak birbirlerine karşı kışkırtması da kıtanın istikrarlı bir siyasi yapıya kavuşamamasında önemli rol oynadı. Bu siyasi gerginliklerin yanı sıra kuraklık, ekilebilir alanların çölleşmesi, hızlı nüfus artışı gibi iklimsel ve demografik sebepler de Afrika'dan Avrupa'ya başlayan kaçak göç dalgasının hız kazanmasına neden oldu.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanan bazı az gelişmiş ülkeler, ekonomik kalkınmalarını sağlamak için gelişmiş ülkelerden yüklü miktarda borç (kredi) almak zorunda kaldı. Bu borçların ödenmesinde gecikmeler yaşanınca faizler devreye girdi ve az gelişmiş ülkelerin borçları giderek arttı.

Buna göre az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere yüklü miktarda borçlanması, bu ülkelerin ekonomik ve siyasi bağımsızlıklarını nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

3.2. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

3.3. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ'NDE EKONOMİK, SOSYOKÜLTÜREL VE BİLİMSEL GELİŞMELER

KONUYA BAŞLARKEN

1. Sizce kadınların iş hayatında yer alması, ülke ekonomilerine ne gibi katkılar sağlar?
2. II. Dünya Savaşı'ndan hem siyasi hem de ekonomik anlamda güçlenerek çıkan ABD, sizce dünya para piyasalarını nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.
3. Kent nüfuslarının hızla artması, hangi sorunların ortaya çıkmasına neden olur?
4. Uluslararası spor organizasyonları, sizce devletler ve toplumlar arasındaki ilişkilere ne gibi katkılar sağlar?
5. İki kutuplu bir dünya düzeni, sizce sanatsal, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri nasıl etkiler? Açıklayınız.

Soğuk Savaş Dönemi'nde Kadınların İş Hayatına Aktif Katılımı

Sanayi Devrimi, kadın iş gücünün çalışma hayatına dâhil olmasında çok önemli bir dönüm noktası oldu. Önceki dönemlerde sadece evde ve tarımsal faaliyetlerde çalışan kadınlar, I ve II. Dünya Savaşlarında erkek iş gücünün silahaltına alınmasıyla sanayi sektöründe de aktif rol almaya başladı. Bunun sonucunda kadının ekonomik ve toplumsal hayata katılım alanları genişledi ve kadına aile içinde yeni roller yüklendi.

Görsel 3.11: II. Dünya Savaşı'nda bir fabrikada kaynak yapan kadın işçiler

1940'lı yıllardan itibaren Avrupa ülkelerindeki çalışan kadın sayısı ciddi oranda arttı. Savaş nedeniyle erkek nüfusunun azalması ve özellikle savaş sanayisindeki insan iş gücü ihtiyacı, kadınların iş hayatına yoğun şekilde katılmasını ve tank, uçak, gemi gibi askerî teçhizatın üretiminde çalışmasını gerektirdi (Görsel 3.11). Bunun yanı sıra elektrikli alet imalatı, gıda ve tekstil sektörü gibi alanlarda da kadınlar çalışmaya başladı. Bu yıllarda Amerikan hükûmeti de kadınları çalışmaya teşvik etmek için birçok reklam kampanyası düzenledi. Savaş bittikten sonra bu dönemde iş hayatına atılan birçok kadın işten çıkarıldı ve onların görevlerini savaştan dönen erkekler devraldı. Çalışmaya devam eden az sayıda kadın ise daha ağır koşullarda ve erkeklerden daha az maaş alarak çalışmak zorunda kaldı.

Türkiye'de ise kadının tarım dışı iş gücüne katılması gerçek anlamda 1950'lerden sonra gerçekleşti. Köyden kente göç, kadının toplumsal konumunu ve çalışma yaşamındaki yerini değiştirdi. Kadınların hukuki ve ekonomik durumlarının düzeltilmesi ve çalışma yaşamında daha etkin şekilde yer alabilmesi için yasalar çıkarıldı. Beş yılda bir hazırlanan kalkınma planlarında kadın haklarının yanı sıra ailenin ve çocukların korunmasına yönelik politikalara geniş yer verildi. Ayrıca kadın okuryazarlığı ve istihdamı üzerine birçok çalışma yapılarak Türk kadınının yaşam koşulları iyileştirilmeye çalışıldı.

Orta sınıfa mensup eğitimli kadınlar, dünyanın pek çok ülkesinde 1950'lerden sonra toplumda kendilerine biçilen rollerden duydukları rahatsızlığı yüksek sesle dile getirmeye başladılar. Kurdukları dernekler aracılığıyla kadınların eğitim imkânlarının iyileştirilmesi, seçme ve seçilme hakkının verilmesi, çalışma koşullarında eşitlik sağlanması gibi konularda hukuki düzenlemeler yapılmasını talep ettiler. Günümüze kadar devam eden bu mücadeleler sonucunda kadın erkek eşitliği konusunda büyük ilerleme kaydedildi. Ancak farklı coğrafyalardaki kadın hakları mücadelesi, günümüzde hâlâ devam etmektedir.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

1950'li yıllarla kıyasladığınızda günümüzde kadın hakları konusunda bir ilerleme sağlandığını düşünüyor musunuz? Örneklerle açıklayınız.

II. Dünya Savaşı Sonrasında ABD'nin Para Piyasalarına Etkisi

1929 Ekonomik Buhranı öncesinde Avrupa'daki sermaye ABD'ye yönelmiş ve Avrupa piyasaları büyük bir darboğaza girmişti. Buhran sonrasında hızla toparlanmaya başlayan ABD'de birçok sanayi ve teknoloji yatırımı yapılarak ekonomik büyüme sağlandı ancak Avrupa ülkeleri bu hıza yetişemedi. II. Dünya Savaşı yıllarında bu açık daha da büyüdü ve ABD, dünya piyasalarını elinde tutan büyük bir güç hâline geldi.

ABD, II. Dünya Savaşı sonrasında Müttefik Devletlerle bağlarını korumak ve SSCB liderliğindeki Doğu Bloku ülkelerine karşı yürüttüğü antikomünist mücadeleyi ekonomik alanda da sürdürmek amacıyla 1948'de Marshall Planı'nı devreye soktu (Grafik Bilgi 3.6). Bu planla aralarında Türkiye'nin de olduğu on altı ülkeye maddi yardımda bulunan ABD, böylece SSCB ile yakınlaşmasından endişe ettiği Avrupa ülkelerini yanında tutmayı başardı.

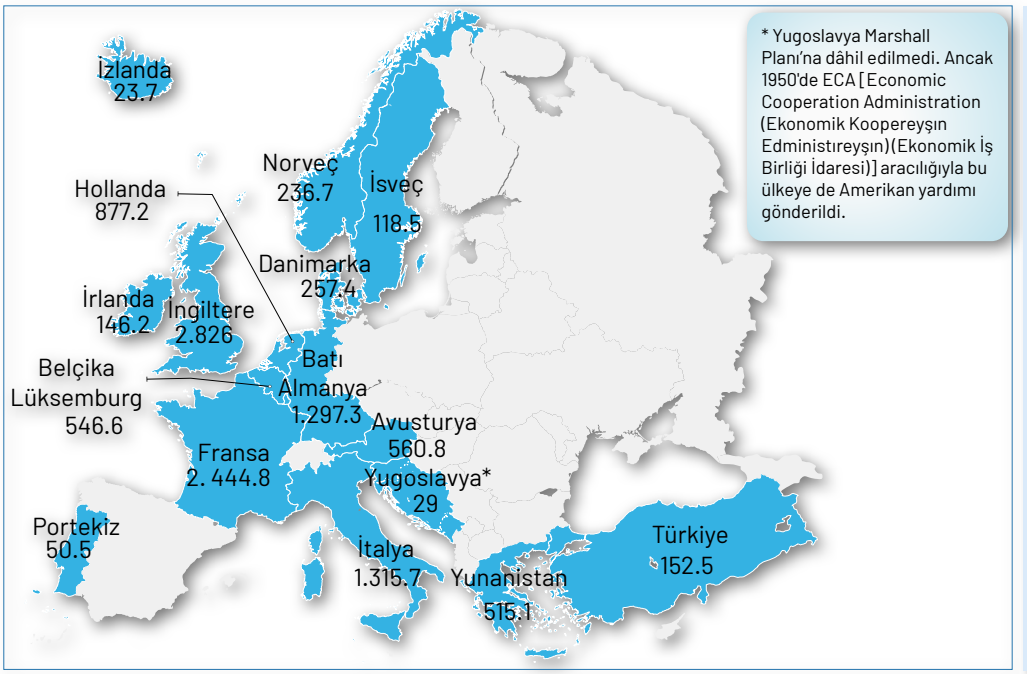

Yandaki haritanın etkileşimli hâline üstteki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Grafik Bilgi 3.6: ABD'nin 1948-1951 yılları arasında Marshall Yardımı gönderdiği ülkeler ve yardım miktarları (milyon dolar)

Görsel 3.12: Dünya Bankası Genel Merkezi, Washington

Uluslararası bir para sistemi kurmak ve üye ülkelerin yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla 1944 yılında Washington merkezli IMF ve Dünya Bankası kuruldu (Görsel 3.12). Yeni ekonomik sistemde doların değeri altına, diğer ülkelerin para değerleri de dolar kuruna göre belirlenmeye başlandı. Böylece Amerikan doları, dünya üzerindeki her türlü ticari faaliyette temel para birimi hâline geldi.

İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes'in (Con Maynard Keynes) 1940'ların başında geliştirdiği ve liberal düşünceye göre biçimlendirdiği yeni ekonomik plan, savaş bittikten sonra ABD ve Avrupalı ülkeler tarafından uygulanmaya başlandı. FED [Federal Reserve System (Fedaral Rezerv Sistım) (ABD Merkez Bankası)] öncülüğünde tasarlanan Keynes Planı'nın asıl hedefi, ABD'nin iktisadi emperyalizmini küresel boyuta taşımaktı.

1950'lerden sonra Avrupa ülkelerine yapılan yardımlar, Batı Avrupa'daki kur değişimleri ve Kore Savaşı'nın askerî giderleri nedeniyle ABD ödemeler dengesi açık vermeye başladı. 1958'den sonra ise bu açık hızla arttı. 1949 yılında 24,5 milyar dolar değerinde olan ABD'nin altın stoku, 1958'de 20,5 milyar dolara, 1959'da ise 19,5 milyar dolara düştü. Ödemeler bilançosunun sürekli açık vermesi, 1959-1971 yılları arasında dolar bolluğunun ortaya çıkmasına neden oldu. Bu durum, uluslararası piyasalarda dolara duyulan güveni sarstı.

1971'de altın değişim standardı terk edildi. 1973'te ise sanayileşmiş Avrupa ülkeleri, kendi ulusal paralarını dolar karşısında dalgalanmaya bıraktıklarını açıkladı. Bu müdahalelere rağmen uluslararası para sisteminde yaşanan sıkıntılar sona ermedi ve kurlarda aşırı dalgalanmalar ve dengesizlikler yaşanmaya başladı. Bu durum, uluslararası ticareti ve sermaye akışını da olumsuz yönde etkiledi. Ayrıca 1970'lerde yaşanan kur savaşları da enflasyonu körükleyen nedenlerden biri oldu.

1950'de dünya merkez bankalarının uluslararası rezervlerinin %69'u altın iken bu oran 1974'te %23'e geriledi. Döviz rezervi olarak tutulan %77'lik kısmın %85'i de Amerikan dolarına döndü.

1980'li yıllarda Amerikan bütçesinin açık vermesi sonucunda ABD'deki faiz oranları arttı. Bunun üzerine ABD'ye Avrupa ülkelerinden ve Japonya'dan gelen özel sermaye akışı hızlandı. Bu durum, başlıca Batı Avrupa ülkelerinin para birimleri ve Japon yeni karşısında doların değerinin hızla artmasına yol açtı. 22 Eylül 1985'te New York'ta bir araya gelen ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Japonya maliye bakanları, doların değerinin düşürülmesi için merkez bankalarının ortak hareket etmesine ve gerektiğinde piyasalara müdahale edilmesine karar verdi.

IMF ve Dünya Bankası, Doğu Bloku ülkeleri hariç, bütün dünya ülkeleri üzerinde küresel ve kapitalist bir finans hâkimiyeti kurdu. Ayrıca 1959'da yine ABD tarafından IDB [Inter American Development Bank (İnter Amerikın Divelıpmınt Bank) (Amerikalılar Arası Kalkınma Bankası)] adıyla yeni bir banka kuruldu. FED'in özel şubesi gibi çalışan bu kuruluşa -Küba hariç- Amerika kıtasındaki bütün devletler üye yapıldı. ABD, bu devletlere kredi adı altında büyük borçlar vererek komşu ülkelerini ekonomik olarak kendine bağladı. ABD'nin bu gücü, reel sektörlerdeki performansından ziyade küresel finans sistemleri üzerinde kurduğu hâkimiyetten kaynaklandı. Böylece ABD, dünya pazarlarındaki üretim payı azalsa da liberal ekonominin öncülüğünü yaptı ve küresel piyasaları belirleyen ülke oldu (Grafik 3.1).

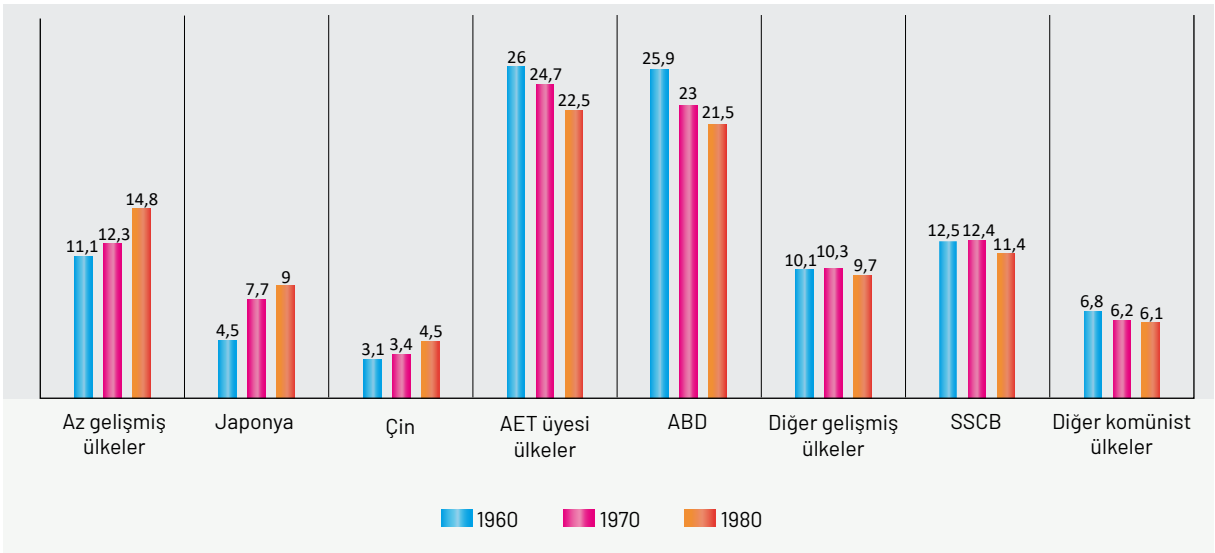

Grafik 3.1: 1960-1980 yılları arasında ülkelerin gayrisafi dünya hasılasındaki payları (%)
Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü*, s. 514 (Düzenlenmiştir.)

Soğuk Savaş Dönemi'nde Kentleşme

II. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan ve Soğuk Savaş Dönemi olarak adlandırılan süreçte kırsal kesimlerden şehir merkezlerine doğru büyük bir göç hareketi başladı ve şehirlerin nüfusu hızla arttı. Bu artışın başlıca nedenleri, tarımsal faaliyetlerin makinelerle yapılmaya başlanması ve özellikle büyük kentlerdeki sanayi tesislerinde daha fazla insan iş gücüne ihtiyaç duyulmasıydı.

Savaş sona erdiğinde Avrupa'daki birçok şehir harabe hâlindeydi (Görsel 3.13). İlk olarak yıkılan binaların molozları temizlenmeye ve insanlara yeni yaşam alanları inşa edilmeye başlandı.

Görsel 3.13: II. Dünya Savaşı'nda bombalanan Dresden kenti, Almanya

Görsel 3.14: Los Angeles'ta bir banliyönün havadan görünümü, 1954

Görsel 3.15: 1950'lilerde Paris'teki trafik sıkışıklığı

Avrupa'nın içinde bulunduğu ekonomik durum nedeniyle ilk yıllarda modern binalar yapılamadı; insanların barınma, sağlık gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik basit yapılar inşa edildi. Bu dönemde New York, Los Angeles gibi büyük Amerikan şehirleri, dünyanın ilk metropolleri olarak öne çıktı (Görsel 3.14). Avrupa'nın en büyük kentlerinden Londra ise 1951'deki Uluslararası Londra Fuarı'nda sergilenen modern görünümüyle İngiltere'nin toparlanmadaki hızını tüm dünyaya gösterdi.

Şehirlerin hızla büyümesi, ulaşım sistemlerinin de yenilenmesini gerektirdi. 1950'lerden itibaren otomobil ve benzeri motorlu araçların kullanımında büyük bir artış yaşandı (Görsel 3.15). Batı Bloku ülkeleri için bu yıllar hız, tüketim ve reklamın sürekli olarak öne çıkarıldığı ve teşvik edildiği bir dönemdi. Şehirler arasına geniş otoyollar yapıldı ve taşraya ulaşım imkânları kolaylaştırıldı. Demir yolu ulaşımı ise otomobillerin yaygınlaşmasıyla geri planda kaldı.

Kırsal bölgelerden gelip şehirlere yerleşen ya da savaştan kaçma, yaşam standartlarını yükseltme gibi amaçlarla başka ülkelerden Batı'ya gelen insanlar, yeni sorunların ortaya çıkmasına neden oldu. Özellikle büyük kentlerin banliyölerinde yaşayan bu göçmenler, uzun süre getto ya da varoş adı verilen mahallelerde, zor yaşam koşulları altında hayatlarını sürdürdü. Bu mahallelerde yaşayan, yeterince eğitim alamayan ve yoksullukla mücadele etmek zorunda kalan gençler, şehirlerdeki suç oranlarının artmasına ve asayişin bozulmasına neden oldular. Bu insanları topluma kazandırmak ve kent kültürüyle bütünleştirmek için yapılan çalışmalar ise kısmen başarılı olabildi.

Kentleşmenin artması sonucunda farklı kültürler arasında birçok etkileşim meydana geldi ve çok kültürlü bir toplum yapısı ortaya çıktı. Geleneksel ve dinî değerler zayıfladıkça insanlar daha bireyci ve pragmatist hayat görüşlerine yöneldi. Büyük ve geniş aileler dağılarak çekirdek ailelere dönüştü. İnsan ilişkilerinin azalması ve tüketim alışkanlıklarının değişmesi de bu yeni toplumsal yapının dünya geneline yayılmasına neden oldu.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Hızlı kentleşme sonucunda günümüzde hangi sorunlar yaşanmaktadır? Örneklerle açıklayınız.

Sanatın Kitleler Üzerindeki Etkisi

1950'lerden sonra ekonomik olarak toparlanan ve savaşın etkilerini üzerinden atan ABD'de gelecek endişesi taşımayan yeni bir kuşak ortaya çıktı. Sanatın birçok dalıyla ilgilenen ve Beat (Biıt) olarak adlandırılan bu kuşak, geleneksel yaşam ve düşünce tarzlarına karşı çıkarak kendilerine özgü bir dünya görüşü geliştirdi. Sanatta hiçbir akıma bağlı kalmayan ve muhalif olmayı bir yaşam biçimine dönüştüren Beat Kuşağı, 1960'lı yıllarda ortaya çıkan hippileri de büyük oranda etkiledi. Bu dönemde müzikten sinemaya, resimden edebiyata kadar sanatın pek çok dalında özgün eserler ortaya kondu.

Müzik

1950 sonrasında ailelerinden ve geleneksel Amerikan değerlerinden gitgide uzaklaşan gençler, radyo ve televizyonun da etkisiyle popüler kültüre daha fazla ilgi duymaya başladı. Bu yıllarda ortaya çıkan rock and roll (rakınrol) adlı müzik tarzı, dönemin gençlerini uzun süre peşinden sürükledi. Bu müziğin en önemli temsilcilerinden Elvis Presley'nin (Elvis Presli) plakları milyonlar sattı ve Presley, hem giyim tarzı hem de şarkı söyleme biçimiyle o dönemin rol modeli oldu (Görsel 3.16). Daha sonra 68 Kuşağı diye adlandırılacak olan hippilik hareketi döneminde ise Batı toplumlarındaki tüketim alışkanlıkları neredeyse tamamen reddedildi ve daha içe dönük ve barış eksenli bir düşünce tarzı geliştirildi. Başta Beatles (Bidıls) adlı müzik grubu olmak üzere Joan Baez (Coan Baez), Janis Joplin (Canis Caplin), Jim Morrison (Cim Morisın), Bob Dylan (Bob Dilın) gibi müzisyenler bu dönemin müzik anlayışını yansıtan önemli isimler oldu. ABD'nin Vietnam'a savaş açtığı yıllarda bu isimlerin de etkisiyle başlayan öğrenci protestoları, dünyanın pek çok bölgesine yayılarak şiddet karşıtı eylemlere dönüştü.

Görsel 3.16: Elvis Presley (1935-1977)

Sinema

1950'li yıllarda Amerikan toplumunda renkli televizyonların yaygınlaşması ve özel televizyon kanalların açılması sonucunda halkın sinemaya ilgisi azaldı. Daha önce sadece sinema salonlarında gösterilen filmler, televizyon kanallarında da yayımlanmaya başlayınca film endüstrisinde yeniden bir canlanma yaşandı. Bu dönemde Humphrey Bogart (Hamfri Bogart) , Clark Gable (Klark Geybıl), Marilyn Monroe (Merlin Monro), Elizabeth Taylor (Elizabet Teylır), Grace Kelly (Greys Keli) gibi aktör ve aktrislerin öne çıktığı, genellikle aşk ve savaş temalı popüler filmler gösterime girdi (Görsel 3.17).

Görsel 3.17: Grace Kelly (1929-1982)

Avrupa sinemalarında ise popüler sinema anlayışını sürdüren isimlerin yanı sıra tabuları yıkmaya çalışan ve klasik formları reddeden yönetmenler de ortaya çıktı. Yeni Dalga akımından etkilenen bazı Fransız yönetmenler, filmlerinde dönemin yapısını değiştiren siyasi ve toplumsal olayları farklı sinematografik kurgu ve tekniklerle beyaz perdeye yansıttı. Jean-Luc Godard (Jan Luk Goda), François Truffaut (Fransuva Trifu), Claude Chabrol (Klod Şabol) gibi isimlerin yönettiği bu filmlerde halkın beklentilerinden ziyade sanatsal kaygılar ön plandaydı. Bu yeni anlayış, sonraki yıllarda İran sinemasından Füruğ Ferruhzad, Abbas Kiyarüstemi, Mecid Mecidi, Muhsin Mahmelbaf gibi yönetmenler üzerinde de etkili olarak şiirselliğin ve felsefi bakışın öne çıktığı yeni bir sinema dilinin gelişmesini sağladı.

Resim

Ressam Salvador Dali öncülüğünde başlayan sürrealizm akımı, 1960'lara kadar etkisini devam ettirdi (Görsel 3.18). Ayrıca ABD'de soyut ekspresyonizm (soyut dışavurumculuk) adı verilen ve nesnelerin fiziksel formlarıyla değil, sadece şekiller ve renklerle ifade edildiği yeni bir resim anlayışı ortaya çıktı. Bu dönemde birçok Avrupalı sanatçı ABD'ye göç ettiği için New York, sanat dünyasının yeni başkenti olarak anılmaya başladı. Burada açılan galeriler, düzenlenen etkinlik ve festivaller sayesinde resim sanatında büyük ilerleme kaydedildi.

Görsel 3.18: Salvador Dali (1904-1989)

1960'lardan sonra soyut ekspresyonizme tepki olarak pop art, op art, fotorealizm gibi yeni resim akımları ortaya çıktı. Jasper Johns (Cespır Cons), Andy Warhol (Endi Varıl), Roy Lichtenstein (Roy Liheştayn) gibi isimlerin öncülük ettiği pop art akımında popüler kültür imgeleri bilindik formlarının dışında çok renkli ve farklı bir bakış açısıyla resmedildi. Optik resim adıyla da bilinen op art sanatı, nesnelere üçüncü bir boyut kazandırılarak göz yanılsaması yaratmak üzerine kuruluydu. John Baeder (Con Beydır), Richard Estes (Riçırt Estıs), John Kacere (Con Kasıra) gibi ressamların temsil ettiği fotorealizm akımında ise nesneler ve görünümler, âdeta bir fotoğraf gibi tüm detaylarıyla resme aktarıldı.

Görsel 3.19: 1948 Londra Olimpiyat Oyunları 400 metre finali

Görsel 3.20: Melbourne Olimpiyat Oyunları'nda altın madalya kazanan 4x100 Metre Avustralya kadın bayrak takımı

Görsel 3.21: ABD'li masa tenisi oyuncuları Çinli oyuncularla birlikte, 1971

Soğuk Savaş Dönemi'ndeki Uluslararası Spor Organizasyonları

II. Dünya Savaşı devam ederken 1940 ve 1944 yıllarında olimpiyatlar gerçekleştirilemedi. Savaştan sonraki ilk olimpiyat, 1948'de Londra'da yapıldı (Görsel 3.19). Aynı yıl, savaştan dönen askerleri rehabilite etmek amacıyla hastaneler arası spor etkinlikleri düzenlenerek günümüzdeki paralimpik olimpiyatlarının temeli atıldı.

Birbirleriyle sürekli mücadele hâlinde olan ABD ve SSCB, savaştan sonra düzenlenen birçok spor organizasyonunda karşı karşıya geldi. Sporun getirdiği rekabet ortamına siyasetin dâhil olması yer yer bazı gerginliklere yol açsa da genel olarak bu karşılaşmalar iki ülke arasında diplomatik bir ilişki kurulmasına zemin hazırladı. ABD ve SSCB'nin olimpiyatlarda gösterdiği başarılar, kendi ülkelerinde bir tür zafer olarak algılanarak halkları da motive etti. Organizasyonların televizyonlarda yayımlanması sayesinde geniş halk kitlelerinin spora ilgisi arttı. Devletler de bu dönemde sporculara ve federasyonlara özel teşvikler sağlayarak sporun gelişmesi için maddi destekte bulundu.

Soğuk Savaş Dönemi'nde sporun birleştirici özelliğinin görmezden gelindiği birçok olay yaşandı. Uluslararası Olimpiyat Komitesi, savaş suçlusu olduklarını öne sürerek Almanya ve Japonya'yı 1948 Londra Olimpiyatları'na kabul etmedi. 1952 Helsinki Olimpiyatları'na özel olarak davet edilen SSCB ise kendi sporcularının Batı Bloku ülkeleriyle iletişim kurmasını tamamen engelleyerek olimpiyatların ruhuna aykırı hareket etti. 1956 yılında olimpiyatlar Avustrulya'nın Melbourne (Melbörn) şehrinde düzenlendi (Görsel 3.20). Bu olimpiyatlarda SSCB ile Sovyet işgalindeki Macaristan arasında yapılan su topu müsabakasında iki ülke sporcuları arasında büyük bir kavga çıktı. Ayrıca İspanya, İsviçre ve Hollandalı sporcular da Macaristan'ın Sovyet işgali altında oluşunu protesto etmek için bu olimpiyatlara katılmadı.

Ülkeler arasındaki siyasi çatışmaların sportif karşılaşmaları etkilediği başka durumlar da yaşandı. Endonezya, 1962'de Jakarta'da yapılan 4. Asya Oyunları'nda, federasyon üyesi olmalarına rağmen Tayvanlı ve İsrailli iki sporcuya vize vermedi. 1968 Mexico City (Meksiko Siti) Yaz Olimpiyatları'nda da bir grup sporcu, ABD ve SSCB yönetimlerini protesto etti.

1971'de Çin Halk Cumhuriyeti, ABD'ye karşı iyi niyet gösterisi yapmak amacıyla o sırada bir masa tenisi turnuvası için Japonya'da bulunan Amerikalı sporcuları ve bazı Batılı gazetecileri ülkesine davet etti. Bu adım sonrasında ABD'li sporcular Çin'e bir nezaket ziyaretinde bulundu (Görsel 3.21). Bu ziyaret, iki ülke arasındaki siyasi gerginliği kısmen yumuşattı. Daha sonra ABD Başkanı Nixon da Çin'e uygulanan ticari

ambargoların kaldırıldığını ve Çin vatandaşlarının ABD'ye girişi için vize verilebileceğini açıkladı. "Ping pong diplomasisi" adı verilen bu gelişme sonrasında ABD ile Çin arasındaki ilişkiler yumuşama dönemine girdi.

1972 Münih Olimpiyatları'nda yaşanan terör saldırısı, olimpiyatların ruhuna ve uluslararası siyasete büyük gölge düşürdü. Kara Eylül Örgütü'ne bağlı eylemciler, İsrail'in Filistinlilere uyguladığı baskıları protesto etme bahanesiyle on bir İsrailli sporcuyu kaçırdı. Çıkan çatışmalar sonucunda rehinelerin ve bazı eylemcilerin öldürülmesi, hem Arap-İsrail Savaşı'nın şiddetlenmesine hem de sporun uzlaştırıcı ruhunun zedelenmesine neden oldu. Sonraki Soğuk Savaş yıllarında da bu ve benzeri sebeplerle birçok ülke olimpiyat oyunlarını boykot ederek yarışmalara katılmadı.

Soğuk Savaş Dönemi'ndeki Bilimsel ve Teknolojik Gelişmeler

II. Dünya Savaşı sonrasında başını SSCB ve ABD'nin çektiği bazı küresel güçler, yeni buluşlara ve teknolojik gelişmelere imza atarak rekabet alanlarını genişletti. Bu çalışmaların bir kısmı insanlığa büyük fayda sağlarken bir kısmı da ülkelerin hâkimiyet alanlarını güçlendirmek için kullanıldı.

Nükleer Reaktörlerin Kurulması

XX. yüzyılın ilk yarısında ABD'nin başlattığı nükleer enerji çalışmaları, II. Dünya Savaşı'nda atom bombası kullanılmasıyla büyük bir yıkıma yol açmış ve teknolojiyi yanlış kullanmanın nelere sebep olabileceğini tüm dünyaya göstermişti. Buna rağmen küresel gücü elinde tutma yarışına dâhil olmak isteyen SSCB 1950'de, ABD'nin desteğini alan İngiltere ise 1952'de atom bombası üretmeyi başardı. Ayrıca bu yıllarda Amerikan ve Sovyet yönetimleri, farklı bölgelere deneme amaçlı hidrojen bombaları atarak nükleer enerjiyi askerî amaçlarla kullanmaya devam etti. 1956'da İngiltere ve Fransa'da açılan nükleer enerji santralleri, bu enerjinin sivil alanda ve insanlığın yararına kullanılmasının önünü açtı. Aynı yıl Almanya da Atom Enerjisi Bakanlığı çatısı altında kendi nükleer reaktörünü üretme çalışmalarına başladı. Bu reaktörler sayesinde elektrik üretimi arttı ve teknolojik gelişmeler hız kazandı. 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi sonrasında diğer Avrupalı ülkeler de sürdürülebilir enerjinin önemini fark ederek nükleer santral kurma çalışmalarına hız verdi. 1980'li yıllarda doğal gazın enerji pazarına girmesi sonucunda nükleer enerjiye duyulan ihtiyaç azaldı. 1986'da SSCB'nin Chernobyl (Çernobil) kentindeki ve 2011'de Japonya'nın Fukuşima adasındaki santrallerde meydana gelen patlama ve sızıntılar, nükleer enerjinin sorgulanmasına ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik talebin artmasına yol açtı (Görsel 3.22).

Görsel 3.22: Fukuşima Nükleer Santrali, Japonya

DNA'nın Keşfi

1860'larda İsviçreli bir hekimin hastalıklı hücrelerde fark ettiği mikroskobik bir madde, zaman içinde farklı bilim insanlarının çalışmalarıyla tanımlanarak günümüzde DNA olarak adlandırılan yapı keşfedildi (Görsel 3.23). 1953 yılında James D. Watson (Ceyms Vatsın) ve Francis Crick (Fransis Krik) adlı iki bilim insanı, dönemin ünlü dergisi Nature'da (Neyçır) yayımlanan makalelerinde, yıllar boyunca yapılan deneyler ve kanıtlardan yararlanarak DNA'nın işlevini ve yapısal özelliklerini ortaya koydu. Watson, Crick ve derginin aynı sayısında DNA'nın yapısı hakkında makalesi bulunan Maurice Wilkins'e (Mauris Vilkins) 1962 yılında Nobel Fizyoloji veya Tıp Ödülü verildi. Bu keşif, sonraki yıllarda yapılacak biyoloji, anatomi ve genetik çalışmaları için dönüm noktası oldu ve tıp tarihinde çığır açtı.

Görsel 3.23: DNA molekülleri (temsilî)

BİLGİ HAZİNESİ

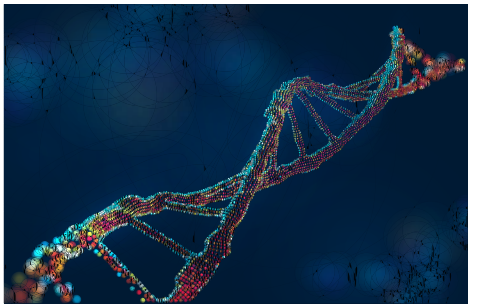

DNA molekülü (temsilî)

1953'te Watson ve Crick tarafından DNA'nın çift sarmal yapısı açıklandıktan sonra bu alandaki çalışmalara hız verildi. 1990 yılında insan genomundaki bazlar, DNA dizileme teknolojisiyle sıralanmaya başlandı ve Nisan 2003'te DNA dizilemesi tamamlandı. Bu çalışma, biyoinformatik alanındaki gelişmelere de öncülük etti. Günümüzde pek çok veri bu gelişmeler sayesinde çok daha hızlı ve kolay şekilde işlenebilmektedir.

Genlerin ve proteinlerin işlevleri hakkında yeni bilgiler edinilmesini sağlayan İnsan Genom Projesi, sağlık ve biyoteknoloji alanlarında da yeni buluşlara kapı araladı. Bu proje sayesinde bazı hastalıklarla ilgili genetik faktörler tespit edildi.

Genetik bilimi, günümüzde birçok hastalığın teşhis ve tedavisinde kullanılmaktadır. Ayrıca bu projeyle bugüne kadar 1800'den fazla hastalık geni keşfedilmiş olup 2000'den fazla genetik testinde de uygulama aşamasına geçilmiştir.

Görsel 3.24: Yuri Gagarin (1934-1968)

Görsel 3.25: Neil Armstrong (1930-2012)

Uzay Çalışmaları

ABD ve SSCB arasındaki süper güç olma yarışı, 1950'lerin ikinci yarısında uzaya taşındı. Teknolojik gelişmelerde ABD'yi geriden takip eden SSCB, uzay çalışmalarında ABD'nin önüne geçerek önemli başarılara imza attı. Sovyetler, 1957'de Sputnik 1 ve Sputnik 2 adını verdikleri iki uyduyu gözlem yapmak amacıyla uzaya fırlattı. 1961'de de Yuri Gagarin adlı bir kozmonotunu uzaya gönderen SSCB, Dünya çevresinde tur atmayı başaran ilk ülke oldu (Görsel 3.24).

ABD'de ise uzay çalışmalarının eş güdümlü olarak yürütülmesi amacıyla 1958'de NASA [National Aeronautics and Space Administration (Neyşınıl Eronootiks end Sıpeys Edminıstıreyşın) (Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi)] kuruldu. Aynı yıl ilk Amerikan uydusu Explorer 1 uzaya gönderildi. 20 Temmuz 1969'da Apollo 11 adlı uzay aracı Ay'a indirildi ve Amerikalı astronot Neil Armstrong (Neyl Armstrong) Ay'a ayak basan ilk insan olarak tarihe geçti (Görsel 3.25).

Uzay teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde insanlık tarihinde yeni bir dönem başladı. Uzaya gönderilen uydular aracılığıyla hava durumu tahminlerinde daha gerçekçi veriler elde edilmeye başlandı. Telefon, televizyon ve genel ağ (internet) teknolojileri sayesinde iletişim imkânları gelişti. Uzay yolculuklarında kullanılması amacıyla tasarlanan pek çok ürün, dünya üzerinde yaşayan insanların da hayatını kolaylaştırdı.

3.3. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

3.4. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI

KONUYA BAŞLARKEN

1. İki kutuplu dünya düzeninin sürdüğü Soğuk Savaş Dönemi'nde sizce Türkiye'nin hangi tarafta yer alması doğru bir dış politika olurdu? Gerekçeleriyle açıklayınız.
2. Uluslararası barış ve güvenliğin korunması adına Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Teşkilatı ile yaptığı iş birliklerine örnekler veriniz.

Soğuk Savaş Dönemi'nin başında Türkiye'nin dış politikasını belirleyen temel unsur Sovyet tehdidi oldu. II. Dünya Savaşı sonlarına doğru SSCB; Montreux (Montrö) Boğazlar Sözleşmesi'nde değişiklik yapılmasını, Boğazlarda bir Sovyet üssü kurulmasını ve 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'yla Türkiye'ye bırakılan Kars ve Ardahan'ın kendisine verilmesini talep etti. Bu durum, Türkiye-SSCB arasında gerginlik yaşanmasına ve Türkiye'nin ABD ile yakınlaşmasına neden oldu. Türkiye, Yunanistan ve Orta Doğu üzerinde artan Sovyet baskısı ve tehdidine karşı kendi tutumunu göstermek isteyen ABD, 1944'te Washington'da ölen Türk büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini Amerikan donanmasının en büyük savaş gemisi Missouri (Misuri) ile 1946'da Türkiye'ye gönderdi (Görsel 3.26). ABD Başkanı Truman'ın özel temsilcisi de bu gemiyle Türkiye'ye geldi ve Ankara'da devlet yetkilileriyle görüştü. SSCB ise bu süreçte Boğazlar üzerindeki taleplerinden vazgeçmedi ve 8 Ağustos 1946'da Türkiye'ye bir nota vererek Boğazların statüsünün kendi lehine değiştirilmesi konusunda ısrarcı oldu.

Missouri Büyük İlgi Ve Sevgile Karşılandı

Filonun gelişi Türk-Amerikan dostluğunun parlak bir ifadesi oldu

Başkan Truman'ın şahsi mümessili Mr. Weddell: "Missouri ile Türkiyeye memleketlerimiz arasındaki büyük dostluğu sembolize etmek üzere geldik" diyor

Misafirlerin demeçleri

Münir Ertegünün cenaze töreni dün yapıldı

Rahmetli Washington Büyük Elçimizin tabutu Missouri zırhlısından alınarak ebedi istirahatgâhına bırakıldı

Görsel 3.26: 6 Nisan 1946 tarihli bir gazete haberi

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Missouri Savaş Gemisi'nin Türkiye'de ilgi ve sevgiyle karşılanmış olmasını, II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni güç dengeleri bağlamında değerlendiriniz.

Güvenlik endişelerini gidermek ve ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmek isteyen Türkiye'nin ABD'den gelecek dış yardımlara ihtiyacı vardı. SSCB'nin yayılmacı yaklaşımından rahatsız olan Türkiye, bu dönemde ABD'nin ve Batı Avrupa ülkelerinin desteğini sağlamaya yönelik bir dış politika izledi. Türkiye'nin bu denge politikasından rahatsız olan SSCB, Türkiye üzerindeki baskılarını artırdı. ABD ise bu durumdan büyük bir rahatsızlık duydu. Çünkü Türkiye'nin SSCB etkisi altında kalması, Akdeniz ve Orta Doğu'daki güçler dengesini bozabilir ve ABD'nin küresel çıkarlarına zarar verebilirdi.

Görsel 3.27: Joseph McCarthy (1908-1957)

ABD'nin uygulamaya koyduğu Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın amacı, hem bölgedeki Sovyet tehdidini azaltmak hem de ABD'nin etkinliğini güçlendirmekti. Türkiye'yi kendi yanında tutmak isteyen ABD, çeşitli diplomatik görüşmeler sonrasında Marshall Yardımı alacak ülkeler listesine Türkiye'yi de ekledi. Bu yardım, Türk kamuoyunun yanı sıra iktidar ve partileri tarafından da olumlu karşılandı. Ancak yardımların dağıtılması ve denetlenmesi sürecinde Amerikalı yetkililerin Türkiye'de rahatça dolaşması, siyasetçileri ve halkı endişeye sevk etti.

Soğuk Savaş Dönemi'nde ABD ve Batı Avrupa'nın en büyük korkusu, komünist ideolojinin kendi ülkelerinde de yaygınlık kazanmasıydı. ABD, bu tehlikenin önüne geçebilmek için çeşitli yöntemler uyguladı. Bu yöntemlerden en bilineni, Senatör Joseph McCarthy (Cosıf Mek Karti) tarafından geliştirilen ve komünist söylemlere sahip her türlü oluşumla mücadele etmeyi temel alan McCarthyism (MekKartizm) projesiydi (Görsel 3.27).

Bu proje doğrultusunda birçok kişi ve kurum, antidemokratik yöntemlerle ağır suçlama, karalama ve iftiralara maruz kaldı ve hedef gösterildi. ABD ile yakın ilişki içinde olan diğer ülkelerde de benzer yöntemler uygulandı.

Komünizmin tehdit olarak algılanması, Türkiye üzerinde de etkili oldu. Truman Doktrini'nin kabulünden sonra Türkiye'deki iç tehdit algısı değişti ve ülke içindeki komünist oluşumlara karşı daha sıkı önlemler alındı. 1950'li yıllarda komünizmle mücadele dernekleri kuruldu, 1963'te ise TBMM'deki bütün partilerin desteğiyle Komünizmle Mücadele Komisyonu oluşturuldu.

Türkiye, bu dönemde sadece ABD ile değil, Sovyet yayılması ve tehdidine karşı birlikte hareket eden Batı Avrupa ülkeleriyle de iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Avrupa devletleri arasında kurulan ve askerî bir niteliği bulunmayan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin daveti üzerine 8 Ağustos 1949'da Türkiye de bu konseye dâhil oldu.

DERS İÇİ UYGULAMA

Aşağıdaki metinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Dönemin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak (1890-1953)

Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne katılması konusu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülürken, Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, bu katılışı şöyle değerlendirmiştir:

" ... Dış siyasetimizin ağırlık merkezi Batı dünyasıdır. İngiltere ve Fransa ile ittifakımız, Amerika ile gittikçe artan dostluğumuz ve menfaat birliğimiz, dış siyasetimizin istikametini daha fazla Batıya çevirmiştir.

Avrupa Konseyi içinde bir Avrupa devleti olarak yer almamız, bu uzun ve devamlı siyasetimizin zaruri bir neticesidir. Aynı zamanda, Avrupa Konseyi 'ne girmemiz bu ana siyasetimizde bizi kuvvetlendiren yeni bir amildir. Yine ancak bir Avrupalı devlet sıfatıyladır ki Amerika'nın Marshall yardımından istifade edebiliyoruz. Avrupa Konseyi 'ne katılmamız neticesi, Anadolu'nun Avrupa siyasi ve iktisadi birlik hudutları içine girmesi bizim için belli başlı bir hadisedir."

Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2014)*, s. 1021 *

1. Türkiye'nin dış politikada yönünü Batı'ya çevirmesinin nedenleri nelerdir?

2. Türkiye'nin Avrupa Konseyine dâhil olması ne gibi siyasi sonuçlar doğurmuş olabilir? Açıklayınız.

Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO Üyeliği

Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında Batı ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye yönelik bir dış politika izledi. Bu politikanın temel gerekçesi, Sovyet tehdidi karşısında Batı'nın desteğini almak ve oradan gelecek yardımlar aracılığıyla ülkenin ekonomik ve askerî kalkınmasını sağlamaktı. Dış politikada Batı yanlısı bir tutum takınan Türkiye, iç politikada da bazı köklü değişiklikler yaparak çok partili sisteme geçti ve liberal ekonomi anlayışını uygulamaya başladı.

Türkiye, Truman Doktrini ve Marshall Planı aracılığıyla ABD ile iyi ilişkiler geliştirdi ancak o dönemde NATO'ya kabul edilmedi. Bazı NATO üyesi ülkeler, Türkiye'nin üyeliğine siyasi, ekonomik ve kültürel nedenlerle itiraz etti. Cumhuriyet Halk Partisinden (CHP) sonra gelen Demokrat Parti (DP) yönetiminde de Türkiye, Batı Bloku'nun savunma sistemi içinde yer alma çabalarını sürdürdü.

II. Dünya Savaşı sonrasında Kore Yarımadası'nın kuzeyi SSCB, güneyi ise ABD tarafından işgal edildi. Bunun sonucunda ABD ve SSCB'nin denetimleri altında iki ayrı yönetim bölgesi oluşturuldu. 1948'de 38. paralelin kuzeyinde Demokratik Halk Cumhuriyeti (Kuzey Kore), güneyinde ise Güney Kore Cumhuriyeti kuruldu. SSCB, Polonya ve Çekoslovakya, Kuzey Kore yönetimini resmî olarak hemen tanıdı. Ancak Birleşmiş Milletler, Kore'deki meşru hükûmetin Güney Kore Cumhuriyeti olduğunu ilan etti.

25 Haziran 1950'de Kuzey Kore kuvvetlerinin 38. paraleli geçerek Güney Kore'ye saldırmasıyla başlayan Kore Savaşı, 1953 Temmuz'una kadar sürdü (Harita 3.7).

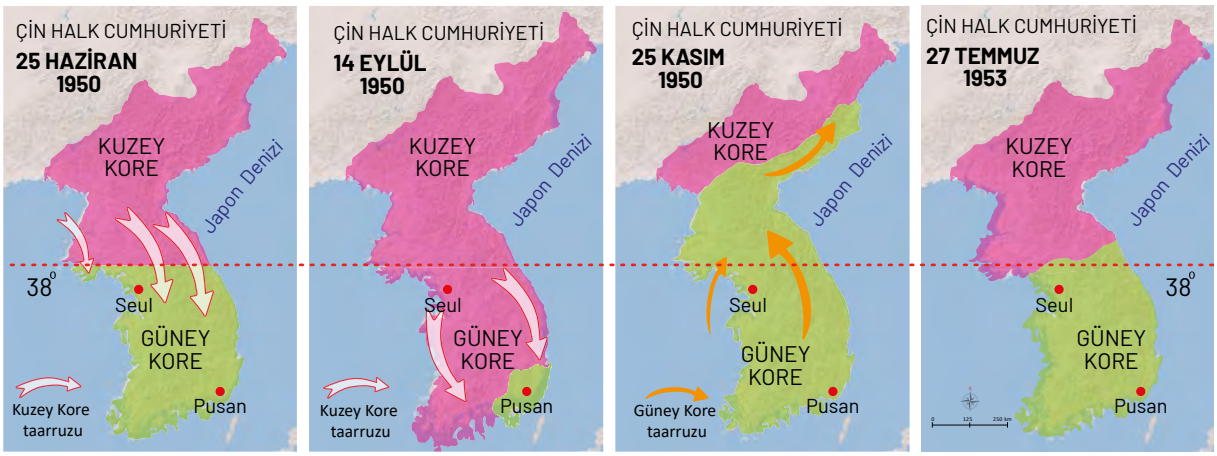

Harita 3.7: Kore Savaşı'nın aşamaları

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Kore'de kalıcı barışın sağlanabilmesi için Güney Kore'ye askerî destek gönderilmesine karar verdi. Türkiye de üye ülke olarak bu karara uyacağını bildirdi. Kore'ye asker gönderilmesinin NATO'ya kabul edilmek için büyük avantaj sağlayacağını düşünen Türk hükûmeti, Tuğgeneral Tahsin Yazıcı komutasındaki bir tugayı, Birleşmiş Milletler kuvvetlerine destek vermek amacıyla Kore'ye gönderdi (Görsel 3.28).

Görsel 3.28: Kore'de savaşan 241. Piyade Alayı

Birleşmiş Milletler Barış Gücü bünyesinde verilen görevler, Türk askerleri tarafından üstün bir başarıyla yerine getirildi (Görsel 3.29). Türk tugayı, Kore Savaşı'nın en çetin muharebesi olan Kumyangjang-ni Muharebesi'nde (25-27 Ocak 1951) büyük bir zafere imza atarak Türk Amerikan Kongresi tarafından "Mümtaz Birlik Madalyası ve Beratı" ve Kore Cumhurbaşkanlığı tarafından "Cumhurbaşkanlığı Birlik Nişanı" ile ödüllendirildi.

Görsel 3.29: Kore'de savaşan Mehmetçikler, uçaksavar topu başında

Türk askerlerinin Kore Savaşı'ndaki başarısı, NATO üyesi ülkelerin Türkiye'nin üyeliğine dair endişelerini büyük ölçüde giderdi. Kore Savaşı sonrasında iki blok arasındaki gerginliğin artması ve yeni silahlı çatışmaların çıkma ihtimali, Türkiye'nin NATO'ya katılmasının yararlı olacağı düşüncesini güçlendirdi. ABD de SSCB'ye karşı uyguladığı çevreleme politikası doğrultusunda Türkiye'de üsler kurmak, Orta Doğu'daki çıkarlarını korumak ve SSCB'nin Türkiye'ye yapacağı olası bir saldırının Avrupa'ya etkilerini engellemek amacıyla Türkiye'nin NATO üyeliğine destek verdi. 15 Eylül 1951'de Ottawa'da (Ottava) toplanan NATO Bakanlar Konseyi, Türkiye ve Yunanistan'ı birliğe katılmaya davet etti. 18 Şubat 1952'de TBMM'nin NATO giriş protokolünü kabul etmesiyle Türkiye resmen NATO'ya üye oldu.

DERS İÇİ UYGULAMA

Aşağıda 4 Ekim 1952 tarihli bir gazetede "Kore'den Resimlerle Röportaj" başlığıyla yayımlanan bazı görseller ve konuyla ilgili bir metin verilmiştir. Bu görsellerden ve metinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Ankara Okulu ve Yetimhanesi

Suwonda Türk tugayı tarafından yapılan Ankara okuluna nezaret eden astsubay Hüseyin Tüfek sınıfta öğrencilere ders verirken

Ankara okulunun bir sınıfının öğrencileri ders sırasında

Gümüşhaneli Mehmet Keskinle Adanalı Osman Boran Ankara okulundaki Koreli yetimlerle

Kore'deki tugayımızın eski komutanı Tuğgeneral Namık Arguç Ankara okulunu ziyareti sırasında öğrencilere hitap ederken

BM Barış Gücü'nde yer alan Türk askerleri, Kore'de kahramanca savaştı ve zorlu koşullara rağmen üstün bir başarı elde etti. Savaşın tüm şiddetiyle devam ettiği bir dönemde yetim kalan Koreli çocuklara da Türk askerleri sahip çıktı. Seul yakınlarındaki Suwon kentinde bulunan bir karargâhın içerisindeki Ankara Okulu ve Yetimhanesinde bu çocukların güvenlik, barınma, beslenme ve eğitim ihtiyaçları karşılandı. Ankara Okulunda verilen müzik dersleri ve yapılan etkinliklerle savaşın çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri unutturulmaya çalışıldı. Kore'deki Türk tugayının moralini yükseltmek için Türkiye'den gelen ekipler, buradaki çocuklar için de çeşitli gösteri ve faaliyetler yaptı.

1. Sizce Türk askerlerinin Koreli çocuklarla ilgilenmesinin ve onlara sahip çıkmasının nedeni nedir?

2. Türk ordusunun savaş ortamında gözettiği bu insani yaklaşım hakkında neler söyleyebilirsiniz?

NATO Üyeliği Sonrası Türk Silahlı Kuvvetlerindeki Değişim

Türkiye, II. Dünya Savaşı yıllarında çıkarılan Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu kapsamında ABD'den askerî ve mali yardımlar almaya başlamıştı. Savaştan sonra 12 Temmuz 1947'de imzalanan "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Antlaşma" gereğince ABD askerî yardımlarına devam etti (Görsel 3.30). Bu yardımların koordineli bir şekilde yürütülmesi amacıyla Ankara'da Amerikan Askerî Yardım Kurulu adlı bir heyet kuruldu. Bu heyetin kararları doğrultusunda ABD tarafından Türk Silahlı Kuvvetlerine silah, malzeme ve teçhizat yardımı yapıldı. Ayrıca ABD'den gelen askerî uzmanlar, Türk ordusunu çağın koşullarına uygun bir hâle getirmek için kara, hava ve deniz kuvvetlerine yönelik bir eğitim programı uygulamaya başladı. Böylece daha önce Alman askerî doktrinini uygulayan Türk ordusu, aşamalı olarak Amerikan askerî doktrinine geçiş yaptı.

Dış İşleri Bakanımız Hasan Saka ve Amerikan Büyük Elçisi Mr. Edwin C. Wilson dün öğle üstü anlaşmayı imzalarken
(Bu resim Ankara Foto muhabirimiz Cemal Işıksel tarafından uçakla yollanmıştır.)

Amerikan yardımı anlaşması imzalandı

Bizim dün imzaladığımız anlaşma, Yunanlıların imzaladıklarından bariz şekilde farklı bulunuyor

İmza töreni Dış İşleri Bakanlığında saat 12 de yapıldı, Dış İşleri Bakanımız ve Amerikan Büyük Elcisi sayanı dikkat birer nutuk söylediler

Görsel 3.30: 13 Temmuz 1947 tarihli bir gazete haberi

SSCB'nin yayılmacı politikaları, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye için en önemli güvenlik sorunlarından biri hâline geldi. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetlerinin tehdit algısını değiştirdi ve Türk ordusu NATO standartlarına göre yeniden yapılandırıldı. Türk Silahlı Kuvvetlerinin emir komuta sisteminde değişikliğe gidilerek kara, deniz ve hava kuvvetleri için ayrı ayrı karargâhlar kuruldu. Kara kuvvetlerinin tüm sınıfları yeniden düzenlendi ve askerler, NATO standartlarına uygun silah ve teçhizatla donatıldı (Görsel 3.31). Türk ordusu, üniformalarından eğitimlerine, silahlarından doktrinlerine kadar her yönden Amerikan askerî sistemine göre yeniden yapılandırıldı.

Görsel 3.31: 1950'lerde Türk Kara Kuvvetlerinde kullanılan M48 Patton tankı

1950 yılında hava kuvvetleri için askerî jetler alındı ve bu jetlerin kullanımını öğrenmeleri için ABD'ye sekiz personel gönderildi. 1951'de Hava Kuvvetleri Komutanlığına bağlı olarak Balıkesir 9'uncu Jet Üs Komutanlığı kuruldu. Türkiye NATO'ya girdikten sonra pervaneli uçaklar hizmet dışı kaldı ve jet uçaklarına geçiş hızlandı (Görsel 3.32). 30 Ağustos 1956'da Hava Eğitim Kolordu Komutanlığı kurularak Türk Hava Kuvvetlerindeki eğitimle ilgili birlik ve kurumlar bu çatı altında toplandı. Haziran 1962'de ise hava tümenleri kolordu seviyesine çıkarılarak Taktik Hava Kuvvetleri ismini aldı.

Görsel 3.32: 1950'lerde Türk Hava Kuvvetlerinde kullanılan F-84G Thunderjet (Tandırjet) savaş uçağı

Türkiye'nin NATO'ya katılmasının ardından Türk Deniz Kuvvetleri de NATO üyesi ülkelerle ilişkilerini geliştirdi ve kuvvet yapısı, eğitim doktrini, imkân ve yetenek bakımından büyük ilerleme kaydetti. Ayrıca NATO standartlarında harekâtlar da düzenlenerek birçok deniz tatbikatı ve eğitimi yapıldı.

Türkiye, 1954'te imzalanan NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi ile kendi topraklarında bir Amerikan hava üssü kurulmasına izin verdi. Bu sözleşmeye göre Amerikan uçakları belli başlı Türk hava alanlarını kullanabilecek, Amerikan gemileri de Türk limanlarından yararlanabilecekti. Ayrıca Türkiye'de kendilerine ait askerî tesisler kurmaları için de ABD'ye arazi tahsis edildi. 1950'li

yıllarda ABD ve NATO, başta Adana İncirlik Hava Üssü olmak üzere Türkiye'de birçok hava ve füze üssü ile elektronik gözetleme ve haberleşme tesisi kurdu (Harita 3.8).

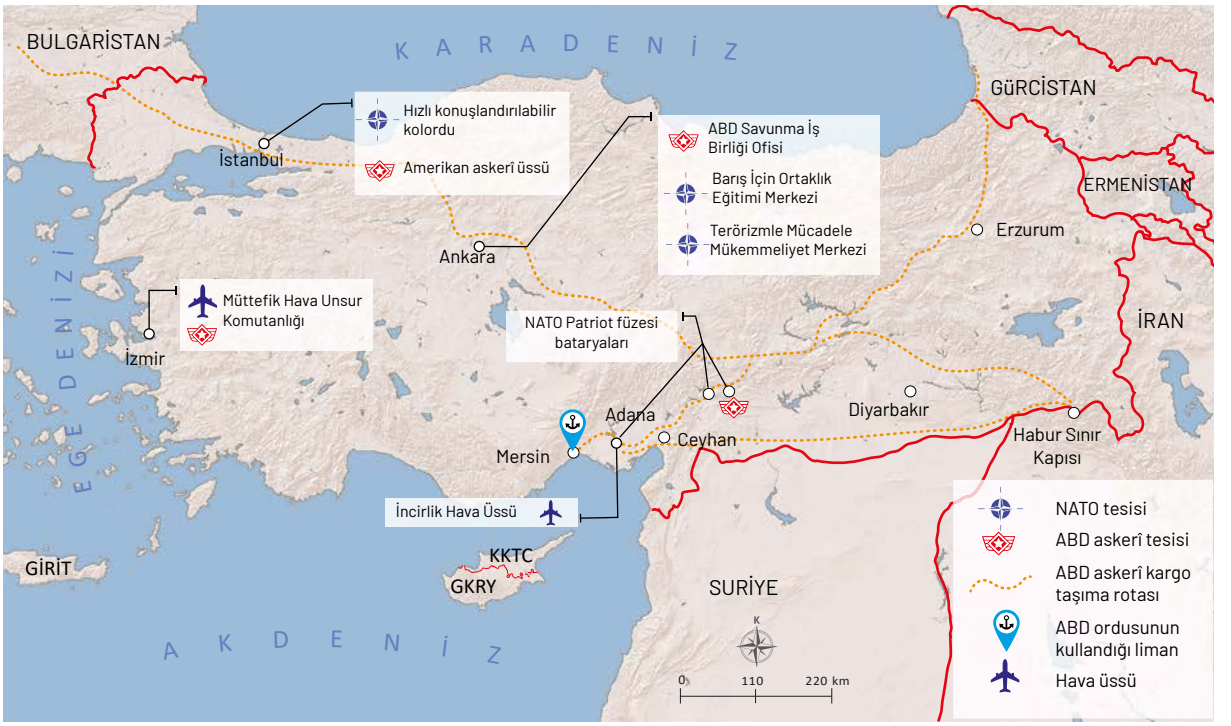

Harita 3.8: Türkiye'deki ABD ve NATO'ya bağlı askerî tesisler

ABD, bu üsler sayesinde Sovyet tehdidi ile ilgili önlem alma ve Orta Doğu'daki krizlere daha yakından müdahale etme imkânı buldu. ABD, Sovyetlerin üzerinden uçurduğu casus uçaklar için de Türkiye'deki askerî tesislerinden yararlandı. Lübnan İç Savaşı başladığında Eisenhower (Ayzınhavır) Doktrini çerçevesinde askerî müdahalede bulunan ABD, Lübnan'a asker gönderirken de Adana İncirlik Hava Üssü'nü kullandı (Görsel 3.33).

Görsel 3.33: İncirlik Hava Üssü'nden Lübnan'a askerî malzeme taşıyan bir ABD uçağı

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren hem devlet hem de özel teşebbüs tarafından savunma sanayisinin temelini oluşturacak bazı yatırımlar yapıldı. 1921'de devlet tarafından kurulan Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğü başta olmak üzere özellikle silah ve mühimmat üretiminde ve havacılık sektöründe büyük ilerleme kaydedildi. 1930'lu yıllarda Şakir Zümre ve Nuri Killigil adlı girişimciler de kurdukları fabrikalarla savunma sanayisinin gelişimine katkılarda bulundu. Havacılık sektöründe ise Vecihi Hürkuş ve Nuri Demirağ'ın çalışmalarının yanı sıra Kayseri'de kurulan Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi'nin (TOMTAŞ) faaliyetleri, Türk havacılık tarihi için önemli bir dönüm noktası oldu.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla hızlanan askerî yardımlar, Türk savunma sanayisinin ihmal edilmesine neden oldu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında açılan birçok fabrika ve tesis ya kapandı ya da farklı alanlarda faaliyet göstermeye başladı. Bu durum, Türkiye'nin askerî teknolojide dışa bağımlı bir ülke hâline gelmesine yol açtı.

3.4. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

3.5. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'DE MEYDANA GELEN SİYASİ, EKONOMİK VE SOSYOKÜLTÜREL GELİŞMELER

KONUYA BAŞLARKEN

1. Batı Bloku içinde yer almak, Türkiye'nin demokratikleşme sürecini nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.
2. Çoğulculuk ilkesi, neden demokrasinin vazgeçilmez değerlerinden biridir?
3. Liberal yönetim anlayışı, bir ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını nasıl etkiler? Açıklayınız.
4. Yerli ve millî sanayinin geliştirilmesi, devletlerin ve toplumların ekonomik yaşamına ne gibi katkılar sağlar?

Toprak Reformu ve Demokrat Partinin Kurulması

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren çok partili siyasal hayata geçmek için bazı adımlar atıldı. İlk olarak 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu ancak kısa süre sonra bu parti kapatıldı. 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası da o süreçte yaşanan bazı olaylar nedeniyle ve halkın demokratikleşme sürecine hazır olmadığı gerekçesiyle partinin kurucusu Fethi Okyar tarafından lağvedildi. Bu girişimlerden sonra Türkiye Cumhuriyeti, 1945 yılına kadar tek partili sistemle yönetildi.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi şartlar ile dış politikadaki gelişmeler, çok partili siyasi sisteme geçiş çalışmalarını hızlandırdı. İsmet İnönü, 19 Mayıs ve 1 Kasım 1945'te yaptığı konuşmalarda kendilerinin de bu sistem değişikliğine hazır olduklarının sinyallerini verdi.

İnönü Hükûmeti, II. Dünya Savaşı yıllarındaki askerî harcamaların getirdiği ekonomik yükten en çok etkilenen köylü kesimi rahatlatmak ve topraksız köylüleri topraklandırarak halkçılık ilkesini hayata geçirmek amacıyla bir kanun teklifi hazırladı. 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 11 Haziran 1945'te TBMM'de kabul edildi (Görsel 3.34). Bu kanuna göre kendine ait tarım arazisi olmayan veya çok az araziye sahip olan çiftçilere devlet tarafından toprak tahsis edilecek, böylece tarım arazilerinin işletilmesi sağlanacaktı. Ayrıca hazine arazileri ve belli koşulları taşıyan özel araziler de kamulaştırılarak ihtiyaç sahiplerine dağıtılacaktı. Ancak bu kanun, dağıtılacak toprakların azlığı, düzenlemeye ayrılan fonların yetersizliği ve işletmelere verilecek desteğin ihtiyaçları karşılayamaması nedenleriyle hayata geçirilemedi (Grafik 3.2). Yeterli ekipmana ulaşamayan ve mali destek bulamayan küçük arazi sahiplerinin sayısı arttı. İşletilemeyen verimli araziler de kiralama veya satış yoluyla büyük arazi sahiplerinin mülkiyetine geçti.

Toprak Kanunu Meclisten Çıktı

Çiftçiyi toprak sahibi kılacak kanun dün Millet Meclisinde oy verenlerin ittifakile kabul olundu

Meclisin kararları

Bundan sonra 11 haziranı takib edecek her pazar günü "Toprak Bayramı,, olarak kutlanacak

Toprak Kanunu Türk milletine kutlu olsun

Tarım Bakanının demeci

Millî Şef ve Kanun

Görsel 3.34: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun kabul edildiğine dair bir gazete haberi

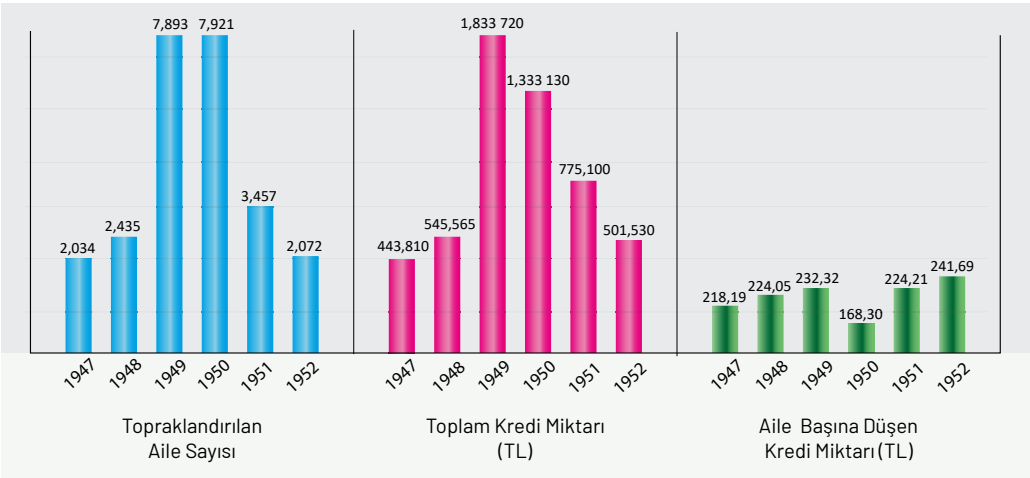

Grafik 3.2: 1945-1972 yılları arasındaki topraklandırma çalışmaları ve verilen kredi miktarları
Mehmet Kayıran ve Mustafa Yahya Metintaş, *1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulanması*, s. 662 (Düzenlenmiştir.)

Parti Grupunda Mühim Bir Toplantı

Celâl Bayar ile üç arkadaşının önergeleri

Önergede Parti tüzüğü ve bazı kanunlarda değişiklik yapılması isteniyordu

Müriyet tartışmalarına dair

Başbakanın sözleri

Polonya meselesi de çıkmazdan kurtuldu

Köylü sevinç içinde

"Bizleri ancak Toprak Kanunu gibi bir kanun kurtarabilirdi„ diyorlar

İstanbul civarındaki köylere giden "Cumhuriyet„ muharrirlerinin gördükleri ve dinledikleri

Toprak Bayramı

Görsel 3.35: Dörtlü Takrir ve Toprak Kanunu hakkında yayımlanan bir gazete haberi, 13 Haziran 1945

Demokrat Partisi dün resmen teessüs etti

Yeni Partinin 85 maddelik programı neşrolundu

Demokrat Partisinin ana prensipleri nelerdir, muhtelif devlet ve memleket işlerinde neler düşünüyor?

Profesörlere cevabımız

Celâl Bayarın gazetecilerle hasbıhali

SUAL — Serbest fırka hikâyesi henüz hatırlarda olduğuna göre Demokrat Partinin de bir darısıklı dövüş mahsulü bulunmadığını temin edebilir misiniz?

CEVAB — Serbest fırka dahi bir muvazaa partisi değildi. Muvazaa hafif. İlktir. Ne bunu teklif edecek, ne de bu teklifi kabul edecek kimseler olmadığı gibi memleketin muvazaalı işlere de tahammülü yoktur.

Görsel 3.36: Demokrat Partinin kurulmasıyla ilgili bir gazete haberi, 8 Ocak 1946

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun hazırlık sürecinde CHP içindeki bazı fikir ayrılıklarının gün yüzüne çıkması, bir muhalefet partisi kurulmasına zemin hazırladı. Geniş topraklara sahip bazı milletvekilleri, kanun tasarısı görüşülürken hükûmete sert eleştiriler yöneltti. O yıllarda CHP Aydın milletvekili olan Adnan Menderes de hem parti yönetimine hem de hükûmet politikalarına karşı itirazlarını yüksek sesle dile getirdi. Menderes'e göre Türkiye'deki zirai ve ekonomik geri kalmışlığın nedenini daha derin ve esaslı sebeplerde aramak gerekiyordu. İçel Milletvekili Refik Koraltan da bu kanunun bir seçim yatırımı olduğunu, uygulamaya konmasının toplumsal adalet ve anayasa açısından sakıncalı olacağını belirtti. Ancak bu eleştiriler parti yönetimi tarafından dikkate alınmadı.

7 Haziran 1945'te Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün imzasıyla CHP Meclis Grubu Başkanlığına bir önerge (takrir) verildi (Görsel 3.35). Bu önergeyle millî hâkimiyetin temsilcisi olan Meclisin özgürce çalışması ve denetlenmesi, siyasi hak ve hürriyetlerin özgürce kullanılması ve parti örgütünde ve faaliyetlerinde yeni bir düzenleme yapılması talep edildi. Bu arada Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, CHP'nin yönetim anlayışına dair eleştirilerini Vatan gazetesi üzerinden kamuoyu ile paylaşmaya başladı. Bunun üzerine 21 Eylül 1945'te toplanan CHP Divanı, parti esaslarından ayrıldıkları gerekçesiyle Menderes ve Köprülü'yü CHP'den ihraç etti. Bu ihraca tepki gösteren Refik Koraltan da 27 Kasım'da ihraç edildi. 28 Eylül'de milletvekilliğinden istifa etmiş olan Celal Bayar da 3 Aralık 1945'te kendi isteğiyle CHP'den ayrıldı.

Menderes, Bayar, Koraltan ve Köprülü, partiden ayrıldıktan hemen sonra yeni bir parti kurmak için hazırlıklara başladı. 7 Ocak 1946'da resmen kurulan ve Demokrat Parti adı verilen bu yeni partinin programında özellikle liberal ekonomi ve demokrasi vurgusu öne çıktı (Görsel 3.36).

1946 ve 1950 Seçimlerinin Türk Demokrasi Tarihine Etkileri

Türkiye'de 1945-1950 yılları arasında farklı siyasi görüşleri savunan yirmi dört parti kuruldu (Tablo 3.1). Bu partilerden birçoğu, bir süre sonra mahkeme kararıyla, kongre kararıyla ya da diğer partilerle birleşerek faaliyetlerini sona erdirdi.

Tablo 3.1: 1950 Seçimlerine Kadar Türkiye'de Kurulan Siyasi Partiler

Arıtma Koruma Partisi	Çiftçi ve Köylü Partisi	Demokrat Parti
Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi	İdealist Parti	İslam Koruma Partisi
Liberal Demokrat Parti	Millet Partisi	Milli Kalkınma Partisi
Müstakil Türk Sosyalist Partisi	Müstakiller Birliği	Öz Demokratlar Partisi
Serbest Demokrat Partisi	Sosyal Adalet Partisi	Toprak, Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi
Türk Muhafazakar Partisi	Türk Sosyal Demokrat Partisi	Türk(iye) Sosyalist İşçi Partisi
Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi	Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi	Türkiye Sosyalist Partisi
Türkiye Yükselme Partisi	Yalnız Vatan İçin Partisi	Yurt ve Görev Partisi

Murat Kılıç, *Çok Partili Hayatın "Öteki" Partileri (1945-1950)*, s. 202

BİLGİ HAZİNESİ

Çoğunluk Sistemi: Bir seçim bölgesinde diğer partilerden fazla oy alan partinin o bölgedeki bütün milletvekilliklerini alması esasına dayanan sistemdir.

Nisbi Temsil Sistemi: Siyasal partilerin güçleri oranında, başka bir deyişle, seçimde aldıkları oy oranında parlamentoda temsil edilmelerine olanak veren sistemler grubunun ortak adıdır.

1946 Seçimleri

Türkiye çok partili sisteme geçtikten sonra ilk seçim, 1946'da yapıldı. CHP, Ekim 1947'de yapılması gereken genel seçimlere kadar DP'nin büyümesinden endişe ettiği için seçim tarihini 21 Temmuz 1946 olarak yeniden belirledi. Seçim çalışmaları yürütülürken devlet görevlilerinin Demokrat Partilileri engellediği ve propaganda çalışmalarının eşit koşullar altında yürütülemediği iddiaları seçimin geçerliliğine gölge düşürdü. Açık oy gizli sayım usulüyle uygulanan 1946 seçimlerini açık ara farkla CHP kazandı (Grafik 3.3). Ancak yargı yolu kapalı olduğu ve demokrasi esaslarına uygun davranılmadığı gerekçesiyle bu seçim pek çok tartışmalara neden oldu.

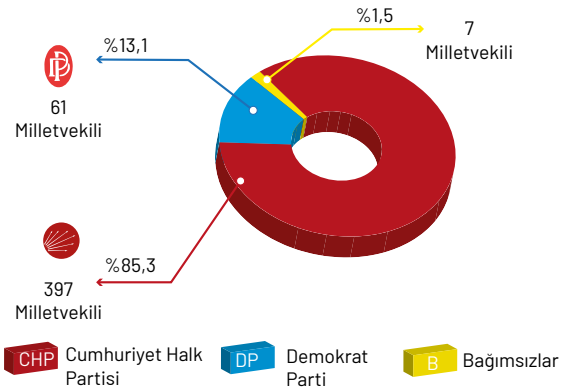

Grafik 3.3: 1946 seçimlerine göre partilerin milletvekili dağılımı
TÜİK 2013 Raporu, s. 110 (Düzenlenmiştir.)

1950 Seçimleri

1946 seçimlerinde yaşanan aksaklıklar nedeniyle ve DP'nin talebiyle hazırlanan yeni seçim kanunu, 16 Şubat 1950'de TBMM'de kabul edildi ve 1950 seçimleri gizli oy açık sayım usulüne göre yapıldı. CHP, 27 Nisan 1950'de yayımladığı seçim bildirgesinde ekonomi alanında devletçiliğin azaltılacağı, özel teşebbüse öncelik verilerek yabancı sermayenin ülkeye girişinin kolaylaştırılacağı, vergi reformu yapılacağı, Türk lirasının değerini koruma amacıyla tedbirler alınacağı, ikinci bir meclis ya da senato kurularak cumhurbaşkanının görevlerinin yeniden tanımlanacağı, altı okun Anayasa'dan çıkarılacağı ve özellikle köylülerin hayat koşullarında iyileştirilme yapılacağı vaatlerinde bulundu. 8 Mayıs 1950'de yayımlanan DP'nin seçim bildirgesinde ise mevcut rejime ve ilkelere aykırı hareket edilmeyeceği vurgulanarak demokratik ilkeler doğrultusunda yeni bir anayasa hazırlanacağı vadedildi.

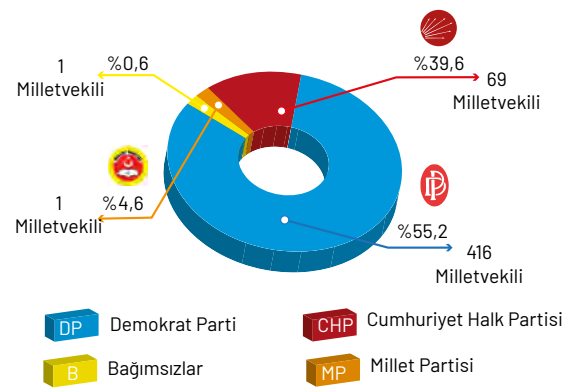

Grafik 3.4: 1950 seçimlerine göre partilerin oy oranları ve milletvekili sayıları
(Genel ağdan alınmıştır.)

14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimleri DP kazandı (Grafik 3.4). Böylece iktidar, Cumhuriyet tarihinde ilk defa seçimler yoluyla el değiştirmiş oldu ve CHP, 27 yıllık iktidarı sonrasında muhalefet partisi konumuna çekildi. Celal Bayar, 22 Mayıs 1950'de TBMM tarafından üçüncü cumhurbaşkanı olarak seçildi. Bayar, yeni hükûmeti kurma görevini DP Genel Başkanı Adnan Menderes'e verdi ve Menderes'in başbakanlığında DP Hükûmeti kuruldu.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Sizce 14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimlere "Beyaz Devrim" denmesinin nedeni nedir?

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi

Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle Türk demokrasi tarihinde yeni bir dönem başladı. 16 Haziran 1950'de TBMM Genel Kurulu tarafından Arapça ezan ve kamet okuma yasağı kaldırıldı. CHP'nin toplumsal alandaki örgütlenmesinin aracı olan halkevlerinin faaliyetlerine 11 Ağustos 1951'de son verildi. 1953'te CHP'nin malları hazineye devredildi ve üniversite öğretim üyelerinin siyasi kuruluşlarda görev almaları, siyasi yayın yapmaları ve beyanda bulunmaları yasaklandı. 1954'te laiklik ilkesine aykırı davrandığı gerekçesiyle Millet Partisi kapatıldı.

CHP, 1950 seçimlerinden önce seçim kanununda değişiklik yapılması teklifi görüşülürken kendisinin iktidarda kalacağını düşünerek muhalefetin nispi temsil sisteminin benimsenmesi yönündeki teklifini kabul etmemişti. 1950 seçimlerinde CHP, %39,6 oranında oy almasına rağmen 69 milletvekili çıkararak Mecliste %13 oranında temsil edilebildi. Bunun üzerine CHP, çoğunluk sisteminin adil ve haklı bir temsil olmadığı gerekçesiyle seçim sisteminin yeniden değiştirilmesini ve nispi temsil sistemine geçilmesini talep etti. DP ise muhalefetteyken karşı çıktığı bu sistemi kendi iktidarını sağlamlaştırma adına devam ettirdi. 1954 ve 1957 seçimleri de çoğunluk sisteminin esasları doğrultusunda yapıldı.

İktidar ve muhalefet arasındaki gerilimin tırmandığı ilk dört yıllık dönemde ekonomi ve dış politika alanlarında sağlanan başarılar, halkın DP iktidarına olan desteğini artırdı. DP, 1954 seçiminde aldığı %56,6 oy oranıyla yeniden iktidara geldi. Soğuk Savaş Dönemi'nde yaşanan ekonomik sıkıntılar ile iç ve dış politikadaki çalkantılar halkın iktidara desteğini azaltsa da DP, %47,9 oy oranıyla 1957 seçimlerinden birinci parti olarak çıktı. Osman Bölükbaşı tarafından kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) 1954 seçimlerinde, DP'den ayrılanlar tarafından kurulan Hürriyet Partisi (HP) ise 1957 seçimlerinde belirgin bir başarı elde edemedi (Grafik 3.5, 3.6, 3.7, 3.8).

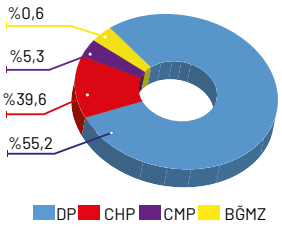

Grafik 3.5: 1954 seçimlerinde partilerin aldığı oy oranları

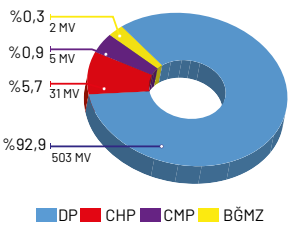

Grafik 3.6: 1954 seçimleri sonucunda partilerin TBMM'de temsil edilme oranları

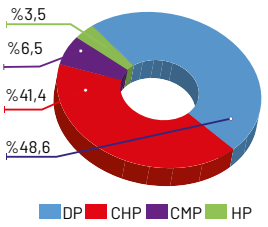

Grafik 3.7: 1957 seçimlerinde partilerin aldığı oy oranları

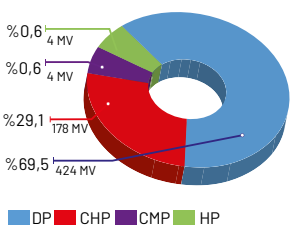

Grafik 3.8: 1957 seçimleri sonucunda partilerin TBMM'de temsil edilme oranları

(Genel ağdan alınmıştır.)

Demokrat Partinin ikinci dört yıllık dönemindeki siyasi ve ekonomik sorunlar, ülkedeki istikrar ortamını da etkiledi. Muhalefet partileri, basın yayın organları ve bazı aydınlar, hükûmete yönelik eleştirilerini yüksek sesle dile getirmeye başladı. Bu süreçte birçok muhalif gazeteci tutuklandı ve radyo, iktidar partisi tarafından bir propaganda aracı olarak kullanılmaya başlandı.

1950'li yıllardan itibaren Türk Silahlı Kuvvetlerinin içinde de farklı gruplaşmalar ortaya çıktı ve gizli örgütler kuruldu. Bu örgütlerden bazıları, 1954 seçimleri sonrasında yaşanan ekonomik sorunlardan, ordunun toplumdaki saygınlığını yitirmesinden ve ülkedeki siyasi gerginliklerden iktidarı sorumlu tuttu. 1957'de bir grup subay, DP iktidarına karşı askerî darbe yapmak için hazırlıklara başladı. Bu darbe girişimi, teşkilat içinden gelen bir ihbarla önlendi ve dokuz subay tutuklandı. Yapılan soruşturma sonucunda yeterli delil bulunamayınca bu subaylar beraat etti. 9 Subaylar Olayı diye anılan bu girişimden sonra da ordu içindeki gizli örgütlenmeler devam etti.

Demokrat Parti iktidarının ilk döneminde kısmen toparlanan Türk ekonomisi, ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımları kesmesiyle yeniden darboğaza girdi. Hükûmet, ekonomideki kötü gidişatı durdurmak amacıyla 1958'de İktisadi İstikrar Tedbirleri adlı bir programı uygulamaya koydu. Bu programa göre dış yardımların devam ettirilmesi için devalüasyon yapılarak Türk lirasına %220 değer kaybettirildi. Ayrıca kamu harcamaları sınırlandırıldı ve kamu iktisadi teşebbüslerinin ürünlerine zam yapıldı. Ancak özellikle dar ve sabit gelirli halkın geçim sıkıntısı, her geçen gün artmaya devam etti.

1958'den sonra ekonomik ve siyasi bunalım gittikçe derinleşti. 1958'de muhalefet partileri bir araya gelerek Millî Muhalefet Cephesi adı altında birleşti. Demokrat Parti ise buna karşılık Vatan Cephesi'ni kurdu. İktidar ve muhalefet arasındaki karşılıklı suçlamalar, toplumdaki kutuplaşmanın artmasına ve siyasi ortamın daha da

gerginleşmesine neden oldu. DP taraftarları, CHP'nin yasa dışı yollarla halkı hükûmete ve devlete karşı kışkırttığını ve orduyu siyasete karıştırdığını savunurken CHP'liler ise DP Hükûmetini antidemokratik yasalar çıkarmak, demokrasi rejiminden uzaklaşmak, dini siyasete alet etmek ve anayasaya aykırı davranmakla itham etti.

27 Mayıs Darbesi'ne giden süreci hızlandıran diğer bir faktör ise 18 Nisan 1960'ta muhalefetin siyasi faaliyetlerini soruşturmak amacıyla Tahkikat Komisyonu adı verilen bir kurul oluşturulmasıydı. Bu komisyondaki üyelerin tamamının DP'li olması ve komisyona sınırsız yetkiler verilmesi, muhalefetin sert tepkisine neden oldu. CHP'liler, Tahkikat Komisyonunun kurulmasının anayasaya aykırı ve antidemokratik olduğunu iddia ederek Ankara, İstanbul ve İzmir'de protesto gösterileri yaptı. Bu gösterilerin kısa sürede ülke çapına yayılması ve güvenlik güçlerine yönelik saldırılar düzenlenmesi üzerine hükûmet daha sert önlemler almak zorunda kaldı. İstanbul Üniversitesinde öğrencilerin başlattığı protesto eylemleri büyüdü ve polislerle öğrenciler karşı karşıya geldi. Ertesi gün bu gerginlik Ankara Üniversitesinin Cebeci Kampüsü'ne de sıçradı ve olaya müdahale eden Sıkıyönetim Komutanlığına bağlı askerler, kalabalığı dağıtmak ve kendilerini korumak için havaya ateş açtı. Bu olay, askerlerin öğrencilerin üzerine ateş açtığı şeklinde basına yansıyınca siyasetteki tansiyon daha da yükseldi.

3 Mayıs 1960'ta ordu içindeki cuntacı subaylar, millî savunma bakanına muhtıra verdi. Bu muhtırada hükûmette bazı değişiklikler yapılması, İstanbul ve Ankara valilerinin ve emniyet müdürlerinin değiştirilmesi, Tahkikat Komisyonunun kurulmasına izin veren kanun başta olmak üzere antidemokratik hükümler içeren tüm kanunların yürürlükten kaldırılması, bütün vatandaşlara insan haklarına uygun şekilde davranılması ve tutuklu gazeteciler için bir af yasası çıkarılması istendi. 21 Mayıs 1960'ta Kara Harp Okulu öğrencilerinin başlattığı yürüyüş de bir subay yürüyüşüne dönüşerek ordu ile hükûmet arasındaki gerilimi yükseltti. Bunun üzerine bazı DP'liler, askerî bir darbe olabileceği konusunda Başbakan Adnan Menderes'i uyararak duruma müdahale edilmesini ve gerekli önlemlerin alınmasını istedi. Adnan Menderes ise halkın çoğunluğunun desteğini alan bir hükûmete karşı kimsenin darbe yapmaya cesaret edemeyeceğini düşünüyordu. Cumhurbaşkanı Celal Bayar da Menderes'le aynı fikirdeydi (Görsel 3.37). Başbakan Adnan Menderes, mayısın ikinci haftasında yurt içi gezilerine çıkarak CHP'nin olayları kışkırttığını ve muhalefetin demokratik olmayan yöntemlerle iktidara gelmeye çalıştığını halka anlattı.

Görsel 3.37: Celal Bayar ve Adnan Menderes

27 Mayıs Askerî Darbesi'ne giden süreçte Türkiye'nin dış politikasında önemli bir gelişme yaşandı.1959'dan itibaren Türkiye ve SSCB arasındaki ilişkileri yumuşatmaya yönelik bazı adımlar atılmaya başlanmıştı. Nisan 1960'ta Başbakan Adnan Menderes'in 12 Temmuz 1960 tarihinde Moskova'yı resmen ziyaret edeceği, SSCB Başkanı Nikita Kruşçev'in de daha sonra Türkiye'ye bir iadeiziyarette bulunacağı kamuoyuna duyuruldu. Ancak 27 Mayıs 1960'taki askerî darbe nedeniyle bu ziyaretler gerçekleştirilemedi ve Türkiye ile SSCB arasında olumlu ilişkiler kurulması beş yıl daha ertelenmiş oldu. Türkiye'nin darbeden bir yıl önce dış politikada attığı bu adım, ABD'nin Sovyetleri çevreleme politikasıyla ters düşüyordu. Cuntacılar, yayımladıkları darbe bildirisinde NATO ve CENTO'ya [Central Treaty Organization (Sentrıl Treti Organizeyşın) (Merkezî Antlaşma Teşkilatı)] olan bağlılıklarını beyan ederek SSCB ile aralarına mesafe koydular. Bu nedenle Türkiye'deki askerî yönetim, darbenin hemen sonrasında ABD ve İngiltere tarafından tanındı.

BİLGİ HAZİNESİ

CENTO

Pakistan, İngiltere, İran, Irak, Türkiye arasında kurulan ve başlıca amacı Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya yayılmasını önlemek olan Bağdat Paktı, Avrupa'daki NATO ve Güneydoğu Asya'daki SEATO ile beraber Sovyetler Birliği'ne karşı Kuzey Atlantik'ten Endonezya'ya kadar uzanan geniş bir güvenlik kuşağı oluşturuyordu. Irak'ın 14 Temmuz 1958 darbesinden sonra 24 Mart 1959 tarihinde ittifaktan ayrıldığını açıklaması üzerine diğer üyeler teşkilâtın adını, NATO ve SEATO bölgeleri arasında yer almasından dolayı Merkezî Antlaşma Teşkilâtı (Central Treaty Organization [CENTO]) olarak değiştirmeyi ve sekretaryasını da Ankara'ya nakletmeyi kararlaştırdılar (21 Ağustos 1959).

https://islamansiklopedisi.org.tr/merkezi-antlasma-teskilati (Kısaltılmıştır.) *

Görsel 3.38: Cemal Gürsel (1895-1966)

Türk Silahlı Kuvvetleri içinde görev yapan bir grup subay, 27 Mayıs 1960 tarihinde askerî bir darbe yaparak iktidara el koydu. Darbenin hemen ardından Cemal Gürsel başkanlığında Millî Birlik Komitesi kuruldu (Görsel 3.38). Bütün siyasi partiler kapatılarak Anayasa ve TBMM feshedildi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun başta olmak üzere birçok bakan, bürokrat ve asker tutuklanarak Yassıada'da kurulan askerî mahkemede yargılandı (Görsel 3.39). Ayrıca 235 general ve 3500 subay emekli edildi, 147 öğretim görevlisinin işine son verildi ve 520 hâkim görevden alındı. Yassıada yargılamaları sonucunda idam, müebbet hapis ve değişen sürelerde hapis cezaları ve beraat kararları verildi. Celal Bayar'ın idam cezası yaşından dolayı müebbet hapse çevrilirken Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edildi. Darbeden sonra hazırlanan 1961 Anayasası, cunta yönetimi tarafından kabul edildi. 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerin ardından 25 Ekim 1961'de Cemal Gürsel cumhurbaşkanı oldu.

Görsel 3.39: Adnan Menderes (1899-1961), Yassıada Askerî Mahkemesi'nde savunma yaparken

1960 Darbesi'nin yarım kalmış bir darbe olduğunu ileri süren ve ordudaki tasfiyeleri gerekçe gösteren Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir ile bir grup asker, 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerinde iki yeni darbe girişiminde bulundu. Başarısızlıkla sonuçlanan bu girişimler sonrasında Talat Aydemir idam edildi.

27 Mayıs Askerî Darbesi ve sonrasında gerçekleşen idamlar, Türk siyasi hayatına büyük bir darbe vurdu ve ülkede uzun sürecek bir istikrarsızlığa neden oldu. 1965 yılına kadar Türkiye, asker gölgesi altında görev yapmak zorunda kalan hükûmetler tarafından yönetildi. Bu durum, 27 Ekim 1965'te Adalet Partisinin iktidara gelmesine kadar devam etti.

DP Dönemi'ndeki Ekonomik ve Sosyokültürel Gelişmeler

DP hükûmetleri, ekonomide devletçilik anlayışını terk ederek serbest piyasa ekonomisini hayata geçirmeye çalıştı. Menderes'in amacı, öncelikli olarak tarımsal üretimi geliştirmek, sanayileşmeyi özel sektör üzerinden gerçekleştirmek ve devletin ekonomiye müdahalesini sınırlandırmaktı. ABD'den gelen Marshall Yardımı ile çok sayıda traktör alınarak tarımda makineleşme yolunda önemli adımlar atıldı (Grafik 3.9). Böylece Türkiye, yurt dışına tahıl ihraç eden bir ülke konumuna geldi (Grafik 3.10). Ancak bu süreçte tarım aletlerinin yurt dışından ithal ediliyor olması, ülke sanayisinin yedek parça, bakım ve tamirat konularında dışa bağımlı hâle gelmesine neden oldu. Bu dönemde kamu işletmelerine ve özel sektöre yapılan sanayi yatırımları artsa da Marshall Planı doğrultusunda bir sanayi politikası benimsenmiş olması, Türkiye'nin dış ticaret dengelerini olumsuz yönde etkiledi.

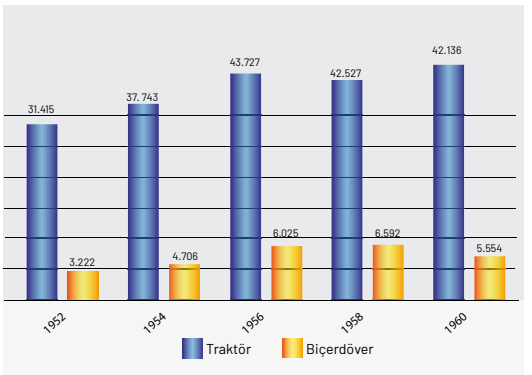

Grafik 3.9: DP Dönemi'ndeki tarım makinelerinin sayısı
TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2013, s. 199

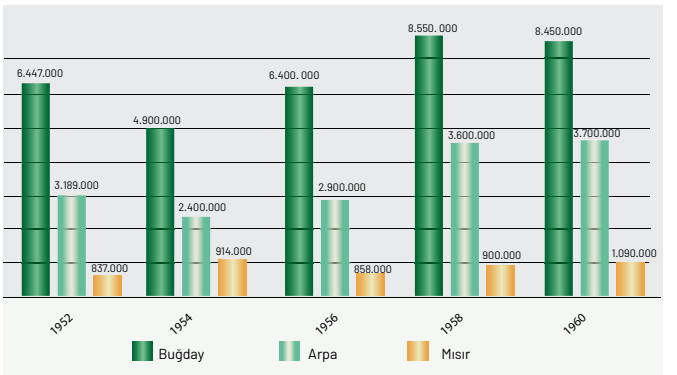

Grafik 3.10: DP Dönemi'ndeki tahıl üretim miktarı (ton)
TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2013, s. 174

II. Dünya Savaşı sonrasında Türk ekonomisinin canlanması ve sağlık alanındaki gelişmeler sayesinde salgın hastalık riskinin azalması, ülke nüfusunun hızla artmasını sağladı. 1950'de 20.947.188 kişi olan Türkiye nüfusu,1960'ta 27.754.820 kişiye ulaştı. DP Dönemi'nde kasaba ve köylerdeki yaşam koşullarını iyileştirmek için ülkenin birçok yerine elektrik hatları döşendi ve yeni yollar inşa edildi. Tarımdaki makineleşme sonucu tarımsal üretimde önemli bir artış meydana geldi. Ancak bu durum, geçimini çiftçilikten sağlayan birçok kişinin işsiz kalmasına ve şehirlere göç etmesine yol açtı. Bunun sonucunda şehirlerde gecekondulaşma, plansız yapılaşma, altyapı yetersizliği gibi yeni sorunlar ortaya çıktı.

Yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi için Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu çıkarıldı fakat bu konuda hedeflenen başarıya ulaşılamadı. 1954'ten sonra döviz sorununu çözmek için ithalatı zorlaştırıcı tedbirler alındı. Hükûmet, bu tedbirler yoluyla yerli üretimi teşvik etmeye çalışsa da ekonomideki düşüşü engelleyemedi ve yatırımlara devam edebilmek için IMF'den borç almak zorunda kaldı (Tablo 3.2).

Tablo 3.2: DP Dönemi'ndeki İthalat ve İhracat Verileri

Yıllar	İthalat			İhracat		
	Değer (bin dolar)	Değişim Oranı (%)	Dolar Kuru (TL/dolar)	Değer (bin dolar)	Değişim Oranı (%)	Dolar Kuru (TL/dolar)
1946	118.889	22,6	1,88	214.580	27,5	2,01
1952	555.920	38,3	2,80	362.914	15,5	2,80
1955	497.637	4,0	2,80	313.346	-6,4	2,80
1960	468.186	-0,4	4,73	320.731	-9,3	5,37

TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2013, s. 437

1950'lerde ekonomik ve demografik gelişmelerin yanı sıra kültür, sanat, edebiyat, eğitim ve spor alanlarında da önemli değişimler yaşandı.

Türk sinema sektöründe kamera kullanımı, ışık yönetimi gibi teknik konularda meydana gelen gelişmeler, tiyatro eksenli sinema anlayışının terk edilmesine neden oldu. Yeşilçam'da eğlence temalı filmlerin yanı sıra Kurtuluş Savaşı, Kore Savaşı gibi tarihî konular ve kan davası, töre, namus gibi toplumsal sorunların işlendiği filmler çekildi. Ömer Lütfi Akad'ın yönettiği *Kanun Namına, Beyaz Mendil, İngiliz Kemal Lawrence'a Karşı*; Metin Erksan'ın yönettiği *Karanlık Dünya*; Sami Ayanoğlu'nun yönettiği *İstanbul'un Fethi, Battal Gazi Geliyor, Beklenen Şarkı*; Muhsin Ertuğrul'un yönettiği ve Türk sinema tarihinin ilk uzun metrajlı renkli filmi olan *Halıcı Kız* adlı filmler, bu yıllara damgasını vurdu (Görsel 3.40).

Görsel 3.40: *Beklenen Şarkı* filminin afişi

Radyonun toplum hayatındaki öncelikli yeri bu dönemde de kendini korudu. Radyoda Zeki Müren, Müzeyyen Senar, Hamiyet Yüceses gibi sanatçıların şarkılarının yayımlandığı programlar ile Muzaffer Sarısözen'in hazırladığı "Yurttan Sesler" ve "Bir Türkü Öğreniyoruz" adlı müzik programları, dinleyicilerin ilgiyle takip ettikleri yayınlar oldu (Görsel 3.41).

Görsel 3.41: Zeki Müren (1931-1996)

1950'lerde yazılan tiyatro eserlerinde ekonomik sorunlar, tarihî olaylar, kadının toplumdaki yeri, göç, köy hayatı, töre, kuşak çatışmaları, değer yargıları, birey-toplum ilişkileri gibi konular ele alındı. Ahmet Kutsi Tecer'in *Koçyiğit Köroğlu*; Turgut Özakman'ın *Pembe Evin Kaderi, Güneşte On Kişi, Tufan, Duvarların Ötesi*; Orhan Asena'nın *Hürrem Sultan*; Güngör Dilmen'in *Midas'ın Kulakları*; Ahmet Refik Erduran'ın *Deli, Bir Kilo Namus, Cengiz Han'ın Bisikleti* adlı oyunları, bu dönemin önemli tiyatro eserleri olarak öne çıktı.

Türk edebiyatında Garip akımına tepki olarak ortaya çıkan ve şiirde duyguya, hayal gücüne, imgeleme ve biçime önem veren İkinci Yeni akımı bu dönemde doğdu. Edip Cansever, Ece Ayhan, Ülkü Tamer, Cemal Süreya, Turgut Uyar, İlhan Berk ve Sezai Karakoç, bu şiir akımının başlıca temsilcileriydi. Ayrıca bu

Görsel 3.42: Yaşar Kemal (1923-2015)

dönemde Munis Faik Ozansoy, İlhan Geçer, Mehmet Çınarlı, Gültekin Samanoğlu, Mustafa Necati Karaer gibi şair ve yazarlar da Hisar dergisi etrafında toplanarak millî ve manevi değerleri öne çıkaran şiir ve yazılara imza attı.

Türk roman ve hikâyeciliğinde toprak kavgası, tarımda makineleşme, köyden kente göç, kimlik bunalımı gibi konular ele alındı. Yaşar Kemal'in *Sarı Sıcak, İnce Memed, Teneke*; Kemal Tahir'in *Sağırdere, Esir Şehrin İnsanları, Rahmet Yolları Kesti*; Orhan Kemal'in *Ekmek Kavgası, 72. Koğuş*; Samim Kocagöz'ün *Yılan Hikâyesi, Kalpaklılar*; Fakir Baykurt'un *Yılanların Öcü*; Peyami Safa'nın *Yalnızız, Biz İnsanlar*; Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur*, Talip Apaydın'ın *Sarı Traktör* adlı eserleri bu dönemde yayımlandı (Görsel 3.42). Ayrıca Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz tarafından yayımlanan Markopaşa, Merhum Paşa, Malum Paşa gibi siyasi mizah dergilerinde de CHP ve DP iktidarlarının politikaları eleştirildi.

1950'lerde öğretmen yetiştirmek ve akademik eğitim vermek amacıyla birçok okul açıldı. 1954 ve 1958 yıllarında Ankara ve Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri eğitim öğretim hayatına başladı. 1958 ve 1959'da da Bursa ve Buca Eğitim Enstitüleri ilk öğrencilerini kabul etti. Bu yıllarda ülke genelindeki üniversitelerin sayısı da artırıldı. 1955'te Ege ve Karadeniz Teknik, 1956'da Orta Doğu Teknik, 1957'de ise Erzurum Atatürk üniversiteleri açıldı.

1951'de düzenlenen Dünya Güreş Şampiyonası'nda Türk güreş takımı, serbest stilde 6 altın ve 1 bronz madalya kazanarak dünya birincisi oldu. Bu yıllarda Celal Atik, Yaşar Doğu, Mustafa Dağıstanlı, Hüseyin Akbaş, Ali Yücel, Rıza Doğan, Haydar Zafer ve Muharrem Candaş adlı güreşçilerimiz, bireysel turnuvalarda dünya şampiyonluğunu elde etti. Ayrıca 1952'de Bayram Şit ve Hasan Gemici, 1956'da ise Hamit Kaplan, Mustafa Dağıstanlı ve Mithat Bayrak adlı güreşçilerimiz de olimpiyat şampiyonu olarak Türkiye'nin spordaki başarısını tüm dünyaya gösterdi.

Gümüş Motor

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına yönelik politikalarda Amerikan doktrinleri etkili oldu. ABD'li bazı uzmanlar, Türkiye'deki ekonomi politikalarının nasıl yönetilmesi gerektiği ile ilgili birçok rapor hazırladı. Bu raporlarda önerilen kalkınma model ve stratejileri; kara yolu taşımacılığının geliştirilmesi, ağır sanayi hamleleri yapmak yerine tüketim mallarını üretmeye yönelik bir sanayileşmenin tercih edilmesi ve tarımsal faaliyetlere ağırlık verilmesiydi. 1950'li yıllarda özel teşebbüse dayalı liberal politikalar uygulayan Türkiye, ABD'li uzmanların tavsiyeleri doğrultusunda imalat yerine montaj sanayisine ağırlık verdi. Bu durum, ithalatı artırarak dış ödemeler dengesini bozdu ve Türk ekonomisini daha fazla dışa bağımlı hâle getirdi.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren devlet ve özel sektör eliyle imalat sanayisinin geliştirilmesine yönelik bazı girişimlerde bulunulmuş ancak istenen sonuç elde edilememişti. 1956 yılında Necmettin Erbakan öncülüğünde kurulan Gümüş Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi, Türk imalat sanayisinin büyümesinde ve yurt dışına açılmasında büyük ölçüde etkili oldu.

Görsel 3.43: Gümüş Motor Fabrikasında çalışan işçiler

Necmettin Erbakan, İTÜ Makine Fakültesinden mezun olduktan sonra 1951 yılında bilimsel araştırmalar yapmak üzere üniversite tarafından Almanya'ya gönderilmiş, burada akademik çalışmalar yürütmüş ve Leopard tanklarının motorlarının yapıldığı fabrikada motor araştırmaları başmühendisi olarak çalışmıştı. Erbakan, ülkesine döndükten sonra Türkiye'nin en basit sulama motorlarını bile ithal etmesinden rahatsız oldu ve "Kendi motorumuzu kendimiz üretmeliyiz." düşüncesiyle Türkiye'nin ilk yerli motorunu imal etmek için 200 ortaklı Gümüş Motor Fabrikasını kurdu (Görsel 3.43).

Gümüş Motor Fabrikasının kurulması sürecinde tamamen öz kaynaklardan ve yerli sermayeden yararlanıldı ve kredi kullanılmadı. O yıllarda Batı Bloku ülkelerinde motorun her parçası ayrı fabrikalarda üretiliyordu ve bunun maliyeti çok yüksekti.

Erbakan, ham madde girişinden itibaren tüm motor parçalarının tek bir fabrikada üretildiği Doğu Bloku modelini tercih etti ve Gümüş Motor Fabrikası'nı kurarken bir Çekoslovak firması olan Skoda'yla çalıştı. Başbakan Adnan Menderes, 1957'de yaşanan döviz sıkıntısında Gümüş Motor'un donanım, patent ve proje satın alabilmek için ayırdığı sermayenin dolara dönüştürülmesinde yardımcı oldu. Gümüş Motor, Çekoslovakya'dan üretim lisansını aldı. Ancak 1958'de yapılan devalüasyonda Türk lirası yaklaşık %320 oranında değer kaybetti ve fabrikanın maliyeti dört kat arttı. Tüm bu zorluklara rağmen Gümüş Motor Fabrikası, 20 Mart 1960'ta Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın da katılımıyla açıldı (Görsel 3.44). Bu fabrikada çiftçilerin yer altı kaynak sularını çıkarırken kullandığı pompaların motorları üretildi.

Görsel 3.44: Necmettin Erbakan, Gümüş Motor Fabrikasının açılış töreninde Maliye Bakanı Hasan Polatkan'a bilgi verirken

Gümüş Motor, üretime başladıktan sonra birçok engelle karşılaştı. İthalatçı firmalar, yerli üretimin durdurulması için çeşitli lobi faaliyetleri yürütmeye başladı. Buna rağmen Gümüş Motor, yurt dışına motor ihraç ederek ayakta kalmaya çalıştı. Ancak ithalatçılar hükûmet üzerinde baskı kurarak motor ithalatını serbest bıraktırdı ve zararına satışı göze alarak motor fiyatlarını düşürdü. Bu durum, Gümüş Motor'un büyük zarara uğramasına yol açtı. 1964 yılında Gümüş Motor'un hissedarlarından olan Şeker Şirketi, %75 oranında değer düşürerek Gümüş Motor'un piyasadaki hisselerini satın aldı ve fabrikanın en büyük hissedarı oldu. Ardından Necmettin Erbakan, genel müdürlük görevinden uzaklaştırıldı. Bir süre sonra da Gümüş Motor'un adı, Pancar Ekici Kooperatiflerinin etkisiyle Pancar Motor olarak değiştirildi. 2010 yılına kadar varlığını sürdüren bu şirket, sürekli zarar ettiği ve borçlarını ödeyemediği gerekçesiyle kapatıldı.

Devrim Arabası ve Yerli Araba Üretimi

Ekonomik kalkınmanın en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilen sanayileşmenin sağlanması için Demokrat Parti Dönemi ve sonrasında birçok girişimde bulunuldu. 1950'lerden sonra kara yolları yapımına ağırlık verildi ve bunun sonucunda ülkedeki motorlu araç sayısı arttı (Grafik 3.11).

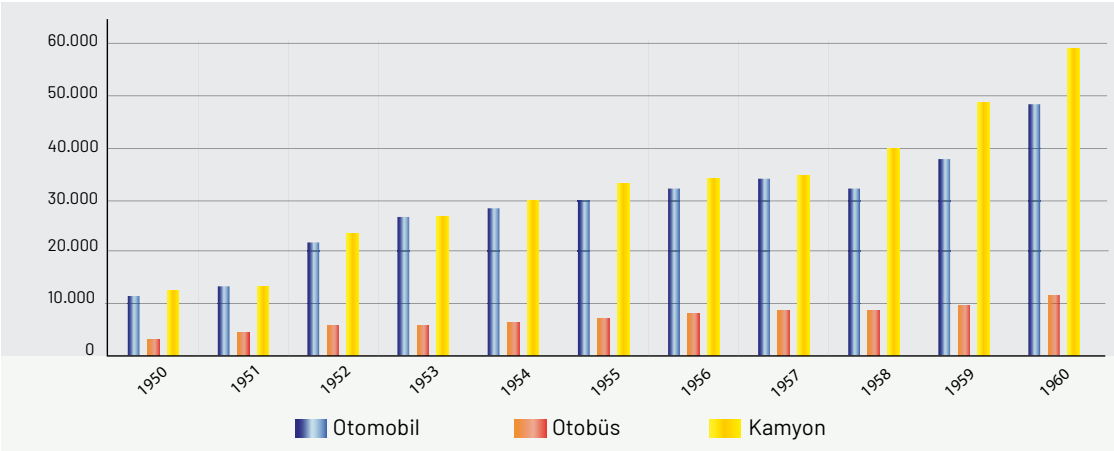

Grafik 3.11: 1950-1960 yılları arasında Türkiye'deki motorlu kara taşıtı sayısı (TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2009, s. 370)

Otomotiv sanayisinde dışa bağımlı olan Türkiye, motorlu araç kullanımının artmasıyla dışarıdan motorlu taşıt ithal etmek zorunda kaldı. 1960'lı yıllarda askerî ve sivil araç ihtiyacını daha ekonomik yollardan karşılayabilmek ve otomotiv sektöründeki dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla yerli otomobil üretimi için harekete geçildi. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in talimatıyla 2 Temmuz 1961'de Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yollarının (TCDD) Eskişehir'deki Cer Atölyesi'nde yerli otomobil üretimi için çalışmalara başlandı. Bu süreçte TCDD'nin Sivas ve Ankara'daki atölyeleri de kullanıldı. Yerli otomobilin 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı törenlerine yetiştirilmesi istenmişti. Türk mühendis ve işçilerinin üstün gayretiyle 129 gün gibi çok kısa bir sürede dört otomobil üretildi.

Devrim adı verilen bu arabaların neredeyse tüm üretim aşamaları -Türkiye'de otomobil imalatı için gereken modern tesis ve makineler mevcut olmadığından- tamamen insan gücü ve el emeğiyle gerçekleştirildi.

Üretimi tamamlanan Devrim Arabalarından ikisi, 29 Ekim 1961'de trenle Ankara'ya getirildi. Nakil sırasında güvenlik nedeniyle otomobillerin benzin depoları boşaltılmıştı. Mühendisler, depoların boş olduğunu ve TBMM'ye giderken Sıhhiye'deki benzin istasyondan benzin alınması gerektiğini defalarca belirtti ancak Ankara'daki görevliler bu uyarıyı dikkate almadı. Tören sırasında Cemal Gürsel, 2 numaralı ve siyah renkli Devrim Arabası'na bindirildi (Görsel 3.45). Otomobilin 100 metre ilerledikten sonra durması üzerine Cemal Gürsel, bunun sebebini sordu ve "Paşam, benzin bitti." cevabını aldı. Bej renkli diğer Devrim Arabası ile Anıtkabir'e götürülen Cemal Gürsel, Anıtkabir'de otomobilden inerken "Batı kafasıyla otomobil yaptınız ama Doğu kafasıyla benzin ikmalini unuttunuz." ifadelerini kullandı (Görsel 3.46).

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'i Anıtkabir'de karşılayan halk, Devrim Arabası'na büyük ilgi gösterdi ve bu gelişmeyi sevinçle karşıladı. Ancak ertesi gün basında yayımlanan "Devrim yolda kaldı", "Şarklı kafası ile araba yaptık" başlıklı haberlerde Devrim Arabası'nın yola çıktıktan hemen sonra bozulduğu ve harcanan paranın boşa gittiği yorumları yapılınca bu büyük başarı, yaşanan o küçük ihmalin gölgesinde kaldı.

Ülkedeki önemli bir kesim, sürecin başından itibaren Türkiye'nin yerli bir otomobil ve motor üretebileceğine ihtimal vermemişti. Türk mühendis ve işçilerinin büyük başarısı ile tamamlanan Devrim Arabaları, bu kesimler tarafından sert ve acımasız bir şekilde eleştirildi. Yerli otomobilin maliyetinin dışarıdan alınan araçlara göre daha fazla olacağı ve bu arabaların seri üretiminin yapılamayacağı yönünde kara propagandalar yapıldı. Bu nedenlerle Türk otomotiv sanayisinin en önemli kilometre taşı olan Devrim Arabaları projesinin devamı getirilemedi.

Görsel 3.45: Devrim Arabası (2 numaralı)

Görsel 3.46: Devrim Arabası (1 numaralı)

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Görseldeki 1 numaralı Devrim Arabası, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'i Anıtkabir'e götürmüş, 2 numaralı Devrim Arabası da aynı gün benzin doldurulduktan sonra Hipodrom'daki geçit törenine katılmıştı. Buna rağmen basında Devrim Arabalarına yönelik olumsuz haberlerin yapılması ve sonrasında kara propagandaya devam edilmesinin nedenleri sizce nelerdir? Gerekçeleriyle değerlendiriniz.

Türkiye'nin ilk yerli otomobilleri olan ve 65 beygir gücüne sahip motoru Ankara Motor Fabrikasında takılan, diğer kısımları ise Eskişehir Fabrikasında tamamlanan Devrim Arabalarından üçü imha edildi. Günümüze kadar ulaşan bej renkli Devrim Arabası ise 2018 yılından beri TÜRASAŞ Devrim Arabaları Müzesinde sergilenmektedir.

20 Ocak 2011'de yapılan bir TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği) toplantısında, o dönem başbakanlık görevinde bulunan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Türkiye'nin kendi otomobilini üretmesi gerektiği konusu yeniden gündeme getirildi. Cumhurbaşkanı Erdoğan, devletin, yerli otomobil projesine doğrudan destek sağlayacağını ve bu projeyi teknolojik açıdan besleyecek her türlü faaliyeti teşvik edeceğini vadederek yerli girişimcileri göreve çağırdı. Uzun süren araştırma ve geliştirme çalışmaları sonucunda tarihî bir adım atılarak 2 Kasım 2017'de imzalanan bir protokolle Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği koordinasyonunda beş firmanın bir araya geldiği Ortak Girişim Grubu oluşturuldu. 25 Haziran

2018'de ise Türkiye'nin Otomobili Girişim Grubu Sanayi ve Ticaret AŞ kuruldu.

18 Temmuz 2020'de inşaatına başlanan Türkiye'nin ilk yerli ve tam elektrikli otomobilinin üretileceği Gemlik Kampüsü, Cumhuriyet'in 99'uncu kuruluş yıl dönümünde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın da katıldığı bir törenle açıldı. Bu kampüste 2030 yılına kadar 5 farklı modelde yerli ve millî otomobil üretilmesi planlanmakta ve bu üretimin Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına büyük katkı sağlayacağı öngörülmektedir (Görsel 3.47).

Görsel 3.47: 1961'de üretilen Devrim Arabası ve 2022'de üretilen Türkiye'nin yerli ve millî otomobili

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Türkiye'nin ilk yerli ve tam elektrikli otomobili ile Devrim Arabası'nın bir arada sergilenmesi, sizce ne anlama gelmektedir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

DERS İÇİ UYGULAMA

Aşağıdaki metinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Ülkemizde otomotiv sektörü, üretim içindeki payı ve ekonomik katkı oranı değerlendirildiğinde, imalat sanayi içinde önde gelen sektörler arasında yer almaktadır. Sektörün yurtiçinde yaratmış olduğu değerler (yurtiçi girdi kullanımı ve katma değer toplamı) ekonomide çok önemli bir yere sahiptir. Sektörün imalat sanayi toplam üretimi içindeki payı imalat sanayi sektörler ortalamasının üstündedir.

Otomotiv sanayi sahip olduğu yapı nedeni ile birçok sektörle bağlantısı olan bir sektördür. Bu sektörler üzerinde oldukça fazla etkisi olması; otomotiv sektörünün, bulunmuş olduğu ülkenin ekonomisi üzerinde büyük bir etkiye sahip olmasına neden olmaktadır.

Otomotiv sanayi demir-çelik, hafif metaller, petro-kimya, lastik, plastik gibi temel sanayi dallarının başlıca ürün alıcısıdır ve otomotiv sektöründeki teknolojik gelişmelerin paralelinde bu sektörleri de teknolojik gelişmeye zorlayan ve katkı sağlayan bir sektördür. Turizm, altyapı ve inşaat ile ulaştırma ve tarım sektörlerinin gerek duyduğu her çeşit motorlu araçlar otomotiv sektörü ürünleri ile sağlanmaktadır. Bu nedenle sektördeki değişimler, ekonominin tümünü yakından ilgilendirmektedir.

*(Genel ağdan alınmıştır.)**

1. Otomotiv sektöründeki gelişmeler, neden ekonomik göstergelerin tamamını etkilemektedir?

2. Yerli otomobilin seri olarak üretilmeye başlanması, Türk otomotiv sektörünü ve ekonomisini nasıl etkileyecektir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

3.5. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere kutucuklarda verilen sözcüklerden uygun olanları yazınız.

Millet Partisi	**Molotov**	**Marshall**	**Kahire**
Montreux	**Demokrat Parti**	**Sétif**	**Yuri Gagarin**

1. ABD, II. Dünya Savaşı sonrasında bozulan Avrupa ekonomisini yeniden güçlendirmek amacıyla ..... Planı'nı uygulamaya koydu.
2. Cezayir'in bağımsızlık mücadelesi, 1945 yılında ..... kentinde patlak veren olaylar sonrasında başladı.
3. Rus kozmonot ..... 1961'de uzaya giden ilk insandır.
4. SSCB, II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ..... Boğazlar Sözleşmesi'nde kendi lehine değişiklik yapılmasını talep etti.
5. Türkiye'de 1950 seçimleri sonrasında ..... iktidara geldi.

Aşağıdaki soruların cevaplarını altlarında bırakılan boş alanlara yazınız.

6. SSCB'nin Alman işgalinden kurtardığı Doğu Avrupa ülkelerinde partiler kurarak komünist ideolojiyi benimsetmeye çalışması, Batı Avrupa ülkeleri tarafından büyük bir endişeyle karşılandı. Bu ülkeler, SSCB'nin yayılmasına karşı durabilecek siyasi, ekonomik ve askerî güce sahip tek ülke olan ABD'den yardım istemek zorunda kaldı.

   Buna göre II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada nasıl bir güç dengesi oluşmuştur? Gerekçeleriyle açıklayınız.

7-8. soruları aşağıdaki metinden yararlanarak cevaplayınız.

Sömürge yönetimi altında bulunan milletler, zaman zaman bağımsızlık mücadelesi verse de başlarında etkili liderler bulunmadığı ve kendi içlerinde millî birlik sağlanamadığı için uzun süre başarılı olamamıştır. Türk Millî Mücadelesi, sömürge yönetimi altında bulunan diğer milletleri de etkilemiş ve cesaretlendirmiştir. Sömürgeci devletlere karşı bağımsızlık mücadelesi veren milletlerin liderleri, Türk Millî Mücadelesi'ni ve Atatürk'ü örnek almıştır. Endonezya'nın kurucusu Dr. Ahmet Sukarno, Nisan 1959'da Türkiye'yi ziyaret ettiğinde TBMM'de bir konuşma yapmış ve şunları söylemiştir: "Büyük insanlar sadece kendi milletlerine ait değildir. Büyük insan Kemal Atatürk, sadece sizin lideriniz değildir; o aynı zamanda bütün insanlığa ait bir değerdir. Ben gençliğimde Atatürk'ün eserlerini okudum. Ben şahsen bağımsızlık ilhamımı Atatürk'ten aldım. Biz Endonezya'da Atatürk'e karşı büyük bir saygı ve sevgi beslemekteyiz."

7. Sömürge yönetimi altında bulunan milletlerin, bağımsızlık mücadelesi verirken uzun süre başarısız olmasının nedenleri nelerdir?

8. Sizce bağımsızlık mücadelesi veren liderler, Türk Millî Mücadelesi'nin ve Atatürk'ün hangi özelliklerini örnek almıştır? Yorumlayınız.

9. 1950'lerde kent nüfusunun artması hangi sosyoekonomik sonuçlara yol açmıştır? Açıklayınız.

10-11. soruları aşağıda verilen metne göre cevaplayınız.

Türkiye'nin NATO'ya üye olmak için gösterdiği faaliyet daha başlangıçtan itibaren Sovyet Rusya'yı rahatsız etmiş ve bilhassa 1951 yılı sonbaharından itibaren Türkiye'nin NATO'ya katılma kararını önlemek için her türlü çabayı harcamıştı. Türkiye ise, Sovyet Rusya'nın yapmış olduğu bu baskılara boyun eğmemiş ve hatta NATO'ya girmek isteğinin esas sebebinin, Sovyetlerin Türkiye'ye yönelttiği tehditler olduğunu belirtmekten de kaçınmamıştır.
Türkiye'nin NATO üyeliği, Stalin'in 5 Mart 1953'te ölümünden sonra Sovyetleri daha da rahatsız etmiştir. Bu sebeple, yeni Sovyet liderliği, 30 Mayıs 1953'te yaptığı bir açıklamada, Türkiye'den toprak talebinde bulunmaktan ve Boğazların ortak savunması hakkındaki görüşlerinden vazgeçtiklerini ilan etmişlerdi. Mamafih, bu bildiriden, Boğazlarda üs isteklerinden vazgeçip geçmedikleri de kesinlikle anlaşılamamıştır. Bu sebeple Yeni Sovyet liderliğinin Türkiye hakkındaki bu yeni tutumu Türkiye'de bir güven duygusu yaratmaktan çok uzak kalmıştır. Türkiye'nin Sovyetlere karşı duyduğu bu güvensizlik, bundan sonra, bilhassa Ortadoğu buhranları dolayısıyla daha da artacak ve Sovyet münasebetleri peş peşe buhranlar ve gerginlikler içine girecektir.

Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 469 *

10. Türkiye'nin NATO'ya üye olmak istemesinin nedenleri nelerdir?

11. Türkiye'nin NATO'ya üye olması, SSCB ile ilişkilerini nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

12-13. soruları aşağıdaki metinden yararlanarak cevaplayınız.

1950-60 dönemi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, öngörülenin aksine devletin ekonomideki payının azalmayıp, arttığı ancak, özel sektörün ilk defa bu dönemde gelişmeye başladığı görülecektir. DP programlarında kamu yatırımlarının özel yatırımlara rakip değil, tamamlayıcı olması ilkesi benimsenmiştir. Özel sektör kamunun yanında ekonomide ağırlığı olan ve desteklenen bir kesim olmuştur. Özel sermaye birikimi yeni kaynaklarla beslenerek hızla genişlemiş, bir süre sonra ekonomik ve toplumsal gelişmeyi belirlemeye başlamıştır. Kamu kesimi yatırımları ulaştırma ve haberleşme alt yapısına, tarıma, sanayide ara ve yatırım malları sanayi alt dallarına yönelmiştir. Buna karşılık, özel kesim tüketim malları sanayiine, (özellikle dayanıklı tüketim malları) girmiştir. Özel kesim ihtiyacı olan yerli ara ve yatırım mallarını kamu kesiminden çoğu zaman maliyet fiyatının altında satın almıştır. Böylece devlet özel kesime kaynak transfer etmiştir. Özel kesim sanayileşmede öncü bir rol oynamak yerine faaliyetlerini bilinen sanayi dallarında ve zaman zaman kapasite fazlası oluşturacak şekilde yoğunlaştırmıştır. Sanayileşme sürecinin ileri aşamalarını temsil eden ara ve yatırım mallarını üretecek projeleri oluşturmada ve tesisleri kurmada kamu kesimi öncü rol oynamıştır.

TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu, s. 259-260 *

12. Demokrat Parti Dönemi'nde özel sektörü desteklemek için ne gibi faaliyetler yürütülmüştür?

13. Kamu kurumlarının ve özel sektörün farklı sanayi dallarına yatırım yapmış olmasının nedenleri nelerdir?

Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları okuyunuz ve doğru cevabı işaretleyiniz.

14. ABD Başkanı Truman, SSCB tarafından tehdit edilen Türkiye ve Yunanistan'a askerî yardım yapmak için Kongreden yetki alarak kendi doktrinini uygulama konusundaki kararlılığını ortaya koydu. ABD, bu doktrinin uygulama sahasını Orta Doğu'yu da içine alacak biçimde genişletmek için bazı girişimlerde bulundu. Ancak kendilerini doğrudan bir Sovyet tehdidi altında görmeyen Arap ülkeleri, Truman Doktrini'nin genişletilmesini gerekli görmedi. Truman'dan sonraki ABD Başkanı Eisenhower da kendi adıyla bilinen doktrini hayata geçirerek Orta Doğu'yu ABD etkisi altında tutmaya çalıştı.

Buna göre

I. SSCB'nin güneye doğru yayılmasını engellemek,
II. Orta Doğu ülkeleri üzerindeki nüfuzunu artırmak,
III. Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını desteklemek,
IV. Orta Doğu ülkelerini NATO'ya dâhil etmek

ifadelerinden hangilerinin ABD'nin dış politika hedefleri arasında olduğu söylenebilir?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve III D) I, II ve III E) II, III ve IV

15. 1948-1994 yılları arasında Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki ırkçı yönetim tarafından uygulanan ve beyazların üstünlüğü esasına dayanan ırkçı politikaya ve bu doğrultuda yapılan düzenlemelerin tamamına apartheid adı verilir.

Buna göre

I. farklı ırklara mensup kişiler arasında evliliğin yasaklanması,
II. yerli halkın seçme ve seçilme hakkının gasbedilmesi,
III. iş hayatında ücret ve statülerin ırklara göre belirlenmesi,
IV. yerli halkın nitelikli işlerde çalıştırılması

ifadelerinden hangileri apartheid sistemindeki uygulamalar arasındadır?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve III D) I, II ve III E) I, II ve IV

16. Spor müsabakaları, Soğuk Savaş Dönemi'nde uluslararası politikanın en önemli araçlarından biri hâline geldi. Uluslararası spor organizasyonlarında millî sporcuların ve takımların kazandığı başarılar, Doğu ve Batı blokları arasında bir tür politik, hatta ideolojik başarı olarak kabul edildi.

Buna göre uluslararası spor organizasyonlarına katılan devletler;

I. dünya barışına katkıda bulunmak,
II. uluslararası alanda saygınlık kazanmak,
III. siyasi üstünlüğünü ortaya koymak,
IV. sporun birleştirici yönünden yararlanmak

ifadelerinden hangilerini hedeflemiştir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) II ve III D) I, II ve III E) I, II ve IV

17. 1948'de Kore toprakları ikiye bölündü. Ülkenin kuzeyinde Demokratik Halk Cumhuriyeti (Kuzey Kore), güneyinde ise Güney Kore Cumhuriyeti kuruldu. SSCB, Polonya ve Çekoslovakya; Kuzey Kore yönetimini resmî olarak hemen tanıdı. Birleşmiş Milletler ise Kore'deki meşru hükûmetin Güney Kore olduğunu ilan etti. 1950'de Kuzey Kore'nin saldırısı ile başlayan savaşta SSCB ve Çin, Kuzey Kore'yi; başta ABD olmak üzere -Türkiye de dâhil- elli üç ülke ise Güney Kore'yi destekledi.

Bu metne göre

I. Doğu ve Batı blokları, Kore'de fiilen karşı karşıya gelmiştir.
II. Kore'de ABD ve SSCB'den bağımsız yönetimler kurulmuştur.
III. Kore Savaşı sırasında Birleşmiş Milletler tarafsız kalmıştır.
IV. Kuzey Kore, sosyalist devletler tarafından tanınmıştır.

ifadelerinden hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) I ve III C) I ve IV D) I, II ve IV E) I, III ve IV

18. Türk sinema tarihinin ilk uzun metrajlı renkli filmi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Halıcı Kız
B) Karanlık Dünya
C) Kanun Namına
D) Susuz Yaz
E) Yalnızlar Rıhtımı

Bu üniteyle ilgili etkileşimli sorulara yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

4. ÜNİTE

YUMUŞAMA DÖNEMİ VE SONRASI

Kruşçev-Kennedy görüşmesi, 1961

ÜNİTE KONULARI

4.1. YUMUŞAMA (DETANT) DÖNEMİ

4.2. ORTA DOĞU'DA KÜRESEL GÜÇLERİN REKABETİ

4.3. YUMUŞAMA DÖNEMİ'NDE DÜNYADAKİ GELİŞMELER

4.4. YUMUŞAMA DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

4.5. YUMUŞAMA DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMELER

4.6. 1980'Lİ YILLARDA TÜRKİYE'DEKİ İÇ VE DIŞ GELİŞMELER

ANAHTAR KAVRAMLAR

- **Yumuşama**
- **Dehşet Dengesi**
- **Nixon Doktrini**
- **Brejnev Doktrini**
- **Kıta Sahanlığı**
- **FIR Hattı**
- **Muhtıra**
- **Enerji Jeopolitiği**
- **Stagflasyon**
- **Devalüasyon**
- **Diaspora**
- **Enosis**

Bu ünitede

- **Yumuşama Dönemi'nde ortaya çıkan siyasi ve askerî gelişmeleri,**
- **Küresel güçlerin enerji kaynakları üzerindeki rekabetinin Orta Doğu'daki siyasi gelişmelere etkilerini,**
- **Yumuşama Dönemi'nde dünyada meydana gelen ekonomik, sosyokültürel ve bilimsel gelişmeleri,**
- **Yumuşama Dönemi'nde Türk dış politikasını etkileyen gelişmeleri,**
- **Yumuşama Dönemi'nde Türkiye'de meydana gelen siyasi, ekonomik ve sosyokültürel gelişmeleri,**
- **1980'li yıllarda Türkiye'deki iç ve dış gelişmeleri**

öğreneceksiniz.

Ünite alanına yönlendiren karekod

Ünite özetine yönlendiren karekod

4.1. YUMUŞAMA (DETANT) DÖNEMİ

KONUYA BAŞLARKEN

1. Nükleer silahların kullanılması, dünya üzerindeki stratejik dengeleri nasıl etkileyebilir? Açıklayınız.
2. Diplomatik görüşmeler yapmak, uluslararası sorunların çözümünde neden önemlidir?
3. Sizce Soğuk Savaş Dönemi'nde devletlerin Batı ya da Doğu bloklarında yer alması gerekli miydi? Açıklayınız.

Soğuk Savaş Dönemi'ndeki ilk kriz, Berlin'in statüsü konusunda yaşandı. 1953'te Stalin'in ölümünden sonra devlet başkanı olan Nikita Kruşçev, Stalin'in uyguladığı sertlik politikasından vazgeçerek barış eksenli bir dış politika anlayışı benimsedi. Bu yıllarda ABD de Sovyetlerle ilişkilerini iyileştirmeye yönelik bir yaklaşım sergilemeye başladı. Dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişkilerde Yumuşama (Detant) Dönemi başlamış oldu. Ayrıca iki süper gücün sahip olduğu nükleer silahlar nedeniyle "dehşet dengesi" adı verilen bir uzlaşı da sağlandı. ABD ve SSCB arasındaki nükleer caydırıcılık ilişkisini ifade eden "dehşet dengesi", Soğuk Savaş Dönemi boyunca devam etti. Bu denge, Doğu ve Batı blokları arasındaki ilişkilerin yumuşamasında etkili olurken yaşanan gerginlik ve krizlerin diplomatik yollarla çözümü için çaba harcanmasına da katkıda bulundu.

Görsel 4.1: Kruşçev-Kennedy görüşmesi, 1961

Sovyet-Amerikan ilişkilerindeki yumuşamaya yönelik ilk işaret, ABD'de gerçekleşen Eisenhower-Kruşçev görüşmesi oldu. Eisenhower'ın daveti üzerine ABD'ye giden Kruşçev, Camp David'te (Kemp Deyvit) ABD başkanı ile ikili görüşmelerde bulundu. Bu görüşmelerin ana gündemi Berlin ve Almanya sorunuydu. Kruşçev, bu sorunun çözüme kavuşturulması için ABD, SSCB, Fransa ve İngiltere'nin katılımıyla dörtlü bir zirve toplanmasını istedi. 16 Mayıs 1960'ta yapılması planlanan bu zirve, Adana'daki İncirlik Hava Üssü'nden kalkan ABD'ye ait bir U-2 casus uçağının Sovyet topraklarına girmesi ve Sovyetler tarafından düşürülmesi nedeniyle gerçekleştirilemedi. ABD ile SSCB arasında yeni bir krize neden olan bu olay sonrasında Kruşçev, Berlin Sorunu'nun bir an önce çözülmesi için yeniden harekete geçti. Kasım 1960'ta ABD başkanı seçilen John Fitzgerald Kennedy (Con Fitzcerıld Kenedi) ile Kruşçev arasında 3-4 Haziran 1961 tarihlerinde Viyana'da ikili bir görüşme yapıldı (Görsel 4.1). Bu görüşmeden de bir sonuç alınamadığı gibi iki ülke arasındaki gerginlik de arttı. Bunun üzerine 13 Ağustos 1961'de Doğu ve Batı Almanya arasına Berlin Duvarı inşa edilmeye başlandı.

SSCB'nin amacı, Doğu Almanya Cumhuriyeti'ni resmen tanıyarak Batı Berlin'i bu ülke topraklarına dâhil etmekti. Ancak NATO ülkelerinin kararlı duruşu nedeniyle SSCB geri adım atmak zorunda kaldı. 1962 yılı başından itibaren Doğu ve Batı blokları arasındaki ilişkilerde kısmi bir uzlaşma sağlandı. Ancak küresel ve yerel güçlerin izlediği politikalar nedeniyle bölgesel savaşların önü kesilemedi.

Küba Buhranı

1959'da Fidel Castro'nun iktidarı ele geçirmesinden sonra ABD ile Küba arasında başlayan gerginlik, dünyayı nükleer bir savaşın eşiğine getirdi. Komünist Castro rejimi, ABD'nin Küba'daki tüm mal varlıklarına el koyarak SSCB ile yakın ilişkiler kurdu. Küba'nın ABD'ye coğrafi yakınlığından dolayı bu durum, ABD için ciddi bir endişe kaynağı oldu. Küba'ya ekonomik ambargo uygulamaya başlayan Amerikan hükûmeti, bu ambargodan bir sonuç alamayınca Castro rejimini yıkmak ve Küba'yı işgal etmek için harekete geçti. Bu amaçla 15 Nisan 1961'de Amerikan B-26 bombardıman uçakları Küba havaalanlarını bombalamaya başladı. 17 Nisan'da da ABD'nin askerî eğitim verdiği Kübalı mültecilerden oluşan birliklerle Domuzlar Körfezi'ne çıkarma yapıldı. Ancak Castro'nun komutası altındaki Küba silahlı kuvvetleri, bu birlikleri kısa süre içinde geri püskürtmeyi başardı.

SSCB, Domuzlar Körfezi Harekâtı'nın ardından Küba'ya askerî olarak da destek verme kararı aldı. Bu amaçla Küba'da füze üsleri kurmaya ve bu üslere asker, teçhizat ve nükleer füze nakletmeye başladı. ABD Başkanı Kennedy, 22 Ekim 1962'de yaptığı bir televizyon konuşmasında SSCB'nin U-2 casus uçakları aracılığıyla Küba'ya gizlice orta ve uzun menzilli balistik füzeler yerleştirdiğinin tespit edildiğini ve bu füzelerle Amerikan topraklarının büyük bir kısmının vurulabileceğini açıkladı (Harita 4.1). Ardından ABD, Küba'yı denizden abluka altına aldı ve Küba'ya silah taşıyan tüm gemileri engelledi. Abluka sürecinde ABD ve SSCB ara ara nükleer bir savaşın eşiğine gelseler de diplomatik girişimler sonucunda bu bunalım atlatıldı ve ABD, Küba'ya uyguladığı ablukayı sona erdirdi. Sovyetler ise ABD'nin Türkiye'ye konuşlandırdığı Jüpiter füzelerini kaldırması karşılığında Küba'daki füzelerin sökülmesi talebini kabul etti.

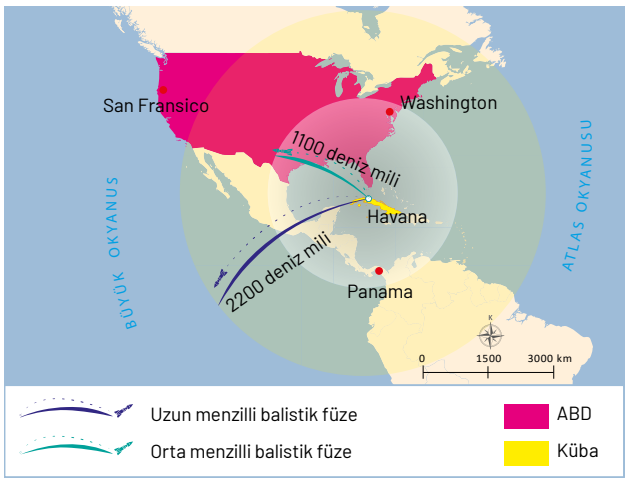

Harita 4.1: SSCB'nin Küba'ya yerleştirdiği füzelerin menzilleri

Küba Buhranı, Doğu ve Batı bloklarını oluşturan devletler arasındaki ilişkileri de derinden etkiledi. Çin, Küba Buhranı'ndaki tavrı nedeniyle SSCB'yi sert bir şekilde eleştirdi ve iki ülke arasındaki ilişkiler bozuldu. Küba ise bu olaydan sonra Sovyetlere güvenemeyeceği düşüncesiyle Çin'le yakınlaşmaya başladı. Batı Bloku ülkelerinden Fransa da iki süper güce dayalı bir dünya düzeninin hem kendilerinin hem de tüm Avrupa'nın güvenliğini tehdit ettiğini ileri sürerek dış politikadaki tutumunu değiştirdi. Nükleer silahlanma konusunda kendi programını uygulamaya başlayan Fransa, 1966 yılında NATO'nun askerî kanadından da ayrıldı. Jüpiter füzelerinin kaldırılması ise Türkiye'de ABD'ye karşı duyulan güvenin azalmasına neden oldu (Görsel 4.2).

Görsel 4.2: Çiğli Hava Üssü'nde konuşlandırılmış bir Jüpiter füzesi

Küba Buhranı'nın çözülmesiyle tüm dünya nükleer bir savaşın eşiğinden dönmüş oldu. Bu krizin ardından nükleer silahların kontrol altına alınması ve silahsızlanmaya yönelik çalışmalara başlanması için bazı diplomatik adımlar atıldı. Böylece ABD ve SSCB ilişkilerinde yumuşama süreci başladı. 5 Ağustos 1963'te ABD, İngiltere ve SSCB arasında Moskova'da imzalanan Nükleer Denemelerin Kısmen Yasaklanması Antlaşması ile başlayan bu süreç, bir dizi antlaşmayla devam etti. Küba Buhranı sonrasında stratejik silahların azaltılması konusunda uzlaşmaya varılarak 1972'de ABD ile SSCB arasında SALT-I Antlaşması imzalandı. Ayrıca NATO ve Varşova Paktı üyesi ülkeler, Helsinki'de yapılan Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı'nda bir araya gelerek devletler arasındaki gerginliklerin azaltılması için ortak bir deklarasyon yayımladı. 1979'da ABD ile SSCB arasında imzalanan SALT-II Antlaşması'yla da uzun menzilli nükleer füzelerin sınırlandırılması kabul edildi. Ancak Amerikan Kongresi, SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesinden dolayı SALT-II Antlaşması'nı onaylamadı.

Keşmir Sorunu

1947'de bağımsızlığını kazanan Hindistan ve Pakistan, İngiltere'nin bölgeden çekilirken arkasında bıraktığı sorunlar nedeniyle bir süre sonra karşı karşıya geldi. Bu sorunların en başında Keşmir'in hangi devlete ait olduğu meselesi vardı. Pakistan ve Hindistan, halkının çoğunluğu Müslüman olan ancak Hindu bir mihrace tarafından yönetilen Keşmir'in statüsü konusunda anlaşmaya varamadı. Bu anlaşmazlık, iki devlet arasında yer yer sıcak çatışmalar yaşanmasına neden oldu. 1947'de mihrace, Keşmir'i Hindistan topraklarına dâhil ettiğini ilan edince gerilim daha da arttı ve 1948'de Hindistan ile Pakistan arasında savaş çıktı (Görsel 4.3).

Görsel 4.3: Pakistan ordusu 1948'de Keşmir'e nakledilirken

Birleşmiş Milletlerin araya girmesiyle Keşmir'de bir plebisit yapılması kararlaştırıldı ve ateşkes sağlandı. 1949'daki bu ateşkes sonrasında Keşmir'de tarafları ikiye bölen bir sınır hattı ortaya çıktı ve Keşmir'in statüsü meselesi, iki ülke arasında sürekli çatışma üreten bir soruna dönüştü. Keşmir topraklarının büyük bir kısmını ele geçiren Hindistan, egemenliğin kendisine ait olduğunu iddia ederek elinde tuttuğu Keşmir topraklarında plebisit yapmadı. Sonraki yıllarda ise Keşmir'i kendisine bağlayarak buradaki merkezî yönetimin otoritesini artırdı.

Pakistan ve Hindistan'ın Keşmir Sorunu ile ilgili izlediği dış politika, küresel güçlerin de farklı tutumlar belirlemesine neden oldu. Hindistan, ilk yıllarda küresel güçlerle kurduğu ilişkilerde bağımsız hareket etme politikası izlerken zamanla SSCB ile yakınlaşmaya başladı. Bu süreçte Pakistan da Batı ülkeleriyle iyi ilişkiler kurma çabasına girdi. Pakistan'ın 1955'te Bağdat Paktı'na üye olması üzerine SSCB de Keşmir Sorunu'nda ve Pakistan'la olan diğer anlaşmazlıklarda Hindistan'ı desteklemeye başladı. 1959'da Tibet'i işgal eden Çin, Hindistan'la sınır komşusu hâline geldi. Bu gelişme sonrasında Çin ile Hindistan arasında hem siyasi nedenlerle hem de sınır anlaşmazlıklarına bağlı olarak çeşitli gerginlikler yaşandı. Ülkeler arasında başlayan yerel çatışmalar zamanla şiddetlendi ve 1962'de Çin-Hindistan Savaşı başladı. Bu savaşta ABD'nin Hindistan'ı desteklemesi üzerine Pakistan da Çin ile daha yakın ilişkiler kurma yoluna gitti ve 1963'te kendi hâkimiyetindeki Keşmir topraklarının bir bölümünü Çin'e verdi. Böylece bölgedeki dengeler bir kez daha değişti ve Çin de Keşmir Sorunu'na dâhil olmuş oldu.

Görsel 4.4: 1965 Savaşı'nda Pakistan ordusuna ait tank birliği

Keşmir'deki iç çatışmaların giderek büyümesi üzerine 1965 yılında Pakistan ile Hindistan arasında yeni bir savaş çıktı (Görsel 4.4). Bu savaşta ABD ve SSCB tarafsız kalırken Çin, Pakistan'ı destekledi. ABD'nin tarafsız kalması Pakistan'da büyük bir hayal kırıklığına neden oldu ve iki devlet arasındaki ilişkiler bozuldu. BM Güvenlik Konseyinin Pakistan-Hindistan Savaşı'nı durdurmak için bir çağrı yapmasıyla taraflar arasında ateşkes antlaşması imzalandı.

Harita 4.2: Keşmir

Pakistan ve Hindistan, SSCB aracılığıyla Taşkent'te bir araya geldiler ve 10 Ocak 1966'da Taşkent Deklarasyonu'nu yayımladılar. Bu deklarasyonla ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların askerî yöntemlerle değil, diplomasi yoluyla çözülmesi kararlaştırıldı. Ayrıca iki ülke arasında ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi için de çalışmalara başlandı.

1970'li yılların başında ABD ile Çin arasında olumlu ilişkiler kurulmasıyla ABD-Pakistan ilişkileri de yumuşamaya başladı. Ancak Bangladeş'in bağımsızlık mücadelesi sürecinde Pakistan-Hindistan ilişkileri yeniden bozuldu. İki ülke arasında 1971'de yaşanan savaşta Çin ve ABD Pakistan'ı, SSCB ise Hindistan'ı destekledi. Bu savaştan sonra imzalanan Simla Antlaşması sonrasında Bangladeş iki ülke tarafından da resmen tanındı. Ayrıca Keşmir Sorunu'nu iki tarafın kendi aralarında ve barışçı yollarla çözmesi gerektiği kabul edildi. Buna rağmen Hindistan, 1990'lardan sonra Cammu Keşmir'deki Müslümanlara karşı büyük bir siyasi baskı ve yıldırma politikası uyguladı.

Keşmir Sorunu, günümüzde hâlâ Pakistan ve Hindistan arasındaki en önemli anlaşmazlık konusudur. Keşmir topraklarının 78.114 km^{2}si Pakistan'ın elinde bulunmaktadır. Bunun 11.639 km^{2}lik bölümünü Azad Keşmir eyaleti oluşturmaktadır. Bölgenin Hindistan'a ait bölümü olan Cammu Keşmir eyaleti ise 101.307 km^{2}lik bir yüz ölçüme sahiptir (Harita 4.2).

Vietnam Savaşı

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya'nın Çinhindi'den çekilmesi üzerine bölgedeki Batı karşıtı güçler etkinliğini artırdı. 1945'te Vietnam topraklarında komünist lider Ho Chi Minh (Ho Şi Min) yönetiminde Demokratik Vietnam Cumhuriyeti kuruldu. II. Dünya Savaşı öncesinde Vietnam, Laos ve Kamboçya'yı kendi hâkimiyeti altında bulunduran Fransa, 1946'da bölgeyi yeniden kontrol altına almak istedi. Bunun üzerine Vietnam güçleri Fransa'ya savaş açtı. Fransızlar, ABD'nin desteğine rağmen bu savaşta büyük kayıplar verdi ve yenilgiye uğradı. Bunun üzerine 1954'te Cenevre'de toplanan bir konferansta Laos ve Kamboçya'nın bağımsızlığı tanındı. Vietnam topraklarında ise 17. paralel sınır olmak kaydıyla kuzeydeki komünist Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'ne karşılık güneyde de Batı yanlısı Güney Vietnam Cumhuriyeti adıyla yeni bir devlet kuruldu (Harita 4.3).

1954'te ABD'nin öncülüğünde Fransa, İngiltere, Yeni Zelanda, Avustralya, Filipinler, Tayland ve Pakistan tarafından SEATO [Southeast Asia Treaty Organization (Sautist Eyja Treti Organizeyşın) (Güneydoğu Asya Anlaşma Örgütü)] kuruldu. Daha önce Cenevre'de yapılan konferansta Vietnam, Kamboçya ve Laos'un herhangi bir uluslararası ittifaka dâhil edilmemesi kararlaştırılmıştı. Ancak bu ülkeler SEATO tarafından korunan bölge içine alındı. ABD de komünizmin bölgede yayılmasını engellemek için Güney Vietnam Cumhuriyeti ile yakından ilgilenmeye başladı. Cenevre'de ayrıca 1956 yılında Kuzey ve Güney Vietnam'da bir seçim yapılmasına ve seçim sonuçlarına göre iki ülkenin birleştirilmesine karar verilmişti. Ancak bu seçimleri Ho Chi Minh'in kazanma ihtimali artınca Güney Vietnam Cumhuriyeti seçime girmekten vazgeçti. Bunun üzerine Ho Chi Minh, Güney Vietnam hükûmetini devirmek için hareket geçti ve Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi (Vietkong) aracılığıyla silahlı mücadeleye başladı. Bu süreçte ABD, Güney Vietnam'a askerî danışmanlar gönderdi ve mali yardımlarda bulundu.

Harita 4.3: 1954 yılında Vietnam toprakları

2 Ağustos 1964'te Kuzey Vietnam güçlerinin Tonkin Körfezi'nde Amerikan donanmasına ait gemilere saldırması üzerine ABD de Vietnam Savaşı'na dâhil oldu. Amerikan Kongresi, Başkan Johnson'a (Cansın) Vietnam'a asker göndermek de dâhil, her türlü tedbiri alması için tam yetki verdi. Amerikan hava kuvvetleri, 1965 yılının başından itibaren Kuzey Vietnam'ı yoğun bir şekilde bombalamaya başladı. Böylece ABD ile Kuzey Vietnam arasında 1973 yılına kadar sürecek uzun bir savaş başladı. Savaşın başlarında Vietnam'a 80.000 Amerikan askeri gönderilirken zamanla bu sayı 600.000'e kadar çıktı. Amerikan askerleri, özellikle kara savaşlarında Vietkong güçlerine karşı üstünlük sağlayamadı (Görsel 4.5). Savaş boyunca Amerikan ordusunun büyük zayiat vermesi ve binlerce askerin hayatını kaybetmesi, ABD kamuoyu tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı.

Görsel 4.5: Vietnam Savaşı'nda Amerikan askerleri, 1965

1968 Kasım'ında ABD başkanı olan Richard Nixon (Riçırt Niksın), kamuoyunun tepkisi ve ordudaki kayıplar nedeniyle Vietnam politikasında bazı değişiklikler yaptı. Buna göre ABD, bir yandan Vietnam'daki askerlerini kademeli olarak geri çekecek, bir yandan da Kuzey Vietnam'ı barışa zorlamak için ülkeyi bombardıman altında tutmaya devam edecekti. Ayrıca Başkan Nixon'ın 1969'da ortaya koyduğu Nixon Doktrini doğrultusunda, bundan sonra müttefiklere destek vermek için doğrudan savaşa girilmemesi ancak ihtiyaç duyduklarında onlara ekonomik ve askerî yardımda bulunulması kararlaştırıldı. Bu arada ABD'nin Çin ve SSCB ile olan ilişkilerinde de yumuşamaya dönük

bazı adımlar atıldı. Bu gelişmeler üzerine Kuzey Vietnam Devlet Başkanı Ho Chi Minh, Vietnam'ın diğer ülkeler tarafından yalnız bırakılacağını düşünerek ve ülkenin savaş sürecinde büyük bir yıkıma uğradığını göz önünde bulundurarak ABD ile barış görüşmelerine başladı. İki ülke arasında yapılan müzakereler sonucunda 27 Ocak 1973'te Paris'te bir barış antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla 1954 Cenevre Konferansı'nda alınan kararlara geri dönüldü ve 17. enlem, Kuzey ve Güney Vietnam arasında yeniden sınır olarak belirlendi. Ayrıca Kuzey Vietnam yönetimi, Güney Vietnam'ın iç işlerine karışmamayı da kabul etti. Bu kararlara rağmen iki ülke arasındaki gerginlik azalmadı ve 1974'te Kuzey Vietnam, Güney Vietnam'a karşı saldırıya geçti. Bu saldırılar sonucunda Güney Vietnam'ın başkenti Saygon, 1975'te komünist rejim tarafından ele geçirildi.

Vietnam Savaşı boyunca ABD, II. Dünya Savaşı'nda kullandığı bombalardan iki kat fazla bomba kullandı. Savaş boyunca yüz binlerce asker ve sivil hayatını kaybetti. Tarım arazileri ve yerleşim yerleri büyük ölçüde tahrip oldu. Vietnam'da savaşan 58.000'den fazla Amerikalı asker hayatını kaybederken binlerce asker de sakat kaldı.

SSCB'nin Afganistan'ı İşgali (1979)

II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsız bir Pakistan devleti kurulmuş ve bölgedeki etkisini sürdürmek isteyen İngiltere, askerî ve ekonomik açıdan Pakistan'ı desteklemeye başlamıştı. Bunun üzerine komşu ülke Afganistan da SSCB ile yakınlaşma gereği duydu. General Muhammed Davud Han'ın 1953'te gerçekleştirdiği bir darbeyle yönetimi ele geçirmesinin ardından Afganistan-SSCB ilişkileri daha da gelişti ve onun döneminde Sovyetler, Afganistan'a birçok ekonomik ve askerî yardım yaptı. Ancak Afgan halkı ve muhalefet, Davud Han'ın Sovyetlerle gitgide artan yakınlaşmasından rahatsızdı. Afganistan Hükümdarı Zahir Şah da ülkedeki Sovyet nüfuzunun artması ve halkın tepkileri nedeniyle Davud Han'ı başbakanlıktan azletti. Ancak Sovyetlerin desteğini alan Davud Han, 1973'te yeniden bir darbe yaparak Zahir Şah'ı devirdi ve cumhuriyeti ilan etti. Bu tarihten itibaren Afganistan'daki Sovyet etkisi daha da arttı ve yönetim kademelerine sosyalistler hâkim oldu. Davud Han, bir süre sonra SSCB'nin Afganistan üzerindeki otoritesinden rahatsız oldu ve kendi otoritesini sağlamlaştırmak için bazı düzenlemeler yapmaya başladı. Bunun üzerine Afgan sosyalistler Davud Han yönetimine karşı mücadeleye başladı ve 27 Nisan 1978'de yaptıkları bir darbeyle Davud Han'ı devirdi. Darbenin hemen ardından ülkenin adı Afganistan Demokratik Cumhuriyeti olarak değiştirildi ve komünist bir rejim kuruldu. Afganistan'daki yeni yönetim, SSCB ile bir antlaşma imzalayarak iki ülke arasındaki dostluğu ve iş birliğini artırma kararı aldı. Bu gelişmeler sonrasında halkın büyük bölümü komünist rejime karşı ayaklanarak direnişe başladı.

1979'da Hafizullah Amin'in iktidarı ele geçirmesinin ardından Afgan direnişçilere karşı daha sert önlemler alındı ancak ülke geneline yayılan isyanlar bastırılamadı. Bunun üzerine SSCB, Brejnev Doktrini doğrultusunda 27 Aralık 1979'da Afganistan'ı işgal etmeye başladı (Harita 4.4). Adını Sovyet politikacı Leonid Brejnev'den alan Brejnev Doktrini'ne göre sosyalist bloka dâhil ülkelerde rejimi tehlikeye düşürebilecek hiçbir bağımsızlık hareketine göz yumulmayacak, ayrıca bütün sosyalist ülkeler, rejimin devamı için diğer ülkelere müdahale hakkını saklı tutacaktı. Bu esaslar doğrultusunda başlayan Sovyet işgali, Batı'da tepkiyle karşılandı ve başta Pakistan olmak üzere bölgedeki bütün İslam ülkelerinde büyük bir endişeye neden oldu.

Harita 4.4: Afganistan'ın işgali

1970'li yılların başından itibaren ABD ile SSCB arasında başlayan yumuşama süreci, SSCB'nin Afganistan'ı işgali ile yeniden bozuldu. SSCB'nin stratejik bir öneme sahip olan Afganistan'a yerleşmesi, ABD'nin Orta Doğu ve Hindistan üzerindeki çıkarları için büyük bir tehditti. ABD'ye göre SSCB Afganistan'ı ele geçirirse daha da güneye inerek Hint Okyanusu'na ve zengin petrol yataklarına sahip Orta Doğu topraklarına hâkim olabilirdi. ABD ve SSCB arasında imzalanan SALT-II Antlaşması'ndan hemen sonra bu işgalin gerçekleşmesi, SSCB'nin stratejik silahların sınırlandırılması ile ilgili maddelere uymayacağı konusundaki kuşkuları artırdı. Bu nedenle Amerikan Kongresi, SALT-II Antlaşması'nı onaylamadı.

Sovyet işgalinden sonra Afganistan'da büyük bir direniş hareketi başladı. Afgan mücahitler, kendilerinden silah ve teçhizat bakımından çok üstün durumdaki Sovyet kuvvetleri karşısında önemli başarılara imza attı. Bu süreçte başta ABD olmak üzere Çin, Pakistan,

Suudi Arabistan gibi birçok ülke, Afgan mücahitlere askerî ve ekonomik destek verdi. Hindistan ise SSCB'nin güdümündeki sosyalist Afgan hükûmetinin yanında yer aldı. Yaklaşık dokuz yıl süren bu işgal sırasında iki taraf da büyük kayıplar verdi. Afganistan'ı ele geçirmeyi başaramayan ve ekonomik olarak zor duruma düşen SSCB, 14 Nisan 1988'de Birleşmiş Milletlerin girişimiyle imzalanan Cenevre Antlaşması sonrasında Afgan topraklarından çekilmeye başladı. Şubat 1989'da tamamlanan bu çekilmenin ardından sosyalist Afgan hükûmeti devrildi ve yeni bir hükûmet kuruldu.

DERS İÇİ UYGULAMA

Aşağıdaki harita ve tablodan yararlanarak soruları cevaplayınız.

Haritadaki numaralandırılmış alanlar, Yumuşama Dönemi'nde Asya'da yaşanan bölgesel çatışmaları göstermektedir.

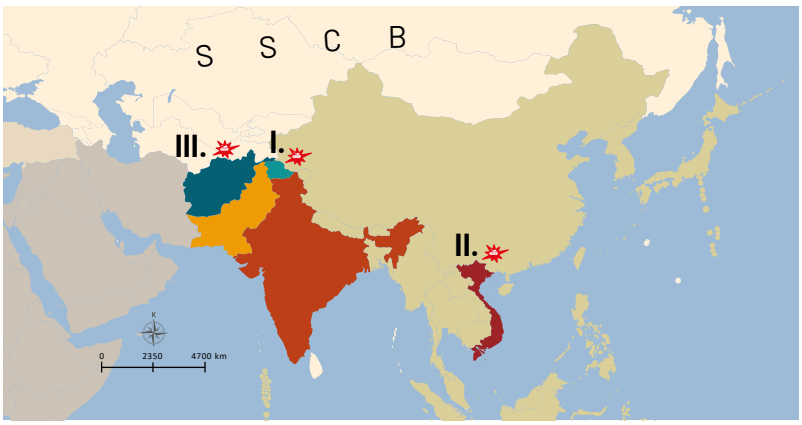

ABD'nin Tutumu		
I.	Keşmir Sorunu	1965'teki Pakistan-Hindistan Savaşı'nda tarafsız kaldı. 1971'deki Pakistan-Hindistan Savaşı'nda ise Çin ile birlikte Pakistan'ı destekledi.
II.	Vietnam Savaşı	Kuzey Vietnam karşısında Güney Vietnam'ı destekledi ve Kuzey Vietnam'a askerî müdahalede bulundu.
III.	Afganistan'ın işgali	SSCB karşısında Afgan mücahitlerini destekledi ve onlara silah ve nakit yardımında bulundu.

1. ABD, Asya'da yaşanan bölgesel sorunlarda hangi hâkimiyet teorisine göre politika izlemiştir?

2. ABD, Asya'da yaşanan bölgesel sorunlara niçin müdahil olma gereği duymuştur? Açıklayınız.

Bağlantısızlar Hareketi'nin Oluşumu

İki dünya savaşı arasındaki dönemde sömürge topraklarında yaşayan yerli halklar arasında bağımsızlık düşüncesi oluşmaya başladı. II. Dünya Savaşı sürecinde yaşananlar ise bu düşüncenin yerleşmesine ve sömürgeci güçlere karşı direniş örgütleri kurulmasına zemin hazırladı. Savaşın ardından Asya ve Afrika'daki birçok sömürge bağımsızlığını kazandı ve bunun sonucunda birçok yeni devlet kuruldu. Bu devletlerin amacı, ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninde kendi çıkarları doğrultusunda politikalar belirleyerek ekonomik kalkınmalarını ve siyasi istikrarlarını sağlamaktı.

Görsel 4.6: Jawaharlal Nehru (1889-1964)

Doğu ve Batı blokları dışında üçüncü bir blok oluşturmak ve dünya güçler dengesindeki yerlerini almak isteyen bu devletler, ilk adımı 18-24 Nisan 1955'te toplanan Bandung Konferansı (Asya-Afrika Devletleri Konferansı) ile attı. Burada alınan kararlar doğrultusunda Bağlantısızlar Hareketi adı verilen yeni bir oluşum kuruldu. Bağlantısızlar Hareketi'nin öncülerinden Jawaharlal Nehru, yeni emperyalist anlayışa karşı mücadele etmek için Asya ve Afrika ülkelerinin birlikte ve iş birliği içinde hareket etmesi gerektiğini savunuyordu (Görsel 4.6).

Bağlantısızlar Hareketi'nin kurumsallaşması ve teşkilatlanması, 1961'de Belgrad'da toplanan bir konferansla gerçekleştirildi (Harita 4.5). O dönemki Yugoslavya Devlet Başkanı Tito ile Mısır Başbakanı Cemal Abdünnasır öncülüğünde bir araya gelen yirmi beş devlet, yirmi yedi maddelik bir deklarasyon yayımlayarak ABD ve SSCB'ye barış çağrısında bulundu. Ayrıca bu deklarasyonla her türlü sömürgeciliğe karşı çıkılması gerektiği vurgulanarak sömürgelerdeki bağımsızlık hareketlerinin desteklenmesi istendi.

Bağlantısızlar Hareketi üyelerini bir araya getiren en önemli sebep ekonomik sorunlardı. Bağımsızlığını kazanan bu devletlerin ticari ve mali desteğe ihtiyaçları vardı. Doğu ya da Batı bloklarına bağlandıkları takdirde ekonomik bağımsızlıklarını kaybetmekten endişe duyuyorlardı. Ayrıca dünya üzerinde barış ve güvenliğin sağlanamamış olmasını da kendi güvenliklerinin önündeki en büyük engel olarak görüyorlardı. ABD veya SSCB'nin yanında yer almaları durumunda olası bir nükleer savaşta büyük zarar görebilirlerdi. Bu ve benzeri nedenlerle Bağlantısızlar Hareketi üyeleri, yeniden küresel güçlerin sömürgesi durumuna düşmemek için birlikte hareket etme kararı aldılar. Küresel ve bölgesel sorunlar karşısında kendi aralarında belirledikleri ilkeler doğrultusunda tutum takınarak uluslararası politikaya yön vermeye çalıştılar.

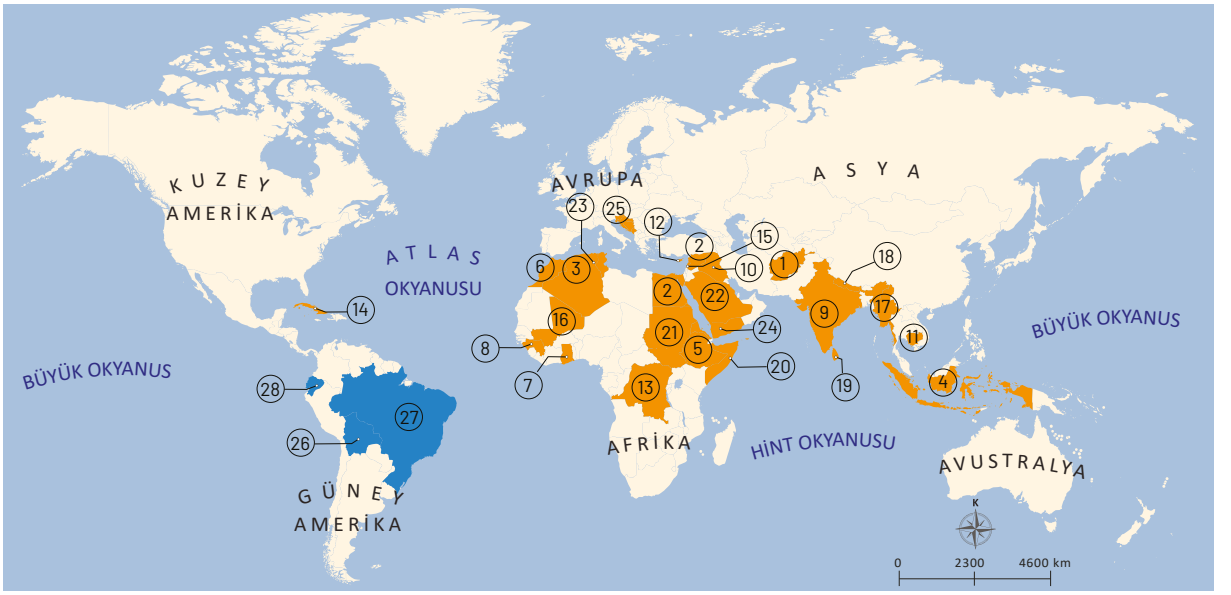

1- Afganistan
2- Birleşik Arap Cumhuriyeti
3- Cezayir
4- Endonezya
5- Etiyopya
6- Fas
7- Gana
8- Gine
9- Hindistan
10- Irak
11- Kamboçya
12- Kıbrıs
13- Kongo Cumhuriyeti
14- Küba
15- Lübnan
16- Mali
17- Myanmar (Burma)
18- Nepal
19- Seylan
20- Somali
21- Sudan
22- Suudi Arabistan
23- Tunus
24- Yemen
25- Yugoslavya
26- Bolivya
27- Brezilya
28- Ekvador

Üye ülkeler
Gözlemci ülkeler

Harita 4.5: 1961 yılında Bağlantısızlar Hareketi'ne üye olan ve gözlemci statüsünde bulunan ülkeler

4.1. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

4.2. ORTA DOĞU'DA KÜRESEL GÜÇLERİN REKABETİ

KONUYA BAŞLARKEN

1. Sizce Orta Doğu'nun zengin yer altı kaynaklarına sahip olması, bölgenin jeopolitik önemini nasıl etkilemektedir?
2. Sizce Filistin Sorunu'nun çözülmesinin önündeki en büyük engel nedir?
3. İslam ülkelerinin siyasi ve ekonomik konularda birlikte hareket etmesi, dünya siyasetini nasıl etkileyebilir?

Dünyadaki Enerji Kaynaklarının Dağılımı ve Tüketimi

Yumuşama Dönemi sonrasında nüfus artışı, hızlı kentleşme, sanayileşme gibi unsurlara bağlı olarak enerji tüketimi sürekli olarak artmaya başladı. Bunun sonucunda küresel ve bölgesel güçler enerji kaynakları üzerinde kontrol sağlamak için rekabete girdi ve bu durum, dünya siyasetini de büyük ölçüde etkiledi.

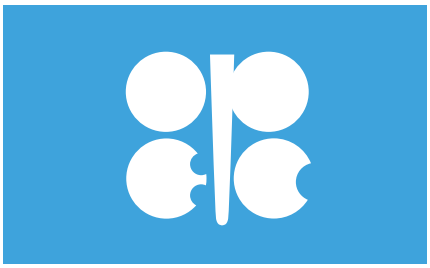

Görsel 4.7: OPEC bayrağı

1960'ta dünya petrol ihracatının üçte ikisini elinde bulunduran Venezuela, Suudi Arabistan, İran, Irak ve Kuveyt; OPEC [Organization of the Petroleum Exporting Countries (Organizeyşın of dı Petrolyım Eksporting Kauntris)(Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)] çatısı altında örgütlendi (Görsel 4.7). OPEC'in amacı, uluslararası petrol şirketlerinin kendi çıkarları doğrultusunda belirlediği petrol fiyatlarına karşı üretici ülkelerin gelirlerini korumak ve petrol gelirlerini güvence altına alacak bir fiyat sistemi oluşturmaktı. Günümüzde dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin %80,4'ü (1241,82 milyar varil) OPEC üyesi ülkelerde bulunmaktadır. OPEC'in petrol rezervlerinin %67,1'ini de Orta Doğu'daki petrol rezervleri oluşturmaktadır.

Yumuşama Dönemi'nde yaşanan krizler sonucunda Batılı devletler yeni ve alternatif enerji kaynakları arayışına yöneldi. OPEC'in 1967'deki Arap-İsrail Savaşı'nda Batı ülkelerine petrol ihracatını durdurması, uluslararası enerji piyasalarında ciddi dalgalanmalara neden oldu. 9 Ocak 1968'de OAPEC'in [Organization of Arab Petroleum Exporting Countries (Organizeyşın Of Arap Petrolyım Eksporting Kauntris) (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı)] kurulmasının ardından petrol, küresel güçlere karşı siyasi baskı aracı olarak kullanıldı. 1973'te yaşanan petrol krizi sonrasında ise sanayileşmiş devletler nükleer enerji ile daha yakından ilgilenmeye başladı. Bu tarihten itibaren nükleer enerji kullanılarak yapılan elektrik üretimi arttı (Grafik 4.1). Ayrıca bu dönemde yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik çalışmalar da hız kazandı.

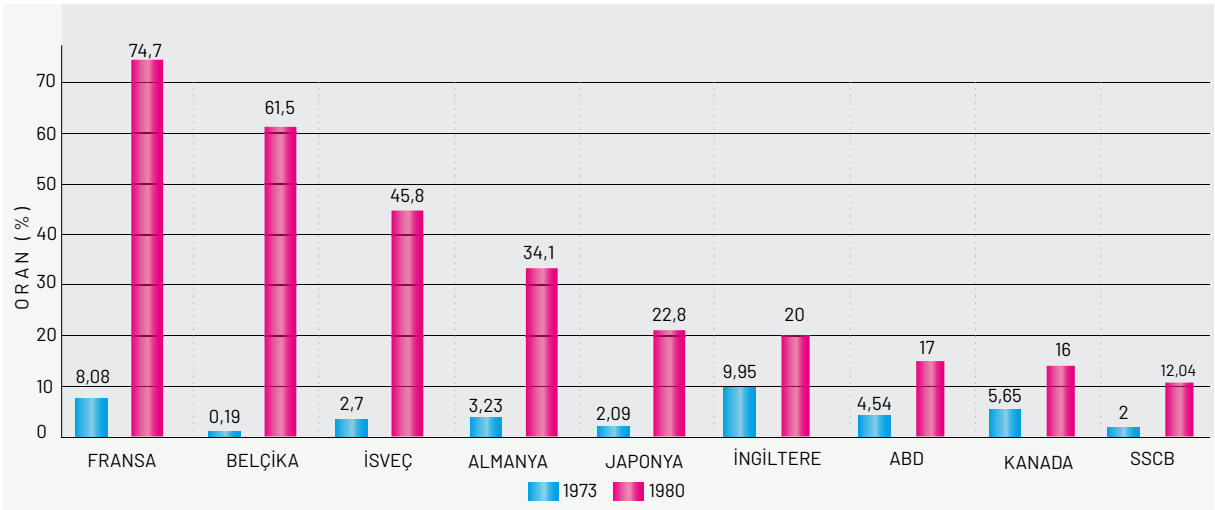

Grafik 4.1: 1973 ve 1980 yıllarında bazı ülkelerin nükleer enerjiyle elde ettiği elektrik miktarının genel üretime oranı
G. Langlois, 20. Yüzyıl Tarihi, s. 490 (Düzenlenmiştir.)

2023 yılı itibarıyla dünya üzerindeki kanıtlanmış petrol rezervi 1,57 milyar varil olarak tespit edilmiştir. Bu rezervlerin %53,9'u Orta Doğu'da, %21,3'ü Güney ve Orta Amerika'da, %7,4 Afrika'da bulunmaktadır (Grafik 4.2). OPEC ülkeleri arasında ise kanıtlanmış petrol rezervlerinin %24,4'ü Venezuela'da, %21,5'i Suudi Arabistan'da ve %9,8'i Kanada'da bulunmaktadır.

Doğal gaz rezervlerinin %39,9'u Orta Doğu ülkelerinde, %30,5'i Avrupa ve Asya ülkelerinde, %14,6'sı Afrika ve Asya Pasifik ülkelerinde bulunmaktadır (Grafik 4.3.). Dünyada en zengin doğal gaz rezervlerine sahip ülkeler Rusya, İran, Katar, Türkmenistan ve ABD'dir. 2023 yılında en yüksek üretime sahip ülke olan ABD'yi Rusya, İran, Katar, Çin ve Kanada izlemiştir. 2023 yılı sonu itibarıyla dünya doğal gaz rezervi 206,4 trilyon m^3 olarak tespit edilmiş ve aynı yıl içerisinde bu rezervlerden 4,5 trilyon m^3 doğal gaz üretimi yapılmıştır.

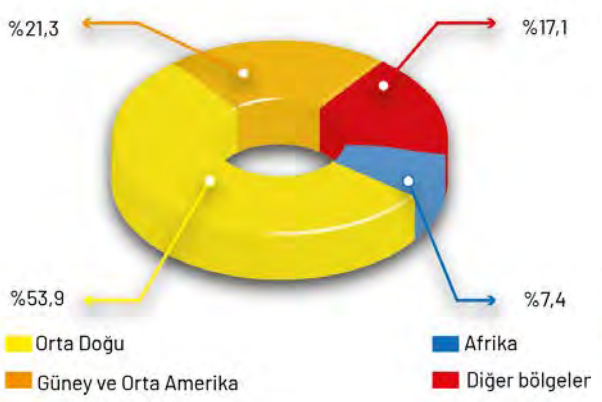

Grafik 4.2: Dünyada bazı bölgelerin kanıtlanmış petrol rezervleri
(Genel ağdan alınmıştır.)

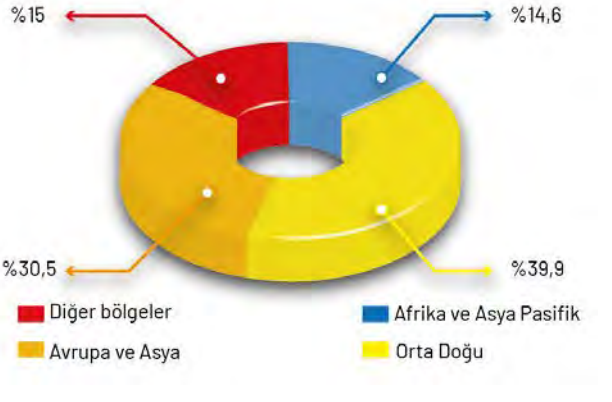

Grafik 4.3: Dünyada bazı bölgelerin kanıtlanmış doğal gaz rezervleri
(Genel ağdan alınmıştır.)

Görsel 4.8: Arnavutluk'taki bir termik santral

Dünyadaki en zengin kömür rezervleri sırasıyla ABD (218,94 milyar ton), Rusya (162,16 milyar ton), Avustralya (150,22 milyar ton), Çin (143,19 milyar ton), Hindistan (111,05 milyar ton) ve Almanya'da (35,9 milyar ton) bulunmaktadır. 2023 yılında toplam 9,1 milyar ton kömür üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu üretimin ilk sırasında 4,7 milyar tonla (%51,8) Çin bulunmaktadır.

2023'te dünya genelinde tüketilen 8,77 milyar ton kömürün 4,99 milyar tonu (%57) Çin tarafından kullanılmıştır. Rusya-Ukrayna Savaşı'yla birlikte enerji fiyatlarının yükselmesi ve enerji güvenliği endişesinin artması nedeniyle 2022-2023 yıllarında küresel kömür üretimi %8 oranında artmıştır. Dünya enerji üretiminde fosil yakıtların payı nispeten azalmakla birlikte bu yakıtlar en çok kullanılan kaynaklar olmaya devam etmektedir.

Günümüzde dünya enerji ihtiyacının büyük bölümü kömür, petrol, doğal gaz gibi fosil yakıtlarla karşılanmaktadır (Görsel 4.8). Bununla birlikte her geçen yıl temiz enerji projelerine daha fazla yatırım yapılmakta ve enerji üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının payı artmaktadır.

2019 yılı sonundan itibaren dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını küresel enerji taleplerini de etkilemiştir. Salgının yoğun olarak yaşandığı 2020 yılında küresel enerji talebi %4 oranında düşmüştür. 2021'de ise bu salgına karşı getirilen kısıtlamalar kalktıkça ve üretim fazlalaştıkça enerji talebinin de arttığı tespit edilmiştir. Önümüzdeki yıllarda artan nüfus ve gelişen teknolojiye bağlı olarak enerji taleplerinin daha da artacağı öngörülmektedir.

Arap-İsrail Savaşları ve Orta Doğu'daki ABD-SSCB Rekabeti

1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Orta Doğu'da yeni bir dönem başladı. Bölgedeki dengelerin bozulmasına ve huzursuzlukların artmasına neden olan bu gelişme, küresel güçlerin rekabetine farklı bir boyut kazandırdı. Zengin yer altı kaynaklarına sahip olan Orta Doğu coğrafyası, II. Dünya Savaşı sonrasında özellikle ABD ile SSCB'nin rekabet alanı hâline geldi. Bu iki süper güç, 1948, 1956, 1967 ve 1973 yıllarında yaşanan Arap-İsrail Savaşlarında kendi stratejik ve jeopolitik hedefleri doğrultusunda bir politika izledi.

1948 Arap-İsrail Savaşı

29 Kasım 1947'de Birleşmiş Milletlerde kabul edilen Çoğunluk Planı'yla Filistin topraklarının bölünmesine ve bu topraklar üzerinde Araplara ve Yahudilere ait iki ayrı devlet kurulmasına karar verildi. Bu plana göre Kudüs de milletlerarası bir statüye sahip olacaktı. Bu taksim kararı sonrasında Filistin'deki Araplar ve Yahudiler arasındaki çatışmalar arttı. İngiltere'nin Filistin'den çekilmesinin ardından Yahudiler, kendilerine verilen toprakları ele geçirmek için saldırıya geçti ve Filistinlileri yaşadıkları yerlerden çıkardı. İlk Arap-İsrail Savaşı, 15 Mayıs 1948'de Ürdün, Irak, Suriye, Mısır ve Lübnan ordularının Filistin'e girmesiyle başladı (Görsel 4.9). Araplar, savaşın ilk zamanlarında İsrail kuvvetlerine karşı üstünlük sağladı. Bunun üzerine ABD ve İngiltere araya girdi ve ateşkes yapıldı. SSCB ise ambargoya rağmen İsrail'i desteklemeye bu ülkeye silah göndermeye devam etti. Bir süre sonra yeniden saldırıya geçen İsrail, üstünlüğü ele geçirdi. Birleşmiş Milletler tarafından yapılan girişimler sonucunda 1949'da İsrail ile Mısır, Ürdün, Lübnan ve Suriye arasında ayrı ayrı ateşkes antlaşmaları imzalandı.

Arab Orduları Dün Gece Filistine Girdiler

Mısır ordusu iki kasabayı ele geçirdi, ileri harekât devam ediyor

Amerika yeni kurulan Yahudi devletini dün resmen tanıdı

Arab devletlerine mensub kuvvetler doğu, kuzey ve güneyden olmak üzere üç koldan Filistine girdiler

Yahudi devletinin ilânı

Rusyada yeni temizleme

Hükûmet, şeker işinde nihayet harekete geçiyor

Yeni bir tevzi şekli bulmak üzere dün gece Şeker Şirketine bütün satışları durdurması bildirildi

D. P. nin yarınki

Görsel 4.9: 15 Mayıs 1948 tarihli bir gazete haberi

I. Arap-İsrail Savaşı sonucunda Filistin, Çoğunluk Planı'nda kendisine verilen topraklardan daha fazlasını kaybetti ve Filistin Devleti'ne ait topraklar İsrail, Mısır (Gazze Şeridi) ve Ürdün (Doğu Kudüs ile Batı Şeria) arasında paylaşıldı. Kudüs ikiye bölündü ve yaklaşık 800.000 Filistinli mülteci durumuna düştü. İsrail Devleti ise Yahudi göçmenleri Filistinlilerin terk etmek zorunda kaldıkları topraklara yerleştirmeye başladı.

1956 Süveyş (Mısır-İsrail, İngiltere, Fransa) Savaşı

1948 Arap-İsrail Savaşı sonrasında İngiltere, Süveyş Kanalı üzerindeki haklarını korumak için harekete geçti. Ancak 1952'de Mısır'da gerçekleşen bir darbe sonrasında iktidara Cemal Abdünnasır geldi. Bağlantısızlar Hareketi'nin öncülerinden olan Abdünnasır SSCB ile yakınlaşarak Batılı devletlere karşı bağımsız bir tutum takındı ve 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millîleştirildiğini ilan etti. Kanalı işleten şirketin en büyük hissedarları olan İngiltere ve Fransa ise bu duruma tepki göstererek çeşitli görüşmeler ve konferanslar düzenledi ancak bir sonuç alamadı. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, İsrail'le anlaşarak Mısır'a karşı birlikte hareket etme kararı aldı. İsrail, 1956'da Mısır'a saldırınca yeni bir savaş başladı ancak SSCB ve ABD; İngiltere, Fransa ve İsrail'e baskı yaparak bu savaşı sona erdirdi (Görsel 4.10).

Görsel 4.10: Mısır tarafından batırılan gemileri temizlemekle görevli İngiliz Kraliyet Donanması gemileri

1956 Süveyş Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Fransa bölgeden tamamen çekilirken bu devletlerin yerini ABD ve SSCB aldı. Bu savaşta Mısır'ı açıkça destekleyen SSCB, Arap dünyasındaki saygınlığını artırırken bölge ülkeleri üzerindeki nüfuzunu da sağlamlaştırdı. Bu süreçte SSCB'nin amacı, Süveyş Kanalı'na ve petrol kaynaklarına hâkim olmak ve Batı'yı ekonomik açıdan zor durumda bırakmaktı. Abdünnasır ise bu savaştan sonra Arap dünyasında daha etkin bir konuma yükseldi. 1 Şubat 1958'de Mısır ve Suriye devletleri birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurdu.

ABD, Süveyş Savaşı sonrasında Orta Doğu politikasında bazı değişiklikler yaptı. ABD'nin İngiltere ve Fransa'ya uyguladığı baskı, bu iki devletin Mısır'a karşı giriştiği saldırıyı durdurmuştu ancak Batı Bloku'nun Arap dünyasındaki etki gücü sarsılmıştı. Ayrıca Sovyetlerin Orta Doğu'daki nüfuzunu artırması da ABD'nin siyasi ve ekonomik çıkarlarına aykırıydı. Bu nedenle ABD Başkanı Eisenhower, kendi adıyla anılan doktrini yürürlüğe koyarak ABD'nin Orta Doğu ile kurduğu bağlantıları genişletti. Eisenhower Doktrini'ne göre ABD, bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içine giren Orta Doğu ülkelerine askerî ve ekonomik yardım yapacak, komünist ülkelerden Orta Doğu ülkelerine yönelik bir saldırı olduğunda da bu ülkelere kendi silahlı kuvvetlerini gönderecekti.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Sizce ABD ve SSCB, Süveyş Sorunu nedeniyle çıkan savaşın durdurulması konusunda İsrail, İngiltere ve Fransa'ya neden baskı uygulamış olabilir? Düşüncelerinizi paylaşınız.

Görsel 4.11: Altı Gün Savaşı'ndan kalan tahrip olmuş bir tank

Görsel 4.12: Yaser Arafat (1929-2004)

1967 Arap-İsrail Savaşı (Altı Gün Savaşı)

1956'dan itibaren Mısır, Arap dünyasının lideri konumuna geldi ve SSCB'nin desteğini alarak Suriye ile birlikte hızla silahlanmaya başladı. 1966'da Suriye'de Baas Partisinin iktidara gelmesinden sonra Suriye ile İsrail arasındaki gerginlik daha da arttı ve Filistin taraftarı direnişçiler İsrail'e yönelik saldırılarını Suriye ve Ürdün üzerinden yürütmeye başladı. Bu süreçte İsrail yönetimi, Mısır hükûmetinin Akabe Körfezi ile Kızıldeniz'i birleştiren Tiran Boğazı'nı bütün gemi geçişlerine kapatmasını kendisine yönelik bir saldırı olarak kabul etti. Kuzeyden ve güneyden kuşatıldığını ve ülke güvenliğinin tehdit altında olduğunu öne süren İsrail, Arap ülkeleriyle çatışmaya hazır olduğunu bildirdi. ABD ve SSCB bu süreçte birlikte hareket ederek savaşı engellemeye çalıştı ancak başarılı olamadı. 5 Haziran 1967 sabahı İsrail hava kuvvetlerinin Mısır, Suriye ve Ürdün havaalanlarını bombalamasıyla savaş başladı. İsrail, kısa sürede hava alanlarını ve savaş uçaklarını kullanılamaz hâle getirerek Mısır, Suriye ve Ürdün'e karşı hava üstünlüğünü ele geçirdi. Hava güçlerini kaybeden Arap devletleri, kara savaşlarında da büyük bir bozguna uğradı. Sina Yarımadası'nda gerçekleşen muharebelerde İsrail uçakları Mısır'ın zırhlı kuvvetlerini de büyük ölçüde yok etti (Görsel 4.11). Mısır, 8 Haziran'da ateşkesi kabul etmek zorunda kaldı. Mısır'ın ardından Ürdün ve Suriye de daha fazla direnemeyerek İsrail ile ateşkes imzaladı.

1967 Arap-İsrail Savaşı, altı gün gibi kısa bir süre içinde İsrail'in üstünlüğü ile sonuçlandı. Bu savaş sonrasında İsrail, topraklarını dört misli genişleterek tüm Filistin topraklarının (Gazze Şeridi, Batı Şeria ve Doğu Kudüs), Suriye'ye ait Golan Tepeleri'nin ve Mısır'a ait Sina Yarımadası'nın kontrolünü ele geçirdi. Kudüs'ün tamamen İsrail hâkimiyetine girmesi, İslam dünyasında büyük üzüntü ve tepkiye yol açtı. Filistinliler, bu savaşın ardından kendi mücadeleleri için örgütlenme çalışmalarına hız verdi. Bağımsızlık ve özgürlük talebiyle 1964'te kurulan Filistin Kurtuluş Örgütünün başına Yaser Arafat geçtikten sonra (1969) Filistinlilerin haklı davasında yeni bir döneme girildi (Görsel 4.12).

Altı Gün Savaşı'nda ABD İsrail'i, SSCB ise Arap ülkelerini destekledi. SSCB, bu savaştan sonra bölgedeki nüfuzunu ve Akdeniz'deki varlığını daha da genişletti. Arap devletlerini yeniden silahlandırmaya başlayan Sovyetler, bu destek sayesinde Suriye'nin Lazkiye ve Mısır'ın İskenderiye limanlarında deniz üsleri kurdu.
Savaştan sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplanarak 242 sayılı Karar gereğince İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini istedi. Bu kapsamda ABD öncülüğünde yapılan taraflar arası görüşmelerden sonuç alınamadı ve İsrail, Birleşmiş Milletler kararını uygulamadı.

1973 Arap-İsrail Savaşı

Görsel 4.13: Yom Kippur Savaşı'nda Golan Tepeleri'nde tahrip olan İsrail ve Suriye tankları

ABD, 1967'deki savaştan sonra Orta Doğu'da kalıcı barışı sağlamaya yönelik bazı adımlar atarken Arap devletleri de İsrail'in işgal ettiği toprakları geri almak için yeniden silahlanmaya başladı. Mısır ve Suriye orduları, hem ramazan ayına hem de Yahudiler için kutsal bir gün olan Yom Kippur'a denk gelen 6 Ekim 1973 tarihinde İsrail'e karşı ani bir saldırı gerçekleştirdi (Görsel 4.13). Yom Kippur Savaşı ya da Ramazan Savaşı diye adlandırılan bu savaşın ilk haftasında Arap orduları İsrail'e karşı üstünlük sağlasa da ikinci hafta güç kaybetti ve Suriye Golan Tepelerini, Mısır da Sina Yarımadası'nı geri alamadı. 22 Ekim 1973'te Mısır ve Suriye, Güvenlik Konseyinin kararını kabul ederek ateşkes yaptı. ABD'nin girişimleri sonucunda 18 Ocak 1974'te Mısır ile İsrail arasında 101. Kilometre Antlaşması imzalandı. Mısır, bu antlaşma sayesinde Sina Yarımadası'ndaki güvenliğini sağlamak için bazı önemli yerleri geri aldı ve SSCB'den uzaklaşarak ABD ile ilişkilerini geliştirme kararı aldı. İsrail ise bu antlaşma yoluyla kendi güvenliğinden ABD'yi sorumlu hâle getirdi. Ayrıca ABD de Mısır ile barış antlaşması yapmayı kabul ettiği için İsrail'e askerî ve ekonomik yardım gönderme sözü verdi.

1973 Petrol Krizi

Arap devletleri, 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail'i destekleyen Batılı devletlere, özellikle de ABD'ye karşı siyasi baskı uygulamak için sahip oldukları petrolü bir tehdit aracı olarak kullandı. OAPEC üyesi ülkeler, 17 Ekim 1973'te yaptıkları bir toplantıda, Filistin halkının yasal hakları güvence altına alınıncaya ve İsrail ele geçirdiği topraklardan geri çekilinceye kadar petrol üretimini her ay yüzde beş oranında azaltma kararı aldılar. İlk olarak Libya, İsrail'e ekonomik yardım yapan ABD'ye karşı petrol ambargosu uygulamaya başladı. Bu ambargoya önce Suudi Arabistan, ardından da diğer OPEC üyesi ülkeler destek vereceklerini açıkladı. ABD'ye karşı başlayan bu ambargo, bir süre sonra başta Hollanda olmak üzere diğer Batı Avrupa ülkelerini ve Japonya'yı da kapsayacak şekilde genişletildi. Ancak OPEC üyesi ülkeler, ambargo uygulama ve üretimi azaltma politikasından vazgeçerek kendi çıkarları için sadece petrol fiyatlarını artırmayı tercih etti. Bunun sonucunda dünya genelindeki petrol fiyatları bir yıl içinde dört kat arttı.

1973 Petrol Krizi, başta sanayileşmiş ülkeler olmak üzere tüm dünyayı olumsuz yönde etkiledi. Dünya genelinde üretim maliyetleri arttı ve talep azaldığı için üretim faaliyetleri azaldı. Buna bağlı olarak da işsizlik oranı ve enflasyon yükseldi (Grafik 4.4, 4.5). Böylece stagflasyon adı verilen, ekonomik durgunluk ve enflasyonun bir arada yaşandığı bir küresel kriz sürecine girildi.

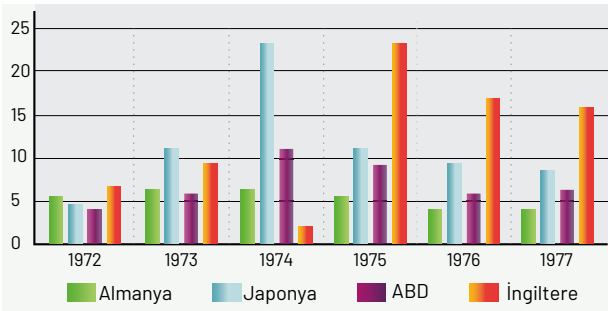

Grafik 4.4: 1972-1977 arası yıllık enflasyon oranları (%)

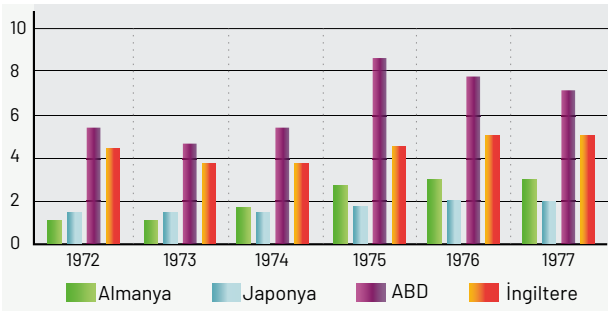

Grafik 4.5: 1972-1977 arası yıllık işsizlik oranları (%)

Salih Öztürk ve Selin Saygın, *1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon*, s. 8 (Düzenlenmiştir.)

Petrol Krizi sürecinde, başta ABD olmak üzere dünya genelindeki tüm sanayileşmiş ülkeler, kendi çıkarlarını korumak için siyasi ve ekonomik önlemler almaya başladı. ABD, Arap devletleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalıştı ancak OAPEC'in petrol politikaları Batı sanayisini çökertecek duruma gelirse askerî müdahalede

bulunacağını açıkladı. İngiltere ve Japonya ise Birleşmiş Milletlerin kararına uyması konusunda İsrail'e karşı siyasi baskı uyguladı. 1974'te -Fransa hariç- OECD [Organisation for Economic Co-operation and Development (Organizeyşın for Ekonomik Koopereyşın end Divelopmınt) (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)] üyesi bütün ülkeler tarafından başta petrol olmak üzere her türlü enerji kaynağının sağlanmasında ve kullanılmasında iş birliği yapmak amacıyla IEA [International Energy Agency (İnterneyşınıl Enerci Ecınsi) (Uluslararası Enerji Ajansı)] kuruldu. Tüm ülkeler alternatif enerji kaynakları arayışına girerken halktan da enerji tasarrufu yapmaları istendi. Bu süreçte petrol fiyatları yükselse de ihtiyaç duydukları petrole ulaşabildikleri için sanayileşmiş ülkeler krizi kısa sürede atlattı. Üstelik ürettikleri sanayi ürünlerinin maliyetleri arttığı için bu ürünleri pahalıya satarak kendi ekonomilerini korumayı da başardı. Ancak gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeler bu krizden daha fazla etkilendi. Artan petrol fiyatları nedeniyle bu ülkelerin ekonomilerinde büyük sıkıntılar yaşandı.

Görsel 4.14: Henry Kissinger (1923-2023)

Camp David Antlaşmaları (1978)

1973 Arap-İsrail Savaşı sonrasında ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın (Henri Kısıncır) İsrail ile diğer Arap devletleri arasında gerçekleştirdiği mekik diplomasisi sayesinde ABD yeniden Mısır ve Suriye ile diplomatik ilişkiler kurmaya başladı (Görsel 4.14). 101. Kilometre Antlaşması sonucunda ABD ile Mısır arasındaki ilişkilerin düzelmesi, Orta Doğu barışının diplomatik yollarla sağlanabileceğine dair umutları artırdı. Diğer taraftan Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın Batı yanlısı bir politika izlemeye başlaması da Mısır'ın Sovyetlerle olan ilişkilerinin giderek bozulmasına neden oldu. Bunun sonucunda 1971 yılında imzalanan ve Sovyet donanmasının Mısır limanlarından yararlanmasını sağlayan Mısır-SSCB Dostluk ve İş Birliği Antlaşması, 1977'de Mısır Halk Meclisi tarafından feshedildi.

Görsel 4.15: Enver Sedat (solda) ve Menahem Begin (sağda), Camp David Antlaşmalarının sonuçlarının açıklandığı Ortak Kongre oturumundan sonra, 18 Eylül 1978

Mısır'ın Sovyetlerden uzaklaşması ABD'yi memnun ederken Enver Sedat da İsrail'le karşılıklı görüşmelere başlanabileceği yönünde açıklamalar yaptı. 1977'de Jimmy Carter'ın (Cimi Kartır) ABD başkanı olmasının ardından ABD, Orta Doğu'da kalıcı barışı sağlamak için yürüttüğü diplomatik faaliyetlere hız verdi. Ancak ABD, Mısır ve İsrail arasında yapılan görüşmelerde bir ilerleme sağlanamadı. Ayrıca İsrail'in Batı Şeria'da yeni Yahudi yerleşim merkezleri kurmaya başlaması da bu diyalog çabalarına zarar verdi. ABD, bir süre sonra Mısır ve İsrail'i yeniden müzakere masasına oturtmayı başardı ve Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ile İsrail Başbakanı Menahem Begin (Menıhım Bıcın), 5-17 Eylül 1978 tarihlerinde Camp David'de bazı görüşmeler yaptı. ABD Başkanı Jimmy Carter da bu görüşmelerde aktif rol oynadı. Görüşmeler sonucunda 17 Eylül 1978'de Mısır, İsrail ve ABD arasında Camp David Antlaşmaları imzalandı (Görsel 4.15).

Camp David Antlaşmaları, Orta Doğu barışının esaslarının ve İsrail ile Mısır arasındaki barış esaslarının belirlendiği iki çerçeve antlaşmasından oluşuyordu.

Orta Doğu barışının esaslarını belirleyen çerçeve antlaşmasına göre

- Batı Şeria ve Gazze'de yaşayan Filistinlilere özerklik verilecek; bu özerkliğin esasları da İsrail, Mısır ve Ürdün arasında yapılacak görüşmelerle belirlenecek,
- Beş yıllık bir geçici dönem sonrasında Filistin özerk yönetimi ile İsrail, Mısır, Ürdün temsilcileri arasında, Batı Şeria ve Gazze'nin nihai statüsünü belirlemek amacıyla müzakereler yapılacak; bu müzakereler sonucunda da Filistinlilerin meşru hak ve istekleri İsrail tarafından resmen kabul edilecek,
- Beş yıllık dönem içinde İsrail ile Ürdün arasında barış müzakereleri yapılacak ve İsrail'in güvenliği garanti altına alınacaktı.

İsrail ve Mısır arasında imzalanan çerçeve antlaşmasına göre ise

- Üç ay içinde İsrail ile Mısır arasında barış antlaşması imzalanacak,
- İsrail, barış antlaşmasının imzalanmasından sonraki üç yıl içinde Sina Yarımadası'ndan tamamen çekilecekti.

Camp David görüşmeleri sırasında taraflar uzlaşamadığı için Kudüs'ün statüsü ile ilgili bir karar alınamadı. İsrail, bu görüşmeler sonrasında üstüne düşen yükümlülükleri yerine getirme konusunda isteksiz davrandı ve üç ay içinde yapılması kararlaştırılan Mısır-İsrail Barış Antlaşması da imzalanamadı. Bu süreçte diğer Arap devletleri, Filistin'le ilgili kararın tek bir devlet tarafından alınamayacağını belirterek Mısır'ın İsrail'le böyle bir antlaşma yapmasına karşı çıktı. Ancak ABD Başkanı Jimmy Carter yeniden devreye girerek Mısır ve İsrail devlet başkanlarını ABD'de bir araya getirdi ve 26 Mart 1979'da Washington'da Mısır-İsrail Barış Antlaşması imzalandı (Görsel 4.16). Bu antlaşma sonucunda İsrail ile Mısır arasında 1948'den beri süren savaş hâli sona erdi ve iki ülke birbirlerinin egemenlik haklarını kabul etti. Ayrıca İsrail, bu antlaşmaya göre Sina Yarımadası'ndan da geri çekilecekti.

Görsel 4.16: ABD Devlet Başkanı Jimmy Carter (ortada), İsrail Başbakanı Menahem Begin (solda) ve Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat (sağda), Mısır-İsrail Barış Antlaşması imzalandıktan sonra, 26 Mart 1979

Mısır-İsrail Barış Antlaşması'na diğer Arap devletleri büyük tepki gösterdi ve Mısır'a yönelik siyasi ve ekonomik yaptırım uygulama kararı aldı. Bu antlaşma sonrasında Arap dünyasındaki Amerikan karşıtlığı arttı. SSCB de bu durumu kendi lehine kullanarak Arap devletleriyle, özellikle de Suriye'yle olan ilişkilerini geliştirme imkânı buldu. ABD ise Enver Sedat'a verdiği desteği devam ettirerek Mısır'a ekonomik ve askerî yardım yapmaya başladı. Enver Sedat, İsrail'in Sina Yarımadası'ndan tamamen çekildiğini göremeden 8 Ekim 1981'de uğradığı bir suikast sonucu hayatını kaybetti. İsrail, 27 Nisan 1982'de Sina'dan tamamen çekildi.

İslam İşbirliği Teşkilatı

21 Ağustos 1969 tarihinde İsrail'in işgali altındaki Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa'nın Avustralyalı radikal bir Yahudi tarafından kundaklanması, İslam dünyasında büyük bir üzüntü ve öfke yarattı. Bunun üzerine 22-25 Eylül 1969 tarihlerinde Fas'ın başkenti Rabat'ta düzenlenen İslam Zirve Konferansı'nda bir karar alınarak İslam Konferansı Örgütü kuruldu (Görsel 4.17).

Görsel 4.17: İslam İşbirliği Teşkilatının amblemi

Kuruluş belgesine göre İslam Konferansı Örgütünün amaçları şunlardı:

- Üye devletler arasında dayanışmayı geliştirmek ve ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel vb. alanlarda iş birliğini artırmak
- Irk ayrımını, eşitsizliği ve sömürgeciliğin her çeşidini ortadan kaldırmak
- Uluslararası barışa yardım etmek için gerekli ölçütleri belirlemek
- Mukaddes beldelerin korunması için ortak çaba sarf etmek
- Filistin halkının mücadelesini desteklemek ve onlara yardım etmek
- Müslüman halkların bağımsızlıklarını ve millî haklarını elde etmek için verdikleri mücadeleleri desteklemek

1970'te Suudi Arabistan'ın başkenti Cidde'de düzenlenen 1. Dışişleri Bakanları Konseyi Toplantısı'nda bu örgüt için bir genel sekreterlik oluşturulmasına ve genel sekreterliğin -Kudüs kurtuluncaya kadar- Cidde'de faaliyet göstermesine karar verildi. Örgütün 1972'de kabul edilen temel kurucu belgesi 2008 yılında değiştirildi ve İslam ülkelerinin çağın gereklerine uygun bir iş birliği ve faaliyet yürütebilmesi için bazı düzenlemeler yapıldı. İslam Konferansı Örgütünü uluslararası alanda daha etkin hâle getirmek için yapılan yapısal değişiklikler sonrasında 2011 yılındaki 38. Dışişleri Bakanları Konseyi Toplantısı'nda örgütün adı İslam İşbirliği Teşkilatı olarak değiştirildi.

İslam ülkelerinin bir araya geldiği tek kuruluş olan bu teşkilatın amacı, Müslümanların uluslararası alanda ortak çıkarlarını güvence altına almak ve üye devletler arasında birlik ve dayanışmayı güçlendirmektir. Günümüzde İslam İş Birliği Teşkilatının 57 üyesi ve 5 gözlemci üyesi bulunmaktadır. Suriye'nin üyeliği, 2012'de Mekke'de düzenlenen 4. Olağanüstü İslam İşbirliği Teşkilatı Zirvesi'nde askıya alınmıştır.

İran-Irak Savaşı

1970'li yılların başında Irak ve İran arasında sınır anlaşmazlıklarının yanı sıra bazı etnik ve mezhepsel nedenlerle çeşitli gerginlikler yaşandı. Irak'taki Baas yönetimi, 1972'de SSCB ile bir dostluk ve iş birliği antlaşması imzalayarak bu ülkeden silah almaya başladı. İran ise bu durumu kendi güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algıladı ve 1974'te Irak'ın kuzeyinde Kürtler ile Irak ordusu arasında meydana gelen iç çatışmalarda Kürtlere top, tanksavar gibi silahların yanı sıra lojistik destek verdi. İki ülke arasındaki bu gerginlik, 1975'te yapılan Cezayir Antlaşması ile son buldu. Bu antlaşmayla Şattülarap Nehri üzerindeki hâkimiyet alanları yeniden belirlendi. Buna karşılık İran da Kürtlere yardım etmekten vazgeçti. İki devlet arasında 1979 yılına kadar başka bir sorun yaşanmadı.

Görsel 4.18: Ayetullah Humeyni (1902-1989)

11 Şubat 1979'da gerçekleşen İran İslam Devrimi'nden sonra şahlık rejimi sona erdi ve Ayetullah Humeyni yönetimi devraldı (Görsel 4.18). Bu değişikliğin ardından İran-Irak ilişkileri hızla bozulmaya başladı. Humeyni'nin Arap ülkelerindeki Şiileri ayaklanmaya kışkırtması ve bu ülkelerde yıkıcı faaliyetlerde bulunması, halkının çoğunluğu Şii olan Irak'ı endişelendirdi. Ayrıca İran'daki yeni yönetimin Irak'ın kuzeyindeki Kürtleri yeniden desteklemeye başlaması da iki ülke arasındaki gerginliği artırdı. Bu arada İran'a bağlı Huzistan eyaletindeki Araplar da İran yönetimine karşı ayaklandı ve Irak, bu ayaklanmada Araplara destek verdi. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, 1975 Cezayir Antlaşması'yla iki ülke arasındaki sınır problemi çözülmüş olsa da bu meselenin İran lehine sonuçlandırıldığını ve Şattülarap su yolunun Irak'a ait olduğunu iddia etti ve İran'a karşı açık bir tavır koydu.

Irak, 1979'da İsrail'le antlaşma yapan Mısır'ın Arap dünyasından dışlanması üzerine bölgenin liderliğini ele geçirmek için harekete geçti. İran'ın Arap devletlerine karşı yürüttüğü yıkıcı faaliyetlerde aktif ve koruyucu bir rol üstlenen Irak, Orta Doğu'daki siyasi nüfuzunu artırmaya yönelik bir politika izledi. Saddam Hüseyin de iktidara geldikten hemen sonra ABD ile Irak arasında 1967'de kesilen diplomatik ilişkileri yeniden kurdu ve İran'a karşı ABD'nin desteğini aldı. Bu gelişmelerin ardından iki ülke arasındaki gerginlik günden güne tırmandı ve 22 Eylül 1980'de Irak ordusu İran topraklarına girerek İran-Irak Savaşı'nı başlattı (Harita 4.6).

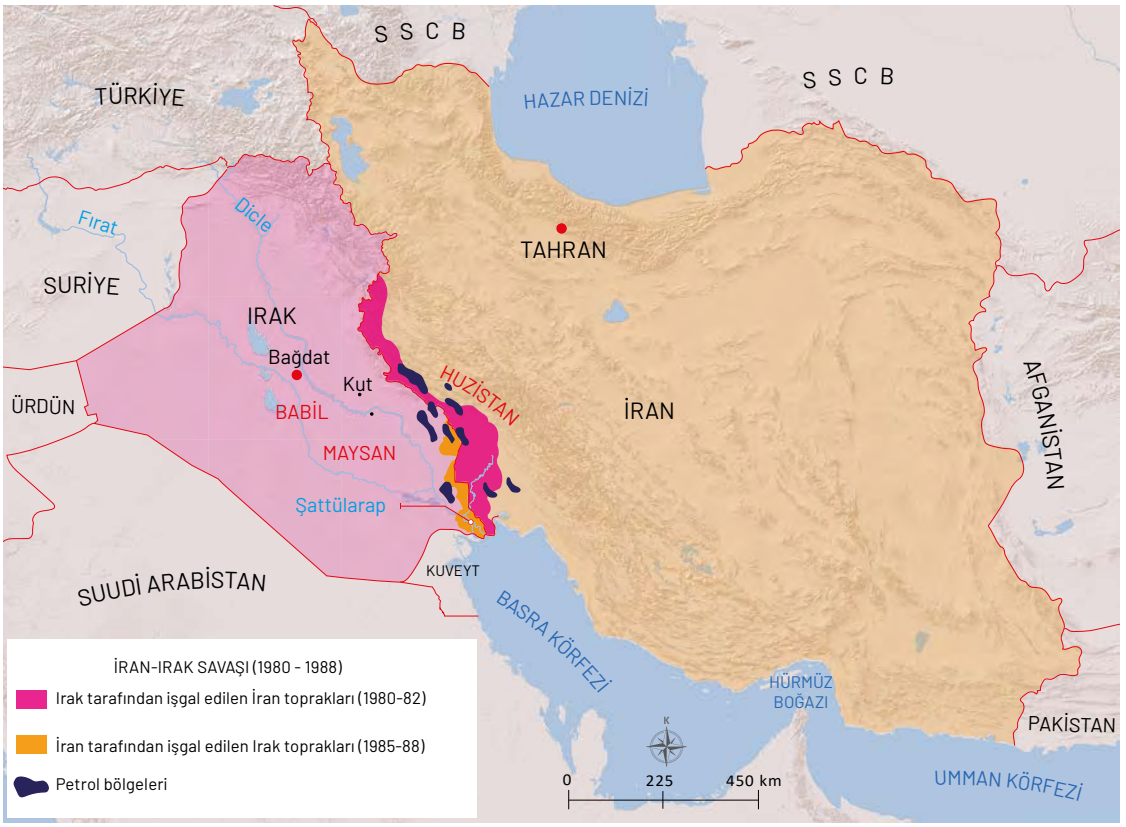

Harita 4.6: İran-Irak Savaşı

Sekiz yıl süren İran-Irak Savaşı'nda taraflar birbirlerine karşı üstünlük sağlayamadı. Bunun nedeni, ABD ve SSCB'nin savaş süresince tarafsız kalmak için çaba harcaması ve iki devletin de kendi çıkarları için denge politikası uygulamasıydı. ABD, bu savaşın bölge dengelerini değiştirecek ve petrol yollarının güvenliğini etkileyecek şekilde bir tarafın kesin üstünlüğü ile sonuçlanmasını istemiyordu. Batı'ya petrol akışının devamını sağlamak için Basra Körfezi'nde askerî önlemler alan ABD, bu süreçte Körfez ülkeleri ile de iyi ilişkiler kurdu. Bu arada İran'ın yenilmesi durumunda bu ülkenin Sovyetlerin kontrolü altına girmesinden endişe ettiği için de Irak'a açık bir destek vermedi. Bu nedenle ABD hükûmeti iki ülkeye karşı da silah ambargosu uygulama kararı aldı. Ancak 1986'da ABD'nin İran'a gizlice silah sattığının ortaya çıkması, Amerikan kamuoyunda ve diğer dünya ülkeleri tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı. Irangate (İrangeyt) Olayı diye bilinen bu gelişme sonrasında ABD, savaştaki üstünlüğü ele geçiren İran karşısında Irak'ı desteklemek zorunda kaldı. SSCB ise 1982'den beri silah satışı yapmadığı Irak'a yeniden silah göndermeye başladı. Ancak bölgedeki nüfuzunu artırmak için İran'la kurduğu iyi ilişkileri de korumaya çalıştı.

Küresel güçler, İran-Irak Savaşı boyunca hem tarafsız görünmeye çalıştı hem de kendi çıkarları doğrultusunda her iki ülkeye de silah satmaya ve kredi vermeye devam etti. İran'ın Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı üzerindeki kontrolü tamamen ele geçirmesi tehlikesi ortaya çıkınca küresel güçler devreye girdi ve savaşı bitirmeleri için iki ülkeye de baskı uyguladı. Yapılan görüşmeler sonucunda 20 Ağustos 1988'de İran-Irak Savaşı sona erdi.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Küresel güçlerin İran-Irak Savaşı'ndaki tutumlarını hangi temel etkenler belirlemiştir? Açıklayınız.

BİLGİ HAZİNESİ

Irangate Olayı

İran-Irak Savaşı sırasında ABD'nin silah ambargosu uyguladığı İran'a İsrail aracılığıyla gizlice silah sattığının ortaya çıkması, dünya kamuoyunda büyük tepkilere neden oldu ve Irangate Olayı olarak adlandırıldı. Bu satıştan elde edilen gelirin yasa dışı bir şekilde Nikaragua'daki komünist Sandinista yönetimini devirmek için savaşan kontrgerilla gruplarına aktarıldığı iddiaları nedeniyle bu olaya İran-Kontra Skandalı adı da verildi.

3 Kasım 1986'da Lübnan'da yayımlanan bir yerel gazetenin haberine göre İran–Irak Savaşı'nda Irak hükûmetini destekleyen ve İran'ı terörist bir ülke olarak niteleyen ABD, bir süredir İran'a silah satışı yapmaktaydı. Bu haber tüm dünyada konuşulmaya başladığında ABD Devlet Başkanı Ronald Reagan (Ranıld Regın) önce tüm iddiaları kesin bir dille yalanladı, ancak bir hafta sonra yeni bir açıklama yaparak bu satışa onay verdiğini kabul etmek zorunda kaldı. Beyaz Saray'daki pek çok üst düzey yetkilinin adının karıştığı bu skandal sonrasında hem Temsilciler Meclisinde hem de Senatoda özel komisyonlar kuruldu ve soruşturmalar yürütüldü. Amerikan televizyonlarında canlı olarak yayımlanan ve haftalarca süren kongre soruşturmaları sırasında Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı Robert V. Mcfarlane (Rabırt Mekfarleyn), bu satışın İran'a bağlı Şii gruplarca Lübnan'da esir tutulan bazı Amerikan vatandaşlarını kurtarmak amacıyla yapıldığını itiraf etti. Ancak söz konusu rehinelerin iade edilmemiş olması ve silah satışından elde edilen gelirin küçük bir kısmının Nikaragu'ya, geri kalanın ise bazı ABD'li iş adamlarına gönderilmiş olması halkın büyük tepkisini çekti.

Bu olay sonrasında başta ABD Deniz Piyadesi Yarbayı Oliver North (Olivır Nort) olmak üzere Beyaz Saray'a danışmanlık yapan bazı Ulusal Güvenlik Konseyi üyeleri yargılanarak çeşitli cezalara çarptırıldı. Ayrıca kendi müttefiki olan ülkeleri İran'a silah satmaktan kaçınmaları konusunda sürekli uyaran ABD, bu skandalın ardından uluslararası ilişkilerde büyük bir itibar kaybı yaşadı ve Başkan Reagan'ın imajı önemi ölçüde sarsıldı.

4.2. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

4.3. YUMUŞAMA DÖNEMİ'NDE DÜNYADAKİ GELİŞMELER

KONUYA BAŞLARKEN

1. Batı ve Doğu blokları arasında iyi ilişkiler kurulmasının dünya ticaretine etkileri neler olabilir?
2. Sizce reklamlar, tüketici alışkanlıklarının değişmesinde ne ölçüde etkilidir? Örneklerle açıklayınız.
3. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 1. maddesine göre "Bütün insanlar özgürlük, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar."
   Sizce devletler ve toplumlar, Soğuk Savaş Dönemi'nde bu maddede belirtilen esasları hayata geçirmiş midir? Örneklerle açıklayınız.
4. Ulusal ya da uluslararası şöhrete sahip kişilerin sosyal sorunlarla ilgilenmesi toplumsal yaşamda ne gibi değişimlere neden olabilir?
5. Ülkeler arasındaki rekabet, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri nasıl etkiler? Örneklerle açıklayınız.

Dünya Ticaret Hacmindeki Değişim

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin ve Avrupa devletlerinin savaştan zarar gören ekonomilerini düzeltmek ve uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırmak amacıyla inşa ettiği liberal ekonomi modeli kısa sürede sonuç verdi.

Soğuk Savaş Dönemi'nde Doğu ve Batı bloklarında yer alan ülkeler kendi aralarında ticaret yaptıkları için iki blok arasındaki ticaret hacmi azaldı. Soğuk Savaş öncesinde Doğu Bloku'ndaki ülkelerin Batı Bloku üyesi ülkelere ihracat oranı %73,8 iken Soğuk Savaş Dönemi'nde %14 seviyesine düştü. Doğu Bloku'nda tamamen devlet kontrolünde ve uluslararası piyasadan izole edilmiş bir ekonomik yapı oluşturulması, sosyalist ülkelerin ekonomik açıdan büyük bir darboğaza girmesine yol açtı. SSCB Devlet Başkanı Kruşçev, bu duruma çözüm bulmak için Batı dünyası ile siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmeye yönelik bazı adımlar attı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra nüfusun artması; savunma sanayisi, enerji, tarım, bilim ve teknoloji alanlarında önemli gelişmeler meydana gelmesi; finans kuruluşlarının ve kamu yatırımlarının üretimi desteklemesi; çok uluslu şirketlerin kurulması ve uluslararası ticaretin genişlemesi gibi etkenler, dünya ekonomisinin 1950-1975 yılları arasında istikrarlı bir şekilde gelişmesini sağladı. Bu yıllarda dünya ekonomisi %5 oranında büyürken dünya ticaret hacmi de %7 oranında arttı (Grafik 4.6).

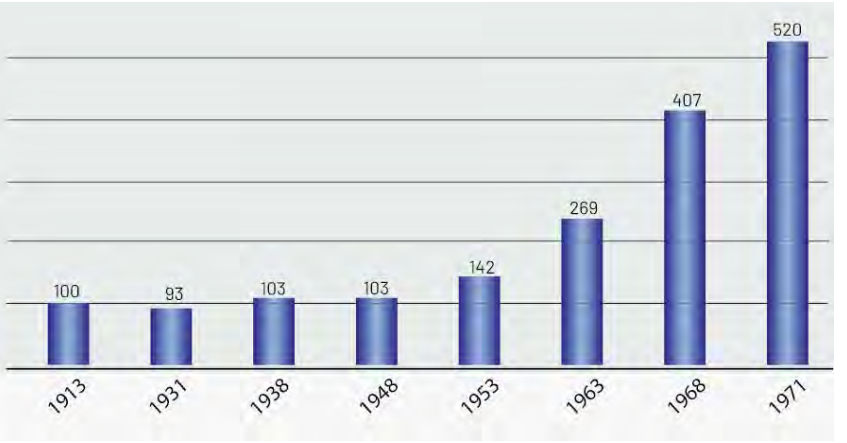

Grafik 4.6: 1913-1971 yılları arasındaki dünya ticaret hacmi (1913 yılı 100 birim değer)
Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, s. 491 (Düzenlenmiştir.)

1950-1975 yılları arasında işsizlik oranları düştü; petrol, elektrik ve otomotiv sektörlerindeki üretim oranları ise on katına çıktı. Ayrıca OEEC [Organisation for European Economic Co-operation (Organizeyşın for Yurıpın İkonomik Koopereyşın) (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü)] üyesi ülkelerin yanı sıra ABD, Kanada ve Japonya'da kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasıla miktarı da her yıl yaklaşık %4,5 oranında arttı.

1950-1975 yıllarında Kuzey Amerika ülkeleri ile Afrika ülkeleri arasındaki kişi başına düşen gelir miktarı farkı 15'e 1'den 13'e 1'e indi. Ancak 1970'lerden itibaren enflasyonun hızla yükselmesi, OPEC'in ham petrol fiyatlarını üç dört katına çıkarması ve uluslararası para sisteminin çökmesi nedeniyle gelişmiş ülkelerin büyüme hızı da düşmeye başladı.

Reklamcılığın Altın Yılları

Yumuşama Dönemi'nde gerçekleşen ekonomik büyüme gündelik yaşamı da büyük oranda etkiledi. İnsanlar, o dönemin şartlarına göre gelişmiş ısıtma, telefon ve aydınlatma sistemlerine sahip olan; içinde banyo ve tuvalet bulunan; çamaşır makinesi, buzdolabı, fırın gibi elektrikli eşyalarla donatılmış modern evlerde yaşamaya başladı. Otomobil kullanımının yaygınlaşması ve pikap, transistörlü radyo, televizyon gibi aletlerin birçok eve girmesiyle ulaşım, tatil ve eğlence alışkanlıkları değişti. 1956 yılında evlerinde televizyon bulunan Amerikalıların oranı %71,8'e yükseldi (Görsel 4.19). Ürün çeşitliliğinin ve bu ürünlere ulaşabilecek insan sayısının artması sonucunda ABD genelinde tüketim patlaması yaşandı ve reklamcılık yeni bir sektör olarak ortaya çıktı. Daha önce gazete ve dergilerde yer alan küçük reklamlar, daha etkileyici ve teşvik edici ifadelerle radyo ve televizyonlarda da yayımlanmaya başlandı.

Görsel 4.19: 1950'li yıllarda yayımlanan bir uzaktan kumandalı televizyon reklamı

Televizyon reklamları, her türlü ürünün kitlelere tanıtılması ve pazarlanmasında çok önemli bir araç hâline geldi. İnsanların satın alma alışkanlıklarını ve tercihlerini değiştirmek amacıyla yeni teknik ve stratejiler geliştirildi. İlk yıllarda ihtiyaç analizleri doğrultusunda yapılan reklamlar, zamanla yeni ihtiyaçlar oluşturmaya yönelik hazırlanmaya başlandı. Reklamcılar, tüketicilere bir ürün pazarlamaktan ziyade daha lüks bir yaşam tarzına özendirme yaklaşımını amaç edindi.

ABD'deki Irkçılık Karşıtı Hareketler

On bir eyaletin ABD'den ayrılmak istemesi üzerine başlayan Amerikan İç Savaşı'ndan sonra Yeniden Yapılanma Dönemi (1865-1877) adı verilen bir süreç başladı. 1865'te ABD Anayasası'nda yapılan bazı düzenlemelerle kölelik sistemi kaldırıldı ve sömürgecilik yıllarında kendi yurtlarından koparılıp çalıştırılmak için Amerika kıtasına getirilen Afrikalılara bazı haklar verildi. Bu durumdan rahatsız olan ve Afro-Amerikanlar üzerindeki egemenliklerini sürdürmek isteyen bir grup beyaz Amerikalı, Ku Klux Klan (KKK) adlı gizli bir örgütün çatısı altında toplanarak Afro-Amerikanları sindirmek için birçok şiddet eylemi gerçekleştirdi.

Görsel 4.20: Oklahoma'daki bir tren istasyonunda Afro-Amerikanlar için ayrılmış çeşmeden su içen bir kişi

18 Mayıs 1896'da ABD Yüksek Mahkemesi, ırk ayrımcılığını yasal temellere oturtan Jim Crow (Jim Krov) Yasası'nı kabul etti. Bu yasayla "eşit ama ayrı vatandaş" şeklinde özetlenebilecek yeni bir politika benimsendi. Buna göre Afro-Amerikanlar kölelikten kurtulmalarına rağmen oy kullanma, meslek sahibi olma, eğitim alma, halka açık parklara girme gibi temel insan haklarından mahrum bırakıldı. Ayrıca tiyatro, lokanta, otel, tuvalet, otobüs, tren, hastane, asansör, hapishane, mezarlık gibi kamusal alanlarda da Afro-Amerikanlar ve beyazlar için ayrı alanlar belirlendi; hatta Afro-Amerikanların beyazlarla aynı çeşmeleri kullanmaları bile yasaklandı (Görsel 4.20).

XX. yüzyılın ilk yarısında ABD'nin farklı eyaletlerinde farklı hak ihlallerine ve dışlanmalara maruz kalan Afro-Amerikanlar, 1950'lerden itibaren NAACP [National Association for the Advancement of Colored People (Neyşınıl Esosieyşın for dı Edvensment of Kalırd Pipıl) (Renkli İnsanları Geliştirme Ulusal Derneği)] bünyesinde örgütlenmeye başladı. NAACP, ırk ayrımcılığına karşı çıkmak için şiddet içermeyen ve pasif direniş yaklaşımını benimseyen bir stratejiye sahipti. Bu dönemde Alabama eyaletindeki yasalara göre Afro-Amerikanların otobüslerin arkasında, beyazların ise önünde oturması gerekiyordu ve beyazlara ait bölüm dolduğunda Afro-Amerikanlar kendi yerlerini beyazlara vermek zorundaydı.

Görsel 4.21: Otobüs boykotunu başlatan Rosa Parks (1913-2005), polis karakolunda parmak izi verirken, 1955

Görsel 4.22: 1963'teki Washington Yürüyüşü'nde konuşma yapan Martin Luther King Jr. (1929-1968)

Görsel 4.23: Martin Luther King Jr. ve Malcolm X, ABD Kongre Binası'nda, 1964

Aralık 1955'te Rosa Parks (Roza Parks) adlı Afro-Amerikan bir yolcu, oturduğu koltuktan kalkmayı ve yerini bir beyaza vermeyi reddedince tutuklandı (Görsel 4.21). Bunun üzerine Alabama'da yaşayan Afro-Amerikanlar 381 gün sürecek olan Montgomery (Montgomeri) Otobüs Boykotu'na başladı. NAACP hareketinin en önemli liderlerinden Martin Luther King Jr. (Martin Luter King Cunyır), bu boykot sırasında şiddet içermeyen söylemleriyle öne çıktı ve kitleleri harekete geçiren birçok yürüyüş ve toplantı düzenledi. Bunun sonucunda bölge mahkemesinin aldığı karar ABD Yüksek Mahkemesi tarafından da onaylandı ve 21 Aralık 1956 tarihinden itibaren otobüslerdeki ırkçı uygulama kaldırıldı.

ABD'de yaşayan Afro-Amerikanların yaşadığı sıkıntıları dile getiren ve onlara öncülük eden isimlerden biri de Malcolm X'ti (Melkım İks). İyi bir hatip ve karizmatik bir lider olan Malcolm X, yirmili yaşlarda hırsızlık nedeniyle girdiği hapishanede Nation of Islam (Neyşın of İslam) adlı örgütle tanıştı ve Müslüman oldu. Hapisten çıktıktan sonra da NAACP'nin sivil itaatsizlik ve boykot temelli yaklaşımına karşı çıkarak Afro-Amerikanların daha aktif bir mücadele vermesi gerektiği konusunda konferanslar verdi. Ancak zamanla Nation of Islam'ın şiddet yanlısı radikal söylemlerinden rahatsız olan Malcolm X, bu örgütten ayrılarak her türlü ırkçılığı reddetti ve dünya üzerindeki diğer uluslararası Müslüman topluluklarla görüşmeler yaparak onlardan destek istedi.

1957 yılında ABD Adalet Bakanlığı, ırk ayrımcılığıyla mücadele etmek için bir araştırma komisyonu kurdu. Bu komisyon tarafından hazırlanan ve insan haklarıyla ilgili önemli maddeler içeren Sivil Haklar Yasası, Başkan Eisenhower tarafından da imzalandı. Ancak bu yasa taslağının Kongre'de uzun süre bekletilmesi ve ırkçı tutumların sürdürülmesi üzerine 250.000 kişi başkentte toplandı ve 28 Ağustos 1963'te ünlü Washington Yürüyüşü'nü gerçekleştirdi. Bu yürüyüş esnasında Martin Luther King Jr. içinde ayrımcılığın ve ırkçılığın olmadığı bir ABD hayalini anlatan ve "Bir Hayalim Var" adıyla bilinen ünlü konuşmasını yaptı (Görsel 4.22). Bu konuşmanın ulusal televizyon kanallarında yayımlanması, Amerikan kamuoyunda ırk ayrımcılığı konusunda farkındalık oluşmasına büyük katkı sağladı.

1964'te Başkan Johnson, kamusal alanlardaki ayrımcılığa son veren ve istihdamda ırk, renk, din, cinsiyet veya ulusal kökene dayalı ayrımcılığı yasaklayan Medeni Haklar Yasası'nı imzaladı. Bu yasayla Afro-Amerikan vatandaşlara oy kullanma, adil yargılanma, devlet hizmetlerinden yararlanma, kamusal eğitim alma ve kamu tesislerini kullanma hakları teslim edildi. Ayrıca 1965'te kabul edilen Oy Hakları Yasası'yla Afro-Amerikanların oy kullanmasını engelleyen her türlü kısıtlama kaldırıldı.

Afro-Amerikanların uzun yıllar devam eden mücadeleleri sonucunda birçok hak kazanıldı ancak çeşitli kışkırtma ve komplolar nedeniyle üzücü olaylar da yaşandı. ABD'de yaşayan tüm insan hakları örgütleri tarafından saygı gören ve ırkçılık karşıtı söylemleriyle kitleleri peşinden sürükleyen Malcolm X, 21 Şubat 1965'te Nation of Islam üyesi üç kişinin gerçekleştirdiği bir suikast sonucunda, Martin Luther King Jr. ise 4 Nisan 1968'de yine bir suikast nedeniyle hayatını kaybetti (Görsel 4.23). Bu olayların ardından pek çok şehirde halk sokaklara

döküldü ve ayaklanmalar çıktı. Ayrıca başlangıçta Afro-Amerikanların siyasi ve sosyal haklarını korumak amacıyla kurulan Black Panthers (Blek Pentırs) örgütü, zaman içinde polisle silahlı çatışmalara giren ve şiddete başvuran bir yapıya dönüştü. Bu ve benzeri oluşumlar, ırk ayrımcılığıyla mücadelenin meşruiyetine gölge düşürdü.

1968'deki Meksika Olimpiyatları'nda ABD adına yarışan Afro-Amerikan atletlerin sessiz protestosu, ırk ayrımcılığına verilen en önemli tepkilerden biri olarak tarihe geçti. Tommie Smith (Tomi Simit) ve John Carlos (Con Karlos) adlı iki atlet, madalya töreninde ABD Millî Marşı çalınırken ülkelerindeki ırk ayrımcılığını protesto etmek için siyah eldivenli ellerini yumruk yaparak havaya kaldırdılar ve tarihî bir duruş sergilediler (Görsel 4.24)

Görsel 4.24: Madalya kürsüsünde (soldan sağa) Peter Norman, Tommie Smith, John Carlos

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

GEORGE FLOYD OLAYI

Bir grup polis memuru, 25 Mayıs 2020'de ABD'nin Minneapolis kentinde Afro-Amerikan George Floyd'u (Corç Floyd) dolandırıcılık şüphesiyle gözaltına aldı. Bu gözaltı esnasında Floyd, elleri arkadan kelepçelenmiş bir hâlde yere yatırıldı ve bir polis memuru yaklaşık 10 dakika boyunca Floyd'un hareket etmesini engelledi. Daha sonra sağlık ekipleri tarafından hastaneye götürülen Floyd kurtarılamadı. Floyd'un ölümüne neden olan polis memuru bu olaydan dört gün sonra gözaltına alındı ve yapılan yargılama sonucunda 22,5 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Olay esnasında çekilen görüntüler, ülkedeki Afro-Amerikanların sırf kökenlerinden dolayı polis şiddetine maruz kaldıkları iddialarını güçlendirdi.

1. Bu olay, ABD'de ırkçılığın devam ettiğinin göstergesi midir? Gerekçelendirerek açıklayınız.

2. Irkçılığın önüne geçmek için yasal düzenlemelerin yanı sıra başka neler yapılmalıdır?

68 Kuşağı

II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş ülkelerde yapılan yatırımlar sayesinde nüfusun büyük bölümü ekonomik olarak daha konforlu bir yaşam sürmeye başladı. 1950-1964 yılları arasında üniversitede okuyan öğrenci sayısı ABD ve Almanya'da iki kat, Fransa'da üç kat, İngiltere ve İtalya'da ise %50 oranında arttı. Bu yıllarda Batı toplumlarındaki gençlerin bir kısmı müzikten giyime, eğlenceden tatil anlayışına kadar tüketim odaklı bir yaşam tarzına sahipken bir kısmı da kendilerinden önceki kuşağın hayat görüşlerinden farklı olarak düşünce ve davranışlarında aşırı uçlara yöneldi. Amerikan toplumunun tüketim alışkanlıklarına tepki gösteren bazı gençler, kapitalist sisteme ve geleneksel yaşam tarzına karşı çıkarak marjinal bir alt kültür oluşturdu. Bu arada üniversitelerdeki öğrenci sayısının artmasına bağlı olarak sınıflar kalabalıklaştı ve derslik, yurt, kütüphane, laboratuvar gibi mekânlar yetersiz kalmaya başladı. Üniversitelerden mezun olan öğrencilerin de işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalması üzerine gençlerin tepkisi büyüdü ve başlangıçta üniversite yönetimlerine yönelik yapılan protestolar zamanla hükûmete ve mevcut düzene yöneldi. ABD'deki savaş karşıtı gösteriler, Avrupa'daki öğrenci protestoları, Çin'de Mao'nun başlattığı Kültür Devrimi, Latin Amerika'da Fidel Castro ve Ernesto Che Guavera'nın (Ernesto Çe Gevara) önderliğinde yapılan Küba Devrimi gibi olaylar, dünyanın pek çok bölgesinde protesto hareketlerinin başlamasına neden oldu. Bu dönemde gençler; savaşların olmadığı, insanlar arasında hiçbir ayrımının yapılmadığı, ekonomideki sömürü sisteminin ortadan kaldırıldığı, huzur ve barışın egemen olduğu bir dünya düzeni talebiyle meydanlara çıktı.

Gösterilerin nedeni ve kapsamı, ülkelerin içinde bulunduğu şartlara göre değişiklik gösterdi. Mayıs 1968'de Fransa'daki Nanterre (Nonteer) Üniversitesi öğrencilerinin eğitimle ilgili bazı taleplerine üniversite yönetimi okulu kapatarak cevap verdi. Bunun üzerine öğrenci protestolarının şiddeti arttı ve şehirdeki işçiler de bu gösterilere katıldı. ABD'deki protestolarda ırk ayrımcılığına ve Vietnam Savaşı'na gösterilen tepkiler ön plandaydı. Mexico City'de ise öğrenciler polis şiddetine karşı ayaklandılar.

Görsel 4.25: ABD'nin Kansas eyaletinde Vietnam Savaşı'nı protesto eden göstericiler, 1967

Toplumsal barış, özgürlük, eşit gelir dağılımı gibi taleplerle başlayan bu gösteriler sonucunda somut sonuçlar elde edilemedi. Hükûmetler, protestoculara sert müdahalelerde bulundu ve birçok insan tutuklandı. Çekoslovakya'daki demokratik talepler, 1968'de başlayan ve Prag Baharı adı verilen süreçte Sovyet tankları tarafından bastırıldı. Ancak o dönemde yaşanan olaylar 1989'daki Kadife Devrim'in tohumlarını attı. Vietnam Savaşı'na yönelik protestolar, ABD'nin Vietnam'dan çekilmesini sağladı (Görsel 4.25). Fransa'daki ayaklanmalar sonucunda da üniversite yönetmeliklerinde bazı değişiklikler yapıldı.

1968 yılı, Türkiye tarihinde de önemli bir dönüm noktası oldu. 1961 Anayasası'nda bireylere tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanan üniversite gençliği; eğitimde fırsat eşitliği, tam bağımsızlık, insan hakları gibi konulardaki taleplerini protesto gösterileriyle dile getirdi. Ancak bu gösteriler zamanla karşıt gruplar arasında büyük çatışmalara ve şiddet gösterilerine dönüştü. Sağ ve sol görüşlü öğrencilerin de karşı karşıya geldiği bu olaylar sonucunda Türkiye, 12 Mart 1971'de Türk Silahlı Kuvvetlerinin hükûmete muhtıra vermesine kadar götüren bir kriz dönemi yaşadı.

Görsel 4.26: Washington'da kadın hakları için yapılan bir gösteri, 1977

Kadın Hakları Sorunları

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ekonomik refah sayesinde gelişmiş ülkelerdeki kadınların ev işlerindeki yükü hafifledi, ortalama yaşam süreleri arttı ve ev dışında çalışabilecekleri iş kolları çeşitlendi. Bunun sonucunda da kadınlar üretimde daha fazla rol almaya başladı. Ancak yürürlükteki kanunlarda bu durumla ilgili büyük boşluklar vardı. İşverenler, kadın çalışanların hamile kaldıklarında işlerini bırakacaklarını düşünerek veya erkekler gibi geçindirmek zorunda oldukları bir aileleri olmadığını varsayarak onlara düşük maaş veriyordu. Bu nedenle dünyanın farklı bölgelerindeki pek çok kadın; eşit ücret, istihdam eşitliği, doğum izni, vergi indirimi, çocuk sahibi kadınlar için çocuk bakım merkezleri, yoksul kadınlar için iş eğitimi fırsatları gibi taleplerinin karşılanması için harekete geçti. 1960'lı yılların sonuna doğru ortaya çıkan feminist hareketlerin en önemli talebi, kadınların daha nitelikli işlerde çalışabilmesi için yasal düzenlemelerin yapılması ve ücret eşitsizliğinin giderilmesiydi (Görsel 4.26). Bu mücadeleler sonucunda iş yerlerinde çalışan kadın sayısı artırıldı, hamile kadınların işten çıkarılması yasaklandı, boşanma yasaları yeniden düzenlendi, doğum kontrolü yasallaştı ve sadece erkeklerin eğitim alabildiği bazı okulların kapıları kadınlara da açıldı.

Görsel 4.27: Joan Baez ve Bob Dylan, 1963

Spor, Sanat ve Müziğin Toplumsal Hayata Etkileri

1960'larda Vietnam Savaşı'na yönelik protestolar, ABD'deki ırkçılık karşıtı eylemler, Fransa'daki öğrenci hareketleri gibi siyasi ve toplumsal olaylar, popüler müzik anlayışını köklü bir şekilde değiştirdi. Müzik, bir eğlence aracı olmaktan çıkarak değişim taleplerini dile getiren bir ifade biçimine dönüştü. Gençler, rock and roll'dan ilham alarak ortaya çıkan folk müziğe ve R&B'ye [rhythm and blues (ritim end bluus)] yöneldi. Bob Dylan ve Joan Baez (Coan Baez), bu protest müzik anlayışına öncülük eden en önemli isimler oldu (Görsel 4.27). Ayrıca Same Cooke'un (Seym Kuuk) 1963'te ABD'deki Sivil Haklar Hareketi'nin marşı hâline gelen "A Change is Gonna Come [E Çeync is Gana Kam (Bir Değişim Başlayacak)]" ve Bob Dylan'ın "Blowing in the Wind [Blovin in dı Vin (Rüzgârda Uçuşan)]" adlı şarkıları da gençlerin motivasyon kazanmasında ve harekete geçmesinde çok etkili oldu.

1960'ların ortalarında ise savaş karşıtı hareketler hız kazandı. Bob Dylan'ın "Masters of War [Mestırs of Vor (Savaşın Efendileri)]" ve John Lennon'ın (Con Lenın) The Beatles'tan ayrıldıktan sonra bestelediği "Give Peace a Chance [Giv Piis e Çens (Barışa Bir Şans Ver)]" adlı parçaları, Vietnam Savaşı'nı protesto etmek için yazılan başlıca şarkılardı. Lennon'un bu şarkısı, ABD Başkanı Richard Nixon'ı ve Vietnam Savaşı'nı protesto etmek için düzenlenen bir mitingde aynı anda beş milyon kişi tarafından söylendi.

1960'lı yıllarda siyasi ve toplumsal yaşamda önemli değişimler meydana geldi. ABD'de bir yandan sivil toplum örgütleri aracılığıyla ırk ayrımcılığına karşı mücadele yürütülürken bir yandan da Afro-Amerikan sporcuların kazandığı başarılar yoluyla toplumdaki ön yargılar yıkılmaya çalışıldı. Bu sporcular arasında öne çıkan ilk isim, savaş karşıtı tutumu ve insan hakları mücadelesi ile milyonlarca insana örnek olan Muhammed Ali'ydi (Grafik Bilgi 4.1).

Muhammed Ali

17 Ocak 1942

ABD'de Kentucky (Kentaki) eyaletine bağlı Louisville (Luizvil) kentinde doğdu. Asıl adı, Cassius Marcellus Clay'dir (Kesyus Marselıs Kıley).

5 Eylül 1960

18 yaşındayken Roma Olimpiyatları'nda altın madalya kazandı.

25 Şubat 1964

22 yaşında Sonny Liston'ı (Soni Listın) teknik nakavtla yenerek dünya ağır sıklet boks şampiyonu ünvanını kazandı.

6 Mart 1964

Müslüman olduğunu açıkladı ve adını resmen Muhammed Ali olarak değiştirdi.

Nisan 1967

"Vietnamlılar bana hiçbir kötülük yapmadılar ki onlarla savaşayım. Benim hiçbir Vietnamlı ile sorunum yok. Hiçbir Vietnamlı beni zenci diye çağırmadı bugüne kadar." diyerek Vietnam Savaşı'na katılmayı reddetti. Bu nedenle beş yıl hapis cezasına mahkûm edildi ve 100 bin dolar para cezasına çarptırıldı. Ayrıca şampiyonluk ünvanı elinden alındı ve lisansı iptal edilerek boks yapması yasaklandı.

26 Ekim 1970

3,5 yıl bokstan uzak kaldıktan sonra bu tarihte yasak kararını temyize götürdü ve 28 Haziran 1971'de ABD Yüksek Mahkemesinde alınan kararla ringlere geri döndü.

8 Mart 1971

Joe Frazier (Co Frazye) ile yaptığı "yüzyılın dövüşü"nü kaybetti. Bu müsabaka, onun profesyonel kariyerindeki ilk yenilgisi oldu. 28 Ocak 1974'te Madison Square Garden'da (Medisın Skuar Gardın) yapılan rövanş maçını ise on iki raunt sonunda kazandı.

15 Eylül 1978

15 Şubat 1976'da yenildiği olimpiyat şampiyonu Leon Spinks'le rövanş maçı yaptı ve Spinks'i yenerek üçüncü defa dünya ağır sıklet boks şampiyonu oldu.

1984

Parkinson hastalığı ile mücadele etmeye başladı.

29 Kasım 1990

Körfez Savaşı öncesinde rehin alınan Amerikalıların serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla Saddam Hüseyin'le görüştü ve on beş Amerikalı rehineyi kurtardı.

19 Temmuz 1996

1996 Atlanta Olimpiyat Oyunları'nın açılış töreninde olimpiyat ateşini yaktı. 1960 yılında kazandığı ve daha sonra nehre attığı altın madalyası, burada düzenlenen bir törenle yeniden kendisine verildi.

9 Kasım 2005

ABD'nin en yüksek sivil nişanı olan Başkanlık Özgürlük Madalyası'nı ABD Başkanı George Bush'un (Corç Buş) elinden aldı.

3 Haziran 2016

Phoenix'te (Fineks), solunum sorunları nedeniyle kaldırıldığı hastanede 74 yaşında hayatını kaybetti.

Grafik Bilgi 4.1: Muhammed Ali'nin Hayatı

Teknolojinin Gelişimi ve Uzay Çalışmaları

Soğuk Savaş Dönemi sonrasında mühendislik, kimya, tıp teknolojisi, ulaşım ve iletişim alanlarında birçok gelişme yaşandı. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden SSCB'nin yıkılışına kadar geçen süreçte, bazı ülkelerin sahip oldukları nükleer silahları her an kullanabilme ihtimali, dünya genelinde büyük bir gerginliğe neden oldu. Ancak nükleer enerjinin elektrik üretiminde de kullanılmaya başlanması, nükleer enerji ile çalışan denizaltıların ve savaş gemilerinin önünü açtı.

II. Dünya Savaşı'nın sonunda icat edilen gaz türbinli motorlar Yumuşama Dönemi'nde geliştirildi ve hem askerî hem de sivil alanlarda kullanılmak üzere jet motorlu uçaklar üretildi. Roket teknolojisindeki gelişmeler sayesinde nükleer bombaların daha uzağa fırlatılmasını sağlayacak kıtalar arası balistik füzeler icat edildi. Bu füzelerin icadı, özellikle Küba Krizi sırasında büyük bir endişeye sebep olurken bu gelişme sonrasında ABD ve SSCB arasındaki nükleer silahlanma yarışı hız kazandı (Grafik 4.7).

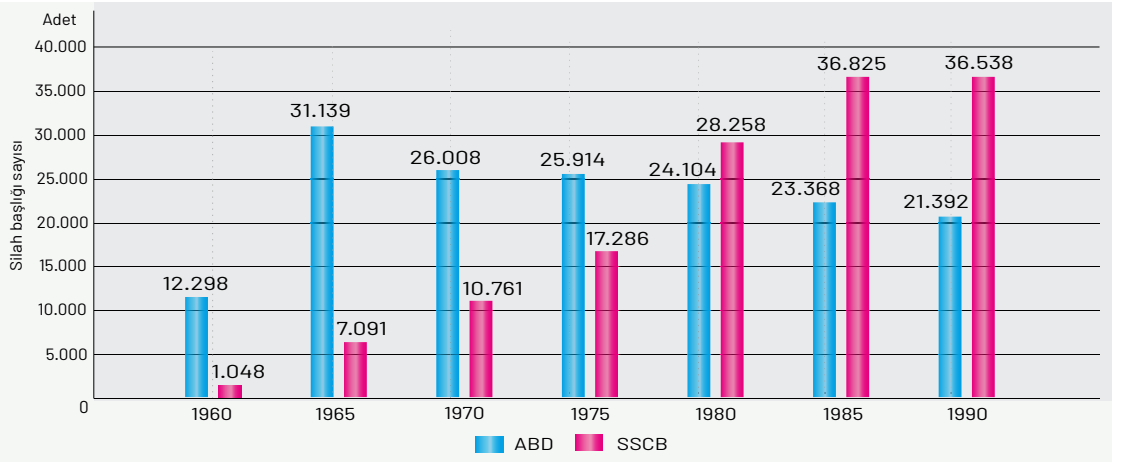

Grafik 4.7: ABD ve SSCB'nin nükleer silah stokları
(Genel ağdan alınmıştır.)

Görsel 4.28: ABD Hava Kuvvetleri Müzesi'nde sergilenen Jüpiter, Thor ve Titan I-II füzeleri

Başlangıçta sadece askerî amaçlarla geliştirilen roket fırlatma teknikleri, daha sonra uzayın keşfedilmesinde ve uzay teknolojisinde de kullanılmaya başlandı (Görsel 4.28). Uydu teknolojisindeki gelişmeler sayesinde televizyon yayıncılığı, meteoroloji çalışmaları, iletişim araçları ve askerî casusluk konularında yeni buluşlara imza atıldı. ABD'de yürütülen uzay çalışmaları, 1969'da ilk insanın Ay'a ayak basmasıyla sonuçlandı. Ayrıca ABD Savunma Bakanlığı adına araştırma yapan üniversitelerdeki bilgisayarların birbirleriyle haberleşmelerini sağlamak için günümüzdeki genel ağ teknolojisinin temelini oluşturan ARPANET [Advanced Research Projects Agency Network (Edvensıt Risörç Procekts Ecınsi Netwörk) (Gelişmiş Araştırma Projeleri Dairesi Ağı)] adlı bir program geliştirildi.

Uzay çalışmaları sırasında günlük hayatta da kullanılabilecek cam elyafı, karbon fiber, yüksek ısıya dayanıklı seramik kaplama, ışık yayan diyot (LED), dijital kol saati gibi yeni buluşlara imza atıldı.

Elektronik mühendisliğindeki en önemli gelişmeler ise uzaktan kumandalı televizyonların ve transistörün icadıydı. Kırılgan ve ısı yayan vakum tüpleri yerine küçük ve güçlü transistörler üretilerek bilgisayarların boyutunun küçülmesi sağlandı. Bilgisayarların küçülmesi de robot teknolojisinin önünü açtı. 1970'lerin ortalarından itibaren özellikle Japon bilim insanları tarafından farklı işlevlerde kullanılmak üzere robot üretilmeye başlandı.

4.3. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

4.4. YUMUŞAMA DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

KONUYA BAŞLARKEN

1. Sizce ABD-SSCB ilişkilerindeki gerginlik ve yumuşamalar, Türk dış politikasını nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.
2. Sizce geçmişte yaşanmış olayların bugünkü devletler arası ilişkilere etkileri nelerdir? Örnek vererek açıklayınız.
3. Günümüzde Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan anlaşmazlık konuları hakkında neler biliyorsunuz?

Türkiye'nin ABD ve SSCB ile İlişkileri

Türkiye, jeopolitik konumu gereği SSCB'nin Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'ya yönelik yayılmacı politikasına engel teşkil ediyordu. Bu nedenle ABD, Sovyetleri çevreleme politikası doğrultusunda Türkiye'yi değerli bir müttefik olarak kendi tarafında tutmayı hedefliyordu. Ancak 1962 Küba Buhranı, Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir kırılma noktası oldu. ABD'nin Küba Buhranı'nı çözmek için Türkiye'deki füzelerini kaldırma kararı alması ve bu konuda Türkiye'nin görüşüne başvurmaması, Türkiye'nin ABD'ye duyduğu güveni zedeledi. 1964 yılında ise Kıbrıslı Rumların adadaki Türklere karşı sürgün ya da katliam boyutuna varan uygulamalara girişmesi, Türk hükûmetinin büyük tepkisini çekti ve Türkiye, Kıbrıs'a bir çıkarma yapmaya karar verdi. Bunun üzerine ABD Başkanı Johnson, Türk hükûmetine Johnson Mektubu olarak bilinen bir mektup göndererek Kıbrıs'a yapılacak askerî bir müdahalenin Türkiye'yi SSCB ile karşı karşıya getirebileceğini, bu durumda NATO'nun, müttefiklerine danışmadan Kıbrıs'a müdahale eden Türkiye'yi savunma yükümlülüğünün olmayacağını belirtti (Görsel 4.29). Bu mektup, ABD ile kurulan müttefiklik ilişkisinin sorgulanmasına ve iki ülke arasındaki güven sorununun derinleşmesine neden oldu.

Görsel 4.29: ABD Başkanı Lyndon B. Johnson (1908-1973)

Nixon Dönemi'nde (1969-1974) ABD'nin Türkiye'deki haşhaş üretimini yasaklatmaya çalışması da başka bir gerginlik konusuydu. ABD, 1960'lı yıllarda kendi askerleri ve gençleri arasında afyon kullanımının yaygınlaşmasına neden olarak Türkiye'deki haşhaş üretimini gösterdi. 12 Mart Muhtırası sonrasında kurulan Nihat Erim Hükûmeti, ABD'nin ısrarlı tutumu karşısında Haziran 1971'de haşhaş üretimini yasakladı. Bu yasak, CHP'nin Milli Selamet Partisi'yle (MSP) kurduğu koalisyon hükûmeti zamanında kaldırıldı (1 Temmuz 1974). ABD Kongresi, bu nedenle Türkiye'ye ambargo uygulamak istediyse de Amerikan karşıtı çevreleri güçlendirebileceğini düşünerek bu niyetinden vazgeçti.

Haşhaş Sorunu devam ederken Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı barış harekâtı ile iki ülke arasında yeni bir kriz başladı. Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ise Türk-Amerikan ilişkilerindeki gerginlik had safhaya ulaştı. ABD, Türkiye'ye 1975-1978 yılları arasında silah ve ticaret ambargosu uyguladı. Bu süreçte Türk kamuoyunda Türkiye'deki Amerikan askerî varlığı tartışılmaya başlandı. Türkiye ABD'ye nota vererek 1969 tarihli Türkiye-ABD Savunma ve İş Birliği Antlaşması'nı askıya aldığını, ülkedeki bütün Amerikan üs ve tesislerinin Türk Silahlı Kuvvetlerinin kontrolü ve gözetimi altına girdiğini açıkladı. Sadece içinde nükleer başlıklı silahlar bulunan ve NATO uçaklarının da kullandığı İncirlik Üssü bu karardan muaf tutuldu (Görsel 4.30). ABD'nin uyguladığı silah ambargosu, Türkiye'de yerli silah sanayisinin kurulması yolundaki çalışmaların hızlanmasını sağladı.

Türk - Amerikan ilişkileri tam bir çıkmaza girdi

Bakanlar Kurulu, Türkiye'de ABD askerî varlığına olanak veren temel ve ikili anlaşmaların geçerliliğini yitirdiğine karar verdi

Faaliyetleri durdurulan tüm üslere Türk bayrağı çekilerek Silâhlı Kuvvetlerimizin tam denetim ve gözetimine devredildi

Hükümet kararı ile ilgili olarak ABD Büyükelçisi Macomber'in ek bilgi istemi Dışişleri Bakanlığı tarafından reddedildi

İncirlik dışında tüm ABD üslerine el konduNATO sözcüsü: "Doğu Akdeniz'in güvenliği tehlikeye girecek,,

Açıklık Iyidir

Ecevit: "Şimdi Duyunu Umumiyeden daha kötü bir

Ford ve Kissinger son ana kadar Türkiye'nin kararını önlemeğe çalıştılar

İkili anlaşmaların

Görsel 4.30: 26 Temmuz 1975 tarihli bir gazete haberi

Görsel 4.31: Seydişehir Alüminyum Fabrikası

Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında SSCB'nin Türkiye'den toprak talep etmesi ve Boğazların savunmasına ortak olmak gibi farklı isteklerde bulunması, ülkedeki güvenlik kaygılarını artırmış ve Türkiye, bu nedenle ABD ile yakınlaşma gereği duymuştu. Ancak özellikle füze krizi ve Kıbrıs meselesi sonrasında bu ilişkinin kendi amaç ve ilkelerine uygunluğunu sorgulamaya başlayan Türk hükûmeti, ABD'nin uluslararası politikalarını koşulsuz desteklemekten vazgeçti ve başta SSCB olmak üzere diğer Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Bu amaçla SSCB ile Türkiye arasında karşılıklı ziyaretler yapıldı ve iki ülke arasında ekonomik iş birliği kurmak için çeşitli antlaşmalar imzalandı. Bu doğrultuda SSCB'nin verdiği kredi ve teknoloji desteğiyle 1972'de İzmir Aliağa Petrol Rafinerisi ve Bandırma Sülfürik Asit Fabrikası, 1974'te Seydişehir Alüminyum Tesisleri, 1975'te İskenderun Demir Çelik Fabrikası ve Artvin Lif Levha Tesisi kuruldu (Görsel 4.31).

Türkiye, 1973 Arap–İsrail Savaşı sırasında İsrail'e yardım göndermek isteyen ABD'nin İncirlik Hava Üssü'nü kullanmasına izin vermedi. Ancak SSCB uçaklarının Türk hava sahasını kullanarak Arap devletlerine askerî malzeme taşımasına yardımcı oldu. Böylece Türkiye, bu savaşta Arap ülkelerinin tarafında olduğunu da göstermiş oldu.

SSCB, Türkiye'yle kurduğu ekonomik iş birliğine rağmen Kıbrıs Barış Harekâtı'nda Rumların yanında tavır aldı. Bunun nedeni, Türkler Kıbrıs'ta hâkimiyet kurduğu takdirde adanın bir NATO üssüne dönüşmesi ihtimaliydi. Türkiye de Afganistan'ın işgali konusunda SSCB'ye tepki gösterdi ve Afgan mücahitlerinin yanında yer aldı.

1978'de ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ve ticaret ambargosu sona erdirilince Türkiye-ABD ilişkileri yeniden normal seyrine döndü. ABD, 1979'da gerçekleşen İran İslam Devrimi ve SSCB'nin Afganistan'ı işgali sonrasında bölgede güçlü bir müttefike ihtiyaç duydu ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştı.

TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ

Ege Denizi'ne kıyıdaş iki ülke olan Türkiye ve Yunanistan arasında Ege adalarının silahlandırılması, FIR hattı, kıta sahanlığının sınırları, Batı Trakya Türklerinin hakları ve Kıbrıs meselesi ekseninde birçok sorun ve anlaşmazlık yaşandı. Yunanistan'ın bu çerçevedeki haksız talepleri iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden oldu.

Ege Adaları

1923 Lozan ve 1947 Paris antlaşmalarına göre Yunanistan'ın Limni'de, Semadirek'te, Doğu Ege Adalarında (Midilli, Sakız, Sisam, Nikarya) ve 12 Adalarda askerî üs ve tesis açması, askerî eğitim vermesi ve silah üretimi yapması yasaktı. Ancak Yunanistan, 1952'de Leros, 1964'te Rodos ve İstanköy, 1969'da ise Limni adalarında askerî tesisler inşa etti. Bunun üzerine Türkiye, Yunanistan'a bir nota vererek bu adalardaki silahlanma faaliyetlerinin durdurulmasını istedi. Türkiye'ye göre Yunanistan, bu adaları silahlandırırken uluslararası antlaşmalarda belirtilen şartlara uymamıştı ve Türkiye, Montreux (Montrö) Boğazlar Sözleşmesi'ne dayanarak bu itiraz hakkına sahipti. Yunanistan ise 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra Ege'deki Türk tehdidine karşı meşru müdafaa hakkını gerekçe göstererek silahlanma faaliyetlerine hız verdi. Türkiye de Yunanistan'ın bu hamlesi üzerine 1975'te İzmir'de NATO'dan bağımsız olarak Ege Ordusu'nu kurdu.

Yunanistan, Türkiye'nin uyarılarına rağmen adaları silahlandırmaya devam etti. Yunanistan'a göre söz konusu antlaşmaların imzalandığı dönemdeki koşullar değişmişti ve bu nedenle adalar üzerindeki kısıtlamalar da hükmünü kaybetmişti. Yunanistan, bu tezine dayanak olarak Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne aykırı olarak Boğazları yeniden silahlandırmaya başladığı iddiasını ortaya attı. Oysaki Montrö Sözleşmesi, Lozan Antlaşması'nın Boğazlarla ilgili hükmünü kaldırmıştı; ancak Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesinde yer alan, Yunanistan'ın adaları silahlandırma yasağı ve askerden arındırma şartı hâlâ geçerliliğini korumaktaydı. Yunanistan, adaları silahlandırmasına meşruiyet kazandırmak için NATO'yu da dâhil ederek askerî tatbikatlar düzenlemeye çalıştı. Ayrıca 1983'te Limni adasındaki askerî tesislerini NATO kapsamına aldırmak için harekete geçti. Ancak Yunanistan'ın bu girişimi, Türkiye'nin itirazları nedeniyle sonuçsuz kaldı. Yunanistan'ın Ege Adalarıyla ilgili iki tarafın da kabul edebileceği bir çözüme yanaşmaması, iki ülke arasında günümüze kadar devam eden bir gerginliğe neden oldu.

Kıta Sahanlığı Sorunu

Yunanistan, 1961'de Ege Denizi'nin batısında ve kuzeyinde başlattığı petrol arama faaliyetlerini zamanla Ege Denizi'nin tamamını, dolayısıyla Türk kara sularını da kapsayacak şekilde genişletti. Bunun üzerine Türkiye de 1973 yılından itibaren Ege Denizi'nin bazı bölgelerinde petrol arama faaliyetlerine başladı. Bu durum, iki ülke arasında kıta sahanlığı anlaşmazlığından kaynaklanan çeşitli sorunlara neden oldu.

BİLGİ HAZİNESİ

Kara Suları: Bir devlete ait kıyılar ile açık deniz arasında kalan deniz kuşağıdır. Her devlet, kendi kara sularının deniz yatağındaki toprağın altında ve üzerindeki hava sahasında egemenlik hakkına sahiptir.

Kıta Sahanlığı: Kıyılara bitişik olan fakat kara sularının dışında kalan, 200 metre derinliğe kadar ya da bu derinliğin ötesindeki su derinliğinin doğal kaynakların işletilmesine elverişli olduğu noktaya kadar uzanan, deniz yatağı ve toprak altı bölgelerinin bütünüdür. Adaların kıyılarına bitişik olan bu çeşit deniz altı bölgelerinin, deniz yatağı ile toprak altı da içindedir.

Kıta sahanlığı sorunu, Yunanistan ile Türkiye arasındaki adaların birbirine ve ana karalara yakın olması nedeniyle çözülmesi güç bir meseleye dönüştü. Yunanistan, 1958'de Cenevre'de imzalanan Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'ne dayanarak adaların da kıta sahanlığı içinde yer alması gerektiğini iddia etti. Türkiye ise bu sözleşmede taraf olmadığı için yapılan antlaşmanın kendisini bağlamadığını, Yunan kara suları dışındaki adaların kıta sahanlığı içinde yer almasının mümkün olmadığını ileri sürdü.

1976'da Türkiye'ye ait MTA Sismik-1 gemisinin Yunanistan hava ve deniz kuvvetleri tarafından taciz edilmesi iki ülke arasındaki gerginliği artırdı (Görsel 4.32). Bu konuyla ilgili Yunanistan, 10 Ağustos 1976'da BM Güvenlik Konseyini toplantıya çağırdı ve Lahey Uluslararası Adalet Divanına başvurdu. Güvenlik Konseyi, 25 Ağustos 1976'da verdiği bir kararla bu sorunun ikili görüşmeler yoluyla çözülmesini önerdi. Uluslararası Adalet Divanı da Yunanistan'ın, Türkiye'nin petrol arama girişimlerinin durdurulmasına ilişkin başvurusunu 11 Eylül 1976'da reddetti.

Görsel 4.32: MTA Sismik-1 gemisi

11 Kasım 1976'da Türk ve Yunan uzmanlar Almanya'nın Bern kentinde imzaladıkları bir deklarasyonla her iki tarafın da Ege Denizi'ndeki kıta sahanlığına dair hiçbir faaliyette bulunmaması konusunda uzlaştı. Ancak Yunanistan 1987'de Bern Deklarasyonu'nu ihlal ederek kendi kara sularının ötesinde bulunan Taşoz Adası'nın çevresinde petrol arama faaliyetlerine başladı. Bunun üzerine Türkiye, Türk Deniz Kuvvetlerine ait savaş gemilerini Taşoz Adası'na göndererek Yunanistan'ın petrol arama ve sondaj çalışmalarını durdurdu.

Ege Denizi'nde Yunan kara sularının sınırı, 1936 yılına kadar 3 deniz miliydi. Yunanistan, bu sınırı tek taraflı olarak 6 deniz miline çıkardı. Yunanistan kendi kara sularını 12 deniz miline çıkardığı takdirde Ege Denizi'ndeki Yunan hâkimiyeti %43'ten %71'e çıkacak, uluslararası açık deniz oranı ise %51'den %19'a düşecekti (Grafik 4.8, 4.9). Bu durum Türkiye'nin Ege Denizi üzerindeki bütün haklarının ihlali anlamına geliyordu.

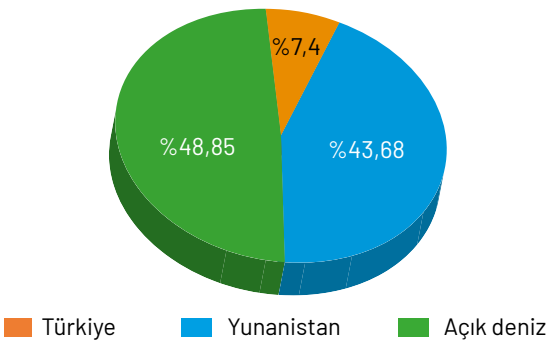

Grafik 4.8: Yunanistan'ın karasuları 6 mil olduğunda Ege Denizi

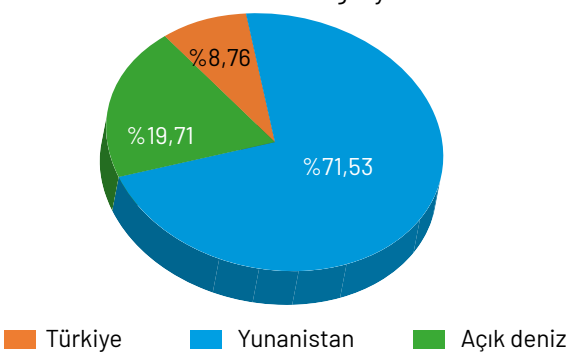

Grafik 4.9: Yunanistan'ın karasuları 12 mil olduğunda Ege Denizi

F. Sönmezoğlu, *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar*, s. 321-322

Türkiye, 15 Nisan 1976'da Yunanistan'ın bu hamlesinin kendisi için bir savaş sebebi olacağını ABD'ye bildirdi. 1982 yılında imzalanan Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, kıyıdaş ülkelere kendi kara sularını 12 deniz miline kadar çıkarma hakkı verdi. Ancak Türkiye bu sözleşmeyi kabul etmedi ve imzalamadı. Yunanistan ise 1 Haziran 1995'te kendi kara sularını 12 deniz miline çıkardığını ilan etti. Türkiye de 8 Haziran 1995 tarihinde tüm siyasi parti temsilcilerinin birlikte hazırladığı bir bildiriyle Yunanistan'ın bu kararının savaş sebebi sayılacağını açıkladı. İki ülke arasındaki gerginliğin büyümesi üzerine 1997'de Madrid'de yapılan bir NATO toplantısında Türk ve Yunan yetkililer bir araya geldi ve tarafların karşılıklı olarak birbirlerinin egemenlik haklarına saygı göstermesini ve her türlü anlaşmazlığın barışçı yollardan çözülmesini kabul eden bir mutabakat metni imzalandı.

2002 yılında Türkiye'nin çağrısı üzerine Yunanistan ile yeniden ikili görüşmelere başlandı ancak herhangi bir ilerleme sağlanamadı. Yunanistan'ın Ege Denizi ve Doğu Akdeniz'de izlediği genişleme politikasına karşı Türkiye de 2019 yılında Mavi Vatan adı altında deniz yetki alanlarını belirledi.

Türkiye'nin deniz sınırlarını uluslararası hukuk çerçevesinde korumak için geliştirdiği Mavi Vatan'ın temeli Deniz Hâkimiyet Teorisi'ne dayandırıldı. Bu doğrultuda Karadeniz'e kıyıdaş olan ülkelerle ikili antlaşmalar yapan Türkiye, Karadeniz'de kendi münhasır ekonomik bölgesini ilan ederek Mavi Vatan'ın kuzeyini güvence altına aldı. Marmara Denizi, herhangi bir uyuşmazlığa veya antlaşmaya konu edilmeyip doğrudan Mavi Vatan'a dâhil edildi. Ege Denizi ve Doğu Akdeniz'de ise Libya ile yapılan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Antlaşması'yla Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne karşı Türkiye'nin uluslararası hukuktan kaynaklanan hakları korunmuş oldu.

FIR Hattı Sorunu

FIR [flight information region (flayt informeyşın rıcın)]; uçuş bilgi ve uyarı hizmetlerinin verildiği hava sahası anlamına gelen uluslararası bir kısaltmadır. Uçuş bilgi hizmetleri; meteoroloji bilgileri, hava alanlarının durumu, bölgede bulunan göçmen kuşların varlığı gibi bilgileri uçaklara bildirir. Uyarı hizmetleri ise kaybolan, kaza yapan ya da tehlikede olan hava araçlarına ilişkin bilgilerin arama kurtarma ekiplerine bildirilmesi görevlerini içerir.

ICAO [International Civil Aviation Organization (İnterneyşınıl Sevıl Evieyşın Organizeyşın) (Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü)], 1952 yılında sivil uçuş trafiğini düzenlemek için bir toplantı yaparak İstanbul ve Atina'da FIR sistemi kurdu. Bu sistemle Ege Denizi üzerinde seyreden uçaklar, uçuş esnasında Atina'ya bilgi vermekle ve Türk kara sularına girdikten sonra da bu bilgileri İstanbul'a bildirmekle yükümlü kılındı.

Uluslararası hukuka göre bir devletin hava sahası, o devletin egemenliği altında bulunan kara ülkesinin ve kara sularının üzerinde bulunan hava sahasıydı. 1919 Paris Hava Ulaştırması Sözleşmesi ve 1944 Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi'ne (Chicago Sözleşmesi) göre bir ülkenin millî hava sahasının genişliği, o ülkenin kara sularının genişliği ile aynı olmalıydı. Bir başka deyişle bir devletin ulusal hava sahasının sınırı, kara sularının bittiği çizgiydi.

Yunanistan, 1931 yılında karasularının genişliği 3 deniz mili olmasına karşın ulusal hava sahasını 10 deniz miline çıkardı.1936 yılında ise karasuları genişliğini 6 deniz miline yükselttiğini ilan etti. Ayrıca Yunanistan'ın FIR sınırlarını istismar ederek askerî uçaklara da uygulamak istemesi ve FIR sınırlarını kendi millî sınırı gibi kabul etmesi Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir gerginliğe neden oldu. Günümüzde Yunanistan'ın, hava sahasını 10 deniz miline çıkarma iddiası ne uluslararası alanda ne de Türkiye tarafından kabul edilmemektedir.

Batı Trakya'da Yaşayan Türkler

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'yla Batı Trakya'da yaşayan Türklerin vatandaşlık haklarının yanı sıra özel azınlık haklarına da sahip olması kararı Yunanistan tarafından kabul edildi. Bu antlaşmayla Batı Trakya Türkleri; her türlü vakıf kurma, eğitim kurumu açma, bu kurumları yönetme ve denetleme ile bu kurumlarda Türkçe konuşma hakkına sahip oldu. Buna rağmen 1960'lı yıllara kadar Yunan hükûmetleri tarafından Batı Trakya'daki Türk azınlığa karşı çeşitli yıldırma ve asimilasyon politikaları uygulandı.

1967'de Yunanistan'da yapılan askerî darbenin ardından Batı Trakya Türklerine yönelik baskılar arttı. Darbe hükûmeti, Batı Trakya'daki dinî cemaatlere ve okul yönetimlerine seçim yapılmadan kendi kurallarına göre lider atamaya başladı. Daha önce sadece ölüm nedeniyle boşalan müftülük makamına da Yunan devletinin uygun gördüğü kişiler atandı. Yunan Millet Meclisinde Türklerin kendini temsil etme hakları da kısıtlandı. Bağımsız milletvekili olmak isteyen Türk adaylara %3'lük seçim barajı şartı getirildi.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra Batı Trakya Türklerine uygulanan dinî, adli, sosyal ve kültürel baskılar ağırlaşınca bu bölgede yaşayan Türkler, başta Türkiye olmak üzere farklı ülkelere göç etmek zorunda kaldı. Yunan hükûmeti, baskılara boyun eğmeyen Batı Trakya Türklerini Yunan vatandaşlığından çıkarmak için kanun değişiklikleri yaptı. Buna göre Yunan Vatandaşlık Kanunu'ndaki "Yunan-Ortodoks soyundan olmayan bir

vatandaşın yurt dışında bulunduğunda dönmeyeceği kanaati hasıl olursa bu kişinin vatandaşlığını kaybettiği ilan edilir." maddesi doğrultusunda birçok Batı Trakya Türkü vatandaşlıktan çıkarıldı.

Batı Trakya Türklerinin hukuki varlıkları, Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan ikili antlaşmalar ve uluslararası alanda yapılan diğer antlaşmalarla garanti altına alınmıştır. Buna rağmen bu bölgede yaşayan Türkler, Yunanistan'ın baskıcı politikaları nedeniyle birçok hukuki haklarını kullanamamaktadır. Türkiye, her dönemde olduğu gibi günümüzde de Batı Trakya Türklerinin karşı karşıya kaldıkları sorunları uluslararası platformlarda gündeme getirmeye ve bu sorunların çözümü için Yunan makamlarıyla diplomatik görüşmeler yapmaya devam etmektedir (Görsel 4.33).

Görsel 4.33: Batı Trakya Türkleri heyetinin TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunu ziyareti, Aralık 2022

DERS DIŞI UYGULAMA

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından hazırlanan "Batı Trakya Türklerinin Lideri Dr. Sadık Ahmet" adlı belgeseli yandaki karekod üzerinden izleyiniz. Bu belgeselden edindiğiniz izlenimlerden yararlanarak Dr. Sadık Ahmet'in verdiği demokrasi mücadelesini ve savunduğu değerleri yansıtan bir afiş hazırlayınız. Hazırladığınız afişi okul panosunda sergileyiniz.

Kıbrıs Barış Harekâtı ve Ambargolar

Kıbrıs, tarih boyunca jeopolitik konumundan dolayı stratejik bir öneme sahip olmuş ve birçok devletin hâkimiyeti altına girmiştir. Doğu Akdeniz'i çevreleyen Anadolu, Suriye ve Mısır arasında, kilit bir noktada bulunan Kıbrıs, bölgeye hâkim olmak isteyen güçlerin her dönem ilgi odağı olmuştur (Harita 4.7). Akdeniz havzasındaki ticaretin sürdürülmesi ve geliştirilmesi, bununla birlikte Doğu Akdeniz'deki güvenliğin sağlanabilmesi açısından da stratejik bir konumda bulunan bu ada, Süveyş Kanalı açıldıktan sonra daha da önem kazanmıştır.

Harita 4.7: Kıbrıs'ın stratejik konumu

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı Rusların kazanmasından ve Osmanlı Devleti'nin Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamasından sonra İngiliz hükûmeti, Balkanlardaki Rus ilerleyişinden endişe duydu ve diğer Avrupa devletleriyle bu antlaşmanın sonuçlarını görüşmek için Berlin'de bir toplantı düzenledi. İngiltere'nin amacı, Uzak Doğu ve Hindistan'daki sömürgelerine giden yolları güvenlik altına almak ve Kıbrıs'ın hâkimiyetini ele geçirerek Doğu Akdeniz'deki nüfuzunu güçlendirmekti. İngiltere, bu amaç doğrultusunda Osmanlı Devleti'yle 4 Haziran 1878'de Kıbrıs Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşma sonucunda Kıbrıs, Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarının korunması şartıyla geçici olarak İngiliz yönetimine bırakıldı.

I. Dünya Savaşı başladıktan sonra Osmanlı Devleti İttifak Devletlerinin yanında savaşa girince 5 Kasım 1914'te İngiltere Kıbrıs'ı resmen ilhak etti. Kıbrıs'ın hâkimiyetini ele geçirmek, I ve II. Dünya Savaşlarında İngiltere'ye askerî açıdan büyük bir üstünlük sağladı. Ayrıca Soğuk Savaş Dönemi'nde bölgesel ve küresel politikalar belirlenirken de İngiltere için önemli bir avantaj oldu. Bu dönemde ABD'nin yanı sıra -başta İngiltere olmak üzere- tüm Avrupa devletleri, Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler karşısında kendi siyasi, ekonomik ve askerî çıkarlarını önceleyen bir tutum izledi. SSCB'nin Orta Doğu'ya yönelik yayılma politikaları ve Araplarla İsrail Devleti arasındaki çatışmalar da Kıbrıs'ın ABD ve İngiltere açısından jeopolitik önemini artırdı.

Kıbrıs ile Türkiye arasında mevcut olan tarihî ve kültürel bağların yanı sıra Türkiye'nin güney kıyıları konusundaki güvenlik endişeleri, özellikle Soğuk Savaş Dönemi'nde Kıbrıs'ın önemini artırdı. Ayrıca Yunanistan'ın, Megali İdea projesini gerçekleştirme adına adadaki Türklere karşı uyguladığı yayılmacı ve baskıcı politikalar da Türkiye'nin Kıbrıs konusunda daha etkin ve hassas davranmasını gerekli kıldı.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Günümüzde Orta Doğu'daki siyasi gelişmeler ve Doğu Akdeniz'deki enerji krizi, sizce Kıbrıs'ın stratejik önemini nasıl etkilemektedir? Açıklayınız.

Görsel 4.34: EOKA'ya ait bir silah deposunu ele geçiren İngiliz askerleri, 1956

Kıbrıs Sorunu, 1950'lerin ortalarından itibaren Türk dış politikasını şekillendiren en önemli konulardan biriydi. Yunan hükûmetinin kışkırtmalarına kapılan Kıbrıslı Rumların Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak istemesi (Enosis), Türkiye ile Yunanistan arasında büyük bir gerginliğe ve anlaşmazlığa neden oldu. Yunanistan, 1951 yılında İngiliz hükûmetinden Kıbrıs yönetiminin kendine bırakılmasını istedi ve 1954'te bu konuyu Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna taşıdı. Bu başvurunun ardından Kıbrıs Sorunu uluslararası bir nitelik kazandı. Türkiye, İngiltere ve Yunanistan, bu meselenin doğrudan tarafları olmakla beraber ABD ve SSCB de zaman içinde Kıbrıs Sorunu'na müdahil oldu. 1955'te Georgios Grivas'ın (Yeoryos Grivas) liderliğinde Kıbrıslı Rumlar tarafından kurulan EOKA terör örgütü, Enosis'i hayata geçirmek için İngiliz yönetimine karşı bir isyan başlattı (Görsel 4.34). Önceleri İngiliz askerlerine ve onların ailelerine yönelik başlatılan terör eylemleri, bir süre sonra Türklere yöneldi ve saldırıların şiddeti günden güne arttı. Bu eylemler Türk kamuoyunda büyük bir tepkiyle karşılandı ve Kıbrıs Meselesi, millî bir mesele olarak kabul edildi.

Kıbrıs'taki şiddet eylemlerinin önü alınmayınca İngiltere 30 Haziran 1955'te Türk ve Yunan hükûmetlerini Londra'ya davet etti. 29 Ağustos 1955'te başlayan Londra Konferansı'nda bir araya gelen yetkililer, bu sorunun çözümü için bir dizi görüşme yaptı. Görüşmeler boyunca Yunan heyeti Enosis taleplerinde ısrarcı oldu, Türk tarafı ise Kıbrıs'ta var olan statükonun devam ettirilmesi gerektiğini savundu. Taraflar arasında herhangi bir uzlaşma sağlanamayınca çözüm çabaları da sonuçsuz kaldı.

1956 yılından itibaren gündeme gelen ve adanın iki toplum arasında paylaştırılmasını öneren taksim tezi, Türk kamuoyu tarafından benimsendi ve desteklendi. Bu dönemde Kıbrıslı Türkler, Rum saldırılarına karşı koymak

için mahallî bir oluşum olarak Volkan Teşkilatı'nı kurdu. 1957 yılında da Rauf Denktaş ve arkadaşları tarafından aynı amaçla Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kuruldu. Kıbrıslı Türkler, İngiliz sömürge yönetimine ve Enosis'e karşı çıkmak için TMT'nin öncülüğünde bir araya geldi ve 27-28 Ocak 1958 tarihlerinde başta Lefkoşa olmak üzere Mağusa, Larnaka, Limasol ve Baf'ta geniş katılımlı mitingler düzenledi. Ancak İngilizler bu mitinglere sert müdahalelerde bulundu ve çıkan olaylarda birçok Kıbrıslı Türk hayatını kaybetti.

Kıbrıslı Türklere uygulanan bu baskı ve sindirme faaliyetleri üzerine Türkiye, Kıbrıs konusunda daha aktif bir politika izlemeye başladı. Türk kamuoyundaki tepkilerin de giderek artmasıyla adanın taksimine yönelik talepler daha yoğun bir şekilde gündeme getirildi. Kıbrıs konusundaki haklı davanın tüm dünyaya duyurulması amacıyla 8 Haziran-6 Temmuz 1958 tarihleri arasında tüm Türkiye genelinde Kıbrıs mitingleri düzenlendi. İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği tarafından organize edilen ve 8 Haziran 1958 Pazar günü İstanbul Beyazıt Meydanı'nda 300 bin kişinin katılımıyla gerçekleştirilen mitingde, Türkiye'nin en öncelikli meselesinin Kıbrıs olduğu belirtilerek bu sorunun tek çözümünün taksim olduğu vurgulandı (Görsel 4.35). 9 Haziran'da Adapazarı'nda gerçekleştirilen başka bir mitingin ardından 12 Haziran'da Ankara'da da büyük bir miting yapıldı. Türk Milli Talebe Birliğinin daveti üzerine düzenlenen bu mitingde Kıbrıs Türktür Partisi Genel Başkanı Dr. Fazıl Küçük de bir konuşma yaparak "Kıbrıslı Rumların Makarios liderliğinde örgütlenerek Türkleri öldürdüklerini, bunun üzerine Türklerin savunma pozisyonu aldığını, ancak Rumlar tarafından Türklerin katliamcı oldukları propagandasının yapıldığını" vurguladı. Türkiye geneline yayılan bu mitinglere Türk halkı büyük ilgi gösterdi ve mitinglerin düzenlendiği illere çevre illerden de çok sayıda vatandaş geldi.

Kıbrıs Mitingine 300.000 Kişi Katıldı

Mahşerî kitle hep bir ağızdan Kıbrısın taksimi için and içti

İnönü dün iktidarın tebliğine cevap verdi

Konuşan hatibler İngiliz politikasına şiddetle hücum ettiler. Dr. Fazıl Küçük: «Hürriyetler, ölmesini bilen cemaatler içindir, çarpışacağız» dedi. Muhteşem kalabalık büyük vakar içinde dağıldı

Görsel 4.35: 9 Haziran 1958 tarihli bir gazete haberi

Kıbrıs ihtilâfı nihaî anlaşma ile sona erdi

Menderes de, toplantıyı mütealcib McMillan ile Karamanlis tarafından kliniğe getirilen anlaşma metnini imzaladı; pazarteşi günü Ankara, Londra ve Atinada anlaşmaya dair resmi açıklamalar yapılacak

Görsel 4.36: 20 Şubat 1959 tarihli bir gazete haberi

1958 yılı sonunda taraflar arasında yaşanan bazı olumlu gelişmeler üzerine Birleşmiş Milletler ve NATO ülkeleri devreye girerek Kıbrıs Sorunu'nun çözümüne tam destek verdiklerini açıkladı. Bu süreçte İngiltere de Türk ve Yunan yetkililerini bir araya getirerek çözüme dair kararlı bir tutum sergiledi. İngiltere'nin öncülüğünde bir araya gelen Türk ve Yunan heyetleri arasında başlayan görüşmeler sonrasında 11 Şubat 1959'da Zürih ve 19 Şubat 1959'da Londra antlaşmaları imzalandı (Görsel 4.36). Bu antlaşmalar doğrultusunda Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında yeni bir devlet kurulmasına karar verildi. İngiltere, Türkiye ve Yunanistan da bu yeni statünün korunması için garantör devlet olma görevini üstlendi. Hazırlanan anayasanın 16 Ağustos 1960'ta yürürlüğe girmesiyle birlikte iki toplumlu ve bağımsız bir devlet olarak Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu. Kıbrıs Cumhurbaşkanlığı görevine Rum toplumunun lideri Başpiskopos Makarios (Makaryos) getirilirken cumhurbaşkanı yardımcısı olarak da Türk toplumunun lideri Dr. Fazıl Küçük seçildi.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanından kısa süre sonra anayasa hükümlerinin uygulanmasıyla ilgili birçok sorun ortaya çıktı ve bu durum, iki toplum arasında bazı görüş ayrılıkları ve gerilimlere yol açtı. Cumhurbaşkanı Makarios'un bizzat hazırlattığı ve Türklerin anayasal haklarının kısıtlanması ve Enosis ilan edildiğinde karşı koyan Türklerin yok edilmesi üzerine kurulan Akritas Planı, Rumlar tarafından uygulamaya kondu. 21 Aralık 1963'te ise daha sonra Kanlı Noel olarak adlandırılacak olan üzücü olaylar başladı. Bu olaylarda EOKA'lı teröristlerin saldırıları sonucunda birçok Kıbrıslı Türk katledildi, binlerce kişi de daha güvenli olan bölgelere gidebilmek için yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kaldı. Adadaki Türklere yönelik bu soykırım

Olayların başlamasından bu yana Kıbrıs'ta 12 Türk öldürüldü ve 50 kişi yaralandı

Lefkoşede evlerini terkeden memurlarımız Elçiliğimize sığındı

Rum Radyosu mütarekenin ilânına rağmen haberlerinde Türklerin ezileceğini bildirdi

Dün de vukubulan olaylar sırasında 4 Türk öldürüldü

İstanbuldaki Kıbrıslı öğrenciler açlık grevine başladılar

Gençlik, Kıbrıs olaylarını tel'in eden bir miting yaptı

SON DAKİKA: Gece yarısından sonra EOKA'cılar Türk kesimine tecavüze başladı

İnönü bütün gün Kıbrıs konusu ile meşgul oldu

Başbakan ile görüşen Sunay «sinirlerimiz gergin» dedi

Yunan hükümeti dün istifa etti

Y.T.P. 3. koalisyonda inönüye başarı diledi

Görsel 4.37: 25 Aralık 1963 tarihli bir gazete haberi

Görsel 4.38: Kıbrıs'ta eşi Rumlar tarafından şehit edilen Nevcihan Oluşum adlı bir kadın

Görsel 4.39: Hava Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel (1934-1964)

girişimleri devam ederken 24 Aralık 1963'te Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı'nda görevli olan Doktor Binbaşı Nihat İlhan'ın üç çocuğu ve eşi saklandıkları banyoda, küvetin içinde katledildi. Bu acı olay, Türk kamuoyunda büyük tepkilere neden oldu ve uzun yıllar boyunca unutulmadı.

Kıbrıs'ta yaşanan terör olayları ve katliamlar sonrasında Türkiye'de de büyük çaplı protesto gösterileri yapıldı. 24 Aralık 1963'te İstanbul Üniversitesi öğrencileri tarafından düzenlenen mitinge Türk halkı geniş bir katılım sağladı ve bu mitingde olaylara müdahale etmesi için Türk ordusuna çağrıda bulunuldu (Görsel 4.37). Olayların büyümesi üzerine Türk hükûmeti, İngiltere ve Yunanistan'dan Kıbrıslı Rumlara engel olmalarını istedi. Bu talebe olumlu bir karşılık alınamayınca Türk savaş uçakları, Rumlara gözdağı vermek amacıyla Kıbrıs üzerinde uyarı uçuşları yaptı. Daha önce yapılan anlaşmalar gereği Kıbrıs'ta bulunan Türk alayı, Lefkoşa'da Türklerin yaşadığı bölgelere kadar ilerledi. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu devreye girdi ve 4 Mart 1964 tarihinde aldığı 186 sayılı Karar'la adadaki barış ortamını sağlamak amacıyla Kıbrıs Barış Gücü'nü kurdu. Ayrıca Lefkoşa kenti, Türk ve Rum bölgeleri olmak üzere ikiye ayrıldı ve iki bölgeyi ayıran sınır, Yeşil Hat olarak adlandırıldı. Ancak Birleşmiş Milletlerin çabaları ve Türkiye'nin tüm girişimlerine rağmen Rumların saldırıları devam etti (Görsel 4.38).

1964 Ağustos'unun başında Rum Millî Muhafız Ordusu, Türklerin yaşadığı Erenköy'ü ele geçirmek amacıyla bir saldırı başlattı. Bu saldırı karşısında Türkiye acil ateşkes çağrısı yaptı ancak Rum tarafı saldırılarına devam etti. Bunun üzerine Türkiye, 8 Ağustos'ta, Erenköy'ü kuşatan Rumlara karşı bir hava harekâtı başlattı. Bu harekâta karşı koyamayan Makarios Hükûmeti, Türk tarafının ateşkes çağrısını kabul etmek zorunda kaldı. Bu hava harekâtı sırasında uçağı vurulunca paraşütle atlamak zorunda kalan ve bacağından yaralanan Hava Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel, Rumlara esir düştü (Görsel 4.39). Kıbrıslı Rumlar tarafından işkence yapılarak şehit edilen Yüzbaşı Topel, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk hava harp şehidi oldu.

1967'de Yunanistan'da gerçekleşen askerî darbe sonrasında Kıbrıs'taki Rumlar, Türklere yönelik saldırılarının şiddetini artırdı ve 15 Kasım 1967'de Boğazköy ile Geçitkale bölgelerini kuşatma altına aldı. Bu gelişmeler üzerine Türk hükûmeti Kıbrıs'a müdahale etme kararı aldı ve garantör devlet olarak böyle bir hakkı bulunduğunu hatırlatmak için 17 Kasım 1967'de Yunanistan'a nota verdi. Türk Silahlı Kuvvetleri de İskenderun'da büyük bir askerî birlik ve donanma hazırlayarak harekete geçmeye hazır olduğunu bildirdi. 18 Kasım 1967'de Türk uçakları Kıbrıs üzerinde alçak uçuşlar gerçekleştirdi. Türkiye'nin bu hususdaki kararlılığını gören Yunanistan geri adım atmak zorunda kaldı ve adaya gizlice soktuğu bütün araç, silah, askerî malzeme ve personeli geri çekeceğini açıkladı. Bu arada Kıbrıslı Türkler de 28 Aralık 1967'de kendi kararlarını almak için Geçici Türk Yönetimi adıyla

bir kurul oluşturdu. Bu kurulun başkanlığına Dr. Fazıl Küçük, başkan yardımcılığına ise Rauf Denktaş getirildi (Görsel 4.40). 21 Nisan 1971'de alınan bir kararla kurulun isminin başındaki Geçici sıfatı kaldırıldı. Bu gelişmeler yaşanırken Rum tarafı Türklere yönelik terör saldırılarından vazgeçmedi ve 1974 yılına kadar iki toplum arasındaki gerilim artarak devam etti.

Görsel 4.40: Dr. Fazıl Küçük (1906-1984) ve Rauf Denktaş (1924-2012)

17-18 Temmuz 1974 tarihlerinde Başbakan Bülent Ecevit, İngiltere'ye bir ziyaret gerçekleştirdi ve Kıbrıs'a birlikte müdahale etmek için İngiliz hükûmetine teklifte bulundu. İngiltere'nin bu teklife olumsuz cevap vermesi üzerine CHP-MSP koalisyon hükûmeti tarafından Kıbrıs Barış Harekâtı'nı başlatma kararı alındı. Bülent Ecevit, "Biz aslında savaş için değil, barış için ve yalnızca Türklere değil, Rumlara da barış getirmek için adaya gidiyoruz." şeklinde bir açıklama yaparak Türkiye'nin bu kararını tüm dünya kamuoyuna duyurdu.

Görsel 4.41: Kıbrıs'a çıkarma yapan Türk askerleri

Türk Silahlı Kuvvetleri, Kıbrıs Türklerinin güvenliğini sağlamak amacıyla 20 Temmuz 1974'te denizden ve havadan çıkarma yaparak I. Kıbrıs Barış Harekâtı'nı başlattı (Görsel 4.41). Taraflar arasında yapılan görüşmeler sonucu 22 Temmuz akşamı geçici ateşkes ilan edildi. 25 Temmuz'da ise Türkiye, Yunanistan ve İngiltere hükûmetlerinin temsilcileri İsviçre'nin Cenevre kentinde bir araya gelerek müzakerelere başladı ve 30 Temmuz'da Cenevre Deklarasyonu imzalandı. Ancak bu görüşmeler sürerken adadaki Yunan ve Rum güçleri, Türklere yönelik katliamlarına devam etti. Bunun üzerine 14 Ağustos 1974'te "Ayşe tatile çıksın." parolasıyla Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ikinci safhası başladı (Parolada adı geçen Ayşe, Cenevre'deki görüşmeleri sürdüren Dışişleri Bakanı Turan Güneş'in kızıydı.). Harekâtın başlamasının ardından Türk Silahlı Kuvvetleri, iki gün içinde Mağusa, Lefkoşa, Lefke ve Erenköy hattına ulaştı. Üçüncü günün sonunda Birleşmiş Milletlerin ateşkes çağrısı yapması üzerine Türkiye, harekâtı sona erdirdi.

Görsel 4.42: Rauf Denktaş ve Bülent Ecevit (1925-2006)

Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında Türkler Kıbrıs'ın kuzeyine, Rumlar ise güneyine yerleşti. Yapılan görüşmelerden sonuç alınamayınca adadaki Türkler tarafından 13 Şubat 1975'te Rauf Denktaş'ın liderliğinde Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) adıyla ayrı ve bağımsız bir devlet kuruldu (Görsel 4.42). Rum yönetimi ise adanın güneyindeki varlığını sürdürdü.

DERS DIŞI UYGULAMA

Türk Tarih Kurumu tarafından hazırlanan "Yaşayan Tarih: Kıbrıs Barış Harekâtı" adlı belgeseli yandaki karekod üzerinden izleyiniz. Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgili öğrendiklerinizden de yararlanarak bu harekâtın hangi şartlar altında yapıldığını ve harekât sürecinde gösterilen kahramanlıkları anlatan kısa bir metin yazınız.

BM Genel Kurulu, 13 Mayıs 1983'te aldığı bir kararla Rum tarafının tezlerini kabul ederek Kıbrıs'ta yaşayan Türk halkını azınlık olarak tanımladı. Kıbrıslı Türkleri azınlık statüsüne indirgeyen bu karar, Türkiye ve KTFD tarafından büyük tepkiyle karşılandı ve reddedildi. Kıbrıs Sorunu'nun çözümüne yönelik her türlü girişimin sonuçsuz kalması ve toplumlar arası görüşmelerin kilitlenmesi üzerine 15 Kasım 1983'te Kıbrıs Türklerinin kendi kaderlerini tayin etme hakkına dayanılarak ve siyasi eşitlik ilkesi vurgulanarak Türkiye'nin de desteği ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ilan edildi (Harita 4.8).

Harita 4.8: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra Yunanistan NATO'nun askerî kanadından çekildiğini açıkladı. ABD ise bu harekât nedeniyle Türkiye'ye silah ve ticaret ambargosu başlatarak Türk ekonomisine ağır bir darbe vurdu. Kıbrıs Barış Harekâtı'nda yapılan askerî harcamalara Amerikan ambargosu ve 1973 Petrol Krizi de eklenince Türkiye büyük bir darboğaza girdi. Ambargolar nedeniyle yabancı yatırımcıların Türkiye'ye olan güveni azaldı ve ihracat rakamları düştü. Yeni finansman kaynakları arayışı sonucunda yurt dışından düşük faizli ve kısa vadeli borçlar alındı. Enflasyonun artmasına bağlı olarak gayrisafi millî hasıla düştü ve halkın alım gücü azaldı. Bu sürecin sonunda Türkiye, 1980 yılında köklü ve yapısal değişiklikler içeren ve 24 Ocak Kararları olarak bilinen bir ekonomik tedbir paketini yürürlüğe koydu.

Ermeni Diasporasının Faaliyetleri

Ermeni Sorunu, 1970'li yıllardan günümüze kadar Türk dış politikasını meşgul eden en önemli konulardan biri oldu. Ermeni diasporası, 1915 yılında gerçekleşen bazı olayları bahane göstererek uluslararası kamuoyunda Türkiye karşıtı bir algı oluşturmaya çalıştı. Kendi asılsız iddialarına kanıt olarak da Osmanlı Devleti Dâhiliye Nezaretinin Ermeni komitelerinin faaliyetlerini kontrol altına almak ve olayları önlemek amacıyla yayımladığı 24 Nisan 1915 tarihli genelgeyi gösterdi. Diaspora, bu tarihten itibaren birçok Ermeni vatandaşın tutuklanıp sürgüne gönderildiğini ve öldürüldüğünü iddia etti. Ayrıca 27 Mayıs 1915'te çıkarılan Sevk ve İskân Kanunu'yla yüz binlerce Ermeni'nin sistematik bir şekilde göç ettirildiğini ve katledildiğini öne sürdü.

Ermeni diasporası, tarihî gerçeklere ve belgelere dayanmayan iddialarını uluslararası kamuoyuna taşıyarak siyasi bir söyleme dönüştürdü. Oysaki BM tarafından 1948'de kabul edilen Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ne göre 1915 yılında yaşanan olaylar Ermeni diasporasının iddialarıyla örtüşmemektedir. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı şartlarında kendi toprağı olan Suriye, Halep ve Musul vilayetlerinin bazı bölgelerine zorunlu göçe tabi tuttuğu Ermenilerin can ve mal güvenliklerini sağlamak için gerekli tedbirleri almış; İstanbul, Edirne ve İzmir'de yaşayan Ermenileri zorunlu göçten muaf tutmuş; göç esnasında görevlerini ihmal eden yönetici ve askerleri cezalandırmıştır. Bu ve benzeri uygulamalar, Osmanlı Devleti'nin etnik ya da

dinî bir grubu ortadan kaldırmaya yönelik bir politika izlemediğini kanıtlamakta, ayrıca Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin "Soykırımı Oluşturan Eylemler" başlığı altında yer alan "bir grubun bütünüyle veya kısmi olarak fiziksel varlığını ortadan kaldıracak şekilde yaşam şartlarını kasten değiştirmek" eyleminin gerçekleştiğine yönelik asılsız iddiaların hukuken geçersiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Ermeniler geçmişe yönelik asılsız iddialarını uluslararası kamuoyuna duyurmak için 1965 yılında Beyrut ve Erivan'da Türkiye karşıtı gösteriler düzenlendi. Ancak bu gösterilerle kendi asılsız iddialarını yeterince kabul ettiremeyen diaspora, bir süre sonra terör eylemleri yoluyla kamuoyunun dikkatini çekmeye başladı. Ermeni terör örgütü ASALA, 1970'lerin ortalarından itibaren Türk büyükelçiliklerine, konsolosluklarına ve dış temsilciliklerine saldırılar düzenledi. Bu saldırılarda çok sayıda Türk diplomatı ve vatandaşı hayatını kaybetti. ASALA'nın Türkiye'deki ilk terör eylemi ise 7 Ağustos 1982'de Ankara Esenboğa Havalimanı'nda gerçekleştirildi (Görsel 4.43).

Esenboğa'yı basan ASALA üyesi 2 teroristten 1'i ölü ele geçti

Ermeni terorizmi yurdumuzdaki ilk toplu cinayetinde 5 can aldı; 72 yaralı

Toplu Cinayetin Boyutları

Havaalanının bekleme salonunda bulunan yolcuların üstüne bomba atıp otomatik silahla taradılar

Ölü ve yaralıların adları

ASALA ve eylemleri

Olayı yaşayan Esenboğa Emniyet Müdür Muavini:

Ermeni terörist Türkçe konuşuyordu

Görsel 4.43: 8 Ağustos 1982 tarihli bir gazete haberi

Uluslararası kamuoyu, ASALA'nın terör eylemlerine yeterince tepki göstermedi. Hatta başta ABD, Fransa ve Yunanistan olmak üzere bazı ülkeler ASALA'ya destek bile verdi. 15 Temmuz 1983'te Fransa'nın Orly (Orli) Havalimanı'ndaki Türk Hava Yolları bürosuna ASALA tarafından yapılan bombalı saldırıda iki Türk, dört Fransız, bir ABD'li ve bir İsveçli olmak üzere toplam sekiz kişi hayatını kaybetti (Görsel 4.44). Daha önce ASALA'ya destek veren ve onların yaptığı terör eylemlerini görmezden gelen birçok ülke, bu terör eylemi sonrasında büyük bir tepki gösterdi. Bu olaydan sonra ASALA, kendisine verilen desteğin azalması sonucu giderek etkinliğini kaybetti.

Türkmen: Sabır ne kadar büyükse sille o kadar ağır olacak

Hedef THY'nin 167 yolcusuydu

ASALA'nın Paris Orly Havaalanı'na düzenlediği bombalı saldırıda biri Türk 5 kişi öldü, 63 yaralı var

Kenan Evren: Anayasa rafa kaldırılmak için yapılmadı

Aksoy'un katli ile ilgili 4 Ermeni gözaltında

ABD ile Yunanistan

Orly'de katliam girişimi

Görsel 4.44: 16 Temmuz 1983 tarihli bir gazete haberi

Günümüzde genellikle Avrupa Birliği ülkelerinde ve ABD'de faaliyet gösteren Ermeni diasporası, uzun yıllar boyunca bu ülkeleri aracı kılarak kendi iddialarının Türkiye tarafından kabul edilmesi, tazminat ve toprak taleplerinin karşılanması gibi isteklerle Türkiye'ye baskı uygulamaya çalıştı. Avrupa Birliği ülkeleri ve ABD de kendi dış politika hedefleri doğrultusunda diasporanın her türlü faaliyetini destekledi ve Ermenilerin geçmişe yönelik asılsız iddialarını Türkiye'nin önüne bir tehdit unsuru olarak çıkardı. Diasporanın yürüttüğü lobi faaliyetleri sonucunda bazı ülkelerin ulusal ve yerel parlamentolarında Ermenilerin asılsız iddiaları resmî olarak kabul edildi. 1970'lerin sonundan itibaren 1915 Olaylarının diasporanın istediği şekilde isimlendirilmesi için Amerikan Kongresinde de çeşitli tasarılar hazırlandı. Ancak geçmişten bugüne ABD başkanları, bu tasarıların Genel Kurula getirilmesinin önüne geçerek diasporanın asılsız iddialarının ABD tarafından tanınmasını engelledi.

Görsel 4.45: Avrupa Parlamentosu Genel Kurulu oturumu

Avrupa Parlamentosu, Ermenilerin asılsız iddialarına yönelik ilk önemli kararı 18 Haziran 1987'de aldı. Türkiye'nin AET'ye tam üyelik başvurusu yapmasından üç ay sonra Parlamento, "Ermeni Sorunu'nun Siyasi Çözümü" başlığı altında bir tavsiye kararı alarak 1915 Olaylarını Ermenilerin istediği şekilde tanımladı. Bu tavsiye kararı yıllar içinde dönemsel olarak tekrarlandı ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olabilmesinin ön şartı olarak öne sürüldü. Ayrıca Avrupa Parlamentosu tarafından alınan kararlarda ve yayımlanan raporlarda, Türkiye'nin Ermenistan'a uyguladığı ambargoların kaldırılması ve iki ülke arasındaki sınır kapısının açılması istendi (Görsel 4.45).

2001 yılında Ermenilerin asılsız iddialarını resmen tanıyan Fransa, 11 Nisan 2019'da 1915 Olaylarının yıl dönümü olan 24 Nisan'ı anma günü olarak kabul etti. Fransa ile Türkiye arasında Suriye'nin kuzeyi ve Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları konusunda görüş ayrılıklarının yaşandığı bir dönemde alınan bu karar, Türkiye tarafından en üst düzeyde tepkiyle karşılandı.

1970'lerde Ermeni diasporasının iddialarına cevap vermek için Türkiye'deki arşivler açılarak araştırmalar yapıldı ve konu ile ilgili makale ve kitaplar yazıldı. Bu araştırmalar sonucunda Ermenilerin yaptığı katliamları belgeleyen toplu mezarlar ortaya çıkarıldı. Ermeni diasporasının lobi faaliyetlerine karşı başta ABD olmak üzere diğer yabancı ülkelerde yaşayan Türkler de lobi faaliyetlerine başladı. Türkiye, Ermeni diasporasının öne sürdüğü iddiaların tarihçiler tarafından değerlendirilmesi gerektiğini belirterek söz konusu döneme dair birincil kaynakları içeren tüm arşivleri araştırmacıların hizmetine sundu. O dönemde başbakanlık görevini yürüten Recep Tayyip Erdoğan, 10 Nisan 2005'te Türkiye ile Ermenistan'ın ortak tarihinin tarihçiler tarafından incelenmesi talebiyle Ermenistan Cumhurbaşkanı Koçaryan'a bir mektup gönderdi. TBMM de 13 Nisan 2005'te bir bildiri yayımlayarak bu tarihî teklifi oy birliğiyle desteklediğini açıkladı.

Görsel 4.46: Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev

Türkiye ve Ermenistan dışişleri bakanlarının imzaladığı 10 Ekim 2009 tarihli "İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol" ve "Diplomatik İlişki Tesis Edilmesine Ait Protokol" adlı belgeler onay için TBMM'ye sevk edildi. Bu protokollerde 1915 Olaylarının bilimsel ve tarafsız bir şekilde ele alınması için alt çalışma komisyonu kurulması teklif edildi. Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan, Şubat 2015'te söz konusu protokolleri Ermenistan Parlamentosundan geri çekti, 1 Mart 2018 tarihinde ise bu protokolleri hükümsüz ilan etti.

Azerbaycan, 2020 yılının kasım ayında Dağlık Karabağ'daki topraklarını Ermeni işgalinden kurtardı. Bunun ardından Türk hükûmeti de Ermenistan'la ilişkilerini normalleştirmek için harekete geçti. 2021 yılının ekim ayında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev arasında, işgalden kurtarılan Zengilan Ağalı köyünde bir görüşme yapıldı (Görsel 4.46). Bu görüşme sonrasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan bir açıklama yaparak Ermenistan ile Azerbaycan arasında iyi ilişkiler kurmaya yönelik samimi bir irade ortaya konduğu takdirde Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin de normalleşmesi için herhangi bir engel kalmayacağını ifade etti.

II. Karabağ Savaşı'ndan sonra Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin kademeli olarak normalleştirilmesi için ön koşulsuz diyaloglara başlandı. Bu çerçevede, özel temsilcilerin yaptığı bir dizi görüşme sonrasında bazı kararlar alındı ve 2 Şubat 2022 tarihinden itibaren iki ülke arasında doğrudan hava seferlerine başlandı. 1 Temmuz 2022 tarihinde ise Türkiye-Ermenistan sınırının üçüncü ülke vatandaşlarına açılması ve iki ülke arasında hava yolu kargo ticaretinin başlatılması kararlaştırıldı.

DERS DIŞI UYGULAMA

Türk Tarih Kurumu tarafından hazırlanan "Geçmişten Günümüze Türk-Ermeni İlişkileri 10. Bölüm: Ermeni Diasporası Ne İstiyor?" adlı videoyu yandaki karekod üzerinden izleyiniz. Bu videodan yararlanarak Ermeni diasporasının faaliyetleri karşısında Türkiye'nin siyasi ve bilimsel açıdan ne gibi çalışmalar yapması gerektiğini açıklayan kısa bir metin yazınız.

4.4. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

4.5. YUMUŞAMA DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMELER

KONUYA BAŞLARKEN

1. Türk ekonomisi 1973 Petrol Krizi'nin sonuçlarından nasıl etkilenmiş olabilir? Açıklayınız.
2. Askerî müdahale ve darbeler bir ülkenin sosyoekonomik durumunda ne gibi etkilere neden olabilir?
3. Televizyonun yaygınlaşmasıyla insanların yaşamında ne gibi değişiklikler yaşanmış olabilir?
4. Köyden kente göç olgusunun sosyal yaşama etkileri hakkında neler düşünüyorsunuz?

Türkiye'deki Ekonomik Sorunlar ve Gurbetçilerin Türk Ekonomisine Etkisi

27 Mayıs Askerî Darbesi'nden sonra Türkiye'de planlı kalkınma ilkesi benimsendi ve bu ilkenin hayata geçirilebilmesi için Devlet Planlama Teşkilatı kuruldu. Daha önce ithal edilen ürünlerin yurt içinde üretimini esas alan ithal ikame ve karma ekonomi modelinin benimsendiği ekonomi politikaları sayesinde 1960'lı yıllarda Türk ekonomisi hızla büyüdü ve piyasalarda fiyat istikrarı sağlandı.

1970'li yılların başında Türkiye'deki ihracatın sınırlı ve sanayi üretiminin ithalata bağımlı olması nedeniyle dış ödemeler dengesi bozuldu. Bu dönemde mevcut döviz rezervleri ve yurt dışına çalışmaya giden Türklerin gönderdiği dövizler sayesinde dış ticaret açığı kapatıldı ve Türkiye ekonomisi büyümeye devam etti. Ancak 1973 Petrol Krizi'nin dünya piyasalarını altüst etmesi, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle askerî harcamaların artması ve iç politikada sürekli kurulup dağılan koalisyonlar dönemine girilmesine bağlı olarak ekonomik istikrar yeniden bozuldu ve enflasyon arttı. Özellikle 1977'den itibaren Petrol Krizi'nin etkileri çok daha yoğun hissedilmeye başlandı.

Bu dönemde Türk lirası döviz karşısında büyük değer kaybetti ve ülke yeniden döviz darboğazına girdi. 1978-1979 yıllarında ülkeyi yöneten koalisyon hükûmetlerinin temel ihtiyaç ve hizmetlere art arda yaptığı zamlar nedeniyle özellikle tüpgaz, margarin gibi temel tüketim malları karaborsaya düştü ve dükkânların önlerinde uzun kuyruklar oluştu.

Türkiye'den binlerce kişi, 1960-1980 yılları arasında çalışmak için başta Almanya olmak üzere Avusturya, Hollanda, Belçika, Fransa, İsveç, Libya, Suudi Arabistan ve Avustralya'ya gitti (Görsel 4.47). Bu süreçte Türk hükûmetleri de yurt dışına işçi göçünü teşvik ve organize ederek hem ülkeye döviz girişi sağlanmasını hem de ülke insanının nitelikli iş gücüne dâhil edilmesini amaçladı. Bu göç hareketliliği sayesinde Türkiye'deki istihdam baskısı ve işsizlik oranı önemli ölçüde azaldı. Gurbetçilerin yurt dışından Türkiye'ye gönderdiği dövizler, dış ticaret açığının kapatılmasına ve döviz darboğazının aşılmasına da yardımcı oldu. Yurt dışında çalışan işçiler, orada yaptıkları birikimleri kendi memleketlerinde genellikle hizmet sektörüne yatırım yaparak ya da ev, arsa ve tarım arazisi alarak değerlendirdi. Türkiye'ye kesin dönüş yapan gurbetçiler ise küçük ölçekli ticari faaliyetlerde bulundu. Dolayısıyla gurbetçilerin sanayi sektörü yerine hizmet sektörüne yatırım yapması, Türkiye'nin gelişmesine önemli bir katkı sağlamadı. Ayrıca yurt dışında yetiştirilen nitelikli insan gücü ülkeye döndüğünde de üretim ve istihdama dâhil edilemedi.

Görsel 4.47: 1970'li yıllarda Almanya'ya giden Türk işçileri

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Günümüzde gurbetçilerin Türk ekonomisine katkı vermeye devam ettiğini düşünüyor musunuz? Açıklayınız.

Dönemin Düşünce Dünyası

Türk düşünce dünyası, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden başlayan ve Cumhuriyet'in ilanı ile devam eden süreçte modernleşme olgusu ve tartışmaları etrafında şekillendi. Yumuşama Dönemi'nde çeşitli dergi ve gazeteler etrafında bir araya gelen aydınlar, düşüncelerini Kemalizm, Türkçülük, İslamcılık, milliyetçilik, liberalizm, komünizm, sosyalizm gibi fikir akımları ekseninde ortaya koyarak dönemin siyasi, ekonomik ve sosyokültürel sorunlarına sağcılık ve solculuk adı verilen paydalar üzerinden çözüm aradılar.

Görsel 4.48: Sezai Karakoç (1933-2021)

Kaynağını akıldan alan felsefe ile, akıldışı, daha doğrusu akılüstü bir kaynaktan beslenen din arasındaki denge, insanı metafizik plânla fizik plan arasında ruhunu hem o tarafa, hem bu tarafa açmış, çok yanlı bir varoluşa sahip kılmıştı. Her durumda politika, sadece davranışlar plânındaki bir prensipliliği birlik ve düzeni ifade ediyordu. Fakat, bir gün geldi, din önce aklın büyük baskısı altında kaldı, daha sonra da büsbütün zayıflamaya yüz tutarak yerini yavaş yavaş felsefeye kaptırmaya başladı. İnsanın metafizik sonsuzluğuna cevap veren din, ruhta bir boşluk bırakarak, adetâ, uzayın sonsuzluğuna çekilirken, felsefe onun yerini alma ihtirasından kendini alıkoyamadı.

Ama bir kere kayma başlamıştı. İnsanın ruhunda bir çığ düşüşüydü bu. Filozofların istediği noktada da durmadı o çığ topağı; durmayacaktı da. Durmazdı da.

Sezai KARAKOÇ, *İnsanlığın Dirilişi*, s. 64 *

Görsel 4.49: Nurettin Topçu (1909-1975)

İnsan ve aynı zamanda insanlık, ancak şuurlu bir şekilde hareket ederek ilerleyeceklerdir. Ve ilerleme, fertte ancak bir isyanın ürünüyse mümkündür. Onu hazırlayan, hatta zorunlu kılan değişim olmadan gerçek inkılâp olmaz. Gerçek isyan değişimdedir, inkılâp bunun zorunlu bir sonucudur.

O hâlde, bizim anlayışımıza göre isyan nedir? Biz, hem uysallığa, hem de anarşizme karşıyız. Her türlü sosyolojizm'e, yani toplum gerçeğinin her şey olduğu anlayışına karşı olduğumuz kadar, bencil ve katı ferdiyetçiliğin de karşısındayız. Ferdin, sadece bütün iradeleri aynı şekilde belirleyen bir İrade karşısındaki uysallığını kabul ediyoruz. Bu İlâhî İrade, bildiğimiz ve istediğimiz her şeye sahiptir. O, bilhassa aramızdaki en güçlü kimseler için zarurîdir. Bizdeki irade, Yüce Varlık ile aramızda içten bir râbıtadır. Bu Yüce Varlık olmasaydı bizdeki irade anlaşılmaz, tuhaf bir şey olurdu. Aynı şekilde, belki de iradenin derin kaynağını teşkil eden, zâlimlerin despotluğunun karşısında, insanlığın kurtarıcısı uluhiyet olarak dikilen merhamet, insanın tabiatüstü hareketi değil midir?

Nurettin TOPÇU, *İsyan Ahlâkı*, s. 211 *

Görsel 4.50: Hüseyin Nihal Atsız (1905-1975)

Millî şuur, bir milletin kendini duyması ve bilmesidir. Hem duyguya, hem düşünceye dayanan millî şuur, bir milletin manevî kuvvetlerinden en önemlisidir. Milletlerin hayatını koruyan dört savunma hattından en geride olanı, yâni sonuncusu ve en mühimi millî şuurdur. İnsan uzviyetinin akciğer, karaciğer, kalb ve beyin nasıl dört önemli organı ise, bir milletin de ordu, bağımsızlık, dil ve millî şuur, dört büyük kalesidir.

...

Millî şuur, bir ışıktır. Yurdu aydınlatır ve gizli köşelere sinmiş olan bütün akrepleri açığa çıkararak, karanlıkta iş görmelerine engel olur. İnsanda beyin ne ise, millette de millî şuur odur. Ciğeri, karaciğeri, hattâ bazen kalbi kurşunla delinen bir adamın yaşadığı görülür. Fakat beyninden kurşun yiyen bir insanın yaşamasına imkân yoktur. Bunun gibi, bir millet de ordusuz ve bağımsız yaşayabilir. Hattâ dilini kaybetse de ölmeyebilir. Yeter ki millî şuuru olsun.

Hüseyin Nihal ATSIZ, *Türk Ülküsü*, s. 61, 63-64 *

Uygarlık, toplumsal devrimlerin mahsulüdür ve toplumsal akış içinde beslenir. Bunsuz, bir toplum yaratıcı kudretlerini seferber edemez. Batı'da da bu böyle olmuştur. Bundan ötürüdür ki, Batı'dan hazır uygarlık alınamaz; alınmaya kalkışıldığı zaman sonuçlar kalkınma ilerlemesi değil gerileme bozulması olur.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın getirdiği milliyetçilik, Batılılaşma ve devrimcilik anlayışlarının bozulması, işte bu sonuçları yaratan bir Batılılaşmanın eseridir. Bugünkü şartlar altında, o düşün yapısını tekrar canlandırıp toplumcu açıdan yeni bir anlayışa varmak zorundayız. Çıkar yol, Batıcılığı Batı'dan bağımsızlık şekline, milliyetçiliği devrimciliğe çevirmededir. Bu yolu bulmada, iki yüz yıllık uğraşı tarihimiz bize sayısız gözlemlerle dolu bir laboratuvar hazırlamaktadır. Meselelerimizin niteliğini anlamada dönüp dünkü tarihe bakmamız, tarihin bir tekerrür olduğuna inanmamızdan değil, bu tekerrürü kırmanın yolunu aramamızdandır. O tarihi ne kadar iyi ve doğru şekliyle anlarsak, o kadar kendimizi aldatmalara saplanmaktan kurtulabiliriz. Aydına düşen bunu yapmak, halka tanıtmak ve anlatmak olmalıdır.

Niyazi BERKES, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, s. 158 *

Görsel 4.51: Niyazi Berkes (1908-1988)

Bir gençlik, bir gençlik, bir gençlik...
"Zaman bendedir ve mekân bana emanettir!" şuurunda bir gençlik...
...
Emekçiye "Benim sana acıdığım ve yardımcı olduğum kadar sen kendine acıyamaz ve yardımcı olamazsın! Ama sen de, zulüm gördüğün iddiasıyla, kendi kendine hakkı ezmekte ve en zalim patronlardan daha zalim istismarcılara yakanı kaptırmakta başıboş bırakılamazsın!" diyecek; Kapitaliste ise "Allah buyruğunu ve Resûl emrini kalbinin ve kasanın kapısına kazımadıkça serbest nefes bile alamazsın!" ihtarını edecek... Kökü ezelde ve dalı ebedde bir sistemin aşkına, vecdine, diyalektiğine, estetiğine, irfanına, idrâkine sahip bir gençlik...
...
Genç adam! Bundan sonra senden beklediğim; manevi babanın tabutunu musalla taşına, Anadolu kıtası büyüklüğündeki dâva taşını da gediğine koymandır! Surda bir gedik açtık; mukaddes mi mukaddes!
Ey kahpe rüzgâr, artık ne yandan esersen es!...

Necip Fazıl KISAKÜREK, *Hitâbeler*, s. 243-245 *

Görsel 4.52: Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983)

Amerika'nın, genel olarak emperyalist sistemin ideolojisi liberalliktir. Özgür girişimcilik sözgelişi ama bu ekonomi düzeyinde politika düzeyinde de fikir özgürlükçülüğünü kimseye vermez bunlar, ülkelerinde iyi kötü uygulamaları da vardır. Düşünsenize yeryüzündeki bloklarına ne demişler; "hür dünya" değil mi? Neden, temelde özgürlükçü sayıyorlar. Özgür bir yaşam biçimi, özgür bir toplum ideolojisi öneriyorlar da ondan.
...
Batılı "hür dünya" adlı Amerika'nın üçüncü dünyada ne karanlık işler çevirdiğini bilmeyen kalmamıştır. Çünkü ideoloji olarak "hür bir dünya"dan yanadır Amerika, ama sistem içerisine aldığı ülkelerin kesinlikle çıkarlarına uymasını politika hâline getirmiştir, sen istediğin kadar "ideoloji" düzeyinde özgürlükçü ol kendini "hür dünya"dan say; eğer politika düzeyinde Amerika'nın dediklerine ve çıkarlarına kayıtsız şartsız uymazsan yandın, bakmaz gözünün yaşına "ideolojisinin" liberallik olduğunu da unutur, sözünden çıkmayacak bir faşizmi pat diye yerine oturtur.

Attila İlhan, *Hangi Batı*, s. 150-151 *

Görsel 4.53: Attila İlhan (1925-2005)

12 Mart Muhtırası ve 12 Eylül Darbesi

12 Mart 1971'de dönemin seçilmiş hükûmetine verilen askerî muhtıra ve 12 Eylül 1980'de yapılan askerî darbe, Türkiye'nin siyasi, kültürel ve sosyoekonomik yaşamında çok derin izler bıraktı. Türk demokrasisini kesintiye uğratan, temel hak ve özgürlükleri kısıtlayan bu müdahalelerin gerçekleşmesinde çok çeşitli iç ve dış faktörler etkili oldu.

Amerikan B. Elçisinin arabası yakıldı

• SAVCILIK, ORTADOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİNDEKİ OLAYDA 9 ÖĞRENCİNİN TUTUKLANMASINI İSTEDİ

Görsel 4.54: 7 Ocak 1969 tarihli bir gazete haberi

12 Mart Muhtırası

1965 seçimlerinin ardından Adalet Partisi (AP) %52,87'lik oy oranıyla tek başına iktidara geldi ve Türk siyasi tarihinde yeni bir dönem başladı. Süleyman Demirel'in başbakanlığında kurulan AP hükûmetinin ilk yıllarında siyasi ve toplumsal açıdan genel bir istikrar sağlandı ancak kısa süre sonra üniversite öğrencilerinin başlattığı eylemler, çeşitli gerginliklerin fitilini ateşledi. Bu eylemler,1968 yılından itibaren büyük çaplı boykotlara, işgallere ve çatışmalara dönüşerek ülke genelinde bir anarşi ortamının oluşmasına yol açtı.

2 Haziran 1968'deki Senato yenileme seçimlerinde AP'li ve CHP'li milletvekilleri arasında yaşanan büyük tartışmalar, siyasi ve toplumsal gerginliği artırdı. Bu arada Başbakan Süleyman Demirel'le ters düşen 41 AP'li milletvekili, TBMM'de görüşülen bütçe programı taslağını reddetti ve hükûmet istifa etmek zorunda kaldı. Dönemin cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın, hükûmeti kurma görevini yeniden Demirel'e vermesi üzerine Meclisteki diğer partilerden AP'ye milletvekili transferi yapıldı ve yeni bir AP hükûmeti kuruldu.

1969 seçimleri öncesinde ABD büyükelçisinin makam arabası ODTÜ'lü öğrenciler tarafından yakıldı (Görsel 4.54). Ayrıca ABD donanmasına ait 6. Filo'nun İstanbul'a gelişini protesto eden sol görüşlü öğrenciler ile sağ görüşlü öğrencilerin çatışması sonucunda iki kişi hayatını kaybetti. Üniversite olayları günden güne tırmandı ve sol görüşlü öğrenciler polisle doğrudan çatışmaya başladı. Bu olaylar sırasında birçok öğrenci hayatını kaybetti, bazı öğretim görevlilerine suikastlar düzenlendi, bazı üniversiteler ise ya tatil edildi ya da kapatıldı.

İşçi yürüyüşünde 3 ölü var

İstanbul ve İzmit'te sıkı yönetim

Askerî Yönetim bir ay sürecek

Ankara'da öğrenciler ve işçiler, esnafla çatıştı

Görsel 4.55: 17 Haziran 1970 tarihli bir gazete haberi

1970 yılında işçiler de hükûmet karşıtı protestolara katılarak çeşitli yürüyüş, gösteri ve grevler yaptı. 15 Haziran 1970'te bir grup işçi, Sendikalar Yasası'nda yapılmak istenen değişiklikleri protesto etmek amacıyla Kocaeli'den İstanbul'a yürüyüş başlattı. Bu yürüyüş sırasında çıkan olaylar sonucunda bir polis ve üç işçi hayatını kaybetti. Bunun üzerine İstanbul ve Kocaeli'de sıkıyönetim ilan edildi (Görsel 4.45).

1971 yılının başından itibaren şiddet eylemlerinin dozunu artıran gruplar, banka soygunları düzenleyerek ve güvenlik güçleriyle silahlı çatışmalara girerek ülkedeki kargaşa ortamını tırmandırdı. Dört ABD'li subayın kaçırılması ise bu gerilimin uluslararası boyuta taşınmasına neden oldu.

9 Mart 1971'de Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT), ordu içindeki cuntacı bir grup subayın askerî darbe hazırlığı içinde olduğu istihbaratını alınca Genelkurmay Başkanlığını haberdar etti ve bu darbe girişimi önlendi. Ancak üç gün sonra emir komuta zinciri içinde verilen 12 Mart Muhtırası sonucunda seçilmiş hükûmete karşı askerî bir müdahale gerçekleştirildi. Genelkurmay Başkanı ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları tarafından imzalan ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bildirilen muhtıra metni Senato, TBMM ve TRT'ye ulaştırıldı ve saat 13.00'te TRT radyolarından tüm ülkeye duyuruldu.

Başbakan Süleyman Demirel, uzun bir uğraşın ardından Cevdet Sunay'la görüştü ancak umduğu desteği bulamadı. Bunun üzerine hükûmetin istifasını içeren bir mektup hazırlayarak Cumhurbaşkanlığına sundu ve seçilmiş bir hükûmete muhtıra verilmesini demokrasi yönetimiyle bağdaştıramadığı için istifa ettiğini kamuoyuna açıkladı (Görsel 4.56).

Demirel'in istifasının ardından Nihat Erim'in başbakanlığında partiler üstü yeni bir hükûmet kuruldu ve İstanbul, Kocaeli, Sakarya, İzmir, Zonguldak, Eskişehir, Ankara, Adana, Hatay, Diyarbakır ve Siirt'te sıkıyönetim ilan edildi. Bu değişiklik ve tedbirlere rağmen şiddet eylemleri artarak devam etti. İsrail başkonsolosunun kaçırılarak öldürülmesi, üç yabancı teknisyenin kaçırılarak öldürülmesiyle sonuçlanan Kızıldere Olayı, Marmara adlı yolcu gemisinin ateşe verilmesi gibi eylemler nedeniyle Nihat Erim Hükûmeti aldığı tedbirleri sertleştirdi. Bu olaylar sonrasında 6 Mayıs 1972'de Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan idam edildi.

Ordu, şartları uygulanmazsa yönetime el koymaya kararlı olduğunu bildirdi

Komutanların ültimatomu üzerine Demirel istifa etti

Demirel: "Muhtıra ile Anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir"

MUHTIRANIN TAM METNİ

Devrimci Ordunun Sesi

İnönü, "Demokratik bir istifa" dedi

Görsel 4.56: 13 Mart 1971 tarihli bir gazete haberi

Süleyman Demirel'in başbakanlığı döneminde dış politika ile ilgili konularda ABD ve Türkiye arasında pek çok görüş ayrılığı yaşandı. 12 Mart Muhtırası'ndan sonra kurulan Nihat Erim Hükûmeti'nin ABD'nin birçok talebini yerine getirmesi ve bu dönemde SSCB-Türkiye ilişkilerinde bir ilerleme kaydedilmemesi, bu muhtıranın arka planında ABD olduğu tezini güçlendirdi. Bu dönemde ABD'nin Türk iç ve dış politikasındaki etkisi büyük ölçüde arttı.

12 Eylül Askerî Darbesi

12 Mart Muhtırası, Türkiye siyaseti için önemli bir kırılma noktası oldu. Muhtıranın ardından uzun süre koalisyon hükûmetleri tarafından yönetilen Türkiye'de istikrar ortamı sağlanamadı ve 12 Eylül 1980 Darbesi'ne kadar geçen süreçte ülkedeki sağ-sol çatışmaları, siyasi suikastlar ve terör olayları artmaya devam etti. 1 Mayıs 1977'deki İşçi Bayramı kutlamalarında yaşanan katliam, toplumsal barışa ağır bir darbe vurdu. Türkiye'nin birçok bölgesinde sokaklar ve mahalleler siyasi görüşlere göre bölündü ve mevcut sistemi şiddet kullanarak değiştirmeyi hedefleyen örgütler ülke genelinde birçok terör eylemi gerçekleştirdi.

1973 Petrol Krizi'nden sonra Türk ekonomisinin darboğaza girmesi de toplumsal huzursuzluğu artıran önemli unsurlardan biri oldu. Bu dönemde kamu gelirleri ve giderleri arasındaki açık, borçlanma yoluyla kapatılmaya çalışıldı. Ayrıca enerji ve döviz krizlerine bağlı olarak da sanayi üretimleri düştü ve enflasyon hızla yükseldi (Grafik 4.10).

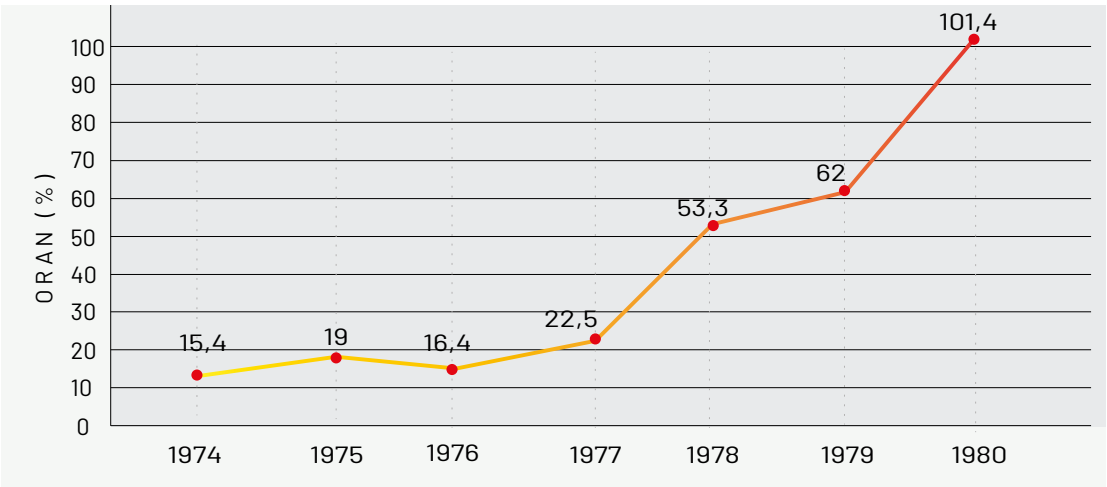

Grafik 4.10: 1974-1980 yılları arasındaki enflasyon oranları
(Genel ağdan alınmıştır.)

1970'li yıllarda meydana gelen küresel ve bölgesel gelişmeler, Türk dış politikasında önemli kararların alınmasına neden oldu. Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler; Kıbrıs Barış Harekâtı, NATO'nun askerî kanadından çıktıktan sonra geri dönmek isteyen Yunanistan'ı Türkiye'nin veto etmesi, Haşhaş Sorunu gibi nedenlerle bozulmuştu. Ancak 1979'da SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve İran'da gerçekleşen İslam Devrimi sonrasında ABD, Türkiye'yle yakın ilişki kurmak için yeniden harekete geçti. Bu süreçte ABD'nin asıl amacı, Türkiye'de kendi çıkarlarına uygun hareket eden bir siyasi düzen kurulmasıydı. O dönemde Amerikan istihbarat teşkilatı CIA [Central Intelligence Agency (Sentrıl İntelicıns Ecınsi) (Merkezî İstihbarat Teşkilatı)] Ankara şefi olan Paul Henze'e (Pol Henz), 12 Eylül Askerî Darbesi'nden sonra kendisini arayan Ulusal Güvenlik Konseyinden bir yetkilinin "Bizim çocuklar yaptı." demesi de ABD'nin bu süreçte aktif rol aldığını gösterdi.

Darbeden sonra ABD hükûmeti, seçimle iş başına gelmiş bir hükûmetin askerî darbe ile görevden alınmasından kaygı duyulduğunu açıkladı ancak darbeyi gerçekleştirenlere yönelik herhangi bir olumsuz tutum takınmadı. Ayrıca ABD hükûmetinin Türkiye'ye ekonomik ve askerî yardım yapmaya devam edeceği yönünde de bir açıklama yapıldı. Darbe sonrasında kurulan askerî yönetim de Yunanistan'ın NATO'ya üyeliğini onaylayarak ABD'nin bu desteğine karşılık verdi.

Görsel 4.57: 12 Eylül 1980 sabahında caddelerde yürütülen tanklar

Görsel 4.58: Başbakan Süleyman Demirel (sağda) ve CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit (solda), eşleriyle birlikte kaldıkları Gelibolu Hamzakoy`da

Türk Silahlı Kuvvetleri, 12 Eylül 1980 günü sabaha karşı 04.00'te, ülkede yaşanan siyasi ve ekonomik sıkıntıları, artan şiddet ve terör olaylarını gerekçe göstererek Bayrak Harekâtı adı altında bir darbe yaptı ve ülke yönetimine el koydu (Görsel 4.57). Darbenin hemen ardından devlet başkanlığı görevine dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren getirildi ve kuvvet komutanlarının katılımıyla Millî Güvenlik Konseyi (MGK) kuruldu. Hükûmeti kurma görevi ise emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu'ya verildi.

12 Eylül Darbesi'nin ardından TBMM feshedildi. Bütün siyasi partiler ve sendikalar kapatılarak mal varlıklarına el kondu. Birçok dergi ve gazetenin yayın hayatına son verildi, devam edebilen basın yayın kuruluşlarının faaliyetlerine de sıkı bir denetim getirildi. Parti liderlerinden bazıları ya geçici ikamete alındı ya da tutuklandı. Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit, Gelibolu Hamzakoy'a; Alparslan Türkeş ve Necmettin Erbakan ise İzmir Uzunada'ya gönderildi (Görsel 4.58). Bütün belediye başkanları görevlerinden alınarak yerlerine vali, kaymakam ve askerler atandı. Belediye hizmetleri, 26 Mart 1984 tarihinde yapılan yerel seçimlere kadar askerî hükûmet tarafından atanan bürokratlarca yürütüldü.

Darbe sonrasında asayişi sağlama adına yapılan düzenlemelerle sivil halka yönelik son derece kısıtlayıcı ve demokrasi ilkeleriyle bağdaşmayan kurallar getirildi. Sıkıyönetim ve olağanüstü hâl uygulamalarıyla toplum ağır bir baskı altına alındı, başta yaşama hakkı olmak üzere birçok insan hak ve özgürlüğü çiğnendi.

Bülent Ulusu'nun başbakanlığında kurulan hükûmette Turgut Özal'a ekonomiden sorumlu devlet bakanlığı ve başbakan yardımcılığı görevleri verildi. Özal da serbest piyasa ekonomisini hayata geçirmek için hazırladığı 24 Ocak Kararları'nı yeni hükûmet döneminde de uygulamaya devam etti.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Bir ülkedeki siyasi ve ekonomik sorunlara ordunun müdahale etmesi hakkında ne düşünüyorsunuz? Gerekçelendirerek açıklayınız.

Türkiye'de Televizyon Yayınları

Görsel 4.59: Türkiye'nin ilk kadın sunucusu Nuran Devres (1948-...)

Türkiye'deki radyoculuk ve sinemacılık faaliyetleri neredeyse dünya ile eş zamanlı gelişti ancak televizyon yayıncılığının başlaması ve yaygınlaşması zaman aldı. İlk televizyon yayını, İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Fakültesindeki çalışmalar sonucunda İTÜ-TV tarafından 1952'de yapıldı. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) tarafından yapılan ilk televizyon yayını ise sunucu Nuran Devres'in "Sayın seyirciler, burası 3. bant 5. kanaldan deneme yayınları yapan Ankara Televizyonu. Bugün 31 Ocak 1968. Bu akşamki deneme yayınına başlıyoruz." anonsuyla başladı (Görsel 4.59).

TRT çatısı altında başlayan televizyon yayıncılığı, 1970'lerden 1990'lara kadar devlet tekelinde yapıldı. Bu yıllarda TRT'nin yayın politikası, kültüre ve eğitime katkı sağlamak, yurtta ve dünyada meydana gelen gelişmeleri halka aktararak kitle iletişimine yardımcı olmak üzerine kuruluydu. TRT yayınları aracılığıyla Türk halkına sosyal ve ekonomik kalkınma bilinci kazandırılmaya ve millî bir kimlik inşa edilmeye çalışıldı.

Sinema ve radyonun yerini televizyonun almasıyla Türk toplumsal hayatında ve eğlence anlayışında önemli değişimler yaşandı. İlk yıllarda insanlar sıkça bir araya gelerek televizyon bulunan evlerde toplanmaya ve sosyalleşmeye başladı. Bununla birlikte televizyonda yayımlanan dış kaynaklı dizi, film ve belgeseller vasıtasıyla Türk insanı, yabancı toplumların yaşam tarzları, değerleri ve bakış açıları ile ilgili gözlem yapma imkânı buldu. Bu durum, ilk yıllarda sadece gözlemci durumunda olan Türk toplumunun zamanla büyük değişim ve dönüşümler yaşamasına neden oldu. Ayrıca televizyon yayınlarının yaygınlaşmasıyla Türkiye'deki reklamcılık sektörü de ivme kazandı ve halkın tüketim alışkanlıkları değişti. 1990'larda özel televizyonların yayın hayatına girmesi ise popüler kültürün daha da yaygınlaşmasına ve geleneksel kültürün yerini medyatik bir kültürün almasına neden oldu.

Köyden Kente Göç

1950'li yıllar, Türkiye'de birçok siyasi gelişmenin yaşandığı ve ülkenin sosyoekonomik olarak da büyük bir değişim gösterdiği yıllar oldu. Bu dönemde başlayan köyden kente göç hareketliliği, Türkiye'nin demografik yapısının değişmesine ve hızlı kentleşme sonucu çeşitli ekonomik ve sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden oldu. Tarımda makineleşmeyle birlikte köylerdeki iş gücü ihtiyacının azalması, ülke nüfusunun artması, tarımsal gelirin ve toprak mülkiyetinin eşit şekilde dağıtılmaması ve sosyoekonomik şartların kötüleşmesine bağlı olarak köyden kente göç hızlandı. Türkiye'de sanayileşmenin başlamasıyla birlikte kentlerde daha fazla iş gücüne ihtiyaç duyuldu. Ayrıca sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanma imkânı da kent yaşamını daha cazip hâle getirdi. 1950 yılında kent nüfusları toplam nüfusun %25'ini oluştururken bu oran 1980'de yaklaşık %44'e yükseldi (Grafik 4.11).

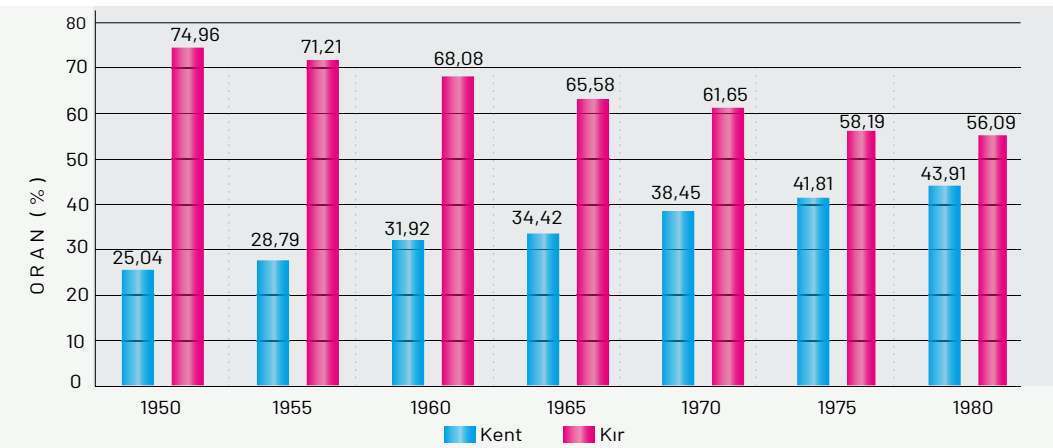

Grafik 4.11: Kır ve kent nüfuslarının genel nüfusa oranları
Türkiye İstatistik Yıllığı 2012, s. 33 (Düzenlenmiştir.)

Görsel 4.60: İzmir'de bir gecekondu mahallesi

Türkiye'deki köyden kente göç olgusu, sağlıklı bir nüfus hareketliliği şeklinde gerçekleştirilemedi. İstihdam imkânlarının çok üzerinde bir nüfusun kentlere taşınması, birçok ekonomik ve sosyal sorunu da beraberinde getirdi. Kentlere göç eden insanlar, yeni yaşam tarzlarına uyum sağlama ve farklı kültürlerle kaynaşma konusunda ilk yıllarda büyük sorunlar yaşadı. Ayrıca bu süreçte geleneksel toplum yapısının bir parçası olan geniş aileler de dağılarak çekirdek ailelere dönüştü. Göç eden ailelerdeki tüm bireylerin çalışma hayatına katılması sonucunda da çocuk iş gücünün yaygınlaşması sorunu ortaya çıktı.

Köyden kente göç edenler, konut sorunuyla ve buna bağlı birçok sorunla mücadele etmek zorunda kaldı. Kentlerin sanayi bölgelerine yakın alanlarında gecekondu mahalleleri kuruldu (Görsel 4.60). Gecekondulaşmanın artmasıyla ortaya çıkan çarpık kentleşme; ulaşım, kanalizasyon, içme suyu gibi altyapı sorunlarının giderek büyümesine; sağlık, eğitim gibi hizmetlerin de aksamasına neden oldu. Köylere özgü kültür ve değerlerin kent değerleriyle çatışması, özellikle büyük kentlerde bir alt kültür (gecekondu kültürü) oluşmasına yol açtı.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Sizce Türkiye'deki gecekondulaşma sorununun günümüzde de devam etmesinin nedenleri nelerdir?

1970-1980 Yılları Arasında Kültür ve Sanat Alanlarında Türkiye'de Gelişmeler

1970-1980 yılları arasında meydana gelen siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmeler, Türkiye'deki kültürel ve sanatsal faaliyetleri büyük ölçüde etkiledi. Bu dönemde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle devletin kültür ve sanat politikalarında da büyük değişimler yaşandı. İktidara gelen hükûmetler, kendi dünya görüşleri ve ideolojileri doğrultusunda politika belirledi. Ayrıca bu dönemde özel girişimciler aracılığıyla da çeşitli faaliyetler yürütüldü. İlk olarak 1973'te düzenlenen İstanbul Festivali aracılığıyla dünya çapında tanınmış birçok müzisyen Türkiye'ye geldi ve çok sayıda sinema filmi, tiyatro oyunu ve görsel sanat eseri Türk sanatseverlerle buluştu.

Görsel 4.61: Kemal Sunal (1944-2000)

1970'li yıllarda Türkiye'de dönemin siyasi ve sosyal yapısının da etkisiyle politik sinema ve millî sinema adları verilen sinema anlayışları hâkim oldu. Bu dönemde çekilen filmlerde genellikle çarpık kentleşme, gecekondulaşma, köyden kente göç, sınıf atlama çabaları, aile ve kadın sorunları gibi temalar ele alındı. Yılmaz Güney, 1970'te yazıp yönettiği *Umut* adlı filmle politik sinema akımının öncülüğünü yaparken yönetmen Yücel Çakmaklı da başrollerini Türkân Şoray ve İzzet Günay'ın paylaştığı *Birleşen Yollar* adlı filmle millî sinema akımını başlattı. Bu dönemde Halit Refiğ, Lütfi Ömer Akad, Atıf Yılmaz, Duygu Sağıroğlu gibi yönetmenler birçok önemli filme imza attı. Halit Refiğ ve Metin Erksan'ın çektiği TRT dizileri ve televizyon filmleri de halkın büyük beğenisini topladı.

1970'li yılların başında keşfedilen ünlü aktör Kemal Sunal, başta *Hababam Sınıfı* olmak üzere birçok komedi filminde oynayarak Türk sinemasının en sevilen aktörlerinden biri oldu (Görsel 4.61). Ayrıca tarihî filmlerin en beğenilen aktörlerinden Cüneyt Arkın da 1960'lı yıllarda oynadığı duygusal-romantik jön karakterlerin ardından 1970'lerde tarihî aksiyon filmlerine yönelerek Malkoçoğlu ve Battalgazi karakterlerini canlandırdı. Bu dönemde Nuri Sesigüzel, Orhan Gencebay, Ferdi Tayfur gibi ses sanatçılarının başrolde oynadığı sinema filmleri de büyük ilgi çekerek halkın yeniden sinema salonlarını doldurmasını sağladı.

1970'li yılların ortalarında yaşanan ekonomik kriz, Türk sinema sektörünü de büyük oranda etkiledi. Bu dönemde televizyonun da yaygınlaşmasıyla halk sinema salonlarından uzaklaştı ve birçok salon kapandı. Sinema sektöründeki bu daralma, çekilen filmlerin kalitesinin düşmesine ve Türk sinemasının kısır döngüye girmesine neden oldu.

Türk tiyatrosu 1970-1980 yılları arasında içerik, teknik ve oyun yazarlığı açısından büyük gelişme gösterdi. Bu dönemde yazılan tiyatro metinlerinde dönemin siyasi şartlarına uygun olarak genellikle toplumcu gerçekçi temalar işlendi. Tiyatro yazarları ise pek çok özgün müzikli oyunlar, kabareler, absürt ve epik tiyatrolar yazdı. Turgut Özakman ve Oktay Arayıcı, tiyatro metinlerinde geleneksel Türk tiyatrosunun anlatım biçimlerinden yararlandı. Vasıf Öngören, epik bir üslupla toplumcu gerçekçi oyunlar; Melih Cevdet Anday ise kendine has bir üslupla absürt tiyatro oyunları kaleme aldı.

1970'li yıllarda yazılan edebî eserlerde de dönemin siyasi ve sosyal koşullarının etkisi yoğun olarak hissedildi. Köyden kente veya yurt dışına yapılan göçler, bu göçlerin neden olduğu sorunlar, siyasi çatışmalar ve ekonomik bunalımlar, bu dönemde ortaya konan edebî eserlerin ana temasını oluşturdu. Bu dönemde yazılan Abbas Sayar'ın *Yılkı Atı* (1970) adlı romanı Almanya'ya göçü konu edinirken Fakir Baykurt'un *Köygöçüren* (1973) ve *Keklik* (1975), Yaşar Kemal'in *Demirciler Çarşısı Cinayeti* (1973) ve *Yusufçuk Yusuf* (1975) adlı romanlarında adaletsizliğin ve ağalık düzeninin neden olduğu sorunlar anlatıldı. Oğuz Atay ise *Tutunamayanlar* (1971) ve *Tehlikeli Oyunlar* (1973) adlı romanlarıyla bireyin iç dünyasını esas alan bir yazar olarak ilk postmodern roman örneklerini verdi. Erdal Öz'ün *Yaralısın* (1974), Adalet Ağaoğlu'nun *Ölmeye Yatmak* (1973) ve *Bir Düğün Gecesi* (1979), Samim Kocagöz'ün *Tartışma* (1974), Füruzan'ın *47'liler* (1974) gibi romanları da dönemin siyasi koşullarının yansıtıldığı eserler olarak öne çıktı (Görsel 4.62).

Görsel 4.62: Adalet Ağaoğlu (1929-2020)

Görsel 4.63: Barış Manço (1943-1999)

Görsel 4.64: Neşet Ertaş (1938-2012)

1970'li yıllar, Türk müziğinde farklı sesler ve tarzların görünmeye başladığı bir dönem oldu. TRT'nin radyo ve televizyon programlarında Türk sanat müziği ve Türk halk müziğinin seçkin örneklerinin yanı sıra Türkçe sözlü hafif Batı müziği adı verilen ve günümüzdeki Türkçe popun ilk örnekleri kabul edilen şarkılar da yayımlandı. Bu yıllarda halk, plakların ve teyp adı verilen kasetçalarların yaygınlaşmasıyla farklı müzik türlerini tanıma ve dinleme imkânı buldu. Barış Manço'nun öncülük ettiği ve Moğollar, Üç Hürel, Modern Folk Üçlüsü, Ersen ve Dadaşlar gibi müzik gruplarının da benimsediği Anadolu pop-rock akımı, halk tarafından büyük ilgi gördü (Görsel 4.63). Türkiye'nin politik gündeminin müziğe yansımasıyla ortaya çıkan ve protest ya da özgün müzik olarak adlandırılan türün ilk örnekleri de bu dönemde verildi. Cem Karaca, Edip Akbayram, Selda Bağcan, Ruhi Su, Zülfü Livaneli gibi isimler, bu müzik türünün en fazla rağbet gören sanatçıları oldu. Türk pop müziğinde İlhan İrem, Erol Büyükburç, Füsun Önal, Erol Evgin, Nilüfer, Yeliz, Sezen Aksu gibi isimler öne çıkarken Türkiye, Eurovision (Örovizyon) Şarkı Yarışması'na ilk kez 1975 yılında Semiha Yankı'nın seslendirdiği *Seninle Bir Dakika* adlı şarkıyla katıldı. Bu yıllarda Orhan Gencebay ve Ferdi Tayfur'un öncülük ettiği arabesk müzik akımı da özellikle köyden kente göç eden ve kent yaşamına uyum sağlamakta zorlanan geniş halk kitlelerinin diline tercüman oldu. Ayrıca Âşık İhsani, Âşık Mahzuni Şerif, Neşet Ertaş gibi Türk halk müziğinin önemli isimleri de bu yılların çok sevilen ve dinlenen sanatçılarıydı (Görsel 4.64).

DERS DIŞI UYGULAMA

Uygulama Adı	**Gurbetçiler**	2 Hafta Grup Çalışması
Amacı	Yurt dışına çalışmaya giden gurbetçilerin sosyoekonomik yapıya olan etkilerini değerlendirebilme	
Yöntem-Teknik	İş Birlikli Öğrenme	
Uygulama	Yurt dışına çalışmaya giden ve yurda kesin dönüş yapan biriyle görüşerek gurbetçilerin Türkiye'nin sosyoekonomik yapısına etkilerini değerlendirdiğiniz bir sözlü tarih çalışması yapınız. Bu çalışmanızın sonucunda edindiğiniz bilgileri bir metne dönüştürerek raporlaştırınız. Bu çalışma için en fazla beşer kişilik gruplar oluşturunuz.	

Çalışmanızı yaparken aşağıda belirtilen hususlara dikkat ediniz.

1. Belirlediğiniz kişi ile görüşmeden önce;
a) yurt dışına gittiği dönemde Türkiye'nin sosyoekonomik durumunu,
b) gittiği ülkede yaşadığı sosyokültürel sorunları,
c) birikimlerini değerlendirme yollarını,
d) Türkiye'ye döndükten sonraki ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamlarını belirlemeye yönelik sorular içeren bir "sözlü tarih görüşme formu" hazırlayınız.

2. Görüşmenizi ses kayıt cihazı veya kamera ile kayıt altına alınız.

3. Ulaştığınız bilgi kaynaklarını ve görsel materyalleri güncellik, güvenilirlik, doğruluk, tarafsızlık, anlaşılırlık gibi ölçütlere göre değerlendiriniz ve bu ölçütlere uygun olanları seçiniz.

4. Elde ettiğiniz bilgilerden ve görsel materyallerden yararlanarak bir metin hazırlayınız.

5. Sözlü tarih çalışması yaparken doğru bilgilere erişmek ve o bilgileri kullanmak için etik ve yasal ilkelere uygun davranınız.

6. Dijital ortamda ya da basılı olarak hazırladığınız metninizi öğretmeninizin belirlediği sürede teslim ediniz ve edindiğiniz bilgileri sınıf ortamında arkadaşlarınızla paylaşınız.

Değerlendirme	Çalışmanız yandaki karekodda verilen Dereceli Puanlama Anahtarı'na göre değerlendirilecektir.	Yaptığınız çalışmayı değerlendirmek için yandaki karekodda verilen Grup Değerlendirme Formu'nu kullanınız.

4.5. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

4.6. 1980'Lİ YILLARDA TÜRKİYE'DEKİ İÇ VE DIŞ GELİŞMELER

KONUYA BAŞLARKEN

1. Sizce liberal politikalar bir ülkenin siyasi ve ekonomik yapısını nasıl etkiler?
2. Ülkelerin yardımlaşması ve dayanışması dünya barışına ne gibi katkılar sağlar?

Türkiye, 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nden 6 Kasım 1983'te yapılan genel seçimlere kadar olağanüstü yetkilerle donatılan Millî Güvenlik Konseyi tarafından yönetildi. 1983 genel seçimlerinden sonra Turgut Özal tarafından kurulan Anavatan Partisi (ANAP) iktidara geldi (Görsel 4.65). Türkiye, Turgut Özal'ın başbakanlığı döneminde siyasi, toplumsal ve ekonomik açılardan hızlı bir dönüşüm yaşadı. Bu dönemde bir yandan 12 Eylül Darbesi'nin etkileri hissedilmeye devam edilirken bir yandan da Turgut Özal hükûmetlerinin izlediği liberal politikalar doğrultusunda Türkiye dış dünyaya açılmaya başladı.

Görsel 4.65: Turgut Özal (1927-1993), TBMM'de 17. dönem milletvekili olarak yemin ederken

1980-1990 Yılları Arasındaki Ekonomik Gelişmeler

12 Eylül Darbesi'nden önce çıkarılan 24 Ocak Kararları'yla ithal ikameci sanayileşme politikası terk edilmiş ve ihracat eksenli bir sanayileşme anlayışı benimsenmişti. Turgut Özal da güçlü bir şekilde iktidara geldikten sonra ekonomi politikalarını 24 Ocak Kararları doğrultusunda uygulamaya devam etti. Bu dönemde yürürlüğe konan neo-liberal ekonomi politikaları sonucunda yıllardır sürdürülen maliye, iktisat ve dış ticaret rejimleri değiştirildi. Böylece devletin ekonomideki rolü azaltıldı ve serbest piyasa ekonomisi hayata geçirildi.

Turgut Özal iktidara geldikten sonra öncelikli olarak Sermaye Piyasası Kanunu güncellendi ve Bankalar Yasası uluslararası standartlara göre yeniden düzenlendi. Uluslararası piyasalarla rekabet edebilecek bir ekonomik sistem oluşturmak için ithalat serbest bırakıldı ve esnek kur politikası uygulanmaya başlandı (Grafik 4.12).

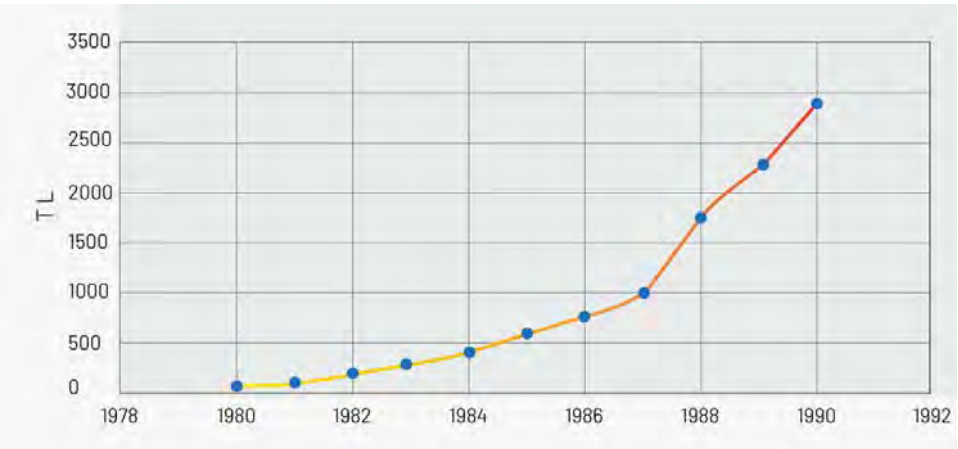

Grafik 4.12: 1980-1990 yılları arasındaki dönem sonu dolar kurları
(Genel ağdan alınmıştır.)

Türkiye'nin ihracattaki rekabet gücünü artırabilmek için Türk lirasının değer kaybetmesine izin verildi. Dış kaynaklardan daha fazla yararlanmak için Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'yla ilgili düzenlemeler yapıldı ve böylece yabancı girişimcilerin Türkiye'ye yeni yatırımlar yapması sağlandı. Bu dönemde alınan kredilerin ve yapılan birikimlerin verimli yatırımlara dönüştürülmesi amacıyla çeşitli tedbirler alındı. 1985 yılından itibaren katma değer vergisi (KDV) uygulamaya konularak vergi gelirleri artırıldı. Özal hükûmetleri döneminde özel sektörün ekonomideki payını genişletmek için kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT) özelleştirilmeye başlandı. Bazı KİT'ler doğrudan satılarak bazıları da halka arz edilerek devlet tekelinden çıkarıldı.

Bu ekonomik tedbir ve dönüşümler sayesinde 1981-1990 yılları arasında Türk ekonomisi istikrarlı bir şekilde büyüdü. Ayrıca özel sektörün teknolojiye yaptığı yatırımlar sayesinde sanayi üretiminin millî gelir içindeki payı da arttı (Grafik 4.13).

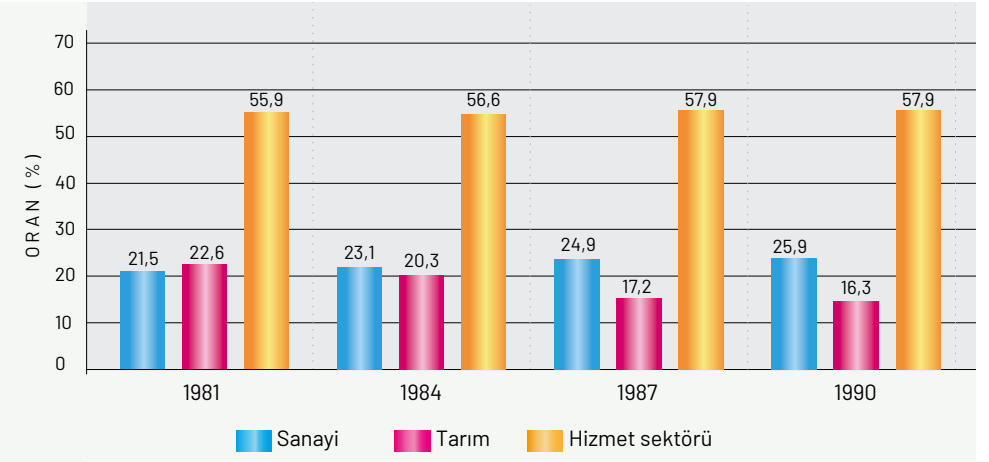

Grafik 4.13: 1981-1990 yılları arasında bazı sektörlerin GSMH içindeki payları
DİE, İstatistik Göstergeler 1923-2002 s. 618, 620 (Düzenlenmiştir.)

Yeni Anayasa ile yeni bir dönem

Evren Cumhurbaşkanı

SON DAKİKA: Kabul oyları yüzde 90 dolayında

• Halkoylamasına katılım birçok seçim merkezinde yüzde 90'ı aştı
• Yurttaşların büyük çoğunluğu sabah erken saatlerde oylarını kullandılar

"Evet,, rekoru Hatay ve Ağrı'da % 97

• Türkiye Cumhuriyetinin 7. Başkanı Kenan Evren

14. sayfada

Görsel 4.66: 8 Kasım 1982 tarihli bir gazete haberi

1980-1990 Yılları Arasındaki Siyasi Gelişmeler

12 Eylül 1980 Darbesi'nin ardından yeni bir anayasa için hazırlıklara başlandı. 1982 yılında askerî yönetime bağlı Danışma Meclisinin kurduğu komisyonca hazırlanan anayasa taslağı, Millî Güvenlik Konseyinin onayından sonra demokratik olmayan bir ortamda halk oylamasına sunuldu. Oylama sonucunda yeni anayasa %91,37 oy oranıyla kabul edildi ve Kenan Evren, cumhurbaşkanı seçildi (Görsel 4.66). 1982 Anayasası, temel hak ve özgürlükleri de büyük ölçüde sınırlandırdı.

Millî Güvenlik Konseyi, halk oylamasından önce aldığı kararda yeni siyasi partiler kanunu yayımlanıncaya kadar darbe öncesinde siyaset yapan tüm kişi ve kuruluşların siyasi açıklama yapmalarını yasakladı. 1982 Anayasası'nın kabulünden sonra, 24 Nisan 1983 tarihinde siyasette sivilleşmenin ilk adımı olarak siyasi parti kurulmasına izin verildi. Millî Güvenlik Konseyinin bu kararında NATO üyesi ülkelerin ve Avrupa merkezli siyaset kurumlarının (Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu ve Uluslararası Af Örgütü) baskıları da etkili oldu. Askerî yönetim, siyasi parti kurma izni vermesine rağmen seçime girecek parti sayısını hukuki bir düzenlemeyle sınırlandırdı. Bu süreçte Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisinin (ANAP) yanı sıra Millî Güvenlik Konseyinin onayı ve desteği ile emekli Orgeneral Turgut Sunalp tarafından kurulan Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) de siyasete girdi.

Ayrıca sol ideolojiyi temsilen de emekli Başbakanlık Müsteşarı Necdet Calp tarafından Halkçı Parti (HP) kuruldu. 1980 Darbesi'nden sonra siyaset yapması yasaklanan Süleyman Demirel'e yakın isimler de Büyük Türkiye Partisi (BTP) adı altında bir parti kursa da Adalet Partisinin devamı olduğu gerekçesiyle bu parti kapatıldı. Demirel ve arkadaşları da siyaset yapma yasağını çiğnedikleri iddiasıyla Çanakkale'ye bağlı Zincirbozan'da gözetim altına alındı.

6 Kasım 1983 tarihinde yapılan genel seçimi beklenmedik bir şekilde Turgut Özal liderliğindeki ANAP kazandı. Halkın ANAP'ı iktidara taşımasının en önemli nedenlerden biri, Turgut Özal'ın dört siyasi eğilimi (sosyal demokrasi, liberalizm, milliyetçilik ve muhafazakârlık) bir araya getirerek uzlaşmacı bir tutum sergilemesiydi. Bu seçimde ANAP dışında sadece Halkçı Parti (HP) ve Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) Meclise girebildi. Cumhurbaşkanı Kenan Evren, seçim sonuçları açıklandıktan sonra hükûmeti kurma görevini Turgut Özal'a verdi.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

1983 genel seçimlerinde halkın %92,27'si oy kullanmıştır. Dönemin koşullarını göz önünde bulundurduğunuzda seçimlere bu kadar yüksek katılım sağlanması hakkındaki düşüncelerinizi paylaşınız.

ANAP, 1984'te yapılan yerel seçimlerde (mahallî idareler seçimi) de büyük bir başarı gösterdi ve oy oranını artırdı. Turgut Özal, bu seçimlerin ardından mali ve idari alanlarda başlattığı reformlara hız verdi ve birçok yatırım yaptı (Görsel 4.67).

Görsel 4.67: Başbakan Özal, Fatih Köprülü Kavşağı`nın açılışında, 28 Ağustos 1988

1980'li yılların ikinci yarısında siyasetin sivilleşmesi ve demokratikleşmesi için önemli adımlar atıldı. 12 Eylül Darbesi'nden sonra kapatılan bazı siyasi partiler, farklı isimler altında yeniden kurularak Türkiye siyasetinde aktif olarak yer almaya başladı. Bu arada askerî hükûmet döneminde Türkiye ile Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkiler, askerî yönetimin antidemokratik uygulamaları nedeniyle kopma noktasına gelmişti. ABD de Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinden ve İran'daki rejim değişikliğinden sonra Türkiye ile daha yakın ilişkiler kurma gereği duyuyordu. Ancak bu ilişkilerin gelişmesi, Türkiye'nin demokratikleşmesi ve liberal ekonomi anlayışını hayata geçirmesiyle mümkün olabilecekti. Bu süreçte Turgut Özal da ABD ile askerî ve siyasi ortaklık kurmanın yanı sıra ekonomik ve ticari alanlarda da iş birliği yapmayı hedefliyordu. Bu nedenlerle 6 Eylül 1987'de siyasi yasakların kaldırılması için halk oylaması yapıldı ve 12 Eylül Darbesi'nden sonra siyaset yapması yasaklanan politikacıların yasakları çok az farkla kaldırıldı.

1987'de yapılan halk oylamasından sonra daha önce kurulmuş olan Doğru Yol Partisinin (DYP) başına Süleyman Demirel, Demokratik Sol Partinin (DSP) başına Bülent Ecevit, Milliyetçi Çalışma Partisinin (MÇP) başına Alparslan Türkeş, Refah Partisinin (RP) başına ise Necmettin Erbakan getirildi.

Siyasi yasakların kalkmasının ardından ANAP erken genel seçim kararı aldı ve Türkiye yeni bir seçim sürecine girdi. 29 Kasım 1987 tarihinde yeni partilerin de katılımıyla gerçekleşen seçimde ANAP, %10'luk bir oy kaybına uğrasa da yeniden iktidara geldi. Bu seçimlerde ANAP %36,4 oy oranıyla 292 milletvekili, DYP ise %19,2 oy oranıyla 59 milletvekili çıkardı. DSP, %8,6; RP, %7,2; Milliyetçi Çalışma Partisi ise %2,9 oranında oy aldı ancak %10'luk ülke barajını geçemedikleri için Meclise giremedi. 2 Kasım 1985'te Erdal İnönü başkanlığında kurulan Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) ile Halkçı Partinin birleşmesinden meydana gelen Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), 1987 seçimlerinde oyların %24,8'ini alarak 99 milletvekili çıkardı ve Mecliste ANAP'tan sonraki ikinci parti oldu.

Görsel 4.68: 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın TBMM'deki yemin töreni, 9 Kasım 1989

ANAP, 1991 seçimlerine kadar iktidarda kaldı. Bu arada Kenan Evren'in görev süresi doldu ve 31 Ekim 1989'da TBMM'de yapılan bir seçimle cumhurbaşkanlığı görevine Turgut Özal getirildi (Görsel 4.68). Böylece 1960 Askerî Darbesi'nden sonra ilk kez asker kökenli olmayan biri cumhurbaşkanı seçilmiş oldu. Bu durum, Türk siyasetinin sivilleşmesi yönünde atılan en önemli adımlardan biri olarak tarihe geçti. Turgut Özal, vefat ettiği 17 Nisan 1993 tarihine kadar cumhurbaşkanlığı görevini sürdürdü. Turgut Özal'dan sonra ise bu göreve Süleyman Demirel seçildi.

Ertuğrul Fırkateyni'nden Günümüze Türk-Japon Dostluğu

1887 yılında Japonya Prensi Komatsu, Osmanlı Devleti'ne diplomatik bir ziyarette bulunarak İmparator Meiji'nin Sultan II. Abdülhamid'e gönderdiği hediyeleri ve dostluk mesajını iletti. II. Abdülhamid de bir süre sonra hem bu ziyarete karşılık vermek hem de hazırlattığı imtiyaz nişanını ve diğer değerli hediyelerini Japon imparatoruna ulaştırmak için Osmanlı donanmasına ait Ertuğrul Fırkateyni'ni Japonya'ya gönderdi (Görsel 4.69). Temmuz 1889'da Albay Osman Bey ve Yarbay Ali Bey komutasındaki 609 kişilik mürettebatla yola çıkan Ertuğrul Fırkateyni, on bir ay sonra Japonya'nın Yokohama Limanı'na ulaştı. II. Abdülhamid'in gönderdiği mektubu ve imtiyaz nişanını İmparator Meiji'ye takdim eden Osmanlı heyeti, üç ay boyunca Japonya'da kalarak çeşitli görüşmeler yaptı. 15 Eylül 1890'da dönüş yoluna çıkan Ertuğrul Fırkateyni, ertesi gün Japonya'nın Kushimoto kasabası açıklarında büyük bir tayfuna yakalandı ve kayalıklara çarparak battı.

Görsel 4.69: Ertuğrul Fırkateyni

Görsel 4.70: Türk-Japon Dostluğu ve Ertuğrul Fırkateyni Şehitleri Anıtı, Ünye

Bu elim kazanın ardından o bölgede yaşayan Oshima (Oşima) köyünün halkı yaralı gemicileri tapınaklara götürerek tedavi etti. Haberi alan Japon imparatoru da köye çok sayıda doktor gönderdi. Kazadan sadece 69 denizci sağ kurtarılabildi, Osman Bey de dâhil diğer denizciler hayatlarını kaybetti. Kazada vefat edenlerin yakınları ve sağ kalanlar için Japonya'da çeşitli yardım kampanyaları düzenlendi. Tedavileri tamamlanan yaralılar da Hiei ve Kongı adlı iki askerî gemiyle İstanbul'a gönderildi.

Ertuğrul Faciası'ndan sonra yaşanan bu dayanışma sayesinde Türk ve Japon halkları arasında güçlü bağlar kuruldu. Kazada hayatını kaybedenlerin anısına 1891 yılında Kushimoto'da bir anıt inşa edildi. 1929'da ise bu anıt genişletilerek sonraki Japon imparatoru tarafından ziyaret edildi. 1937 yılında Türkiye tarafından restore edilen bu anıtta her yıl düzenli olarak anma törenleri yapılmaktadır. Günümüzde Kushimoto kasabası, Mersin ve Yakakent ile kardeş şehir ilan edilmiştir. 2014 yılında ise Ertuğrul Fırkateyni'nde şehit olan Türk denizcilerin anısına Ordu'nun Ünye ilçesinde Türk-Japon Dostluğu ve Ertuğrul Fırkateyni Şehitleri Anıtı açılmıştır (Görsel 4.70).

1985 yılında Tahran'da çok sayıda Japon vatandaşı mahsur kalınca Japon yetkililer uluslararası yardım çağrısında bulundu. Bunun üzerine Türkiye devreye girdi ve Japon vatandaşları İran'dan çıkararak Türk Hava Yolları ile ülkelerine gönderdi. 23 Ekim 2011'de ise Van'da meydana gelen 7,2 büyüklüğündeki depremin ardından Japonya'dan birçok yardım gönüllüsü gelerek arama kurtarma çalışmalarına katıldı. Bu olaylar, iki ülke halkları arasındaki dostluk ve dayanışmayı daha da güçlendirdi.

Türkiye ile Japonya arasında 1924 yılında kurulan diplomatik ilişkiler, günümüzde de siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda devam etmektedir. 2013 yılında stratejik ortaklık düzeyine yükseltilen Türk-Japon ilişkileri, karşılıklı yapılan üst düzey ziyaretlerle hızla geliştirilmektedir. Ayrıca Türk ve Japon halkları arasındaki dostluğu pekiştirmek amacıyla 2003 yılı Japonya'da "Türkiye Yılı", 2010 yılı Türkiye'de "Japon Yılı", 2019 yılı ise Japonya'da "Türk Kültür Yılı" olarak ilan edilmiş ve iki ülkede de çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir.

4.6. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere kutucuklarda verilen sözcüklerden uygun olanları yazınız.

ASALA	**EOKA**	**Orta Doğu**	**Camp David**
Turgut Özal	**Nihat Erim**	**Keşmir**	**Jim Crow**

1. 1948 yılında Hindistan ile Pakistan arasında ..... Sorunu nedeniyle savaş çıktı.
2. 12 Mart Muhtırası'ndan sonra ..... Hükûmeti kuruldu.
3. ABD Yüksek Mahkemesi, 1896 yılında ırk ayrımcılığını yasal temellere oturtan ..... Yasası'nı kabul etti.
4. 1955'te Kıbrıslı Rumlar tarafından kurulan ..... örgütü, Türklere yönelik birçok terör eylemi gerçekleştirdi.
5. 17 Eylül 1978'de Mısır, İsrail ve ABD arasında ..... Antlaşmaları imzalandı.
6. 24 Ocak Kararları, ... ve ekibi tarafından hazırlandı.

Aşağıdaki soruların cevaplarını altlarında bırakılan boş alanlara yazınız.

7. Afganistan SSCB tarafından işgal edildiğinde ABD Afgan mücahitlerini desteklemiştir. Afganistan'ın jeopolitik konumundan kaynaklanan önemini de göz önünde bulundurarak bu desteğin nedenini açıklayınız.

8. 1973 Petrol Krizi, gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde hangi etkilere neden olmuştur?

9. 1968'de başlayan öğrenci ve işçi hareketleri, dünyadaki politik gelişmeleri nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

10. Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ABD'nin Türkiye'ye karşı tutumu, iki devlet arasındaki ilişkileri nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

11. Köyden kente göç olgusu, Türkiye'nin sosyal yapısında nasıl bir dönüşüme neden olmuştur? Gerekçeleriyle açıklayınız.

12. 24 Ocak Kararları, Türk ekonomisini nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

13-14. soruları aşağıda verilen bilgilerden yararlanarak cevaplayınız.

- Ermeni diasporası, 1970'li yıllardan itibaren 1915 Olaylarına dair asılsız iddialarının Türkiye tarafından kabul edilmesi, ayrıca tazminat ve toprak taleplerinin karşılanması için özellikle ABD, Fransa gibi etkili olduğu ülkeler aracılığıyla Türkiye'ye baskı yapmaya çalışmaktadır.
- Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, Fransa ve Türkiye arasında Suriye'nin kuzeyi ile Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları konusunda görüş ayrılıklarının yaşandığı bir dönemde 24 Nisan'ı anma günü olarak kabul etti.
- 29 Ekim 2019'da ABD Temsilciler Meclisi, diasporanın asılsız iddialarını kabul eden ve Barış Pınarı Harekâtı nedeniyle Türkiye'ye yaptırım uygulamayı öngören iki yasa tasarısını kabul etti.
- Türkiye, ilgili ülkelerin arşivlerinin açılması ve söz konusu iddiaların tarihçiler tarafından değerlendirilmesi gerektiğini belirterek siyasetçilerin geçmişte yaşanan olaylarla ilgili herhangi bir hüküm veremeyeceğini vurguladı.
- Türkiye, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları konusunda uluslararası hukuk kurallarından kaynaklanan hakları olduğunu ve bu hakları hiçbir ülkenin ihlal edemeyeceğini açıkladı. Bu doğrultuda Doğu Akdeniz'de doğal gaz ve petrol aramak için başlatılan sondaj çalışmalarına devam etti. Ayrıca Suriye'nin kuzeyinde yuvalanan ve PKK'nın uzantısı olan terör örgütü YPG'ye karşı başlattığı Barış Pınarı Harekâtı'nı da uluslararası baskılara rağmen sürdürdü.

13. Ermeni diasporasının 1915 Olaylarıyla ilgili asılsız iddiaları, küresel güçlerin Türkiye'ye karşı izlediği politikaları nasıl etkilemektedir? Açıklayınız.

14. Küresel güçlerin ve Ermeni diasporasının faaliyetleri karşısında Türkiye nasıl bir yaklaşım sergilemektedir?

Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları okuyunuz ve doğru cevabı işaretleyiniz.

15. Soğuk Savaş Dönemi'nde Doğu ve Batı bloklarında yer almayan bazı ülkeler, Bağlantısızlar Hareketi adı altında bir araya geldi. Ancak bu hareket, küresel güçlerden bağımsız olarak belirlediği siyasi ve ekonomik hedeflere çeşitli nedenlerle ulaşamadı.

Bağlantısızlar Hareketi'nin başarısız olmasında, üye ülkelerin

I. yönetim biçimlerinin farklı olması,
II. farklı coğrafyalarda yer alması,
III. askerî ve ekonomik açıdan güçsüz olması,
IV. emperyalist politikalar uygulaması

nedenlerinden hangileri etkili olmamıştır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve III D) II ve IV E) I, II ve IV

16. SSCB Devlet Başkanı Leonid Brejnev, 1973'te ABD Başkanı Richard Nixon ile yaptığı görüşmede "Dünyada güç ve etki bakımından gerçekten yetkin durumda olan sadece iki ulus bulunduğunu biliyoruz: Sovyetler Birliği ve ABD. Biz aramızda bir karar verdiğimizde dünyadaki diğer uluslar bizimle aynı fikirde olmasa bile bizim kararımıza uymak zorunda kalacaktır." dedi.

Buna göre

I. Süveyş,
II. Vietnam,
III. Afganistan,
IV. Kore

savaşlarından hangileri Brejnev'in sözlerini doğrulayacak şekilde sonuçlanmıştır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) III ve IV E) I, III ve IV

17. 1967 ve 1973 yıllarında gerçekleşen Arap-İsrail Savaşlarında birçok Batılı devlet İsrail'i destekledi. Bu nedenle Arap ülkeleri de 1973 Arap-İsrail Savaşı'ndan hemen sonra petrolü bir koz olarak kullanmaya başladı. Bu doğrultuda petrol fiyatlarını yükseltip üretimi düşüren Arap ülkeleri, dünya genelinde bir petrol krizi çıkmasına neden oldu. Bunun sonucunda başta ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, Japonya ve Hollanda olmak üzere petrole ihtiyaç duyan birçok sanayileşmiş ülkenin ekonomisi büyük zarar gördü.

Buna göre 1973 Petrol Krizi'nin sanayileşmiş ülkeler için aşağıdakilerden hangisine neden olması beklenemez?

A) Üretim faaliyetlerinin azalması sonucu büyüme oranlarının düşmesine
B) Enerji maliyetlerinin yükselmesine bağlı olarak enflasyonun artmasına
C) Fiyat istikrarı sağlanarak ekonomideki belirsizliklerin ortadan kalkmasına
D) Sanayileşmiş devletlerin alternatif enerji kaynağı arayışına girmesine
E) Ekonomik risklere karşı enerji politikalarında değişiklik yapılmasına

18. 1970'li yıllarda Türk-Sovyet ilişkilerinin bozulmasına;

I. Kıbrıs Barış Harekâtı,
II. Haşhaş Sorunu,
III. Arap-İsrail Savaşları,
IV. Afganistan'ın İşgali

olaylarından hangileri neden olmuştur?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve IV D) I, II ve III E) I, III ve IV

19. ABD'nin bazı eyaletlerinde Afro-Amerikanların otobüslerin ön sıralarında oturmaları yasaktı. Arkada yolculuk ederken de beyaz biri oturmak istediğinde kendi yerlerini ona vermek zorundaydılar. Afro-Amerikanlar, bu ve benzeri uygulamaların yanı sıra oy kullanma hakları konusunda da büyük bir ayrımcılığa uğruyordu. Martin Luther King liderliğinde başlayan ırkçılık karşıtı mücadele sonucunda 1964 yılında Sivil Haklar Yasası, 1965'te ise Oy Kullanma Yasası kabul edilerek bu ayrımcılığa neden olan uygulamalar kaldırıldı.

Bu metne göre

I. Çıkarılan yasalarla ırkçılık tamamen ortadan kaldırılmıştır.
II. Afro-Amerikanlar beyazlarla eşit haklara kavuşmuştur.
III. ABD'li beyazlar ayrımcılığa ve ırkçılığa karşı çıkmıştır.
IV. Afro-Amerikanlar temel haklarından mahrum bırakılmıştır.

ifadelerinden hangilerine ulaşılamaz?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) III ve IV E) I, II ve III

20. 1979'da gerçekleşen İran İslam Devrimi, Orta Doğu'daki dengelerin değişmesine neden oldu. Stratejik müttefiklerinden İran'ı kaybeden ABD, Orta Doğu politikalarında değişikliğe gitmek zorunda kaldı ve Mısır-İsrail Barış Antlaşması'na öncülük ederek Mısır'ı yanına çekti. 1980 yılında başlayan İran-Irak Savaşı'nda ise tarafsız kalmayı tercih eden ABD, savaş sürecinde hem İran'ın Orta Doğu'daki etki gücünün zayıflamasını hem de Irak'ın savaştan zayıf düşerek çıkmasını amaçladı. Bu nedenle Irak'a açıktan, İran'a ise el altından silah sattı.

Buna göre ABD'nin Orta Doğu politikalarıyla ilgili

I. Siyasi ve ekonomik çıkarlar öncelenmiştir.
II. Bölgesel barışı korumak hedeflenmiştir.
III. Devletler arası ilişkilerde adil davranılmıştır.
IV. Bölgedeki güçler dengesinin korunması amaçlanmıştır.

ifadelerinden hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve IV D) I, II ve III E) I, II ve IV

21. Aşağıdaki tabloda bazı ülkelerin 2017 yılı itibarıyla farklı kaynaklardan yaptıkları elektrik üretiminin yüzdelik dağılımı verilmiştir.

Ülke	Kömür	Petrol	Doğal Gaz	Nükleer	Yenilenebilir Enerji
Fransa	2,1	0,3	2,3	77,6	17,5
Almanya	45,4	0,9	9,9	15,5	28,0
ABD	39,5	0,9	26,8	19,1	13,6
Kanada	9,9	1,2	9,3	16,4	62,8
Çin	72,5	0,2	2,0	2,3	23,0
Hindistan	75,1	1,8	4,9	2,8	15,5
Rusya	14,9	1,0	50,1	17,0	17,0

Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü, s. 8 (Düzenlenmiştir.)

Buna göre

I. Fransa, hava kirliliğine en az neden olan ülkedir.
II. Çin, fosil yakıtların en fazla kullanıldığı ülkedir.
III. ABD, karbon emisyonunun en az gerçekleştiği ülkedir.
IV. Kanada, yenilenebilir enerjiyi en fazla kullanan ülkedir.

ifadelerinden hangilerine ulaşılabilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve IV D) I, II ve III E) I, II ve IV

22. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da yaşanan sosyoekonomik sorunlar, savaştan önce kurulan uluslararası ekonomik ve siyasi düzenin sorgulanmasına neden oldu. Fransa'da öğrenciler, eğitimde reformlar yapılması ve savunma harcamalarının kısıtlanması talepleriyle Mayıs 1968'de sokaklara döküldü. Paris'te başlayan protesto gösterilerine polisin şiddetle karşılık vermesi üzerine tepkiler büyüdü ve fabrika işçileri de öğrencilere destek verdi. Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle'ün politikalarına karşı çıkan halk, ülke genelinde genel grevler, boykotlar ve işgaller başlattı. Bu protestolar kısa sürede tüm dünyaya yayılarak öğrenci ve işçi hareketlerini tetikledi.

Bu protestoların tüm dünyaya yayılmasında;

I. savunulan düşüncelerin evrensel olması,
II. uluslararası ekonomik düzene karşı yapılması,
III. siyasi rejimlerin değiştirilmek istenmesi,
IV. kültürel değerlerin korumasının amaçlanması

ifadelerinden hangilerinin etkili olduğu söylenebilir?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve III D) III ve IV E) I, III ve IV

23. 1960-1970 yılları arasında birçok Türk vatandaşı Almanya, Avusturya, Hollanda, Belçika, Fransa, İsveç, Avustralya gibi ülkelere işçi olarak göç etmiştir. Bu göçlerin Türkiye'nin sosyoekonomik yapısına olumlu ve olumsuz birçok etkisi olmuştur. Bu işçiler, Türkiye'ye kesin dönüş yaptıktan sonra da Türk ekonomisine katkı yapmaya devam etmiştir.

Aşağıdakilerden hangisi, yurt dışına gerçekleşen işçi göçünün olumsuz etkilerinden biridir?

A) İşsizlik oranının düşmesi ve yurt içindeki istihdam baskısının azalması
B) Yurda kesin dönüş yapan işçilerin küçük ölçekli ticari faaliyetlerde bulunması
C) İşçilere ait döviz girdisinin döviz darboğazının aşılmasına katkı sağlaması
D) İşçilerin, yaptıkları birikimleri sanayi sektörü yerine hizmet sektörüne yatırması
E) Döviz transferleri sayesinde dış ticaret açığının kapatılması

24.
- 1890'da Japonya ziyaretinden dönen Ertuğrul Fırkateyni'nin batması üzerine Japon halkı ve devleti, Türk denizcilerini kurtarmak için büyük çaba gösterdi ve bu faciadan sağ kurtulanlar için yardım kampanyaları düzenledi. Bu olay sonrasında Türk-Japon dostluğunun temelleri atıldı.
- 1985'te İran-Irak Savaşı sırasında Tahran'da mahsur kalan 215 Japon vatandaşı Türkiye tarafından kurtarıldı.
- 2011'deki Van Depremi'nden sonra Japon halkı depremzedelere yardım gönderdi.

Bu bilgilere göre

I. Bazı olaylar, milletlerarası ilişkileri olumlu yönde etkiler.
II. Devletler arası çıkarlar, halkları da birbirine yakınlaştırır.
III. Gelişmiş ülkeler gelişmemiş ülkelere yardım eder.

ifadelerinden hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve III D) II ve III E) I, II ve III

Bu üniteyle ilgili etkileşimli sorulara yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

5. ÜNİTE

KÜRESELLEŞEN DÜNYA

ÜNİTE KONULARI

5.1. SSCB'NİN DAĞILMASI VE TÜRK CUMHURİYETLERİ'NİN BAĞIMSIZLIKLARINI KAZANMASI

5.2. AVRUPA'DA MEYDANA GELEN SİYASİ GELİŞMELER

5.3. ORTA DOĞU VE AFGANİSTAN'DA MEYDANA GELEN SİYASİ GELİŞMELER

5.4. KÜRESELLEŞEN DÜNYADAKİ EKONOMİK, SOSYOKÜLTÜREL VE BİLİMSEL GELİŞMELER

5.5. KÜRESELLEŞEN DÜNYADA ÖNE ÇIKAN OLAY VE OLGULAR

5.6. 1990'DAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI

5.7. 1990 SONRASI TÜRKİYE'DE MEYDANA GELEN SİYASİ, EKONOMİK, SOSYOKÜLTÜREL VE BİLİMSEL GELİŞMELER

ANAHTAR KAVRAMLAR

- Glasnost
- Perestroyka
- TİKA
- Neo-liberal Ekonomi
- Kök Hücre
- Arap Baharı
- Mülteci
- Siber Tehdit
- Asimetrik Savaş
- Çekiç Güç
- Sosyal Medya
- Küresel Terör

Bu ünitede

- **Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkileri,**
- **Küreselleşme Dönemi'nde Avrupa'da meydana gelen siyasi gelişmeleri,**
- **Küreselleşen dünyada Orta Doğu ve Afganistan'da meydana gelen siyasi gelişmeleri ve nedenlerini,**
- **Küreselleşen dünyadaki ekonomik, sosyokültürel ve bilimsel gelişmeleri,**
- **Küreselleşen dünyada öne çıkan olay ve olguların siyasi, sosyokültürel ve teknolojik gelişmelere etkilerini,**
- **1990 sonrası Türk dış politikasındaki gelişmeleri,**
- **1990 sonrası Türkiye'de meydana gelen siyasi, ekonomik, sosyokültürel ve bilimsel gelişmeleri**

öğreneceksiniz.

Ünite alanına yönlendiren karekod

Ünite özetine yönlendiren karekod

5.1. SSCB'NİN DAĞILMASI VE TÜRK CUMHURİYETLERİ'NİN BAĞIMSIZLIKLARINI KAZANMASI

KONUYA BAŞLARKEN

Mustafa Kemal Atatürk
(1881-1938)

"Bugün, Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez; tıpkı Osmanlı gibi tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalanabilir; bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak, yalnız o günü susup beklemek değildir; hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır; manevî köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür, inanç bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların, yani dış Türklerin bize yaklaşmasını bekleyemeyiz, bizim onlara yaklaşmamız gerekli."

M. Kemal Atatürk

Atatürk'ün bu ifadelerine göre Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında kurulacak siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler nasıl olmalıdır? Açıklayınız.

Görsel 5.1: Mihail Gorbaçov (1931-2022)

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın iki süper gücünden biri olan ve özellikle Doğu Avrupa ülkelerini siyasi ve sosyal açıdan kendi etkisi altında tutmayı başaran SSCB, 1980'lerden itibaren eski nüfuzunu kaybetti. Bu süreçte SSCB içinde yaşanan ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunların çözümünde sosyalist sistem yetersiz kaldı. Komünist Partinin devlet yönetiminde tek yetkili güç olması ve muhalif seslerin Sovyet yönetimi tarafından şiddetle bastırılması da halkın hak ve özgürlük taleplerini daha yüksek sesle dile getirmesine neden oldu. Benzeri durumlar diğer Doğu Bloku ülkelerinde de yaşandı ve Fransa'da başlayan öğrenci hareketleri Doğu Avrupa'ya kadar ulaştı. 1985'te iktidara gelen Mihail Gorbaçov, giderek kötüleşen toplumsal ve ekonomik sorunları çözmek ve sosyalist sistemi yeniden yapılandırmak için bazı düzenlemeler yapma gereği duydu (Görsel 5.1).

Mihail Gorbaçov, "glasnost (açıklık, şeffaflık)" ve "perestroyka (yeniden yapılandırma)" adı verilen yeni politikalar doğrultusunda hukukun üstünlüğünü ve demokratik ilkeleri esas alan, aynı zamanda ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi hedefleyen bir yönetim anlayışı benimsedi. Ülkedeki siyasi ve toplumsal sorunların çözülmesi ve özgürlüklerin her alanda genişletilmesi için birçok adım attı. Bu amaçla SSCB içinde birçok ekonomik reform hayata geçirildi ve uluslararası ekonomik ilişkiler yeniden yapılandırıldı.

Görsel 5.2: Bush ve Gorbaçov, ABD-SSCB Zirvesi öncesindeki karşılama töreninde, 1990

Soğuk Savaş Dönemi'nde savunma harcamalarının artması ve ABD ile nükleer silahlanma ve uzay çalışmaları yarışına girilmesi, SSCB ekonomisine büyük bir yük getirmişti. Bu durumun sürdürülemeyeceğini gören Gorbaçov, Amerikan yönetimiyle görüşmelere başladı. ABD Başkanı Ronald W. Reagan ile yaptığı zirve toplantılarında ABD'yi Yıldız Savaşları Projesi'nden vazgeçirmek için uğraştı, ayrıca uzun ve orta menzilli füzelerin sınırlandırılması konusunda da anlaşma yolları aradı. Sonraki yıllarda ABD Başkanı George H. W. Bush (Corc H. W. Buş) ile yaptığı görüşmelerde de bu uzlaşma çabalarını sürdürdü (Görsel 5.2). Ancak bu dönemde SSCB'nin içinde bulunduğu ekonomik durumu kendisi için bir avantaj olarak kullanan ABD, bu uzlaşma adımlarına olumlu karşılık vermedi.

Gorbaçov öncülüğünde yürütülen glasnost ve perestroyka politikaları, SSCB'nin dağılmasını engelleyemediği gibi Doğu Bloku'nun çöküşünü de hızlandırdı. İlk olarak Letonya, Estonya ve Litvanya'dan başlayan ayrılık hareketleri, zamanla SSCB'ye bağlı diğer cumhuriyetleri de etkiledi. Bunun sonucunda SSCB'ye bağlı Türk Cumhuriyetleri de bağımsızlıklarını ilan etti. 8 Aralık 1991'de Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Ukrayna tarafından SSCB'nin sona erdiği ve yerine Bağımsız Devletler Topluluğu adıyla yeni bir oluşum kurulduğu ilan edildi. 21 Aralık 1991'de SSCB'yi oluşturan 15 cumhuriyetten 11'inin katılımıyla Kazakistan'ın başkenti Almatı'da bir zirve toplantısı yapıldı. Bu toplantıya Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan, Tacikistan, Ermenistan ve Moldova; gözlemci ülke olarak da Gürcistan katıldı. Litvanya, Estonya, Letonya ve Gürcistan dışındaki 11 cumhuriyet, bağımsızlık ve eşitlik esasına dayanan Bağımsız Devletler Topluluğuna dâhil oldu.

Bağımsız Devletler Topluluğunun kurulmasıyla SSCB fiilen sona ermiş oldu. 25 Aralık 1991'de Mihail Gorbaçov devlet başkanlığı görevinden istifa etti. Kremlin Sarayı'ndaki kızıl bayrak indirilerek yerine Rusya Federasyonu'nun bayrağı çekildi. 26 Aralık 1991'de Sovyet Parlamentosu SSCB'nin dağıldığını resmen onayladı. Bu değişimin ardından ABD, dünya siyasetindeki tek süper güç hâline geldi ve bu durum, güçler dengesinin bozulmasına neden oldu. Rusya Federasyonu ise Boris Yeltsin'in devlet başkanlığında, SSCB'nin bıraktığı boşluğu doldurmak için yeni kurulan bağımsız devletler üzerindeki siyasi ve ekonomik nüfuzunu sürdürmeye çalıştı.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni dünya düzeni, Türk dış politikasında ne gibi değişiklikler meydana getirmiş olabilir? Açıklayınız.

Bağımsız Türk Cumhuriyetleri'nin Türk Tarihine Etkisi

Kafkasya ve Orta Asya'da Sovyet yönetimi altında varlıklarını sürdüren Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan, SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanarak yeni dünya düzenindeki yerlerini aldı (Harita 5.1).

Yandaki haritanın etkileşimli hâline üstteki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Harita 5.1: SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri

XIX. yüzyıldan itibaren Rus egemenliği altında bulunan Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanması, Türk tarihi açısından önemli bir dönüm noktası oldu. Rus Çarlığı zamanında başlayan ve SSCB'nin kurulması ile devam eden "bölgeyi etnik ve siyasi bölgelere ayırarak Ruslaştırma" siyaseti, bu cumhuriyetlerde yaşayan Türkler üzerinde derin etkiler bıraktı. Ruslar, bu süreç içinde Türklerin birlik ve beraberliğini engellemek için onları bir araya getirecek olan dil, inanç ve tarih şuurunu tahrip etmeye çalıştı. Bu amaçla Türk toplulukları, yaşadıkları coğrafyaya, mensup oldukları boy ve mezheplere, benimsedikleri siyasi görüşlere ve hayat tarzlarına göre ayrıştırıldı. Ayrıca Ruslar Türklerin yaşadığı coğrafyalara yerleştirilerek, Türkler de Rusların çoğunlukta olduğu bölgelere sürgün edilerek Türk nüfusu asimile edilmeye çalışıldı. İki yüz yıl süren bu Rus emperyalizmi karşısında Türkler, belli dönemlerde çeşitli isyan hareketlerine girişti. Bu isyanlar başarısızlıkla sonuçlansa da yürütülen mücadeleler sayesinde Tük topluluklarının bağımsızlık arzusu ve millî değerleri canlı tutuldu.

Görsel 5.3: Türk Konseyi 8. Zirvesi'ne katılan liderler (soldan sağa) Türk Konseyi Genel Sekreteri Bağdad Amreyev, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbangulu Berdimuhammedov, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev ve Macaristan Başbakanı Viktor Orban

Görsel 5.4: Bakü Azadlık Meydanı'nda düzenlenen Zafer Geçidi Töreni, 10 Aralık 2020

Türkiye'nin Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ile İlişkileri

Bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri'ni resmî olarak tanıyan ilk ülke Türkiye oldu. Türkiye, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dan itibaren ortak bir dili, tarihi ve kültürü paylaştığı Türk Cumhuriyetleri ile iyi ilişkiler kurma ve bu ilişkileri geliştirme esasına dayalı bir politika izledi. Bu amaçla ülkeler arasında cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlar düzeyinde birçok ziyaret gerçekleştirildi.

Türkiye, Türk Cumhuriyetleri'yle siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda iş birlikleri kurarak önemli antlaşmalara imza attı. 1992'de kurulan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) aracılığıyla birçok sosyal, ekonomik ve kültürel projeyi hayata geçirdi. Ayrıca bu ülkelerin tanınması, uluslararası ve bölgesel kuruluşlara üye yapılması ve uluslararası yardım kuruluşlarının destek programlarına dâhil edilmesi için de öncülük etti. Türkiye'nin girişimleri sonucunda 1992 yılında ilk kez Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi toplandı. Türkçe konuşan ülkeler arasındaki ilişkileri en üst seviyede geliştirmeyi amaçlayan bu toplantılar, 1992-2010 yılları arasında, toplam on kez gerçekleştirildi. 3 Ekim 2009'da Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye tarafından kurulan Türk Konseyi (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi), bir diğer ismiyle Türk Keneşi, 15-16 Eylül 2010'da İstanbul'da gerçekleştirilen 10. Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi'yle resmen hayata geçirildi. 12 Kasım 2021'de İstanbul'da toplanan Türk Konseyi 8. Zirvesi'nde, teşkilat çerçevesindeki iş birliğine yeni bir boyut kazandırıldı ve Türk Konseyinin adı Türk Devletleri Teşkilatı olarak değiştirildi (Görsel 5.3).

Türkiye, I. Karabağ Savaşı'ndan sonra Ermenistan'ın Karabağ'ı işgal etmesiyle başlayan süreçte Azerbaycan'ın yanında yer alarak o bölgede yaşayan Türklere destek verdi. 27 Eylül 2020'de Ermenistan'ın işgal altındaki Azerbaycan topraklarını genişletmek amacıyla başlattığı saldırılar sonrasında çıkan II. Karabağ Savaşı'nı Azerbaycan kazandı. Bu savaşla Azerbaycan, otuz yıldır işgal altında bulunan topraklarının %80'ini geri adı. II. Karabağ Savaşı'nda Türkiye, Azerbaycan'a siyasi, diplomatik, teknik ve askerî alanlarda büyük destek verdi ve Azerbaycan halkının kazandığı bu zaferin paydaşlarından biri oldu (Görsel 5.4). Türkiye ile Azerbaycan arasında geliştirilen askerî iş birliği sayesinde bu savaşta Türk yapımı İHA ve SİHA'lar etkin şekilde kullanıldı.

Türkiye, Türk Cumhuriyetleri'yle eğitim ve kültür alanlarında da birçok proje gerçekleştirdi. Eğitim alanında yapılan iş birlikleri çerçevesinde karşılıklı protokoller imzalanarak 1992 yılından itibaren Türk Cumhuriyetleri'nden gelen binlerce öğrenci, Türkiye'deki ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarında eğitim görmeye başladı. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti, TİKA aracılığıyla Türk Cumhuriyetleri'nde yeni eğitim kurumları açılmasına ve geliştirilmesine de öncülük etti (Görsel 5.5).

Görsel 5.5: TİKA tarafından tadilatı yapılarak modern eğitim cihazları ile donatılan bir teknoloji sınıfı, Kazakistan, 2012

31 Ekim 1992'de Ankara'da yapılan Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye ile Kazakistan arasında ortak bir üniversite kurulması için bir anlaşma imzalandı. Bu doğrultuda kurulan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 1994 yılından beri Kazakistan'da eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmektedir (Görsel 5.6).

Görsel 5.6: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi

1993 yılında Türk dünyası ile küresel sanat çevreleri arasında kalıcı ve sürekli bir etkileşim sağlamak için kurulan TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı) aracılığıyla birçok sanatsal, bilimsel ve kültürel proje hayata geçirildi (Görsel 5.7). Bu kurum çatısı altında düzenlenen resim sergisi, konser, şölen, Nevruz kutlaması gibi etkinliklerle Türk kültürü tüm dünyaya tanıtıldı.

Bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri'nin büyük bölümünde hâlâ Rus kültürünün egemen olması, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki kültürel iş birliğinin önemini artırmaktadır. 21 Mart 2009'da yayın hayatına başlayan TRT AVAZ'da ortak Türk kültürünün tanıtılması ve korunması amacıyla bütün Türk dünyasına yönelik yayınlar yapılmaktadır. Ayrıca ilk merkezini 26 Mayıs 2010 tarihinde Astana'da açan Yunus Emre Enstitüsünde de Türk dili, edebiyatı ve sanatıyla ilgili birçok faaliyet düzenlenmektedir.

Görsel 5.7: Kazakistan'ın kültür başkenti Almatı'daki Abay Devlet Opera ve Bale Tiyatrosu'nda düzenlenen TÜRKSOY'un 30. Kuruluş Yılı etkinlikleri kapsamında Türk dünyası sanatçılarının bir araya geldiği gala konserinden bir görüntü

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Eğitim, bilim ve kültür alanlarında yapılan iş birlikleri, Türk devletleri arasındaki ilişkileri sizce nasıl etkilemektedir? Açıklayınız.

Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ekonomik İlişkiler

SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan Türk Cumhuriyetleri, serbest piyasa ekonomisine geçmek için önemli adımlar atmış ve zamanla dünya ekonomisini etkileyecek bir güce ulaşmıştır. Bu gücün nedeni; Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Özbekistan ve Kırgızistan'ın yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından oldukça zengin bir coğrafyada kurulmuş olmasıdır. Hazar Havzası içinde yer alan Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan, dünyanın en büyük petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip ülkeleri arasındadır. Ayrıca Türk Cumhuriyetleri'nde uranyum, altın, maden kömürü, krom, bakır, tungsten, antimon, cıva gibi stratejik öneme sahip yer altı kaynakları da bulunmaktadır.

Türk Cumhuriyetleri, bağımsızlıklarını kazandıkları 1991 yılından itibaren jeopolitik konumları gereği Avrupa'dan Uzak Doğu'ya kadar uzanan coğrafyanın ekonomik ilişkilerinde belirleyici unsurlardan biri oldu. Türkiye de karşılıklı çıkar anlayışına dayalı politikalarla bu cumhuriyetlerin ekonomik gelişimine katkı sağladı ve bu ülkelere yönelik ticaret hacmini önemli ölçüde artırdı.

Türkiye, devlet destekli bir ihracat kredi bankası olan Eximbank (Egzimbank) aracılığıyla özel sektörün Türk Cumhuriyetleri'yle ticari ilişkiler kurmasını teşvik etti. Böylece birçok özel şirket, başta inşaat olmak üzere telekomünikasyon, tekstil, giyim, turizm, petrol ürünleri, maden ve gıda sektörlerine milyarlarca dolarlık yatırımlar yaptı. Bu süreçte Türkiye de jeopolitik konumunun sağladığı imkânlar sayesinde Avrupa'nın ana tüketim merkezleri ile Hazar Havzası ve Orta Doğu enerji kaynakları arasında bir enerji koridoru hâline geldi. Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'dan çıkarılan doğal gaz ve petrolün Avrupa pazarlarına ulaştırılmasına aracılık etmek, Türkiye için de önemli bir fırsat oldu. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı projesinin hayata geçirilmesiyle daha önce Rusya üzerinden Avrupa'ya taşınan Azerbaycan petrolüne Türkmenistan ve Kazakistan petrolleri eklendi. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) projesiyle de Azerbaycan doğal gazı Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmaya başladı (Harita 5.2). Bu projeler, hem Türkiye'nin hem de Türk Cumhuriyetleri'nin siyasi ve ekonomik kalkınmasına büyük katkı sağladı.

Harita 5.2: TANAP projesi

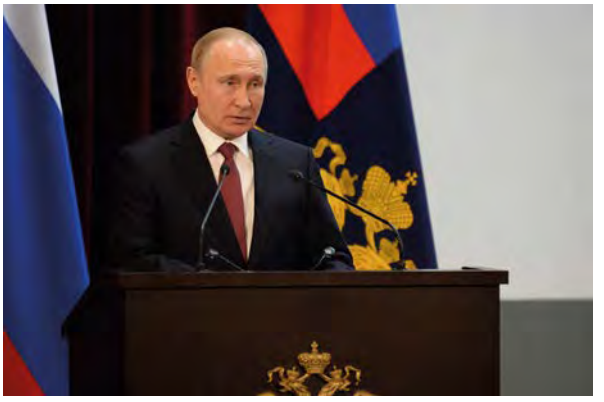

Görsel 5.8: Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin (1952-...)

Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının işletilmesi ve taşınması; ABD, Rusya, Çin, İran ve Türkiye arasındaki siyasi ve ekonomik rekabetin artmasına neden oldu. Rusya ve İran, Hazar Havzası'ndan çıkarılan doğal gaz ve petrolün Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına taşınmasına karşı çıkarken ABD ve Avrupa Birliği ise bu durumu destekledi.

Rusya ile Türk Cumhuriyetleri'nin coğrafi ve tarihsel birlikteliği, Rusya'ya Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının işletilmesi ve taşınmasında önemli avantajlar sağladı. Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, ülkesini yeniden bölgenin egemen gücü hâline getirmek için Türk Cumhuriyetleri üzerindeki ekonomik, siyasi ve kültürel nüfuzunu artırmaya yönelik politikalar izledi (Görsel 5.8). Rusya bu amaçla enerji kaynaklarının Türkiye, İran ve Çin üzerinden taşınmasına karşı çıkarken İran da kendi stratejik önemini korumak ve ekonomik kazancını artırmak için çalışmalar yürüttü.

Günümüzde Türkiye, Hazar Havzası ve Orta Doğu'daki enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında köprü görevi görmekle beraber Avrupa'nın enerji konusunda Rusya'ya bağımlılığının azalmasında da kilit ülke konumundadır. Bu nedenle Avrupa için hayati bir öneme sahip olan doğal gazdaki kaynak çeşitliliği ve enerji güvenliği meselesi, Türkiye'nin stratejik önemini artırmıştır. 24 Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden sonra Avrupa ülkelerinin Rusya'ya ekonomik yaptırımlar uygulaması, Rusya'nın da buna karşılık Kuzey Akım Boru Hattı'ndan Avrupa'ya taşınan doğal gazı süresiz olarak kesmesi, Avrupa Birliği üyesi ülkelerde büyük bir enerji krizine neden olmuştur. Bu durum, Avrupa ülkeleri için Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirmenin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Türkiye Cumhuriyeti, bundan sonra enerji konusunda sadece bir koridor görevi üstlenmeyi değil, aynı zamanda bölgenin enerji üssü olmayı da hedefleyen politikalar yürütmektedir (Harita 5.3).

Harita 5.3: Transit doğal gaz boru hatları

Avrupa Birliği ülkeleri ve ABD, enerji konusunda Rusya'yı devre dışı bırakan bütün projeleri desteklemektedir. Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak, hem Avrupa ülkelerinin hem ABD'nin siyasi ve ekonomik çıkarlarına hizmet etmektedir. Bu nedenle ABD, Orta Asya politikalarında müttefiki olan Türkiye'ye enerji hatları konusunda destek vererek bölgedeki etkinliğini artırmaya çalışmaktadır.

Türk Cumhuriyetleri, bu süreçte küresel güçlerin kendi aralarında rekabet etmesinin getirdiği fırsatları değerlendirmekte ve kendi ekonomilerine önemli katkılar sağlamaktadır. Özellikle Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan yönetimleri, Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının işletilmesi ve taşınması konusunda iş birliği içinde hareket etmektedir. Türkiye de izlediği siyasi, ekonomik ve kültürel politikalarla Türk Cumhuriyetleri'ni desteklemekte ve bu ülkeler arasında bir sorun yaşandığında ara buluculuk görevi üstlenmektedir. Orta Asya, Hazar Bölgesi ve Kafkasya'daki imkân ve fırsatlar, Türkiye'nin dünya siyasetindeki nüfuzunu güçlendirirken bölge ülkeleri ile kurulan ekonomik iş birlikleri sayesinde Türkiye'nin dış ticaret hacmi de giderek genişlemektedir.

5.1. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

5.2. AVRUPA'DA MEYDANA GELEN SİYASİ GELİŞMELER

KONUYA BAŞLARKEN

1. Sizce Doğu Avrupa'daki komünist yönetimler, SSCB'de meydana gelen siyasi ve ekonomik gelişmelerden ne ölçüde etkilenmiştir? Açıklayınız.
2. II. Dünya Savaşı sırasında işlenen insanlık suçlarından yeterince ders alındığını düşünüyor musunuz? Örneklerle açıklayınız.
3. Avrupa Birliği'nin sınırlarının genişlemesi, dünya siyasetinde hangi değişimlere neden olabilir? Açıklayınız.

Görsel 5.9: Lech Wałęsa (1943-...)

Görsel 5.10: Vaclav Havel (1936-2011)

Doğu Avrupa Ülkelerindeki Yönetim Değişiklikleri

Yumuşama Dönemi'nde Batı ve Doğu bloklarına üye ülkeler, Helsinki'de düzenlenen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nda bir araya gelerek insan hakları, güvenlik sorunları ve devletler arası iş birliği konularını görüştü. Bu görüşmeler sonucunda 1 Ağustos 1975'te 35 ülkenin katılımıyla hukuki bir bağlayıcılığı olmayan, sadece siyasi bir iyi niyet bildirisi niteliği taşıyan Helsinki Nihai Senedi imzalandı. Bu gelişmenin ardından Avrupa'daki sosyalist devletlerde yaşayan aydınlar ve milliyetçi gruplar, hak ve özgürlük taleplerini yüksek sesle dile getirmeye başladı. Bu talepler zamanla şekil değiştirerek SSCB'nin Doğu Bloku ülkeleri üzerindeki hegemonyasına karşı örgütlü bir mücadeleye dönüştü. Bu arada Gorbaçov'un uygulamaya koyduğu glasnost ve perestroyka politikalarıyla SSCB'ye yeni bir güç ve dinamizm kazandırılmak istense de dağılmanın önüne geçilemedi. Doğu Bloku ülkelerinde peş peşe gerçekleşen devrimler sonrasında Avrupa'daki bütün komünist iktidarlar devrilmeye başladı.

Polonya'da Lech Wałęsa (Leh Valesa) liderliğindeki Dayanışma Hareketinin başlattığı işçi hareketleri sonucunda 1989 yılında bağımsız seçimler yapıldı ve seçimleri kaybeden komünist yönetim iktidardan düşürüldü (Görsel 5.9). Böylece Polonya, komünist sistemin yıkıldığı ilk Doğu Avrupa ülkesi oldu.

Çekoslovakya'nın başkenti Prag'daki öğrenci ve işçiler de 1989'da komünist hükûmetin politikalarını protesto etmek için gösteriler düzenledi. Vaclav Havel'in (Vatslav Havel) liderlik yaptığı bu protesto hareketleri sonucunda komünist yönetim düşürüldü (Görsel 5.10). Kadife Devrim olarak adlandırılan bu sürecin ardından bağımsız seçimler yapıldı ve demokratik bir yönetim iktidara geldi. Çekoslovakya, 1993 yılında Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak iki ayrı devlete bölündü.

Doğu Bloku ülkelerinden Romanya, komünist yönetimin şiddet kullanılarak indirildiği tek Avrupa ülkesi oldu. 1965-1989 yılları arasında Romanya'yı yöneten Nikolay Çavuşesku, baskıcı politikaları ve hiçbir muhalif sese izin vermeyen yönetim anlayışıyla halkın büyük tepkisine neden oldu. Çavuşesku'nun 1989'daki bir miting sırasında halk tarafından ıslıklanması, Romanya'daki komünist rejimin yıkılma sürecini başlattı. Protestolara katılan binlerce kişi Çavuşesku'nun emriyle öldürülünce halk ülke çapında ayaklandı. Romanya ordusunun da halka destek vermesiyle Çavuşesku devrildi ve yapılan yargılama sonucunda idam edildi.

Arnavutluk'taki komünist rejimin kurucusu Enver Hoca 1985'te öldükten sonra devlet başkanlığı görevine Ramiz Alia (Ramiz Aliya) getirildi. Ramiz Alia, Batılı ülkelerden ekonomik destek alarak ülke yönetiminde bazı reformlar yaptı ve 1991 yılında Arnavutluk'ta çok partili hayata geçilmesinin önünü açtı. Bu adımın ardından 1992'de yapılan seçimler sonucunda Sali Berisha (Sali Berişa) liderliğindeki Demokrat Parti iktidara geldi ve böylece komünist rejim sona erdi.

Doğu Bloku ülkelerinden Macaristan ve Bulgaristan'da da diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi halk ayaklanmaları sonucunda komünist rejimler yıkılarak yerine demokratik yönetimler kuruldu.

Doğu ve Batı Almanya'nın Birleşmesi

Görsel 5.11: Berlin Duvarı'nın yıkılması, 1990

Doğu Almanya'daki komünist rejim karşıtı ayaklanmalar, Batı ve Doğu Almanya'nın birleşmesini sağlayan olayların başlangıcı oldu. Doğu Almanya'daki komünist yönetim yurt dışına çıkmak isteyenlere turistik amaçlı vize vermeye başlayınca on binlerce Doğu Alman vatandaşı Batı Bloku'na üye ülkelerin elçiliklerine sığındı. Bu durum, Doğu Almanya ile diğer ülkeler arasında uluslararası bir krize yol açtı. Bu gelişmenin ardından 1989 Ekim'inden itibaren Doğu Almanya'nın birçok büyük kentinde komünizm aleyhtarı gösteriler başladı.

Doğu Almanya, halk ayaklanmalarının önüne geçemeyince 9 Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın kapılarını açarak Batı Almanya'ya geçişe izin vermek zorunda kaldı. Ocak 1990'da ise Soğuk Savaş'ın Avrupa'daki en önemli simgesi olan Berlin Duvarı yıkıldı ve Berlin'in iki kanadı fiilen birleşti (Görsel 5.11). 18 Mart 1990 tarihinde Doğu Almanya'da yapılan bağımsız seçimleri Hristiyan Demokrat Partinin kazanması da iki Almanya'nın birleşmesini hızlandırdı. Batı Almanya Başbakanı Helmut Kohl'ün (Helmut Kol) girişimleri sonucunda SSCB, ABD, İngiltere, Fransa, Doğu Almanya ve Batı Almanya arasında 12 Eylül 1990'da Moskova Antlaşması imzalandı ve Almanya, tek devlet çatısı altında birleşti.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

1990'da Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi sonucunda ne gibi sosyoekonomik değişimler yaşanmış olabilir? Açıklayınız.

Avrupa Birliği'nin Genişlemesi

Görsel 5.12: Strasbourg'daki Avrupa Parlamentosu binası ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin bayrakları

1957'de imzalanan Roma Antlaşması'ndan sonra Fransa, Federal Almanya, Belçika, İtalya, Hollanda ve Lüksemburg tarafından Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kuruldu. Bu topluluk, bir süre sonra üye ülkeler arasındaki siyasi ve ekonomik iş birliğini geliştirmek ve uluslararası sistemdeki nüfuzunu güçlendirmek amacıyla diğer Avrupa ülkelerine de kapılarını açtı. 1973'te İngiltere, İrlanda ve Danimarka; 1981'de Yunanistan; 1986'da ise İspanya'nın üyelik başvuruları kabul edilerek AET'nin sınırları genişletildi.

Doğu Bloku'nun dağılmasından sonra AET'nin genişleme politikası yeniden belirlendi ve koşulluluk ilkesi kurumsallaştırıldı. Buna göre AET'ye üye olmak isteyen ülkelere üyelik öncesinde bazı koşulları yerine getirme ve bazı yükümlülükleri üstlenme zorunluluğu getirildi. Bu arada 1992'de imzalanıp 1993'te yürürlüğe giren Maastricht (Mastriht) Antlaşması'yla AET'nin ismi değiştirilerek Avrupa Birliği'ne (AB) dönüştürüldü. (Görsel 5.12). AB'ye üyelik koşulları, 1993'te imzalanan Kopenhag Kriterleri ve 1995'te imzalanan Madrid Kriteri ile kurumsal hâle getirildi. Bu tarihten sonra 1995'te Avusturya, Finlandiya ve İsveç; 2004'te Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Polonya, Macaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi; 2007'de Bulgaristan ve Romanya; 2013'te ise Hırvatistan AB'ye kabul edildi.

2024 yılı itibarıyla Türkiye, Karadağ, Sırbistan, Kuzey Makedonya, Arnavutluk, Ukrayna ve Moldova, AB'ye üyelik başvurusunda bulunan ancak üyelikleri henüz kabul edilmeyen ülkelerdir. Bosna-Hersek, Kosova ve Gürcistan ise potansiyel aday ülke durumundadır.

BİLGİ HAZİNESİ

1993 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen ve "Kopenhag Kriterleri" olarak bilinen kriterler, Birliğe üye olmak isteyen ülkeler açısından temel bir kılavuz niteliği taşımaktadır. AB aday ülkelerle müzakerelere başlamaya ilişkin kararı, Kopenhag "Siyasi" Kriterleri olarak bilinen; demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların mevcudiyeti koşullarının yeterli ölçüde karşılandığına kanaat getirmeden almamaktadır.
Öte yandan 15-16 Aralık 1995 tarihinde gerçekleştirilen Madrid Zirvesi'nde, Birliğe üye olacak ülkelerin sadece AB müktesebatını iç hukuklarına aktarmakla sorumlu olmadıkları, aynı zamanda uyumlaştırdıkları mevzuatı uygulamaktan sorumlu idari ve hukuki yapıları oluşturmakla da yükümlü oldukları belirtilmiş ve bu yükümlülük yeni bir katılım koşulu olarak sunulmuştur. İdari kapasite kriteri olarak adlandırılan bu koşul, Madrid Kriteri olarak da anılmaktadır.

*(Genel ağdan alınmıştır.)**

AB'nin Uluslararası Politikadaki Yeri ve Önemi

Avrupa Birliği, Avrupa ülkelerinin ekonomik ve kültürel alanlarda iş birliği yapmak için oluşturduğu bir topluluktur. Bu kuruluş ABD gibi konfederatif, Rusya gibi federatif bir yapıya sahip değildir; birlik üyesi ülkeler dış politikalarında birbirlerinden bağımsız hareket eder. Avrupa Birliği'nin dış politikadaki gücü siyasi ve askerî değil, ekonomik ve kültüreldir. Birliğin temel amacı, üye ülkeler arasındaki barışı sürekli kılmak, sorunları barışçıl yöntemlerle çözmek ve refahı artırmaktır. Bu açıdan Avrupa Birliği'nin dünya genelindeki nüfuzu ABD, Rusya, Çin gibi güçlü küresel aktörlere göre zayıftır.

AB üyesi ülkelerin dış politika ilişkilerinde bağımsız hareket etmesi, birliğin etki gücünü zayıflatmaktadır. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgaline az sayıda AB ülkesi destek vermiş, ancak üye ülkelerin büyük bir bölümü sessiz kalmıştır. Bu ve benzeri olaylarda birlik üyesi ülkelerin BM ve NATO üyesi olması, güçlü bir orduya sahip olmaması ve her ülkenin kendi çıkarlarına göre hareket etmesi, AB'nin dış politikada ABD'nin gölgesinde kalmasına neden olmaktadır.

AB Komisyonunun genişlemeden sorumlu eski üyesi Günter Verheugen (Günter Ferhoygın), AB'nin küresel ölçekte etkili bir güç olabilmesi için üye ülkeler arasında askerî ittifaklar yapılması gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir: "AB, güçlü bir ordu kurmak zorundadır. AB'nin küresel misyonunu yürütebilmesi buna bağlıdır. Çünkü yapılması gerekenleri artık diplomatlar değil, ordular yapacaktır ve AB de yarın 'Avrupa Birleşik Devletleri' olarak bir süper güç olacaksa askerî gücünü de ekonomik gücünün düzeyine çıkarmak zorundadır."

Görsel 5.13: Avrupa Merkez Bankası binası, Frankfurt

Avrupa Birliği'nin dış politikada en etkili olduğu alan ekonomidir. Öncelikli olarak üye ülkeler arasında ekonomik bir güç oluşturmak isteyen birlik, 1968'de kendi içinde bir gümrük birliği oluşturarak ticaret hacmini artırmaya çalıştı. 1992 yılında imzalanan Maastricht (Mastrih) Antlaşması'yla üye ülkeler arasında parasal bir birlik kurmak için ortak para birimine geçme kararı alındı. Avro kullanılan ülkelerdeki fiyat istikrarını sağlamak ve AB üyesi ülkelere mali danışmanlık hizmeti vermek amacıyla 1998'de Almanya'nın Frankfurt kentinde Avrupa Merkez Bankası kuruldu (Görsel 5.13). Güçlü bir para birimine ve ticaret hacmine sahip olmayı başaran AB, diğer devletlerle ekonomik ortaklık ve iş birliği yaparak dünya ticaret hacmindeki etkisini artırdı.

AB, 2008 yılında ortaya çıkan ve tüm dünyayı sarsan ekonomik krizden ciddi şekilde etkilendi. Bu süreçte AB ülkeleri; kamu açığının artması, rekabet gücünün azalması, işsizlik oranlarının yükselmesi, ekonomik büyüme hızının düşmesi gibi pek çok sorunla karşı karşıya kaldı. Bunun sonucunda avro bölgesi içinde kalan ülkelerin ekonomisi, 2009 yılında %4,1 oranında küçülerek tarihindeki en büyük daralmayı yaşadı.

AB ülkeleri, ekonomik krizin ardından mali olarak toparlansa da düzensiz göçün neden olduğu olaylar, Brexit meselesi, aşırı sağ ve popülist akımların yükselişi gibi iç sorunlarla uğraşmak zorunda kaldı. Son yıllarda İngiltere'nin AB'den ayrılma kararı alması, birlik içinde büyük bir deprem etkisi yarattı. İngiliz halkı, 23 Haziran 2016'da yapılan referandumda AB'den ayrılma [Brexit (Breksit)] yönünde oy kullandı. Böylece AB tarihinde

ilk kez bir devlet kendi kararıyla birlikten çıkmış oldu. İngiltere, uzun bir belirsizliğin ardından 31 Ocak 2020 tarihinde resmen AB üyeliğinden ayrıldı. 2020 yılında başlayan COVID-19 salgını da hem kamu sağlığını tehdit etmesi hem de ekonomide büyük bir durgunluğa yol açması bakımından AB ülkelerini olumsuz etkiledi.

Görsel 5.14: Ukrayna Devlet Başkanı Volodimir Zelenski ve Avrupa Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker (Jan Klod Yunka)

24 Şubat 2022'de Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'yı işgal etmesi, yeni bir bölgesel ve küresel krize kapı araladı. Bu işgali kendi güvenlikleri için bir tehdit olarak gören AB ülkeleri, Rusya karşısında yeni politikalar belirleyerek güvenlik, savunma, enerji kaynakları, ekonomi, göç politikası gibi alanlarda ortak tavır alma gereği duydu. Bu doğrultuda AB üyesi ülkeler, henüz AB üyesi olmayan Ukrayna'yı destekleme kararı aldı ve Ukrayna'ya ekonomik ve askerî yardımlarda bulundu. Ayrıca 2014 yılında AB'ye üyelik başvurusunda bulunan ve 2019'da Volodimir Zelenski'nin devlet başkanı seçilmesinin ardından üyeliğe kabul edilme çalışmalarına hız veren Ukrayna'nın birliğe bir an önce kabul edilmesi için de görüşmelere başlandı (Görsel 5.14). 23 Haziran 2022'de yapılan AB Ülkeleri Liderler Zirvesi'nde Ukrayna'nın yaptığı üyelik başvurusu kabul edildi ve Ukrayna, Moldova ile birlikte aday ülke statüsüne yükseltildi.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Sizce Ukrayna ve Moldova'nın AB'ye üye olması, AB-Rusya ilişkilerini nasıl etkiler? Açıklayınız.

AB-Türkiye İlişkileri

Türkiye, 1959 yılında Avrupa Ekonomi Topluluğuna (AET) üye olmak için müracaatta bulundu. Bu müracaattan uzun süre sonra, 1963 yılında Türkiye ile AET arasında bir ortaklık anlaşması imzalandı. Ancak 1960'lardaki siyasi karışıklıklar, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, 1980 Askerî Darbesi gibi gelişmeler nedeniyle AET, Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakmadı ve beklenen üyelik gerçekleşmedi.

6 Kasım 1983'te yapılan genel seçimlerin ardından yeniden demokratik sisteme dönen Türkiye, 14 Nisan 1987'de AET'ye üyelik başvurusunu yeniledi. AET, bu başvuruya 1989 yılında verdiği cevapta topluluğun önce kendi içindeki derinleşme ve genişleme sürecini tamamlayacağını belirterek Türkiye'nin bir sonraki genişlemeye kadar beklemesini ve bu arada Gümrük Birliği sürecini tamamlamasını önerdi. Bu cevap, Türkiye'de olumlu bir gelişme olarak değerlendirildi ve Gümrük Birliğine katılma protokollerini 1995 yılına kadar tamamlamak için hazırlıklara başlandı. 4 Mart 1998'de gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi'nde de AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi konusunun ele alındığı bir strateji belgesi açıklandı. Bu belgede AB'nin genişleme sürecinde Türkiye'ye de yer verileceği bir kez daha tekrarlandı.

Görsel 5.15: Avrupa Konseyinde Türkiye'nin katılım süreci oylanırken

10-11 Aralık 1999'da Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükûmet Başkanları Zirvesi'nde oy birliğiyle Türkiye'nin üyelik başvurusu kabul edildi ve Türkiye, aday ülke statüsüne yükseltildi. Bu karar sonrası Türkiye de Katılım Öncesi Stratejisi doğrultusunda diğer aday ülkeler gibi topluluk programlarından, fonlarından ve ajanslarından yararlanma hakkına sahip oldu.

2004 yılında Avrupa Birliği'ne on yeni ülke katıldı. Bu arada Avrupa Parlamentosu (AP) da Avrupa Birliği'nin Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine bir an önce başlamasını tavsiye eden karar tasarısını 262'ye karşı 407 oyla kabul etti (Görsel 5.15). 17-24 Aralık 2004'te toplanan Brüksel Zirvesi'nde, Türkiye'nin AB'ye katılım müzakerelerinin 2005 yılından itibaren başlatılması kararlaştırıldı. 3 Ekim 2005'te başlayan müzakerelerle Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir sürece girildi.

Katılım müzakerelerinde 35 konu başlığından 16'sı görüşüldü, bir başlık ise geçici olarak kapatıldı. AB üyesi bazı ülkelerin Türkiye'ye yönelik ön yargılı tutumları ve Kıbrıs Sorunu'nda Rum Kesimi'nin tezlerini savunuyor olması, müzakere sürecini olumsuz etkiledi. Bu ve benzeri nedenlerle Türkiye ile AB ilişkileri birçok kez kesintiye uğradı ve 2016'dan sonra yeni bir fasıl açılmadı.

Yugoslavya'nın Dağılması

1 Aralık 1918'de kurulan Yugoslavya, 1945'e kadar krallık rejimiyle yönetildi. II. Dünya Savaşı'nda ülke Alman işgaline uğrayınca Kral II. Petar yurt dışına kaçtı fakat halk büyük bir direniş göstererek Yugoslavya'yı işgalden kurtardı. Savaşın ardından Josip Broz Tito (Yosip Bros Tito) liderliğinde kurulan Komünist Parti, 2 Aralık 1945'te iktidarı ele geçirerek Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti'ni kurdu. SSCB'nin kontrolü altına girmek istemeyen Tito, Yugoslavya'yı Doğu Bloku'ndan çıkardı ve Bağlantısızlar Hareketi'ne dâhil etti. İçinde altı farklı federatif yapı barındıran bu sosyalist devlet, Tito'nun 1980 yılında ölümünden sonra siyasi krizlerle sarsılmaya başladı.

1987 yılında Slobodan Miloseviç, Yugoslavya'da bir darbe yaparak yönetimi ele geçirdi. Miloseviç'in izlediği Sırp milliyetçiliği temelli politikalar, ülke içindeki diğer federal yapılarda büyük bir huzursuzluğa neden oldu. Avrupa'nın dördüncü büyük ordusu olan Yugoslavya Federal Ordusu tamamen Sırpların kontrolüne geçti. Ayrıca Sırbistan dışındaki diğer özerk bölgelerde yaşayan halkların da anayasal hakları iptal edildi. Bu gelişmeler üzerine Slovenya ve Hırvatistan, 1991 yılında parlamento kararıyla bağımsızlıklarını ilan etti. Bunun üzerine Yugoslavya Federal Devleti, bu devletlerden orduya ait silahları teslim etmelerini istedi. Slovenya ve Hırvatistan'ın bu talebi reddetmesi üzerine Yugoslavya topraklarında iç savaş başladı.

Görsel 5.16: Aliya İzzetbegoviç (1925-2003) ve Bosna Hersek askerleri

Görsel 5.17: Potocari Anıtı ve Mezarlığı, Srebrenica

Bosna-Hersek'in İşgali

Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne bağlı Bosna-Hersek Özerk Bölgesi, 3 Mart 1992'de bağımsızlığını ilan etti. Bosna-Hersek'in bağımsızlığı, AB üyesi ülkeler, Türkiye ve ABD tarafından hemen tanındı. BM de aynı yıl Bosna-Hersek'in üyelik başvurusunu onayladı.

Bosna-Hersek'in bağımsızlık ilanı üzerine Sırp ordusu, Bosna üzerine büyük bir saldırı başlattı. Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç, BM'den Sırpları durdurmasını istedi (Görsel 5.16). Ancak BM, Yugoslavya'ya karşı sadece ekonomik yaptırım kararı aldı ve saldırıları durdurmaya yönelik bir girişimde bulunmadı. Bu arada Bosnalı Müslümanlar, tüm Yugoslavya'ya uygulanan silah ambargosu nedeniyle kendilerini savunmak için gereken askerî teçhizattan da mahrum kaldı. Aliya İzzetbegoviç BM'ye başvurarak silah ambargosunun tek taraflı olarak kaldırılmasını istedi ancak bu talep de kabul edilmedi.

Sırp ordusu, Müslümanların yoğunlukta olduğu bölgeleri ele geçirip katliam yapmaya başlayınca Birleşmiş Milletler; Srebrenica (Serebrenika), Saraybosna, Tuzla, Zepa ve Gorajde'yi güvenli bölge ilan etti. Bunun üzerine Bosnalı Müslümanlar, Sırpların zulmünden kaçarak bu güvenli bölgelere sığındı. BM Barış Gücü bünyesinde görev yapan ve Srebrenica'yı korumakla görevli olan 600 Hollandalı asker, BM Barış Gücü komutanı Fransız bir generalden aldıkları emirle şehri terk etti. Bunun üzerine daha sonra "Sırp Kasabı" olarak anılacak olan Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin Başkanı Radovan Karadziç, Ratko Mladiç komutasındaki Sırp birliklerini Srebrenica'ya gönderdi. Şehri kısa sürede ele geçiren Sırp ordusu, 11-22 Temmuz 1995 tarihlerinde 8000'den fazla Bosnalı Müslümanı katletti (Görsel 5.17). Soykırımdan sonra ele geçirilen video kayıtlarıyla Hollandalı subayların Srebrenica'yı terk ettikleri gün Sırp subaylarla yemek yedikleri kanıtlandı.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Aliya İzzetbegoviç'in "Asla intikam peşinde koşmayın, adalet arayın. Ama yapılanları da kesinlikle unutmayın." tavsiyesi, Balkanlardaki barışa nasıl bir katkı sağlar? Açıklayınız.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da yaşanmış en büyük trajedi olan Srebrenica Katliamı, daha sonra BM tarafından insanlığa karşı işlenmiş suçlar kapsamında kabul edildi. Bosna Savaşı'ndan sonra ülkenin farklı yerlerinde yüzlerce toplu mezar bulundu. Bu toplu mezarların bulunmasını sağlayan mavi kelebekler, Srebrenica Katliamı'nın simgesi hâline geldi (Görsel 5.18).

Görsel 5.18: Srebrenica Katliamı'nın simgesi mavi kelebekler (temsilî)

Bosna Savaşı'nda Hırvat ve Sırp güçleri, bölgede Osmanlı medeniyetinin izlerini silmek için birçok tarihî eseri yıktı. 1992-1995 yılları arasında gerçekleşen Bosna Savaşı'nda 614 cami, 218 mescit, 69 medrese, 37 türbe ve 405 adet köprü, hamam, şifahane gibi vakıf eseri tahrip edildi.

Yıkılan mimari eserler arasında Osmanlı medeniyetinin Balkanlardaki en önemli simgelerinden Mostar Köprüsü de bulunmaktaydı. 1566 yılında Mimar Sinan'ın öğrencisi Mimar Hayreddin tarafından inşa edilen ve Mostar şehrinin en önemli simgesi olan bu köprü, dört asır boyunca farklı medeniyetleri birleştirmesi yönüyle büyük bir değer taşıyordu. Bosna Savaşı'nda Hırvat saldırıları sonucunda yıkıldıktan sonra Türkiye ve UNESCO [United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Yunaytıt Neyşıns Edukeyşınıl, Sayntifik end Kalçırıl Organizeyşın) (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu)] tarafından restore edilen Mostar Köprüsü, günümüzde Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınmıştır (Görsel 5.19). Savaş sırasında yıkılan diğer mimari eserler de başta Türkiye olmak üzere Suudi Arabistan, İran, Malezya gibi ülkelerin katkılarıyla yeniden inşa edilmiştir.

Görsel 5.19: Mostar kenti ve Mostar Köprüsü

DERS DIŞI UYGULAMA

Yandaki karekod üzerinden TRT Belgesel tarafından hazırlanan "Srebrenitsa Anneleri Kayıplarını Arıyor" adlı belgeselin 1. bölümünü izleyiniz. Bu belgeselden yararlanarak Boşnak annelere soykırımla ilgili duygu ve düşüncelerinizi anlattığınız bir mektup yazınız.

Küresel Güçlerin Bosna Savaşı'ndaki Kayıtsızlığı

Yugoslavya'da iç savaş başladığında BM Güvenlik Konseyinin silah ambargosu kararı alması tamamen Sırpların lehine oldu. Eski Yugoslavya ordusuna ait silahlar Sırpların kontrolündeydi ve ambargo nedeniyle diğer devletlerin savunma yapacak silah ve mühimmatı yoktu. Savaş başladığında birçok ülke tarafsızlık görüntüsü altında Avrupa'nın orta yerinde yapılan bu soykırıma göz yumdu. ABD ve İngiltere, Yugoslavya'nın

toprak bütünlüğünü vurgulamakla yetindi. Rusya Federasyonu, BM'nin ambargo kararına rağmen Sırplara destek verdi. Almanya, tarihî bağlarından dolayı Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığını kabul etti ancak Bosna'ya uygulanan silah ambargosunun devamını istedi. Yunanistan da Makedonya'nın bağımsız bir devlet olmasını istemediği için Sırpları destekledi. BM Güvenlik Konseyinin, Küçük Yugoslavya olarak anılan Bosna'da sadece gözlemci olarak bulunması ve Sırplara yönelik hiçbir caydırıcı askerî güç kullanmaması, Sırpları cesaretlendirdi.

Görsel 5.20: Slobodan Miloseviç, Aliya İzetbegoviç ve Hırvat Cumhurbaşkanı Franjo Tudjman

BM, Yugoslavya'dan ayrılan veya ayrılacak olan devletlerin bağımsızlığını tanıyacağını ilan edince Aliya İzzetbegoviç, 3 Mart 1992'de Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etti. Sırpların yaptığı katliama ilk zamanlarda seyirci kalan NATO, bazı ülkelerden gelen baskıların artması üzerine harekete geçti ve Sırp kuvvetlerini havadan bombaladı. Yugoslavya Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç, bölgedeki Sırp birliklerinin teslim olmasıyla anlaşma masasına oturmak zorunda kaldı. Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan arasında 1995'te imzalanan Dayton (Deytın) Barış Antlaşması'yla Bosna Savaşı sona erdi (Görsel 5.20). Bosna ve Kosova savaşlarından sonra bölgedeki etkisini kaybeden Yugoslavya 2003'te resmen dağıldı.

Yugoslavya'da çıkan iç savaş sonrasında Sırbistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Hırvatistan, Slovenya ve Makedonya devletleri kuruldu (Harita 5.3).

Harita 5.3: Yugoslavya'nın dağılmasından sonra kurulan devletler

BİLGİ HAZİNESİ

Makedonya'nın İsmi Sorunu

1991 yılında Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden ülkelerden biri de Makedonya Cumhuriyeti'dir. Bu ülkenin anayasal isminin Makedonya olarak ifade edilmesi, Yunanistan'ı siyasi, tarihî ve kültürel nedenlerle rahatsız etmiştir. Yeni kurulan bu devletin Yunanistan'ın sınırları içinde yer alan Makedonya bölgesi üzerinde de hak iddia edeceğini düşünen Yunan hükûmeti, Makedonya Cumhuriyeti'nin hem AB hem de NATO üyeliğine itiraz etmiştir. İki ülke arasında yirmi yedi yıl boyunca devam eden bu sorun, 12 Haziran 2018 tarihinde imzalanan Prespa Anlaşması'yla çözülmüş ve Makedonya'nın isminin Kuzey Makedonya Cumhuriyeti olarak değiştirilmesine karar verilmiştir. Bu karar, söz konusu antlaşmanın 12 Şubat 2019'da Makedonya Cumhuriyeti'nin resmî gazetesinde yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir.

Kosova'nın İşgali

Kosova, Tito Dönemi'nde hazırlanan anayasayla Sırbistan'ın içinde özerk bir bölge olarak kabul edilmişti. 1989'da Slobodan Miloseviç devlet başkanı olduktan sonra Kosova'nın özerklik statüsüne son verildi. Bunun üzerine Kosova nüfusunun yaklaşık %90'ını oluşturan Arnavutlar protestolara başladı. Bu barışçı protestolar karşısında Sırpların geri adım atmaması, Kosova'daki gerginliği artırdı. Dayton Barış Antlaşması'nda Kosova Sorunu'ndan bahsedilmemesi de Arnavutları hayal kırıklığına uğrattı. Bunun üzerine Kosovalı Arnavutlar, Kosova Kurtuluş Ordusu'yla birlikte Sırplara karşı silahlı mücadeleye başladı (Görsel 5.21). 28 Şubat 1998'de Sırp güvenlik güçlerinin yaptığı saldırılarda birçok Arnavut hayatını kaybetti.

Görsel 5.21: Kosova Kurtuluş Ordusu askerleri

Birleşmiş Milletler, Kosova Savaşı devam ederken Sırbistan'la görüşerek katliamların durdurulmasını istedi. Ancak Sırbistan bu talebi dikkate almadı ve saldırılara devam etti. Bunun üzerine NATO devreye girdi ve 24 Mart 1999'da Kosova'daki Sırp birliklerine karşı hava harekâtı başlattı. Türkiye de bu operasyona on bir savaş uçağı ile katıldı. Sırplar, bu hava harekâtı üzerine Arnavutlara yönelik başlattıkları etnik temizliğe hız verdi ve birçok sivili katletti. Sırp katliamından kaçan yüz binlerce Arnavut, yurtlarını terk ederek Türkiye, Arnavutluk, Makedonya ve Karadağ'a sığındı. NATO'nun düzenlediği hava harekâtı ile zor durumda kalan Slobodan Miloseviç de 9 Haziran 1999'da BM'nin barış şartlarını kabul ettiğini açıkladı.

Görsel 5.22: Kosova'da görev yapan KFOR birlikleri

Kosova halkı, Sırp birliklerinin savaş boyunca gerçekleştirdiği yıkım nedeniyle çok zor durumda kaldı. BM, gönderdiği Barış Gücü aracılığıyla bölge halkına çeşitli insani yardımlarda bulundu. NATO da Kosova'daki güvenliği sağlamak için KFOR [Kosova Force (Kosova Fors)] Barış Gücü'nü kurdu (Görsel 5.22). Türkiye'nin de asker gönderdiği KFOR birlikleri günümüzde de görevine devam etmektedir. Savaş sonrası BM denetimi altına alınan Kosova, 2008'de bağımsızlığını ilan etmiştir.

5.2. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

5.3. ORTA DOĞU VE AFGANİSTAN'DA MEYDANA GELEN SİYASİ GELİŞMELER

KONUYA BAŞLARKEN

1. Sizce küresel güçlerin Orta Doğu'daki siyasi ve ekonomik gelişmelere müdahale etme gerekçeleri nelerdir?
2. Dünya ülkeleri uluslararası terörizmle etkin bir şekilde mücadele etmek için hangi temel ilkeler etrafında birleşmelidir?

1979'da Mısır ve İsrail arasında Camp David Antlaşmaları imzalandıktan sonra Arap ülkelerinin İsrail'e karşı kendi aralarında kurdukları siyasi ve askerî ittifak sona erdi. ABD'den ekonomik yardım sözü alan Mısır'ın Filistin'le ilgili politika değişikliğine gitmesi, Arap dünyasındaki ortak mücadele zeminini zayıflattı. Bununla birlikte İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'den çekilmemesi ve Golan Tepelerini ilhak etmesi de Arap-İsrail çatışmalarının alevlenmesine neden oldu.

Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), 1970'te meydana gelen Kara Eylül Olaylarından sonra Ürdün'den çıkarıldı ve Lübnan'a taşındı. Bu durumu bahane eden İsrail, 1982'de Lübnan'ın bir kısmını işgal etti. İsrail ordusunun Lübnan'a girmesinin ardından binlerce sivil, Beyrut yakınlarında bulunan ve Filistinli mülteciler için inşa edilen Sabra ve Şatilla kamplarına sığındı. Dönemin Savunma Bakanı Ariel Şaron'un (Aryel Şaron) emrindeki İsrail ordusunun açtığı yoldan ilerleyen ve Lübnanlı aşırı milliyetçi Hristiyanlardan oluşan falanjist milisler, Sabra ve Şatilla kamplarına girerek binlerce sığınmacıyı katletti. Bu katliama sebep olan Ariel Şaron, "Beyrut Kasabı" olarak tarihe geçti. Birleşmiş Milletler, 16 Aralık 1982'de bu katliamı kınayarak bunun bir soykırım olduğunu kabul etti. Ancak daha önce olduğu gibi bu olaydan sonra da İsrail'e karşı bir yaptırım uygulanmadı.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

BM, İsrail'in gerçekleştirdiği birçok olayı insanlığa karşı işlenen suçlar kapsamında kabul etmiş ancak İsrail'e karşı hiçbir yaptırım uygulamamıştır. Sizce BM'nin bu tutumunun sebebi nedir?

Görsel 5.23: Kubbetü's-Sahra, Kudüs

Filistin Halkının Direnişi: İntifada

İsrail'in insanlık dışı uygulamaları karşısında başta Arap dünyası olmak üzere tüm dünyanın sessiz kalması, Filistin halkının kendi intifadasını başlatmasına neden oldu. "Filistin halkının topyekûn direnişi" anlamına gelen intifada hareketi, tarihsel süreç içinde büyük bir mücadeleye dönüştü.

I. İntifada hareketi, 1987 yılında İsrail askerlerinin Cebaliye Mülteci Kampı'ndaki dört Filistinliyi araçla çarparak öldürmesi üzerine başladı. Yaser Arafat ve FKÖ'nün de destek verdiği bu ayaklanmada Filistin halkı; genel grev, boykot, sivil itaatsizlik, iş bırakma gibi eylemler yaparak ve barikatlar kurarak İsrail askerlerinin müdahalesine karşı koydu. Bunun üzerine on binlerce İsrail askeri, sivillerin üzerine ateş açarak 1000'den fazla Filistinliyi katletti. BM, bu katliam karşısında her zamanki gibi İsrail'i kınamaktan öteye geçmedi.

15 Kasım 1988'de Cezayir'de toplanan Filistin Millî Konseyi, başkent Kudüs olmak üzere bağımsız Filistin Devleti'nin kurulduğunu ilan etti (Görsel 5.23). Yaser Arafat da bu devletin ilk başkanı seçildi. Asya ve Afrika ülkelerinin birçoğu Filistin Devleti'ni aynı gün tanırken Batılı ülkeler uzun süre resmî kabul konusunda çekimser kaldı. BM, 2012 yılında Filistin'i BM'ye üye olmayan gözlemci devletler arasında kabul etti. 2014 yılında İsveç Parlamentosunun tanıma kararıyla Filistin ilk kez bir AB ülkesi tarafından muhatap alınmış oldu ve 2015 yılındaki BM Genel Kurulu toplantısında Filistin Devleti'nin bayrağı göndere çekildi.

Günümüzde Filistin Devleti 137 devlet tarafından resmen tanınmıştır. ABD ise Filistin'i tanımadığı gibi Filistin'in BM'ye üye olması konusundaki muhalefetine devam etmektedir.

İntifada süreci, Orta Doğu politikaları konusunda ABD'yi zor durumda bıraktı. Arap halklarının Filistin meselesi nedeniyle aşırı milliyetçi uçlara savrulmasından endişe duyan ABD; FKÖ ve İsrail arasında ara bulucu rolü üstlendi. 1991 yılında ABD'nin girişimiyle yapılan Madrid Görüşmeleri'nde Filistin ve İsrail tarafları ilk kez bir araya geldi. Bu görüşmenin ardından Norveç'in ara buluculuğuyla yapılan Oslo Görüşmeleri'nde ise taraflar birbirlerini resmen tanıdıklarını kabul etti. Oslo'da alınan kararlar doğrultusunda 13 Eylül 1993'te Washington'da İsrail ile Filistin arasında bir antlaşma imzalandı (Görsel 5.24). Bu antlaşmaya göre Filistin, İsrail'e karşı yürüttüğü silahlı faaliyetleri sonlandıracak; İsrail de Gazze, Eriha ve Batı Şeria bölgelerinde –beş yıl sonra bağımsızlığını ilan etmek üzere- özerk bir Filistin Devleti kurulmasını kabul edecekti. Ancak bu antlaşmanın mimarlarından İsrail Başbakanı Yitzhak Rabin (İzak Rabin), aşırı milliyetçi bir İsrailli tarafından öldürülünce antlaşma hükümleri uygulanamadı.

Görsel 5.24: Washington Antlaşması imzaladıktan sonra İsrail Başbakanı Yitzhak Rabin (İzak Rabin), ABD Başkanı Bill Clinton (Bil Klintın) ve Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat

Oslo Görüşmeleri ve Washington Antlaşması gereğince İsrail'in 1999 yılında bağımsız Filistin Devleti'ni tanıması gerekiyordu. Ancak İsrail bu kararı yok saydı ve Filistin topraklarında yeni yerleşim yerleri açmayı sürdürdü. Bunun üzerine Filistinliler, II. İntifada ya da El Aksa İntifadası adı verilen süreci başlattı. 28 Eylül 2000 tarihinde İsrail Meclisindeki ana muhalefet partisi Likud'un lideri Ariel Şaron, Mescid-i Aksa'ya provokatif bir ziyaret gerçekleştirdi. Bu ziyaret sırasında Filistinli Müslümanlar, kendileri için kutsal bir mekân olan Mescid-i Aksa'ya Şaron'un gelmesini protesto etmek amacıyla bir gösteri düzenledi. Bu gösteri sırasında İsrail askerleri, Filistin halkının üzerine hedef gözetmeksizin kurşun yağdırdı. Medyanın canlı yayımladığı bu olay sırasında yüzlerce Filistinli şehit edilirken binlerce kişi de yaralandı. İsrail askerlerinin çapraz ateşi arasında kalan Muhammed Durra adlı on bir yaşında bir çocuğun, babası Cemal Durra'nın kucağında son nefesini vermesi, bu katliamın en acı görüntülerinden biriydi. Tüm dünyanın gözleri önünde katledilen Muhammed Durra, II. İntifada'nın sembolü oldu.

2002'de Batı Şeria'nın büyük bir kısmını işgal eden İsrail ordusu, Cenin ve Nablus mülteci kamplarında yaşayan sivillere saldırdı. Uluslararası Af Örgütü, İsrail'in bu saldırılarla savaş suçu işlediğini kabul etti. Aynı yıl İsrail, Filistin lideri Yaser Arafat'ın Ramallah'taki karargâhını da kuşattı ancak uluslararası baskılar sonucunda geri çekilmek zorunda kaldı.

2004 yılında Yaser Arafat'ın ölümünün ardından Filistin devlet başkanı olarak Mahmud Abbas seçildi. 2006'da yapılan seçimleri muhalefet partisi Hamas'ın kazanması üzerine İsrail, Gazze'yi abluka altına aldı ve bu bölgeye yönelik ağır bir ambargo uygulamaya başladı. Bu ambargo boyunca Gazze halkı pek çok temel ihtiyaç maddesine ulaşamaz hâle geldi ve halkın %70'i açlık sınırında yaşadı. 2010 yılında Türkiye, Almanya, Kuveyt, İsrail, İrlanda, İsveç, Yunanistan, Güney Kıbrıs, Fas, Yemen, Cezayir gibi 37 farklı ülkenin vatandaşı olan 750 aktivist, uluslararası sivil toplum örgütlerinin girişimleriyle toplanan insani yardım malzemesini abluka altındaki Gazze'ye götürmek için Gazze Özgürlük Filosu adı verilen altı gemiyle yola çıktı. 31 Mayıs 2010 tarihinde, gemiler henüz uluslararası sularda seyrederken İsrail askerleri Gazze Özgürlük Filosu'na bir saldırı gerçekleştirdi. Bu saldırı sırasında Mavi Marmara gemisinde bulunan 10 aktivist hayatını kaybetti, diğer aktivistler ise İsrail askerleri tarafından gözaltına alındı (Görsel 5.25).

Görsel 5.25: İsrail ordusunun saldırı düzenlediği Mavi Marmara gemisi

2017 yılında ABD Başkanı Donald Trump'ın (Danıld Tramp), İsrail'deki ABD elçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıma kararı alması, bazı Müslüman ve Hristiyan ülkeler tarafından büyük tepkiyle karşılandı. Filistinlilerin bu kararı protesto etmek için yaptığı gösterilere ise İsrail askerleri yine ağır şiddet kullanarak karşılık verdi.

Filistin meselesinin barışçıl yollarla çözülmesi çabalarına ket vuran bu gelişmeler karşısında Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan bir çağrı yaparak İslam İşbirliği Teşkilatının konuya müdahil olmasını istedi. 13 Aralık 2017'de Türkiye'nin dönem başkanlığında toplanan İslam İşbirliği Teşkilatı, "Kudüs'e Özgürlük" başlıklı bir bildiri yayımlayarak ABD'nin aldığı bu kararın yok hükmünde olduğunu açıkladı ve Doğu Kudüs'ü Filistin Devleti'nin başkenti olarak ilan etti. Ayrıca ABD'nin aldığı bu kararın, BM Güvenlik Konseyinin 1980'de aldığı 478 sayılı Karar'a da aykırı olduğunu belirtilerek BM'nin acil olarak toplanması gerektiği vurguladı.

I. Körfez Savaşı

1980-1988 yılları arasında gerçekleşen İran-Irak Savaşı'ndan sonra ekonomik olarak büyük kayıplar yaşayan Irak, 1990 yılında zengin petrol kaynaklarına sahip bir ülke olan Kuveyt'i işgal etti. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, bu işgale Kuveyt'in son yıllarda açtığı petrol kuyularında fazla üretim yaparak petrol fiyatlarını düşürmesini ve bu nedenle Irak'ın zarara uğramasını gerekçe gösterdi. Irak'ın Kuveyt topraklarını ele geçirmek için başlattığı bu işgal, Arap ve Batı ülkeleri arasında büyük tepkiye yol açtı. Başta ABD olmak üzere İngiltere, Fransa, Suudi Arabistan, Suriye, Mısır gibi yirmi sekiz ülkenin kurduğu koalisyon ordusu, 1991'de Irak'a ilk hava saldırısını gerçekleştirdi. Çöl Fırtınası adı verilen bu harekât sonucunda Irak ordusu dağıldı ve Saddam Hüseyin kayıtsız şartsız teslim olmak zorunda kaldı (Görsel 5.26).

Görsel 5.26: Çöl Fırtınası Harekâtı sırasında imha edilen ve Irak ordusuna ait olan tank ve kamyonlar

I. Körfez Savaşı sonrasında Irak yönetimi, BM'nin aldığı 687 sayılı Karar'a uymayı, ülkede kimyasal silah bulundurmamayı ve bu konuda IAEA [International Atomic Energy Agency (İnterneyşınıl Atomik Enerci Ecınsi) (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı)] denetimine tabi olmayı kabul etti. 1998'de Iraklı yetkililer, o sırada kitle imha silahı bulunup bulunmadığını kontrol etmek için Bağdat'ta bulunan BM görevlilerinden Irak topraklarını terk etmelerini istedi. Bunun üzerine ABD ve İngiltere, Irak'a karşı Çöl Tilkisi Harekâtı'nı başlattı.

II. Körfez Savaşı

Irak'ın elinde kitle imha silahları bulunduğunu ve bu durumun dünya barışı için büyük bir tehdit oluşturduğunu iddia eden ABD ve İngiltere, 21 Mart 2003'te Özgürleştirme Operasyonu adı altında bir harekât düzenleyerek koalisyon güçleriyle birlikte Irak'ı işgal etti. Irak ordusu bu harekât karşısında beklenen direnişi gösteremedi ve Saddam Hüseyin devrildi (Görsel 5.27). Bu olayın hemen ardından Irak Geçici Yönetim Konseyi kuruldu ve ülke, koalisyon güçlerinin gözetiminde iki yıl boyunca bu konsey tarafından yönetildi. 2005 yılında Konseyin aldığı kararla parlamento seçimleri yapıldı ve yeni hükûmet, cumhurbaşkanlığı görevine Celal Talabani'yi seçti. Irak'ın devrik lideri Saddam Hüseyin ise 2006'da yakalanarak idam edildi.

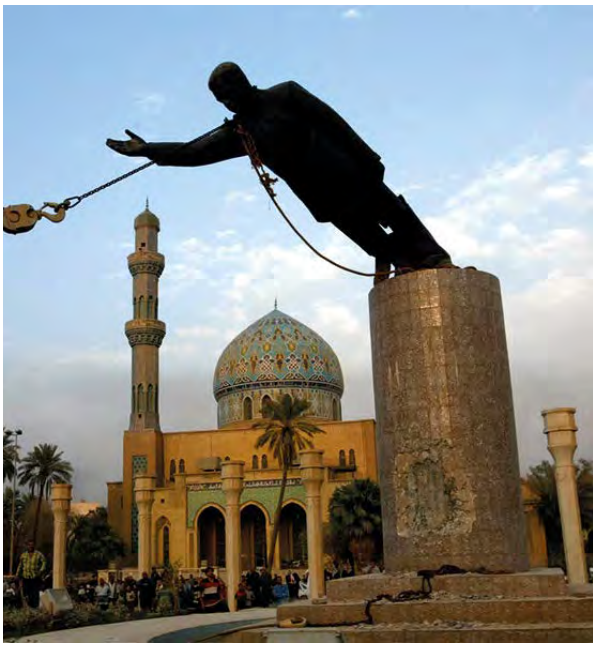

Görsel 5.27: Firdevs Meydanı'ndaki Saddam Hüseyin heykeli devrilirken

II. Körfez Savaşı'ndan sonra koalisyon devletleri, Irak'ta var olduğunu iddia ettikleri kimyasal silahları bulamadı. Irak Merkezî Hükûmeti de ülkedeki Sünni, Şii ve Kürt gruplar tarafından kontrol edilen bölgelerde mutlak bir otorite sağlayamadı ve Irak, bölünmenin eşiğine geldi. Bunun sonucunda da yeni terör örgütleri ortaya çıktı ve etkileri günümüze kadar devam eden bölgesel sorunların fitili ateşlendi.

II. Körfez Savaşı'nın başladığı 2003 yılından günümüze kadar Irak'ta 1 milyondan fazla insan hayatını kaybetti, yaklaşık 2 milyon insan da evsiz kaldı. Amerikan askerleri Irak'ta güvenliği sağlamak için çaba harcasa da

başarılı olamadı. ABD ise Körfez Savaşları sonrasında Basra Körfezi'ndeki askerî nüfuzunu artırdı ve Orta Doğu'yu siyasi ve ekonomik açıdan yeniden biçimlendirme çalışmalarına hız verdi. Ayrıca ABD'li enerji şirketleri de Körfez Bölgesi'ndeki petrol ve doğal gaz kaynakları üzerinde geniş bir hâkimiyet alanı kurdu.

11 Eylül Saldırıları ve ABD Dış Politikası

1988'de Afganistan'dan çekilmeye başlayan SSCB, Afganistan'da savaşan gruplara askerî ve ekonomik yardım yapmama konusunda 1991 yılında ABD ile anlaştı. 1992 yılında ise SSCB yanlısı Muhammed Necibullah, Afgan mücahitleri tarafından devrildi. Ancak bir süre sonra mücahit gruplar arasında iktidar mücadelesi başladı ve 1996'da Afganistan'ın büyük bir bölümüne Taliban yönetimi egemen oldu. Taliban'a muhalif gruplar ise kuzeye çekilerek Kuzey İttifakı adı altında Taliban'la mücadele etmeye başladı.

11 Eylül 2001'de ABD'nin New York şehrindeki Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Washington'daki Pentagon binasına büyük çaplı terör saldırıları yapıldı (Görsel 5.28, 5.29). ABD, bu saldırılardan El Kaide adlı terör örgütünü sorumlu tuttu ve ulusal güvenliğini gerekçe göstererek dünyanın farklı coğrafyalarında El Kaide'ye karşı operasyonlar gerçekleştirdi.

Görsel 5.28: İkiz Kuleler'e yapılan saldırı

ABD, ilk olarak El Kaide'yi desteklediğini iddia ettiği Taliban yönetimini hedef aldı. NATO'nun ve Avrupa devletleri başta olmak üzere birçok ülkenin desteğini alan ABD, 7 Ekim 2001'de Afganistan'a karşı askerî bir harekât başlattı. ABD önderliğindeki koalisyon güçleri, Kuzey İttifakı'yla ortaklık kurarak aralık ayının başında Taliban denetimindeki toprakları ele geçirdi ve Taliban yönetimine son verdi. Bu harekâtın ardından ABD, varlığı hâlâ ispatlanamayan nükleer silahları bahane ederek Irak'a saldırdı ve II. Körfez Savaşı'nı başlattı. Ayrıca Sudan ve Pakistan yönetimlerinden izin almadan bu ülkelerdeki El Kaide kamplarına da hava saldırıları düzenledi. ABD ordusunun El Kaide'ye karşı yaptığı operasyonlarda binlerce sivil hayatını kaybetti.

Görsel 5.29: ABD Savunma Bakanlığı genel merkez binası Pentagon'a yapılan saldırı

11 Eylül Saldırıları, devletlerin güvenlik ve tehdit algılarını değiştirerek asimetrik savaş olarak nitelendirilebilecek yeni bir çatışma ortamına girilmesine neden oldu. Küresel güçlerin dünyanın çeşitli coğrafyalarında gerçekleştirdikleri müdahaleler sonucunda farklı amaç ve ideolojilere sahip birçok silahlı grup ortaya çıktı. Afganistan, Irak, Suriye gibi ülkelerde yaşanan uzun süreli iç ve dış çatışmalar da küresel terörizmin en büyük güvenlik tehdidi olduğunu kanıtladı.

BİLGİ HAZİNESİ

Asimetrik Savaş

Konvansiyonel savaş, iki devlet arasında düzenli ordular kullanılarak yapılan savaş demektir. Ama günümüzdeki savaşların birçoğu birbirine benzemeyen aktörler arasında cereyan etmektedir ve ciddi bir güç asimetrisine dayanmaktadır. Dolayısıyla hepsine birden "asimetrik savaşlar" ismi verilebilir. Böylesi bir savaşın tarafları güçlerinin niteliği ya da niceliği bakımından birbirinden farklıdır. Bir taraf daha güçlü diğeri daha zayıftır. Bir taraf daha düzenli, diğeri daha düzensizdir. Bir taraf başka türde silah sistemlerine sahipken diğeri başka türde silah sistemlerine sahiptir. Yani kısacası iki taraf arasında bir asimetri vardır.

Hasan Basri Yalçın, *Asimetrik Savaş Fırat Kalkanı Zeytin Dalı Barış Pınarı*, s. 12-13 *

Orta Doğu'daki Su Sorununun Bölge Siyasetine Etkisi

Küreselleşen dünyada ülkelerin su kaynakları ile ilgili aldıkları kararların etkisi kendi sınırlarını aşmakta ve diğer ülkeleri de etkileyen bir soruna dönüşmektedir. İklim değişikliği meselesiyle de bağlantılı olarak önümüzdeki yıllarda su sorununun artması beklenmekte; nüfus artışı, hızlı kentleşme, tüketim fazlalığı, göç hareketleri gibi hususlar da göz önünde bulundurularak bu meselenin daha büyük bölgesel ve küresel gerginliklere neden olmasından endişe edilmektedir. Özellikle su kaynakları bakımından büyük sıkıntılar yaşayan Orta Doğu'da hâlihazırda var olan su sorununun daha da büyüyerek bölgesel bir çatışmaya dönüşme riski oldukça yüksektir. Orta Doğu'da bulunan Fırat, Dicle, Asi, Ürdün, Nil gibi sınırları aşan nehirlerdeki suyun paylaşımı konusunda ülkeler arasında ciddi problemler yaşanmaktadır (Grafik Bilgi 5.1). Bu bölgedeki sınır aşan beş nehirden Fırat, Dicle ve Asi Nehirleri ya Türkiye topraklarında doğmakta ya da Türkiye topraklarından denize dökülmektedir.

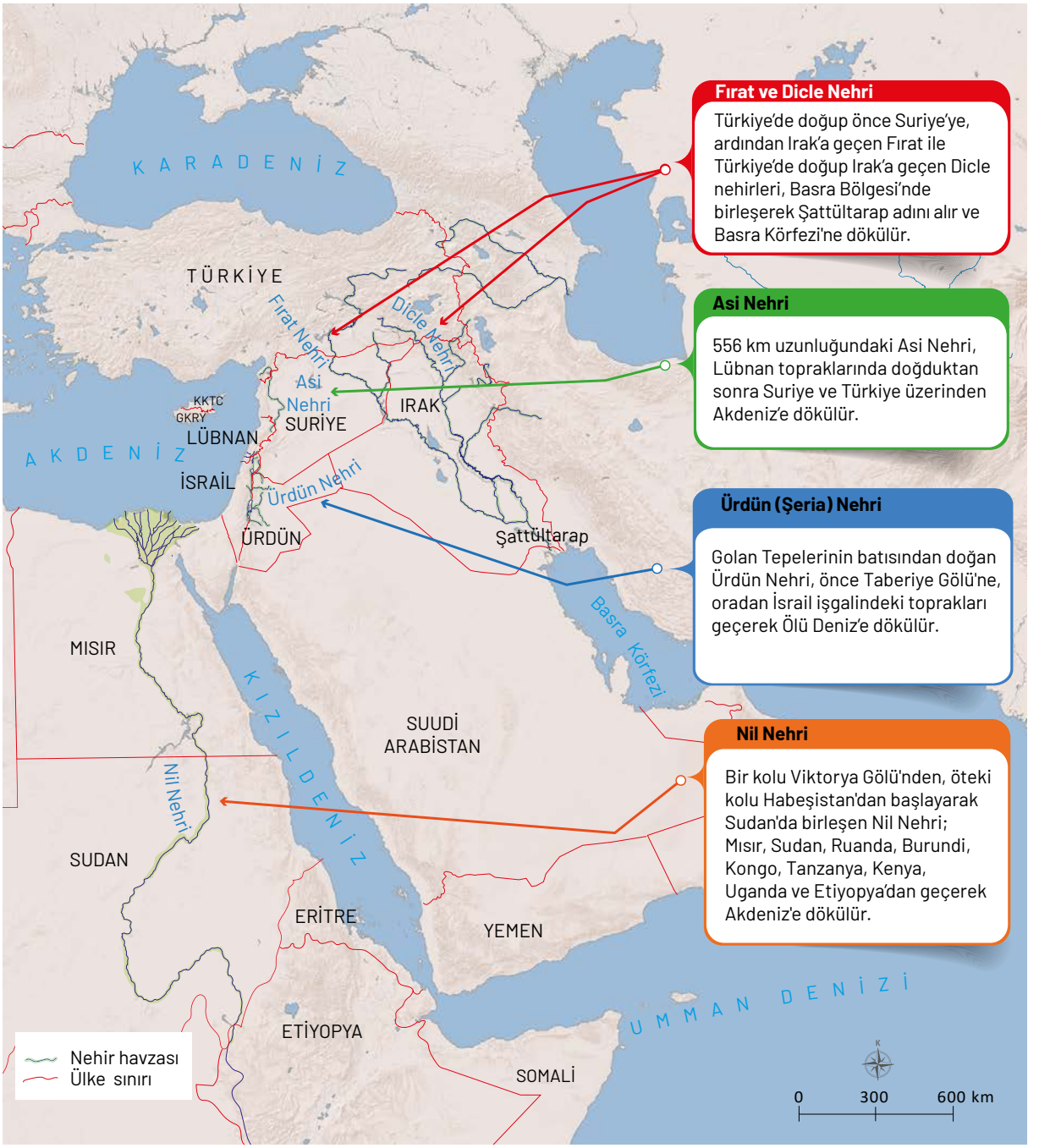

Grafik Bilgi 5.1: Orta Doğu'da sınırları aşan önemli nehirler

Türkiye, güney komşularından Suriye'yle Asi ve Fırat; Irak'la ise Fırat ve Dicle Nehirlerinden dolayı 1950'li yıllardan itibaren birçok sorun yaşadı. Irak ve Suriye, 1970'li yıllarda başlayan Güneydoğu Anadolu Projesi'nden (GAP) sonra bu nehirlerin suyunu Türkiye'nin kendilerine karşı siyasi ve ekonomik bir baskı aracı olarak kullanacağını ileri sürerek uluslararası alanda çeşitli girişimlerde bulundu (Görsel 5.30). Hatta Türkiye'ye karşı bölücü faaliyetlerde bulunan terör odaklarını da bu rekabet nedeniyle destekledi. Türkiye ise hem ulusal çıkarlarını korumak hem de iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmek amacıyla bu ülkelerle yaşadığı sorunlarda çözüm odaklı bir politika izledi. 1978 yılında Türkiye ve Irak arasında "sınırları aşan nehirler" sorununu görüşmek için ortak bir teknik komite kuruldu. Bu komiteye 1983 yılında Suriye de katıldı. 1987'de Türkiye ile Suriye arasında Fırat'ın suyunun kullanımına ilişkin bir protokol imzalandı. 1987 yılında dönemin başbakanı Turgut Özal, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden akan suyun bir kısmının boru hatları aracılığıyla Suriye ve Ürdün üzerinden Arap Yarımadası'na aktarılması esasına dayalı bir projeyi gündeme getirdi. Ancak Barış Suyu Projesi adı verilen bu girişim, güvenlik gerekçeleriyle hayata geçirilemedi. 1990 yılında Türkiye'nin GAP'ı uygulamaya koymasıyla birlikte Suriye ve Irak'la yaşanan su sorunu daha da büyüdü. Sonraki yıllarda yapılan ikili ve uluslararası görüşmelerde de bu konuyla ilgili tam bir mutabakata varılamadı.

Görsel 5.30: GAP kapsamında Dicle Nehri üzerine yapılan Ilısu Barajı

Orta Doğu'daki başka bir su sorunu ise Ürdün, İsrail ve Suriye arasında yaşandı. Bu devletler arasında var olan siyasi sorunlara su sorununun da eklenmesi, bölgedeki gerilimi iyice artırdı. Ürdün Nehri'nden yararlanmak ve daha fazla pay almak isteyen İsrail ile Ürdün arasında ortaya çıkan bu mesele, 1994'te yapılan bir anlaşmayla büyük ölçüde çözüldü. Ancak İsrail'in Suriye'ye ait önemli su kaynaklarından Golan Tepelerini 1967'de işgal ve 1981'de ilhak etmesi, iki devlet arasındaki çatışmayı yeniden alevlendirdi (Görsel 5.31).

Görsel 5.31: Golan Tepeleri

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Orta Doğu'da yaşanan su sorununun çözülmesi için bölge devletleri nasıl bir politika izlemelidir?

5.3. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

5.4. KÜRESELLEŞEN DÜNYADA EKONOMİK, SOSYOKÜLTÜREL VE BİLİMSEL GELİŞMELER

KONUYA BAŞLARKEN

1. Bir devletin kendi ekonomi politikalarını yönetemez hâle gelmesi, sosyoekonomik açıdan ne gibi sonuçlar doğurabilir?
2. Uydu ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler insan yaşamını nasıl kolaylaştırmıştır? Örneklerle açıklayınız.
3. Sağlık alanındaki yeni buluşlar ve teknolojik gelişmelerle ilgili neler biliyorsunuz? Örneklerle açıklayınız.
4. Sizce insanların sosyal medyayı sınırsızca kullanması ne gibi sonuçlara yol açar? Bu uygun mudur?
5. Sizce eğlence sektöründeki gelişmeler ne gibi ekonomik ve kültürel etkilere sebep olmaktadır?

Neo-liberal Ekonomik Politikalar

1970'li yıllarda dünya genelinde yaşanan ekonomik krizler karşısında gelişmiş ülkelerin aldıkları tedbirler ve devletlerin ekonomiye müdahalesini esas alan politikalar başarılı olamadı. II. Dünya Savaşı yıllarından itibaren dünyaya hâkim olan Keynesyen ekonomi modeli; zamanla ABD'nin ekonomik gücünün azalması, doların para piyasaları üzerindeki statüsünü kaybetmesi, enflasyonun yükselmesi, işsizliğin artması gibi sorunları çözmekte yetersiz kaldı. 1980 sonrasında ABD ve İngiltere'de neo-liberal ekonomi politikaları uygulanmaya başlandı. Neo-liberal anlayışa göre devletler; sosyal devlet olma anlayışından uzaklaşmalı, denk bütçeler hazırlamalı, kamu harcamalarını kısıtlamalı, kamu iktisadi kurumlarını özelleştirmeli, özel teşebbüsler üzerindeki denetimlerini azaltmalı, uluslararası ticaret üzerindeki engelleri ortadan kaldırmalı ve uluslararası sermaye hareketlerine müdahale etmekten vazgeçmeliydi.

Görsel 5.32: İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher ve ABD Başkanı Ronald Reagan

ABD ve Batı Avrupa'da neo-liberal politikaların uygulanmaya başlandığı yıllarda Doğu Bloku dağıldı ve bu ülkeler de serbest piyasa ekonomisini benimseyerek Batı'ya açılmaya başladı. İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'ın (Margırıt Teçır) ve ABD Başkanı Ronald Reagan'ın yönetimindeki hükûmetler, neo-liberal politikaların hayata geçirilmesinde diğer ülkelere öncülük etti (Görsel 5.32). Bu ülkelerde kamu harcamalarını azaltmak için özelleştirmeye ağırlık verildi ve özel sektörü güçlendirmeye yönelik yasal düzenlemeler yapıldı. Vergi kanunları da güncellenerek tarafsız bir vergi politikası uygulanmaya başlandı ve ticari faaliyetlere vergi indirimleri getirildi.

Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşların da çabasıyla neo-liberal ekonomi modeli tüm dünyada yaygınlaştı. İngiltere ve ABD'de uygulamaya konan neo-liberal politikalar, zamanla başta gelişmiş ülkeler olmak üzere birçok ülke tarafından da örnek alındı.

Uydu ve İletişim Teknolojisindeki Gelişmeler

Küreselleşmeyle birlikte farklı kültürler ve toplumlar arasında iletişim ve etkileşim kurma imkânlarında büyük bir artış meydana geldi. Uydu ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, bu imkânların çeşitliliğine ve kalitesine önemli katkılar sağladı.

Başlangıçta uzay çalışmalarında kullanmak amacıyla tasarlanan uydular, zamanla çeşitlendi ve çok farklı amaçlara hizmet etmeye başladı. Günümüzde radyo, televizyon, telefon sinyallerini ve genel ağ verilerini herhangi bir kablo ağından daha uzağa ve daha hızlı taşıyabilmek için iletişim uyduları; jeo-uzaysal konumlandırma sağlamak için yolbul (navigasyon) uyduları; güneş sistemi ve uzay hakkında daha fazla bilgi edinebilmek için de bilimsel uydular kullanılmaktadır.

Uydu veri haberleşme sistemleri sayesinde sivil ve askerî hizmetlerde, acil müdahale gerektiren durumlarda ve kurumsal iletişimlerde büyük bir ilerleme kaydedildi. Engebeli araziler, geniş alanlar, yüksek dağların zirveleri gibi altyapı kurulum maliyetinin yüksek olduğu coğrafyalarda iletişim uyduları aracılığıyla haberleşme ve bilgiye ulaşma imkânları kolaylaştı. Günümüzde tarladaki ürünün takibinden kredi kartıyla alışveriş yapmaya, konum tespit etmekten hava durumunu öğrenmeye kadar günlük hayatı kolaylaştıran birçok aktivite uydu teknolojisi sayesinde gerçekleştirilmektedir. Ancak bu uyduların kullanım sürelerinin 10 ila 15 yılla sınırlı olması, ayrıca tasarım ve geliştirme aşamalarında yüksek maliyetlerin söz konusu olması bu teknolojinin dezavantajları arasındadır.

1969 yılında ABD'de askerî amaçlarla geliştirilen genel ağ teknolojisi, 1980'lerin sonuna kadar dar bir alanda ve sınırlı sayıda kişi tarafından kullanıldı. Genel ağın başlangıç dönemi olan Web 1.0'da kullanıcılar pasif konumdaydı ve etkileşim imkânları çok azdı. 2004'te kullanılmaya başlanan Web 2.0'la ise kullanıcılar daha aktif duruma geçti. Web 2.0 teknolojisinin en önemli özelliklerinden biri, kullanıcıların içeriğe müdahale edebilmesi ve içerik üretebilmesiydi. Bu özellikler sayesinde genel ağ ve sosyal medya kullanım oranları gün geçtikçe yükseldi (Grafik Bilgi 5.2).

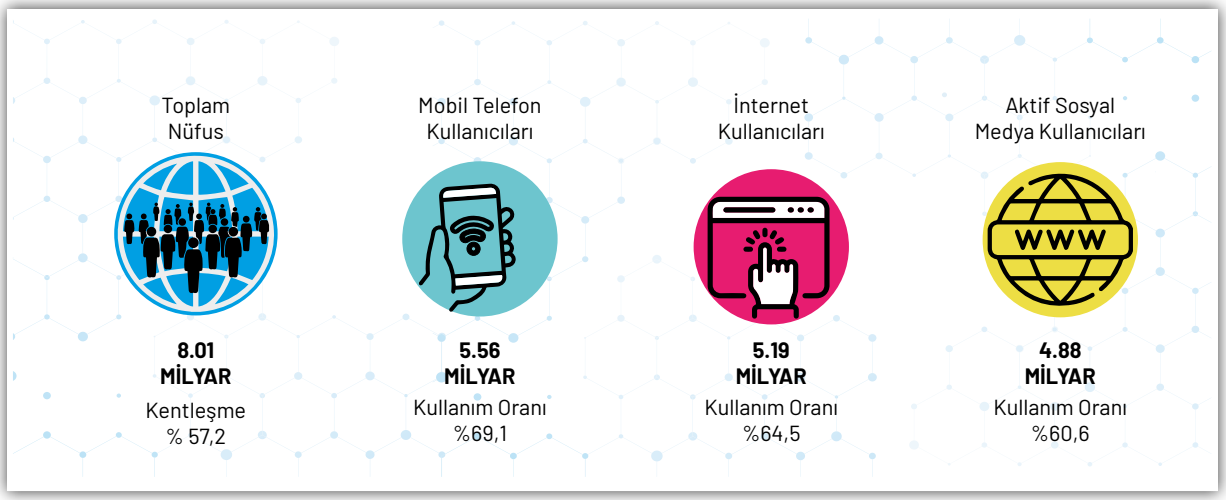

Grafik Bilgi 5.2: Dünya genelindeki genel ağ kullanımı (2023 verilerine göre)
(Genel ağdan alınmıştır.)

Sosyal medyanın gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte her yaş grubundan insan genel ağ teknolojisinden yararlanmaya başladı. Özellikle son yıllarda yaşanan COVID-19 pandemisi sürecinde sosyal izolasyon ve karantina nedeniyle eve kapanan insanlar, sosyal medya uygulamaları üzerinden birbirleriyle haberleşebildi. Bu süre zarfında genel ağ ve sosyal medya kullanımında çok büyük bir artış gözlendi.

Günümüzde insanlar sohbet etmek, müzik dinlemek, alışveriş yapmak, oyun oynamak, basın yayın organlarını takip etmek, bankacılık işlemlerini gerçekleştirmek, bilet rezervasyonları yapmak gibi birçok eylemi genel ağ üzerinden gerçekleştirmektedir. Ancak insanlar, genel ağ teknolojisinin tüm bu avantajlarından yararlanmakla birlikte olumsuz etkilerinden de korunmak zorundadır. Özellikle genç kuşağın yoğun teknoloji kullanımı nedeniyle siber zorbalık gibi yeni şiddet türleri ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bilgisayar, cep telefonu, tablet gibi elektronik iletişim araçları güvenli ve sorumlu bir şekilde kullanılmalı, herhangi bir sorun yaşandığında ailelere ve adli mercilere bildirmekten kaçınılmamalıdır. Sağlıklı ve güvenilir bir medya okuryazarlığı sayesinde sanal dünyanın olumsuzluklarından korunmak mümkündür.

BİLGİ HAZİNESİ

SOSYAL AĞ

Kişilerin kendileri ile ilgili kişisel haberleri verebileceği, arkadaş edinebileceği veya arkadaşlarıyla etkileşimli bir şekilde iletişim kurabileceği, resimlerini ve videolarını paylaşabileceği, çeşitli etkinlikler düzenleyebileceği mecraya sosyal ağ ya da sosyal paylaşım sitesi denir.

Görsel 5.33: Joseph Murray (1919-2012)

Sağlık Alanındaki Gelişmeler

İnsanoğlu tarih boyunca hastalıkları tedavi etmek ve insanların yaşam sürelerini uzatmak için birçok tıbbi çalışmaya imza atmıştır. Gelişen teknolojiler sayesinde geçmişte ölüme neden olan bazı hastalıkların ya aşısı ya da tedavisi bulunmuş, bununla birlikte değişen yaşam koşulları nedeniyle yeni hastalıklar ortaya çıkmıştır. İlaçla tedavisi henüz mümkün olmayan bazı hastalıkların organ nakli (transplantasyon) yoluyla iyileştirilmesi, XX. yüzyılın sağlık alanındaki en büyük başarılarından biridir.

İnsanlar üzerindeki ilk başarılı organ nakli çalışması, 1954 yılında ABD'de Joseph Murray (Josıf Mörri) tarafından gerçekleştirildi. (Görsel 5.33). Bu çalışmasıyla 1990'da Nobel Fizyoloji veya Tıp Ödülü'nü alan Murray, tek yumurta ikizi kardeşler arasında yaptığı böbrek nakli operasyonuyla bu alandaki yeni çalışmaların da önünü açtı. Sonraki yıllarda başarılı bir şekilde nakledilebilen organlar arasına kalp, karaciğer, akciğer, pankreas, bağırsak, timus, rahim gibi organlar da eklendi (Grafik 5.1) Bunların yanı sıra kornea, kalp kapağı, kemik, tendon, yüz, el, kol, bacak gibi vücut bölümlerinin de başarılı nakilleri yapıldı.

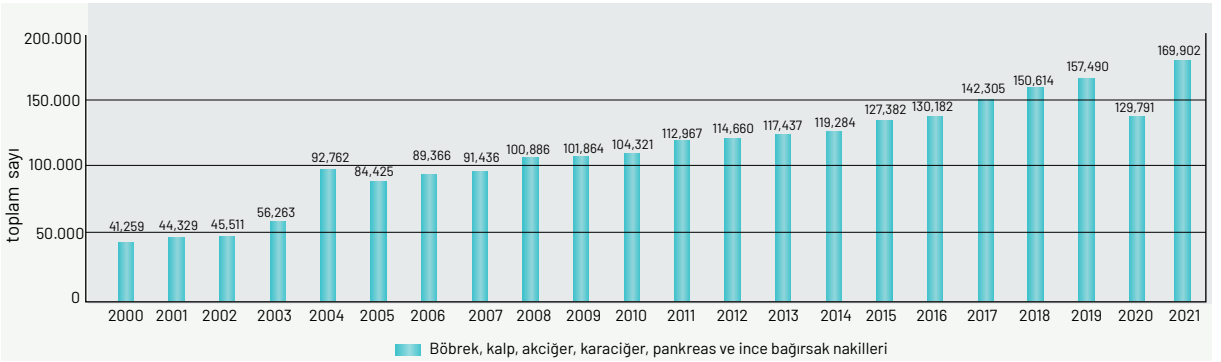

Grafik 5.1: Yıllara göre dünya üzerinde gerçekleşen organ nakli sayısı
(Genel ağdan alınmıştır.)

1950'li yıllarda kök hücrelerin vücuttaki hasarlı hücreleri değiştirme veya organları yenileme özelliklerine sahip olduğu keşfedildi. Henüz farklılaşmamış olan bu hücreler; sınırsız bölünebilme, kendini yenileyebilme ve bu sayede organ ve dokulara dönüşebilme özellikleri sayesinde bazı hastalıkların tedavisi için umut ışığı oldu. İlk olarak 1960'lı yıllarda canlı bir insanın kemik iliğinden alınan kök hücreler, bir lösemi hastasına nakledildi. Sonraki yıllarda kandaki kök hücrelerin de çeşitli tedavilerde kullanılabileceği anlaşıldı. 1980'lerde ise yeni doğan bebeklerin kordon kanında bol miktarda kök hücre bulunduğu ve bu hücrelerin de bazı hastalıklara çare olabileceği keşfedildi.

Günümüzde gittikçe yaygınlaşan kök hücre tedavisinin ilerleyen yıllarda kalp damar, akciğer, sinir sistemi, kas ve iskelet sistemi hastalıkları gibi alanlarda kullanılması beklenmektedir. Bu amaçla kök hücre doku bankalarının kurulması ve kişiye özel tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi için pek çok çalışma yürütülmektedir.

Görsel 5.34: Klonlanmış koyun Oyalı

DNA Çalışmaları

1996 yılında Ian Wilmut (Yan Vilmut) adlı İngiliz bir embriyolog, yetişkin bir koyunun memesinden aldığı hücrelerle o koyunu klonlamayı başardı. Dolly (Doli) adı verilen bu kopya koyun, bir hücre çekirdeğinin başka bir hücreye transfer edilebileceğini ve genetik dizilim açısından birbirinin benzeri iki canlı oluşturulabileceğini göstermesi bakımından önemli bir örnekti. Wilmut'un bu çalışması, genetik bozuklukların düzeltilmesi ve birçok hastalığın tedavisi için umut verici bir deneyim oldu. Ayrıca iyi ürün veren hayvanların çoğaltılmasında da klonlama yönteminin kullanılabileceğini gösterdi. Benzeri bir çalışma da 2007 yılında İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi tarafından yapıldı ve Türkiye'nin klonlanmış ilk canlısı olan "Oyalı" dünyaya geldi (Görsel 5.34).

1950'li yıllarda çözümlenen DNA'nın yapısı, zaman içinde soy bağının tespit edilmesi, kriminal olayların incelenmesi gibi adli olaylarda da kullanılmaya başlandı.

Sinema Endüstrisinin ve Uluslararası Spor Organizasyonlarının Küresel Ekonomiye Etkisi

II. Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte sinema sektörü tüm dünyada bir endüstri hâline dönüşerek kitleleri peşinden sürüklemeye başladı. Avrupa sinemalarında genellikle sanatsal ve toplumsal kaygılarla çekilen filmler öne çıkarken ABD'deki film endüstrisinin başını çeken Hollywood'da ise popüler sinema anlayışına hizmet eden filmler gösterime girdi. Hollywood'da faaliyet gösteren şirketler, ortaklıklarını büyüterek üretim, dağıtım ve gösterim süreçleri üzerindeki egemenlik alanlarını genişletti. Böylece sinema sektörü, en büyük eğlence endüstrilerinden ve gelir kaynaklarından biri hâline geldi.

Günümüzde Hollywood stüdyoları, dünya sinema pazarında büyük bir hâkimiyet kurmuş durumdadır. Bu stüdyolar hem Amerikan iç pazarını hem de dünya pazarlarının büyük bölümünü kontrol altında tutmaktadır. Bu stüdyoların yurt dışı satışlarından elde ettiği gelirler, ABD'nin iç pazarından elde ettiği gelirlerden daha fazladır. Dünyada ve Türkiye'de sinema endüstrisinin üretim ve dağıtım ağını elinde bulunduran dev küresel şirketler, kendi stüdyolarında ürettikleri filmlerin yanı sıra başka yapımcıların filmlerini de satın alıp dağıtarak sektörde tekelleşmeye ve pazar paylarını artırmaya çalışmaktadır.

Görsel 5.35: Bir film seti

İzleyicilerin talepleri ve popüler kültür ögeleri etrafında şekillenen sinema sektöründe farklı yaş gruplarından izleyicilere yönelik birçok film ve dizi çekilmektedir (Görsel 5.35). Eski ve yeni sinema filmleri televizyon kanallarına, DVD ve blu-ray (blu rey) üreticilerine ve genel ağ bağlantılı dijital platformlara satılarak film sahiplerine ve işletmecilere yeni kârlar bırakmaktadır (Grafik 5.2).

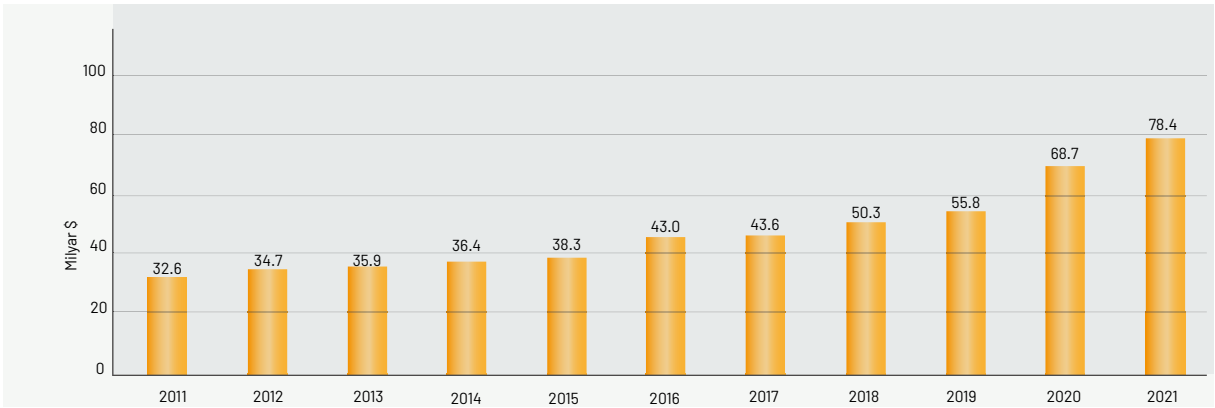

Grafik 5.2: Yıllara göre dünyada vizyona giren filmlerin gişe gelirleri
2018, 2019, 2021 THEME Report

Günümüzde çekilen sinema filmleri ve diziler, kültürel hegemonyayı elinde bulunduran küresel güçlerin değerleri doğrultusunda şekillenmektedir. Özellikle Hollywood'da ve Avrupa ülkelerinde çekilen filmlerde yoğun bir yaşam tarzı ve siyasi görüş propagandası yapılarak bu ülkelerin dürüstlük, adalet, çokseslilik, özgürlükçülük gibi toplumsal değerlere sahip olduğu ve bu ülkelerde yaşayan insanların büyük bir refah içinde yaşadığı vurgulanmaya çalışılmaktadır. Filmlerdeki kurgusal dünya gerçekmiş gibi gösterilerek Batı kültürü ve yaşam tarzının tüm dünya ülkelerinde benimsenmesi amaçlanmaktadır. Bu anlamda II. Dünya Savaşı sonrasında siyasi propaganda aracı olarak kullanılan sinema teknolojilerinin günümüzde de aynı amaçlarla kullanılmaya devam edildiğini söylemek mümkündür.

XX. yüzyılda gelişmiş ülkeler, tanıtım ve pazarlama stratejilerinin bir parçası olarak Olimpiyat Oyunları, FIFA Dünya Kupası gibi uluslararası spor organizasyonlarına büyük önem verdi. Dünyanın en büyük organizasyonlarından olan Olimpiyat Oyunları ve Dünya Kupası, farklı spor dallarında yarışan sporcuların başarılarını en üst seviyeye çıkarma şansı bulabildiği yarışmaların başında geldi. Bu organizasyonların yapıldığı ülkeler ve kentler de kendi kültürel özelliklerini uluslararası platformlarda tanıtma imkânı buldu. Bu spor organizasyonları, ev

sahibi ülkelere ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan birçok katkıda bulunduğu gibi bazen de organizasyon maliyetlerinin planlanan bütçeden fazla olması gibi istenmeyen sonuçlara neden oldu (Tablo 5.1). Ancak bu organizasyonların hazırlık süreçleri, kısa vadede yeni istihdam imkânları ve gelir artışı sağlayarak yapıldığı ülkelerin ekonomisini canlandırdı. Ülkelerin bu organizasyonlar sayesinde yeni spor tesislerine, konutlara ve altyapılara sahip olması da ev sahibi ülke olma konusundaki yarışı hızlandırdı.

Tablo 5.1: Olimpiyat Oyunlarının Yıllara Göre Maliyet ve Kâr Miktarları

Olimpiyatlar	Toplam Maliyet	Toplam Kâr
1996 Atlanta	1,6 milyar $	1,1 milyar $
2000 Sidney	5,1 milyar $	1,8 milyar $
2004 Atina	11,2 milyar $	1,4 milyar $
2008 Pekin	14,2 milyar $	1,6 milyar $
2012 Londra	13,9 milyar $	1,9 milyar $

Abidin Öncel, Uluslararası Spor Organizasyonlarının Sosyo-Ekonomik Etkileri, s. 364 (Düzenlenmiştir.)

Görsel 5.36: Türkiye Ampute Millî Takımı

Günümüzde uluslararası büyük spor organizasyonlarına ev sahipliği yapmak, hem o ülkenin uluslararası alandaki saygınlığını artıran hem de turizm, sanayi, ticaret gibi çeşitli sektörlerde büyümesini sağlayan bir unsura dönüşmüştür. Dünya futbolunun yönetim organı olan FIFA da düzenlediği Dünya Kupası organizasyonu aracılığıyla televizyon yayın hakları, reklam ve pazarlama hizmetleri, konaklama giderleri ve bilet satışlarından büyük miktarlarda gelir elde etmektedir.

Tüm insanlar için farklı anlamlar ifade eden spor müsabakaları, engelli bireylerin sosyalleşmesinde ve öz güvenlerinin yerine gelmesinde büyük bir öneme sahiptir. 1990 yılında kurulan Türkiye Engelliler Spor Federasyonu, engelli bireylerin spor yapmasını desteklemek amacıyla birçok faaliyet düzenlemektedir. Bu federasyon aracılığıyla atletizm, yüzme, eskrim, futbol, basketbol gibi birçok farklı spor dalında eğitim verilmektedir. Türkiye Bedensel Engelliler Spor Federasyonu bünyesinde bulunan ve Türkiye Futbol Federasyonunun da destek verdiği Ampute Futbol Millî Takımı, 2022 Dünya Kupası finallerinde Angola'yı 4-1 yenerek dünya şampiyonu olmuştur (Görsel 5.36).

Görsel 5.37: Dr Dre, 50 Cent ve Eminem

Dünyada Müzik ve Bilgisayar Oyunları

1980'li yıllardan itibaren etkilerini çok daha fazla hissettiren küreselleşme süreci, özellikle genç kuşağın eğlence anlayışını büyük oranda etkiledi. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte müzik türleri çeşitlendi, bilgisayar oyunları yaygınlaştı ve eğlence sektörü başlı başına bir endüstri hâline geldi.

1980'li yılların müzik alanındaki en önemli gelişmelerinden biri, yirmi dört saat klip yayını yapan televizyon kanallarının kurulmasıydı. Bu kanallar aracılığıyla müzik sadece dinlenen değil, aynı zamanda izlenen bir forma dönüştü. Müzisyenler hem yetenekleri ve kişilikleriyle hem de dönemin modasını belirleyen giyim tarzlarıyla gençlerin örnek aldıkları birer popüler kültür figürü hâline geldi. Bu yıllarda ortaya atılan süperstar, mega yıldız gibi kavramlar da gençlerin bu algısını besledi.

Afro-Amerikan toplulukları arasında ortaya çıkan hip-hop (hip-ap) müzik akımı, zamanla diğer Amerikalıları da etkisi altına alarak tüm dünyaya yayıldı. Rhytm and poem (ritim en poem) ya da rhytmic African poetry (ritmik Efrikın poetri) sözcüklerinin kısaltması olan rap (rep) müzik de benzer şekilde Afro-Amerikan müzisyenler ve müzik grupları üzerinden popüler hâle geldi. Bu anlamda 1990'lı yıllar, rap ve hip-hop müziğinin altın çağı olarak anıldı. Eminem, Tupac (Tupak), Snoop Dogg (Snup Dog), 50 Cent (Fifti Sent), Lil Wayne (Lil Veyn), Ice Cube (Ays Küub) gibi isimler, hip-hop ve rap müziğin gençler arasında sevilmesinde ve yayılmasında öncülük etti (Görsel 5.37).

1980'li yıllarda kasetler ve 1990'lı yıllarda CD'ler [compact disc (kompakt disk)] üzerine kaydedilen şarkıların walkman (volkmen) ve kasetçalar üzerinden dinlenebilmesi, müzik satışlarına olumlu katkı sağladı (Görsel 5.38). Bu yıllarda müzik şirketlerinin pazarlama stratejileri ve sanatçıların imaj çalışmaları sayesinde Madonna, Michael Jackson (Maykıl Ceksın), Whitney Houston (Vitni Hüstın), Prince (Prins) gibi pop starlar ortaya çıktı. 1970'lerin başarılı sanatçıları Diana Ross, Cher (Çer), Lionel Richie (Laynıl Riçi), Tina Turner (Tina Törnır) ve Paul McCartney (Pol MekKartni) de yeni müzik anlayışlarına uyum sağlayıp başarılı solo kariyerlerine devam etti. 1990'ların sonunda ise Spice Girls (Spays Görls), Backstreet Boys (Bekstriit Boys), Destiny's Child (Destinis Çayld), Britney Spears (Britni Spiırs), Christina Aguilera (Kristina Akilera) gibi gruplar ve şarkıcılar, pop müzik piyasasına hâkim oldu.

Görsel 5.38: Kulaklıklı taşınabilir kasetçalar [walkman (volkmen)] ve kasetler

Bu dönemde bazı müzisyenlerin düzenlediği yardım konserleri de dünya çapında büyük ses getirdi. İrlandalı rock şarkıcısı Bob Geldof'un (Bob Geldof) Etiyopya'daki açlığa dikkat çekmek için başlattığı Live Aid (Liv Eyd) konserleri ile Michael Jackson ve Lionel Richie'nin öncülük ettiği USA for Africa (Yuesey for Efrıka) konserlerinden elde edilen gelirler, yardım amacıyla Afrika ülkelerine gönderildi (Görsel 5.39).

Görsel 5.39: Afrika'ya yardım için "We Are the World (Vi Ar dı Vörld)" şarkısını söyleyen dönem sanatçıları

2000'li yıllara gelindiğinde ise müzik şirketleri, dijital platformlar üzerinden yapılan yayınların da etkisiyle büyük kâr getiren yapılara dönüştü (Grafik 5.3).

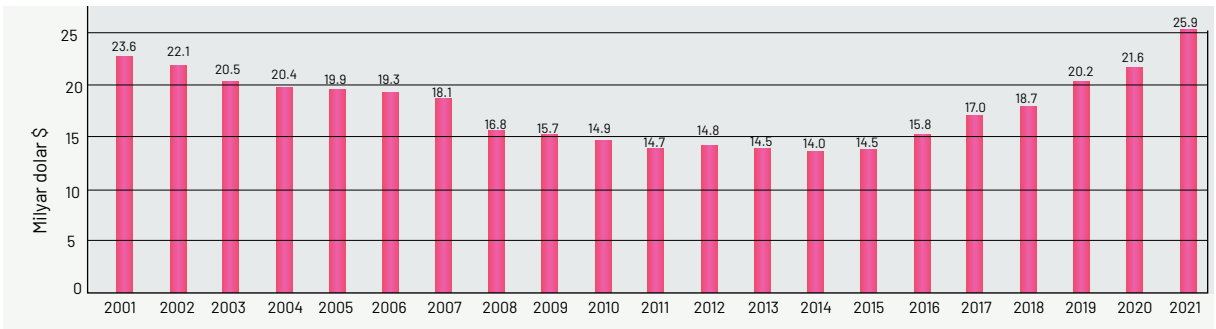

Grafik 5.3: Dünya müzik endüstrisi gelirleri
Global Music Report 2021, s. 11 (Düzenlenmiştir.)

Bilgisayar, tablet, cep telefonu, konsol gibi elektronik cihazlarla oynanan dijital oyunlar, son yıllarda eğlence kültürünün çok önemli bir parçası hâline geldi. Konsol oyunları, masaüstü oyunları, çevrim içi (online) oyunlar ve mobil oyunlar şeklinde sınıflandırılan dijital oyun dünyası, her yaş grubundan insana hitap etmeye başladı (Görsel 5.40).

Yaklaşık elli yıllık bir geçmişe sahip olan bilgisayar oyunları, sanal gerçeklik uygulamalarının ve 3D teknolojisinin geliştirilmesiyle dünyanın gelişmiş ekonomilerinden bile daha yüksek gelir getiren milyarlarca dolarlık bir endüstriye dönüştü.

Görsel 5.40: Video oyunu oynayan bir aile

2023 yılı itibarıyla dünya çapındaki dijital oyun pazarlarının geliri 187,7 milyar doları, oyuncu sayısı ise 3,38 milyar kişiyi aşmıştır. Uzmanlar, önümüzdeki yıllarda bu rakamların hızla artacağını ve oyuncu sayısının 3,5 milyar kişiye ulaşacağını öngörmektedir (Grafik 5.4, 5.5). 747,7 milyon dolar harcanan Türkiye'de de yaklaşık 43,2 milyon kişinin oyun oynadığı varsayılmaktadır.

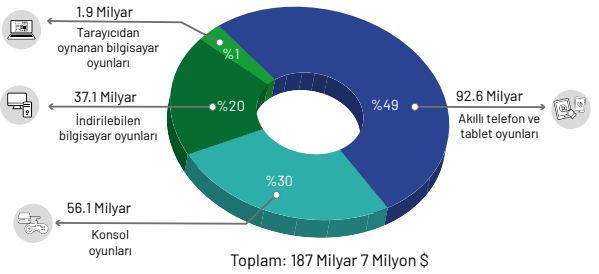

Grafik 5.4: 2023 yılında dijital oyun pazarının gelir miktarı
Global Games Market Temmuz 2023 Raporu, s. 20.

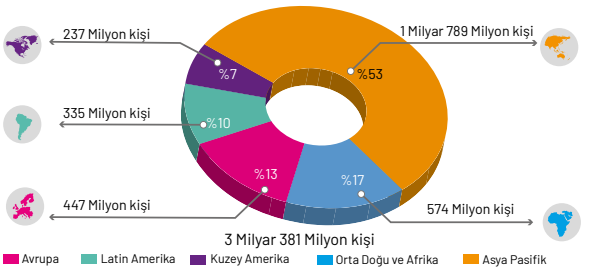

Grafik 5.5: 2023'te dijital oyun oynayan kişi sayısı
Global Games Market Temmuz 2023 Raporu, s. 19.

Eğitim öğretim faaliyetlerinde de etkin şekilde kullanılan dijital oyunların çocukların zihinsel ve sosyal gelişimleri üzerinde pek çok olumlu etkisi vardır. Ancak oyun oynarken doğru bir zaman planlaması yapılmaz ya da oyun seçimlerinde yaş grupları dikkate alınmazsa çocuklar ve gençler için çok büyük tehlikeler söz konusu olabilir. Uzmanlar, özellikle şiddet içerikli oyunların gençlerin ruh sağlığını ve hayata bakış açısını olumsuz etkilediği ve oyun bağımlılığının en az diğer bağımlılıklar kadar büyük bir problem olduğu konusunda önemli uyarılar yapmaktadır.

DERS İÇİ UYGULAMA

Aşağıda verilen metinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Dijital Oyun Bağımlılığını Önlemeye Yönelik Öneriler

Ergenlerin ve genç erişkinlerin oyuna ayırdıkları sürenin fazlalığı ve daha fazla oynamayı tercih ettikleri şiddet içerikli oyunlar göz önüne alındığında, birçok problemi de beraberinde getiren oyun bağımlılığı oluşmadan erken dönemde önlenmesi ve gerekiyorsa yardım almaları önemlidir. Bu kapsamda aile ortamı çocukların sosyalleşmesinde ve olumlu/ bilinçli davranışlar kazanmasında belirleyicidir. Çalışmalar internet ve dijital oyun bağımlılığı gibi bozuklukların aile içi çatışmaların olduğu ortamlarda daha çok beslendiğini (Feng ve ark. 2003, Ögel 2012) aksine ebeveyn-çocuk arasındaki iyi/güçlü ilişkilerin ise problemi azalttığını (Chiu ve ark. 2004, Jeong ve Kim 2011) göstermiştir. Ergenler kendilerini zorlayan topluma ve ebeveynlerine karşı interneti ve dijital oyunları isyan aracı olarak da kullanabilmektedir. Bu nedenle gençlerde bilinçli ve kontrollü internet ve dijital oyun kullanma davranışlarının oluşmasında temel ilke ailede güven, demokrasi, destek, güçlü iletişim ve olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisinin geliştirilmesidir.

Aylin Yalçın Irmak ve Semra Erdoğan, *Ergen ve Genç Erişkinlerde Dijital Oyun Bağımlılığı: Güncel Bir Bakış*, s.134 *

1. Aile içi ilişkiler ile oyun bağımlılığı arasında nasıl bir ilişki vardır? Açıklayınız.

2. Gençlerin genel ağla ilgili olumlu davranışlar ve alışkanlıklar geliştirmesi için metinde belirtilen ilkeler sizce yeterli midir? Gerekçelendirerek açıklayınız.

5.4. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

5.5. KÜRESELLEŞEN DÜNYADA ÖNE ÇIKAN OLAY VE OLGULAR

KONUYA BAŞLARKEN

1. Uzun yıllar boyunca diktatörlükle yönetilen bir ülkede sadece yasal düzenlemeler yapılarak demokratik bir sisteme geçilebilir mi? Neden?
2. İnsan hak ve özgürlüklerinin yasalar yoluyla güvence altına alınması, toplumların da bu hak ve özgürlükleri kabul ettiği anlamına gelir mi? Düşüncelerinizi açıklayınız.

Arap Baharı

2010 yılında Tunus'ta başlayan ve kısa sürede birçok Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkesini etkisi altına alan halk ayaklanmaları, sonraki yıllarda Arap Baharı olarak adlandırıldı. Bu süreçte sosyal adaletsizlik, gelir dengesindeki eşitsizlik, yönetim sistemlerinin yozlaşması, işsizlik oranlarının yükselmesi gibi gerekçelerle sokaklara çıkan insanlar, devletlerin sert müdahalelerinin ardından hak ve özgürlük taleplerini daha yüksek sesle dile getirmeye başladı ve bölgede şiddet eylemlerine ve iç savaşlara evrilen büyük olaylar çıktı.

Arap Baharı, 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta üniversite mezunu bir seyyar satıcı olan Muhammed Buazizi'nin valilik binası önünde kendini ateşe vermesiyle başladı. Bu olayın ardından Tunus halkı, daha fazla özgürlük ve daha iyi yaşam koşulları talepleriyle ayaklandı. Sosyal medya uygulamaları üzerinden haberleşen gençlerin hızla örgütlenmesi sonucunda olaylar büyüdü ve ülke geneline yayıldı. Protesto gösterilerinin bastırılamaması üzerine Tunus'u yirmi üç yıl boyunca yöneten Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali ülkeden kaçmak zorunda kaldı. Yasemin Devrimi adı verilen bu süreç sonrasında Tunus'ta demokratik seçimlerle birçok hükûmet kuruldu (Görsel 5.41). Ancak bu hükûmetler ülkedeki siyasi ve ekonomik krizlere çare olamadı. 2019 yılında Tunus cumhurbaşkanı olan Kays Said'in görev verdiği hükûmetler de başarısız olunca 25 Temmuz 2021'de parlamentonun çalışmaları dondurulduğu ve milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Cumhurbaşkanı, siyasi partileri ülkeyi yönetememekle ve yolsuzlukla suçladı. Ayrıca genel seçimlere kadar Meclisi de kapattı.

Görsel 5.41: Yasemin Devrimi'ni gerçekleştiren Tunus halkı

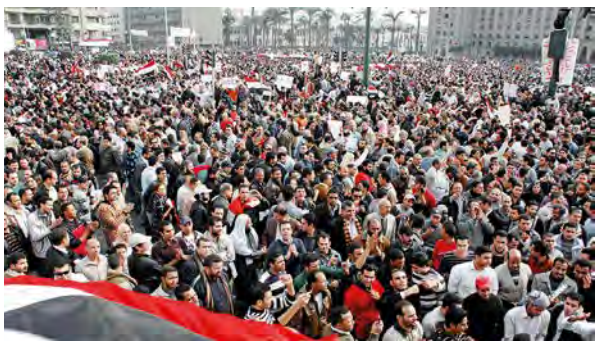

Görsel 5.42: 8 Şubat 2011'de Tahrir Meydanı'nda toplanan halk, Mısır

Tunus'ta başlayan ve hızla sınırları aşan halk ayaklanmaları Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Yemen gibi uzun süreli iktidarların olduğu ve ekonomik zorlukların yaşandığı başka ülkelere de sıçradı. Yaklaşık otuz yıl boyunca Mısır'ı yöneten Hüsnü Mübarek'e karşı halk, 25 Ocak 2011'de Tahrir Meydanı'nda protesto gösterilerine başladı (Görsel 5.42). Mısır yönetimi, bu gösterileri şiddet kullanarak dağıtmaya çalıştı ancak başarılı olamadı. Olayların büyümesi üzerine Mısır ordusu Hüsnü Mübarek'e istifa etmesi konusunda baskı yaptı ve Mübarek, görevinden ayrılmak zorunda kaldı. İstifasının ardından Hüsnü Mübarek, protestolar sırasında göstericilerin öldürülmesi için emir verdiği ve zimmetine para geçirdiği iddialarıyla yargılandı ve içişleri bakanı ve altı yardımcısıyla birlikte ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Bu sürecin ardından Haziran 2012'de yapılan demokratik seçimle cumhurbaşkanlığı görevine Muhammed Mursi getirildi. Mursi, anayasa çalışmaları sırasında cumhurbaşkanına daha fazla yetki veren bir kararnameyi imzaladığı ve silahlı kuvvetlere devlet kurumlarını koruma yetkisi verdiği için tepkiyle karşılandı. Muhalefet partileri, Mursi yönetimine karşı büyük çaplı protesto gösterileri düzenleyerek halkın yeniden sokaklara dökülmesini sağladı. Şiddet olaylarının artması üzerine 3 Temmuz 2013'te Mısır Genelkurmay Başkanı Abdülfettah el Sisi askerî bir darbe yaptı ve anayasayı askıya aldığını açıkladı. Yapılan yargılamalar sonrasında 16 Mayıs 2015'te idam cezasına çarptırılan Mursi, bir ay sonra mahkeme salonunda rahatsızlanarak hayatını kaybetti. Mısır'da gerçekleşen bu askerî darbe, Arap Baharı sürecinde kazanılan demokratik hakların kaybedilmesine neden oldu.

Görsel 5.43: Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi (1942-2011)

Afrika'daki en büyük petrol yataklarına ve dördüncü büyük doğal gaz rezervine sahip olan Libya, günlük 1,6 milyon varillik petrol üretimiyle Batı ülkelerinin tüm enerji ihtiyacını karşılayabilme potansiyeline sahipti. Arap Baharı'nın etkisiyle 15 Şubat 2011'de Libya'yı yaklaşık kırk yıl boyunca yöneten Muammer Kaddafi'ye karşı protesto gösterileri başladı ve bu gösteriler kısa süre içinde bir iç savaşa dönüştü (Görsel 5.43). Libya'nın stratejik önemi nedeniyle NATO bu savaşa müdahil oldu ve Kaddafi yönetimine destek veren şehirler NATO'ya bağlı savaş uçakları tarafından bombalandı. 23 Ağustos 2011'de başkent Trablus'un düşmesiyle Kaddafi rejimi yıkıldı ve yerine Libya Geçici Yönetimi kuruldu. Ancak bu yönetim değişikliği ülkedeki iç karışıklığı sona erdiremedi. Libya, Birleşmiş Milletler tarafından tanınan Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükûmeti ile Halife Hafter'in başkanlığını yaptığı Tobruk merkezli muhalif yönetim arasında ikiye bölündü. Günümüze kadar devam eden bu iktidar mücadelesinde Türkiye, Ulusal Mutabakat Hükûmeti'ni Libya halkının tek temsilcisi olarak tanıdı ve Eylül 2011'de Trablus'a büyükelçi atayan ilk ülke oldu.

Görsel 5.44: Yemen'in Taiz kentindeki Özgürlük Meydanı'nda göstericiler

Arap Baharı'nın etkileri 27 Ocak 2011'de Yemen'e de sıçradı. Otuz yılı aşkın bir süre Yemen'i yöneten Ali Abdullah Salih'e karşı başlayan gösterilere sivil polisler ve keskin nişancılar müdahale etti (Görsel 5.44). Ancak bu müdahaleler yönetim değişikliğini engelleyemedi ve Salih yönetimi devrilerek yerine Abdurabbu Mansur Hadi'nin cumhurbaşkanlığında yeni bir hükûmet kuruldu. Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri öncülüğündeki koalisyon güçleri, 2015 yılının mart ayında Yemen hükûmetine destek vermek amacıyla ülkedeki İran destekli Şii Husilere karşı askerî bir operasyon başlattı. İki taraf arasında çıkan şiddetli çatışmalarda taraflar birbirlerine üstünlük sağlayamadı. Birleşmiş Milletlerin müdahalesiyle defalarca ateşkes ilan edildi ancak yapılan barış görüşmelerinden bir sonuç elde edilemedi. Bunun üzerine Reşad el-Uleymi başkanlığında Başkanlık Konseyi kuruldu ve Mansur Hadi, tüm yetkilerini bu konseye devretti. Çatışmaların hâlâ devam ettiği Yemen'de açlık sınırında yaşayan halkın ekonomik sorunları da giderilemedi.

Görsel 5.45: Bahreyn'deki protesto gösterileri

Bahreyn'de yönetim karşıtı Şii toplulukların 14 Mart 2011'de mezhep ayrımcılığı, toplumsal dışlanma ve artan işsizlik gerekçeleriyle başlattığı protestolar kısa sürede büyüyerek sokaklara taşındı. Başkent Manama'daki İnci Meydanı'nda yapılan gösterilere Bahreyn yönetimi çok sert karşılık verdi. Buna karşılık El-Vifak Hareketi çatısı altında toplanan Şiiler, Manama Dokümanı adlı bir bildiri yayımlayarak her türlü etnik, dinî ve mezhepsel ayrımcılığa son verilmesini ve işten çıkarılanların görevlerine iade edilmesini istedi (Görsel 5.45). Bu talepler Bahreyn Kralı Hamed bin İsa el-Halife yönetimi tarafından uzun süre görmezden gelindi. İran'ın Bahreyn'de nüfuz alanını genişletme ihtimaline karşı Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman devreye girerek Körfez İşbirliği Konseyi üzerinden olaylara müdahale etti. Bunun üzerine yapılan bazı anayasal değişikliklerle halkın talepleri karşılanmaya çalışıldı ancak isyanların tam olarak önü kesilemedi.

15 Mart 2011'de Suriye'nin Dera kentinde başlayan Arap Baharı protestoları, güvenlik güçlerinin sert müdahalesi ve bu müdahaleler sırasında yüzlerce insanın hayatını kaybetmesi sonucunda bir iç savaşa dönüştü. Başlangıçta Beşar Esad yönetiminin baskıcı politikaları ve ekonomik sıkıntılar gerekçe gösterilerek başlatılan halk ayaklanmaları, kısa sürede Sünni-Alevi çatışmalarına evrildi ve Suriye, küresel güçlerin de müdahalesiyle ikiye bölündü. Suriye Silahlı Kuvvetlerinden kaçan Sünni askerler, Özgür Suriye Ordusu'nu (ÖSO) kurarak Esad güçleriyle savaşmaya başladı. 2012'de ÖSO, Halep'in bir bölümü de dâhil olmak üzere

Kuzey Suriye'deki önemli şehirleri ele geçirdi (Görsel 5.46). Bunun üzerine Lübnan Hizbullahı ve İran Devrim Muhafızları Ordusu, Esad Hükûmeti'ni desteklemek için askerî danışmanlar gönderdi ve 4000 İran askeri, Suriye hükûmet güçlerine yardım etmek için Suriye'ye geçti. 2014 yılında DEAŞ terör örgütü, başta Rakka olmak üzere Suriye topraklarının yaklaşık üçte birini ele geçirdi. 30 Eylül 2015'te Esad, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'den askerî yardım istedi ve Rus ordusunun desteğiyle bazı toprakları DEAŞ'tan geri aldı.

Birleşmiş Milletler, Suriye krizine çözüm bulmak için 2012, 2014 ve 2016 yıllarında uluslararası güçlerin de katılımıyla Cenevre'de bir konferans düzenledi. Ancak bu görüşmelerde rehinelerin serbest bırakılması, insani yardımların ulaştırılması gibi geçici çözümlerin dışında kalıcı bir öneri getirilemedi. 2017'de Rusya, İran ve Türkiye devlet başkanları, Kazakistan'ın başkenti Astana'da ve Rusya'nın Soçi kentinde bir araya geldi (Görsel 5.47). Sonraki yıllarda da yapılmaya devam eden bu müzakerelerde başka ülkelere iltica eden Suriyelilerin ana vatanlarına dönüşü ve Suriye'nin yeniden inşası konuları ele alındı.

Görsel 5.46: Suriye'nin Azez kentinde tahrip edilmiş bir cami ve önündeki tank

Suriye İç Savaşı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan en büyük mülteci krizine sebep oldu. Bu savaş sürecinde Suriye nüfusunun yarısından fazlası ülkeden ayrılarak Türkiye, Ürdün, Lübnan, Irak, Mısır gibi Müslüman ülkelere ve Avrupa'ya göç etti. Suriye'de 2022 yılına kadar yaklaşık 600 bin kişi yaşamını yitirirken 6 milyon kişi de mülteci durumuna düştü.

Görsel 5.47: İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin

Arap Baharı süreci, bölge ülkelerinin siyasi ve sosyoekonomik yapılarının farklı olması nedeniyle her ülkede farklı şekillerde sonuçlandı ve ardında büyük dramlar bıraktı. Yönetim değişikliklerinin ardından kurulan istikrarsız hükûmetler, bölgedeki terör örgütlerinin güçlenmesine ve ortaya çıkan otorite boşluğunun bu terör örgütlerince doldurulmasına neden oldu. Küresel güçlerin müdahalesi ise olayları yatıştırmak yerine daha büyük güvenlik sorunlarının yaşanmasına yol açtı. Güvenliği tehlikeye düşen halklar, kitleler hâlinde göç etmeye başladı ve başta Türkiye olmak üzere dünyanın birçok bölgesini etkileyen büyük bir mülteci sorunu ortaya çıktı. Tunus, Mısır, Libya, Yemen ve Ürdün'de ülke yönetimleri değişti. Umman, Suudi Arabistan, Fas ve Bahreyn'deki hükûmetler, halka bazı ekonomik ve sosyal haklar vererek olayları yatıştırmaya çalıştı. Yemen ve Suriye'de başlayan iç savaşlar ise çok büyük yıkımlara neden oldu.

Arap Baharı sürecinde Avrupa devletlerinin en büyük önceliği, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan temin ettikleri doğal gaz ve petrolü güvenli bir şekilde kendi ülkelerine ulaştırmaktı. Birçok Avrupa ülkesi, Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerdeki demokratikleşme adımlarını desteklemek yerine kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarını korumaya yönelik bir politika izledi.

Rusya ise 1971 yılından beri Suriye'nin Tartus Limanı'nda askerî bir deniz üssüne sahip olduğu ve silah ihracatında Suriye'yi önemli bir pazar olarak gördüğü için Beşar Esad yönetimini destekledi ve Suriye üzerinden kendi kazanımlarını korumaya çalıştı (Görsel 5.48).

Görsel 5.48: Devrik Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin

Arap Baharı sürecinde İran, mezhep temelli bir yaklaşım sergileyerek ayaklanma yaşanan ülkelerdeki Şii güçlerine destek verdi. İran yönetimi, NATO'nun Libya'ya müdahalesine şiddetle karşı çıkarak uluslararası güçlerin Suriye'ye de müdahale etmesinin önüne geçmeye çalıştı. Ayrıca kendi rejiminin devamlılığı için Suriye İç Savaşı'nda Esad yönetimini destekledi. Bahreyn'deki ayaklanmalarda ise Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerinin güçleriyle savaşması için Şii milislerini bu ülkeye gönderdi. Türkiye'nin Suriye politikasından da büyük rahatsızlık duyan İran, PKK terör örgütünü destekleyerek Türkiye'ye karşı açıkça tavır aldı.

ABD ise Arap Baharı öncesinde yakın ilişki içinde olduğu bazı ülkeler üzerindeki hâkimiyetini kaybetti. ABD hükûmet sözcüleri, Mısır'da yaşanan olaylar sırasında birbiriyle çelişen açıklamalar yaptı ve net bir tutum ortaya koyamadı. Bu süreçte genel olarak bekle gör politikası uygulayan ABD, yeni kurulan hükûmetleri de kendi çıkarları doğrultusunda etki alanı içine almaya çalıştı.

Görsel 5.49: Macaristan sınırından Avusturya'ya geçen mülteciler

Türkiye'nin ve Diğer Ülkelerin Mülteci Sorununa Yaklaşımı

XX. yüzyılın son dönemlerinde artan savaşlar, çatışmalar ve şiddet olayları nedeniyle göç etmek zorunda kalan ve sığınacak yer arayan insan sayısında büyük bir artış yaşandı. Çatışma altındaki ülkelerde yaşayan birçok insan, can güvenliklerini sağlayabilmek için yaşadıkları toprakları terk ederek güvenli gördükleri komşu devletlerin topraklarına sığındı. Özellikle Arap Baharı'yla başlayan ve iç savaşa evrilen çatışma ortamlarından kaçanlar ile Ukrayna-Rusya Savaşı'ndan etkilenmek istemeyenler, dünya üzerindeki sığınmacı sayısının artmasına neden oldu (Görsel 5.49).

Türkiye, Avrupa'ya gitmek isteyen göçmenler için coğrafi konumundan dolayı bir geçiş noktası hâline geldi. Birçok göçmen de çeşitli nedenlerle Türkiye'de kalmayı tercih etti. Orta Doğu, Asya ve Afrika ülkelerinden gelen sığınmacı ve göçmenler, Avrupa Birliği ülkelerine ulaşmak için Türkiye'nin kara ve deniz sınırlarını kullandı. Türkiye de sınırlarına gelen bu insanlara karşı her zaman insani ilkelere ve uluslararası hukuk kurallarına uygun şekilde davrandı.

Mart 2011'de Suriye'de başlayan Arap Baharı ayaklanmalarının kısa sürede iç savaşa dönüşmesi üzerine milyonlarca Suriyeli sığınmacı durumuna düştü. Bu süreçte Türkiye, Suriye'yle komşu olan ülkeler arasında en fazla sığınmacıyı ağırlayan ülke durumuna geldi. Rusya, Çin, Katar, Suudi Arabistan, Kuveyt gibi zengin ve güçlü ülkeler ise kapılarını Suriyelilere tamamen kapattı. Türkiye, 22 Ekim 2014 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Geçici Koruma Yönetmeliği ile Suriyelilerin yasal statülerini, haklarını ve faydalanabilecekleri sosyal yardımları belirledi. Bu yönetmelik gereği Türkiye'de kalma hakkına sahip olan Suriyelilere geçici kimlik belgeleri verildi. Ayrıca geçici koruma statüsüne sahip sığınmacılara beslenme ve barınma haklarının yanı sıra sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, tercümanlık ve sosyal yardım hizmetleri de verilmeye başlandı. 24 Ağustos 2023 tarihi itibarıyla Türkiye'de kayıt altına alınan geçici koruma kapsamındaki Suriyeli nüfusu, toplam 3 milyon 303 bin 34 kişiye ulaştı (Grafik 5.6).

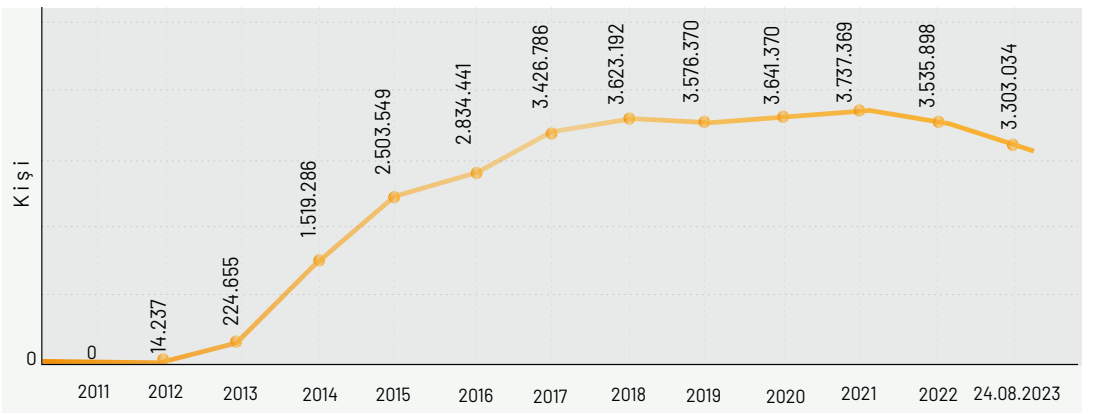

Grafik 5.6: Türkiye'nin 2011-2023 yılları arasında geçici koruma kapsamına aldığı Suriye vatandaşları (24.08.2023 tarihi itibarıyla)

(Genel ağdan alınmıştır.)

Avrupa Birliği ülkeleri, başta yaşama hakkı olmak üzere İnsan Hakları Beyannamesi'nde de ortaya konan bütün insan hak ve özgürlüklerini, göçmenler ve sığınmacılar söz konusu olduğunda görmezden gelmeyi tercih etti. Avrupa'ya gitmek için çeşitli yollarla sınırları geçen mülteciler, Yunanistan ve Bulgaristan sınırındaki kamplarda insani olmayan şartlarda çok uzun süre bekletildi. Başta Macaristan olmak üzere birçok Balkan ülkesi, sınırlarını mültecilere kapattı. Aşırı sağcı politikacıların mülteci karşıtı söylemleri sonucunda AB ülkelerinde Müslüman karşıtlığı ve İslamofobi yükseldi. Orta Çağ Avrupası'nda kalelerini korumak isteyen derebeylerin, sınırlarına fazladan tel örgü çekip muhafızlarının sayısını artırması gibi Avrupa ülkeleri de mülteciler konusunda insanlık dışı tavırlar sergiledi. Bu tutum, mülteci krizinin derinleşmesine, deniz yolları üzerinden yapılan düzensiz göçün tetiklenmesine ve insan kaçakçılığının yeni bir kazanç kapısı hâline gelmesine yol açtı (Görsel 5.50).

Görsel 5.50: Deniz yoluyla Avrupa'ya geçmeye çalışan göçmenler

Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi bir tampon bölge olarak görmesi ve mültecilere karşı kapalı kapı politikası yürütmesi, Türkiye-AB ilişkilerini de olumsuz etkiledi. Yürürlükte olan anlaşmaların yetersiz kalması üzerine 18 Mart 2016 tarihinde AB-Türkiye arasında yeni bir anlaşma imzalandı. Bire Bir Formülü olarak da adlandırılan bu anlaşma doğrultusunda Türkiye üzerinden AB ülkelerine geçen düzensiz göçmenler Türkiye'ye iade edildi, bunun karşılığında ise Türkiye'de geçici koruma kapsamında bulunan bazı Suriyeliler AB ülkelerine gönderildi (Tablo 5.2).

Tablo 5.2: Bire Bir Formülü Kapsamında Türkiye'den Çıkış Yapan Suriyeli Sayısı (22.12.2022 tarihi itibarıyla)

ÜLKE	TOPLAM	ÜLKE	TOPLAM	ÜLKE	TOPLAM	ÜLKE	TOPLAM	ÜLKE	TOPLAM
Almanya	14751	Danimarka	31	Hırvatistan	250	İtalya	396	Malta	17
Avusturya	213	Estonya	59	Hollanda	5519	Letonya	46	Portekiz	450
Belçika	1795	Finlandiya	2707	İspanya	911	Litvanya	102	Romanya	108
Bulgaristan	85	Fransa	5650	İsveç	3142	Lüksemburg	206	Slovenya	34
TOPLAM									**36.472**

(Genel ağdan alınmıştır.)

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin raporlarına göre dünya genelinde göç etmek zorunda bırakılan insan sayısı 100 milyona ulaşmıştır. Aynı kurumun Şubat 2022 raporuna göre Türkiye'de geçici koruma statüsünde 3,7 milyon Suriyeli ve uluslararası koruma statüsünde 320.000'den fazla mülteci bulunmakta ve bu rakamlarla Türkiye, dünyanın en büyük mülteci nüfusuna ev sahipliği yapmaktadır.

Dünyadaki Siber Tehditler

Günümüz dünyasında bilgisayar ve genel ağ teknolojisi günlük yaşamı kolaylaştırması bakımından vazgeçilmez bir hâle gelmiştir (Görsel 5.51). Bununla birlikte genel ağ üzerinde yaşanabilecek güvenlik açıkları, kişisel bilgi ve görüntülerin izinsiz ve kötü amaçlarla kullanılması tehlikesini de barındırmaktadır.

Görsel 5.51: Günlük hayatımızda genel ağ (temsilî)

Genel ağ kullanıcılarının, aygıtlarının ve verilerinin sayısı arttıkça bilgi güvenliği meselesi de önem kazanmıştır. Genel ağa bağlanan, genel ağ üzerinden sinyal gönderebilen ya da alan bütün cihazlar, güvenlikle ilgili büyük tehditler oluşturabilir. Bu tehditlerden korunmak için kullanılan siber güvenlik kavramı, bilgi güvenliğinden bilgisayar güvenliğine kadar birçok farklı alanı kapsar. Siber güvenlik; bilgisayarları, sunucuları, mobil cihazları, elektronik sistemleri, ağları ve verileri kötü amaçlı saldırılardan korumak için geliştirilen uygulamaların genel adıdır.

Görsel 5.52: Asimetrik bir savaş alanına dönüşen siber dünya (temsilî)

Görsel 5.53: Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi logosu

Siber güvenlik uzmanlarının görevi; kişilerin, kurumların ve hükûmetlerin bilgi işlem hedeflerine güvenli bir şekilde ulaşmasını sağlamaktır. Bilgisayar ağları üzerinden kişisel verileri elde etmek ve kötü amaçlı kullanmak, devlet kurumlarına yönelik siber saldırılar gerçekleştirmek, millî sırları ele geçirerek ifşa etmek gibi bireysel ve kamusal suçlar, günümüz dünyasının en büyük sorunları arasındadır. Siber tehditler, sadece bilgisayar sistemlerine sızma, sistemlerden bilgi çalma veya sistemlere asılsız bilgi ekleme dışında ülkelerin haberleşme ve enerji ulaşım ağlarına, askerî kontrol sistemleri gibi kritik alanlarına zarar veren asimetrik bir savaşa dönüşmüştür (Görsel 5.52). Bu nedenle birçok ülke, siber güvenlik tehditlerine karşı idari, teknik ve hukuki düzenlemeler yapma gereği duymuştur. 2016 yılında Varşova'da yapılan NATO Zirvesi'nde siber savunma meselesinin önemi vurgulanmış ve üye ülkeler arasında siber saldırılara karşı gerekli yatırımların yapılması ve tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır.

Türkiye'de siber tehdit ve saldırı ihtimallerine karşı 2012 yılında Siber Güvenlik Kurulu adlı bir kurum oluşturulmuştur. 2013 yılında ise Siber Olaylara Müdahale Ekibi (SOME) ve Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi (USOM) kurularak siber suçlularla mücadeleye hız kazandırılmıştır (Görsel 5.53). USOM ve SOME uzmanları, siber saldırıları devre dışı bırakma, muhtemel zararları önleme ve zararları en aza indirme konusundaki faaliyetlerini karşılıklı iş birliği çerçevesinde yürütmektedir.

Alınan tüm yasal önlemlere rağmen genel ağ teknolojisinin tüm sektörlerde aktif şekilde kullanılmasından dolayı siber güvenlikle ilgili endişeler artmaktadır. Bu konuda devletlerin ve özel sektörlerin yanı sıra genel ağ kullanıcılarının da bilinçli davranması ve kendi kişisel alanlarını korumaya özen göstermesi gerekmektedir. Siber güvenlik uzmanlarına göre kullanıcıların dikkat etmesi gereken bazı hususlar şunlardır:

* Orijinal yazılımlar kullanılmalı ve antivirüs yazılımları güncel tutulmalıdır.

* Şüpheli e-postalar ve mesajlar açılmamalı, hassas verilerin tekrar girilmesi istendiğinde dikkatli olunmalıdır.

* E-postalarda, sosyal medya uygulamalarında ve genel ağ sitelerinde oluşturulan parolaların farklı karakterler içermesine ve tahmin edilemez olmasına özen gösterilmelidir.

* Genele açık ortamlarda kablosuz genel ağ (wi-fi) kullanmak gerektiğinde VPN teknolojisinden yararlanılmalıdır.

Görsel 5.54: Sosyal medya kullanımı (temsilî)

Sosyal Medya

2000'li yıllardan itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan bilgi ve iletişim teknolojileri, toplumların hayatı algılama biçimlerinde ve yaşam tarzlarında önemli değişimler yaşanmasına neden oldu. Özellikle sosyal medya uygulamalarının çeşitlenmesi ve mobil teknolojinin gelişmesiyle insanlar arasındaki iletişim yöntemleri de farklılaştı. (Görsel 5.54).

İnsanların başlangıçta aileleriyle ve arkadaşlarıyla iletişim kurmak için kullandığı sosyal ağlar, zamanla toplumsal bir iletişim biçimine evrildi ve ilgi görme, takdir toplama, duyguları gösterme, düşünceleri ifade etme, bilgi edinme, bilgi aktarma gibi çok çeşitli amaçlarla kullanılmaya başlandı. Sosyal medya, insanların daha özgürce iletişim kurmasına imkân verdiği ve farklı düşüncelere sahip insanların iletişimini kolaylaştırdığı için hızla yayıldı. Sosyal medyanın insanların eğitimine ve kariyer planlamalarına yaptığı katkılar da kullanıcı sayısının günden güne artmasına neden oldu.

Günümüzde sosyal medya, dünya siyasetini ve kültürünü etkileyen, hatta çoğu zaman da belirleyen bir güce dönüşmüş durumdadır (Grafik Bilgi 5.3). Dünyada yaşanan pek çok gelişme, medya organlarından önce sosyal medya kullanıcıları tarafından paylaşılmakta ve olaylara verilen tepkiler, bu uygulamalar üzerinden organize edilmektedir. Bu durumun olumlu yönleri olduğu gibi art niyetli kişilerin yanlış yönlendirmeleri sonucunda yanlış ve üzücü sonuçlara yol açabileceği de unutulmamalıdır.

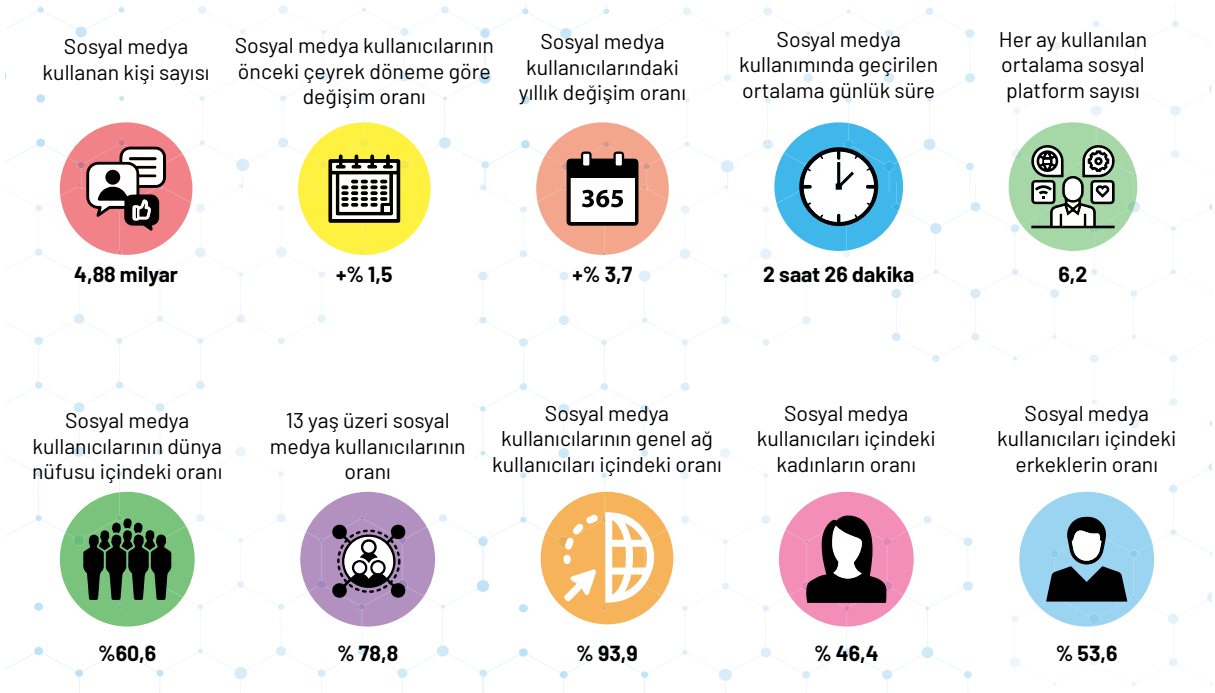

Grafik Bilgi 5.3: Sosyal medya kullanım oranları
(Genel ağdan alınmıştır.)

DERS DIŞI UYGULAMA

Yandaki karekodda verilen sosyal medya ile ilgili etkinliği yapınız ve etkinliğin sonunda verilen Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

Sosyal medyanın ticari faaliyetler üzerindeki etkisini fark eden şirketler de sosyal medyayı etkin şekilde kullanmaya başlamıştır. Müşterilerin bıraktığı olumlu yorumlar ve geri bildirimler, işletmeler için önemli bir reklam kaynağına dönüşmüştür. Birçok şirket, kullanıcı beğenileri ve yorumları sayesinde daha fazla görünürlük kazanmış ve gelir elde etmiştir.

Sosyal medyanın en önemli özelliklerinden biri de her zaman ve her yerde sayısız kullanıcıyı birbirine bağlayabilmesidir. Bilgi, sosyal medya aracılığıyla küresel olarak yayılmakta ve böylece insanların birbirleriyle etkileşim sağlaması kolaylaşmaktadır. Ancak bu durum, sosyal medya bağımlılığı olarak adlandırılan yeni bir kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Uzmanlar, sosyal medyada çok fazla zaman geçirilmesine bağlı olarak depresyon, kaygı bozukluğu, öz güven eksikliği gibi psikolojik rahatsızlıkların arttığını belirtmektedir. Sosyal medyada diğer insanların yaşamlarını sürekli gözetlemek, insanların ruhsal durumlarını olumsuz etkilemekte ve kontrol bağımlılığına dönüşebilmektedir.

Sosyal medya platformlarını kötüye kullanarak yalan haber üretmek ve yaymak, başkalarının itibarını zedeleyen paylaşımlar yapmak, özel görüşmeleri yayımlayarak şantaj yapmak gibi durumlar siber zorbalık kapsamına girer. Ayrıca kimlik hırsızlığı ve kişisel bilgilerin kötüye kullanılması da uluslararası hukuk kurallarına göre suç kapsamındadır. Bu nedenle sosyal medya kullanıcıları, kendi mahremiyetlerine olduğu kadar başkalarının da kişisel hak ve özgürlüklerine de özen göstermeli ve saygılı davranmalıdır.

Görsel 5.55: Henry Ford (1863-1947), üretilen birinci ve on milyonuncu araba ile birlikte

Endüstriyel Üretimin Toplumsal Etkileri

Endüstriyel üretimin artması ve çeşitlenmesi, XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanların tüketim alışkanlıklarının değişmesine neden oldu. Kapitalist ekonomi anlayışının yaygınlaşmasıyla üretim süreci, maliyet hesabı, pazar payı, pazarlama stratejisi, ihtiyaç analizi, alım gücü gibi kavramlar büyük önem kazandı ve "Üretilen ürün satılmadıkça anlamsızdır." anlayışı benimsendi.

Ünlü sanayici Henry Ford'un (Henri Ford) seri üretim yoluyla ürettiği otomobiller ve bu otomobiller için geliştirdiği satış yöntemleri, endüstriyel üretim ve tüketim süreçlerini göstermesi bakımından önemliydi (Görsel 5.55). Ford, işçilerine ödediği günlük sekiz saatlik çalışma ücretini 2,34 dolardan 5 dolara yükselterek öncelikle kendi işçilerinin alım gücünü artırdı. Bir başka deyişle Ford, endüstriyel üretimin ihtiyaç duyduğu tüketici ihtiyacını başlangıçta kendi çevresi üzerinden karşıladı. Böylece işçiler, üretimini yaptıkları otomobillerin tüketicisi oldu ve üretim sürecinin sürekliliği sağlandı.

Kapitalist ekonomi sistemi insanların yaşam koşullarını iyileştirip toplumsal refahı artırsa da bir süre sonra insan ilişkilerinde ve toplumsal yapılarda bazı aksaklıklar görülmeye başlandı. İnsanların para ve sermaye ile kurdukları ilişki, kişisel hayatlarını da âdeta bir proje gibi hesaplanabilir ve planlanabilir şekilde yaşamalarına neden oldu. İnsanlar gerçek duygu ve isteklerini öteleyerek duygusal boyuttan, samimi ilişkilerden, güven duygusundan, dayanışmadan ve insana değer verme anlayışından uzaklaştı. Toplumsal ve insani değer yargılarının yerini maddi unsurları esas alan, bencil ve sahip olmacı bir dünya görüşü aldı. Bunun sonucunda insanlar tek tipleşti ve bu yeni insan tipi, toplumlar tarafından normalleştirildi.

Tüketim toplumunda ihtiyaçlar değil; neyin, nerede ve nasıl tüketildiği ve bunun kimlere, nasıl gösterileceği önem kazandı. Tüketebilmenin bir ayrıcalık olduğuna inanan insanlar, üretim süreçlerine katılmaktansa tüketim ekonomisinin bir parçası hâline geldi. Gösterişi ayıp sayan, komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinde samimiyeti önceleyen insanlar, zamanla birbirlerini rakip olarak görmeye başladı. Kapitalist sistem, tüketme eylemini reklamlar üzerinden verimlilik, büyüme ve bolluk kavramlarıyla ilişkilendirmeye ve insanlığa mutlak fayda sağlayan bir faaliyet olarak kabul ettirmeye çalıştı. Sosyal medya ve basın yayın organları aracılığıyla bireylere daha çok tüketmesi ve bencil olması gerektiği fikri aşılandı. Bankacılık sektörü de kredi kartları ve uzun vadeli kredi yöntemleriyle henüz kazanılmamış paranın harcanmasını sağlayarak alım gücü düşük olan kesimleri de tüketim süreçlerine dâhil etti.

Görsel 5.56: Bir termik santralin neden olduğu hava kirliliği

Endüstriyel Üretim ve Çevre Sorunları

XVIII. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi, ülkelerin ekonomik büyümesini sağlayıp yeni imkânlar yaratırken çeşitli sorunları da beraberinde getirdi. Doğal kaynaklar üzerinden gerçekleşen sanayi faaliyetleri, bir süre sonra bu kaynakların tükenmesine ve çevrenin tahrip olmasına neden oldu. Sanayileşmeyle birlikte sera gazı emisyonlarının artması, ormanların ve canlı türlerinin azalması, ozon tabakasının incelmesi, çölleşme, hava ve su kirliliği, iklim değişikliği, aşırı atık üretimi, gürültü kirliği, kimyasal kirlilik gibi pek çok sorun ortaya çıktı (Görsel 5.56). Çevrenin bozulması sonucunda da ekonomik ve toplumsal refah azaldı.

Günümüzde küresel kirliliğe en fazla neden olan sektörler; enerji, tarım, tekstil, ulaştırma, inşaat, teknoloji ve ormancılıktır. Dünya nüfusunun her geçen yıl artması sonucunda dünya genelindeki enerji ihtiyacı da artmaktadır. Günümüzde bu ihtiyacın büyük kısmı fosil yakıtlar üzerinden karşılanmaktadır. Fosil yakıtların karbon emisyonlarını artırması ve bu nedenle atmosferin her geçen yıl daha fazla kirlenmesi, küresel ısınmanın ana nedenlerinden biridir. Fabrikaların havaya saldığı dumanlar ve bunun sonucunda ortaya çıkan sera gazları da küresel ısınmayı tetikler. Ayrıca enerji endüstrisinin neden olduğu petrol sızıntıları, suda yaşayan deniz canlılarının ve sudan beslenen kuş türlerinin hayatını tehlikeye atmakta ve yaşam alanlarına zarar vermektedir. Bunun sonucunda da birçok canlı türü, neslinin tükenme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Tekstil üretimi sırasında atmosfere salınan karbon miktarı, toplam karbon emisyonunun %10'unu oluşturur.

Tarım sektöründeki aşırı gübre ve su kullanımı da sera gazı emisyonlarının artmasına neden olur. Daha fazla tarım arazisi elde etmek için ormanların yakılması veya ağaçların kesilmesi ise yeni çevre felaketlerine zemin hazırlar. Yapılan araştırmalar, her yıl ortalama 6 milyar kg plastiğin okyanuslara döküldüğünü göstermektedir (Görsel 5.57). Her türlü plastik poşet ve ambalajın doğada yüzlerce yıl kaldığı düşünüldüğünde dünyanın geleceği için bu duruma acilen çözüm üretilmesi gerektiği açıktır.

Görsel 5.57: Plastik atıkların neden olduğu deniz kirliliği

Su kirliliği meselesi, endüstriyel üretimin neden olduğu başlıca sorunlardan biridir. Birçok endüstriyel faaliyette büyük miktarlarda su kullanılır. Üretim esnasında bir dizi işlemden geçen su; ağır metaller, zararlı kimyasallar, radyoaktif atıklar, hatta organik çamurlarla temas eder. Bu kirli suların daha sonra su kaynaklarına boşaltılması ve o su kaynaklarının çiftçiler tarafından sulama amaçlı kullanılması da insan sağlığı açısından büyük bir tehdit oluşturmaktadır.

DERS İÇİ UYGULAMA

Aşağıda verilen metinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

İklim değişikliği, sınır tanımayan ve gelişmişlik düzeyinden bağımsız olarak tüm ülkeleri etkileyerek bugün küresel ölçekte karşılaşılan en büyük sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. Ülkemizin de yer aldığı Akdeniz havzası, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı en kırılgan bölgelerden biri olarak görülmektedir. Ülkemiz hâlihazırda iklim değişikliğinin sebep olduğu su kaynaklarının azalması ve çölleşmeden etkilenmeye başlamıştır. İklim değişikliği ile mücadele sadece bir çevre sorunu olarak algılanmamakta, düşük karbonlu ekonomiye küresel düzeyde geçilmesi ülkelerin büyüme stratejileri, enerji politikaları, sağlık politikaları, tarım politikaları, gıda güvenliği ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini de şekillendirerek insanların yaşamlarında köklü bir değişim öngörmektedir.

1980'li yılların sonlarından başlayarak, insanların iklim sistemi üzerindeki olumsuz etkisini ve baskısını azaltmak için, Birleşmiş Milletler ve uluslararası kuruluşların öncülüğünde yapılan çalışmalar neticesinde 1992 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) ve 1997 yılında Kyoto Protokolü (KP) 2015 yılında ise Paris Anlaşmasını (PA) oluşturmuştur. BMİDÇS, KP ve PA bir yandan insan kaynaklı sera gazı emisyonlarını sınırlandırmaya yönelik yasal düzenlemeler getirirken, bir yandan da uluslararası emisyon ticareti, teknoloji ve sermaye hareketleri konusunda giderek etkin olmaya başlamıştır.

*(Genel ağdan alınmıştır.)**

1. Elektrik üretiminde hangi enerji kaynaklarından daha fazla yararlanılmalıdır? İklim değişikliği ile mücadele konusunu da göz önünde bulundurarak görüşlerinizi açıklayınız.

2. İklim değişikliği ile mücadele konusunda sizce bireylere hangi sorumluluklar düşmektedir?

5.5. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

5.6. 1990'DAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI

KONUYA BAŞLARKEN

1. Türkiye'nin 1990'dan sonra Türk Cumhuriyetleri, Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Doğu'ya yönelik aktif bir dış politika izlemesinin nedenleri neler olabilir?
2. Türkiye'nin yürüttüğü uluslararası yardım faaliyetlerine örnekler veriniz.

Bulgaristan'da Yaşayan Türklere Yönelik Baskılar

Bulgaristan toprakları, XIV. yüzyılın ortalarından 1908 yılına kadar Osmanlı hâkimiyetindeydi. Bu süre boyunca Türk varlığı ve kültürü, bu topraklardaki hâkim unsur konumundaydı. Ancak Bulgaristan coğrafyasında yaşayan Türkler, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren sistematik bir şekilde kendi topraklarını terk etmeye zorlandı.

1944-1989 yılları arasında Bulgaristan, kendi varlığına karşı içeriden bir tehdit oluşturduğu gerekçesiyle Türk azınlık için iki farklı politika uyguladı. Bu politikalardan ilki, Bulgaristan'da yaşayan Türkleri Türkiye'ye göç etmeleri konusunda zorlamak ve böylece ülkedeki Türk nüfusunu azaltmaktı. İkinci yöntem ise göç etmekte direnen Türklere karşı asimilasyon politikası uygulayarak onları millî kimliklerinden uzaklaştırmaktı.

Görsel 5.58: Günümüzde kullanılmayan Belene Toplama Kampı'nın içinden bir görünüm

Görsel 5.59: Günümüzde kullanılmayan Belene Toplama Kampı'nın dışından bir görünüm

Soğuk Savaş Dönemi'nde iktidarda bulunan Bulgaristan Komünist Partisi (BKP), ülkedeki Türk nüfusun varlığını reddederek Müslüman Bulgarlar şeklinde yeni bir kavram ortaya koydu. Ayrıca Türklerin sayısının bir milyonu geçmemesi için de belli aralıklarla Türk aileleri Türkiye'ye göç ettirdi. Bulgar yönetiminin amacı, Türk azınlığın kültürel özerklik verilmesi veya otonom bir Türk cumhuriyeti kurulması ile ilgili taleplerinin önünü kesmekti. Bu göçler sayesinde ülke içindeki Türklerin sayısı ve siyasal gücü azalacak, ayrıca göç edenlerin mal varlıkları da Bulgaristan'a kalacaktı.

BKP yönetimi, 1985 yılından itibaren tek uluslu bir Bulgaristan oluşturma projesini uygulamaya koydu. Bu proje doğrultusunda baskı ve yıldırma yoluyla ülkede yaşayan Türklerin isimleri zorla değiştirilmeye başlandı. Müslüman erkek çocukların sünnet edilmesi, Müslümanların cenazelerinin dinî usullere göre defnedilmesi, ismini değiştirme konusunda direnen Müslümanların evlenmesi ve çalışması yasaklandı. Ayrıca mezar taşlarının üzerindeki yazı ve semboller de kazınarak silindi. Bunlarla yetinmeyen Bulgaristan yönetimi; Türklerin Türkçe konuşmasını, geleneksel kıyafetler giymesini, oruç tutmasını ve camilerde ibadet etmesini yasakladı. Türk okulları ve Türkçe yayın yapan gazeteler ya kapatıldı ya da ağır baskılara maruz bırakıldı. Bu baskılar karşısında Varna, Yeni Pazar, Kızanlık, Koşu gibi şehirlerde yaşayan Türkler, protesto gösterileri ve mitingler düzenledi. Ancak bu gösteri ve mitingler, Bulgar güvenlik güçleri tarafından şiddet kullanılarak bastırıldı ve çıkan olaylar sırasında birçok Türk öldürüldü. Baskılara direnmeye devam eden binlerce Türk ise Belene Toplama Kampı'na götürülerek ağır işkencelerden geçirildi (Görsel 5.58, 5.59).

DERS DIŞI UYGULAMA

TRT tarafından hazırlanan "1989 Belene" adlı belgeseli yandaki karekod üzerinden izleyiniz. Bu belgeselden yararlanarak Bulgaristan'da yaşayan Türklerin maruz kaldıkları baskı ve zulümleri konu alan bir sunum hazırlayınız.

BİLGİ HAZİNESİ

Bulgaristan Türklerinin Haklı Mücadelesine Işık Tutacak Çalışma

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) tarafından, Bulgaristan'da 1984-1989 yılları arasında komünist rejim tarafından Türklere karşı uygulanan asimilasyon, kimliksizleştirme politikaları, işkenceler ve tarihe kara leke olarak geçen Belene kampı olaylarını unutturmamak için sözlü tarih çalışmaları başlatıldı.

Çalışmalar kapsamında öncelikle YTB koordinasyonu ve iş birliğinde 2019 yılında TRT İç Yapımlar tarafından Belene Kampı mağduru soydaşlarla mülakatlar gerçekleştirilerek "Bin Dokuz Yüz Seksen Dokuz Belene" belgesel filmi hazırlandı. Film 7 Şubat 2020 YTB'de gerçekleştirilen gala töreni ile izleyicilerle buluştu.

Hem belgesel filmi çerçevesinde yapılan mülakatlar hem de Bulgaristan Türkleri ile ilgili önemli kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında ise sözlü tarih çalışmalarına devam edildi. YTB, Bulgaristan'dan zorunlu göçün 30. yılı kapsamında 1989 olayları, Belene kampı ve Bulgaristan Türklerini konu alan "BELENE Ölüm İçin Yer Sert Uçmak İçin Gök Uzak" isimli çalışmayı da literatüre kazandırdı. Prof. Dr. Tufan Gündüz'ün editörlüğünde tamamlanan çalışma Bulgaristan Türklerinin tarihini ve onların etnik temizlik politikasına karşı verdikleri mücadeleyi canlı tanıkların anlatımıyla yansıtıyor. Eser aynı zamanda akademik çalışmalar için de önemli bir kaynak teşkil ediyor.

*(Genel ağdan alınmıştır.)**

Bulgaristan'daki Türklerin tüm baskılara rağmen direniş göstermeye devam etmesi üzerine Bulgar yönetimi farklı yollar aramaya başladı. 8 Mayıs 1988'de yapılan Politbüro toplantısında Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov, ülkenin refahı için 100 ila 500 bin Türk'ün Bulgaristan'dan gönderilmesi gerektiğini belirtti. BKP yönetimi, ülkedeki Türk azınlığın varlığını resmî olarak kabul etmediği için bu konuda Türkiye'yle bir göç anlaşması da imzalayamazdı. Bulgar hükûmetine göre Türkler, Türkiye'ye yasal göçmen olarak değil de turist olarak giderlerse sorun kendi lehlerine çözülecekti. Böylece göç eden Türkler hem tazminat ve mal varlığı iddialarında bulunamayacaklar hem de tüm sosyal haklarını Bulgaristan'a gönüllü olarak bırakmak zorunda kalacaklardı.

Todor Jivkov'un "İslamlaştırılmış Bulgarlar (Türkler) ve bütün Bulgaristan vatandaşları dilediği zaman dilediği ülkeye gidebilir." açıklamasının ardından Haziran 1989'da Bulgaristan'dan Türkiye'ye büyük bir göç hareketi başladı. Bulgar zulmünden kaçan ve Bulgarlaşmayı kabul etmeyen yüz binlerce Türk, üç aylık turist vizesi ile Türkiye'ye giriş yaptı. Türkiye Cumhuriyeti, bu süreçte sınır kapılarını soydaşlarına sonuna kadar açtı ve gelen muhacirleri Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleştirdi.

Görsel 5.60: Naim Süleymanoğlu ve Başbakan Turgut Özal basın toplantısında, 1986

Dünyaca ünlü halterci Naim Süleymanoğlu da bu göç öncesinde, 1986 yılında Bulgar yönetiminin baskıları nedeniyle Türkiye'ye iltica etti. Süleymanoğlu'nun Türkiye'ye getirilmesi için dönemin başbakanı Turgut Özal da bizzat devreye girdi (Görsel 5.60).

DERS DIŞI UYGULAMA

Naim Süleymanoğlu'nun hayatı ve başarıları ile ilgili kısa videoyu yandaki karekod üzerinden izleyiniz. Ünlü sporcunun yaşadığı çeşitli baskılara rağmen birçok başarıya imza atabilmiş olmasını göz önünde bulundurarak insan hayatında öz denetimin önemini anlatan kısa bir metin yazınız.

1989 Soydaş Göçü'nün Bulgar ekonomisine faturası ağır oldu. Bulgaristan, yüzlerce köy ve kasaba tamamen boşaltıldığı için tarım arazilerini işleyecek insan gücünü kaybetti. Yöneticiler bu soruna çare bulmak için SSCB'den işçi aileleri getirterek Türklerin evlerine yerleştirdi. Ancak bu demografik değişiklik, tarımdaki istihdam sorununu çözmeye yetmedi ve Bulgar toplumunda yeni sorunlara yol açtı. Kasım 1989'da Jivkov'un yerine göreve gelen Mladenov Hükûmeti, Türklere yönelik baskı ve asimilasyon politikalarına son verdiklerini açıkladı.

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Doğu Politikaları

Küresel güçlerin hâkimiyet mücadelesi verdikleri bölgelerin başında Orta Asya, Kafkasya, Balkanlar ve Orta Doğu gelmektedir. Türkiye, 1990'lı yıllardan itibaren tarihsel ve kültürel açıdan bağlı bulunduğu, aynı zamanda coğrafi olarak da yakın olduğu bu bölgelere yönelik aktif bir dış politika izlemektedir.

Türk Cumhuriyetleri'yle siyasi, ekonomik ve sosyokültürel alanlarda iş birliği yapan Türkiye, bu ülkelerle ortak çıkarları korumaya yönelik bir ilişki kurmuştur. Bu amaçla karşılıklı üst düzey ziyaretler, karma ekonomi ve ulaştırma komisyonları, iş konseyleri, yüksek düzeyli stratejik iş birliği konseyleri gibi mekanizmalar yoluyla Türk Cumhuriyetleri'yle olan alanları artırılmaya ve çeşitlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu amaçla Türkiye, ikili ilişkilerin yanı sıra çok taraflı iş birlikleri de kurarak Türk dünyasıyla ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir politika izlemekte ve küresel güçler karşısında Türk Cumhuriyetleri'nin çıkarlarının korunmasına katkı sağlamaktadır.

Kafkasya, kendine özgü coğrafi yapısıyla Asya, Avrupa ve Orta Doğu üzerinden Karadeniz, Akdeniz, Hazar Denizi, Basra Körfezi, Hint Okyanusu gibi önemli denizlere giden yolların kavşağında bulunmaktadır. Bu kavşak, enerji ve ulaşım koridorlarının kesiştiği önemli bir coğrafyadır. Rusya Federasyonu, 1993'te yakın çevre politikası doğrultusunda Kafkaslar ve Orta Asya cumhuriyetlerinin de içinde bulunduğu eski SSCB topraklarını ekonomi ve güvenlik açısından "yaşamsal çıkar alanı" ilan etti. Buna karşılık ABD de NATO'nun genişleme politikasıyla Kafkasya'daki nüfuzunu artırmaya çalıştı ve özellikle Gürcistan'la daha yakın ilişkiler kurmaya başladı. Avrupa Birliği de geliştirdiği "Avrupa komşuluk politikası" çerçevesinde Kafkasya'da etkili olmak için çeşitli girişimlerde bulundu.

Görsel 5.61: Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi'nin açılış töreni

Türkiye, SSCB'nin dağılmasının ardından Kafkas coğrafyasındaki Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarını hemen tanıdı. Ayrıca Azerbaycan ve Gürcistan'la diplomatik ilişkiler kurdu ve bu ülkelere ekonomik destek sağladı.

Hazar Havzası'ndaki doğal gaz ve petrol kaynaklarının Batı pazarlarına ve açık denizlere ulaştırılmasını sağlayan ülkelerden biri de Türkiye'dir. Kafkasya'nın jeopolitik önemi nedeniyle bu bölgenin güvenliği, Güney Kafkasya'daki devletlerin bağımsızlığı ve toprak bütünlükleri Türkiye açısından çok önemlidir. Türkiye'nin Kafkasya politikasının temel esası, bölge ülkeleri arasında kapsamlı bir iş birliği sağlanmasıdır. Türkiye, bölge ülkelerinin ekonomik potansiyellerinin hayata geçirilmesine büyük önem vermektedir. Bu amaçla geliştirilen projeler doğrultusunda 2006 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC), 2007 yılında ise Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE) faaliyete geçirilmiştir. 30 Ekim 2017'de açılışı yapılan Bakü-Tiflis-Kars Demir Yolu Hattı (BTK) da bölgenin stratejik önemini bir kez daha ortaya koymuştur (Görsel 5.61).

Türkiye ile "Batı'ya açılan komşu kapısı" olarak gördüğü Balkan devletleri arasında tarihî ve kültürel açıdan derin bağlar kurulmuştur. Bulgaristan, Romanya, Sırbistan, Makedonya gibi Balkan devletleri, Türk-İslam kültürünün pek çok izini taşımakta ve bu ülkelerde hâlâ soydaşlarımız bulunmaktadır. Dolayısıyla Balkan coğrafyası, Türkiye ve Türk toplumu için ayrıcalıklı bir öneme sahiptir.

Balkanlarda yaşayan çeşitli etnik ve dinî unsurlar, Yugoslavya'nın dağılması sürecinde bağımsızlıklarını kazanmak için karşı karşıya gelmiş ve bu dönemde Balkan coğrafyası bir çatışma alanına dönüşmüştür. Bölgede yaşayan Sırpların Müslüman Boşnaklara ve Arnavutlara yaptığı soykırım, insanlık tarihinin en büyük katliamlarından biri olarak tarihe geçmiştir. Türkiye, stratejik konumu gereği Balkanlarda barış, istikrar ve iş birliği ortamının sağlanmasında önemli görevler üstlenmiş, Kosova ve Bosna-Hersek anlaşmazlıklarının çözümlenmesi için yapılan uluslararası görüşmelerde ön saflarda yer almıştır. Ayrıca bu bölgelerdeki Sırp-Arnavut ve Sırp-Boşnak çatışmalarını durdurmak üzere oluşturulan KFOR ve Bosna'da görev yapan uluslararası barış gücü SFOR'da da Türk birlikleri aktif rol almıştır.

Bosna Savaşı'nda yıkılan birçok okul, köprü, hastane ve tarihî eser, Türk askerî birlikleri tarafından gönüllü olarak onarılmıştır. Sonraki yıllarda kurulan Yunus Emre Enstitüsü, TİKA, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı gibi kurumlar aracılığıyla da Balkanlarda pek çok çalışma yürütülmektedir. TİKA'nın Kosova, Kuzey Makedonya, Karadağ, Arnavutluk ve Bosna-Hersek'te yapımını tamamladığı birçok proje mevcuttur. Yunus Emre Türk Kültür Enstitüsü de Tiran, İşkodra, Saraybosna, Foynitsa, Priştine, Prizren, İpek, Bükreş ve Üsküp'te kurduğu merkezler aracılığıyla Türk toplulukları arasındaki kültürel bağları geliştirmek üzere çok sayıda faaliyet yürütmektedir. (Görsel 5.62, 5.63).

Görsel 5.62: TİKA'nın Kuzey Makedonya'nın Kalkandelen şehrindeki bir hastaneye gönderdiği tıbbi ekipmanlar, 2022

Görsel 5.63: TİKA'nın Bosna-Hersek'te restore ettirdiği tarihî Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü, 2016

1990'lı yıllardan sonra Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler de Türkiye'nin bu bölgede daha aktif bir tavır belirlemesine neden olmuştur. Orta Doğu'daki istikrarı ve refahı artırmak için yapılan görüşmelerde aktif görevler üstlenen Türkiye, bölgedeki mevcut sorunların çözümü için de büyük çaba harcamaktadır. Türkiye'nin Orta Doğu politikasını belirleyen unsurların başında Filistin meselesi gelmektedir. İsrail'in Filistinlilere uyguladığı şiddet ve yıldırma politikasına karşı Türkiye, Filistin Devleti'nin yanında yer almaktadır. Suriye ve Irak'taki iç çatışmalar ve terör olayları karşısında da Türkiye, bölgesel istikrarın sağlanması ve Suriye ile Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması amacıyla başta PKK ve DEAŞ olmak üzere bölgede faaliyette bulunan tüm terör örgütleriyle mücadele etmektedir. Ayrıca Irak ve Suriye'deki Türkmen varlığının korunması ve desteklenmesi için de çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Bunların yanı sıra İran'ın PKK terör örgütüne yönelik tutumu, Suriye meselesindeki tavrı, ABD ve Avrupa Birliği ile ilişkileri ve kendi nüfuz alanını genişletme politikaları, Türkiye ile İran arasında zaman zaman gerginliklere neden olmaktadır. Bu konuda Türkiye, İran'la ekonomik ilişkilerini geliştirmeye devam etmekte, bölgesel sorunlarda ise millî güvenliğini esas alan politikalar izlemektedir.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Sizce Türkiye neden Kafkas, Balkan ve Orta Doğu coğrafyalarında siyasi istikrar sağlanmasını önemsemektedir?

Suriye ve Irak'taki Gelişmeler Karşısında Türkiye

Suriye'yle 911 km, Irak'la ise 331 km sınır hattına sahip olan Türkiye, bu ülkelerde meydana gelen tüm gelişmelerden doğrudan etkilenmektedir. Irak'ın hem İran-Irak Savaşı hem de 1991 ve 2003 yıllarında gerçekleşen Amerikan müdahaleleri nedeniyle siyasi ve ekonomik açıdan çökmesi, Suriye'nin de uzun yıllardır devam eden iç savaş nedeniyle fiilen parçalanmış durumda olması, Türkiye'nin en önemli dış meseleleri arasındadır.

Görsel 5.64: Irak'taki ABD savaş uçakları

ABD, 1991'deki I. Körfez Savaşı'nda Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesini bahane ederek Bağdat'a saldırdı (Görsel 5.64). Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, bu saldırı

üzerine Kuveyt'ten çekilmek zorunda kaldı. Bu dönemde ABD ile iş birliği yapan Kuzey Iraklı aşiretler, Saddam Hüseyin'in Kuzey Irak'a saldırma ihtimaline karşı Türkiye'ye göç etti. Türkiye, peşmerge adıyla bilinen ve sayıları beş yüz bine yaklaşan bu mültecilere 1991-1992 yıllarında ev sahipliği yaptı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yerleştirilen peşmergeler, Türk ekonomisine büyük bir yük getirirken bölgedeki sosyal dengelerin de bozulmasına neden oldu. Kuzey Irak'ta meydana gelen otorite boşluğu ise PKK'nın bölgedeki etkinliğinin artmasına neden oldu.

Savaşın hemen ardından ABD, bölgeyi Irak yönetiminden koruma bahanesiyle Kuzey Irak'a Çekiç Güç adı verilen askerî bir kuvvet yerleştirdi. Türkiye'de de üsleri bulunan Çekiç Güç sayesinde Irak uçaklarının 36. enlemin kuzeyine geçmesi yasaklandı. Böylece ABD, Kuzey Irak'ta istediği gibi hareket etme imkânı buldu. Bölgede konuşlandırılan Çekiç Güç ise PKK'ya destek verdi.

ABD, Saddam Hüseyin yönetiminin terörü desteklediği, ayrıca ülkede nükleer ve kimyasal silahlar bulunduğu bahanesiyle 2003 yılının başlarında Irak'a yönelik bir operasyon planladı. Bu plana göre Amerikan askerleri Irak'a Türkiye üzerinden geçecekti. ABD'nin izin talebi üzerine bu konu TBMM gündemine getirildi ancak hazırlanan tezkere, 1 Mart 2003'te oy çokluğuyla reddedildi. Bu karar üzerine ABD Türkiye'ye büyük tepki gösterdi ve operasyonun kara harekâtını Irak'ın güneyinden başlatmak zorunda kaldı. 20 Mart 2003'te başlayan operasyon sonucunda Irak toprakları ABD tarafından işgal edildi ve Saddam Hüseyin iktidardan düşürüldü. Bu işgal sonrasında Irak, sürekli dinî ve etnik çatışmaların ve mezhep savaşlarının yaşandığı istikrarsız bir coğrafyaya dönüştü.

Görsel 5.65: PKK ile mücadele eden Türk askerleri

Türkiye, toprak bütünlüğünü her zaman savunduğu sınır komşusu Irak'ın ABD eliyle fiilen parçalanmasının ve kargaşaya sürüklenmesinin tüm olumsuz sonuçlarıyla karşı karşıya kaldı. PKK elebaşının 1999 yılında yakalanıp Türkiye'ye getirilmesiyle azalan terör olayları, 2004'ten itibaren yeniden arttı. Türkiye'nin ısrarlarıyla Suriye ve Lübnan'daki üslerinden çıkarılmış olan PKK, Kuzey Irak'taki Kandil Dağlarına yerleşerek Türkiye'ye yönelik tehditlerini sürdürmeye devam etti (Görsel 5.65).

Görsel 5.66: Beşar Esad (1965-...)

1990'ların sonuna kadar PKK terörünü açıkça destekleyen ve başta Hatay olmak üzere Türkiye'nin güney topraklarında hak iddia eden Suriye, 2000'li yılların başında Türkiye ile yakınlaşmaya başladı. Suriye'yi otuz yıl boyunca diktatörlükle yöneten Hafız Esad'ın ölümünden sonra iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başladı. Hafız Esad'ın yerine geçen oğlu Beşar Esad, ilk yıllarda ülkesinin demokratik bir açılım gerçekleştireceğine dair umut verici açıklamalar yaptı (Görsel 5.66).

2003-2007 yılları arasında Türkiye, arasında derin kültürel bağlar bulunan ve çok uzun bir sınırı paylaştığı Suriye'nin demokratik gelişimine destek vermek için çeşitli temaslarda bulundu ve iki ülke arasında ortak tehditlere karşı birlikte hareket etme politikası benimsendi. Bu ortak tehditlerden biri PKK kaynaklı bölücü terör faaliyetleri, diğeri ise İsrail'in saldırgan tutumuydu. Bu yıllarda PKK, PYD adı altında Suriye'de de örgütlenmeye başlamış ve bu ülkeyi de parçalama amacında olduğunu göstermişti. 2007 yılından sonra Türkiye-Suriye ilişkileri daha da geliştirildi ve iki ülke arasında birçok siyasi ve ekonomik anlaşmalar imzalandı.

Görsel 5.67: Suriye İç Savaşı'nda yıkılan Darayya kenti

2012 yılından günümüze kadar gelen süreçte Suriye Devleti fiilen parçalandı. Ülke içinde yaşanan ağır çatışmalar sonucunda şehirler harap ve yaşanmaz duruma geldi (Görsel 5.67).

Irak ve Suriye'deki savaş süreci, sadece bu ülkeleri değil, komşular başta olmak üzere tüm bölge ülkelerini siyasi, toplumsal ve ekonomik açıdan etkiledi. Bu ülkelerden kaçan sivillerin başka ülkelere sığınması sonucunda dünya genelinde mülteci sorunları, mezhep çatışmaları ve terör eylemleri artış gösterdi. Bu sorunların yanı sıra başta ABD ve Rusya olmak üzere birçok küresel gücün bölge üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışması da gerilimi tırmandırdı. Suriye İç Savaşı'nda Rusya, Çin ve İran yönetimleri Esad rejimine destek verirken AB ülkeleri ve ABD de kendi çıkarları doğrultusunda bölgedeki nüfuz alanlarını genişletmeye çalıştı.

27 Kasım 2024'te Suriye'deki rejim karşıtı muhalifler Esad rejimine karşı bir operasyon başlattı. 28 Kasım'da Halep, 4 Aralık'ta Hama ve 7 Aralık'ta Humus şehirleri Esad yanlısı güçlerin elinden alındı. 8 Aralık sabahı başkent Şam'ın da ele geçirilmesiyle Beşar Esad ülkeyi terk etti ve Rusya'dan sığınma talebinde bulundu. Böylece Suriye'deki altmış bir yıllık Baas Partisi egemenliği sona erdi. Rejim karşıtı muhalif gruplar da Suriye'de yeni bir dönemin başladığını ve geçici bir hükûmet kurulduğunu ilan etti.

Küresel Güçlerin Terör Örgütlerinin Ortaya Çıkışındaki Rolleri

Küreselleşen dünyada uluslararası ilişkilerde yaşanan en büyük sorunlardan biri, özellikle gelişmiş ülkelerin terörizm karşısında ortak bir tavır belirleyememesidir. Bu durumun temel nedeni, devletlerin her türlü olay karşısında ilkesel olarak hareket etmeyip kendi çıkarlarını ve ideolojik pozisyonlarını korumaya çalışmasıdır.

Bazı terör örgütlerinin ortaya çıkmasında ve faaliyetlerini yürütmesinde küresel güçlerin önemli bir payı olmuştur. Bu örgütlerin oluşum, örgütlenme ve propaganda aşamalarına destek veren ve bu yapılara gizli mali kaynak sağlayan ülkeler, küresel terörle mücadeleyi olumsuz etkilemiştir. ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra bu ülkede kurulan siyasi düzen, DEAŞ'ın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Irak'taki Şii yönetimin uyguladığı ayrımcı politikalar sonucunda ortaya çıkan DEAŞ, küresel ve bölgesel güçler tarafından çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. DEAŞ, zengin petrol yataklarına sahip olan Irak'ın Musul ve Suriye'nin Rakka kentlerini ele geçirdikten sonra hızla güçlenmiştir. Aynı şekilde 2011 sonrası Suriye'deki otorite boşluğundan faydalanan PKK da PYD/YPG terör örgütü aracılığıyla Türkiye'nin Suriye sınırları boyunca uzanan bir terör koridoru oluşturmaya çalışmıştır. Türkiye, bu terör koridoruna müsaade etmeyerek Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı (Afrin) harekâtlarıyla bölgeye müdahale etmiştir (Görsel 5.68,5.69).

Görsel 5.68: Fırat Kalkanı Harekâtı'nda Türk birlikleri, DEAŞ ve YPG'yi Cerablus'tan temizlemek için Suriye'ye girerken

Rusya, Zeytin Dalı (Afrin) Harekâtı öncesine kadar Afrin bölgesinde hâkimiyet kuran PYD/YPG terör örgütünü muhaliflere karşı desteklemiş ve PYD'nin Moskova'da ofis açmasına izin vermiştir. ABD ise Suriye'deki DEAŞ terör örgütüyle mücadeleyi bahane ederek PKK/PYD-YPG terör örgütü üyelerine hem askerî eğitim vererek hem de silah ve mühimmat yardımı yaparak açık bir destek vermiştir. Irak ve Suriye'deki gelişmeler sonrasında ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanan terör örgütleri, bu bölgelerden Türkiye'ye yönelik birçok terör eylemi gerçekleştirmiştir.

Türkiye, Irak'ın ve Suriye'nin kuzeyinden yapılan bu terör saldırılarını engellemek için askerî harekâtlar düzenlemeye, bölgenin terör unsurlarından temizlenmesi ve ulusal güvenliğinin sağlanması için de başta ABD ve Rusya olmak üzere gelişmiş ülkelerle diplomatik temaslarda bulunmaya devam etmektedir.

Görsel 5.69: Mehmetçik, Zeytin Dalı Harekâtı sonrasında Tel Rıfat kentinde çocuklarla

DERS DIŞI UYGULAMA

Günümüzde ABD ve Rusya'nın Irak ve Suriye'deki terör örgütlerinin faaliyetlerine yönelik tutumlarını araştırınız ve bu tavrın küresel ve bölgesel barışa etkilerini analiz eden kısa bir metin yazınız.

Görsel 5.70: Afganistan'da ihtiyaç sahiplerine ulaştırılan yardım paketleri

Türkiye'den Dünyaya Uzanan Yardım Eli: Türk Kızılay

Osmanlı Devleti zamanında Hilâl-i Ahmer adıyla kurulan Türk Kızılay, köklü geçmişi ve günümüzde sahip olduğu güçlü ekonomik yapısı sayesinde hem Türk halkı hem de dünyanın farklı coğrafyalarındaki mazlum ve mağdur halklar için birçok yardım faaliyeti yürütmektedir. Dil, din ve ırk ayrımı gözetmeden yapılan bu insani yardım faaliyetleriyle Türk Kızılay, küresel ölçekte çok saygın bir yardım kuruluşu hâline gelmiştir (Görsel 5.70).

Türk Kızılay, son on yılda 138 farklı ülkede yaşanan doğal ve insan kaynaklı afete müdahale etmiş ve kuruluş tarihinden bu yana 147 ülkeye yardım eli uzatmıştır. Türk Kızılay aracılığıyla Filistin, Sudan, Endonezya, Sri Lanka, Kırgızistan, Kosova, Somali, Pakistan, Afganistan gibi pek çok ülkeye insani yardımda bulunulmuş, ayrıca bu ülkelerde kalıcı refahı sağlamaya yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. İhtiyaç sahibi ülkelerde konut, okul, toplum merkezi, ibadethane ve kamu tesisleri inşa eden; insanların geçimini temin etmeye ve desteklemeye yönelik faaliyetlerde bulunan Tük Kızılay; son yıllardaki projelerini sağlık, eğitim, sosyal yardım, tarım, sulama gibi alanlarda yoğunlaştırmıştır.

BİLGİ HAZİNESİ

Pakistanlı Selzedeler Kızılay Çadırlarına Yerleşmeye Başladı

2022 Haziran ayından itibaren son 30 yıllık verilere göre yaklaşık 3 kat daha fazla yağan Muson yağmurları nedeniyle yaşanan sel felaketinin ardından Pakistan'da yaraları sarmaya devam eden Kızılay, afet çadırlarının kurulumunu tamamlayarak selzedeleri yerleştirmeye başladı.

Haziran ayından bu yana devam eden yoğun Muson yağmurlarının en çok etkilediği Belucistan, Sind, Gilgit-Baltistan, Pencap ve Keşmir bölgelerinde selin ilk saatlerinden itibaren seferber olan Kızılay, gerek Pakistan'da yerelden temin ettiği yardım malzemeleri, gerek karayoluyla Türkiye'den gönderdiği yardımlar, gerekse AFAD koordinasyonunda hazırlanan İyilik Treni ve kargo uçaklarına yerleştirdiği insani yardım malzemeleriyle Pakistan'ın yaralarının sarılmasına destek oldu.

Pakistan Kızılayı iş birliği ile gıda kolisi, hijyen kiti, yatak, battaniye, su bidonu, giysi, ikramlık ve oyuncak yardımlarını sürdüren Kızılay, sel bölgelerine sevk ettiği 500 adet 12m^2 afet çadırının kurulumuna bir taraftan devam ederken diğer taraftan kurulumu tamamlanan çadırlara selden etkilenen insanları yerleştirmeye başladı. Kızılay ayrıca salgın hastalıkların önüne geçebilmek ve afetzedelere güvenli su temin edebilmek amacıyla 10 ton güvenli su arıtabilen su arıtma sistemi dağıtarak toplamda 5 bin ihtiyaç sahibi aileye ulaşmayı planlıyor.

*(Genel ağdan alınmıştır.)**

5.6. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

5.7. 1990 SONRASI TÜRKİYE'DE MEYDANA GELEN SİYASİ, EKONOMİK, SOSYOKÜLTÜREL VE BİLİMSEL GELİŞMELER

KONUYA BAŞLARKEN

1. Sizce bir ülkedeki siyasi gelişmeler, o ülkenin ekonomik durumunu nasıl etkiler? Örneklerle açıklayınız.
2. Sizce insanlar ve toplumlar, askerî darbeler karşısında nasıl tavır almalıdır?
3. Toplumsal barışın korunmasında bireylere düşen görev ve sorumluluklar nelerdir?
4. Günümüzdeki bilimsel ve teknolojik gelişmeler insan yaşamını nasıl etkilemektedir? Örneklerle açıklayınız.

Siyasi ve Ekonomik Durum

1990'lara girilirken Türkiye, siyasi ve ekonomik istikrar bakımından gittikçe zayıflayan bir ülke görünümündeydi. Anavatan Partisi (ANAP), ülkeyi yönetmeye devam etmesine rağmen ilk iktidar dönemi olan 1983-1987 yılları arasındaki gücünü kaybetmiş ve partiye verilen halk desteği azalmıştı. Partinin kurucusu ve genel başkanı olarak Türk siyasetinde ve ekonomisinde önemli bir rolü olan Turgut Özal, 1989 yılında cumhurbaşkanı seçildi (Görsel 5.71). Türkiye'de uzun bir aradan sonra ilk kez sivil bir kişinin cumhurbaşkanı seçilmesi, Türk demokrasi tarihi açısından çok önemli bir kazanım oldu.

Görsel 5.71: 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal (1927-1993)

Türkiye'nin ekonomik durumu, iç ve dış siyasete bağlı olarak yıllara göre büyük bir değişim gösterdi. Türk ekonomisi, 1990'ların başından itibaren tüketime ve faize dayalı büyüme modeli nedeniyle birçok krizle karşı karşıya kaldı. Bu dönemde büyük sermaye sahipleri, yeni yatırımlar yapmak yerine faize yöneldi. Bankaların birbirleriyle yarıştığı ve mevduat sahiplerini yüksek faizli hesaplar açmaya yönlendirdiği bu süreçte zayıf sermayeli birçok yeni banka açıldı. Ancak vadettiği yüksek faizleri ödeyemeyen bu bankalar yüzünden küçük hesap sahipleri zor durumda kaldı ve bankaların önünde uzun kuyruklar oluşturarak paralarını geri almaya çalıştı. 1980'lerde başlayan kamu iktisadi teşekküllerini (KİT) özelleştirme politikası bu yıllarda da sürdürüldü ancak Türk ekonomisine beklenen katkıyı sağlayamadı.

1990'lı yılların başından itibaren Türkiye'deki ekonomik sıkıntılar giderek arttı. Ülkede yaşanan ekonomik darboğaza mevcut koalisyon hükûmetinin köklü bir çözüm getirememesi, Türk halkını yeni siyasi tercihlere yöneltti. DYP-SHP koalisyon hükûmetinde girilen 27 Mart 1994 belediye başkanlığı seçimlerinde Türkiye genelinde ANAP %22,8, DYP %19, SHP %16,8 oranında oy alırken RP ise oy oranını %18,9'a yükseltti. Ayrıca RP, İstanbul ve Ankara'yla birlikte toplam yedi büyükşehrin belediye başkanlığını kazandı.

Ekonominin giderek kötüleşmesi sonucunda 1994 yılında Türk ekonomi tarihinin en büyük krizlerinden biri yaşandı. 5 Nisan 1994'te alınan devalüasyon kararıyla Türk lirası dolar karşısında bir günde %40 civarında değer kaybetti. Hükûmet, bu kriz karşısında çeşitli tedbirler almaya çalışsa da ekonomideki kötü gidişatı durduramadı ve 8 Temmuz 1994'te IMF ile on dört aylık bir borç anlaşması imzalamak zorunda kaldı. Böylece Türkiye, on yıl aradan sonra bir kez daha IMF'ye borçlanmış oldu ve 2008 yılına kadar devam eden bu anlaşmalar nedeniyle Türk ekonomisi çok zor durumda kaldı. 24 Aralık 1995'te yapılan genel seçimlerde ise RP %21,38, ANAP %19,65, DYP %19,18 oranlarında oy aldı. Bu seçimde de Türk halkı iktidarı bir partiye vermedi ve koalisyon hükûmetleri dönemi devam etti.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Türkiye'de koalisyon hükûmetleri dönemlerinde ekonominin kötüye gitmesinin temel nedeni sizce nedir?

1996-1997 yıllarında önceki yıllara göre nispeten gelişme gösteren Türk ekonomisi, 28 Şubat 1997'de gerçekleşen postmodern darbe sonrasında yeniden bozuldu. Bu sürecin ardından işbaşına gelen koalisyon hükûmetlerinin zayıf kalması, ülkenin yeni bir ekonomik krize sürüklenmesine neden oldu.

18 Nisan 1999 genel seçimleri sonucunda Türkiye'de üç partili bir koalisyon hükûmeti kuruldu. DSP, MHP ve ANAP koalisyonundan oluşan bu hükûmet, halkın yaşadığı ekonomik sorunlara çözüm getiremedi. 2000 yılı sonunda enflasyon oranı %40'a çıkarken Amerikan doları %25, Alman markı ise %12 yükseldi. Bu dönemde cari açığın büyümesi ve ödemeler dengesinin bozulması da ülkeyi yeni bir darboğaza soktu.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde piyasalarda ve bankacılık sektöründe yaşanan büyük paniğin ardından devletin üst kademeleri arasındaki gerilim büyüdü. 19 Şubat 2001'de gerçekleşen Millî Güvenlik Kurulu toplantısında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasında anayasa kitapçığı fırlatma meselesi yüzünden başlayan siyasi kriz, kısa sürede büyük bir ekonomik krize dönüştü. Birkaç gün içinde bankaların gecelik faiz oranları %7500'e çıktı, borsada tarihî düşüşler yaşandı ve Türk lirası Amerikan doları karşısında %30 değer kaybetti. Bunun üzerine Dünya Bankasında üst düzey görevlerde bulunan Kemal Derviş Türkiye'ye çağrıldı ve başbakan yardımcılığı ile ekonomiden sorumlu devlet bakanlığı görevlerine getirildi (Görsel 5.72). Kemal Derviş'in hazırladığı ekonomik program ve onun öncülük ettiği IMF borçlanmalarıyla bu süreç atlatılmaya çalışıldı.

Görsel 5.72: Kemal Derviş (1949-2023)

Türkiye ekonomisi, 2001'de yaşanan hızlı daralmanın ardından 2002'de yeniden büyüme sürecine girdi. Kriz sonrası uygulanan ekonomik politikalar yoluyla para ve maliye piyasalarında istikrar sağlandı. Yeni yapılan yasal düzenlemelerle başta sanayi sektörü olmak üzere pek çok yatırım alanında güven ortamı oluştu. 2002 yılının sonlarında tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisinin (AK Parti) yönetiminde Türk ekonomisi, 2018'e kadar genel olarak istikrarlı bir seyir izledi, 2008 ve 2011 yıllarında dünya genelinde yaşanan ağır ekonomik krizlere rağmen de büyümeye devam etti. 2008'de IMF ile yeni bir borçlanma anlaşması yapmama kararı alan Türkiye, küresel ekonomik krizin etkilerinin ciddi şekilde hissedildiği 2009 ve 2010 yıllarında da ödemeler dengesinde sorun yaşamadı. Bu kritik dönemin IMF'siz atlatılması, Türk ekonomisine olan güveni daha da artırdı. 2002-2017 yılları arasında bütçe açıkları önemli oranda azaldı ve enflasyon hızla düşerek genelde tek haneli rakamlarda seyretti (Grafik 5.7). Bu dönemde kişi başına düşen millî gelir miktarı da yaklaşık üç kat arttı.

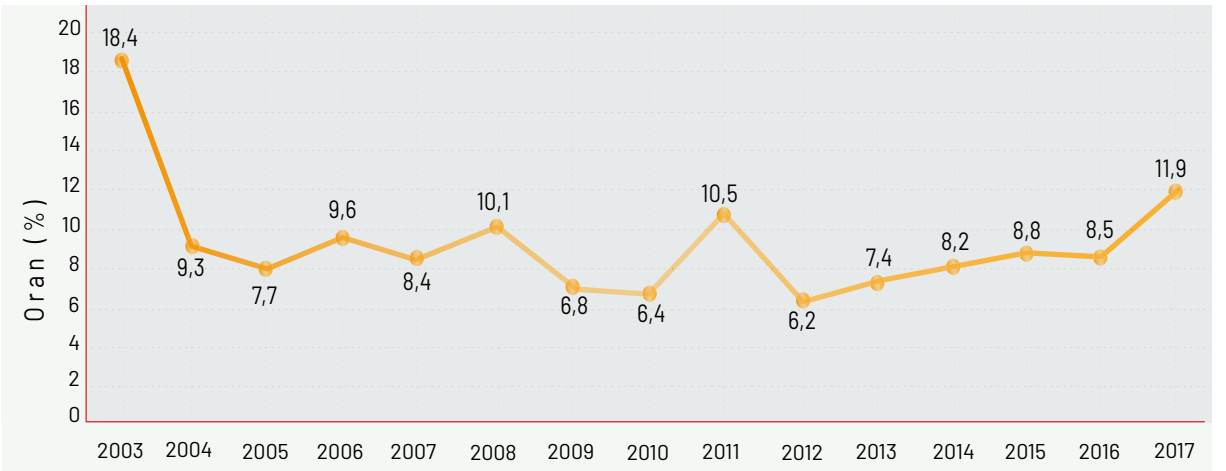

Grafik 5.7: 2003-2017 yılları arasında Türkiye'deki enflasyon oranları
(Genel ağdan alınmıştır.)

BİLGİ HAZİNESİ

Türkiye'de 16 Nisan 2017'de yapılan referandumla Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi'ne geçilmesine dair anayasa değişikliği kabul edildi. 24 Haziran 2018'de yapılan seçimlerin ardından Recep Tayyip Erdoğan, Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi'nin ilk cumhurbaşkanı oldu.

28 Şubat Postmodern Darbesi

Türkiye'nin kutuplaşması ve bölünmesi için uzun süre uğraşan güç odakları, 1990'lı yıllarda başlayan laiklik tartışmaları üzerinden kendilerine bir alan yaratmak amacıyla harekete geçti. Ülke içinde yaşanan fikir ayrılıkları dışarıdan ve içeriden müdahalelerle alevlendirildi ve millet iradesinin yok sayıldığı antidemokratik bir sürecin içine girildi.

1995 genel seçimlerinden sonra kurulan ANAP-DYP hükûmeti, koalisyon ortakları arasındaki anlaşmazlıkların büyümesinden dolayı üç ay sonra dağıldı. 28 Haziran 1996'da RP ve DYP'nin bir araya gelmesiyle yeni bir koalisyon hükûmeti kuruldu. Bu koalisyon hükûmetine Muhsin Yazıcıoğlu liderliğindeki Büyük Birlik Partisi (BBP) de yedi milletvekili ile dışarıdan destek verdi (Görsel 5.73). Refah-Yol hükûmetinde başbakanlık görevini Necmettin Erbakan, başbakan yardımcılığı ve dışişleri bakanlığı görevlerini ise Tansu Çiller üstlendi.

Refah-Yol hükûmeti döneminde yapılan icraatlar, ülke ekonomisinde belirgin bir iyileşme sağladı. Bu dönemde devlet memurlarına yapılan zamlar da halkın ekonomik refahını yükseltti. Dış politikada da aktif bir siyaset izlemeye çalışan Başbakan Erbakan, ilk yurt dışı gezisini İran'a yaptı. Bu gezi, ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından sert tepkiyle karşılandı. RP'li yetkililer ise İran ve Suriye'yi, ABD'nin yaptığı gibi, terörist bir devlet olarak tanımlamadıklarını açıkladı. Özellikle İslam ülkeleriyle yakın iş birliği kurmayı hedefleyen Erbakan; İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya devlet başkanları ile görüşerek 8 Haziran 1997'de D-8 Gelişen Ülkeler Teşkilatının kurulmasına öncülük etti.

Görsel 5.73: Tansu Çiller, Necmettin Erbakan ve Muhsin Yazıcıoğlu

Refah-Yol hükûmetinin Refah Partisi kanadından rahatsız olan NATO, AB üyesi bazı devletlerin de kışkırtmasıyla ülke içinde hükûmet karşıtı bir kamuoyu oluşturmak için çalışmalara başladı. Bu süreçte Başbakan Erbakan ile Libya Devlet Başkanı Kaddafi görüşmesi, Sincan'da düzenlenen Kudüs Gecesi gibi olaylar bahane edilerek siyasi gerilim tırmandırıldı. Bazı basın yayın kuruluşlarının yanı sıra ordu içindeki vesayetçi generaller de Refah-Yol hükûmetinin irticai bir tehdit oluşturduğunu öne sürerek siyaset üzerindeki baskılarını artırdı.

Görsel 5.74: Sincan caddelerinde yürütülen tanklar

4 Şubat 1997'de Etimesgut Zırhlı Birlikler Okuluna ait tanklar, Ankara'nın Sincan ilçesindeki caddelerden geçirilerek hükûmete gözdağı verilmek istendi (Görsel 5.74). Silahlı Kuvvetlerin bu hareketi bazı sivil toplum örgütleri, basın kuruluşları ve siyasi partiler tarafından da desteklendi. Bunun üzerine hükûmet üyeleri ülkedeki gerginliği azaltmaya yönelik bazı açıklamalar yaptı.

28 Şubat 1997'de yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında dönemin kuvvet komutanları tarafından mevcut hükûmetin irticai faaliyetlerin odağı olduğuna dair sert konuşmalar yapıldı (Görsel 5.75). Başbakan Necmettin Erbakan, hükûmetin rejimi değiştirmek gibi bir amacı olmadığını ve laik, demokratik ve sosyal hukuk devleti ilkelerine bağlı olduklarını vurgulamasına rağmen MGK'nin askerî kanadı benzer söylemlerini sürdürdü. Dönemin

Görsel 5.75: 28 Şubat 1997'de toplanan Millî Güvenlik Kurulu

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in başkanlık ettiği bu uzun MGK toplantısı sonrasında meşru ve seçilmiş Refah-Yol hükûmetine yönelik âdeta emir niteliği taşıyan on sekiz maddelik bir bildiri açıklandı.

MGK bildirisinin ardından Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı harekete geçerek 21 Mayıs 1997'de Refah Partisinin kapatılması talebiyle dava açtı. Bunun üzerine Necmettin Erbakan başkanlığındaki Refah-Yol hükûmeti, 18 Haziran 1997'de istifasını Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e sundu.

Görsel 5.76: Anasol-D hükûmetinin kurulma kararının açıklandığı basın toplantısı sonrasında Bülent Ecevit, Mesut Yılmaz ve Hüsamettin Cindoruk

28 Şubat Postmodern Darbesi olarak adlandırılan bu müdahaleyle hükûmetin düşürülmesinin ardından Cumhurbaşkanı Demirel harekete geçti ve yeni hükûmeti kurma görevini DYP Genel Başkanı Tansu Çiller yerine ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a verdi. Mesut Yılmaz da DYP'den ayrılan milletvekillerinin kurduğu Demokratik Türkiye Partisi (DTP) ve Bülent Ecevit liderliğindeki DSP ile bir koalisyon yaparak Anasol-D hükûmetini kurdu (Görsel 5.76). Refah Partisi ise 16 Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. Bu süreçlerin ardından kurulan koalisyon hükûmetleri, ülkeyi ekonomik olarak büyük bir çıkmaza soktu ve Türkiye, tarihinin en ağır ekonomik krizlerinden biri olan 2001 Krizi'ne girdi.

Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde kurulan Batı Çalışma Grubu, 28 Şubat sonrasında MGK kararlarının uygulanıp uygulanmadığını denetlemek amacıyla yoğun bir faaliyet başlattı. Başta Silahlı Kuvvetler olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan tüm memurlar siyasi görüşlerine, dinî inançlarına ve yaşam tarzlarına göre fişlendi ve hazırlanan raporlar doğrultusunda binlerce kişi görevlerinden uzaklaştırıldı. Eğitimin tüm kademelerinde başörtülü öğrencilerin öğrenim görmesi yasaklandı ve kurulan "ikna odaları" yoluyla kız öğrenciler ağır baskılara maruz bırakıldı. Daha önce beş yıl olan ilkokul öğrenimi kesintisiz olmak kaydıyla sekiz yıla çıkarıldı ve böylece imam hatip okullarının orta kısımları kapatılmış oldu. Yüksek Öğrenim Kurumunun yaptığı düzenlemelerle meslek ve imam hatip liselerinden mezun olan öğrencilerin üniversiteye giriş sınavlarındaki katsayıları düşürüldü ve bu öğrencilerin üniversite eğitimi alması zorlaştırıldı.

Türk Toplumunu İç Çatışmalara Sürükleme Girişimleri

1990'lı yılların ilk yarısında Türkiye'yi etnik, ideolojik ve mezhep temelli çatışmalara sürüklemek için birçok suikast ve terör faaliyeti gerçekleştirildi (Görsel 5.77). Bunun sonucunda Türk toplumu Türk-Kürt, Alevi-Sünni, laik-antilaik gibi ayrışmalara maruz bırakıldı ve toplumsal huzur ortamı zedelenmeye çalışıldı.

1990 yılında hukukçu Muammer Aksoy, gazeteci Çetin Emeç, yazar Turan Dursun ve akademisyen Bahriye Üçok; 1993'te ise gazeteci ve yazar Uğur Mumcu faili meçhul suikastlar sonucu öldürüldü. Sonraki yıllarda bu cinayetlerin toplumdaki ideolojik kutuplaşmayı artırmak için karanlık güçler tarafından tezgâhlandığı ortaya çıkarıldı.

Görsel 5.77: Sınır güvenliğini sağlayan güvenlik güçleri

24 Mayıs 1993'te Elazığ-Bingöl kara yolunda birliklerine teslim olmak üzere yola çıkan silahsız otuz üç asker, onlarla birlikte seyahat eden üç öğretmen ve üç sivil vatandaş, PKK terör örgütü tarafından şehit edildi. 2 Temmuz 1993 tarihinde Sivas'ta düzenlenen Pir Sultan Abdal Şenlikleri'nde ise bazı yazar ve sanatçıların kaldığı Madımak Oteli ateşe verildi ve bu olay sırasında otuz üç kişi yanarak hayatını kaybetti. Bu katliamın hemen ardından 5 Temmuz 1993'te Erzincan'ın Kemaliye ilçesine bağlı Başbağlar köyüne yapılan PKK baskınında da otuz üç köylü şehit edildi. Yüzyıllardır Türkiye topraklarında kardeşçe yaşayan Türk ve Kürt, Alevi ve Sünni vatandaşların arasına bu olaylarla nifak ve nefret tohumları ekilmeye çalışıldı.

Devlet, 1990-1994 yılları arasında yoğunlaşan PKK saldırılarına karşı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki önlemlerini artırdı. Bu süreçte bazı Avrupa ülkelerinin yanı sıra Suriye ve ABD tarafından da himaye edilen PKK, Türkiye'nin birlik ve bütünlüğünü bozmaya yönelik birçok eylem ve katliam gerçekleştirdi. Bu dönemde Alman hükûmeti de NATO'nun Türkiye'ye verdiği silahların PKK'ya karşı kullanılmamasını şart koşarak teröre dolaylı olarak destek verdi.

1990'ların sonlarına doğru PKK ile mücadeleye hız verildi. PKK'nın elebaşı Abdullah Öcalan, Şubat 1999'da yakalanarak Türkiye'ye getirildi ve yargılanarak müebbet hapis cezasına çarptırıldı. 2000'li yılların başında iyice zayıflayan PKK terörü, ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra yeniden canlandırılmaya çalışıldı. 2004'ten itibaren yeni eylemler için harekete geçen PKK, Türkiye'deki demokratik ortamın gelişmesi ve yapılan yatırımların artırılması nedeniyle bölge halkından umduğu desteği alamadı.

Türkiye'de her fırsatta körüklenmeye çalışılan etnik, ideolojik ve mezhepsel ayrışma, toplum tarafından kabul görmedi ve Türkiye'nin bölünmesini isteyen güç odakları başarılı olamadı. Yaşanan tüm sorunlara ve üzüntülere rağmen yüzlerce yıldır bir arada yaşayan halk, birlik ve beraberliğini sürdürme konusundaki kararlılığını korumayı başardı.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Etnik, ideolojik ve mezhep temelli çatışmaların önlenmesi için toplumlara düşen görevler nelerdir?

Gezi Parkı Olayları

İstanbul Büyükşehir Belediyesinin hazırladığı Taksim Meydanı'nı Yayalaştırma Projesi'ne tepki olarak ortaya çıkan ve kısa sürede hükûmet karşıtı sokak eylemlerine dönüşen Gezi Parkı Olayları, Türkiye'nin yakın tarihindeki en önemli toplumsal ve siyasi olaylardan biriydi.

Görsel 5.78: Taksim Gezi Parkı, 2013

Tarihî Topçu Kışlası'nın yeniden inşa edilmesi için başlatılan yol genişletme çalışmaları sırasında Gezi Parkı'ndaki bazı duvarların yıkılması ve ağaçların sökülmesi nedeniyle 27 Mayıs 2013 tarihinde bir grup çevreci oturma eylemi düzenledi (Görsel 5.78). Parkın içine çadırlar kurulması ve eylemin kısa sürede büyümesi üzerine 29 Mayıs 2013 sabahı, emniyet güçleri olaya müdahale etti. Bu müdahalenin ardından eylem sokaklara taşındı ve hükûmet karşıtı protestolara dönüştü. Türkiye'nin birçok ilinde de eylemcilere destek amaçlı gösteriler düzenlendi. Bu gösteriler sırasında terör örgütlerine mensup kişiler de meydanlara çıkarak eylemcileri kışkırttı ve çevrenin korunması talebiyle başlayan Gezi Parkı Olayları, şiddetin ve kırıp dökmenin hâkim olduğu bir hâl aldı. Bu olaylar sırasında halkın can ve mal güvenliği hiçe sayılırken kamu mallarına büyük zarar verildi ve birçok eylemci emniyet güçleriyle doğrudan çatışmaya girdi.

Gezi Parkı Olayları, sosyal medyanın da etkisiyle kısa sürede ulusal ve uluslararası kamuoyunda yankı buldu. Bazı sosyal medya kullanıcılarının olayları çarpıtarak vermesi ve yalan haberlerin hızla yayılması, eylemlerin şiddetini artırdı ve toplumsal barışı büyük bir tehlikeye düşürdü. Olayları yatıştırmak için hükûmet yetkililerinin eylemcilerle yaptığı görüşmelerde ortaya konan talepler, asıl hedefin Gezi Parkı'nı korumak değil, hükûmeti iş göremez hâle getirmek ve nihayetinde düşürmek olduğunu gösterdi.

15 Haziran 2013'te eylemcilerin Gezi Parkı'ndan çıkarılmasıyla olaylar sona erdi. Eylemlerin şiddete dönüşmesinden sonra sağduyulu insanların meydanlardan çekilmesi de ortamın soğumasında etkili oldu. Ancak bu süreçte 58 kamu binası, 68 MOBESE kamerası ve 337 iş yeri tahrip edilirken 90 belediye otobüsü, 214 özel araç, 240 polis aracı ve 45 ambulans eylemciler tarafından kullanılamaz hâle getirildi. Olaylar sırasında 7 kişi hayatını kaybederken yüzlerce kişi de yaralandı.

Türkiye ekonomisi de Gezi Parkı Olaylarından olumsuz etkilendi. 2013 yılının haziran ayında borsa %15,30 oranında değer kaybederken faiz oranları %29,79'a yükseldi. Merkez Bankası'ndaki döviz rezervi ise %3,34 oranında azaldı. Olaylar sırasında ülke içindeki çeşitli sermaye gruplarının, yabancı istihbarat örgütlerinin ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının eylemcilere açık destek vermesi, bu kışkırtmanın hedeflerinden birinin de Türk ekonomisi olduğunu açıkça ortaya koydu.

Fetullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ/PDY)

1960'lı yılların sonlarında Fetullah Gülen'in elebaşılığında kurulan FETÖ/PDY, siyasi amaçlarını gerçekleştirmek için dinî bir cemaat görünümü altında uzun yıllar boyunca örgütlendi. Dinî inanç ve değerlerin arkasına saklanarak faaliyetlerini yürüten bu örgütün asıl amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal düzenini yıkarak kendi siyasi hedefleri doğrultusunda yeni bir rejim oluşturmaktı.

"Fetullah Gülen'in öğretilerine mutlak inanç ve emirlerine tam itaat" temelinde şekillenen FETÖ/PDY yapılanması, örgütlenme çalışmalarına eğitim alanından başladı. Örgüt, zeki ve başarılı öğrencileri kendi amaçları doğrultusunda yetiştirmek için ışık evleri adı verilen öğrenci evleri ve yurtlar açtı ve bu öğrencilerin barınma ihtiyacını karşıladı. Bu evlerde eğitim alan gençler, daha sonra çeşitli devlet kadrolarına yerleştirilerek askerî kurumlarda ve kamu bürokrasisinde örgütlendi. Bu süreçte toplumdaki dindar kesimler de etki altına alınarak kurulan vakıflar aracılığıyla büyük bağışlar toplandı ve örgütün finansman ihtiyacı karşılandı. Ayrıca dershaneler, okullar ve üniversiteler açılarak ve eğitim materyalleri satılarak da büyük gelirler elde edildi.

Devlet kurumlarına daha fazla örgüt mensubu yerleştirilmek için her yola başvuran FETÖ/PDY, özellikle ordu yapılanmasına büyük önem verdi ve bu yöndeki faaliyetlerini büyük bir gizlilik içinde yürüttü. Askerî liselerde, harp okullarında ve Harp Akademisinde okuyan ve FETÖ mensubu olmayan öğrencilerin tasfiye edilmesi için kumpaslar ve itibar suikastları düzenleyen örgüt mensupları, böylece gelecekteki TSK komuta kademesini kendi amaçları doğrultusunda yapılandırmaya çalıştı.

Görsel 5.79: FETÖ tarafından kullanılan ve 15 Temmuz Darbe Girişimi'nden sonra Türkiye Maarif Vakfı tarafından devralınan Etiyopya'daki bir okul

Eğitim alanındaki faaliyetlerini yurt dışına da taşıyan örgüt, 170 ülkede eğitim kurumları açtı (Görsel 5.79). Özellikle Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ndeki yapılanmalarına büyük önem veren FETÖ/PDY, bu bölgede ABD'nin politik hedefleri doğrultusunda faaliyet gösterdi. Rusya ise ABD'nin çıkarlarına hizmet eden bu örgütün kendi ülkesine sızmasına izin vermedi. Birçok Avrupa ülkesinde ve ABD'de çok farklı alanlarda faaliyet gösteren FETÖ/PDY mensupları, 15 Temmuz Darbe Girişimi öncesinde ve sonrasında bu ülkelere kaçtı ve oralarda himaye edildi.

Basın yayın organları ve medya, FETÖ elebaşı Gülen'in fikirlerinin örgüt içinde yayılması ve kamuoyuna duyurulması için etkin olarak kullanıldı. FETÖ propagandası yapan dergi, gazete ve televizyonlar, algı operasyonları ve manipülatif haberler yaparak kamuoyunu örgütün hedeflerine hizmet edecek şekilde yönlendirmeye çalıştı.

FETÖ/PDY, askerî vesayetin hâkim olduğu dönemlerde seçilmiş hükûmetlerin değil, darbecilerin yanında yer aldı ve 12 Eylül Askerî Darbesi ile 28 Şubat Postmodern Darbesi'nde askerî otoriteyi destekledi. 27 Nisan 2007 tarihinde AK Parti hükûmetine verilen e-muhtıra sonrasında yaşanan gerginlikten yararlanan örgüt, emniyete ve yargı kurumlarına yerleştirdiği mensupları aracılığıyla Ergenekon, Balyoz ve Askerî Casusluk davalarını açtı ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin komuta kademesini yeniden yapılandırmaya çalıştı. Böylece TSK içine sızan FETÖ mensubu subayların ordu içinde etkin konumlara gelmesi sağlanarak anayasal düzenin ve seçilmiş hükûmetin ortadan kaldırılmasına yönelik 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin önü açıldı.

Hükûmet, 17-25 Aralık Süreci'nin ardından bu operasyona karışan FETÖ/PDY üyesi emniyet ve yargı mensuplarını görevden aldı. Yargıya müdahale etmemek adına daha önce bu örgüt mensuplarının rüşvet ve yolsuzluk iddiasıyla gözaltına aldırdığı sanıkların yargılanmasına devam edildi ve TBMM içinde araştırma komisyonları kuruldu. Yapılan inceleme ve yargılamalar sonucunda 2014 yılı sonunda 17-25 Aralık davaları hakkında takipsizlik kararları verildi.

17-25 Aralık sonrası emniyet teşkilatının üst kademelerindeki etkinliğini büyük oranda kaybeden örgüt, yargı teşkilatını ele geçirmek için Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) başkanlığı seçimlerini hedefledi ancak bu hedefinde de başarılı olamadı (Görsel 5.80). HSYK seçimleri öncesinde kullanılmaya başlanan bir mesajlaşma programı aracılığıyla tüm örgüt içinde gizli bir haberleşme ağı oluşturuldu.

Görsel 5.80: Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu binası

17-25 Aralık operasyonları, FETÖ/PDY'nin Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti'ni topyekûn karalama ve gözden düşürme kampanyasının aşamalarından biriydi. Emniyet Müdürlüğü ve Adalet Bakanlığı bünyesinde gizlice örgütlenen FETÖ üyeleri, bu operasyonlarla hükûmeti devirerek yönetim kademelerini ele geçirmeye çalıştı ancak hükûmetin kararlı duruşu sayesinde başarılı olamadı. Bu operasyonlarla hedeflerine ulaşamayan FETÖ/PDY elebaşı Gülen, son çare olarak 15 Temmuz Darbe Girişimi'ni organize etti.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

FETÖ'nün tüm devlet kurumları içinde yapılanmayı büyük bir gizlilik içinde yürütmesinin nedenleri neler olabilir?

15 Temmuz 2016 Darbe Girişimine Karşı Milletin Zaferi

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yaşanan askerî darbe ve müdahaleler, demokratik düzeni derinden sarsarken başta ekonomi olmak üzere tüm siyasi ve sosyal yapıların bozulmasına sebep oldu. FETÖ/PDY'nin 15 Temmuz 2016'da gerçekleştirdiği hain darbe girişimi de sadece demokratik düzene yapılan bir müdahale değil, aynı zamanda vatanın bütünlüğüne ve milletin birliğine yapılan bir saldırıydı (Görsel 5.81).

Görsel 5.81: Kısıklı Cumhurbaşkanlığı Konutu önünde darbecilere karşı toplanan halk

15 Temmuz 2016 akşamı saat 22.00 sıralarında İstanbul'da askerî bir hareketlilik başladı. İlk dakikalarda bu durum, Türk Silahlı Kuvvetlerinin büyük bir terör saldırısı istihbaratı aldığı şeklinde değerlendirildi. Ancak Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı ile TRT Genel Müdürlüğü, kısa süre içinde darbeciler tarafından ele geçirildi ve Boğaziçi (15 Temmuz Şehitler) Köprüsü ile Fatih Sultan Mehmet Köprüsü geçişe kapatıldı (Görsel 5.82).

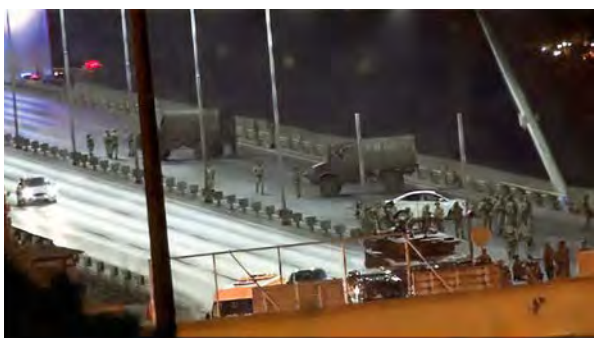

Görsel 5.82: Darbe girişimi gecesi Boğaziçi (15 Temmuz Şehitler) Köprüsü'nü kapatan darbeci askerler

Türkiye'nin pek çok bölgesinde anormal bir askerî hareketliliğin başlaması üzerine Başbakanlık Müsteşarı'nın başkanlığında Çankaya Köşkü'nde bir koordinasyon merkezi oluşturuldu. Hemen ardından Başbakan Binali Yıldırım, televizyon kanallarının canlı yayınlarına bağlanarak Türk Silahlı Kuvvetleri içinden bir grubun kalkışma girişiminde bulunduğunu, bu girişime izin verilmeyeceğini ve bunu yapanların en ağır şekilde cezalandırılacağını açıkladı.

FETÖ/PDY'ye mensup darbeci askerler, aynı saatlerde Millî İstihbarat Teşkilatına (MİT), Ankara'nın Gölbaşı ilçesinde bulunan Polis Özel Harekât Merkezine ve stratejik kamu kurumlarına yönelik saldırılar düzenledi. Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar ile bazı kuvvet komutanları, darbeciler tarafından rehin alınarak Ankara'nın Kazan ilçesindeki Akıncı 4. Ana Jet Üssü Komutanlığına götürüldü.

Gece yarısına doğru TRT'yi de işgal eden darbeciler, ana haber spikerine sözde Yurtta Sulh Konseyi tarafından hazırlanan korsan bir bildiri okuttu. TÜRKSAT yetkililerinin TRT'nin yayınlarını kesmesi üzerine darbeciler, TÜRKSAT tesislerine savaş helikopterleriyle hava saldırısı düzenledi (Görsel 5.83).

Saat 00.26'da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, özel televizyonların canlı yayınlarına bağlanarak tüm halkı meydanlara davet etti. Saat 00.30'dan itibaren camilerden birlik selaları okunmaya başladı. Bunun üzerine halk, başta Boğaziçi Köprüsü olmak üzere birçok stratejik noktada ve devlet kurumunun önünde toplanarak kendilerine destek veren emniyet güçleriyle ve darbe karşıtı askerlerle birlikte darbecilere karşı direnişe geçti.

Astsubay Kıdemli Başçavuş Ömer Halisdemir, Özel Kuvvetler Komutanlığına girmeye çalışan darbeci General Semih Terzi'yi, Genelkurmay Özel Kuvvetler Komutanı Korgeneral Zekai Aksakallı'nın verdiği emri tereddüt etmeden yerine getirerek öldürdü. Semih Terzi'nin yanında bulunan darbeci askerler ise bu olayın hemen ardından Ömer Halisdemir'i şehit etti.

Aynı saatlerde darbecilerin kullandığı savaş uçakları ve helikopterlerle Ankara Emniyet Müdürlüğüne saldırı düzenlendi. TBMM Başkanı İsmail Kahraman ile iktidar ve muhalefet partilerine mensup bazı milletvekilleri, hemen Mecliste toplanarak darbecilere karşı birlikte hareket edileceğine dair mesajlar verdi. Özel Harekât Daire Başkanlığına yapılan hava saldırısı esnasında 17 polis şehit oldu. TBMM ve Cumhurbaşkanlığı Külliyesi de darbecilerin elinde bulunan F-16 savaş uçakları tarafından bombalandı.

Görsel 5.83: Darbe girişimi sırasında bombalanan AKA-1 anteni

O gece Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, ailesiyle birlikte Marmaris'te bir otelde kalıyordu. Darbeci suikastçılar, Cumhurbaşkanı'nın ayrılmasından kısa süre sonra bu otele de saldırdı ancak aradıklarını bulamadı. O sırada İstanbul'a ulaşan Cumhurbaşkanı Erdoğan, Atatürk Havalimanı'nda bir açıklama yaparak FETÖ'nün düzenlediği bu darbe girişiminin kontrol altına alındığını ve darbecilerin en ağır şekilde cezalandırılacağını bildirdi. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın tüm halkı meydanlara davet etmesiyle başlayan mücadele, emniyet güçlerinin ve darbeci komutanlara direnen vatansever askerlerin üstün gayretiyle kısa sürede başarıya ulaştı ve TSK içindeki FETÖ/PDY üyesi bir grup komutanın başlattığı bu hain darbe girişimi, 16 Temmuz sabahı tamamen bastırıldı.

Görsel 5.84: Darbe gecesi Boğaziçi (15 Temmuz Şehitler) Köprüsü

15 Temmuz 2016 gecesi vatan koruması için görev yapan ya da sokaklara çıkan 251 kişi şehit düştü, 2700'den fazla sivil, asker ve polis de gazi oldu (Görsel 5.84). Emir komuta zinciri içinde yapılmayan ve TSK içine sızan FETÖ mensuplarınca gerçekleştirilen bu olay karşısında Türk milleti, birlik ve beraberlik içinde hareket etti ve millî iradeye sahip çıktı. Darbe girişimi sırasında ve sonrasında TBMM'de iktidar ve muhalefet partilerinin milletvekilleri arasında da tam bir dayanışma örneği sergilendi. Vekiller, TBMM bombalanırken dahi genel kurul salonunu terk etmeyerek büyük bir cesaret örneği gösterdi. Başbakan ve siyasi parti liderleri de bir araya gelerek Türk halkına birlik mesajları verdi.

Görsel 5.85: Yenikapı Mitingi

15 Temmuz Hain Darbe Girişimi'nden üç hafta sonra 7 Ağustos 2016'da İstanbul Yenikapı'da Cumhuriyet tarihinin en büyük mitingi yapıldı. Beş milyondan fazla insanın bir araya geldiği bu büyük buluşma, Türk halkının darbeler karşısındaki tavrını çok net bir şekilde ortaya koydu ve demokrasi şehitlerine adandı (Görsel 5.85).

DERS DIŞI UYGULAMA

Yandaki karekodda verilen 15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü ile ilgili etkinliği yapınız ve etkinliğin sonunda verilen Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

Türk Bilim İnsanlarının Bilim Dünyasına Katkıları

Tarih boyunca birçok Türk bilim insanı, yaptıkları çalışmalarla bilim dünyasında önemli bir yer edindi. Son yıllarda ise Oktay Sinanoğlu, Gazi Yaşargil, Fuat Sezgin, Aziz Sancar gibi Türk bilim insanları, yürüttükleri bilimsel çalışmalarla hem dünya literatürüne büyük katkılarda bulundu hem de imza attıkları başarılar sayesinde bilim otoriteleri tarafından takdirle karşılandı.

Görsel 5.86: Oktay Sinanoğlu (1935-2015)

Oktay Sinanoğlu

Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu, 25 Şubat 1935'te babasının başkonsolos olarak görev yaptığı İtalya'nın Bari kentinde doğdu (Görsel 5.86). İlk ve orta öğrenimini Türkiye'de tamamladı ve burslu olarak gittiği California Üniversitesi Kimya Mühendisliği Bölümü'nden birincilikle mezun oldu (1956). Massachusetts (Masaçusets) Teknoloji Enstitüsündeki (MIT) eğitimini de sekiz ayda tamamlayarak yüksek kimya mühendisi ünvanını aldı (1957). Aynı yıl dünyanın en saygın ödüllerinden Alfred P. Sloan (Alfred P. Slaun) Ödülü ile onurlandırıldı. California Üniversitesinde kuramsal kimya alanında doktora yapan Sinanoğlu, ertesi yıl Yale (Yeyl) Üniversitesinde öğretim üyesi olarak ders vermeye başladı (1960).

Oktay Sinanoğlu, henüz 28 yaşındayken Yale Üniversitesinde "tam profesör" ünvanını aldı. Bilim tarihinde "Çözgeniter Kuramı" (1964), "Mikrotermodinamik" (1974) ve "Değerlik Kabuğu Etkileşim Kuramı" (1983) ile çığır açtı ve "Sinanoğlu İndirgemesi" (1988) adıyla anılan kimyasal ve matematiksel bir yönteme imza attı. Amerikan Bilim ve Sanat Akademisi üyeliğine seçilen ilk Türk bilim insanı olan Oktay Sinanoğlu, 1966'da TÜBİTAK Bilim Ödülü, 1975 yılında ise "Türkiye Cumhuriyeti Profesörü" ünvanı ile onurlandırıldı. Yurt dışında akademik çalışmalarına devam ettiği yıllarda dahi Türkiye ile bağlarını koparmadı ve Türkiye'deki bilimsel çalışmaların geliştirilmesi için büyük çaba harcadı. 1993'te Yale Üniversitesinden emekli olduktan sonra 2002 yılına kadar Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Kimya Bölümü'nde ders veren Oktay Sinanoğlu, 19 Nisan 2015'te hayatını kaybetti.

Oktay Sinanoğlu, kimya alanındaki bilimsel araştırmalarının yanı sıra Türkçe konusunda da önemli çalışmalara imza attı. Türkçenin matematiksel yapısından dolayı çok zengin ve bilimsel açıklamalara elverişli bir dil olduğunu belirterek bilimsel eğitimin ana dille yapılmasının gerektiğini savundu. Türkçenin İngilizceden etkilenmesine ve Türkçeye yabancı dillerden çok sayıda kelime yerleştirilmesine karşı çıktı. Bu konularda yazdığı eserleri şunlardır: "Ne Yapmalı: Yeniden Diriliş ve Kurtuluş İçin", "Bye Bye Türkçe: Bir Nev-York Rüyası", "Hedef Türkiye", "Büyük Uyanış".

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Bilimsel eğitimin ana dille yapılması gerektiği düşüncesine katılıyor musunuz? Gerekçelendirerek açıklayınız.

Gazi Yaşargil

Prof. Dr. Gazi Yaşargil, 6 Temmuz 1925'te babasının kaymakamlık görevi yaptığı Diyarbakır'ın Lice ilçesinde doğdu (Görsel 5.87). İlk ve orta öğrenimini Ankara'da tamamladıktan sonra Almanya'daki Frederic Schiller (Frederik Şiller) Üniversitesinde tıp eğitimine başladı (1943). 1945'te İsviçre'ye geçerek buradaki Basel Üniversitesinde eğitimini tamamladı (1949). Nöroloji-psikiyatri, dâhiliye ve genel cerrahi bölümlerinde asistanlık görevi yaptıktan sonra Zürich (Zürih) Üniversitesi Beyin Cerrahisi Kliniği'nde uzman doktor olarak göreve başladı (1953). 1960'ta doçent, 1965'te profesör, 1973'te ise ordinaryüs profesör ünvanlarını alarak aynı klinikte 1993 yılına kadar yöneticilik yaptı.

Görsel 5.87: Gazi Yaşargil (1925-2025)

Gazi Yaşargil, beyin cerrahisiyle ilgili çalışmalarının yanı sıra Parkinson hastalığının ve diğer hareket bozukluklarının tedavisinde kullandığı tekniklerle ve yaptığı ameliyatlarla öne çıktı. Ameliyatlarında kullandığı birçok teknik, uluslararası alanda kabul gördü ve tıp literatürüne geçti. Ayrıca hayvan deneyleri üzerinden öğrendiği mikrotekniği ve sisternal açılım yöntemini, tüm beyin ve omurilik cerrahisinde kullanarak önemli başarılara imza attı.

Zürich Üniversitesi Nöroşirürji Kliniği'ndeki şeflik görevinden emekli olduktan sonra 1994'te Amerika'ya gitti ve Arkansas Üniversitesinde çalışmalarına devam etti. Mikrocerrahi yönteminin nöroşirürji alanında kullanılabileceğini keşfeden, epilepsi ve beyin tümörleri tedavisinde yeni yöntemler bulan, beyin ameliyatlarında mikroskop kullanımını başlatan ve çalışmalarıyla dünya tıp tarihine geçen Yaşargil, 2000 yılında Amerikan Beyin Cerrahları Birliği tarafından "yüzyılın adamı" seçildi. 2005 yılında ise TBMM tarafından Millî Egemenlik Onur Ödülü ile onurlandırıldı. 2013 yılında Türkiye'ye dönen Gazi Yaşargil, çalışmalarını burada sürdürdü ve 10 Haziran 2025'te vefat etti.

DÜŞÜNÜN PAYLAŞIN

Gazi Yaşargil, Temmuz 2022'de verdiği bir mülakatta "Benim içimde çocukluğumdan beri sonsuz bir merak var ve bu merak hâlen devam ediyor." demiştir. Sizce Gazi Yaşargil'in başarılı olmasında bu merakın etkisi nedir? Açıklayınız.

Fuat Sezgin

Görsel 5.88: Fuat Sezgin (1924-2018)

24 Ekim 1924'te Bitlis'te doğdu (Görsel 5.88). 1943-1951 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsünde İslami bilimler ve Şarkiyat alanlarındaki öncü isimlerden olan Alman Şarkiyatçı Hellmut Ritter'in (Helmut Riter) yanında öğrenim gördü. 1951'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesini bitirdikten sonra Arap Dili ve Edebiyatı üzerinde doktora yaptı. "Buhari'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar" başlıklı doktora tezini 1956'da tamamladı. Akademik çalışmalarını sürdürürken 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi ile üniversiteden uzaklaştırıldı. 1961'de Almanya'ya giden ve Frankfurt Üniversitesinde misafir doçent olarak dersler veren Sezgin, 1965'te "Câbir İbn Hayyan" konulu ikinci doktora tezini tamamlayarak Frankfurt Üniversitesinde profesör ünvanını aldı.

1967'de sahasında yazılan en kapsamlı eser olan on yedi ciltlik "Arap-İslam Bilimler Tarihi"ni yayımladı. Bu kapsamlı eserde dinî ilimlerin yanı sıra tarih, edebiyat, dil bilimi, tıp, botanik, zooloji, kimya, matematik, astronomi, meteoroloji, coğrafya ve haritacılık konularına yer verdi. 1978 yılında Kral Faysal İslami İlimler Ödülü'ne layık görüldü. 1982'de Frankfurt'ta Arap-İslam Bilimler Tarihi Araştırmaları Enstitüsünü kurdu. Kurucusu ve direktörü olduğu bu enstitüde yaklaşık otuz yıl boyunca çalışmalarını sürdürdü. İslam ve Orta Çağ bilim tarihi ile ilgili kapsamlı araştırmalar yapan Fuat Sezgin, Batı dünyasını merkeze alan bilim tarihi yaklaşımlarını eleştirdi.

Almanya'da kurduğu İslam Bilim Tarihi Müzesini Türkiye'de de kurmak isteyen Fuat Sezgin, 25 Mayıs 2008'de açılan İstanbul Türk İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesinin hazırlık çalışmalarına öncülük etti. Bu müzelerdeki aletler, Fuat Sezgin tarafından yazılan beş ciltlik "İslam'da Bilim ve Teknik" adlı bir katalog eserle tanıtıldı. Müze kataloğu olarak ilk kez hazırlanan bu kapsamlı ve bütüncül eser; Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca olarak dört dilde yayımlandı.

İslam Bilim Tarihi Araştırmacısı Prof. Dr. Fuat Sezgin, 30 Haziran 2018'de İstanbul'da vefat etti. 2019 yılı, Türkiye'de Prof. Dr. Fuat Sezgin Yılı olarak ilan edildi.

DERS DIŞI UYGULAMA

Yandaki karekod üzerinden İstanbul Türk İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesine sanal bir gezi yapınız. Bu gezi sırasında en çok ilginizi çeken beş eserle ilgili bilgi toplayınız ve araştırma sonuçlarınızı bir sunum hâline getirerek arkadaşlarınızla paylaşınız.

Aziz Sancar

Görsel 5.89: Aziz Sancar (1946-...)

Kuzey Carolina Üniversitesi Biyokimya ve Biyofizik Bölümü öğretim üyesi olan Prof. Dr. Aziz Sancar, 1946'da Mardin'in Savur ilçesinde doğdu (Görsel 5.89). 1963'te girdiği İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinden birincilikle mezun oldu. TÜBİTAK bursuyla ABD'de birkaç yıl biyokimya eğitimi alan Sancar, Türkiye'ye dönerek Savur'da iki yıl doktorluk yaptı. Eğitim için yeniden ABD'ye giden Sancar, Teksas Üniversitesinde moleküler biyoloji alanında doktoraya başladı. DNA tamiri, hücre döngüsü kontrol noktası gibi konularda çalışmalar yapan Aziz Sancar, kanser tedavisinde "ritmik saat" buluşuna imza atarak dünya çapında üne kavuştu. Yazdığı 300'e yakın bilimsel makale ve bu makalelere yapılan 12 binden fazla atıfla bilimsel araştırmalarda eşine az rastlanır bir başarıya imza attı.

Aziz Sancar, 2015 yılında DNA onarımının mekanizmaları ile ilgili araştırmalarından dolayı Nobel Kimya Ödülü'ne layık görüldü. Amerikan Ulusal Bilimler Akademisine de kabul edilen Sancar, buraya kabul edilen üç Türk'ten biri oldu.

Aziz Sancar ve eşi Prof. Dr. Gwen (Gıven) Sancar, ABD'ye giden Türk öğrencilerin barınma ve eğitim ihtiyaçlarına yardımcı olmak için Türk Öğrenci Evi'ni ve Türk Kültür Merkezi'ni açtı. Bu merkezin, Türk insanının dünya mirasına yaptığı katkıların doğru anlaşılmasında önemli bir rolü olacağını düşünen Sancar çifti, ABD'deki Türk öğrencilere ve Türkiye'deki bilimsel çalışmalara desteklerini sürdürmektedir.

BİLGİ HAZİNESİ

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Nobel Ödülü'nün Anıtkabir Komutanlığına Takdim Törenine Katıldı

Prof. Dr. Aziz Sancar, 2015 Yılı Nobel Kimya Ödülü'nün madalya ve sertifikasını Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın da katıldığı törenle Anıtkabir Komutanlığına takdim etti.
Törende konuşan Cumhurbaşkanı Erdoğan, bu madalyanın Anıtkabir'de sergilenmesini gençler için geleceğe yönelik bir işaret fişeği olarak gördüğünü ve daha nice Nobel ödüllerini alma noktasında adeta bir yol haritası niteliği taşıdığını belirtti. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Akar da Prof. Dr. Sancar'a, İngiliz ressam Ned Pamphilon tarafından 23 Nisan'da Anıtkabir'e ziyarete gelen çocuklarla yapılan "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" konulu tabloyu hediye etti. "Bu madalyayı buraya vermekle, Atatürk'e ve Atatürk'ün silah arkadaşlarına, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuranlara vefa borcumu ödedim ve bu fırsatı bana verdiği için Allah'a şükrediyorum" diyen Sancar ise, millete böyle bir sevinç yaşattığı ve özellikle gençlere bilim yapma ilhamı verdiği için çok mutlu olduğunu kaydetti.

*(Genel ağdan alınmıştır.)**

Türkiye'deki Bilimsel ve Teknolojik Gelişmeler

Görsel 5.90: Bayraktar KIZILELMA

Türkiye'de son yıllarda bilim ve teknoloji alanlarında çok önemli atılımlar gerçekleştirilmiştir. Başta savunma sanayisi olmak üzere uzay teknolojileri, otomotiv, sağlık gibi pek çok alanda kaydedilen gelişmeler, Türkiye'nin siyasi, askerî ve sosyoekonomik açılardan güçlenmesini sağlamaktadır. Türkiye'de üretilen İHA ve SİHA'lar, PKK terör örgütüyle mücadele başta olmak üzere II. Karabağ Savaşı'nda ve Libya'da da kullanılmış; bölge ve dünyadaki askerî dengelerin değişiminde oldukça etkili olmuştur. TUSAŞ tarafından yürütülen projeler kapsamında millî muharip uçak KAAN ile ilgili çalışmalar sürdürülürken muharip insansız uçak sistemi Bayraktar KIZILELMA'nın geliştirilmesine de devam edilmektedir (Görsel 5.90).

Uzay teknolojileri alanındaki çalışmalara da ağırlık veren Türkiye, sahip olduğu haberleşme ve gözlem uyduları sayesinde bu alanda da öne çıkmayı başarmıştır. Dünyadaki ilk SİHA gemisi olan TCG Anadolu'nun 2023 yılında göreve başlaması, COVID-19 salgınında büyük ihtiyaç duyulan solunum cihazlarının üretilmesi ve yerli aşı TURKOVAC'ın geliştirilmesi, Türkiye'nin bilim ve teknoloji alanındaki diğer önemli atılımları olarak kayda geçmiştir.

Görsel 5.91: Türksat 5B uydusunun uzaya fırlatılması

TÜRKSAT

22 Temmuz 2004'te uydu haberleşme hizmetlerinin yürütülmesi amacıyla tamamı devlete ait olan Türksat Uydu Haberleşme Kablo TV ve İşletme AŞ kuruldu. Bu çatı altında yapılan faaliyetler sonucunda günümüzde uzayda aktif durumda bulunan Türksat 3A, Türksat 4A, Türksat 4B, Türksat 5A ve Türksat 5B uyduları geliştirildi (Görsel 5.91). Türkiye'nin tamamen millî kaynaklarla ürettiği ilk haberleşme uydusu Türksat 6A da 21 Nisan 2025'te faaliyete geçti.

Görsel 5.92: Türk insansız hava aracı ANKA

ANKA

Türk Havacılık ve Uzay Sanayii AŞ (TUSAŞ) mühendisleri tarafından tasarlanan Türk insansız hava aracı ANKA, montaj ve üretim süreçleri tamamlanarak 16 Temmuz 2010'da düzenlenen bir törenle kamuoyuna tanıtıldı. Üretim ve geliştirme çalışmaları sürdürülen ve yerli mühimmatlarla donatılan ANKA, Temmuz 2017'de geliştirilen ANKA-S sistemi ile uydudan kontrol edilebilen ilk insansız hava aracı oldu. ANKA-S sistemi, Ocak 2018'de Türk Hava Kuvvetleri envanterine de kaydedildi (Görsel 5.92).

Görsel 5.93: Temel eğitim uçağı HÜRKUŞ

HÜRKUŞ

TUSAŞ tarafından tasarlanan HÜRKUŞ, Avrupa Sivil Havacılık Otoritesi tarafından onaylanan ve tip sertifikası alan ilk Türk uçağıdır. Temel eğitim ve savaş uçağı dönüşümü arasındaki tüm eğitim kademelerinde kullanılmak ve zorlu operasyonlarda yakın hava desteği sağlamak üzere yeni nesil gelişmiş eğitim ve hafif taarruz uçağı olarak tasarlanmıştır. HÜRKUŞ-C ise hem pilot eğitimlerinin hem de hafif taarruz ve silahlı keşif görevlerinin düşük maliyet ve yüksek hassasiyetle yapılabilmesi için geliştirilmeye devam edilmektedir (Görsel 5.93).

Görsel 5.94: ALTAY ana muharebe tankı

ALTAY

Kara Kuvvetleri Komutanlığının modern ana muharebe tankı ihtiyacını karşılamak amacıyla 30 Mart 2007'de Savunma Sanayii Müsteşarlığı tarafından Millî Tank Üretim Projesi'ne başlandı. 2023 yılına kadar geçen zamanda Türk Silahlı Kuvvetlerinin talepleri doğrultusunda ALTAY tankında önemli değişiklikler yapıldı. Modernizasyon çalışmaları ile birlikte iki adet ALTAY tankı prototipi hazır hâle getirildi. Sahip olduğu özelliklerle dünyanın en modern ana muharebe tanklarından biri olan ALTAY, 23 Nisan 2023'te Türk Silahlı Kuvvetlerine teslim edildi (Görsel 5.94).

Görsel 5.95: GÖKTÜRK-2

GÖKTÜRK

GÖKTÜRK-1 ve GÖKTÜRK-2 uydu sistemleri, Türk Silahlı Kuvvetleri ile kamu kurum ve kuruluşlarının görüntü ihtiyacını karşılamak amacıyla dünya üzerinde herhangi bir bölgeden yüksek çözünürlüklü görüntü elde etmek için tasarlanmıştır. GÖKTÜRK-3 yer gözlem uydusu ise ASELSAN, TÜBİTAK UZAY ve TUSAŞ iş birliğinde Millî Savunma Bakanlığı için geliştirilmektedir. GÖKTÜRK-3'ün 2025 yılında uzaya fırlatılması planlanmaktadır (Görsel 5.95).

KAYNAKLAR ANLATIYOR

Aşağıdaki metinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Yerlileştirme ve Millîleştirme

Savunma ve havacılık sektörünün geleceğini şekillendirecek teknolojiler geliştirmek, yerli imkân ve millî teknolojiler ile rekabetçi ürün ve hizmetler sunmak TUSAŞ'ın stratejik amaçları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda yurt dışına bağımlı olmamıza neden olan kritik teknolojilerin yurt içinde yerli ve millî olarak üretilmesinin sağlayacağı avantajlar çok önemlidir. Özellikle savunma sanayinde teknolojiyi geliştiren ülkelerin uyguladığı kısıtlayıcı düzenlemeler, özgün olarak üretilen savunma sistemlerinin yeni pazarlara açılması ve idame ettirilmesi faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle ülkenin alım gücünün devreye girerek katma değeri yüksek teknoloji alanlarında yerlileştirme ve millileştirme çalışmalarının desteklenmesi ve artırılması uygun olacaktır. Ayrıca ilgili yatırımların yerinde olması için tüm sektörlerin ihtiyaçlarının konsolide edilmesi ve odaklanılacak konuların belirlenmesi için önceliklendirme yapılması gerekmektedir. Bunun yanında sürdürülebilirliği temin etmek için benzer teknolojik ihtiyaçların yerlileştirme ve millileştirme çalışmasıyla kabiliyet kazanan teknoloji odağına yönlendirilmesi de kritiktir. Bu çalışmalar sonucunda dışa bağımlılığımız azalacak, ülke içinde kabiliyet kazanan firmalar yurt dışı pazarlarında pay bularak yüksek katma değerli ürün ihracatı gerçekleştirebileceklerdir.

Yukarıda açıklanan kısıtlayıcı düzenlemeler, ülkelerin ulusal güvenlik kaygısıyla oluşturdukları iç düzenlemeler olup uluslararası sorumlulukların ve iş birliklerinin gereği olarak dış ticarete konu olan askerî ve/veya sivil nitelikli mal, hizmet veya teknolojinin transferinde uygulanan esasları belirleyen kurallardır. Söz konusu ihracat kısıtlamaları ve ambargolar gibi nedenlerle bazı ürünlerde tedarik sıkıntıları yaşanmaktadır. Bu durumu ortadan kaldırmak için temininde sıkıntı yaşanan ve kritik teknoloji içeren ürünlerin yerlileştirilmesi kapsamında yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Kritik teknoloji alanlarında bu gibi kısıtlayıcı düzenlemeler kapsamına girebilecek ithalat kalemlerine bağımlılığının azaltılması, yurt içi sanayinin uluslararası pazarlara paralel olarak gelişmesi, orta-yüksek ve yüksek teknolojili ürünlerin sanayi ve ihracat içindeki payının artırılması yerlileştirme çalışmaları kapsamında ele alınmaktadır.

*(Genel ağdan alınmıştır.)**

1. Kritik teknolojilerin yurt içinde yerli ve millî kaynaklarla üretilmesi, Türkiye'ye ne gibi avantajlar sağlayacaktır? Açıklayınız.

2. Yerlileştirme ve millîleştirme çalışmalarının desteklenmesi niçin gereklidir? Açıklayınız.

5.7. ARA DEĞERLENDİRME

Konuyla ilgili ara değerlendirmeye yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

5. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere kutucuklarda verilen sözcüklerden uygun olanları yazınız.

Kopenhag	intifada	Türkiye	Maastricht	Soçi
Thatcher	DEAŞ	Reagan	FETÖ/PDY	Moskova

1. Ermenistan'ın Karabağ'ı işgal etmesiyle başlayan süreçte ..... Azerbaycan'ın yanında yer aldı.

2. 1993'te yürürlüğe giren ..... Antlaşması'yla AET'nin ismi değiştirilerek Avrupa Birliği'ne (AB) dönüştürüldü.

3. Filistin halkı, topraklarını işgal eden İsrail Devleti'ne karşı 1987'de ..... hareketini başlattı.

4. Neo-liberal politikalar, 1980'den sonra İngiltere'de ..... tarafından hayata geçirildi.

5. 2017'de Türkiye, Rusya ve İran devlet başkanları ..... Zirvesi'nde Suriye Krizi'ne siyasi çözüm bulmak amacıyla bir araya geldi.

6. Irak'ta Şii yönetimin izlediği ayrımcı politikalar sonucunda ortaya çıkan ..... terör örgütü, küresel ve bölgesel güçler tarafından kullanıldı.

7. 15 Temmuz Darbe Girişimi, ... tarafından gerçekleştirildi.

Aşağıdaki soruların cevaplarını altlarında bırakılan boş alanlara yazınız.

8. Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, 2022 yılının kasım ayında yaptığı bir açıklamada Türkiye'nin, Rusya'dan doğal gaz sevkiyatı için -Avrupa dâhil- en güvenilir rotalardan biri hâline geldiğini belirterek Türkiye'yi bir doğal gaz üssüne dönüştürmeyi amaçladıklarını söyledi.

Rusya'nın bu kararı, Türkiye'ye siyasi ve ekonomik açıdan ne gibi faydalar sağlayabilir? Gerekçelendirerek açıklayınız.

9. 1980'li yılların sonlarına doğru Avrupa'daki komünist yönetimlerin zayıflamasının nedenleri nelerdir?

10. I. İntifada sürecinde ABD'nin Filistin Kurtuluş Örgütü ve İsrail arasında ara buluculuk rolünü üstlenmesi Orta Doğu barışını nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

11. Uluslararası spor organizasyonlarının küresel ekonomi açısından önemi nedir? Açıklayınız.

12. Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerde demokratik yönetimlerin kurulamamış olmasının nedenleri nelerdir?

13. Orta Doğu ülkelerinde istikrarın sağlanması Türkiye için neden önemlidir? Açıklayınız.

14. Küresel güçler Türkiye'de etnik, ideolojik ve mezhep temelli çatışmalar çıkarmaya çalışmakla neyi amaçlamaktadır? Açıklayınız.

15-16. soruları aşağıda verilen metinden yararlanarak cevaplayınız.

Şubat 2001 krizinin ardından, Nisan ayı ortasında "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" kapsadığı önlemler ve yasal düzenlemeler ile birlikte kamuoyuna açıklanmıştır. Program, yapısal reformlar ve yasal düzenlemelere öncelik vermiştir. Program çerçevesinde, mali sektörün yeniden yapılandırılması, Merkez Bankası'nın bağımsızlığının sağlanması, devlette şeffaflığın artırılması, kamu finansmanının güçlendirilmesi ve ekonomide rekabetin ve etkinliğin artırılması amaçlanmıştır. Bu konularda, hazırlık çalışmalarının tamamlanması ve önemli bir bölümünün yasalaştırılmasının ardından Mayıs 2001 tarihinde IMF ile yeni bir niyet mektubu imzalanmış ve önemli bir ek finansman sağlanmıştır.

Güçlü ekonomiye geçiş programı, özellikle uluslararası likidite bolluğunun da katkısıyla başarılı bir şekilde uygulanmış ve ekonomi yüksek bir büyüme dönemi yaşarken, kamu açıkları kontrol edilmiş, enflasyon ve faiz oranları hızlı bir şekilde gerilemiştir. Ancak, hızlı büyümeye karşın ekonomi istihdam yaratmakta yetersiz kalmış, TL'nin reel değerlenmesinin de etkisiyle ithal girdi kullanımının artması cari işlemler açığının yükselmesine yol açmıştır.

Zafer Yükseler, *Türkiye'de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumu*, s. 4-5 *

15. 2001 Krizi'nin ardından uygulanan ekonomik programla neler amaçlanmıştır?

16. Bu ekonomik program hangi olumsuz sonuçlara neden olmuştur?

Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları okuyunuz ve doğru cevabı işaretleyiniz.

17. **Aşağıdakilerden hangisi Yugoslavya'nın dağılmasından sonra kurulan devletlerden biri değildir?**

A) Hırvatistan B) Karadağ C) Moldova D) Sırbistan E) Slovenya

18. **DNA onarımının mekanizmalarıyla ilgili araştırmalarından dolayı 2015 yılında Nobel Kimya Ödülü'nü alan bilim insanı aşağıdakilerden hangisidir?**

A) Aziz Sancar
B) Bilge Demirköz
C) Cahit Arf
D) Gazi Yaşargil
E) Oktay Sinanoğlu

19.
I. Romanya
II. Polonya
III. Macaristan
IV. Arnavutluk

Numaralandırılmış ülkelerin hangilerinde komünist yönetim şiddet kullanılmadan sonlandırılmıştır?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve IV D) I, II ve III E) II, III ve IV

20. Batılı devletler, Hazar Havzası'ndaki doğal gaz ve petrol kaynaklarının dünya piyasalarına güvenli ve istikrarlı bir şekilde sunulmasını istemektedir.

Batılı devletlerin bu taleplerinin;

I. enerji kaynakları konusunda Rusya'ya bağımlılıktan kurtulmak,
II. bölge devletlerinin ekonomik kalkınmasına yardımcı olmak,
III. enerji kaynakları üzerindeki Çin hâkimiyetini sona erdirmek,
IV. İran'ın enerji kaynakları üzerindeki etkinliğini artırmak

amaçlarından hangilerinin gerçekleştirilmesine yönelik olduğu söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) III ve IV E) I, III ve IV

21.
I. Kamu açığının artması
II. İşsizlik oranının yükselmesi
III. Rekabet gücünün artması
IV. Ekonomik büyümenin hızlanması

Numaralandırılmış ifadelerden hangileri AB ülkelerinin 2008 Ekonomik Krizi'nde karşı karşıya kaldığı sorunlar arasında gösterilebilir?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve IV D) I, II ve III E) I, III ve IV

22.
I. Nüfus artışı
II. Hızlı kentleşme
III. İklim değişikliği
IV. Bölgesel savaşlar

Numaralandırılmış etkilerden hangileri Orta Doğu'da yaşanan su sorununun artmasına neden olabilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve III D) I, II ve III E) I, II ve IV

23. I. Libya
II. Mısır
III. Suriye
IV. Ürdün

Numaralandırılmış ülkelerden hangileri Arap Baharı'ndan etkilenmiştir?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve IV D) I, II ve III E) I, III ve IV

24. 2017'de ABD Başkanı Donald Trump'ın ABD elçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıma kararı almasına dünyanın farklı coğrafyalarındaki birçok devlet tepki gösterdi. Türkiye'nin dönem başkanlığında İstanbul'da toplanan İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) da yayımladığı "Kudüs'e Özgürlük" bildirisinde ABD'nin aldığı bu kararın İİT için yok hükmünde olduğunu ve Doğu Kudüs'ü Filistin Devleti'nin başkenti olarak tanıdıklarını açıkladı.

Bu metinden yararlanarak

I. İslam dünyası Filistin konusunda birleşmiştir.
II. Trump'ın kararı, BM tarafından onaylanmıştır.
III. Kudüs meselesinin çözümü kolaylaşmıştır.
IV. İİT, ABD ile diplomatik ilişkilerini sona erdirmiştir.

ifadelerinden hangilerine ulaşabilir?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve III D) III ve IV E) I, III ve IV

25. Margaret Thatcher, İngiltere'de neo-liberal politikaların hayata geçirilmesine öncülük etmiştir.

Buna göre Thatcher'ın;

I. kamu harcamalarını azaltmak için özelleştirmeye ağırlık verilmesi,
II. özel sektörü güçlendirmeye yönelik yasal düzenlemeler yapılması,
III. ithalatı sınırlandırıp ihracatı artıracak önlemler alınması,
IV. ekonomideki devlet denetiminin mümkün olduğunca artırılması

politikalarından hangilerini uyguladığı söylenebilir?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve IV D) I, II ve III E) I, III ve IV

26. Aşağıda Bulgaristan Komünist Partisinin 1985'ten sonra Türk azınlığa karşı uyguladığı bazı baskıcı uygulamalar verilmiştir.

- Türklerin isimlerinin zorla değiştirilmesi
- Mezar taşları üzerindeki yazıların kazınması
- Türkçe yayın yapan gazetelerin kapatılması
- İbadet etme hakkının engellenmesi

Aşağıdakilerden hangisi Türklere karşı yürütülen bu baskıcı politikanın temel nedenidir?

A) Türklerin komünist rejime karşı ayaklanmalarını önlemek
B) Hristiyan nüfusun Müslüman nüfusa oranını artırmak
C) Bulgar halkının ekonomik sorunlarına çözüm bulmak
D) Bulgar ordusunun asker ihtiyacını karşılamak
E) Bulgaristan'ı tek uluslu bir devlet hâline getirmek

Bu üniteyle ilgili etkileşimli sorulara yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

A-B-C-Ç

abluka: Bir ülkenin veya bir yerin dış dünya ile olan her türlü bağlantısını kuvvet kullanarak kesme, kuşatma, ihata, muhasara.
aktivist: Toplumsal veya politik değişim meydana getirmek, belirli sorunlara dikkat çekmek için özel amaçlı etkinlik gerçekleştiren kimse, etkinci.
aleyh: Bir şeyin veya bir kimsenin karşısında olma, leh karşıtı.
ambargo: 1. Bir malın serbest sürümünü engellemek için konulan yasak, engelleyim. 2. Bir devletin, gemilerin kendi limanlarından ayrılmasını yasaklama buyruğu.
ampute: Bir kaza ya da ameliyat sonucunda kol, bacak, ayak veya elinin tümünü veya bir kısmını kaybeden kişi.
anarşi: Kışkırtma ve karışıklık yoluyla toplumda ortaya çıkan düzen bozukluğu, kargaşa.
anarşizm: Tarihsel şartlar ne olursa olsun devletin ortadan kaldırılmasına çalışan öğreti, kargaşacılık.
asayiş: Bir yerin düzen ve güvenlik içinde bulunması durumu, düzenlilik, güvenlik.
asimile: "Benzeşmek, kendine uydurmak" anlamındaki asimile etmek birleşik fiilinde kullanılan bir söz.
askıya almak: Bir işi zamanında yapmayıp belirsiz bir zamana bırakmak.
balistik: Ateşli silahlarda barut gazının basıncı ile fırlayıp hedefe varıncaya kadar merminin havadaki hareketini inceleyen bilim.
batarya: 1. Pil. 2. Birkaç aygıtın bir araya getirilerek belirli bir biçimde eklenmesinden oluşan takım.
birincil: Sırada, önemde ilk yeri alan.
blok: Politik çıkarları sebebiyle birlik kuran devletler topluluğu.
bombardıman: Bombalama.
bürokrasi: Devlet kurumlarında çalışan üst düzey yöneticiler topluluğu.
cari açık: Bir ülkenin ithal ettiği malların ihraç ettiği mallardan fazla olması durumu.
cunta: Bir ülkede yönetime el koyan kimselerden oluşan kurul.
cuntacı: Cunta üyesi.
çapraz ateş: Karşılıklı yönlerden silahla saldırma.
çekimser: Oy vermekten, eğilim göstermekten veya bir şey yapmaktan kaçınan, kararsız, taraf olmayan (kimse).
çıkarma: Düşman kıyılarına gemi, bot vb.nden asker indirme, asker çıkarma.

D-E-F

darboğaz: Piyasalarda üretimin, kredilerin, döviz imkânlarının, sürümün, ham madde arzının ve malzeme stoklarının gereksinim düzeyi altına düştüğü sıkıntılı durum.
deklarasyon: 1. Resmî bir makam, kurum veya resmî olmayan bir örgüt, topluluk tarafından herhangi bir durumu ilgililere duyurmak için yazılan yazı, tebliğ, bildiri, manifesto. 2. Bilimsel bir konuyu ele alan ve bilimsel bir toplantıda okunup tartışılan yazı, tebliğ.
demirperde: İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş Dönemi'nde, Batılı ülkelerin kendilerini Doğu Bloku ülkelerinden ayıran sınıra ve bu ülkelere taktıkları ad.
demografik: Nüfus bilimiyle ilgili.
deniz mili: 1852 metrelik bir uzunluk ölçüsü birimi.
devalüasyon: Paranın altın veya yabancı bir paraya göre değerinin düşürülmesi, satın alma gücünün azalması, değer düşürümü.
dış ticaret açığı: Yabancı ülkelerden alınan malların satılandan daha fazla olması sonunda ortaya çıkan borç tutarı.
diaspora: Herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer.
diyalektik: Gerçekliği ve onun çelişmelerini incelemeye yarayan ve bu çelişmeleri aşmayı sağlayan yolları aramayı öngören akıl yürütme yöntemi, eytişim.
doktrin: Toplumda herhangi bir alanda çığır açan bir düşünce adamının ortaya koyduğu görüşler, ilkeler bütünü, öğreti.
embriyolog: Embriyoloji uzmanı.
emir komuta zinciri: Yapılacak bir iş için ast ve üstler arasında emir alıp verme.
emperyalist: Emperyalizm yanlısı olan, yayılmacı, yayılımcı.

envanter: 1. Bir ticaret kuruluşunun para, mal ve diğer varlıklarıyla genel olarak borçlu ve alacaklı durumlarını, nicelikleri ve değerleriyle ayrıntılı olarak gösterme. 2. Bu durumu gösteren çizelge.
federatif: Federalizme bağlı ya da uygun olan.
ferdiyetçilik: Bireylerin yararlarını toplumsal yararlardan daha üstün veya daha önemli sayan öğreti, tutum veya politikaların genel adı, bireycilik.
feshedilmek: Kapatılmak, dağıtılmak, faaliyetten men edilmek; lağvedilmek.
finansman: Bir girişime işleyebilmesi, gelişebilmesi için gereken para ve krediyi sağlama işi.
folk müziği: Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'da başlayan, halk şarkılarından esinlenen müzik.

G-H-İ

garantör: Güvence veren ve bunun gerçekleşmesini gözeten ve denetleyen (kimse, kuruluş veya devlet), güvenceci.
gayrisafi millî hasıla: Bir ülkede bir yıl süresince üretilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarına göre hesaplanan değeri.
gidişat: Olayların durumu, işlerin gelişme biçimi.
girdi: Bir üretimde yararlanılan para, gereç ve iş gücü, çıktı karşıtı.
gözdağı vermek: Sonradan verilecek bir ceza ile korkutmak, yıldırmak, tehdit etmek, caydırmaya çalışmak.
güdüm: Yönetme işi, idare.
hegemonya: Bir devletin başka bir devlet üzerindeki siyasal üstünlüğü ve baskısı.
hükümsüz: Yürürlükten çıkarılmış, yürürlükten kaldırılmış, geçersiz, hükmü kalmamış.
ikame: Yerine koyma, yerine kullanma.
ilhak etmek: Egemenliği altına almak.
iltica etmek: Genellikle siyasi sebeplerle kendi ülkesinden kaçıp başka ülkeye gitmek, sığınmak.
intifada: Filistin halkının başkaldırısı.
irtica: Toplumda çağdaş değerlere ve yeniliklere önem vermeyen, her yönüyle eskiyi özleyen veya eski düzeni yaşamaya çalışan (kimse veya görüş), gerici, mürteci.
irticai: Gericilikle ilgili, gerici (davranış, tutum).
istihdam: Bir görevde, bir işte kullanma.
istikrar: 1. Aynı kararda, biçimde sürme, kararlılık, stabilizasyon. 2. Ödemeler dengesinde, istihdamda düzen.

J-K-L

jeopolitik: Coğrafya, ekonomi, nüfus vb.nin bir devletin politikası üzerindeki etkisi.
kalifiye: Nitelikli.
karaborsa: Piyasada olmayan bir malın gizlice yüksek fiyatla alınıp satılması işi.
katma değer vergisi: Satın alınan mal ve yiyecekten alınan peşin vergi.
ket vurmak: Engel olarak güçleştirmek.
kısır döngü: Aynı olumsuz sonucu veren, çözüm getirmeyen durumların tekrarlanması, sürdürülmesi.
kıyıdaş: Aynı denizde kıyısı olan ülke veya şehirlerden her biri, sahildar.
koalisyon: Çeşitli güçlerin bir araya gelmesiyle oluşturulan birlik, ortak yönetim.
koalisyon hükûmeti: Birden çok siyasi parti veya grubun ortaklaşa kurduğu hükûmet ve yönetim biçimi, koalisyon, ortak yönetim.
komuta: Askerî birliği ve onunla ilgili işleri yönetme görevi, kumanda.
konfederasyon: Birden fazla ülkenin genellikle dış işleri ve savunma alanlarında federasyona göre biraz daha ılımlı bir bağımlılık içinde ortak politika ve yönetim izleyip diğer alanlarda ise bölgesel yönetimlerinde serbest bulundukları devletler topluluğu.
konfederatif: Konfederasyonla ilgili olan.
konferans: Uluslararası bir sorunun çözülmesi için yapılan toplantı.
konsolos: Yabancı ülkelerde, orada bulunan yurttaşlarının haklarını koruyan, bağlı bulunduğu hükûmete siyasal ve ticari bilgileri veren dış işleri görevlisi, şehbender.
konuşlandırmak: Savaş araç ve gereçlerini stratejik bir bölgede yerleştirmek.
kriminal: Suç niteliğinde; yasal cezayı gerektiren.

lağvetmek: Bir kuruluşu kaldırmak, işleyişine son vermek.
lobi: Bazı ortak çıkarları olan grupların temsilcilerinden oluşan topluluk.

M-N-Ö

manipülatif: İnsanları kendi bilgileri dışında veya istemedikleri hâlde bilinçli ve amaçlı olarak etkileyen, yönlendirici.
manyetofon: Bir tür ses kayıt aracı.
mekik diplomasisi: Bir sorunun çözümü için devletler arasında gerçekleştirilen, seri biçiminde yapılan diplomatik temaslar.
meşru: Yasanın, dinin ve kamu vicdanının doğru bulduğu, yasalara uygun, kanuni, yasal, legal.
meşruiyet: Geçerli olma durumu, meşruluk.
metafizik: Duyularımızla algılayamadığımız varlıkların sebeplerini ve temellerini araştıran felsefe, fizikötesi, doğa ötesi.
mihrace: Hindistan'da racadan daha büyük hükümdarlara verilen ünvan.
mil: Karada 1609, denizde 1852 metre olarak kabul edilen bir uzaklık ölçü birimi.
milis: 1. Savaş sırasında orduya yardımcı olarak toplanan silahlı halk gücü. 2. Bazı ülkelerde yardımcı güvenlik gücü.
motorize: Motorlu taşıtlarla donatılmış (kıta veya birlik).
muaf tutulmak: 1. Ayrıcalık verilmek. 2. Özgür ve serbest bırakılmak.
muhacir: Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk), göçmen.
muhtıra: Herhangi bir şeyi hatırlatmak, uyarmak amacıyla yazılan yazı.
musalla taşı: Cenaze namazı kılınmak için üstüne tabut konulan masa biçiminde yüksekçe taş.
mutabakat: Uzlaşma.
mücahit: Kutsal değerler uğruna savaşan kimse.
müdahil: 1. Karışan. 2. Davaya müdahale eden, katılan.
münhasır: Sınırlanmış, sınırlı.
müzakere: Bir konuyla ilgili fikir alışverişinde bulunma, oylaşma.
nihai: İşi sona erdiren, işi kesen, son, sonuncu.
nota: Bir devletin başka bir devlete politik sorunlara ilgili olarak yolladığı uyarı yazısı, memorandum, muhtıra.
nüfuz: Söz geçirme, güçlü olma, erk.
nükleer enerji: Atom çekirdeğinin parçalanmasından doğan enerji.
ön koşul: Bir işin çözümlenmesinde ilk önce yerine getirilmesi gereken şart, ön şart.
özerk: Bir üst organa bağlı olmakla beraber ayrı bir yasayla kendini yönetme yetkisi olan (kuruluş, devlet vb.), muhtar, otonom.

P-R-S-Ş

pakt: İki veya daha çok devletin saldırmazlık, savaşta iş birliği vb. konularda kararlaştırdıkları ilkelere uygun davranmayı kabul etmeleri durumu, antlaşma.
Panarabizm: Arap asıllı bütün halkları aynı yönetim altında toplama amacı güden politik akım ve hareket.
panzer: İkinci Dünya Savaşı'nda Alman ordusunun kullandığı, günümüzde polisin kanunsuz sokak gösterileri gibi hareketleri bastırmak için yararlandığı, yüksek tekerlekli, zırhlı, hafif silahlarla donatılmış araç.
paramiliter: Ordu yapısını ve işleyişini esas alan, askerî kuvvetlere yardımcı olmak amacıyla kurulan ve devlet tarafından desteklenen sivil yapı.
piyasa: Arz ve talebin karşılaştığı alan.
plebisit: 1. Devletler hukukunda bir ulusun hangi devlete bağlanacağıyla ilgili oylama. 2. Halk oylaması.
politika: 1. Devletin etkinliklerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünü, siyaset, siyasa. 2. Davranış biçimi, düşünce yapısı.
protest müzik: Siyasi ve toplumsal içerik taşıyan müzik türü.
protokol: Bir toplantı, oturum, soruşturma sonunda imzalanan belge.
provokasyon: Herhangi bir kişiye, gruba, kuruluşa veya devlete karşı girişilen ve onları sonradan ağır sonuçlar verecek bir karşı eylemde bulunmaya zorlayan, önceden tasarlanmış girişim, kışkırtma.
rabıta: 1. Bağlayan şey, bağ. 2. İlgi, ilişki.

rejim: Bir devletin yönetim biçimi.
restorasyon: Yenileme.
rezerv: 1. Yedek, ihtiyat. 2. Yatağında veya havzasında bulunduğu hesaplanan, henüz işletilmemiş kömür, demir, petrol vb.
rövanş: Sporda veya oyunda yenilmiş olanın aynı rakiple oynadığı ikinci oyun.
serbest piyasa ekonomisi: Hükûmetin, iktisadi etkinliklerin işleyişine müdahale etmediği piyasa ekonomisi türü, serbest ekonomi.
sistematik: Belli ilkelere, kurallara uyan, dizgeli, sistemli.
sonar: 1. Batmış olan nesnenin, yüzeye yakın balıkların yerini ve durumunu yansılanan ses dalgalarıyla belirleyen sistem. 2. Bu sistemden yararlanılarak yapılmış, denizaltılarda kullanılan cihaz.
sosyolojizm: Bütün sosyal bilimleri yalnız sosyolojinin bir dalı sayan ve bunların sadece sosyolojik metotlarla açıklanabileceğini söyleyen görüşün adı.
şansölye: Almanya ve Avusturya'da hükûmet başkanı.
Şarkiyat: Doğu bilimi, oryantalizm.

T-U-Ü-V-Y-Z

taksim: Parçalara bölme, bölüştürme.
tasfiye: 1. Arıtma, ayıklama, temizleme. 2. İşine son verme.
tayfun: Okyanuslarda, Çin Denizi ile Hint Denizi'nde görülen, Dünya'nın dönüş yönüne zıt olarak doğudan batıya doğru oluşan, güçlü kasırga.
temyiz: Mahkemelerce verilen kararın kanun ve usul yönünden incelenmesini sağlayan yasal yol.
tendon: Kasların uçlarında bulunan, kasları kemiklere ve başka organlara bağlayan beyazımsı kordon, kiriş.
tezkere: Bir iş için izin verildiğini bildiren resmî kâğıt.
timus: Orta göğüs boşluğunun üst ön kısmında yerleşmiş olan, piramit biçiminde iki parçadan oluşan, birey erginleştikten sonra küçülmeye başlayan, T lenfositlerinin gelişimlerini tamamladıkları lenfatik bir organ.
transistör: Elektronik tüplerin elektrik titreşimlerini genişletmekte kullanılan, sağlam yapılı ve uzun ömürlü alet.
türbin: Su, buhar, gaz gibi herhangi bir akışkanın hareket enerjisiyle ve birtakım özel düzenler yardımıyla dönerek çalışan araç.
uydu: 1. Bir gezegenin çekiminde bulunarak onun çevresinde dolanan daha küçük gezegen, peyk. 2. Türlü amaçlarla yerden fırlatılan ve genellikle kapalı bir yörünge çizerek yer çevresinde dolanan araç.
uzlaşı: Aralarındaki düşünce veya çıkar ayrılığını, karşılıklı ödünlerle kaldırarak uyuşma, uzlaşma.
uzviyet: Canlı bir varlığı oluşturan organların bütünü, organizma.
ültimatom: 1. Bir devletin başka bir devlete verdiği ve hiçbir tartışma veya karşı koymaya yer bırakmaksızın, tanıdığı sürede isteklerinin yerine getirilmesini istediği nota. 2.Uyulması gereken kuralları kesin bir dille anlatma.
üs: Bir askerî harekâtta birliklerin gereksinim duyduğu her türlü gerecin toplandığı, dağıtıldığı bölge.
varil: 1. Çoğunlukla sıvı maddeleri koymak için kullanılan, metalden yapılmış, silindir biçiminde, üstü kapalı kap. 3. Petrol ölçü birimi (158,8l litre).
vect: Sevgi veya heyecandan doğan coşkunluk, kendinden geçme, esrime.
yenilenebilir enerji: Güneş, rüzgâr vb. kaynaklardan elde edilen enerji.
zaruri: Gerekli, zorunlu.
zayiat: Yitikler, kayıplar.

Cevap Anahtarı

Cevap anahtarına bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Bu kaynakça APA 6 formatına göre düzenlenmiştir.

Addis, F. (2015). *Bir hayalim var, tarihi değiştiren konuşmalar.* (U. Yıldız, Çev.). İstanbul: Epsilon Yayınevi.
Ahmad, F. (1994). *Demokrasi sürecinde Türkiye.* (A. Fethi, Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
Dikmen, A. A. (Ed.). (2002). *Kentleşme göç ve yoksulluk*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
Arı, T. (2004). *Irak, İran ve ABD önleyici savaş, petrol ve hegemonya*. İstanbul: Alfa Yayınları.
Arı, T. (2004). *Uluslararası ilişkilere giriş*. Bursa: Alfa Yayınları.
Armaoğlu, F. (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan münasebetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Armaoğlu, F. (1994). *Filistin meselesi ve Arap-İsrail savaşları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Armaoğlu, F. (2018). *20. yüzyıl siyasî tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
Aslanlı, A. (2017). Trans Hazar enerji iş birliğinin Türk Cumhuriyetleri açısından önemi. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (83), 27-51.
Atatürk Araştırma Merkezi. (2006). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri.* C 1-2-3. Ankara: Divan Yayıncılık.
Ataöv, T. (2008). 2. *Dünya Savaşı.* İstanbul: İleri Yayınları.
Atsız, H. N. (2015). *Türk ülküsü*. İstanbul: İrfan Yayınevi.
Aydemir, Ş. S. (1970). *Enver Paşa.* 3. İstanbul: Remzi Kitabevi.
Başgil, A. F. (2017). *27 Mayıs ihtilali ve sebepleri*. İstanbul: Yağmur Yayınları.
Baştürk, S. (Ed.). (2018). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* (2. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
Bauerman, H. (1911). Coal, *Encyclopaedia Britannica*. C. 6, Cambridge: Cambridge University Press.
Bayar, C. (1951). *Celal Bayar diyor ki*. İstanbul: Tan Matbaası.
Beksaç, E. (2000). *Avrupa sanatına giriş*. İstanbul: Engin Yayıncılık.
Benedek, W. (2014). *İnsan haklarını anlamak.* (M. B. Kılcı, Çev.). Ankara: Türkiye Adalet Akademisi.
Berkes, N. (2007). *Batıcılık, ulusçuluk ve toplumsal devrimler*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
Berkes, N. (2019). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. İstanbul: YKY.
Beevor, A. (2018). *Stalingrad.* (N. Elhüseyni, Çev.). İstanbul: YKY.
Bilge, A. S. (1992). *Güç komşuluk Türkiye Sovyetler Birliği ilişkileri 1920-1964.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Birand, M. A. (1984). *12 Eylül saat: 04.00*. İstanbul: Karacan Yayınları.
Birand, M. A. ve Yıldız, R. (2012). *Son darbe: 28 Şubat*. İstanbul: Doğan Kitap.
Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Raporu, 2022.
Blainey, G. (2005). *20. yüzyılın kısa tarihi.* (O. Şen ve T. Tığlı, Çev.). İstanbul: 1001 Kitap.
Bodur, H. (2013). *Kronolojik 20. yüzyıl siyasi tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
Cem, İ. (2012). *Türkiye'de geri kalmışlığın tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Chomsky, N. ve Polk, L. (2013). *Nükleer savaş ve çevre felaketi.* (M. E. Keskin, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
Donovan, J. R. (1987). *The second victory the Marshall plan and the postwar revival of europe.* London: Madison B.
Duran, B. (2017). *Milletin zaferi: 15 temmuz*. İstanbul: SETA Yayınları.
Durdu, E. (2020). Radyofonik Temsiller. *TRT Akademi Dergisi, Türkiye Radyoları Özel Eki.* Ankara: TRT Yayınları.
Durham R. (2016). *En büyük benim! Muhammed Ali, hayat hikâyem.* (S. Ertüzün, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *EİGM Raporları.* Ankara.
Esenbel, S. (2012). *Japon modernleşmesi ve Osmanlı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
Fanon, F. (2016). *Cezayir bağımsızlık savaşının anatomisi.* (K. B. Çileçöp, Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.
Fanon, F. (2007). *Yeryüzünün lanetlileri*. (Ş. Süer, Çev.) İstanbul: Versus Kitap.
Ferro, K. (2002). *Sömürgecilik tarihi, fetihlerden bağımsızlık hareketlerine 13. yüzyıl-20. yüzyıl* (M. Cedden, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
Fleming, J. ve Honour, H. (2016). Dünya sanat tarihi. (H. Abacı, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
Gandhi, M. (2016). *Bir öz yaşam hakikatin peşinde başımdan geçenler Gandhi.* (V. Günyol, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
Gilbert, M. (1994). *The Routledge Atlas of the first world war.* Londra: Routledge.
Gomery, D. (2003). *Dünya sinema tarihi.* (A. Fethi, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
Haley, A. (2003). *Malcom X.* (Y. Kaplan, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
Hart, B. L. (2014). *Birinci Dünya Savaşı tarihi.* (K. Bağrıaçık, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Hart, B. L. (2015). *İkinci Dünya Savaşı tarihi.* (K. Bağrıaçık, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Hobsbawn, E. (2006). *Kısa 20. yüzyıl: 1914-1991 aşırılıklar çağı.* (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
İlhan, A. (2001). *Hangi Batı.* Ankara: Bilgi Yayınevi.

İslam Ansiklopedisi. (1988). İstanbul: TDV Yayınları.
Kara, F. (2021). *Rusya'nın Orta Asya'ya (Türkistan) yönelik politikalarının dönemlere göre değişimi.* Y. E. Tansü (Yay. haz.). Elazığ: İKSAD Yayınevi.
Karabulut, R. ve Uğur, A. (2014). Taksim Gezi Olaylarının (mayıs-haziran 2013) Türk finans sektörüne etkisi. *Birey ve Toplum,* 4 (7), 281-295.
Karakoç, S. (2017). *İnsanlığın dirilişi.* İstanbul: Diriliş Yayınları.
Karpat, K. H. (1996). *Türk demokrasi tarihi.* İstanbul: Afa Yayınları.
Karpat, K. H. (2001). *Orta Doğu'da Osmanlı mirası ve ulusçuluk*. Ankara: İmge Kitabevi.
Kaygısız, M. (2009). *Müzik tarihi*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
Keegan, J. (2016). İkinci Dünya Savaşı. (S. Öksüz, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
Kennedy, P. (2002). *Büyük güçlerin yükseliş ve çöküşleri: 16. yüzyıldan günümüze ekonomik değişim ve askeri çatışmalar.* (B. Karanakçı, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Kıratlı, M. (1961). "Niçin Almanya bir Roosevelt ve Amerika bir Hitler çıkarmadı?", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi: Atatürk Yolu*, XVI(4), 165-166.
Kısakürek, N. F. (2022). *Hitâbeler*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
Kıvırcık, E. (2007). *Büyükelçi*. İstanbul: GOA Basım Yayın.
Kissinger, H. (2000). *Diplomasi.* (İ. H. Kurt, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Kocatürk, U. (1999). *Atatürk'ün fikir ve düşünceleri.* Ankara:ATAM.
Koçak, C. (2003) *Türkiye'de millî şef dönemi (1938-1945).* C 1-2. İstanbul: İletişim Yayınları.
Koçak, C. (2010) *İkinci parti, Türkiye'de iki partili siyasi sistemin kuruluş yılları (1945-1950).* İstanbul: İletişim Yayınları.
Konukman, E. (1990). *Tarihi belgeler ışığında büyük göç ve anavatan*. Ankara: Türk Basın Birliği Yayınevi.
Kurtoğlu, R. (2017). *Türkiye ekonomisi.* İstanbul: Destek Yayınları.
Kuruç, B. ve Biber, A. E. (2008). Değişen devlet anlayışı, müdahalecilik ve piyasa ekonomisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 16(1), 56-69.
Kurat, A. N. (1987). *Rusya tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Kutlu, Ö., Doğan, D. ve Karakaya, İ. (2014). *Ölçme ve değerlendirme performansa ve portfolyoya dayalı durum belirleme* (4. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
Kuyaş, A. (Ed.). (2006). *Tarih 1839-1939*. İstanbul: TÜSİAD.
Langlois, G. (2000). *20. yüzyıl tarihi*. (Ö. Turhan, Çev.). İstanbul: Nehir Yayınları.
Lynton, N. (1991). *Modern sanatın öyküsü.* (C. Çapan ve S. Öziş, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
Mann, M. (2012). *Demokrasinin karanlık yüzü.* (B. Doğan, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
Maraşlı, E. (2008). *Balans ayarları: Cumhuriyet döneminde askerî muhtıralar*. İstanbul: Metropol Yayıncılık.
McCarthy, J. (1990). *The population of Palestine* . New York: Columbia University Press.
MEB. (2018). *Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Dersi Öğretim Programı.* Ankara: Talim Terbiye Kurulu.
Metinsoy, M. (2016). *II. Dünya Savaşı'nda Türkiye*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
Meriç, C. (1999). *Sosyoloji notları ve konferansları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
Olçar, K. (2010). Uluslararası çatışmaların enerji analizi, *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(11), 93-127.
Ortaylı, İ. (2008). *Tarihimiz ve biz.* İstanbul: Timaş Yayınları.
Oskay, Ü. (1971). *Toplumsal gelişmede radyo ve televizyon*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını.
Öncel, A. (2018). Uluslararası spor organizasyonlarının sosyo-ekonomik etkileri 2012 Londra Olimpiyatları örneği ve Türkiye için bir değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(22), 357-375.*
Özgür, S. (2016). *Necmettin Erbakan ve Gümüş Motor.* İstanbul: İlke Yayıncılık.
Özkan, A. (2017). *Modern zamanların Hasan Sabbah'ı: Fetullah Gülen*. İstanbul: Kopernik Kitap.
Pamuk, Ş. (2008). *Osmanlıdan cumhuriyete küreselleşme, iktisat politikaları ve büyüme.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
Pearson, R. (2003). *Dünya sinema tarihi.* (A. Fethi, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
Ponting, C. (2011). *Yeni bir bakış açısıyla dünya tarihi.* (E. B. Özbilen, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
Roberts, J. M. (2015). *Avrupa tarihi.* (F. Aytuna, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
Sanat Tarihi Ansiklopedisi. (1983). C 4. İstanbul: Görsel Yayınları.
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2020). Otomotiv sektör raporu.
Sander, O. (2012). *Siyasi tarih 1918-1994*. İstanbul: İmge Kitabevi.

Saray, M. (1981). *Dünden bugüne Afganistan*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
Sarıca, M. (1983). *100 soruda siyasi düşünce tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
Schneer, J. (2012). *Balfour Deklarasyonu, Arap-İsrail çatışmasının kökenleri.* (A. C. Akkoyunlu, Çev.). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
Scognamillo, G. (2003). *Türk sinema tarihi*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
Sinanoğlu, O. (2003). *Hedef Türkiye*. İstanbul: Otopsi Yayınları.
Sönmez, S. (2005). *Dünya ekonomisinde dönüşüm.* Ankara: İmge Yayınları.
Sönmezoğlu, F. (2012). *XXI. yüzyılda Türk dış politikasının analizi*. İstanbul: Der Yayınları.
Sönmezoğlu, F. (2017). *Uluslararası ilişkiler sözlüğü*. İstanbul: Der Yayınları.
Sönmezoğlu, F. (2000). *Türkiye-Yunanistan ilişkileri ve büyük güçler Kıbrıs, Ege ve diğer sorunlar.* İstanbul: Der Yayınları.
Speidel, G. H. (2001). *Normandiya Çıkarmasının perde arkası*, (S. Tiryakioğlu, Çev.). İstanbul: Kastaş Yayınları.
Steinbeck, J. (2008). *Gazap üzümleri*. (G. Fındıklı, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
Sükan, F. (1991). *Başbakan Adnan Menderes'in meclis konuşmaları*. Ankara: Kültür Ofset.
Tahir, K. (1992). *Batılılaşma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
Tanör, B. (2006). *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
TBMM Meclis Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu (2012). C 1-2.
Teksoy, R. (2007). *Rekin Teksoy'un Türk sineması.* İstanbul: Oğlak Yayınları.
Tellal, E. (2000). *SSCB-Türkiye ilişkileri (1953-1964).* Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
Tilly, C. (1995). *Avrupa'da devrimler*. (Ö. Arıkan, Çev.). İstanbul: Afa Yayınları.
Toland, J. (1982). *Tankların hücumu*. (S. Tiryakioğlu, Çev.). İstanbul: Baskan Yayınları.
Topçu, N. (1998). *İsyan ahlâkı.* İstanbul: Dergah Yayınları.
Tuncer, H. (2012). *İsmet İnönü'nün dış politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
Turani, A. (2010). *Dünya sanat tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
TÜİK. (2013). *İstatistik göstergeler 1923-2013.* Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
TÜİK. (2015). *İstatistiklerle Türkiye.* Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
Türk, H. S. (2006). Seçim, seçim sistemleri ve anayasal tercih. *Anayasa Yargısı Dergisi,* 22(1), 75-113.
Türkan, H. (2014). *Yirminci yüzyılda BM Güvenlik Konseyi daimi temsilcisi 5 devletin işlediği soykırım ve katliamlar.* İstanbul: UHİM.
Uçarol, R. (2015). *Siyasi tarih (1789-2014).* İstanbul: Der Yayınları.
Uysal, M. B. (2012). George Orwell'ın 1984 adlı eserinin anti ütopik ve toplumsal değerler açısından incelenmesi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 1(9), 133-142.
Walther, I. F. (1997). *Picasso 1881-1973 yüzyılın dahisi*. (A. Antmen, Çev.). İstanbul: ABC Kitabevi.
Winter, J., Parker, G. ve Habeck, M. R. (2012). *I. Dünya Savaşı ve 20. yüzyıl.* (T. Demirel, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Woodruff, W. (2010). *Modern dünya tarihi.* (H. Vardar ve A. Vardar, Çev.). İstanbul: Pozitif Yayınları.
Yalçın, H. B. (2020). *Asimetrik savaş, Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı.* İstanbul: SETA Yayınları.
Yalçın, O. (2009). Mühürdarzade Nuri Bey'in (Demirağ) hayatı ve çalışmaları (1886-1957). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S 44, 743-769.
Yamazaki, M. (2010). *Japon kültürü Japonlar ve bireycilik*. (O. Baykara, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
Yazar, Y. (2017). *Ortadoğu'nun son yüzyılı (1901-2017).* İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
Yıldırım, C. (2016). *Bilim tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
Yılmaz, T. (2009). *Uluslararası politikada Orta Doğu*. Ankara: Barış Kitap.
Yürükel, S. M. (2005). *Soykırımlar tarihi I, geçmişten bugüne Batı'nın insanlık suçları*. Ankara: Near East Publishing Yayınevi.
Zürcher, E. J. (1993). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi.* (Y. Saner, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Görsel, Genel Ağ ve E-içerik Kaynakçaları

Görsel, genel ağ ve e-içerik kaynakçalarına bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

25°D
30°D
35°D
40°D
45°D
40°K
35°K
ROMANYA
Bükreş
Tuna N.
UKRAYNA
RUSYA FEDERASYONU
HAZAR DENİZİ
Sofya
BULGARİSTAN
K A R A D E N İ Z
GÜRCİSTAN
Tiflis
Edirne
Kırklareli
Tekirdağ
İstanbul
Sinop
Bartın
Zonguldak
Kastamonu
Samsun
Artvin
ACARA Ö.C.
Kura N.
Ardahan
ERMENİSTAN
AZERBAYCAN
YUNANİSTAN
Meriç N.
MARMARA DENİZİ
Kocaeli
Düzce
Karabük
Ordu
Giresun
Trabzon
Rize
Kars
Erivan
Gökçeada
Bozcaada
Çanakkale
Yalova
Sakarya
Bolu
Çankırı
Kızılırmak N.
Çorum
Amasya
Tokat
Yeşilırmak N.
Gümüşhane
Bayburt
Coruh N.
Aras N.
Iğdır
NAHÇIVAN Ö.C. (AZERBAYCAN)
Bursa
Bilecik
Sakarya N.
Ankara
Erzincan
Erzurum
Ağrı
Balıkesir
Eskişehir
Kırıkkale
Yozgat
Sivas
Kızılırmak N.
Fırat N.
Tunceli
Bingöl
Muş
Aras N.
Kütahya
Afyonkarahisar
Kırşehir
Tuz Gölü
Manisa
Gediz N.
Uşak
Atina
İzmir
Kayseri
Nevşehir
Elâzığ
Malatya
Van Gölü
Bitlis
Van
Urumiye Gölü
Küçük Menderes N.
Aydın
Büyük Menderes N.
Aksaray
Konya
Diyarbakır
Siirt
Batman
Şırnak
Hakkâri
Denizli
Isparta
Burdur
Niğde
Kahramanmaraş
Ceyhan N.
Adıyaman
Dicle N.
Muğla
Mardin
İ R A N
Karaman
Osmaniye
Gaziantep
Şanlıurfa
Antalya
Adana
Mersin
Kilis
Göksu N.
Seyhan N.
Hatay
Asi N.
Fırat N.
Dicle N.
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
Erenköy
Lefkoşa
S U R İ Y E
I R A K
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ
LÜBNAN
Beyrut
A K D E N İ Z
Şam
Bağdat
L İ B Y A
Tel Aviv
FİLİSTİN
Batı Şeria
FİLİSTİN
Gazze Şeridi
Doğu Kudüs
İSRAİL
M I S I R
Süveyş K.
TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI
BAŞKENT
Ankara
İL MERKEZİ
Elâzığ
GÖL
ÜLKE SINIRI
ÖZERK BÖLGE SINIRI
AKARSU
0 50 100 200 300 400
km
Harita Genel Müdürlüğü tarafından üretilmiştir.

TÜRK DÜNYASI HARİTASI
Bağımsız Türk Devletleri
Türk Cumhuriyetleri, Türk Bölgeleri
Türk Toplulukları
0 250 500 1.000 1.500 2.000 km
TÜRK CUMHURİYETLERİ, TÜRK BÖLGELERİ
1 GAGAVUZ YERİ
2 KARAÇAY-ÇERKESYA
3 KABARDİN-BALKARYA C.
4 DAĞISTAN C.
5 ÇUVAŞİSTAN C.
6 TATARİSTAN C.
7 BAŞKURT C.
8 KARAKALPAKİSTAN C.
9 ALTAY C.
10 HAKASYA C.
TÜRK TOPLULUKLARI
a Avrupa'daki Türkler
b Kosova Türkleri
c Yunanistan Türkleri
ç Bulgaristan Türkleri
d Romanya Türkleri
e Suriye Türkmenleri
f Irak Türkmenleri
g İran Türkleri
h Afganistan Türkmenleri
ı Pakistan Türkmenleri
i Hindistan Türkmenleri
j Çin H. C. Türkleri
k Moğolistan Türkleri
l Rusya Federasyonu Türkleri
ÜLKE KISALTMALARI
ARNAVUTLUK ARN
BELÇİKA BEL
BOSNA - HERSEK BH
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ GKRY
HIRVATİSTAN HRV
İSVİÇRE İSV
KARADAĞ KRD
KOSOVA KSV
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ KKTC
KUZEY MAKEDONYA KMKD
LİHTENŞTAYN LİH
SIRBİSTAN SRB
Norveç Denizi
Barents Denizi
Kara Denizi
Bering Denizi
Ohotsk Denizi
Kuzey Denizi
Baltık Denizi
Akdeniz
Karadeniz
Hazar Denizi
Kızıldeniz
Umman Denizi
Yemen Denizi
Manş Denizi
Tiren Denizi
Adriyatik Denizi
Ege Denizi
Marmara Denizi
Kıbrıs Adası
İZLANDA
NORVEÇ
İSVEÇ
FİNLANDİYA
DANİMARKA
İRLANDA
BİRLEŞİK KRALLIK
HOLLANDA
BELÇİKA
ALMANYA
FRANSA
İSVİÇRE
AVUSTURYA
LİHTENŞTAYN
POLONYA
BELARUS
UKRAYNA
MOLDOVA
ROMANYA
MACARİSTAN
SLOVAKYA
ÇEKYA
BULGARİSTAN
SIRBİSTAN
BOSNA-HERSEK
HIRVATİSTAN
SLOVENYA
KOSOVA
KUZEY MAKEDONYA
YUNANİSTAN
ARNAVUTLUK
KARADAĞ
İTALYA
PORTEKİZ
İSPANYA
FAS
CEZAYİR
TUNUS
LİBYA
NİJER
ÇAD
MISIR
SUDAN
TÜRKİYE
GÜRCİSTAN
ERMENİSTAN
AZERBAYCAN
İRAN
IRAK
SURİYE
İSRAİL
FİLİSTİN
ÜRDÜN
SUUDİ ARABİSTAN
KUVEYT
KATAR
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ
UMMAN
YEMEN
RUSYA FEDERASYONU
KAZAKİSTAN
TÜRKMENİSTAN
ÖZBEKİSTAN
KIRGIZİSTAN
TACİKİSTAN
AFGANİSTAN
PAKİSTAN
HİNDİSTAN
BANGLADEŞ
ÇİN HALK CUMHURİYETİ
MOĞOLİSTAN
SAHA (YAKUT) C.
TUVA C.
SİNCAN UYGUR ÖZERK BÖLGESİ
Moskova
Astana
Ankara
Taşkent
Bişkek
Aşkabat
Duşanbe
Kabil
İslamabad
Yeni Delhi
Tahran
Bağdat
Şam
Amman
Riyad
Sana
Muskat
Abu Dabi
Doha
Kahire
Trablus
Tunus
Cezayir
Madrid
Lizbon
Paris
Berlin
Varşova
Minsk
Kiev
Kişinev
Oslo
Stockholm
Helsinki
Dublin
Amsterdam
Brüksel
Viyana
Prag
Budapeşte
Bratislava
Bükreş
Sofya
Belgrad
Saraybosna
Zagreb
Ljubljana
Roma
Atina
Lefkoşa
Pekin
Ulanbatur
Dakka
Hotan N.
Ural N.
Volga N.
Don N.
Dinyeper N.
Ob N.
İrtiş N.
Lena N.
Yenisey N.
Amur N.
Sarı N.
Nil N.
Fırat N.
Dicle N.
Sırderya N.
Ganj N.
İndus N.
Baykal G.
Balkaş G.
Aral G.
Hazar G.
Ladoga G.
Onega G.
Peçora N.
Usa N.
Hatanga N.
Hulun G.
Taşkent
Türkistan
Semerkant
Buhara
Hive
Nukus
Aşkabat
Mary
Dışaptepe
Balkanabat
Türkmenbaşı
Serahs
Tejen
Kerki
Termez
Kunduz
Mezar-ı Şerif
Herat
Kandahar
Kuetta
Multan
Lahor
Faisalabad
Karaçi
Hayderabad
Jodhpur
Jaipur
Agra
Kanpur
Patna
Lucknow
Varanasi
Kalküta
Dakka
Silchar
Guwahati
Shillong
Imphal
Aizawl
Kohima
Dimapur
Itanagar
Tezpur
Dibrugarh
Jorhat
Sibsagar
Tinsukia
Myitkyina
Bhamo
Mandalay
Monywa
Sagaing
Kalay
Hkamti
Tamu
Kalemyo
Yangon
Pegu
Moulmein
Mawlamyine
Thaton
Myeik
Kawthaung
Dawei
Ranong
Chumphon
Surat Thani
Nakhon Si Thammarat
Phuket
Hat Yai
Songkhla
Pattani
Yala
Narathiwat
Kuala Lumpur
Johor Bahru
Singapur
Medan
Banda Aceh
Sabang
Meulaboh
Sibolga
Padang
Bengkulu
Palembang
Jambi
Pekanbaru
Dumai
Batam
Tanjung Pinang
Pontianak
Sambas
Singkawang
Sintang
Kuching
Sibu
Bintulu
Miri
Limbang
Lawas
Brunei
Kota Kinabalu
Sandakan
Tawau
Lahad Datu
Semporna
Kudat
Labuan
Beaufort
Tenom
Keningau
Ranau
Kota Belud
Tuaran
Penampang
Papar
Kimanis
Beluran
Telupid
Pitas
Kunak
Balabac
Palawan
Puerto Princesa
Coron
Busuanga
Cuyo
Kalayaan
Taytay
Roxas
Iloilo
Bacolod
Cebu
Tagbilaran
Dumaguete
Tacloban
Ormoc
Surigao
Butuan
Cagayan de Oro
Iligan
Marawi
Davao
Digos
General Santos
Cotabato
Kidapawan
Koronadal
Tacurong
Isabela
Zamboanga
Pagadian
Dipolog
Ozamiz
Oroquieta
Tangub
Malaybalay
Valencia
Bukidnon
Camiguin
Siargao
Surigao del Norte
Surigao del Sur
Agusan del Norte
Agusan del Sur
Davao del Norte
Davao del Sur
Davao Oriental
Davao de Oro
Davao Occidental
Compostela Valley
Sarangani
South Cotabato
North Cotabato
Sultan Kudarat
Maguindanao
Lanao del Norte
Lanao del Sur
Misamis Occidental
Misamis Oriental
Zamboanga del Norte
Zamboanga del Sur
Zamboanga Sibugay
Basilan
Sulu
Tawi-Tawi
Negros Occidental
Negros Oriental
Siquijor
Leyte
Southern Leyte
Biliran
Eastern Samar
Northern Samar
Western Samar
Samar
Capiz
Aklan
Antique
Guimaras
Romblon
Marinduque
Mindoro Occidental
Mindoro Oriental
Batangas
Cavite
Laguna
Quezon
Rizal
Bulacan
Pampanga
Tarlac
Zambales
Bataan
Nueva Ecija
Aurora
Pangasinan
La Union
Ilocos Sur
Ilocos Norte
Abra
Benguet
Mountain Province
Ifugao
Kalinga
Apayao
Cagayan
Isabela
Nueva Vizcaya
Quirino
Batanes
Catanduanes
Albay
Sorsogon
Camarines Norte
Camarines Sur
Masbate
Ticao
Burias
Marinduque
Oriental Mindoro
Occidental Mindoro